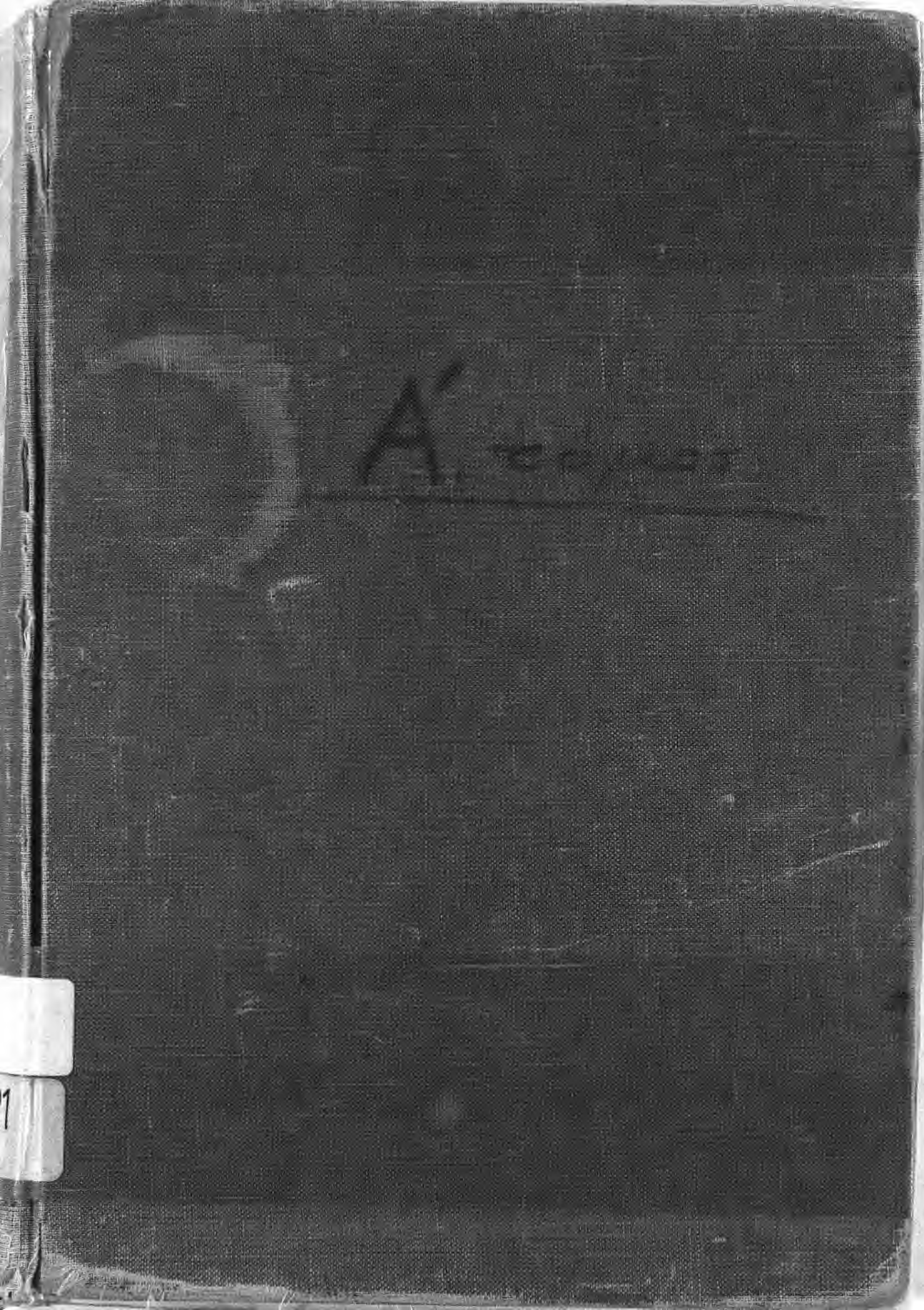

GRVER 01210

✓

Ημ

12 COPIA

TH2

ΒΕΡΟΙΑΣ

πλ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

9007α3
29637
1966

ΠΛ.

367

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

(ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ)

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

- I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑΙ ΕΝΝΟΙΑΙ
- II. Η ΒΕΡΟΙΑ ΕΠΙ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ
- III. Η ΒΕΡΟΙΑ ΕΠΙ ΡΩΜΑΙΩΝ

ΒΕΡΟΙΑ 1960

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΩΡΕΑ
N. Δ. Δωμ. Γεωργιάδου

900742
29637
Αριθμ. εισαγ. 1976

Ταξ. αρ. = 938.21 : ΤΙΣΒ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ	Σελίδες 9—10
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου τόμου:	
α) Ἑλληνικὴ	13—36
β) Ξένη	36—39
γ) Ἀνέκδοτοι πηγαί—βοηθήματα	39—43
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑΙ ΕΝΝΟΙΑΙ:	
- 1. Ἡ θέσις τῆς Βεροίας	47—49
- 2. Ὁ ἰδρυτὴς καὶ ἡ ὀνομασία τῆς Βεροίας:	
α) Φέρων καὶ Βέροια	49—50
β) Ἡ Βέροια, ἡ κόρη τοῦ Βέρητος καὶ ἡ πόλις	50—52
3. Ἡ ἐτυμολογία τοῦ τοπωνυμίου Βέροια: Αἱ γνώμαι τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων συγγραφέων. Αἱ διαφοροὶ ἀπόψεις καὶ ἔκδοχαί. Ἡ ἀποψὶς τῆς παραδόσεως.	52—56
4. Ἡ ὀρθογραφία τῆς λέξεως Βέροια (Βέροια ἢ Βέρροια): Πῶς γράφουν τὴν Βέροϊαν οἱ Ἕλληνες καὶ ξένοι ἀπὸ τοῦ Θουκυδίδου μέχρι σήμερον, τρεῖς κατηγορίαι.	56—58
5. Εἶναι Ἰλλυρικὴ ἢ Φρυγικὴ ἡ λέξις Βέροια; : Αἱ γνώμαι τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων γλωσσολόγων καὶ Ἱστορικῶν. Πῶς γράφεται ἡ λέξις Βέροια, εἰς τὴν ξένην βιβλιογραφίαν. Ποιοὶ τύποι συναντῶνται εἰς τὰ Ἑλληνικὰ κείμενα.	58—65
6. Γενικὰ διὰ τὸν προϊστορικὸν ἄνθρωπον τῆς Μακεδονίας: Αἱ γνώμαι τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων Ἀρχαιολόγων, Γεωλόγων καὶ Ἱστορικῶν	66—67
- 7 Βρίγες, οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Βεροίας: Αἱ ἀπόψεις τοῦ Θουκυδίδου, Ἡρόδοτου, Αἰσχύλου, Στράβωνος, Στεφάνου Βυζαντίου καὶ τῶν νεωτέρων Ἱστορικῶν (Ἑλλήνων καὶ ξένων) καὶ Γλωσσολόγων.	67—72
8. Ὁ Μίδας καὶ οἱ κῆποι του: Ποῦ καὶ πότε ἔζησεν. Τί γράφει ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Στράβων καὶ ὁ Στέφανος Βυζάντιος. Αἱ ἐσφαλμέναι γνώμαι τῶν νεωτέρων συγγραφέων, Ἑλλήνων καὶ ξένων. Οἱ κῆποι τοῦ Μίδου δὲν ἔκειντο εἰς τὴν Πιερρίαν, ἀλλ' οὔτε καὶ εἰς τὴν Ἑδεσσαν. Ἀπόδειξις, ὅτι εὗρισκοντο, πλησίον τῆς Βεροίας.	72—76
- 9. Ὁ χρόνος κτίσεως τῆς Βεροίας: Αἱ ἀπόψεις τῶν ἀρ-	

χαίων. Ἡ ἐσφαλμένη γνώμη τοῦ Κ. Παπαρρηγοπούλου. Τί μᾶς διδάσκουν αἱ νεώτεραι πηγαί.

76—78

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ: Ἡ ΒΕΡΟΙΑ ΕΠΙ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

10. Γενικά περὶ Ἡμαθίας. Αἱ γνώμαι τοῦ Ὀμήρου, Στράβωνος, Στεφάνου Βυζαντίου, Ἡσυχίου, Σουΐδα κ.τ.λ. καὶ τῶν νεωτέρων.

81—85

11. Οἱ Μακεδόνες ἱδρύουν τὸ Μακεδονικὸν βασιλεῖον τῆς Ἡμαθίας, με δευτέραν πόλιν τὴν Βέροian: Ἐκθεσις τῶν ποικίλων ἐκδοχῶν τῶν ἀρχαίων συγγραφεῶν. Αἱ γνώμαι τῶν νεωτέρων, Ἑλλήνων καὶ ξένων.

85—93

12. Ὅρια τοῦ βασιλείου καὶ ἀσχολίαι τῶν κατοίκων. 93—94

13. Πόλεις τῆς Ἡμαθίας: Ἐδεσσα (ἢ Αἰγαί), Βέροια, Μίεζα, Κίτιον, Σκύδρα (= Ἐπισκοπὴ Ναούσης), Βάλλα (= Βεργίνα). Ἡ ἐτυμολογία τοῦ τοπωνυμίου Βάλλα.

94—109

14. Γενικὴ ἐπισκόπησις τῶν τυχῶν τῆς Βεροίας ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντιγονιδῶν. Οἱ Βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοῦ 700—323 π. Χρ. Ἀσχολίαι τῶν κατοίκων, διοικητικὴ διαίρεσις τῆς χώρας, θεότητες.

110—112

15. Οἱ Πέρσαι εἰσβάλλουν εἰς τὴν Μακεδονίαν (Μαρδόνιος—Ξέρξης). Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μαρδονίου εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἡ διέλευσις τοῦ Ξέρξου. Ἡ Βέροια ὑποβάλλεται εἰς οἰκονομικὰς θυσίας, διὰ τὴν διατροφὴν τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ. Ἡ μάχη εἰς τὰς Θερμοπύλας κ.τ.λ.

113—115

16. Ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὸ 432 π. Χρ. καὶ ἡ πολιορκία τῆς Βεροίας: Εἰσαγωγή, τὰ πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ Ἀθηναῖοι πολιορκοῦν τὴν Βέροian, αἱ ἀλλοιώσεις τοῦ κειμένου τοῦ Θουκυδίδου. Ἡ ὁρθὴ ἐρμηνεία.

115—120

17. Ἦτο ἡ Βέροια παραθαλασσία πόλις; Αἱ ἀπόψεις τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Ἡροδότου, τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων, τοῦ Σκύμνου τοῦ Χίου κ.τ.λ. Αἱ Γεωλογικαὶ θεωρίαι τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐπιστημόνων, αἱ ἐσφαλμέναι γνώμαι τοῦ Struck καὶ τοῦ Casson, οἱ πίνακες τῶν. Ἡ παράδοσις. Ἡ ὁρθὴ ἀποψις.

120—131

18. Ἡ Βέροια ἐπὶ Ἀρχελαίου.

131—134

19. Ἡ κόρη τῆς Βεροίας.

134—136

20. Ἡ Βέροια κατακτᾶται ὑπὸ τῶν Ὀλυνθίων. Ἀνω-

μαλίας.	Σελίδες 136—137
- 21. Ἡ Βέροια ἐπὶ Φιλίππου Β' καὶ Μ. Ἀλεξάνδρου: Οἱ Βεροιεῖς Μυλλέας, Κοίρανος.	137—140
22. Ὁ βασιλεὺς Δημήτριος (ὁ Πολιορκητὴς) ἐπισκέπτεται τὴν Βέροϊαν.	141—143
- 23. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἡπείρου Πύρρος καταλαμβάνει τὴν Βέροϊαν (288 π.Χρ.)	143—148
- 24. Τὰ τεῖχη καὶ ἡ στρατηγικὴ θέσις, ἀξία τῆς Βεροίας κατὰ τὸν 3ον π.Χρ. αἰῶνα	148—150
25. Συνεχεῖς ἀλλαγαὶ βασιλέων, εἰσβολαὶ τῶν Γαλατῶν. Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς βασιλεὺς	150—151
26. Ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ διοίκησις τῆς πόλεως Βεροίας ἐπὶ Ἀντιγονιδῶν	151—154
27. Θρησκεία, θεοί, ἱερᾶ, ἱερεῖς εἰς τὴν Βέροϊαν ἐπὶ Ἀντιγονιδῶν (306—168 π.Χρ.). Ἡ ἀναδυομένη Ἀφροδίτη	154—158
28. Ἀγοραπωλησία καὶ ἀπελευθέρωσις δούλων ἐν Βεροίᾳ, ἐπὶ Ἀντιγονιδῶν	158—161

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ: Ἡ ΒΕΡΟΙΑ ΕΠΙ ΡΩΜΑΙΩΝ

- 29. Οἱ Ρωμαῖοι καταλαμβάνουν τὴν Βέροϊαν	165—168
30. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι. Πομπήϊος καὶ Καῖσαρ	168—169
- 31. Αἱ ἀφίξεις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς τὴν Βέροϊαν. Τὶ γράφουν αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων. Πόσας καὶ πότε φορὰς ἐπισκέφθη τὴν Βέροϊαν. Αἱ ἐσφαλμέναι γινῶμαι τῶν νεωτέρων. Τὸ Βῆμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ὑπῆρχε ναὸς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου;	169—180
- 32. Σώπατρος ἢ Σωσίπατρος, ὁ Βεροιεὺς μαθητὴς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ ὁ ἅγιος	180—183
33. Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Λουκιανοῦ κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα μ.Χρ. εἰς τὴν Βέροϊαν. Τὸ ἐμπόριον τῶν δούλων.	183—185
- 34. Διωγμοὶ τῶν Χριστιανῶν. Τὸ μαρτύριον τῆς ἀγίας Ἱερουσαλὴμ καὶ τῶν τέκνων τῆς	185—189
- 35. Ἡ διοίκησις τῆς πόλεως. Βουλὴ. Δῆμος. Ἀρχοντες. Φυλαὶ τῆς Βεροίας, Πολιτικοὶ ἄρχοντες: Πολιτάρχαι, οἱ Γυμνασίαρχοι, ὁ Ἐφήβαρχος, οἱ Ἀγορανόμοι, ὁ Σιτώνης, ὁ Εἰρηνάρχης, ὁ Γραμματεὺς—γραμματοφύλαξ, οἱ Λοιποὶ ἄρχοντες, ὁ Ταμίης, ὁ Οἰκονόμος, ὁ Ἀρχιτέκτων, ὁ Ἀρχίατρος. Θρησκευτικοὶ ἄρχοντες: Οἱ Ἀρχιερεῖς, οἱ Ἱερεῖς, αἱ Ἱερεῖαι	190—208

	Σελίδες
36. Τὸ κοινὸν (τῶν) Μακεδόνων (ἔδρα ἢ Βέροια).	208—211
37. Ὁρησκειῖαι—θεότητες—ναοὶ—ιερεῖς. Ὁ Χριστιανισμός, Θεότητες τῶν Ἑλλήνων, Αὐτοκρατορολατρεία—Ἀλεξανδρολατρεία, Ξεναὶ Θεότητες.	211—215
38. Ἡ διαίρεσις τῶν πολιτῶν. Ὑποχρεώσεις αὐτῶν. Αἱ ἐνώσεις τῶν ἐφήβων, τῶν Νέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων. Σωματεῖα.	215—219
39. Ἡ πρόδος τῆς Βεροίας ἐπὶ Ρωμαίων. Πνευματικὴ κίνησις. Ἀγῶνες. Ἐπαγγέλματα. Κτίρια. Ὀδοί. Ὑδρευσις. Τείχη. Νομίσματα. Φορολογίαι.	219—232
40. Ἐπιφανεῖς Βεροιεῖς ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας. Τέλος τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς	232—233
ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ	234
ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ	235—236
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ	237 κέ.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη, τὰ ἱστορικὰ κείμενα καὶ ἡ Μυθολογία διδάσκουν, ὅτι ἡ Μακεδονικὴ γῆ τῆς πόλεως καὶ τῆς περιοχῆς Βεροίας ὑπῆρξε πεδῖον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πολλάκις διεδραματίσθησαν γεγονότα μεγάλης ἱστορικῆς σημασίας. Ὑπάρχουν, ὅμως, πολλὰ χάσματα εἰς τὰς γνώσεις μας, διὰ τὴν Ἱστορίαν τοῦ ἐδαφικοῦ τούτου τμήματος καὶ διὰ πολλοὺς λόγους. Φαίνεται δέ, ὅτι, ἐκεῖνα ποὺ γνωρίζομεν σήμερον, εἶναι ἐλάχιστα ἐν σχέσει, μὲ ὅσα ἀγνοοῦμεν. Τὸ γεγονός αὐτὸ ὀφείλεται, εἰς τὸ, ὅτι ἡ γῆ κρύπτεται ἐντός της, μὲ πολὺν ζῆλον, τὴν Ἱστορίαν, ὑπὸ μορφὴν ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλων ἀντικειμένων, ἡ εὐθρεσις τῶν ὁποίων, δι' ἀνασκαφῶν, θὰ διανοίξῃ νέους ὁρίζοντας εἰς τὴν Ἱστορίαν.

Ἐξ' ἄλλου ὑπάρχει καὶ ἀκόμη εἰς λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἀγνοοῦμεν πολλὰ σημαντικὰ γεγονότα ἐκ τῆς Ἱστορίας τῆς περιοχῆς. Εἶναι αἱ πυρκαϊαί, ποὺ κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα ἐδέχθησαν, ὡς πρῶτην ὕλην, ἱστορικὰ ἀρχεῖα καὶ ἐγγραφα, τὰ ὁποῖα οὐδέποτε θὰ δυνηθῇ ἡ ἱστορικὴ ἐρευνα νὰ χρησιμοποιήσῃ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται εὐκόλως κατανοητόν, ὅτι εἶναι περιορισμένος, τοῦλάχιστον σήμερον, ὁ ὁρίζων καὶ τὸ πεδῖον δράσεως τοῦ ἐπιθυμοῦντος ν' ἀσχοληθῇ μὲ τὴν Ἱστορίαν τῆς περιοχῆς Βεροίας, διότι δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιήσῃ ἀπωλεσθέντα ἢ καέντα Ἱστορικὰ ἀρχεῖα καὶ ἐπιγραφαὶς καὶ εὐρήματα, τὰ ὁποῖα ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη, ὅταν γίνουν ἀνασκαφαί, θὰ θέσῃ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ μεταγενεστέρου ἱστορικοῦ.

* *

Εἶναι, συνεπῶς, δύσκολον νὰ συγγραφῇ Ἱστορία τῆς Βεροίας ἀνάλογος πρὸς τὸ παρελθόν τῆς πόλεως, ἀλλὰ, ὅμως, ἀποτελεῖ πλάνην ἢ γνώμην, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ γραφῇ τελεσιδίκως ἡ Ἱστορία μίας περιοχῆς. Οὐτε εἶναι δυνατόν, νὰ ἐκδοθῇ ἐν βιβλίον, ποὺ νὰ εἶναι τέλειον, διότι ἡ τελειότης εἶναι, συνήθως, ἡ συνισταμένη, ἡ ἐπιμελημένη ἐκδοσις προγενεστέρων ἀτελῶν προσπαθειῶν. Ἡ ἀπόφασίς μου ν' ἀποπειραθῶ νὰ γράψω τὴν Ἱστορίαν τῆς πόλεως καὶ τῆς περιοχῆς Βεροίας δὲν ὑπῆρξε, συνεπῶς, ἀπόρροια πνευματικῆς ἀλαζονείας, ἀλλὰ συνέπεια τῆς ἐπιθυμίας μου, νὰ περισώσω καὶ ἐπεξεργασθῶ τὸ σωζόμενον ἀρχεῖακὸν ὕλικόν, τὸ ὁποῖον καὶ νὰ ἐκδώσω, μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ βοηθῇσω, τοὺς μὲν κατοίκους εἰς τὸ νὰ λάβουν μερικὴν γνῶσιν τῆς Ἱστορίας τῆς περιοχῆς, τὸν δὲ Ἱστορικὸν τοῦ μέλλοντος εἰς τὴν ἐργασίαν του, ὥστε νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὸ ἀτελές, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ τέλειον.

Ἡ ἀπόφασίς αὕτη ὑπῆρξε προῖον πάλης, διότι, ὅποιος γνωρίζει τὰς ἀτελείας του, ἐνῶ συγχρόνως στερεῖται καὶ τῶν ἀντικειμενικῶν—ἰδίως οἰκονομικῶν—προσποθέσεων, ἀσφαλῶς θὰ πρέπει νὰ σκεφθῇ πολὺ, διὰ νὰ ἀποφασίσῃ, νὰ ἐργασθῇ ἐπὶ ἔτη, μὲ τελικὸν ἀποτέλεσμα, νὰ καταλάβῃ τὴν ἔδραν τοῦ κρινομένου, ὅπου τὸ ἐροεξεταστικὸν κοινὸν ἀσχολεῖται μὲ τὸ ἀτελές δημιούργημα του.

Ὁ γράφων δὲν λησμονεῖ τὴν σχετικὴν γνώμην τοῦ Ξενοφῶντος (Ἀπομνη-

μονεύματα Β',η'δ), ο οποίος πολύ επιτυχώς έσημείωσεν, ότι: «δέν είναι καθόλου εύκολον νά εύρεθῇ ἔργον, διά τὸ ὅποιον νά μὴ εύρῃ κανεὶς αἰτίαν ἀτελείας, διότι εἶναι δύσκολον νά δημιουργήσῃ (κανεὶς) κάτι τέτοιο, ἀλλὰ δύσκολον εἶναι καὶ ἂν ἀκόμη παρουσιάσῃ κάτι, χωρὶς λάθη, νά μὴ περιπέσῃ εἰς τὴν κρίσιν ἀγνώμονος Κριτοῦ, Κριτικοῦ».

Παρ'ὅλα ταῦτα ἐξηκολούθησα τὴν ἐργασίαν μου, πού ἤδη βλέπει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, διότι ἐπίστευον καὶ ἐξακολουθῶ νά ἀποδέχωμαι τὴν γνώμην τοῦ Νειβούρου, ὅτι: «Ἐκεῖνος ὁ ὅποιος ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τῶν ἄλλων γεγονότα, πού ἐλησμονήθησαν, ἀπολαμβάνει τὴν χαρὰν τῆς δημιουργίας, ἀλλὰ ὁ γράφων τὴν Ἱστορίαν τῆς πατρίδος αὐτοῦ αἰσθάνεται τὴν ἡδονήν, ὅτι ἐκπληροῖ ἱερόν, πρὸς αὐτὴν χρέος».

* *

Κατὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ ἀνά χειρας βιβλίου ἐχρησιμοποίησα τὰς βιβλιοθήκας Βεροίας, Κοζάνης, Θεσσαλονίκης καὶ Ἀθηνῶν καὶ πλούσιον ἀρχεῖον ἀνεκδότων ἐγγράφων. Ἰδανικόν, βεβαίως, εἶναι νά ἐκδίδῃ κανεὶς ἔργον, τὸ ὅποιον νά στηρίζεται καθ' ὅλοκληρίαν ἐπὶ ἀνεκδότων πηγῶν, ἀλλὰ τοῦτο δέν εἶναι δυνατόν, ὅταν ἀντικείμενον μελέτης εἶναι ἡ Ἱστορία μίας πόλεως, ἡ ὁποία ἀριθμεῖ βίον τοῦλάχιστον 2.500 ἐτῶν. Συνήντησα πολυμόρφους δυσχερείας καὶ καθ'ὅλα τὰ στάδια τῆς ἐργασίας. Κατὰ τὴν προεργασίαν, τὴν μελέτην τῆς βιβλιογραφίας ὑπῆρχεν ἓν μέγαλον ἐμπόδιον, ἡ ἔλλειψις καταλλήλου βιβλιοθήκης εἰς τὴν Βέροϊαν, συνεπείᾳ δὲ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ἠναγκάσθη νά κινεῖσθαι συνεχῶς, διὰ νά δυνηθῶ νά χρησιμοποιοῦ τὰς βιβλιοθήκας τῶν ἄλλων πόλεων ἢ νά ὑποχρεωθῶ εἰς πολλοὺς φίλους τῶν Ἀθηνῶν, οἱ ὅποιοι ἔθετον εἰς τὴν διάθεσίν μου πληροφορίας, πού ἦσαν ἀπαραίτητοι.

Κατὰ τὸ στάδιον τῆς ἐκτυπώσεως αἱ δυσκολαὶ ἠυξήθησαν, διότι δέν ὑπῆρχον τὰ οἰκονομικά μέσα, πρὸς κάλυψιν τῆς δαπάνης. Αὐτὸ εἶναι ἓν δυσμενὲς πρόνομιον τῶν νέων συγγραφέων τῆς Ἑπαρχίας, ἰδίως, νά ἐργάζωνται ἐπὶ ἔτη, ἔχοντες καὶ τὴν ἀβεβαιότητα τῆς καλύψεως τῶν δαπανῶν, ἐφόσον, βεβαίως, ἐπιθυμοῦν καὶ τὸ βιβλίον των νά εἶναι εὐπαρουσίαστον καὶ ἡ τιμὴ προσιτὴ.

* *

Κλείων τὰ προλεγόμενα τοῦ παρόντος—καὶ πρώτου—βιβλίου μου, θέλω νά πιστεύω, ὅτι ὁ ἀναγνώστης θὰ κατανοήσῃ, ὅτι αἱ ἀτέλειαι του, τὰς ὁποίας θὰ σημειώσῃ, δέν ὀφείλονται εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐνδιαφέροντος ἢ ἐργασίας ἐκ μέρους μου, ἀλλὰ εἰς τὸ ὅτι τὸ πρῶτον ἔργον ἐνὸς νέου, ὑπὴρέτου τοῦ πνεύματος δέν μπορεῖ παρὰ νά εἶναι ἀτελές, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος.

ΒΕΡΟΙΑ 1960

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

Α. ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ

ΠΤΥΧΙΟΥΧΟΣ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΕΙΣΑΙ ΠΗΓΑΙ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ)

- Α) ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**
- Β) ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**
- Γ) ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΠΗΓΑΙ**

Α) ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Α. Γ: «Μακεδονικά Σύμμικτα», εις ἐπετηρίδα Παρνασσού, τόμος 8ος, 1904
σελίδες 196—199.
- *Αγαπίου Διονυσίου: Συναξάριον Διονυσίου τοῦ Νέου, τοῦ ἐν
τῷ Ὀλύμπῳ Ὄρει ἀσκήσαντος, ἔκδοσις Μονῆς Ὁρους Ὀλύμπου.
Κωνσταντινούπολις 1901. Συνεγραφή ὑπὸ Δαμασκηνοῦ ἐπισκόπου Λι-
τῆς καὶ Ρενδίνης εἰς φράσιν Ἑλληνικὴν, παρὰ δὲ Ἀγαπίου μοναχοῦ
μετεφράσθη εἰς κοινὴν διάλεκτον.
- *Αγαπίου Διονυσίου: Νέος Πρόδρομος κτλ. Ἑνετία 1680.
- *Αδαμαντίου Ἀδαμαντίου: εἰκόνες ἀπὸ τὸν βίον καὶ τὰς ἐ-
πιδρομὰς τῶν βαρβάρων, εἰς Ἱστορίαν Πρωΐας. Ἀθῆναι 1935, σελί-
δες 49—77.
- *Αδαμαντίου Ἀδαμαντίου: Ἡ βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη. Ἀ-
θῆναι 1914.
- *Αθανασίου Θ.: Περὶ τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων ἐν Ρουμανίᾳ. Ἀ-
θῆναι 1898.
- *Αθηνᾶ: Σύγγραμμα περιοδικόν, τόμοι 48ος 1938, 49ος 1939, 54ος
1950.
- Αἰσχίνου ῥήτορος: «Ἐπιστολαί». Εἰς ἐπιστολογράφους ἑλληνικοὺς
ἔκδοσις Παρισίων 1873.
- *Ακαδημίας Ἀθηνῶν: Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς
Γλώσσης, τόμος 3ος. Ἀθῆναι 1942.
- *Ακροπολίτου Γεωργίου: Χρονικὴ συγγραφή, ἔκδοσις Βόννης.
- *Αλεξιάδη Σ. Γεωργίου: Γεωοικονομία καὶ Γεωπολιτικὴ τῶν
Ἑλληνικῶν χωρῶν, ἔκδοσις β' Ἀθῆναι 1946.
- *Αλεξοῦδη Ἀνθίμου: Κατάλογος Ἐπισκόπων καὶ Μητροπολι-
τῶν....ΙΖ' Βερ(ρ)οίας καὶ Ναούσης ὑπέρτιμος καὶ ἑξαρχος Θεσσαλίας.
Εἰς ἐφημερίδα «Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως», φύλλον 6461 τῆς
13—2—1891.
- *Αλεξοῦδη Ἀνθίμου: Σύντομος Ἱστορικὴ περιγραφή τῆς Ἱερᾶς
Μητροπόλεως Βελεγράδων. Κέρκυρα 1868.
- *Αμάντου Ι. Κωνσταντίνου: Σχέσεις ἑλλήνων καὶ τούρκων
ἀπὸ τὸν 11ον αἰῶνα ἕως τὸ 1821. Τόμος α', Ἀθῆναι 1955.
- *Αμάντου Ι. Κωνσταντίνου: Ὁ Μακεδονικὸς Ἑλληνισμὸς
κατὰ τὸ τέλος τοῦ Μεσαίωνα καὶ τὴν παλαιότεραν Τουρκοκρατίαν μέ-
χρι τοῦ 18ου αἰῶνος. Θεσσαλονίκη 1952.
- *Αμάντου Ι. Κωνσταντίνου: Οἱ Βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλά-
δος (Βούλγαροι—Ἀλβανοί—Νοτιοσλάβοι. Ἀθῆναι 1923.
- *Αμάντου Ι. Κωνσταντίνου: Ἱστορικαὶ σχέσεις Ἑλλή-
νων, Σέρβων, Βουλγάρων. Ἀθῆναι 1949.
- *Αμάντου Ι. Κωνσταντίνου: Σύντομος Ἱστορία τῆς Ἱερᾶς
Μονῆς τοῦ Σινᾶ. Θεσσαλονίκη 1953.
- *Αμάντου Ι. Κωνσταντίνου: Παρατηρήσεις τινὲς εἰς τὴν Με-
σαιωνικὴν γεωγραφίαν, εἰς Ε.Ε.Β.Σ. τόμος 1ος 1924, σελίδες 41—51.

- *Αμάντου Ι. Κωνσταντίνου: Μακεδονικά, συμβολή εις τὴν Μεσαιωνικὴν Ἱστορίαν καὶ ἐθνολογίαν τῆς Μακεδονίας. Ἀθῆναι 1920.
- *Αμάντου Ι. Κωνσταντίνου: Εἰσαγωγή εις τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν. Τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ μεσαίωνας ἔκδοσις β'. Ἀθῆναι 1950.
- *Αμάντου Ι. Κωνσταντίνου: Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἔκδοσις 2α. Τόμοι α'—β'. Ἀθῆναι 1953—1957.
- *Αμάντου Ι. Κωνσταντίνου: Οἱ προνομιακοὶ ὅρισμοι τοῦ Μουσουλμανισμοῦ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν. Ἀθῆναι 1936.
- *Ανδρεάδου Μ. Α.: Δημήτριος Βικέλας, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Παμμακεδονικοῦ συλλόγου Ἀθηνῶν, τόμος Γ' 1910, σελίδες 40—45.
- *Ανδριώτη Π. Νικολάου: Ἡ γλῶσσα καὶ ἡ Ἑλληνικότη-
των ἀρχαίων Μακεδόνων, Θεσσαλονίκη 1952.
- *Ανδριώτη Π. Νικολάου: Οἱ Προέλληνες. Θεσ)νίκη 1953.
- *Ανδριώτη Π. Νικολάου: Ἑτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς. Ἀθῆναι 1951.
- *Ανδριώτη Π. Νικολάου: Οἱ ἀρχαῖοι τοῦ σημερινοῦ γλῶσσικοῦ ιδιώματος τῆς Μακεδονίας, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ν. Σφεν-
δόνη 1953, σελίδες 101—108.
- *Ανδρονίκου Μανώλη: Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Βεροίας. Θεσσαλο-
νίκη 1950.
- *Ανδρονίκου Μανώλη: Κτητορικὴ ἐπιγραφή τοῦ Ἀγίου Δημη-
τρίου Παλατίτσας εἰς «Μακεδονικά» Ε.Μ.Σ. τόμος α' 1940, σελίδες 190—194.
- *Ανδρονίκου Μανώλη: Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Σκαπάνη ἀποκαλύ-
πτει Μακεδονικὴν πόλιν, με ἱστορία 1000ετῶν, εἰς ἐφημερίδα «Βῆμα»
Ἀθηνῶν, φύλλον 4486 τῆς 25—12—1959, σελὶς 6η.
- *Ανδρονίκου Μανώλη: Βεργίνα, τὸ Γραφικὸ χωριό, με τὶς
πλούσιες ἀρχαιότητες, εἰς ἐφημερίδα Βῆμα Ἀθηνῶν.
- *Αποστόλου Ἰωάννου: Ἱστορία τῆς Σιατίστης, Ἀθῆναι 1929.
- *Αππιανοῦ Ἀλεξανδρέως: Ρωμαίων Ἱστοριῶν τὰ σωζόμενα, ἔκδο-
σις Παρισίων 1740.
- *Αραβαντινοῦ Π. Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Ἀθῆναι 1895.
- *Αραβαντινοῦ Π. Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου τόμοι α'—β'. Ἀθῆ-
ναι 1856.
- *Αρβανίτου Ι. Ἀνδρέου: Ἡ Μακεδονία εἰκονογραφημένη.
Ἀθῆναι 1909.
- *Αργυροπούλου Περικλέους: Ὁ Μακεδονικὸς ἀγών. Θεσ-
σαλονίκη 1957.
- *Αρκαδίου Βατοπεδινοῦ: Ἡ Μονὴ τοῦ τιμίου Προδρόμου ἐν
Βεροίᾳ, εἰς Γρηγόριον Παλαμᾶν, τόμος α' 1917, σελίδες 795—796.
- *Αρριανοῦ: Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου, ἔκδοσις Λειψίας 1870 καὶ Ἰνδική.
Αὐγενινοῦ (Βαλσαμάκη) Μελομένης: Μακεδονικά Ἀ-
πομνημονεύματα καὶ διπλωματικὰ παρασκήνια κτλ. 1898—1912. Ἀ-
θῆναι 1914.
- Βακαλοπούλου Ἀποστόλου: Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης
315 π.Χ.—1912. Θεσ)νίκη 1947.

- Βακαλοπούλου Ἀποστόλου: Τὸ Κάστρο τοῦ Πλαταμῶνα (Εἰς «Μακεδονικά» Ε.Μ.Σ., τόμος Α 1940, σελίδες 58—76.
- Βακαλοπούλου Ἀποστόλου: Ἐθνικά αἰσθήματα καὶ δοῦσις τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας, ἐπὶ Τουρκοκρατίας 1430—1821. Θεσ)νίκη 1954.
- Βακαλοπούλου Ἀποστόλου: Πρόσφυγες καὶ προσφυγικὸν ζήτημα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Θεσσαλονίκη 1939.
- Βάλλβη Ἀδριανοῦ: (μετ. Κ. Μ. Κούμα). Γεωγραφία, τόμος γος, Βιέννη 1839.
- Βαρδάκα Κ. Παρθενίου: Περιγραφή κυρίως ἐννέα ἐτῶν Τουρκοκρατίας τῆς περιφερείας Ἐπισκοπῆς Κίτρους, ἀπὸ τοῦ 1903—1912. Τοπογραφικὴ καὶ ἡθικοθησκευτικὴ μετὰ Ἱστοριογεωγραφικῶν παρατηρήσεων. Ἀθῆναι 1912.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου: Ἱστορικά Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Β' Ἀρχεῖον Βεροῖας—Ναούσης 1598—1886. Θεσσαλονίκη 1954.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου: Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Βεροῖας. Ἐκλογαί. Θεσσαλονίκη 1942.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου: Ἱστορικά Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Α' Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη 1952.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου: Ἱστορικά Ἀρχεῖα Μακεδονίας Γ' Ἀρχεῖον Μονῆς Βλατιάδων (1466—1839) Θεσσαλονίκη 1955.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου: Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας 1796—1832. α' ἔκδοσις Θεσ)νίκη 1940, β' ἔκδοσις Θεσ)νίκη 1950.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου: Ἡ Θεσσαλονίκη κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας. Θεσσαλονίκη 1946.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου: Ἀρματολοὶ καὶ Κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλονίκη 1939.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου: Ἰωάννης Κωττοῦνιος, ὁ ἐκ Βεροῖας Σοφός. Θεσσαλονίκη 1943.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου: Οἱ Μακεδόνες ἀγωνισταὶ εἰς τὰ 1821. Θεσσαλονίκη 1937.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου: Τουρκικά ἔγγραφα περὶ τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος. Θεσ)νίκη 1958.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου: Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία στὴ Μακεδονία. Εἰς Πολιτικὴν Ἐπιθεώρησιν, Γ' τόμος, τεύχη 9—12 1946, σελίδες 548—552.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου: Ἱστορικά περὶ Ναούσης ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου. (Εἰς γ' τόμον Μακεδονικῶν 1956, σελίδες 126—141.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου: Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία Μακεδονίας, εἰς Γρηγόριον Παλαμῶν ΚΔ 1940, τεύχος 303, Στ (Ἰούνιος), σελ. 183 κέ.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου: Τὰ ἔθνικα ὄναιρα τῶν Μακεδόνων Ἀγωνιστῶν τοῦ 21, εἰς Ἡμερολόγιον «Φάρος Βορείου Ἑλλάδος», τόμος β' 1940, σελίδες 241—246.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου: Ἡ Μακεδονικὴ Λεγεὼν κατὰ τὸ 1821, εἰς Μακεδονικά, τόμος α' 1940, σελίδες 76—107.
- Βασδραβέλλη Ἰωάννου: Κατάλογος τῶν Μακεδόνων Φιλικῶν, εἰς Μακεδονικά, α' τόμος 1940, σελ. 519—525

- Βασδραβέλλη Ἰωάννου: Ὁ λιμὴν τῆς Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη 1959.
- Βασματζίδου Γ. Ἰωάννου: Ἡ Μακεδονία καὶ οἱ Μακεδόνες, πρὸ τῆς τῶν Ἀωριέων καθόδου. Ἐθνογραφικὴ διατριβή, συνταχθεῖσα κατὰ τὰς ἀρχαίας πηγάς. Μόναχον 1867.
- Βαφείδου Φιλαρέτου: Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Γ' τόμος (1453—1700). Κωνσταντινούπολις 1912.
- Βαφείδου Φιλαρέτου, Κῶδιξ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Καστορίας. Εἰς Ἐκκλησιαστικὴν Ἀλήθειαν. Τόμος Κ 1900, σελίδες 108 κέ.
- Βέη Νικολάου: Ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων ὀριστικὴ κατάληψις τῆς Βερορίας καὶ ὁ ὑπ' αὐτῆς. 555 Πραξαπόστολος τῶν Μετεώρων. Ἀναδημοσίευσις εἰς «Χρονικὸν Μακεδονίας» Χ. Γ. Γουγούση. Θεσ/νίκη 1915. Σελίδες 120—122.
- Βενιζέλου Β. Θεοδοσίου. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος. Τόμος α', Ἀθῆναι 1884.
- Βενιζέλου Χαριλάου. Καπετὰν Γκόνος Γιώτας, εἰς Ἡμερολόγιον Δυτικῆς Μακεδονίας, τόμος α' (1960) σελίδες 186-187.
- Βερναρδάκη Ν. Γρηγορίου. Διορθωτικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ παρὰ Θουκυδίδην (εἰς Ἐπιστημονικὴν ἐπετηρίδα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, τόμος α', τεύχος Ιον, σελίδες 1-16).
- Βικέλα Δημητρίου. Ἡ Ζωή μου. Ἐκδοσις Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων. Ἀθῆναι.
- Βικέλα Δημητρίου. Ἡ Ἑλλὰς πρὸ τοῦ 1821. (Εἰς α' τόμον Νεοελληνικῆς Ἱστοριογραφίας, ἐπιμέλεια Ε. Φωτιάδου. Βασικὴ βιβλιοθήκη «Ἀετοῦ». Σελίδες 295—312 Ἀθῆναι 1954.
- Βλάχου Κοσμᾶ. (Διακόνοῦ). Ἡ χερσόνησος τοῦ ἁγίου Ὁρους Ἀθω. Βόλος 1903.
- Βλάχου Νικολάου. Τὸ Μακεδονικόν, ὡς φάσις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος 1878—1908 Ἀθῆναι 1935.
- Βλάχου Νικολάου. Ἡ ἀμφισβήτησις ὑπὸ τῶν βουλγάρων τῆς προτεραιότητος τῆς καταλήψεως τῆς Θεσσαλονίκης, ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ ἐν ἔτει 1912. Εἰς προσφορὰν εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδην, παράρτημα «Ἑλληνικῶν». Ι.Μ.Χ.Α, σελίδες 104—123.
- Βοβολίνη Κωνσταντίνου. Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας. Ἀθῆναι 1952.
- Βογιατζίδου Κ. Ι. Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης. Εἰς Μακεδονικά, τόμος α' 1940, σελίδες 388—416.
- Βορεάδου Δ. Γεωργίου. Στοιχεῖα Γεωλογίας καὶ Ὁρυκτολογίας. Ο.Ε.Σ.Β Ἀθῆναι 1940.
- Βουλγάρεως Εὐγενίου. Ἐκατονταετηρὶς τῶν ἀπὸ Χριστοῦ Σωτήρος ἐνανθρωπήσαντος 1805.
- Βουραζέλης—(Μαρινάκου) Ἐλένης. Αἱ ἐν Θράκῃ συντεχνίαι τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν. Θεσ/νίκη 1950.
- Βουτυρά Ι. Σ—Βρετοῦ Ι—Βαφειάδου. Λεξικὸν Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας. Τόμος α', Κωνσταντινούπολις 1869.
- Βρυννίου Νικηφόρου. Ἱστορία, ἔκδοσις Βόννης 1835.
- Βυζαντίου Στεφάνου. ἔκ τῶν Ἐθνικῶν ἐπιτομῇ. Τόμος α', Βερολίνον 1849.

- Γαλανοῦ Ι. Μιχαήλ. Οἱ βίοι τῶν ἁγίων. β' ἔκδοσις. Ἀθῆ-
ναι 1950.
- Γεδεῶν Ι. Μανουήλ. Πατριαρχικοὶ πίνακες. Κωνσταντινού-
πολις 1891.
- Γεδεῶν Ι. Μανουήλ. Μνεία τῶν πρὸ ἐμοῦ. α—δ, Ἀθῆναι
1934—1935.
- Γεδεῶν Ι. Μανουήλ. Οἱ Πατριάρχαι τῆς τελευταίας ἑκατονταε-
τηρίδος 1821—1921, εἰς Πανελλήνιον Λεύκωμα Ι. Χατζηϊωάννου,
τόμος Στ' 1922, σελίδες 32 κέ.
- Γεδεῶν Ι. Μανουήλ. Ἀποσημειώματα χρονογράφου 1870—
1800—1869—1913. Ἀθῆναι 1932.
- Γεδεῶν Ι. Μανουήλ. Πατριαρχικαὶ ἐφημερίδες. Εἰδήσεις ἐκ
τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας (1500—1912). Ἀθῆναι 1935—
1938.
- Γεδεῶν Ι. Μανουήλ. Ὁ Ἀθως, ἀναμνήσεις—ἐγγραφα—ση-
μειώσεις. Κωνσταντινούπολις 1885.
- Γενναδίου, Μητροπολίτου Ἡλίουπόλεως καὶ
Θείρων. Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. α' τόμος. Ἀ-
θῆναι 1953.
- Γενικῆς Διευθύνσεως Ἐπισιτισμοῦ Μακεδονίας (Ε.Α.Π). Κατάλογοι
τῶν Προσφυγικῶν Συνοικισμῶν. Θεσσαλονίκη 1928.
- Γερμανοῦ, Μητροπολίτου Σάρδεων καὶ Πισιδίας. Συμβολὴ εἰς τοὺς
Πατριαρχικοὺς Καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ τῆς ἀλώσεως
καὶ ἔξῃς. Μέρος 1ον 1454—1702 Κωνσταντινούπολις 1935. Μέρος
2ον 1702 κέ. Κωνσταντινούπολις 1938.
- Γεωργακά Ι. Δημητρίου. Συμβολὴ εἰς τὴν Τοπωνυμικὴν Ἑ-
ρευναν, εἰς Ἀθῆναι, τόμος 48 1938, σελίδες 58—67.
- Γεωργιάδου Δημητρίου. Περιληπτικὴ Ἱστορία καὶ Ἀρχαιο-
λογία τῆς Μακεδονικῆς πόλεως Ἐδέσσης (Βοδενῶν). Ἐδεσσα 1919.
- Γιαννίσση Σ. Περὶ Δημογεροντιῶν καὶ Συντεχνιῶν μετὰ τὴν ἁ-
λώσιν. Εἰς περιοδικὸν σύγγραμμα «Μεσαιωνικὰ Γράμματα» τόμος
Α, τεύχος 2ον 1931, σελίδες 109—119.
- Γκαρπολά Νίκου. Πῶς ἡ Μακεδονία παρέμεινεν Ἑλληνικὴ. Θεσ-
σαλονίκη 1933.
- Γκισδαβίδου Ἀποστόλου. Σελίδες τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλ-
ληνισμοῦ. Τόμοι β'—γ'. Θεσσαλονίκη 1959.
- Γνασίου Μακεδνοῦ (Στεφάνου Δραγούμη). Μακεδονικὴ Κρίσις
1903—1904. Ἀθῆναι 1906.
- Γούδα Μιχαήλ. Βυζαντινὰ ἐγγραφα τῆς ἐν Ἀθῶ Ἱερᾷ Μονῇς
Βιτοπεδίου (εἰς Ε.Ε.Β.Σ. τόμος 4ος 1927, σελίδες 234—239).
- Γραμματικοῦ Λέοντος. Χρονογραφία, ἔκδοσις Βόννης.
- Γρηγορά Νικηφόρου. Ρωμαϊκὴ Ἱστορία, α' τόμος, ἔκδοσις
Βόννης.
- Γρηγοριάδου Ἀθανασίου. Ἱστορικὰ Ἀλήθεια. Ἀθῆναι
1934.
- Γρηγοριάτου Βησσαρίωνος. Κώδιξ Ἱστορικοῦ Μοναχολο-
γίου τῆς ἐν ἁγίῳ ὄρει Ἀθῶ Ἱερᾷ Μονῇς τοῦ Ὁσίου Γρηγορίου. 1282
—1910. Βόλος 1954.

- Γρύσου Παν. Τοπογραφία τοῦ Θερμαϊκοῦ Κόλπου στήν Ἀρχαιότητα, εἰς περιοδικὸν «Μορφές», α' τόμος 1946, σελίδες 107 κέ. Καὶ τὸ Πρόβλημα τῆς Παλαιογεωγραφίας τοῦ Θερμαϊκοῦ. Σελίδες 413—415 καὶ 464—465.
- Γυιόκα Παναγιώτου. Φίλιππος δ' Ε'. Θεσσαλονίκη 1959
- Δαμπανιτζιώτου Πολυζώη. Προσθήκη εἰς Ἑκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν Μελετίου, ὡς Δ' τόμος αὐτῆς. Βιέννα 1795.
- Δασκαλάκη Β. Ἀποστόλου. Ἡ γλῶσσα τῶν Μακεδόνων κατὰ τὰς Ἱστορικὰς πηγὰς (Εἰς Ἀθηνᾶ τόμ. 54 (1950) σελ. 250 κέ.
- Δασκαλάκη Β. Ἀποστόλου. Ὁ Ἑλληνισμὸς τῶν Ἀρχαίων Μακεδόνων (Εἰς τὴν Γενικὴν Στρατιωτικὴν Ἐπιθεώρησιν. Τόμος 1954, τεῦχος 9, σελίδες 3—21).
- Δασκαλάκη Β. Ἀποστόλου. Ἱστορικὴ ἀπαρχὴ τοῦ Μακεδονικοῦ Κράτους. (Εἰς Γενικὴν Στρατιωτικὴν Ἐπιθεώρησιν. Τόμος 1958, Μάϊος).
- Δεδούση Βασιλείου. Τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη.
- Δεκαδύο Ἰουστίνου. Ἀκολουθία... Ἀθανασίου. Ἐνετία 1788.
- Δελιαλῆ Π. Νικολάου. Ἀναμνηστικὴ εἰκονομένη ἔκδοσις Παύλου Χαρίση. Τόμος α' 1935, Κοζάνη. Πρόλογος Α. Σιγάλα.
- Δελιαλῆ Π. Νικολάου. Συλλογὴ Παλαιοχριστιανικῶν καὶ Μεταγενεστέρων Μνημείων. Θεσσαλονίκη 1955.
- Δελιαλῆ Π. Νικολάου. Κατάλογος σκευοφυλακείου ἐκκλησίας Ἀγίας Κυριακῆς Σερβίων κτλ. Θεσσαλονίκη 1957.
- Δελικάνη Καλλινίκου. Πατριαρχικὰ ἔγγραφα. Α-Γ Τόμοι. Κωνσταντινούπολις 1902—1905.
- Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας. Τόμος 1ος 1883, 3ος 1889, 4ος 1892, 5ος 1900.
- Κ. Θ. Δημαρᾶ. Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, β' ἔκδοσις.
- Δημητρακάκη Ἀργυρίου. Ἱστορία τῶν ἐν Βεροῖᾳ Σωματείων. Εἰς ἑφημερίδα Βεροῖας «Φρουρὸς τῆς Ἡμαθίας», φύλλα 177—182, Αὐγούστου-Σεπτεμβρίου 1959.
- Δημητριάδου Α. Ἰάσονος. Ὁ ἐλιγμὸς τοῦ Σαρανταπόρου καὶ ἡ στροφὴ πρὸς Θεσσαλονίκην. Ἀθῆναι 1948.
- Δημητρίεω Γρηγ. Δανιήλ. Γεωγραφία Νεωτερικὴ. Τόμος α', Βιέννη 1791.
- Δήμιτσα Γ. Μαργαρίτου. Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας, συνταχθεῖσα κατὰ τὰς πηγὰς καὶ τὰ βοηθήματα. Ἀθῆναι 1870, α' μέρος.
- Δήμιτσα Γ. Μαργαρίτου. Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας. Μέρος δεύτερον. Τοπογραφία. Ἀθῆναι 1874.
- Δήμιτσα Γ. Μαργαρίτου. Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζομένοις. Τόμος α' Ἀθῆναι 1896.
- Δήμιτσα Γ. Μαργαρίτου. Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ διάδοσις αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ λοιπὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων καὶ οἱ συντελεσταὶ αὐτῆς φυγάδες λόγιοι ἔλληνες. Ἀθῆναι 1900.
- Δήμιτσα Γ. Μαργαρίτου. Ἐπίτομος Ἱστορία τῆς Μακεδονίας

- ας, ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων, μέχρι τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀθῆναι 1879.
- Δήμιτσα Γ. Μαργαρίτου. Τὰ περὶ τῆς Αὐτοκεφάλου Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀρχίδος καὶ Βουλγαρίας. Ἀθῆναι 1895.
- Διακόνου Λέοντος. Ἱστορία ἀπὸ Κωνσταντίνου μέχρις Ἰωάννου Τζιμισκῆ, ἔκδοσις Βόννης 1828.
- Διαμανταρᾶ Ἀχιλ. Ὀλίγα περὶ τῆς ἐν μεγίστῃ μονῇ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, εἰς Δ.Ι.Ε.Ε, 5ος τόμος 1900, σελίς 257.
- Διαμαντοπούλου Ἀδαμαντίου. Ὁ Μέγας Βασίλειος καὶ ἡ Ρώμη. [Ἐναίσιμα Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου. Ἀθῆναι 1931. Ἐπιμέλεια Γρηγορίου Χ. Παπαμιχαήλ. Σελίδες 38—51].
- Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου. Βιβλιοθήκη. Ἐκδοσις Παρισίων 1855.
- Διομήδη Ν. Ἀλεξάνδρου. Βυζαντιναὶ Μελέται. α' τόμος Ἀθῆναι 1951.
- Διονυσίου. Οἰκουμένης Περιήγησις, εἰς Συλλογὴν τῶν ἐν Ἐπιτομῇ τοῖς πάλαι Γεωγραφηθέντων δαπάνῃ Ζωσιμαδῶν. Βιέννη 1808. β' τόμος, σελίδες 21 κέ. Ὑπομνήματα Εὐσταθίου τοῦ Θεσσαλονίκης Ἀρχιεπισκόπου—Παράφρασις εἰς τὴν Διονυσίου περιήγησιν. Σελίδες 395 κέ.
- Δοβουνιώτου Ι. Κ. ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ Β. Μυστακίδου, τὰ ὑπ' ἀριθμ. 16 καὶ 17, εἰς Ε.Ε.Β.Σ τόμος 17ος 1941, σελίδες 278 κέ.
- Δοβουνιώτου Ι. Κ. Θεωδόσιος Ζυγομαλάς [εἰς περιοδικὸν Θεολογία, α' τόμος 1923. Σελίδες 18—40 καὶ 141—166. Ἐσφαλμένως ἀπὸ σελίδος 157 καὶ ἐπ. γράφεται σελίς 257 κέ].
- Δοβουνιώτου Ι. Κ. Μητροφάνους Κριτοπούλου Ἀνέκδοτος Γραμματικὴ τῆς ἀπλῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Εἰς ἐπιστημονικὴν ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, τόμος α' 1924, Σελίδες 47—123.
- Δωροθέου Μονεμβασίας. Βιβλίον Ἱστορικόν. Σύνοψις διαφόρων ἱστοριῶν. Ἐνετία 1750.
- Ἐγκυκλοπαιδεία. Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ.
- Ἐγκυκλοπαιδεία. [Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν] Ἠλίου.
- Ἐγκυκλοπαιδεία Ἐλευθερουδάκη.
- Ἐγκυκλοπαιδεία. Νέα Παγκόσμιος [Μορφωτικῆς Ἐταιρείας].
- Ἐγκυκλοπαιδεία. Μπάρτ—Χίρστ α' ἔκδοσις 1890—91 ἐπιμέλεια Ν. Γ. Πολίτου, β' ἔκδοσις 1896.
- Ἐγκυκλοπαιδεία. Μεγάλῃ τῶν Νέων (Χάρη Πάτση).
- Ἐγκυκλοπαιδεία. Ἐμπορικῇ, τόμος α' 1933.
- Ἐγκυκλοπαιδεία. Μεγάλῃ Στρατιωτικῇ καὶ Ναυτικῇ, τόμος β' Ἀθῆναι 1928.
- Ἐθνικῆς Ἐταιρείας (:) Ἡ ἐν Μακεδονίᾳ Ἐπανάστασις. (Εὐρεθῆ δεμένον μετ' ἄλλον βιβλίον, ἀνευ ἐνδείξεων χρονολογίας καὶ συγγραφῆς, εἰκάσω, ὅτι πρόκειται δι' ἔκδοσιν τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας ἐκ τοῦ δημοσιευμένου Ἐπιλόγου).
- Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ. Τόμος Κ [1900].
- Ἐλευθεριάδου Αἰμιλίου. Τέλλος Ἀγαπηνός, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Παμμακεδονικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν, β' τόμος 1909, σελίδες 185—192.

- Ἑλευθεριάδου Εὐθυμίου. Θεσσαλονίκης "Ἅγιοι. Τεῦχος α'" Θεσσαλονίκη 1956.
- Ἑλευθεριάδου Π. Ν. Πελασγική Ἑλλάς. [Οἱ Προέλληνες] Ἀθῆναι 1931.
- Ἑλευθεροῦδάκη. Ἑλλάς. [Ταξιδιωτικὸς Ὁδηγός]. Ἀθῆναι 1926, γ' τόμος, Β' ἔκδοσις 1930
- Ἑλληνικά, περιοδικόν, τόμος 2ος 1929, τόμος 6ος 1933, 7ος 1934, 9ος 1936.
- Ἑπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν τόμος 1ος 1924, 2ος 1925, 3ος 1926, 4ος 1927, 5ος 1928, 6ος 1929, 7ος 1930, 8ος 1931 9ος 1932, 10ος 1933, 12ος 1936, 13ος 1937, 14ος 1938, 15ος 1939, 16ος 1940, 17ος 1941.
- Ἐπηραιμίου Μοναχοῦ, ἔκδοσις Βόννης.
- Ἐπιστημονικὴ ἑπετηρίς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσλόνικης, τόμοι Α—Ζ.
- Ἐτυμολογικόν, τὸ Μέγα. Ἐνετίησιν 1710
- Εὐαγγελίδου Ε. Τρύφωνος. Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Τόμος α'. Ἀθῆναι 1936.
- Εὐαγγελίδου Ε. Τρύφωνος. Νέα Ἑλλάς. Κατὰ τὸ Γερμανικόν τοῦ Καρόλου Μπαϊδεκερ καὶ Meyer καὶ τὸ Γαλλικόν τοῦ Guide-
Ioanne—Isamderf. Ἀθῆναι 1913.
- Εὐστρατιάδου Σωφρονίου. πρ. Λεοντοπόλεως, Ἐπιστολαὶ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ αἰτωλοῦ. - Εἰς Ἑλληνικά, τόμος 9ος 1936.
- Εὐστρατιάδου Σωφρονίου. Ἱστορικὰ μνημεῖα Ἀθῶν Εἰς Ἑλληνικά, τόμος 2ος 1936.
- Εὐστρατιάδου Σωφρονίου. Τὸ ἀρχεῖον τοῦ ἐπισκόπου Καμπανίας Θεοφίλου. Ὁ Καμπανίας Θεόφιλος. Εἰς Ἡπειρωτικά Χρονικά, τόμος β' 1924.
- Εὐστρατιάδου Σωφρονίου. Ἐγγραφα περὶ τῆς ἐν Βερ-
(ρ) οῖα μνητῆς τοῦ τιμίου Προδρόμου, εἰς Γρηγόριον Παλαμᾶν, τόμος βος 1918. Σελίδες 84—85
- Εὐστρατιάδου Σωφρονίου, ἀρχιερατικὰ γράμματα. Εἰς περιοδικὸν Θεολογία, τόμος 14ος - NE - 1936, σελίδες 200 κέ.
- Ζαβίρα Ι. Γεωργίου. Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον. Ἐκδοσις Γεωργίου Π. Κρέμου. Ἀθῆναι 1842.
- Ζαγκλῆ Δ. Δημητρίου. Χαλκιδική. Ἱστορία—Γεωγραφία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1912. Θεσσαλονίκη 1956.
- Ζακυθηνοῦ Διονυσίου. Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀχρίδος καὶ Ἰπεκίου. Μακεδονικά Ε.Μ.Σ. τόμος α' 1940, Σελίδες 428—458.
- Ζακυθηνοῦ Διονυσίου. Ἀνέκδοτα Πατριαρχικά ἔγγραφα Τουρκικά. Εἰς Βον τόμον 1929 Ἑλληνικῶν, σελίδες 139—143 καὶ 411 κέ.
- Ζακυθηνοῦ Διονυσίου. Περὶ τῆς Διοικητικῆς διαιρέσεως ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει. Εἰς Ε.Ε.Β.Σ. τόμος 17ος 1941. Σελίδες 208 κέ.
- Ζακυθηνοῦ Διονυσίου. Βυζάντιον - Κράτος καὶ Κοινωνία. Ἱστορ. ἐπισκόπησις. Ἀθῆναι 1951

- Ζαλοκώστα Π. Χρήστον: Τὸ περιβόλι τῶν θεῶν. Θεσσαλία, Βόρειος Ἡπειρος, Μακεδονία. Ἀθήναι 1944.
- Ζαμπελίου Σπ: Βυζαντινὰ Μελέται. Ἀθήναι 1857.
- Ζαριφοπούλου Ε. Π. Βιργινία ἡ τελευταία Δούκισσα τῆς Βεροίας. Μυθιστόρημα εἰς ἑφημερίδα «Φῶς» Θεσσαλονίκης, 18 Αὐγ. 1929 κέ.
- Ζηκίδου Δ. Γεωργίου: Θουκυδίδου ὁ Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων Πόλεμος, βιβλίον Α, Ἀθήναι 1897.
- Ζημίαι τῶν ἀρχαιοτήτων ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τοῦ στρατοῦ κατοχῆς. Ἀθήναι 1946, ἔκθεσις Ὑπ(γ)είου Ὁρησκευμάτων καὶ Ἐθν. Παιδείας.
- Ζησίου Γ. Κωνσταντίνου: Μακεδονικά Χριστιανικά Μνημεῖα. Ἀθήναι 1914.
- Ζητριδου Χ. Πιπίτσας: Ἀρματολοί καὶ Κλέφτες στὰ Θεσσαλικά βουνά. Ἀθήναι 1938.
- Ζωναρά Ἰωάννου: Ἐπιτομή Ἱστοριῶν. Ἐκδοσις Βόννης.
- Ζώτου Δ. Β. Μολοσσού: Ἡπειρωτικαὶ καὶ Μακεδονικαὶ Μελέται. Τόμος Δ' Δρομολόγιον τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, τεῦχος Γον. Μακεδονία καὶ Σερβία, Ἀθήναι 1887.
- Ζώτου Δ. Β. - Μολοσσού: Ἡπειρωτικαὶ Μελέται, τόμος Α, βιβλίον Α, τεῦχος Α, Ἀθήναι 1875.
- Ἡμερολόγιον ἑφημερίδος Κοζάνης Ἀντικῆς Μακεδονίας, τόμος Α' 1930. Ἐπιμέλεια Μ. Π. Λεονταρή.
- Ἡπειρωτικά Χρονικά: Περιοδικόν, τόμος 2ος καὶ 6ος.
- Ἡροδότου Ἀλικαρνασσεύς: Ἱστοριῶν βιβλία 9, τόμοι Α-Β. Ἐκδοσις Λειψίας.
- Ἡρωδιανού: Περί καθολικῆς προσωδίας, περί παθῶν Ἐκδοσις Λειψίας.
- Ἡσύχιος: Λεξικόν, τόμος 2ος.
- Θεοδωρίδου Γ. Ἀντωνίου: Ἡ Δραματικὴ συμβολὴ τῆς Θεσσαλονίκης στὸν αἰῶνα τοῦ 1821. Θεσσαλονίκη 1949.
- Θεοδωρίδου Μ. Γ. Ἡ συμβολὴ τῶν Βορείων Ἑλλήνων εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἔθνους καὶ οἱ Τουρκαῖμοι τοῦ 1955. Ἀθῆν. 1955.
- Θεοφάνους, τοῦ Νέου: Βίος καὶ Πολιτεία κ.τ.λ. Ἐνέτησιν 1764.
- Θεοφίλου Νικίου: Καλλινίκος Χαράλαμπάκης. Ἀθήναι 1953.
- Θεοφίλου Νικίου: Ἀλέξανδρος Διανῆς. Ἀθήναι 1953.
- Θεοχάρη Κωνσταντίνου: Ἡ Ἀρχαία Στρέφα. Εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ν Σφενδόνη 1959, σελίδες 193—196.
- Θεοχαρίδου Ι. Γεωργίου: Καπετανίκα τῆς Μακεδονίας Μετὰ τὴν Φραγκοκρατίαν. Θεσσαλονίκη 1954.
- Θεοχαρίδου Ι. Γεωργίου: Τοπογραφία καὶ Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα. Θεσσαλονίκη 1959.
- Θεοχαρίδου Ι. Γεωργίου: Ὁ Βυζαντινὸς Ζωγράφος Καλλιέργης Εἰς Δ' τόμον «Μακεδονικῶν» 1960, σελίδες 541—543.
- Θησανρός: Ἑλληνικῆς γλώσσης, Βος τόμος. Παρίσι 1833.
- Θρησκευτικὴ καὶ Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία. Τόμος βος, τεῦχος 13ον, σελίδες 521—522. Ἀθήναι 1937.
- Θουκυδίδου: Πελοποννησιακὸς πόλεμος. Ἐκδοσις Λειψίας.
- Θωμοπούλου Ἰακώβου: Πελασγικά. Ἀθήναι 1912.
- Ἰεζεκιήλ, μητροπολίτου Θεσσαλότηδος καὶ Φαναριοφρασάλων Κύριλλος ὁ Λούκαρις. Θεσσαλονίκη 1933.

- Ἰεροκλέους: Συνέκδημος, εἰς Κωνσταντίν. Πορφυρογεννήτου. «Περὶ θεμάτων». Ἐκδοσις Βόννης, σελίδες 390 κέ.
- Ἰουλιανοῦ Αὐτοκράτορος: Ἐπιστολαὶ εἰς ἐπιστολογράφους Ἑλληνικοὺς. Ἐκδοσις Παρισίων 1873.
- Ἰστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ 1391 ἕως 1578. Ἐκδοσις Βόννης.
- Ἰωαννίδου Ἀθανασίου: Ἡ ἀρχαία Μακεδονία, ἐξεταζομένη κατὰ τὰς πηγὰς κτλ. Ἀθῆναι 1911
- Καζάζη Νεοκλέους: Ἡ Μακεδονία καὶ τὰ Ἑλληνικὰ δίκαια. Ἀθῆναι 1903.
- Καζάζη Νεοκλέους: Τὸ Μακεδονικὸν Πρόβλημα. Ἀθῆναι 1907.
- Καλλιπολίτου Γ. Β. Στήλη μετ' ἀναγραφῆς Δωρεᾶς καὶ καταλόγου ἐφῆβαν ἐκ Βεροῖας. Εἰς Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλου. Ἀθῆναι 1953. Σελίδες 303—309.
- Καλινδέρη Μιχαήλ: Αἱ συντεχνίαι τῆς Κοζάνης ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Θεσσαλονίκη 1958.
- Καλινδέρη Μιχαήλ: Σημειώματα Ἱστορικὰ ἐκ τῆς Δυτ. Μακεδονίας. Πτολεμαῖς 1939.
- Καλινδέρη Μιχαήλ: Γραπτὰ μνημεῖα ἀπὸ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας χρόνων Τουρκοκρατίας. Πτολεμαῖς 1940.
- Καλινδέρη Μιχαήλ: Τὰ λυτὰ ἐγγραφα τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης 1676—1808. Θεσσαλονίκη 1951.
- Καλοσύπη Ν. Ἰωάννου: Μακεδονία κτλ. Α' ἔκδοσις, Ἀθῆναι 1886, β' ἔκδοσις Πειραιεὺς 1896.
- Καλφῆλη Π. Κ. Γενικὸς ὁδηγὸς Μακεδονίας. Ἀθῆναι 1956—1957.
- Κανατσούλη Δημητρίου: Ὁ Ἀρχελάος καὶ αἱ μεταρρυθμίσεις του ἐν Μακεδονίᾳ Θεσσαλονίκη 1948.
- Κανατσούλη Δημητρίου: Μακεδονικὰ Μελετήματα. Θεσσαλονίκη 1955.
- Κανατσούλη Δημητρίου: Ἡ Δυτικὴ Μακεδονία κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Θεσσαλονίκη.
- Κανατσούλη Δημητρίου: Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων καὶ τὰ συνῆδρια τῶν μερίδων, εἰς Προσφορὰν εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδη, σελίδες 294—304.
- Κανατσούλη Δημητρίου: Μακεδονικὴ Προσωπογραφία, 148—Μ. Κων(νου). Θεσσαλονίκη 1955.
- Κανατσούλη Δημητρίου: Ἡ Μακεδονικὴ πόλις ἀπὸ τῆς ἐμφάνισεως της μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, εἰς δ' τόμον Μακεδονικῶν 1960, Ε.Μ.Σ. Σελίδες 232—314 καὶ εἰς ε' τόμον Μακεδονικῶν (Ἀνάτυπον). Σελίδες 15—101, (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).
- Κανατσούλη Δημητρίου: Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, εἰς γ' τόμον Μακεδονικῶν 1956, σελίδες 27—102.
- Κανατσούλη Δημητρίου: Σωματεῖα τῶν Μακεδόνων, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ρωμαιοκρατίας. Εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ν. Σφενδόνη 1958, σελίδες 107—112
- Κανέλλη Μανώλη: Οἱ Βούλγαροι, γ' ἔκδοσις. Ἀθῆναι 1948.
- Καντακουζηνοῦ Ἰωάννου: «Ἱστορίαι», ἔκδοσις Βόννης. Τόμοι α'-γ'
- Κάππου Ἀναστασίου: Εἰκόνες ἀπὸ τὴν ὥρᾳ Βέροια «Μακεδονικά

- Χρονικά» Βεροίας, Ἰανουάριος—Φεβρουάριος 1934, σελίδες 17 κέ.
- Κα ρ α β α γ γ έ λ η Γερμανοῦ: Ὁ Μακεδονικός Ἀγών. (Ἀπομνημονεύματα). Πρόλογος Βασιλείου Λαούρδα, εἰσαγωγή Κλεοβ. Τσουρκα. Θεσσαλονίκη 1958.
- Κα ρ μ ί ρ η Ν. Ἰωάννου: Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος καὶ ἡ ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία αὐτοῦ. Ἀθῆναι 1937.
- Κα ρ μ ί τ σ η Σ. Χαραλάμπους: Μακεδονικά. (Εἰς περιοδικὸν Ἀθηνῶν Χρυσάλλις, τόμος 4ος 1866, σελὶς 476).
- Κα ρ ο λ ί δ ο υ Παύλου: Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, 1453—1862. Ἀθῆναι 1925.
- Κα ρ ο λ ί δ ο υ Παύλου: Ἐγχειρίδιον Βυζ. Ἱστορίας. Ἀθῆναι 1906.
- Κα ρ ο λ ί δ ο υ Παύλου: Εἰσαγωγή εἰς τὴν Καθολικὴν ἢ Παγκόσμιον Ἱστορίαν, τεύχη β'—ε' Ἀθῆναι 1894.
- Κα ρ ο λ ί δ ο υ Παύλου: Παγκόσμιος Ἱστορία, τόμος δ'. Ἀθῆναι 1937.
- Κα σ ο μ ο ύ λ η Νικολάου: Ἐνθυμήματα Στρατιωτικά. (Ἐπιμέλεια—Σχόλια Γιάννη Βλαχογιάννη), τόμοι α'—γ'. Ἀθῆναι 1939-1942.
- Κα σ τ α ν ᾶ Ν. Θεοδώρου: Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς καὶ ὁ μυστικισμὸς τῶν ἡσυχαστῶν, εἰς Γρηγόριον Παλαμᾶν, τόμος κβ 1938, τεῦχος ΣΤ—Ζ, σελίδες 224 κέ.
- Κα ψ ᾱ λ η Γερασίμου: Λαογραφικά Μακεδονίας, εἰς στ' τόμον 1917, τεύχη α-β, περιοδικοῦ «Λαογραφία», σελίδες 452-537.
- Κα ψ ᾱ λ η Γερασίμου: Τρεῖς Νεράϊδες τῆς Μακεδονίας (Νάουσα—Ἐδεσσα—Καστοριά). Ἀθῆναι 1939.
- Κε δ ρ η ν ο ῦ Γεωργίου: Σύνοψις Ἱστοριῶν, ἔκδοσις Βόννης 1839
- Κε ρ α μ ο π ο ύ λ ο υ Δ. Ἀντωνίου: Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν τῇ Ἀνω Μακεδονίᾳ (Ἀνάπτυπον ἐκ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐφημερίδος 1932, σελίδες 48-112 καὶ Ἀρχαιολ. ἐφημερίδος 1933, σελίδες 25 κέ).
- Κε ρ α μ ο π ο ύ λ ο υ Δ. Ἀντωνίου: Μακεδονία καὶ Μακεδόνες. Ἀθῆναι 1930.
- Κε ρ α μ ο π ο ύ λ ο υ Δ. Ἀντωνίου: Ἡ Δυτικὴ Μακεδονία, ὁ πολιτισμὸς τῆς καὶ ὁ Πλούταρχος, εἰς Μακεδονικά, α' τόμος 1940, σελίδες 24-37.
- Κε ρ α μ ο π ο ύ λ ο υ Δ. Ἀντωνίου: Οἱ Βλάχοι, εἰς προσφορὰν εἰς Στίλπωνα, Π. Κυριακίδη, σελίδες 326—344.
- Κε ρ α μ ο π ο ύ λ ο υ Δ. Ἀντωνίου: Ἕλληνες καὶ Μακεδόνες, εἰς Ἑλληνικά τόμος ζ' 1934, σελίδες 38 κέ.
- Κε ρ α μ ο π ο ύ λ ο υ Δ. Ἀντωνίου: Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι. Ἀθῆναι 1939.
- Κε ρ α μ ο π ο ύ λ ο υ Δ. Ἀντωνίου: Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες. Ἀθῆναι 1945.
- Κε ρ α μ ο π ο ύ λ ο υ Δ. Ἀντωνίου: Οἱ Βόρειοι Ἕλληνες κατὰ τὸ Εἰκοσιέναι. Ἀθῆναι 1938.
- Κε ρ α μ ο π ο ύ λ ο υ Δ. Ἀντωνίου: Παρανοηθεῖσα μαρτυρία περὶ τῆς Ἐθνικότητος τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων, εἰς περιοδικὸν Θεσσαλονίκης «Μῆνες» τόμος α' 1937, σελίδες 117-121.
- Κε ρ α μ ο π ο ύ λ ο υ Δ. Ἀντωνίου: Οἱ Θράκες, εἰς περιοδικὸν Θεσσαλονίκης «Μῆνες» α' τόμος 1937, τεύχος ὅον (Μάϊος), σελίδες 78-90 καὶ τεύχος ΣΤ (Ἰουνίου) σελίδες 70-80.
- Κε ρ α μ ο π ο ύ λ ο υ Δ. Ἀντωνίου: Οἱ Βάρβαροι Μακεδόνες τοῦ Δησθένους, εἰς Λαϊκὸν Πανεπιστήμιον, ἐφημερίδος «Βραδυνῆς», δ' τό-

- μος, α' τεύχος, Νοεμβρίου 1935—'Ιανουαρίου 1936, σελίδες 32—36
- Κι β ω τ ό ς : 'Ελληνικῆς γλώσσης, τόμος α' 1819
- Κι ν ν ά μ ο υ 'Ιωάννου: 'Ιστορίαι, ἔκδοσις Βόννης.
- Κ ο κ κ ί ν ο υ Διονυσίου: 'Ιστορία τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως, γ' ἔκδοσις.
- Κ ο κ κ ώ ν η Ι. Ν.: 'Ιστορία τῶν Βουλγάρων, ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτῶν ἐν Εὐρώπῃ μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν 'Οθωμανῶν κατακτήσεως. 'Αθῆναι 1877.
- Κ ό λ ι α Τ. Γεωργίου: 'Ιστορικὴ Γεωγραφία τοῦ 'Ελληνικοῦ χώρου. 'Αθῆναι 1948.
- Κ ό λ ι α Τ. Γεωργίου: 'Η προβυζαντινὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ στάσις τοῦ 390. 'Αθῆναι 1935.
- Κ ο λ ο κ ο τ ρ ώ ν η Θεοδώρου: 'Απομνημονεύματα, ἅπαντα Τερτσέτη, εἰσαγωγή Γ. Βαλέτα. Μελετήματα Ν. Α. Βέη-Μ. Σιγούρου. 'Αθῆναι 1958.
- Κ ο μ ν η ν ῆ ς 'Αννης: 'Αλεξιάς, ἔκδοσις Βόννης.
- Κ ο ν ι δ ά ρ η Γερασίμου: Αἱ Μητροπόλεις καὶ 'Αρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ τάξις αὐτῶν, τόμος α'. 'Αθῆναι 1934.
- Κ ο ν τ ο γ ι ά ν ν η Ι. Δ. Μικροτάξιδα. 'Αθῆναι 1935
- Κ ο ρ δ ά τ ο υ Κ. Γιάν. 'Ιστορία τῆς 'Αρχαίας 'Ελλάδας, τόμοι α'—γ' 'Αθήνα 1955
- Κ ο ρ δ ά τ ο υ Κ. Γιάν. 'Ιστορία τῆς Νεωτέρας 'Ελλάδας, τόμοι α'—δ' 'Αθήνα 1957.
- Κ ο ρ δ ά τ ο υ Κ. Γιάν.: 'Ιστορία τῶν 'Ελληνιστικῶν χρόνων. 'Αθήνα 1959.
- Κ ο ρ δ ά τ ο υ Κ. Γιάν.: 'Η Κομμούνα τῆς Θεσσαλονίκης, 1342-1349 'Αθήνα 1928.
- Κ ο ρ δ ά τ ο υ Κ. Γιάν.: Νέα Προλεγόμενα εἰς τὸν 'Όμηρον, β' ἔκδοσις. 'Αθήνα 1956.
- Κ ο ρ δ ά τ ο υ Κ. Γιάν.: Τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. 'Αθήνα 1932.
- Κ ο τ ζ ι ά Ν.: Τὶ ἀποκαλύπτει ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη. Οἱ τάφοι τῆς νεκροπόλεως Βεροίας, εἰς ἔφημερίδα «Μακεδονικὴ 'Ηχώ» φύλλον 213 (29/9) 1940.
- Κ ο υ κ ο υ λ έ Φαίδωνος: Αἱ ἐμπορικαὶ πανηγύρεις κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, εἰς πολιτικὴν ἐπιθεώρησιν, τόμος γ' 1946, τεύχη 9-12 σελίδες 509—516.
- Κ ο υ κ ο υ λ έ Φαίδωνος: Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικά, β' τόμος. 'Αθῆναι 1950.
- Κ ο υ κ ο υ λ έ Φαίδωνος: Βυζαντίου βίος καὶ Πολιτισμός, τόμοι, δ' - ε', 'Αθῆναι 1951—52.
- Κ ο υ γ έ α Β. Σωκράτους: 'Η ἐκ Βεροίας Βυζαντινὴ ἐπιγραφή, εἰς 'Ελληνικά τόμ. 9ος 1936, σελίδες 167 κέ.
- Κ ο υ γ έ α Β. Σωκράτους: Συμβολαὶ εἰς τὴν 'Ιστορ. Τοπ. τῆς Β.Α. Μάνης, εἰς 'Ελληνικά, τόμος στ' 1933, σελίδες 306-315.
- Κ ο υ γ έ α Β. Σωκράτους: Βυζαντινὴ ἐπιγραφή ἐκ Βεροίας, εἰς 7ον τόμον 1934 'Ελληνικῶν. Σελίδες 104 κέ.
- Κ ο υ ρ ί λ α Εὐγενίου Λαυριώτου: 'Ιστορία τοῦ 'Ασκητισμοῦ, τόμος α' ΑΘΩΝΙΤΑΙ. Θεσσαλονίκη 1939.

- Κουρτίδου Γ. Κων/νου: 'Ιστορία τῆς Θράκης, τόμος α'. Ἀθῆναι 1932.
- Κοσμᾶ Νίκου—Ἀποστόλου Ἀπ.: 'Ιστορία τῆς Μακεδονίας. Θεσσαλονίκη 1951.
- Κυριαζοπούλου Δ. Βασιλείου: Τὸ κλίμα τῆς Ἑλληνικῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας. Ἀθῆναι 1939.
- Κυριακίδου Π. Στίλπωνος: Βυζαντιναὶ Μελέται. Βολερὸν κτλ, εἰς Ἐπιστημ. ἑπετηρ. Φιλοσοφ. Σχολῆς Θεσ/νίκης. Τόμος γος 1939, τεύχος 3ον, σελίδες 383-596.
- Κυριακίδου Π. Στίλπωνος: Βυζαντιναὶ Μελέται. Ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης.
- Κυριακίδου Π. Στίλπωνος: Θεσσαλονίκια Μελετήματα. Θεσσαλονίκη 1939.
- Κυριακίδου Π. Στίλπωνος: Τὰ βόρεια Ἐθνολογικὰ ὄρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Θεσ/νίκη 1946.
- Κυριακίδου Π. Στίλπωνος: Βούλγαροι καὶ Σλάβοι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν. Θεσσαλονίκη 1946.
- Κυριακίδου Π. Στίλπωνος: Τρεῖς διαλέξεις κτλ. Θεσ/νίκη 1953.
- Κυριακίδου Π. Στίλπωνος: Ὁ ἑλληνικὸς ζωτικὸς χώρος. ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον. Θεσσαλονίκη 1945.
- Κυριακίδου Π. Στίλπωνος: Ἡ Διοίκησις τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, εἰς περιοδικὸν Θεσσαλονίκης «Μῆνες», β' τόμος 1938, τεύχος δ' Ἀπριλίου, σελίδες 61—69 καὶ τεύχος ε' Μαΐου σελίδες 57—64.
- Κυριακίδου Π. Στίλπωνος: Γλῶσσα καὶ λαϊκὸς πολιτισμὸς τῶν νεωτέρων ἑλλήνων. Ἀθῆναι 1946.
- Κωνσταντινίδου Σ: Φλώρινα, ἡ Ἀκριτικὴ ἐθνικὴ Σκοπιὰ. Φλώρινα 1953.
- Κωσταρίδου Εὐγενίου: Ἡ σύγχρονος ἑλληνικὴ ἐκκλησία 1821—1921. Ἀθῆναι 1921.
- Κώτσιου Θεοδώρου: Ἡ Θεσσαλονίκη, ἀνὰ τοὺς αἰῶνας, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ν. Σφενδόνη 1939, σελίδες 241 κέ.
- Κωφοῦ Χρήστου: Τὶ λένε τὰ παλὰ χαρτιά. Εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ν. Σφενδόνη 1953, σελίδες 258 κέ.
- Λάμπρου Π. Σπυρίδωνος: Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμοι α—στ'. Ἀθῆναι 1886—1908.
- Λάμπρου Π. Σπυρίδωνος: Μικταὶ σελίδες. Ἀθῆναι 1905.
- Λάμπρου Π. Σπυρίδωνος: Βραχέα Χρονικά, τόμος α', τεύχος 1ον, Ἀθῆναι 1932.
- Λάμπρου Π. Σπυρίδωνος: Νέος Ἑλληνομνήμων, ἅπαντες οἱ τόμοι.
- Λάμπρου Π. Σπυρίδωνος: Οἱ πρὸ τοῦ Φιλίππου β' βασιλεῖς τῶν Μακεδόνων, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ἀθηνῶν, τόμος α' 1908, σελίδες 293—304.
- Λασκάρεως Ἀλεξάνδρου: Ἐπιτομὸς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, τεύχος β' β—ιζ' αἰῶνος, Κωνσταντινουπόλις 1863.
- Λαυριώτου Σπυρίδωνος: Ἀναγραφαὶ ἐγγράφων τῆς Μεγίστης Λαύρας ἁγίου Ἀθανασίου ἐν Ἀθφ, εἰς **Byzantinische Neucrichische**

- jahrbucher**, Δεκεμβρίου 1929—1930 Ἀπρίλιος, τοῦ Nicos Bees, Ἀθῆναι 1930, σελίδες 388 κ.έ.
- Λέτσα** Ἀλεξάνδρου: Δημήτριος Βικέλας, Θεσσαλονίκη 1951.
- Λέτσα** Ἀλεξάνδρου: Ὁ γάμος ἐν Βογατσικῷ, εἰς Μακεδονικά τόμος α' 1940, σελίδες 123—189.
- Λεονταρῆ** Κ. Μιχ: Ἡ οἰκονομία τῆς Δυτ. Μακεδονίας, εἰς Ἡμερολόγιον ἑφημερίδος Κοζάνης, Δυτική Μακεδονία, τόμος α' 1960, σελίδες 46—60.
- Λιακάκου** Κ. Ε: Οἱ ἀρχαῖοι Μακεδόνες, εἰς Ἡμερολόγιον «Φάρος τῆς Βορείου Ἑλλάδος», τόμος β' 1940, σελίδες 95—102.
- Λιούφη** Ν. Παν: Ἱστορία τῆς Κοζάνης, Ἀθῆναι 1924.
- Λουκιανοῦ** τοῦ Σαμοσατέως: Τὰ Σωζόμενα, ἔκδοσις Παρισίων 1840.
- Λουκοπούλου** Δημ: Νεοελληνική Μυθολογία, Ζῶα, Φυτά. Ἀθῆναι 1940.
- Λωρέντη** Νικολάου: Νεωτάτη διδακτική Γεωγραφία, β' τόμος Βιέννη 1838.
- Λωρέντη** Νικολάου: Λεξικὸν κ.τ.λ Βιέννη 1837.
- Μάγνητος** Δ. Α: Λεξικὸν Ἱστοριομυθικὸν καὶ Γεωγραφικόν, Βενετία 1834.
- Μαζαράκη** Ἀλεξάνδρου: Αἱ Ἱστορικαὶ περιπέτειαι τῆς Μακεδονίας, Ἀθῆναι 1912.
- Μαζαράκη** Ἀλεξάνδρου: Ἀπομνημονεύματα, Ἀθῆναι, ἔκδοσις Ἰκάρου.
- Μαζαράκη** Ἀλεξάνδρου: Ἡ Ρουμανικὴ Οὐτοπία, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ἀθηνῶν, τόμος β' 1909, σελίδες 33—40.
- Μαζαράκη** Κ: Ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν, εἰς περιοδικὸν Θεσσαλονίκης «Μῆνες», τεῦχος α' 1937, σελίδες 153—160, τεῦχος β' 133—147, τεῦχος γ' 138—149, τεῦχος δ' 142—151, τεῦχος ε' 144—151, τεῦχος ζ' 111—118.
- Μαζαράκη** Κ: Ἀγνωστοὶ πτυχαὶ ἐπὶ τῶν πολέμων 1912—1913, εἰς περιοδικὸν Θεσσαλονίκης, «Μῆνες», τόμος α', τεῦχος θ' σελίδες 117—124, τεῦχος ι' σελίδες 103—108, τεῦχος ιβ' σελίδες 168—174, τόμος β' 1938, τεῦχος α' σελίδες 105—111.
- Μακαρόνα** Ι. Χαραλάμπους: Χρονικὰ ἀρχαιολογικά, εἰς Μακεδονικά τόμος α' 1940, σελίδες 463—496 καὶ Χρονικὰ ἀρχαιολογικά, εἰς Μακεδονικά τόμος β' 1941—1952, σελίδες 590—678.
- Μακαρόνα** Ι. Χαραλάμπους: Ὁ Θερμαϊκὸς καὶ ἡ ἀρχαιολογία, εἰς περιοδικὸν Θεσσαλονίκης «Μορφές», α' τόμος, τεῦχος ὅν 1947, σελίδες 185—188.
- «Μακεδονικά»**: Περιοδικὸν σύγγραμμα τῆς ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, τόμοι Α—Δ. Θεσσαλονίκη 1940—1960.
- Μακεδονικὸν** Ἡμερολόγιον, Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ Παμμακεδονικοῦ συλλόγου Ἀθηνῶν, τόμοι α—στ 1908—1913.
- Μακεδονικὸν** Ἡμερολόγιον Νικολάου Σφενδόνη, ἔκδοσις—διεύθυνσις, τόμοι 1—30. Θεσσαλονίκη 1925—1960.
- Μαλάλα** Ἰωάννου: Χρονογραφία, ἔκδοσις Βόννης.
- Μαλούτα** Ε. Μηνᾶ: Τὰ Σέρβια. Ἱστορικὴ καὶ λαογραφικὴ ἐπισκόπησις, Θεσσαλονίκη 1956.

- Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἐφέσσου: Κεφάλαια συλλογιστικά πρὸς Λατίνους περὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως. Καὶ κατὰ τῆς αἰρέσεως τῶν Ἀκινδυνιστῶν, τύποις ἐκδοθέντα. Δαπάνη μὲν τοῦ ἐξοχωτ. καὶ Σοφολογ. ἱατροῦ Κυρίου Θεοδοσίου Κουτουνίου τοῦ ἐκ Βερροίας τῆς Μακεδονίας. Διορθώσει δὲ Γεωργίου Βενδότη τοῦ ἐκ Ζακύνθου, Βιέννα 1784.
- Μαυροτινιανοῦ Ἰωακείμ: Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Μοσχοπόλεως. Α! Ἡ Ἱερὰ μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου κατὰ τὸν ἐν αὐτῇ κώδικα 1630—1875. Ἀθῆναι 1939.
- Μαυροτινιανοῦ Ἰωακείμ: Ἡ Μοσχόπολις 1330-1930, ἐπιμέλεια Στίλπωνος Π. Κυριακίδου. Θεσσαλονίκη 1957.
- Μαυθαίου Κ. Κ.: Μέγας Συναξαριστὴς τῆς Ὁρθοδόξου ἐκκλησίας. Κερατεῖα Ἀττικῆς 1946.
- Μαυρογορδάτου Ι. Μ.—Χαμουδοπούλου Χ. Α.: Ἡ Μακεδονία, μελέτη δημογραφικὴ καὶ οἰκονομική, Θεσσαλονίκη 1937.
- Μαυροπούλου Δ. ημ. Πατριαρχικαὶ Σελίδες. Τὸ Οἰκουμένικόν Πατριαρχεῖον ἀπὸ 1878—1949. Ἀθῆναι 1960.
- Μέγα Α. Γεωργίου: Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, εἰς Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον, τόμος α' σελίδες 205—207 καὶ τόμος β' σελίδες 177 κέ.
- Μέγα Α. Γεωργίου: Τὸ Ἀρχοντικὸ Σκούταρι τῆς Καστοριάς, εἰς Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλου, σελίδες 503-509.
- Μελά Σπύρου: Οἱ πόλεμοι 1912-1913. Ἀθῆναι 1958.
- Μελετίου, Μητροπολίτου Ἀθηνῶν: Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τόμοι α-γ. Βιέννη 1783-1784.
- Μελετίου, Μητροπολίτου Ἀθηνῶν: Γεωγραφία (Παλαιὰ καὶ Νέα) μετὰ διορθώσεων... Ἀνθίμου Γαζῆ, β' τόμος Βενετία 1807.
- Μελετίου Κωνσταντινίου, Βεροιώως: Περιήγησις ἀπὸ ἔτους 1862-1869 εἰς Ρωσίαν. Ἀθῆναι 1882.
- Μέριτζιου Δ. Κωνσταντινίου: Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας. Θεσσαλονίκη 1947.
- Μεταλλينوῦ Β. Ἀγγελικῆς (Π. Τσιώμου): Μακεδονικαὶ Σελίδες, β' ἐκδόσις. Θεσσαλονίκη 1949.
- Μεταλλينوῦ Β. Ἀγγελικῆς (Π. Τσιώμου): Στοιχειώδης Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ κτίσεως αὐτῆς 315 π.Χ.—1912, τόμος 1ος. Θεσσαλονίκη 1944.
- Μεταλλينوῦ Β. Ἀγγελικῆς (Π. Τσιώμου): Πυλαὶ Θεσσαλονίκης. Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Μακεδονίας (1600-1900), τόμος δ'. Θεσσαλονίκη. 1941.
- Μεταλλينوῦ Β. Ἀγγελικῆς (Π. Τσιώμου): Λεόκωμα τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος. 1900-1912, τόμος α' Θεσσαλονίκη 1931 (?)
- Μηλιαράκη Ἀντωνίου: Ἱστορία τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, 1204-1261. Ἀθῆναι 1898.
- Μηλιαράκη Ἀντωνίου: Ὁδοιπορικὰ Μακεδονίας, Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας κατὰ τὸν Emile Isambert. Ἀθῆναι 1878.
- Μισορλή Δημητρίου: Ἡ συμμετοχὴ τῆς Μακεδονίας εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐλλήνων ἱερὸν ἀγῶνα τοῦ 1821, Θεσσαλονίκη 1937.

- Μόδ η Χ. Γεωργίου: Μακεδονικὸς ἀγὼν καὶ Μακεδόνες ἀρχηγοί, Θεσσαλονίκη 1950.
- Μόδ η Χ. Γεωργίου: Μακεδονικὲς Ἱστορίαι. Τὰ δύο Στρατόπεδα, Ἀθῆναι 1958.
- Μόδ η Χ. Γεωργίου: Μακεδονικὲς Ἱστορίαι. Ἀθῆναι 1920.
- Μόδ η Χ. Γεωργίου: Μακεδονικὲς Ἱστορίαι. Ντοκτὸρ Γιάννη. Ἀθῆν. 1957.
- Μόδ η Χ. Γεωργίου: Μακεδονικὲς Ἱστορίαι. Πενήντα Θρεφτάρια. Ἀθῆναι 1954.
- Μουρέλλου Ι: Ἱστορία τῆς Κρήτης, α! τόμος.
- Μπακαλάκη Γ: Ἡ κόρη τῆς Βεροίας, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ν. Σφενδόνη. Θεσσαλονίκη 1953, σελίδες 217-220.
- Μυλωνᾶ Ε. Γεωργίου: Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. Ἀθῆναι 1928.
- Μυλωνᾶ Ε. Γεωργίου: Μακεδονία νεολιθικὴ, Μακεδονικά Ε.Μ.Σ, τόμος α! 1940, σελίδες 247-263.
- Μυστακίδου Α. Β: Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι εἰς Ε.Ε.Β.Σ 12ος τόμος 1936, σελὶς 167.
- Μυστακίδου Α. Β: Γεωγραφικὸν ἔγχειρίδιον, τεύχος α! 1893.
- Μυστακίδου Α. Β: Οἱ ἐν Ἀθήναις καὶ οἱ ἐν Κων)πόλει Λόγιοι. Κων)πολις 1907.
- Νάτσινα Μ. Θεοδώρου: Οἱ Μακεδόνες πραγματευτάδες εἰς τὰς χώρας Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας. Θεσσαλονίκη 1939.
- Νέποτος Μιχαὴλ τοῦ Δουκὸς: ΕΠΙΡΟΤΙΚΑ (Ἡπειρωτικά), ἔκδοσις Βόννης 1749.
- Νικοδήμου Ἀγιορείτου: Συναξαριστὴς κ.τ.λ Βενετία 1819, τόμοι Α—Γ.
- Νικολαΐδου Κλεάνθους: Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ μέ κέντρον καὶ βάσιν τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον τόμοι α—β, Ἀθῆναι 1923.
- Νοταρῆ Σ. Ἰωάννου: Παῦλος Μελάς. Θεσσαλονίκη 1955.
- Ξαγαλάτου Διογένης: Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βούλγαροι εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην, τόμος α! Ἀθῆναι 1944.
- Ξαγαλάτου Διογένης: Τὰ ὅρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Βαλκανικὴν Ἀθῆναι 1945.
- Ξυγγοπούλου Ἀνδρέου: Τὰ μνημεῖα τῶν Σερβίων. Ἀθῆναι 1957.
- Ξυγγοπούλου Ἀνδρέου: Ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη 1946.
- Ξυγγοπούλου Ἀνδρέου: Ἡ Βυζαντινὴ τέχνη εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1927 Ν. Σφενδόνη, σελίδες 85 κέ.
- Ξυγγοπούλου Ἀνδρέου: Βυζαντινὰ εἰκονογραφικὰ γλυπτά, μετὰ τὴν ἄλωσιν, εἰς Ε.Ε.Β.Σ τόμος 15ος 1939, σελίδες 257-268.
- Ξυγγοπούλου Ἀνδρέου: Βυζαντινὸν περιῆπτον, εἰς Ε.Ε.Β.Σ, τόμος 4ος 1927, σελίδες 257-264.
- Ξυγγοπούλου Ἀνδρέου: Βυζαντινοὶ ζωγράφοι, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ν. Σφενδόνη 1951, σελίδες 49-55.
- Ὁρλάνδου Κ. Ἀναστασίου: Ἀρχεῖον βυζαντινῶν μνημείων, τόμος α! κέ.
- Ὁρλάνδου Κ. Ἀναστασίου: Βεροίας ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, εἰς Ἀρχαιο-

- λογικὸν δελτίον, β! τόμος 1916, σελίδες 144-163.
- Παναγιωτοπούλου Μ. Ἰωάννου: Ἑλληνικοὶ δορίζοντες, Ἀθήναι 1940.
- Παναγιωτοπούλου Μ. Ἰωάννου: Γενικὴ ἱστορία τῆς Τέχνης, τόμος β! Ἀθήναι 1927.
- Πανταζοπούλου Νικολάου: Ἑλλήνων συσσωματώσεις κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, Ἀθήναι 1958.
- Παπαγεωργίου Σπ: Ὀδοιπορικὸν Ἰακώβου Μηλοῖτη, εἰς Παρνασσόν, 6ος τόμος 1882, σελίδες 632 κέ.
- Παπαδημητρίου Ρούλας: Παναγία Σουμελά. Θρύλοι καὶ Ἱστορία, 380—1952.
- Παπαδοπούλου Ἀνδρέου (Βρετοῦ): Νεοελληνικὴ Φιλολογία, τόμος α—β, Ἀθήναι 1854.
- Παπαδάκη Ἰ: Αἱ πλουτοπαραγωγικαὶ δυνάμεις τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1920.
- Παπαδοπούλου Νικολάου: Ἐρμῆς ὁ Κεδρωτός, ἦτοι ἐμπορικὴ ἐγκυκλοπαιδεία. Βενετία 1816, βιβλίον β!, μέρος α!
- Παπαδοπούλου Α. Χρυσοστόμου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν: Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Ἀθήναι 1923.
- Παπαδοπούλου Χρυσοστόμου: Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμος α! Ἀθήναι 1920.
- Παπαδοπούλου Χρυσοστόμου: Ὁ Κύριλλος Λούκαρις, εἰς Θεολογίαν, τόμος 17ος 1939, σελίδες 126 κέ., 200 κέ., 289 κέ.
- Παπαδοπούλου Χρυσοστόμου: Ἡ ἐξωτερικὴ κατάστασις τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς Θεολογίαν, τόμος κ! 1949, σελίδες 385 κέ.
- Παπαδοπούλου Χρυσοστόμου: Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία. Γενικὴ ἱστορικὴ ἐπισκόπησις, ἐπιμέλεια Γρηγ. Παπαμιχαήλ, Ἀθήναι 1954.
- Παπαδοπούλου Χρυσοστόμου: Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας, 62-1934, Ἀλεξάνδρεια 1935.
- Παπαθανασίου Θ: Σύμμεικτα λαογραφικὰ ἐκ Ρουμλουκίου, εἰς Μακεδονικὰ Ε.Μ.Σ τόμος β! 1941-1952, σελίδες 346-384.
- Παπαθανασίου Θ: Τὸ μεσαιωνικὸν Φρούριον τῶν Σερβίων, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως. Θεσσαλονίκη 1939.
- Παπακωνσταντίνου Γ. Π: Ἱστορικὴ τε καὶ Γεωγραφικὴ ἐρευνὰ περὶ τοῦ πυρῆνος τοῦ ἀρχαίου Μακεδονικοῦ βασιλείου, ἦτοι τῆς Ἡμαθίας. Ἀθήναι 1888.
- Παπακωνσταντίνου Γ. Π: 5 ἄρθρα περὶ Ἀλιάκμονος, Ἡμαθίας, Σκύδρας, Κιτίου καὶ Μιέζης. Εἰς βιβλιοθήκην Β. Μυστακίδου τῆς Ε.Β.Σ (Κατάλοιπα), ἐδημοσιεύθησαν εἰς περιοδικὸν Θεσσαλονίκης, «Μῆνες», τόμος α! 1937, σελίδες 109-112 καὶ 119-124, ὑπὸ Θεωδωρίδου Ἀντωνίου. Βλέπε καὶ Ε.Ε.Β.Σ τόμος 16ος, 1940, σελίδες 367 κέ. Ταῦτα συμπεριελήφθησαν εἰς τὸ προηγούμενον βιβλίον.
- Παπαρρηγόπουλου Κωνσταντίνου: Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, προσθῆκαι καὶ εἰσαγωγή Π. Καρολίδου, 6η ἐκδοσις Ἀθήναι

1932. Τόμοι α'-ε'.

- Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ύ λ ο υ Κωνσταντίνου: Βιογραφίαι, 1400-1800, 'Αθῆναι 1926.
- Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ύ λ ο υ Κωνσταντίνου: 'Εγχειρίδιον τῆς Γενικῆς 'Ιστορίας, α! 'Αθῆναι 1849.
- Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ύ λ ο υ Κωνσταντίνου: Παγκόσμιος ἱστορία β! ἔκδοσις, τόμος α! 'Αθῆναι 1958, ἐπιμέλεια 'Αλ. Ν. Οἰκονομίδου. (Σημείωσις: Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἀποτελεῖ νεωτέραν ἔκδοσιν τοῦ ἐγχειριδίου τῆς Γενικῆς 'Ιστορίας.)
- Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ύ λ ο υ Κωνσταντίνου: Τὰ διδακτικώτερα πορίσματα τῆς 'Ιστορίας τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Εθνους. 'Αθῆναι 1899.
- Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ύ λ ο υ Κωνσταντίνου: 'Επίτομος ἱστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ ἔθνους, περιλαμβάνουσα τὰ διδακτικώτερα πορίσματα τῆς πεντατόμου ἱστορίας του. Γενικὴ ἐπιμέλεια καὶ συμπληρώσεις ὑπὸ 'Απ. Β. Δασκαλάκη, καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ 'Αθηνῶν, συγχρονισθεῖσα γλωσσικῶς ὑπὸ 'Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτη, Διευθ. Γεν. ἀρχείων τοῦ Κράτους 'Αθῆναι. 1955. (Σημείωσις: Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἀποτελεῖ νέαν ἔκδοσιν τοῦ προηγουμένου.)
- Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ύ λ ο υ Κωνσταντίνου: 'Ιστορικαὶ πραγματεῖαι, β' ἔκδοσις. 'Αθῆναι 1889.
- Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ύ λ ο υ Κωνσταντίνου: Σλαβικαὶ ἐν ταῖς 'Ελληνικαῖς χώραις ἐποικίσεις, εἰς β! τόμον Νεοελληνικῆς ἱστοριογραφίας, σελίδες 290-360. 'Επιμέλεια Ε. Φωτιάδου, βασικὴ βιβλιοθήκη «'Αετοῦ» 'Αθῆναι 1954.
- Π α π α σ τ α ῦ ρ ο υ 'Ιωάννου: Μακεδονικὴ πολιτικὴ κατὰ τὸν 5ον π. Χ αἰῶνα. 'Αλέξανδρος Ι.. τεῦχος α!. Θεσσαλονίκη 1936.
- Π α π α σ τ α ῦ ρ ο υ 'Ιωάννου: 'Αρχαὶ βασιλείαις Περγάμου τοῦ Β'. 'Αθῆναι 1939.
- Π α ρ α δ ε ῖ σ η 'Αλεξάνδρου: Προῖστορικὸ νεκροταφεῖον στὴν Κεντρικὴ Μακεδονία, εἰς ἐφημερίδα 'Αθηνῶν «'Εθνος». φύλλον 14266[14-4-60, σελὶς 3η, κατὰ τὴν ἔκθεσιν πρὸς τὸ 'Υ. Παιδείας τοῦ Μ. 'Ανδρονίκου.
- Π α ρ α ν ῖ κ α Κ. Ματθαίου: Σχεδιάσμα περὶ τῆς ἐν τῷ 'Ελληνικῷ 'Εθνῷ καταστάσεως τῶν γραμμάτων ἀπὸ ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως 1453 μ.Χ. μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (ΙΘ') ἑκατονταετηρίδος. Κωνσταντινουπόλις 1867.
- «Π α ρ ν α σ σ ό ς», ἐπετηρίς—περιοδικὸν σύγγραμμα: Τόμος 2ος 1878, 6ος 1882, 10ος 1886 καὶ ἐπετηρίς τόμος 8ος 1904.
- Π α σ π ά τ η 'Αλ. Βυζαντιναὶ μελέται. 'Αθῆναι 1877.
- Π α τ ρ ι α ρ χ έ α 'Ελευθερίου: 'Η ἀλήθεια ἐν συνόψει. 'Αθῆναι 1948.
- Π α χ υ μέ ρ η Γ: 'Ιστορίαι, τόμοι α—β. Βόννη 1835.
- Π ε λ ε κ ῖ δ η Σ: 'Απὸ τὴν πολιτεία καὶ τὴν κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης, παράρτημα τοῦ β' τόμου τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπετηρίδος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη 1934.
- Π έ ν ν α Θ. Πέτρου: 'Ιστορία τῶν Σερρῶν, 1383-1913. 'Αθῆναι 1938.
- Π έ ν ν α Θ. Πέτρου: «Σερραϊκὰ χρονικά», περιοδικὴ ἔκδοσις.
- Π έ ν ν α Θ. Πέτρου: Τὸ κοινὸν Μελενίκου καὶ τὸ σύστημα διοικήσεώς του. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ὁργανώσεως τῶν 'Ελληνικῶν Κοι-

- νοτήτων ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἀθῆναι 1946.
- Περυστέρη Ι. Κωνσταντίνου: Ἐγχειρίδιον Ἱστορίας τῶν Χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἰμου, τόμος 1ος. Ἀθῆναι 1919.
- Πετροπούλου Δ.: Ἰωάννης Κορτσούνιος ἐκ Βεροίας, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ν. Σφενδόνη 1940, σελίδες 161 κθ.
- Πεφάνη Γ. Δώρου: Τὸ Παιδομάζωμα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Περσικῶν ἐπιδρομῶν μέχρι σήμερον. Ἀθῆναι 1948.
- Πλουτάρχου: Βίοι Παράλληλοι, ἔκδοσις Λειψίας: α) Πύρρος, β) Δημήτριος, γ) Πομπήιος, δ) Ἀλέξανδρος, ε) Ἰούλιος Καίσαρ.
- Πολίτου Γ. Ν.: Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, γ' ἔκδοσις. Ἀθῆναι 1932.
- Πολίτου Γ. Ν.: Περὶ τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ λιμοῦ ἐν ἔτει 1740, εἰς Δ.Ι.Ε.Ε. τόμος 1ος 1883, σελίδες 266-273.
- Πολίτου Γ. Ν.: Λαογραφία, περιοδικὸν, ἅπαντες οἱ τόμοι.
- Πολυβίου: Καθολικὴ Ἱστορία.
- Πολυζωΐδου Α.: Τὰ Ἑλληνικά, ἐπιθεωρηθέντα ὑπὸ Ι. Πρωτοδίκου Ἀθῆναι 1887.
- Πολυζωΐδου Α.: Τὰ Γεωγραφικά. Ἀθῆναι 1859, τόμος β'!
- Πορφυρογεννήτου Κωνσταντίνου: Περὶ θεμάτων, ἔκδοσις Müller. 1901.
- Πρωτοψάλτη Γ. Εὐαγγέλου: Ἡ ἐπαναστατικὴ κίνησις τῶν ἐλλήνων κατὰ τὸν δεύτερον ἐπὶ Αἰκατερίνης β'! Ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον, 1787-1792, Ἀθῆναι 1959. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΙΔ' τόμου τοῦ Δ.Ι.Ε.Ε.
- Πτολεμαίου Κλαυδίου: Γεωγραφικὴ ὁρήγησις, ἔκδοσις—σχόλια Car. Müller Παρίσιαι 1800.
- Ραγκαβῆ Ρ. Ἀλεξάνδρου: Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας. Ἀθῆναι 1888.
- Ρακιβάν Δ. Κωνσταντίνου: Ἐγγραφα καὶ σημειώσεις, ἐκ τῆς πρώτης Ἑλληνικῆς Διοικήσεως τῆς Μακεδονίας, 1912-1913, ἐπιμέλεια Ἰωάννου Θ. Δημαρᾶ, Θεσσαλονίκη 1951.
- Ράλλη Α. Γ.—Ποτλῆ Μ.: Σύνταγμα τῶν Θεῶν καὶ Ἱερῶν Κανόνων α—στ' τόμοι, Ἀθῆναι 1852-1855.
- Ράπτη Σταμάτη: Ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος. Ἀθῆναι β'! ἔκδοσις.
- Ρέγκου Ν. Πολυκλείτου: Ἡ Βυζαντινὴ τέχνη στὴ Σιάτιστα, εἰς Ἡμερολόγιον «Φῶρος Βορείου Ἑλλάδος», τόμος β'! 1940, σελίδες 329-334.
- Ροσσίου Λουδοβίκου: Ἐγχειρίδιον τῆς ἀρχαιολογίας τῶν τεχνῶν, διανομὴ πρώτη. Ἱστορία τῆς τέχνης μέχρις ἀλώσεως Κορίνθου. Ἀθῆναι 1841.
- Ρωμαίου Α. Κωνσταντίνου: Ὁ Μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας. Ἀθῆναι 1951.
- Ρωμαίου Α. Κωνσταντίνου: Μικρὰ μελετήματα. Θεσσαλονίκη 1955.
- Ρωμαίου Α. Κωνσταντίνου: Ποῦ ἔκειτο ἡ παλαιὰ Θέρμη, εἰς Μακεδονικά α'! τόμος 1940, σελίδες 1—7.
- Ρωμαίου Α. Κωνσταντίνου: Ὁ Μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ν. Σφενδόνη 1940, σελίδες 40-49.
- Ρωμανοῦ Α. Ἰωάννου: Περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου. Κέρκυρα 1895.

- Σαββοπούλου Γ. Εὐαγγέλου: Μακεδονία. Ἀθήναι 1945.
- Σαβράμη Ε. Ἱστορικὸν Σημείωμα, περὶ τῆς ἐν Κυζίκῳ σχολῆς, εἰς Γρηγόριον Παλαμᾶν τόμος ΙΣΤ 1932, τεύχος 197, σελίς 195.
- Σάθα Κωνσταντίνου: Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη. Α-Ζ τόμοι. Βενετία 1872
- Σάθα Κωνσταντίνου: Τσαρκοκρατουμένη Ἑλλάς (1453-1821). Ἀθήναι 1869.
- Σάθα Κωνσταντίνου: Νεοελληνικὴ Φιλολογία, βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμπάντων Ἑλλήνων, ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς ἐθνεγέρσεως. Ἀθήναι 1867.
- Σακελλαρίου Α. Α.: Στοιχειώδης Γεωγραφία. Ἀθήναι 1872.
- Σακελλαροπούλου Πολυκάρπου (Μητροπολίτου Βεροίας—Ναούσης): Βέρ(ο)ια, ἀρθρον εἰς Μεγάλῃν Ἑλληνικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν, τόμος Ζ', σελίδες 130-132.
- Σακελλαροπούλου Πολυκάρπου: Ἀκολουθία καὶ Βίος τῆς ἁγίας Ὁσιομάρτυρος Ἱερουσαλὴμ καὶ τῶν τέκνων αὐτῆς Σεκένδου, Σεκενδίκου καὶ Κηγόρου τῶν ἐν Βεροίᾳ τῇ πόλει, ἐπὶ Πρόβου Αὐτοκράτορος Ρώμης μαρτυρησάντων. Ἀθήναι 1935.
- Σαράντης Κ. Θεοδώρου: Ἡ Δυτικὴ Μακεδονία. Ἱστορικὸν περιγράμμα, εἰς α' τόμον Ἡμερολογίου ἐφημερίδος Κοζάνης Δυτικὴ Μακεδονία, σελίδες 32-45.
- Σκαρλάτου Δ. Βυζαντίου: Ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἡ περιγραφή, τοπογραφικὴ, ἀρχαιολογικὴ καὶ Ἱστορικὴ. Τόμος βος. Ἀθήναι 1862.
- Σκύλακος, Καρυανδέως: Περίπλους, εἰς Συλλογὴν τῶν ἐν Ἐπιτομῇ τοῖς πάλαι Γεωγραφηθέντων, δαπάνῃ Ζωσιμαδῶν. Βιέννη 1807, α' τόμος, σελίδες 1-109.
- Σκύμου Χίου: Περιήγησις, εἰς Συλλογὴν τῶν ἐν Ἐπιτομῇ τοῖς πάλαι Γεωγραφηθέντων δαπάνῃ Ζωσιμαδῶν. Βιέννη 1807, α' τόμος, σελίς 517 κέ.
- Σιγάλα Ἀντωνίου: Ἀρχεῖα καὶ βιβλιοθήκη Δυτικῆς Μακεδονίας. Θεσσαλονίκη 1939.
- Σμυρλή Ἀντωνίου: Τοπογραφικὰ Βεροίας, εἰς περιοδικὸν Μακεδονικὰ Χρονικά, Ἰανουαρίου-Φεβρουαρίου 1934, σελίς 4 κέ.
- Σμυρλή Α. Μανώλη (Λώλη Χάρη): Δημήτριος Ρακτιβάν. Βέροια 1938
- Σμυρλή Α. Μανώλη: Διατὶ γράφεται ἡ λέξις Βέροια μ' ἓνα ρ. Βέροια 1939.
- Σμυρλή Α. Μανώλη: Νὰ ἔτσι ἓνα πρωτὶ τοῦ Ὀκτωβρίου 1912 ἀπελευθερώθη ἡ Μακεδονία. Ἱστορικὸ ἀφήγημα. Βέροια
- Σμυρλή Α. Μανώλη: Ἡ πυρκαϊὰ τῆς Βεροίας τοῦ 1864, στὴ λαϊκὴ παράδοση, εἰς Μακεδονικὰ Ε.Μ.Σ, τόμος α' 1940, σελίδες 518-519.
- Σμυρλή Α. Μανώλη: Δημοτικὰ τραγούδια Βεροίας. Ἡ Σουλτάνα Βεργινάδα, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ν. Σφενδόνη τόμος 1927, σελίδες 246-248.
- Σμυρλή Α. Μανώλη: Βεροιώτικα Δημοτικὰ, εἰς Ἡμερολόγιον «Φάρος τῆς Βορείου Ἑλλάδος», τόμος β' 1940, σελίδες 214, 228, 296, 311.
- Σμυρλή Α. Μανώλη: 15 χρόνια Δημοσιογραφικῆς Ζωῆς, εἰς Μακεδονικὴν Ἠχὴ Βεροίας (Διευθυντῆς, Ἐκδότης ὁ αὐτὸς), φύλλα 199(28-5-1940 καὶ 201) 20-6-1940.
- Σμυρνάκη Γερασίμου: Τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἀθήναι 1903.

- Σ ν ώ κ Κ.: Μακεδονία, Θράκη. Θεσσαλονίκη 1942.
- Σ ν ώ κ Κ.: Ἡ Μακεδονία στὴν Ἐπανάστασι προσεφέρθη ὀλοκαύτωμα στὴν ἰδέα, εἰς τὴν ἐφημερίδα Θεσσαλονίκης «Νέα Ἀλήθεια», φύλλον τῆς 23 Σεπτεμβρίου 1930 κέ.
- Σ ο υ ῖ δ α: Λεξικόν, 1853.
- Σ ο υ λ ι ώ τ η Ἀθανασίου—Νικολαΐδου: Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγών. Ἡ ὁργάνωσις Θεσσαλονίκης. (Πρόλογος Σοφίας Ἀθ. Σουλιώτη. Εἰσαγωγή Διογένη Ξαναλάτου.) Θεσσαλονίκη 1959.
- Σ π η λ ι ω τ ο π ο ὕ λ ο υ Θ. Ἀντωνίου: Ἡ Μακεδονία καὶ ὁ Ἑλληνισμός. Ἀθῆναι 1904.
- Σ τ α μ α τ ο π ο ὕ λ ο υ Τάκη: Ὁ Ἐσωτερικὸς ἀγώνας, πρὶν καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Ἀθῆναι 1957.
- Σ τ α μ ο ὕ λ η Σωφρονίου, Μητροπολίτου Βεροίας καὶ Ναούσης—Ἐλευθερουπόλεως: Βεροιακός, εἰς ἐφημερίδα Βέρ(ρ)οια φύλλα 78) 30-1-1927, 79) 6-2-1927, 80) 13-2-1927, 80β) 21-2-27, 81) 2-3-27, 82) 6-3-27, 83) 13-3-27, 84) 20-3-27, 86) 3-4-27.
- Σ τ α μ ο ὕ λ η Σωφρονίου: Βεροιακά Σημειώματα, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Μ. Ἀλεξάνδρου Ἀθηνῶν 1913, σελίδες 136-140 καὶ Μακεδ. Ἡμερολόγιον 1912, σελίδες 242-243.
- Σ τ α μ ο ὕ λ η Σωφρονίου: Ἰωάννης Κοττοῦνης ὁ Μακεδών, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1913, σελίδες 120-121, μὲ ἀρχικὸν Π.
- Σ τ α μ ο ὕ λ η Σωφρονίου: Διωγμὸς Μοναχῶν ἐξ ἁγίου Ὁρους ἔτει 1328, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ἀθηνῶν, τόμος στ' 1913, σελ. 171, ὑπὸ ἀρχικὸν Π.
- Σ τ α μ ο ὕ λ η Σωφρονίου: Δοκίμιον Μακεδονικῆς Ἀγιολογίας, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ἀθηνῶν, τόμος Ε 1912, σελίδες 19 κέ, ὑπὸ ψευδώνυμον Σωσίπατρος Πύρρου, Βεροιαίς.
- Σ τ α υ ρ ῖ δ ο υ Ἰωάννου: Συλλογὴ Πατριαρχικῶν καὶ Συνοδικῶν Ἐγκυκλίων, Πατριαρχικῶν ἀποδείξεων καὶ ἐγκυκλίων τῆς Μ. Πρωτοσυγκελίας. Κωνσταντινούπολις 1900.
- Σ τ α υ ρ ο π σ θ λ ο υ Β. (Καπετὰν Κόρακα): Πάσχα στὴ Βέροια, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ν. Σφενδόνη 1956, σελίδες 318-320.
- Σ τ σ υ ρ ο π ο ὕ λ ο υ Δημητρίου: Οἱ ἀντάρτες τοῦ Καπετὰν Κόρακα, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ν. Σφενδόνη. Θεσσαλονίκη 1954, σελίδες 217-223.
- Σ τ ε φ α ν ῖ δ ο υ Βασιλείου: Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον). Ἀθῆναι 1948.
- Σ τ ε φ α ν ῖ δ ο υ Βασιλείου: Τὸ προνομιακὸν ζήτημα ἐν τῷ Οἰκουμένικῳ Πατριαρχεῖῳ, εἰς Πανελλήνιον Λεύκωμα Ι. Χατζηϊωάννου, τόμος στ' 1912, σελίδες 48-51.
- Σ τ ο ὕ ρ ν α Κ.: Ἑλληνικά Βουνά. Ἀθῆναι.
- Σ τ ρ ά β ω ν ο ς: Γεωγραφικά. Ἐκδοσις Λευψίας 1852.
- Σ τ ρ α τ ι ω τ ι κ ῆ ς Ἐ γ κ υ κ λ ο π α ι δ ε ῖ α ς: Ἱστορία τῶν Βαλκανικῶν Ἑθνῶν.
- Σ φ ε ν δ ό ν η Ν. (Ἰδρυτοῦ-Ἐκδότου-Διευθυντοῦ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἡμερολογίου Θεσσαλονίκης 1-30 τόμων 1925-1960): «Ὅταν ὁ δάσκαλος εἶναι χορτάτος, εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1955, σελίδες 327-329.
- Σ χ ι ν ᾱ. Θ. Νικολάου: Ὀδοιπορικαὶ Σημειώσεις Μακεδονίας, Ἡπείρου

- κ.τ.λ. Ἀθήναι 1886-1887.
- Σωτηριάδου Γεωργίου: Ἱστορία τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν λαῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος, μέχρι ὑποταγῆς εἰς τοὺς Ρωμαίους. Ἀθήναι 1894.
- Σωτηριάδου Γεωργίου: Αἱ Ἀνασκαφαὶ τοῦ Δίου. Ὁ Καμαρωτὸς τάφος. Εἰς περιοδικὸν Θεσσαλονίκης «Μῆνες», τόμος α' 1937, τεύχος η', σελίδες 82-95.
- Σωτηρίου Α. Γεωργίου: Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία. Τόμος α' (1942). Ἀθήναι.
- Σωτηρίου Α. Γεωργίου: Τὸ Ἅγιον Ὄρος. Γ' ἔκδοσις Ἀθήναι.
- Σωτηρίου Α. Γεωργίου: Βυζαντιναὶ βασιλικαὶ Μακεδονίας καὶ Παλαιᾶς Ἑλλάδος, εἰς *Byzantinische Zeitschrift* Karl Krumbacher κτλ. 1929)30 XXX, σελίδες 568-569.
- Στουγιαννάκη Ι. Εὐσταθίου: Ἐδεσσα, ἡ Μακεδονικὴ, ἐν τῇ Ἱστορίᾳ. Θεσσαλονίκη 1932.
- Στουγιαννάκη Ι. Εὐσταθίου—Δ. Πλαταρίδου: Ἱστορία τῆς πόλεως Ναούσης. Ἐδεσσα 1924.
- Τενεκετζίδου Σάββα—Γιάνν Καραμπείδου: Τὸ Μοναστήρι τοῦ Προφήτου Ἡλίας, εἰς ἐφημερίδα Βεροίας «Φρουρὸς τῆς Ἡμαθίας», φύλλον 125)25-8-58.
- Τενεκετζίδου Σάββα: Ὁ Ναὸς τοῦ Χριστοῦ Βεροίας. Χρονολογία, ἀρχιτεκτονικὴ, τοιχογραφίαι, τέχνη, εἰς ἐφημερίδα «Φρουρὸς τῆς Ἡμαθίας», φύλλον 123)11-8-1958.
- Τζιάτζιου Στ. Εὐαγγέλου: Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία καὶ ὁ Γεώργιος Λασσάνης, εἰς Μακεδονικά Ε.Μ.Σ, τόμος α' 1940. Σελίδες 194-226.
- Τόζη Α. Γιάννη: Σιατιστινὰ, εἰς Μακεδονικά β' Ε.Μ.Σ. 1941-1952, σελίδες 311-331.
- Τόζη Α. Γιάννη: Ἀμερικανικαὶ καὶ Ἀγγλικαὶ πληροφορίες περὶ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1854 ἐν Μακεδονίᾳ, εἰς γ' τόμον 1955 Μακεδονικῶν Ε.Μ.Σ., σελίδες 142-207.
- Τολιοπούλου Ι. Δήμου (δαπάνη-ἔκδοσις): Ἀκολουθία τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Νικάνορος... Ἐνετία 1774.
- Τουριστικὸς καὶ Ξενοδοχειακὸς ὁδηγὸς τῆς Ἑλλάδος. Ἀθήναι 1954.
- Τρεμπέλα Ν. Π.: Ἡ Καινὴ Διαθήκη. Ἀθήναι 1958.
- Τρεμπέλα Ν. Π.: Ὑπόμνημα εἰς τὰς Παράξεις τῶν Ἀποστόλων. Ἀθήναι 1955.
- Τριανταφυλλίδη Μαν.: Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ (Δημοτικὴ). Ἀθήναι 1945.
- Τρικούπη Σπυρίδωνος: Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἔκδοσις γη, Ἀθήναι 1888, τόμοι Α-Δ.
- Τσαμίση Παντελῆ: Ἡ Καστοριά καὶ τὰ Μνημεῖα της. Ἀθήναι 1949.
- Τσιούλκα Ι. Κ.: Συμβολαὶ εἰς τὴν Διγλωσσίαν τῶν Μακεδόνων, τεύχος Ι. Β' ἔκδοσις, Ἀθήναι 1907.
- Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν: Ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους τοῦ 1912-1913, τόμος α'. Ἐπιχειρήσεις, ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀθήναι 1932.
- Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν: Ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς, κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους τοῦ 1912-1913. Τόμος α'. Παράρτημα. Ἀθήναι 1932.

- Ψηλάντου Ἀθανασίου Κομνηνοῦ: Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, Κωνσταντινούπολις 1870.
- Φαλαίτης Κ.: Τὰ τελευταῖα Ἑλληνικὰ Καραβάνια, εἰς Ἡμερολόγιον Ἑλληνικὸν ἔτος, τόμος β' 1930, σελίδες 280-283.
- Φαλαίτης Κ.: Σαρακατσανέοι καὶ Βλάχοι, εἰς Ἡμερολόγιον «Ἑλληνικὸν ἔτος», τόμος α' 1929, σελίδες 247-251.
- Φαροῦ Νίκου: Ἡ πνευματικὴ ἀνθήση στὴ Θεσσαλονικὴ κατὰ τὸν δωδέκατο καὶ δέκατο τέταρτο αἰῶνα, εἰς Ἡμερολόγιον «Ὁ Φάρος τῆς Βορείου Ἑλλάδος», τόμος β! 1940, σελίδες 297-309.
- Φαρμακίδου Θεοκλήτου: Ἡ Καινὴ Διαθήκη, γ! τόμος. Ἀθῆναι 1842.
- Φατζέα Γεωργίου, ἱερέως: Γραμματικὴ Γεωγραφία, β! τόμος, Ἐνετίησιν 1760.
- Φεσσοπούλου Θ. Γ.: Ἡ Ἑλλὰς εἰς τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους τοῦ 1912—13, τόμος α!, Πόλεμος κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἀθῆναι 1925.
- Φιλαρέτου Ι. Γεωργίου—Βασιλειάδου Δημητρίου: Ἐθνικὸς ὁδηγὸς τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, τόμος α! 1919.
- Φιλιππίδου Δημητρίου: Ἡ Μακεδονία (Ἱστορικῶς, ἐθνολογικῶς γεωγραφικῶς καὶ στατιστικῶς) Ἀθῆναι 1906.
- Φιλιππίδου Γ. Ν.: Ἡ ἐπανάστασις καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Ναούσης. Ἀθῆναι 1885.
- Φραντζῆ Γεωργίου: Χρονικόν, 15ος αἰὼν, ἔκδοσις Βόννης.
- Φωτάκου Φωτίου Χρυσανθοπούλου: Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τόμοι α—β. Ἀθῆναι 1899.
- Χ. Β. Ν.: Χρονικὰ σημειώματα, εἰς Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς εταιρείας, τόμος 4ος 1892, σελίδες 692 κῆ.
- Χαλκιοπούλου Ἀθανασίου: Ἡ Μακεδονία, ἐθνολογικὴ Στατιστικὴ τοῦ Βιλαετίου Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστηρίου. Ἀθῆναι 1910.
- Χαλκοκονδύλη Λαζαρίκου: Ἀπόδειξις ἱστορικῶν δέκα, ἔκδοσις Βόννης.
- Χαριτάκη Γ.: Ἡ Τουρκία εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 19 αἰῶνος, ὑπὸ Α. Ψαλίδα, εἰς Ἡπειρωτικὰ χρονικά, τόμος 6ος, σελίδες 41 κῆ.
- Χαριτωνίδου Χ. Χαρίτ: Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις, εἰς περιοδικὸν Θεσσαλονίκης «Μῆνες», τόμος α! 1937, τεῦχος στ' Ἰούνιος, σελίδες 94-100.
- Χατζηαντωνίου Α. Γ.: (Μετάφρ. ἀπὸ Ἀγγλικά Κ. Διαμαντοπούλου) Κύριλλος Λούκαρις, Ἀθῆναι 1954.
- Χατζηϊωάννου Ἰωάννου: Πανελλήνιον Δεύκωμα, τόμοι α, β, β2, γ, δ, ε, στ, ζ.
- Χατζηϊωάννου Μιχαήλ: Θεομαῖς, ἦτοι περὶ Θεσσαλονίκης. Ἱστοριογραφικολογικὸν καὶ Λεξιλογικόν, Ἀθῆναι 1879.
- Χατζημιχάλης Ἀγγελικῆς: Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη, Ἀθῆναι 1931.
- Χατζῆ Καλοῦ Μαρίας: Ἐντυπώσεις ἐκ τῆς ἱερᾶς Μακεδονίας καὶ Θράκης. Ἀθῆναι 1909.
- Χατζιδάκι Ν. Γεωργίου: Γλωσσικαὶ μελέται, Ἀθῆναι 1901.
- Χατζιδάκι Ν. Γεωργίου: Ἀκαδημεικὰ ἀναγνώσματα, τόμος α!, Ἀθῆναι 1912.
- Χατζιδάκι Ν. Γεωργίου: Περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων, εἰσαγωγή Ἑλληνισμός, Ἀθῆναι 1896 καὶ εἰς ἔκδόσεις συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, Ἀθῆναι 1925.

- Χατζιδάκι Ν. Γεωργίου: Περί τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν Μακεδόνων, εἰς Μακεδ. Ἡμερολόγιον Ἀθηνῶν, τόμος γος 1910, σελίδες 46-51.
- Χατζηκυριακοῦ Γεωργίου: Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἐκ περιοδείας ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν, μετὰ Τοπογραφικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν σημειώσεων. Ἀθῆναι 1906.
- Χατζηκυριακοῦ Γεωργίου: Δύο μελέται φυσιογνωστικαὶ τῆς Μακεδονίας. Θεσσαλονίκη 1929.
- Χατζίκου Νικολάου: Ἀρχαιολογικά, εἰς ἐφημερίδα Βεροίας «Ἀστὴρ», φύλλον 118) 24-12-1930, με ἀρχικὰ Χ. Ν.
- Χατζοπούλου Δ.: Αἱ ὑδατοπτώσεις, ὁ λευκὸς ἀνθραξ Μακεδονίας καὶ ἡ ἐκμετάλλευσίς αὐτοῦ, εἰς περιοδικὸν Θεσσαλονίκης Μῆνες, Α' τόμος 1937, τεῦχος I (Ὀκτώβριος), σελίδες 38-44.
- Χρηστοβασίλη Χ.: Ἐθνικὰ ἄσματα (1453-1821). Ἀθῆναι 1903.
- Χρήστου Π.: Μαθήματα Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, τόμος α'. Θεσσαλονίκη 1959.
- Χριστοδουλίδου Σαπφείρου: Ἀκολουθία καὶ βίος...Κοσμᾶ (Αἰτωλοῦ) Βενετία 1874.
- Χριστοδούλου Ε. Ἀναστασίου: Ἱστορία τῆς Βεροίας. Βέροια 1960.
- Χρυσόχοου Μιχαήλ: Βλᾶχοι καὶ Κουτσοβλᾶχοι. Ἀθῆναι 1909.
- Χωματεινοῦ Δημητρίου, Ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας: Ἀκολουθία... Κλήμεντος. Ἐνετίησιν 1784.
- Χωνιάτου Νικήτα, Ἐκδοσίς Βόννης.

Β) ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abel Otto (μετάφρασις Μ. Δήμιτσα): Ἀρχαία Ἱστορία τῆς Μακεδονίας (Μέχρι Φιλίππου Β'). Λειψία 1860.
- Ance! Jaques: La Macedoine son Evolution Contemporaine. Paris 1940
- Baker James: Turkey in Europe. London, Paris and New York 1877.
- Βαλδκάμπ Φόν Τούμα Ἀντωνίου (μετάφρασις Εὐγ. Ρ. Ραγκαβῆ): Ἑλλάς, Μακεδονία καὶ Νότιος Ἀλβανία. Ἀθῆναι 1901.
- Bekkeri Immanuel: Scholia in Homeri Iliadem ex Recensione. Τόμ. 1ος, Berlin 1825.
- Beloch Karl (μετάφρασις Θ. Φωτεινοπούλου): Griechische Geschichte IV τόμος, ἐκδοσίς 1925: Ἡ ἐθνικότης τῶν Μακεδόνων, εἰς περιοδικὸν «Μορφές», α' τόμος, σελίδες 287-291.
- Βερτολίνη Φραγκίσκου: Ρωμαϊκὴ Ἱστορία, ἀπὸ ἀρχαιότατων χρόνων, μέχρι καταλύσεως τῆς Αυτικῆς Αὐτοκρατορίας. Μετάφρασις Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, τόμοι α-β. Ἀθῆναι 1893-1894.
- Bouillet N. M. (μετάφρασις συμπλήρωσις Ἡλ. Οἰκονομοπούλου): Λεξικὸν Ἱστορίας-Γεωγραφίας.
- Brockhaus A. F: Der grosse, τόμος βος. Wisbapen 1953.
- Casson Stanley. Macedonia, Thrace, Illyria κλπ. Oxford 1926.

- Christ w. μετ. Λυσ. Γ. Χ. Κώνστα καὶ Ν. Γ. Πολίτου. Ἱστορία Ἑλληνικῆς Λογο-
τεχνίας, β' τόμος, Ἀθήναι 1905.
- Colocotronis V. La Macédonie et l' Hellénisme, Paris 1919.
- Cousinéry M.E.M. Voyage dans la Macédoine, τόμος α', Paris 1831.
- Cormack K.R.J. Royal Letters From Beroea, εἰς Ann. of Brit. School at At-
hens, τόμος XL 1939—1940, σελίδες 14-16.
- Crusius Martinus, Turcograeciae, Basileae 1584.
- Cuides [Les] Bleus Grece, Paris 1935.
- Γρηγοροβίου Φερδινάνδου. μετάφρ. Σπυρ. Π. Λάμπρου, Ἱστορία τῆς πόλεως, Ἀθῆ-
νών (κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας) Ἀθῆναι 1904, τόμος α', τεύχη α—β.
- Cvijic Jovan, La peninsule Balkanique. Paris 1918.
- Decharme P. (μετάφρασις Ἀλεξ. Μ. Καραλή) Μυθολογία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος.
- Desdèvises - du - Dezert. Géographie ancienne de la Macédoine, Paris 1862.
- Diehl Charles. Historia de l' empire byzantin. Paris 1920.
- Durant Will (Ἐπιμέλεια Ἀπ. Δασκαλάκη, μετάφρασις Τάσου Κωνσταντινίδη): Παγ-
κόσμιος Ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ, τόμος β', Ἀθῆναι 1957.
- Driault Edouard, (μετάφρασις Χαρ. Ἀννίνου) Ἱστορία τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήμα-
τος. Ἀθῆναι 1900.
- Δρούσεν Γ. Ι.: Ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ: α) τόμος 2ος, Ἱστορία
τῶν Διαδόχων (μετάφρασις Ι. Πανταζίδου) Ἀθῆναι 1897. β) τόμος 3ος, Ἱστορία
τῶν Ἐπιγόνων (μετάφρασις Ἰωάνν. Δέλλιον: α' - β' μέρη. Ἀθῆναι 1903.
- Edson Ch: The Andigonids, Herakles and Beroea, εἰς Harvard Studies Chass-
Phil. τόμος XLV 1934, σελίδες 213-246.
- Encyclopedia (The) Americana, τόμος 1ος. Νέα Ὑόρκη 1947.
- Encyclopédie de l' Islami. Τόμος 2ος, σελ. 783, Λειψία 1927.
- Engiclopédie: Italiana arti-lettere-Scienze, τόμος 35ος, Roma 1937.
- Ernst Kirsten—Kraiker W.: griechen—laudkund. Heidelberg 1956.
- Ἑσσελιγγ Κ. Δ. (μετ. Σ. Κ. Σακελλαροπούλου): Βυζάντιον καὶ Βυζαντινὸς Πολι-
τισμός.
- Hammer Joseph (μετ. Κ. Σ. Κροκιδά): Ἱστορία τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας,
τόμοι Α-Στ. Ἀθῆναι 1870 κέ.
- Head Barclay, (μετάφρασις Ἰωάννου Σβορώνου): Ἱστορία Νομισμάτων, α' τόμος.
Ἀθῆναι 1898.
- Heuzey L.: Le mont Olympe et l' Acarnanie. Paris 1860.
- Holjner Joseph, (μετάφρ. Γερων. Ι. Κοτσώνη): Παῦλος. Ἀθῆναι 1948.
- Hopf Karl, (μετ. Ζαμβάλη). Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι. Βενετία 1872.
- Geyer Fritz. Makedonien Bis Zur Thronbesteigung Philipps II. München and
Berlin 1930.
- Glitz G. (μετάφρ. Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου). Ὁ Αἰγαῖος πολιτισμός. Ἀθῆναι 1941.
- Glitz G. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος. τόμος γος, ἔκδοσις «Ἀκρίτας» Ἀθῆναι.
- Greifeuhagen A. Das Mädchen Von Beröa, Bremen 1958.
- Forbiger Albert. Handbuch der Alten geographie, τόμοι II, III. Hamburg 1887
- Κουρτίου Ἐρνέστου. Ἑλληνικὴ Ἱστορία (μετ. Σπυρ. Π. Λάμπρου) τόμοι α-ε, Ἀ-
θῆναι 1898-1900.
- Κρουμβάχερ, (μετ. Γεωργ. Σωτηριάδου). Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας. Τόμοι
α-γ. Ἀθῆναι 1900.
- Κρουσίου (διόρθωσις Ε. Ε. Σεῖλερ, Διασκευὴ Ι. Πανταζίδου). Λεξικὸν Ὀμηρικόν.
Ἀθῆναι 1878.

- Lascaris M. Salonique á la Fin du XVIII siècle. Athènes 1939.
- Leake M. William. Travels in Northern Greece. III τόμος, London 1835.
- Legrand Emile. Bibliographie Hellénique au dix—huitième siècle, τόμοι α-β. Paris 1918-1928.
- Le Quien M. Oriens Christianus, τόμοι II, III.
- Livius. Ρωμαϊκή Ἱστορία.
- Mansi D. J. Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio. τόμοι 6, 37, 38. Paris et Leipzig.
- Miller W. (μετ. Α. Μ. Βαλβαροέση). Ἱστορία τῆς Βουλγαρίας. Ἀθῆναι 1921.
- Μόμσεν Θεοδ. (μετ. Σακελλαροπούλου). Ρωμαϊκή Ἱστορία, Ἀθῆναι 1906, τόμος α' μέρη α-β.
- Mostras C. Dictionnaire Geographique de l' empire othoman. Πετρούπολις 1873.
- Μυλλέρου Ο. Καρόλου (μετ. Ἀρ. Κυπριανοῦ). Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, τόμοι α-β. Ἀθῆναι 1884.
- Mylonas E. George. The Balkan states. Missouri 1946.
- Nicolaides Chéanthes. Le Macedoine. Berlin 1899.
- Nicolaidy B. Les Turcs et la Turquie Catemporaine. I τόμος Paris 1859.
- Pape W. Woerterluch der Figennamen, τόμος I (A-B) 1863-1870
- Perilla F. A Travers la Macedoine. Athenes.
- Petit Louis. Bibliographie des Acolonthies Grecques Bruxelles 1926.
- Plinius. Ἱστορία τῆς φύσεως. (Φυσικὴ Ἱστορία).
- Pouqueville L. H. C. Voyage de la Grece, τόμοι I, III, Paris.
- Pouqueville L. H. C. (μετ. Ἀριστ. Ν. Κυριακοῦ). Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἥτοι ἡ Ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος. Ἀθῆναι.
- Real Encyclopädie, Paulys-Georg Wissowa, τόμοι 2₂, 3, 5₂, 21, 30 Sfurrcart 1899. κέ.
- Repan E. (μετ. Γ. Βουτσινᾶ). Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Ἀθῆναι 1923.
- Ρισπέν Ἰωάννου (μετ. Ν. Τεπενέ, ἐπιμέλεια Σ. Μαρινάτου). Μυθολογία, τόμοι α-β. Ἀθῆναι 1957.
- Saouaf Soubhi. Alep son histoire, sacitadelle sou Musée, et sesmonuments. 2α ἔκδοσις Alep 1954.
- Schlumberger G. Ὁ Αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Φωκάς. [Μετάφρασις Ν. Μαγγιώρου]. Ἀθῆναι 1937.
- Schlumberger G. Ἡ Βυζαντινὴ Ἐποποιία (μετ. Ι. Λαμπρίδου), τρίτον Μέρος. Αἱ Πορφυρογέννητοι Ζωὴ καὶ Θεοδώρα. Ἀθῆναι 1906.
- Schlumberger G. Ἡ Βυζαντινὴ Ἐποποιία (μετ. Σ. Ι. Βουτυρά) Μέρος α', Ἰωάννης Τσμισκῆς. Ἀθῆναι 1904.
- Schlumberger G. (μετ. Σ. Ι. Βουτυρά). Ἡ Βυζαντινὴ Ἐποποιία, μέρος β'. Βασίλειος Βουλγαροκτόνος. Νεανικά ἔτη. Ἀθῆναι 1905.
- Schlumberger G. (μετ. Ι. Λαμπρίδου). Ἡ Βυζαντινὴ Ἐποποιία κατὰ τὰ τελεθ τῆς Γ'. ἑκατονταετηρίδος. Βασίλειος β', ὁ Βουλγαροκτόνος, δον τεῦχος. Ἀθῆναι 1905.
- Schlumberger G. (μετ. Ι. Λαμπρίδου). Ἡ Βυζαντινὴ Ἐποποιία κατὰ τέλη τῆς Ι' ἑκατονταετηρίδος, Βασίλειος β', ὁ Βουλγαροκτόνος, τεῦχος α'. Ἀθῆναι 1906.
- Schlumberger G. Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος, μετ. Ν. Μαγγιώρου. Ἀθῆναι 1937.
- Sfauffacher—Reiseführer. Griechenland. Zürich-Frankfurt.
- Struck Adolf. Makedonische Fahrten II die Makedonischen Niederlande. Sa rajevo 1908.
- Σλορονος G. N. Le Commerce qe Salonique au XVIIe siècle Paris 1956.

- Tafel Th. De Thessalonica eiusque agro, Berolini 1839
 Tafrafi O. Topographie de Thessaonique. Paris. 1913.
 Tafrafi O. Thessalonique au Quatorzieme siecle Paris 1913.
 Tafrafi O. Thessalonique des origines au XIV siecle. Paris 1919.
 Φίνλεϋ Γ. (Μετ. Μιλτ. Γαρίδη) 'Ιστορία της Τουρκοκρατίας καὶ τῆς 'Ενετοκρατίας
 στὴν Ἑλλάδα, ἐπιμέλεια καὶ συμπληρώσεις, Τάσου Βουρνᾶ. Ἀθῆναι 1958.
 Χέρτσβεργ Γουστ. [μετ. Π. Καρολίδου]. 'Ιστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Ρωμ. Κυριαρχί-
 ας, α-β τόμοι. Ἀθῆναι 1902.
 Χέρτσβεργ Γουστ. [μετ. Π. Καρολίδου]. 'Ιστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ λήξεως τοῦ
 Ἀρχαίου βίου μέχρι σήμερον, α' τόμος. Ἀθῆναι 1906.
 Vasiliev A. A. [μετ. Δημ. Σαβράμη] 'Ιστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. [324
 —1453]. Ἀθῆναι 1954.
 Vidal P. Geografie Vniverselle, τόμος VII. Paris 1934.
 Xyngopoulos André. Thessalonique et la peinture Macédonien. Athenes 1955.
 Wood T. William. The Salonika Front Painted κτλ. London 1920.
 Woodward M. A. Inscriptions From Macedonia, εἰς Ann. of Brit. School at
 Athens. τόμος 18ος (1911 - 1912) σελ. 134 κέ.

Γ) ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΠΗΓΑΙ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ:

ΑΡΧΕΙΑ - ΛΥΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ - ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΙΣΤΟΡΙΑΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

- *Α ν δ ρ ι ώ τ η Π. Νικολάου: Σημείωμα διὰ τὴν ὀρθογραφίαν καὶ ἐτυμολογίαν τοῦ τοπωνυμίου Βέροια, Θεσ/νίκη 20-2-60, εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ γράφοντος.
 *Α ρ α π ῖ δ ο υ Χαραλάμπους: Μετάφρασις ἐν περιλήψει τῶν κωδίκων τοῦ τοπικοῦ ἱστορικοῦ ἀρχείου, Τουρκικοῦ ἱεροδικείου Βεροίας, τόμων Ἀραβικ. ἐτῶν 1049 καὶ 1050. Σελίδες 283, δακτυλογραφημέναι. Εὐρίσκεται εἰς ἀρχεῖα Δήμου Βεροίας.
 *Α ρ χ ε ῖ α Κοινότητος Βεροίας: Α) εἰς Μητροπολιτικὸν Μέγαρον: Βεροίας καὶ Ναούσης. α) Κ ὠ δ ι ξ ὕπ'ἀριθ. 20, περιέχει: (ι) 70 σελίδας ἀλληλογραφίας τοῦ Μητροπολίτου Βεροίας—Ναούσης Κωνσταντίου, ἀπὸ 1-5-1898 ἕως 9-7-1898. (ιι) Πρακτικά τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος, ἀπὸ 12-8-1898 ἕως 23-3-1903, ἐκ σελίδων 132. Σημειώσεις: Οὕτως ἀναγράφεται εἰς τὸ βιβλίον, ἐσφαλμένως. Τοῦτο ἀντιθέτως ἀποτελεῖται ἐκ 500 σελίδων (23X35). Εἰς τὰς 1—410 σελίδας καταχωροῦνται πρακτικά τῆς Ἀντιπροσωπείας, Δημογεροντίας καὶ Διευθυνούσης ἐπιτροπῆς, ἀπὸ 12-8 1898 ἕως 14-9-1924. Αἱ σελίδες 411-480 εἶναι ἄγραφοι. Αἱ σελίδες 481-494, περιέχουν πίνσκα περιεχομένων. Αἱ σελίδες 495-500 εἶναι ἄγραφοι. Αἱ 70 σελίδες τῆς ἀλληλογραφίας ἔχουν τοποθετηθῇ ἐντὸς τοῦ προηγουμένου βιβλίου, προσερχόμεναι ἐξ ἄλλου κώδικος. Ἡ ἀρίθμησης ἐγένετο διὰ μηχανικοῦ μέσου.
 β) Κ ὠ δ ι ξ ὕπ'ἀριθμ. 16: Ἐπαρχιακῆς ἀλληλογραφίας, «ἐπὶ Μητροπολίτου Κοσμά Εὐμορφοπούλου ἀπὸ Δρυϊνουπόλεως ἐν Βεροίᾳ τῇ 15ῃ

Μαΐου 1892». Ἀρχεται ἀπὸ 8-6-1892 καὶ λήγει τὴν 22-6-1911. Καταχωρεῖται, ὅμως, καὶ μία ἐπιστολὴ τῆς 15-11-1923. Ἀποτελεῖται ἐκ 304 σελίδων (26X41). Αἱ σελίδες 1-296 εἶναι γεγραμμέναι. Ἀπὸ σελίδος 284 ἀντὶ τῆς ἀριθμήσεως 285, 286 κέ. ἀρχεται πάλιν, ἐκ λάθους, ἡ ἀριθμῆσις 275 κέ. Ἡ σελὶς 287 ἄγραφος. Ἐλλείπουν αἱ σελίδες 288-302. Αἱ σελίδες 303-304 εἶναι ἄγραφοι. Ἡ ἀριθμῆσις τῶν σελίδων ἐγένετο διὰ χειρός.

- γ) Κ ὦ δ ι ξ ὑπ' ἀριθμ. 19: «Βιβλίον ἀλληλογραφίας 1897». Ἀρχεται ἀπὸ 9-7-1897 λήγει 20-4-1898, φύλλα 119 καὶ 1 ἀναρίθμητον, σελίδες 240 διαστάσεων 30 (29,9) ἐκ.Χ20 (19,8) ἐκ. Φέρει εἰς τὴν ἀρχὴν τὰ ἐξῆς: «1897, βιβλίον 4ον».
- δ) Κ ὦ δ ι ξ ὑπ' ἀριθμ. 23ος: Ἀλληλογραφίας, ἀπὸ 10-2-1899 ἕως 23-4-1900. Ἀναρίθμητον, ἡριθμήθη ὑπ' ἐμοῦ. Σελίδες (29X21) 200 καὶ 3 τῶν ἐσφυλλῶν γεγραμμέναι. Ἡ σελὶς 176 ἄγραφος. Μητροπολίτης ὁ Κωνσταντῖος Ἰσαακίδης. Γραμματεὺς ὁ Λάζαρος Ὑετίων. Φέρει τὸν χαρακτηρισμόν: «1899, βιβλίον 7ον».
- ε) Κ ὦ δ ι ξ ὑπ' ἀριθμ. 17ος: «Πρακτικὰ Γενικῆς Συνελεύσεως 19 Ἰουλίου 1892», [Σελίδες 170, ἐξ ὧν ἡ ὑπ' ἀριθμ. 2 καὶ 6 ἄγραφοι. Ἀρχεται ἀπὸ 19)7)1892 καὶ καταχωροῦνται πρακτικὰ μέχρι 30)7)1892. Διαστάσεις 36X22,7 ἑκατοστά.]
- στ) Κ ὦ δ ι ξ ὑπ' ἀριθμ. 21 «Πρακτικὰ Ἐφορείας» (Σχολείων) 1892-10)12)1911. [Ἀρχεται ἀπὸ 23)7)1892. Διαστάσεις 29,2X19,5 ἑκατοστά. Φύλλα 142 (Σελίδες 284), ἀριθμοὶς διπλῇ. Αἱ Σελίδες 19β μέχρι 22α εἶναι ἄγραφοι].
- ζ) Κ ὦ δ ι ξ ὑπ' ἀριθμ. 24 [Φέρει τὸν χαρακτηρισμόν: «Βιβλίον 8ον». Βιβλίον Ἀλληλογραφίας (τοῦ Μητροπολίτου Κωνσταντίνου Ἰσαακίδου), ἀρχόμενον ἀπὸ 2-5-1900 καὶ λήγον τὴν 5-9-1901. Διαστάσεις 29,5X20 ἑκατ. Φύλλα 93, διπλῆς ἀριθμήσεως (Σελίδες 186) καὶ ἓν φύλλον (ἐσφυλλῶν).
- η) Κ ὦ δ ι ξ ὑπ' ἀριθμ. 26. [Φέρει τὸν χαρακτηρισμόν: «Βιβλίον 10ον». Εἶναι Βιβλίον Ἀλληλογραφίας τοῦ Μητροπολίτου Κωνσταντίνου ἀπὸ 11-12-1901 ἕως 28-10-1902. Ἀναρίθμητον, ἡριθμήθη ὑπ' ἐμοῦ. Διαστάσεις 34,5X24 ἑκατοστά. Σελίδες 134, ἐκ τῶν ὁπῶν μία ἄγραφος].
- θ) Κ ὦ δ ι ξ ὑπ' ἀριθμ. 18: Συνεδριάσεων Δημογεροντίας, ἐπὶ Μητροπολίτου Κοσμᾶ. Ἀρχεται ἀπὸ 18)7)1892 καὶ λήγει τὴν 4)12)1911 (ἐπὶ Μητροπολίτου Καλλινίκου Δελικάνη.) Σελίδες 136, διαστάσεων 41,5X26 ἑκατ. Περιέχει κυρίως ἀποφάσεις τῆς Δημογεροντίας.
- ι) Κ ὦ δ ι ξ ὑπ' ἀριθμ. 14: «Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαστηρίου ἐπὶ Μητροπολίτου Κοσμᾶ 1892». [Ἀρχεται τὴν 9)3)1895 καὶ λήγει τὴν 6)5)1914, ἐπὶ Μητροπολίτου Καλλινίκου Δελικάνη, Σελίδες 278, ἐξ ὧν 20 ἄγραφοι, τῶν πρακτικῶν ἀρχομένων ἐκ τῆς σελίδος 19, δύο δὲ σελίδες εἶναι ἄγραφοι. Διαστάσεις 41X52 ἑκατοστά.]
- ια) Κ ὦ δ ι ξ ὑπ' ἀριθμ. 22: Πρακτικὰ Δημογεροντίας. [Ἀπὸ 27)3)1911 ἕως 8)4)1936. Σελίδες 300, ἐξ ὧν 5 ἄγραφοι. Διαστάσεων 42,5X29,5 ἑκατοστά].
- ιβ) Κ ὦ δ ι ξ Πρακτικῶν τῆς Ἐφορείας ἀπὸ 21)1)1912. [Λήγει τὴν 28)6)1923.] Δὲν ἡριθμήθη. Σελίδες 144, ἐξ ὧν αἱ 137-134 λευκαί. Διαστάσεων 43X31 ἑκατοστά].

- Γ ρ α μ μ α τ ι κ ο π ο ὅ λ ο υ** Παύλου (διδασκάλου): Σημειώσεις διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ χωρίου Νησίου Ἀλεξανδρείας, κατ' ἀφήγησιν τοῦ 75ετοῦς κατοίκου τοῦ χωρίου Καραγιάννη Γεωργίου, Μακεδονομάχου τοῦ 1903-1904. Ἡ ἀφήγησις του ἀναφέρεται εἰς τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα τῆς περιοχῆς, ἀποτελεῖται δὲ ἐξ 8 σελίδων. Εὗρίσκονται εἰς τὸ ἀρχεῖον μου.
- Δ η λ α ν ᾱ** Ἀλεξάνδρου (Μητροπολίτου Βεροίας καὶ Ναούσης): Ἐκθεσις τῶν λαβόντων χώρων ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἀποστολικῇ ἐπαρχίᾳ Βεροίας καὶ Ναούσης κατὰ τὸ διδαστήριον τοῦ πολέμου. Ἀπευθύνεται πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον, εἶναι 8 σελίδες δακτυλογραφημέναι. Εὗρίσκεται εἰς τὸ ἀρχεῖον μου.
- Δ ι η γ ῆ σ ε ι ς** περὶ τῆς Βεροίας καὶ τῆς περιοχῆς τῆς, κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, ὑπό:
- α)** Ἀ ρ σ ε ν ῖ ο υ ἱερομονάχου Μ. Τιμ. Προδρόμου, 5 σελίδες, εἰς τὸ ἀρχεῖον μου
 - β)** Β α ρ - ε ῖ δ ο υ Θ. Κωνσταντίνου, τέως διδασκάλου καὶ γραμματέως Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος τῆς πόλεως Βεροίας. Σελίδες 16, εὗρισκόμεναι εἰς τὸ ἀρχεῖον μου.
 - γ)** Δ η μ η τ ρ ι ᾱ δ ο υ Καλλιόπης, συνταξιούχου διδασκαλισσῆς, ἰδρυτρί-
ας «Φιλοπτώχου ἀδελφότητος κυριῶν»: Σελίδες 21, εἰς τὸ ἀρχεῖον μου.
 - δ)** Θ ὤ μ α ῖ δ ο υ Θ. Ἀναστασίου, Ἰζέτβη: 10 μικραὶ σελίδες, εἰς τὸ ἀρχεῖον μου.
 - ε)** Κ α κ ᾱ ν η Κ. Ἀλεξάνδρου [Προφορικῇ ἀφήγησις. Ἐπιλογὴ ποιημάτων καὶ τραγουδιῶν ἐκ 4 τετραδίων καὶ 2 μπλόκ αὐτοῦ].
- Σ η μ ε ῖ ω σ ε ι ς:** Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀφηγήσεων, αἱ ὑπ' ἀριθμ. α, β, δ, ε ἐγένοντο βάσει ἐρωτηματολογίου μου. Ἡ γ' ἐδόθη ὑπὸ μορφὴν Ἀπομνημονευμάτων, γραφέντων ὑπὸ τῆς ἀφηγητρίας.
- Κ ὠ δ ι ᾷ Λ ο γ α ρ ι α σ μ ῶ ν Μ ο ν ῆ ς** Τιμίου Προδρόμου Βεροίας. [Ἀποτελεῖται ἐξ 190 φύλλον, ἐξ ὧν 187 γεγραμμένα, διαστάσεων 30X 21,5 ἑκατ. Ἀρχεῖται ἀπὸ 23|4|1825 καὶ λήγει τὴν 22|12|1921, ἦτοι καταχωροῦνται λογαριασμοὶ καὶ ἔγγραφα 97 ἐτῶν. Εὗρίσκεται εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῆς Μητροπόλεως Βεροίας].
- Μ η λ ι ο π ο ὕ λ ο υ** Ἰωάννου (= Ἱερομονάχου, ἡγουμένου Μονῆς Τιμίου Προδρόμου Βεροίας Ἰωαννικίου):
- α)** Τετράδιον, Ἱστορίας τῆς πόλεως Βεροίας, ὑπ' ἀριθμ. 2. Τὸ τετράδιον φέρει μόνον τὸν ἀριθμὸν 2. Ἡριθμήθη καὶ ἐχαρκτηρίσθη ὑπ' ἐμοῦ καὶ ἠυρέθη ἔχον 48 φύλλα. Εἶναι γεγραμμένον μόνον ἐπὶ τῆς μίας σελίδος. Ἱστορικῶς περιεχομένου. Διαστάσεις 17X23,3 ἑκατοστά.
 - β)** Τετράδιον Ἱστορίας τῆς πόλεως Βεροίας, ὑπ' ἀριθμὸν 4. Ἀποτελεῖται ἐκ 57 φύλλον. Περιέχει κυρίως Λαογραφικὸν ὕλικόν. Ὁμοίον τοῦ προηγούμενου. Ἀμφότερα εὗρίσκονται εἰς τὸ ἀρχεῖον μου.
- Μ. Σ (Π ρ ο μ η θ ε ὕ ς):** Ἐξαιρετικαὶ φυσιογνωμίαι τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀμερικῆς. Ἐξ σελίδες δακτυλογραφημέναι. Περιλαμβάνουν βιογραφίαν τοῦ εὐεργέτου Βεροίας Ἀντωνίου Πρωτοψάλτου. Εἰς τὸ ἀρχεῖον μου.
- Ν τ ο υ μ α ν ο π ο ὕ λ ο υ** Δ. Ἀθανασίου: Σημείωμα διὰ τὸ χωρίον Ράχη (Ράχωβα) Βεροίας, τὴν Μονὴν Καληπέτρας καὶ τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα εἰς τὴν περιοχὴν. 12 σελίδες κόλλας ἀναφορᾶς. Εἰς τὸ ἀρχεῖον μου

- Παπαβασιλείου** Ἀλεξάνδρου, δικηγόρου Πρωτοδικείου Βεροίας:
Ἑτυμολογία τοπωνυμίων, 4 σελίδες κόλλας ἀναφορᾶς. Εἰς τὸ ἀρχεῖον μου.
- Σακελλάροπούλου** Πολυκάρπου, Μητροπολίτου Βεροίας—Ναούσης: Κατάλογος Ἀρχιερατευσάντων ἐν Βεροίᾳ, συμφώνως πρὸς πίνακα ἀνηρτημένον ἐν τῷ γραφείῳ τῆς Μητροπόλεως, συμπληρωμένον ἐκ καταλόγου Μητροπολίτου Σάρδεων Γερμανοῦ. Σελίδες 6 κόλλας ἀναφορᾶς. Εἰς τὸ ἀρχεῖον μου.
- Σμυρλή** Μανώλη (Δώλη Χάση): Ἱστορία τῆς Ἡμαθίας γῆς ἢ Βεροίας τόμος Α (700 π.Χ.—1453 μ.Χ.) Σελίδες 224, δακτυλογραφημέναι. Εἰς τὸ ἀρχεῖον μου.
- Στεφανοπούλου** Εὐαγγέλου, ἱεροψάλτου χωρίου Ράχης:
- α) Χειρόγραφον ἱστόρημα τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος τοῦ ἔτους 1904-1908, ἐν τῇ περιφερείᾳ Βεροίας καὶ περιφερείᾳ ἀριστερᾶς πλευρᾶς τῶν Πιερίων, ὑπαγομένης εἰς Βέροϊαν. 5 σελίδες. Εἰς τὸ ἀρχεῖον μου.
 - β) «Λαογραφικά». Ἱστορικὸν χωρίου Δασκίου Βεροίας καὶ περιοχῆς ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον. Ραχιά Βεροίας 1957. Δακτυλογραφημένον ἔξ 82 σελίδων. Ἐδακτυλογραφήθη εἰς 10πλοῦν. Τὸ εὗρισκόμενον εἰς τὸ ἀρχεῖον μου φέρει συμπληρωματικὰς σημειώσεις, χειρογράφους, ὅπισθεν ἐκάστης δακτυλογραφημένης σελίδος.
 - γ) Βιβλίον (Τετράδιον) 6ον. Λαογραφία 1955, ἐκ 40 σελίδων.
 - δ) Βιβλίον (Τετράδιον) 2ον [βον] Παλαιὰ ἡθὴ καὶ ἔθιμα. Μόνον 26 σελίδες εἶναι γεγραμμέναι. 1956.
 - ε) Βιβλίον (Τετράδιον) 4ον. Παροιμίαι 1955.
- Τοκατλίδου** Γερασίου, [διδασκάλου]: Ἱστορικὸν σημείωμα διὰ τὸ χωρίον Καψόχωρα—Καποχώριον (βάσει ἀφηγήσεων δύο γερόντων κατοίκων). Εὗρισκεται εἰς τὸ Ἀρχεῖον μου.
- Τριγγώνη** Μενελάου (Διδασκάλου): Ἱστορικὸν Σημείωμα διὰ τὸ χωρίον Νέος Προδρόμος [Ἐκ 4 σελίδων χειρογράφων. Εἰς τὸ ἀρχεῖον μου].
- Διάφοροι Κανονισμοί, ἥτοι:**
- α] Τῶν ἐν Βεροίᾳ Ἐκπαιδευτηρίων [1902]
 - β] Ἀδελφότητος Μελίσσης
 - γ] Ἀδελφότητος Κυριῶν [1906.]
 - δ] Γυμν. συλλόγου Θησεύς [1904].
 - ε] Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Κοινότητος Βεροίας. Θεσ/νίκη 1912. Εὗρισκονται εἰς τὸ Ἀρχεῖον μου].
- Λυτὰ** ἔγγραφα. Διάφορα ἔγγραφα, τὰ ὅποια ἀναφέρονται, ὅπου χρησιμοποιούνται.
- Διάφορα**, ἥτοι ἐφημερίδες, Περιοδικά, Διαθῆκαι κτλ. ἀναφερόμενα, ὅπου χρησιμοποιοῦνται

Επιλογή βιβλίων...
 1. ...
 2. ...
 3. ...
 4. ...
 5. ...
 6. ...
 7. ...
 8. ...
 9. ...
 10. ...
 11. ...
 12. ...
 13. ...
 14. ...
 15. ...
 16. ...
 17. ...
 18. ...
 19. ...
 20. ...
 21. ...
 22. ...
 23. ...
 24. ...
 25. ...
 26. ...
 27. ...
 28. ...
 29. ...
 30. ...
 31. ...
 32. ...
 33. ...
 34. ...
 35. ...
 36. ...
 37. ...
 38. ...
 39. ...
 40. ...
 41. ...
 42. ...
 43. ...
 44. ...
 45. ...
 46. ...
 47. ...
 48. ...
 49. ...
 50. ...
 51. ...
 52. ...
 53. ...
 54. ...
 55. ...
 56. ...
 57. ...
 58. ...
 59. ...
 60. ...
 61. ...
 62. ...
 63. ...
 64. ...
 65. ...
 66. ...
 67. ...
 68. ...
 69. ...
 70. ...
 71. ...
 72. ...
 73. ...
 74. ...
 75. ...
 76. ...
 77. ...
 78. ...
 79. ...
 80. ...
 81. ...
 82. ...
 83. ...
 84. ...
 85. ...
 86. ...
 87. ...
 88. ...
 89. ...
 90. ...
 91. ...
 92. ...
 93. ...
 94. ...
 95. ...
 96. ...
 97. ...
 98. ...
 99. ...
 100. ...

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑΙ ΕΝΝΟΙΑΙ

ΗΤΟΙ:

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α!

ΘΕΣΙΣ, ΚΤΙΣΙΣ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ:

1. Η ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ
2. Ο ΙΔΡΥΤΗΣ ΚΑΙ Η ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ
3. Η ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΩΝΥΜΙΟΥ ΒΕΡΟΙΑ
4. Η ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΛΕΞΕΩΣ ΒΕΡΟΙΑ (ΒΕΡΟΙΑ ἢ ΒΕΡΡΟΙΑ;)
5. ΕΙΝΑΙ ΙΛΛΥΡΙΚΗ ἢ ΦΡΥΓΙΚΗ Η ΛΕΞΙΣ ΒΕΡΟΙΑ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β!

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

6. ΓΕΝΙΚΑ ΔΙΑ ΤΟΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟΝ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
7. ΒΡΙΓΕΣ ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ
8. Ο ΜΙΔΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΗΤΟΙ ΤΟΥ
9. Ο ΧΡΟΝΟΣ ΚΤΙΣΕΩΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑΙ ΕΚΚΛΟΓΑΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΕΠΕΙ, ΚΤΙΣΤΕ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. Η ΕΠΕΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ
2. ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΚΑΙ Η ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ
3. Η ΕΠΕΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ
4. Η ΕΠΕΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ
5. Η ΕΠΕΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΠΡΟΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. ΕΠΕΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ
2. ΕΠΕΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ
3. ΕΠΕΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ
4. ΕΠΕΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΘΕΣΙΣ, ΚΤΙΣΙΣ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

1. Η ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Ἡ Βέροια εἶναι πόλις τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας, πρωτεύουσα τοῦ Νομοῦ Ἡμαθίας, κεῖται δὲ ἐπὶ ὑψομέτρου 170 μέτρων (ἀνώτερον ὕψος 200 μ., κατώτερον 140) καὶ ἔχει 40'31' γεωγραφικὸν πλάτος.

Πρῶτος ὁ Στράβων (68)63 π.Χρ.—20)25 μ.Χρ.) προσδιώρισε (1) τὴν ἀκριβῆ θέσιν τῆς πόλεως, σημειώσας, ὅτι κεῖται εἰς τὰς ὑψωρεῖας τοῦ Βερμίου ὄρους.

Προηγουμένως, ὅμως, ἀναφέρουν τὴν Βέροϊαν, ὁ Θουκυδίδης (2) (432 π.Χρ.), ὁ Σκόμνος ὁ Χίος (3) (2ος αἰὼν π. Χρ.), ὁ Πτολεμαῖος(4), ὁ ὁποῖος λέγει, ὅτι ἡ Βέρηνα εἶναι μεσσηγεῖος πόλις [μη' L «δ» λθ («γ»), ὁ Στέφανος Βυζάντιος(5), ὁ Αἰλιανός(6), ὁ Πολύβιος(7), ὁ Αἰβίος(8), ὁ ρήτωρ Αἰσχίνης, ὁ Πλίνιος καὶ ἄλλοι, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Διὰ τὴν θέσιν τῆς Βεροῖας ὑπάρχει σχεδὸν ὁμοφωνία, ἥτοι οἱ περισσότεροι τῶν συγγραφέων θέτουν τὴν πόλιν εἰς τὴν μεσσηγεῖον, Ἀρχαίαν Ἡμαθίαν. Ἐν τούτοις παρατηρήθησαν ἀξιόλογοι διαφοραί. Συγκεκριμένως ὁ Πλίνιος (9) τοποθετεῖ τὴν Βέροϊαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Πιερίαν καὶ τοῦτον φαίνεται, ὅτι ἀκολουθοῦν ὁ Ν. Λορέντης (10), ὁ Sickler (11), ὁ ὁποῖος τοποθετεῖ τὴν Βέροϊαν εἰς τὰς ὑψωρεῖας τῆς ὄρεσσεως τῶν Καμβουνίων ὄρεων, συγ-

1. Στράβωνος «Γεωγραφικά» Ζ' 334: «Ὅτι ἡ Βέρηνα πόλις ἐν ταῖς ὑψωρεῖαις κεῖται τοῦ Βερμίου ὄρους».

2. I, 61, 4: «καὶ ἀρκετοὶ ἐξ Βέρης καὶ κτισθέντες ἐπιστρέφοντες».

3. Σκόμνου Χίου, Περιήγησις, στίχοι 623—624:

«Ἐν τῇ Μεσσηγίῳ δ'εἰσὶ μὲν πολλαὶ πόλεις,

Ἡ Πέλλα καὶ Βέρηνα δ'ἐπιφανέσταται».

4. Κλαυδίου Πτολεμαίου, Γεωγραφικὴ ὁρήγησις, III, 13, 39: «Παφλῆγες (τῆς) Εὐβοίας, Τύρρως, Σκόδρα, Μόβρι ἢ Μίβρι, Κυρὼς ἢ Κύρρος, Ἰόουνη, Γορδὴ, ἢ Γορθηδονία, Αἰδέσσα (ἢ Ἐδέσσα), Βέρροια, Αἰγυία, Πέλλα».

5. Εἰς λέξιν «Βέρροια».

6. Ν.Α. XV, 1: «Βερόιος τοῦ καὶ Θεσσαλονίκης μέγας καὶ πρῶτος ὄρεσις Ἀστυγίου».

7. Πολύβιου XXVII, 8, XXVII, 8,1.

8. Liris 11, 15, 1, 24.

9. Plin. 4, 10, 17, 34, 39.

10. Ν. Λορέντης «Λεξικόν» πτλ. Βέροια 1837, σελίς 94: «Βέροια, ἢ καὶ Βερόια, πόλις ἐπὶ ὄρους τῆς Πιερίας ἐν τοῦ ὄρους Βερμίου εἰς Μακεδονίαν».

11. ἀκριβὲς τοῦ Ἀλκαίου.

12. Sickler, geograph. τόμος II, σελίς 220: «...Am nördlichen abhange der Cambunii montes lag die grosse st. Berroea».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τρεις ἐγέννησε, Μίεξαν, Βέροϊαν, Ὀλγανον· ἀφ' ὧν ποταμοὺς ἐπώνυμος καὶ πόλις Βέροια καὶ τόπος Στρυμόνος». Λέγει, δηλαδή, ὁ Στέφανος Βυζάντιος, ὅτι ὁ Βέρης, υἱὸς τοῦ μυθικοῦ Μακεδόνης, εἶχε τρία τέκνα, δύο θυγατέρας, τὴν Βέροϊαν καὶ τὴν Μίεξαν καὶ ἓνα υἱόν, τὸν Ὀλγανον (20). Πρὸς ταύτην τῶν δύο θυγατέρων τοῦ Βέρητος ἐκτίσθησαν αἱ δύο φερώνυμοι πόλεις Βέροια καὶ Μίεξα χάριν δὲ τοῦ υἱοῦ Ὀλγάνου ὠνομάσθη ὁμοίαν εἰς ποταμὸς.

Ἀλλὰ εἶναι δυνατόν ν' ἀναζητήσωμεν τὸν κτίτορα τῆς πόλεως εἰς τοὺς κόσμους τῆς Μυθολογίας; Ἀσφαλῶς ὄχι, διότι ἡ Μυθολογία ὡς νὰ ικανοποιῇ τὴν φαντασίαν, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν λογικὴν, τὴν ἱστορικὴν, θετικὴν ἔχουσιν. Ἐξ ἄλλου διὰ τὴν θυγατέρα τοῦ Βέρητος δὲν ἔχομεν ἄλλας πληροφορίας, παρὰ διαφόρους εἰκασίας. Πολλοὶ τὴν ὀνομάζουσαν νύμφην Βέροϊαν καὶ τὴν ταυτίζουν μὲ τὴν Βερόνη, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ὀρθόν (21).

Ἡ Βερόνη (ὄχι ἡ Βέροια) ἦτο, ὡς γνωστόν, νύμφη, θυγάτηρ τοῦ Ἀδωνίδος καὶ τῆς Ἀφροδίτης ἢ μία τῶν Ὀκεανίδων, κόρη τοῦ Ὀκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος ἢ τῆς Θέτιδος ἢ ἀκόλουθος τοῦ Αἰνείου, ὥπως ἀναφέρει ὁ Βιργίλιος εἰς τὴν Αἰνείδα [στίχος 620] ἢ γυναῖκα γεροντικῆς ἡλικίας, τροφὸς τῆς Σεμέλης, ἐξ αὐτῆς δὲ ἔλαβε τὸ ὄνομα καὶ ἡ πόλις τῆς Θράκης Βερόνη (νῦν Στάρα Ζαγόρα τῆς Βουλγαρίας).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται ἀντιληπτόν, ὅτι τόσον τὸ πρόσωπον τοῦ Φερωνος, ὅσον καὶ τῆς Βεροίας εἶναι μυθικόν καὶ συνεπῶς δὲν μᾶς βοηθεῖ εἰς τὴν ἱστορίαν ἐπιβεβαιώσιν τῶν δύο ἐκδοχῶν τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου.

Τὸ μόνον ἀσφαλές συμπέρασμα εἶναι, ὅτι ἐφόσον αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις

20. Προεῖτι νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ὁ Στέφανος Βυζάντιος δὲν εἶναι σαφὴς περὶ τοῦ γένους τοῦ Ὀλγάνου, ἀν' ὁποῖα καὶ τὸ τρίτον τέκνον τοῦ Βέρητος ἦτο ἄρρεν ἢ θῆλυ. Τὸ ἀριθμητικὸν ἐπίθετον τρεῖς, εἴαν ἐξηγηθεῖ στενῶς ἀφήνει νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι καὶ τὸ γ' τέκνον τοῦ Βέρητος Ὀλγανος ἦτο θῆλυ, διότι ἄλλως θα εἶδει νὰ σημειώσῃ τρεῖς καὶ ὄχι τρεῖς (τέκνα). Ἐπρόκειτο ὅμως τότε, τὸ τρεῖς νὰ συνωδεύετο κανονικῶς καὶ ἀπὸ τὴν λέξιν θυγατέρας. Ἀλλά, ὅτι τὸ ὀρθόν εἶναι ὁ Ὀλγανος καὶ ὄχι ἡ Ὀλγανος, καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς πληροφορίας τοῦ Στεφ. Βυζαντίου, ὅτι ἐκ τοῦ Ὀλγάνου ὠνομάσθη καὶ κάποιος ποταμὸς Ὀλγανος καὶ συνεπῶς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φέρῃ θηλυκὸν ὄνομα (ῥ) ποταμὸς. Τελευταίως ἐπιβεβαιώθη τὸ συμπέρασμα αὐτὸ καὶ ἐκ τῆς ἐρεθθείσης τὸ 1917 εἰς Ἄνω Κοτάνον μακεδονικῆς προτομῆς τῶν μέσων τοῦ 2ου αἰῶνος μ. Χ., ἣ ὁποία φέρει τὴν ἐπιγραφήν Ὀλγανος καὶ παριστάνει ν. ε. ο. ν. Βλέπε σχετικῶς, Χ. Μακαρόνα «Ἀρχαιολογικά Χρονικά», τ. Β' τὸν Μακεδονικόν, σελ. 103, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία, ὡς καὶ Β. Kallipolitis ἐν Monuments et Mémoires (Fonclation Eugene Riol) τόμος 46ος, ὡς καὶ φωτογραφίαν εἰς τὴν 60ην σελίδα τοῦ παρόντος βιβλίου. Τοῦτο εὑρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον Θεοφάνειας.

21. Βλ. π.χ. Μεγάλην Ἑλληνικὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν τόμος Ζ', σελὶς 115, ὅπου σημειώνομεν καὶ μίαν ἀνακρίθειαν: «Ἀπὸ ταύτης (δηλ. Βεροίας)... εἶχε λάβει τὸ ὄνομα... καὶ ὁ παραρρέων (τὴν Βέροιαν) ποταμὸς!!! Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι πρωτάκουστον. Διὰ τὴν Βερόνην—Βερόνη—» (τομ. III, σελ. 304 κέ).

χέων ταῦτα, προφανῶς, μὲ τὸ ὄρος Βέρμιον. Εἰς τὴν Πιερίαν θέτουν τὴν Βέρριον καὶ ἡ Ἑγκυκλοπαίδεια τῶν Μάρτι καὶ Χίρσι (¹²), ὡς καὶ τὸ Λεξικὸν Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας τοῦ Σ. Ι. Εουτροῦ κ.τ.λ. (¹³).

Ὁ Διόδωρος Σικελιώτης (¹⁴) τοποθετεῖ τὴν Βέρριον εἰς τὴν Παιονίαν. Ἐπίσης ἀμφισβητήσεις, διὰ τὴν θέσιν τῆς Βερούας, προέκυψαν κατὰ τὴν ἱερηνείαν χωρίου τινὸς τοῦ Θουκυδίδου (I, 61,4), ἐπῆρξε δὲ καὶ γνώμη κατὰ τὴν ὁποίαν, ἄλλη εἶναι ἡ γνωστὴ, μεσόγειος πόλις Ἰέρρα καὶ ἄλλῃ ἡ παρούσα. Ἀλλὰ περὶ τούτου θὰ διαπραγματευθῶμεν ἀναλυτικώτερον εἰς τὴν παράγραφον, διὰ τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἀθηναίων, τὸ 432 π.Χ., κατὰ τῆς Βερούας. Τέλος ἄς σημειωθῇ, ὅτι εἰς τὴν Μεγάλῃν Ἑλληνικὴν Ἑγκυκλοπαίδειαν (τόμος Ζ', σελίς 115) ὑπὸ ἀρχικὰ Κ.Μ.Κ. ὑπάρχει σημείωμα εἰς τὸ ὁποῖον ἀναγράφεται: «Βέρρα (Χαλκιδικῆς). Πόλις ἀναφερομένη, ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (Z, 330, Frag 20), ὡς κειμένη εἰς τὰς ὑπάρχειας τοῦ Βερμίου ὄρους, καὶ πλησίον τῆς Ποτιδαῖας τῶν Κορινθίων, τῆς ἀργότερον Κασσανδρείας, ὀνομασθείσης ἐκ τοῦ βασιλέως Κασσάνδρου». Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀποκορύφωμα τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀγνοίας.

22

Ἐπεὶ οὖν ἀποδείκνυται πρὶν τὴν θέσιν Βερρίου, διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς θέσεως τῆς Βερούας, ἐχρησίμευσεν ἀνέκαθεν ὁ ποταμὸς Ἀλκιόων, ὁ ὅστις ὅτι ἡ χιλιόμετρα Νοτιοανατολικῶς τῆς πόλεως καὶ περὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ μὲς διὰ τῆς ἑσκαφῆς καὶ ἀνάλυσεως λεπτομερεῖς, ἔχοντες τὴν ἀπόστασιν, πρὸς τὴν ἀπὸ τὸν Ὄμιρον μέχρι σήμερον.

Κατὰ τὰς ἀποδείξεις, ἡμεῖς χρεώμεθα διὰ τὴν γεωγραφικὴν καθάρτησιν τῆς πόλεως, λαμβάνεται ἡ πόλις ἡ χιλιόμετρα ἀπόστασις τῆς πόλεως ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία εἶναι 14-15 χιλιόμετρα, δι' αὐτοκινήτου.

Εἰς τὴν πόλιν παρατηρεῖται, ὅτι εἰς τὴν πόλιν τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικὸν ἀναγράφεται ἰσαριθμῶς ἡ ἀπόστασις Βερούας—Θεσσαλονίκης. Ὄντι π.χ. εἰς τὴν Μεγάλῃν Ἑλληνικὴν Ἑγκυκλοπαίδειαν [τόμος Ζ', σελίς 115] ἀναγράφεται ὁ ἀριθμὸς τῶν 62 χιλιομέτρων, εἰς τὴν Μεγάλῃν Ἑγκυκλοπαίδειαν τῶν ἱερῶν [X. Πάση, τόμος 5, σελίς 115] σημειώνεται ὁ ἀριθμὸς 68 χιλιομέτρων, εἰς τὴν Νέαν Παγκόσμιον Ἑγκυκλοπαίδειαν [τόμος 8ος, σελίς 63] ἀναγράφεται, ὅτι ἡ ἀπόστασις εἶναι 68 χ.λ.μ. καὶ τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ εἰς πολλὰς ὁδηγούς καὶ γεωγραφίας ἑνὸς ἐκδοτικῶν οἰκῶν.

Προφανῶς ἡ σύγχυσις αὕτη, συμβαίνει εἰς τὸ ὅτι ἡ ἀπόστασις Βερούας

12. Α' τόμος, α' ἐκδόσις, Ἀθήναι 1896, σελίς 1119: «Βέρρα, Βέρρα καὶ Βερούα, πόλις ἐπιστομῆς, μυαδονική, αρχαία, θεμελιωθῆσα, ὑπὸ νεφέης τινὸς ὀνομαζομένη ἐν Πιερίᾳ ἐπὶ τοῦ ὄρους Βερμίου».

13. Τόμος Α, Κωνσταντινὴ 1866, σελίς 1119: «Βέρρα... ἐν Πιερίᾳ, ἐπὶ τοῦ ὄρους Βερμίου».

14. Bibliotheca Historica, τόμος IV, ἐκδόσις Λειψίας, σελίς 190.

—Θεσσαλονίκης, διὰ σιδηροδρόμου, εἶναι 68 περίπου χιλ. Ἡ ἀκριβὴς ἀπόστασις Βεροίας—Θεσσαλονίκης, δι' αὐτοκινήτου, εἶναι 74 χιλιόμετρα μέχρι τῆς ἀνατολικῆς, παλαιᾶς εἰσόδου τῆ πόλεως (Νεκροταφεῖον) καὶ 75 χ. λ.μ. μέχρι τοῦ — κατὰ πλάσμα — κέντρου αὐτῆς.

Πλησίον τῆς Βεροίας ὑπάρχουν αἱ ἑξῆς πόλεις:

Βορειοανατολικῶς ἡ Ἀλεξάνδρεια (Γιδά), βορειοδυτικῶς ἡ Νάουσα καὶ Ἐδεσσα, νοτιοανατολικῶς ἡ Κατερίνη, νοτιοδυτικῶς ἡ Κοζάνη καὶ Ἀνατολικῶς ἡ Θεσσαλονίκη.

2. Ο ΙΔΡΥΤΗΣ ΚΑΙ Η ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Περὶ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς πόλεως τῆς Μακεδονικῆς Βεροίας πρῶτος γράφει ὁ Στέφανος Βυζάντιος (¹⁵), ὁ ὁποῖος στηρίζεται εἰς τὰ «Μακεδονικά» τοῦ Θεαγένους καὶ κατὰ τὸν ὁποῖον δύο ἐκδοχαὶ ὑπῆρχον διὰ τὸν κτίτορα, δρυτὴν τῆς πόλεως. Εἴτε, δηλαδή, ὠνομάσθη ἡ Βέροια οὕτω πρὸς τιμὴν τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτῆς Φέρωνος, εἴτε ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς θυγατρὸς τοῦ Βέρητος, ὁ ὁποῖος ἦτο υἱὸς τοῦ Μακεδόνα. Ἄς ἴδωμεν ποία ἐκ τῶν δύο ἀπόψεων εἶναι ἡ ὀρθή:

α) Φέρων καὶ Βέροια: Κατὰ τὴν πρώτην ἐκδοχὴν ὁ Φέρων ἵδρυσεν τὴν Βέροιν καὶ ἡ Βέροια ὠνομάσθη πρὸς τιμὴν τοῦ Φέρου, ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι Μακεδόνες μετέτρεψαν τὸ ὄνομα εἰς Βέροια, διότι χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἰδιομορφίας τῆς γλώσσης των (ἀλλὰ καὶ τῶν γλωσσῶν καὶ ἄλλων λαῶν καὶ φυλῶν) ἦτο τὸ νὰ μετατρέπη τὸ Φ εἰς Β.

Ποῖος ὅμως ἦτο ὁ Φέρων, πὺν ἵδρυσεν τὴν Βέροιν; Ἀγνώστον. Ὁ Tafel (¹⁶) ὀνομάζει αὐτὸν ἥρωα, τοῦτον δὲ φαίνεται, ὅτι ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Μ. Δήμιτσας (¹⁷). Εἰς τὴν Μεγάλῃν Ἑλληνικὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν (¹⁸) ὁ Φέρων ἀναφέρεται, ὡς στρατηγὸς καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης αὐτῆς γίνεται παραπομπή εἰς τὸν Μελέτιον, ἀλλὰ ὁ Μελέτιος δὲν ὀνομάζει τὸν Φέρωνα στρατηγόν (Μελετίου «Γεωγραφία»...σελ. 472: «...παρὰ τοῦ Φέρωνος, ὃν αὐτοὶ Βέρωνα ἐκάλουν...»).

Τὸ μόνον ἀσφαλὲς συμπέρασμα εἶναι, ὅτι ὁ Φέρων δὲν ἦτο Μακεδὼν. Ἐποῦ ὕστερον ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν Μακεδόνων Βέροιν ἢ μᾶλλον, ὅτι ἡ Βέροια ἐλέγετο Φέροια καὶ ὕστερον μετεποιήθη εἰς Βέροια καὶ συνεπῶς ἵδρυσεν.

15. Στέφανος Βυζάντιος: ἑπιτομή «Ἑθνικῶν», ἐκδ. Βερολίνου, τόμος Α, σελ. 164—165: «Βέροια, πόλις Μακεδονίας, ἣν Φέρωνα κτίσαι φασίν, αὐτοῖς δὲ τὸ ο εἰς β μεταποιεῖν, ὡς (Φύλακρον) Βάλακρον καὶ Βίλυπρον καὶ Κεβαλίνον· ἄλλοι ἀπὸ Βεροίας τῆς Βέρητος τοῦ Μακεδόνα».

16. Tafel εἰς Real Enc. α' ἐκδοσις, τόμος I, σελ. 1099: «...der Heros Phoron».

17. Μ. Δήμιτσα, Ἀρχ. Γεωγραφ. Μακεδονίας, τόμος Β', σελ. 34.

18. Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα, τόμος Ζ', σελ. 130, ἄρθρον Μητροπολίτου Πολυκάρπου Σακελλαροπούλου.

7 θη, πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Μακεδόνων. Τὰ συμπεράσματα, κατ' ἀρχὴν τοῦ λά-
 1 χιστον, εἶναι ἀπλαῖ ὑποθέσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐξετασθῶν λεπτομερέστερον
 5 πειὸ κάτω.

Ὅτι ἄλλὰ προκύπτει, ἀμέσως, ἐν ἐρώτημα, ἄξιον ἐξετάσεως, ἥτοι εἶναι δυ-
 6 νατὸν νὰ προέλθῃ ἡ λέξις Βέροια, ἀπὸ τὸ κύριον ὄνομα Φέρων ἢ Βέρων.

τ Νομίζομεν ὅχι, διότι ἐκ τοῦ Φέρωνος ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν τὸν τύπον
 1 Φέρεια ἢ Βέρεια καὶ ἰδοὺ διατί :

7 Κατὰ τοὺς κανόνας τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς γλωσσολογίας αἱ καταλήξεις
 8 τῶν ὀνομάτων ἢ ἐπιθέτων θηλ. γένους, τῶν παραγομένων ἐξ ὀνομάτων γ' κλίσ-
 1 εἶναι—εἰα ἢ —ία. Καὶ—εἰα μὲν εἶναι, ὅταν ἡ λέξις τονίζεται ἐπὶ τῆς προπαρα-
 2 ληγουσῆς καὶ ἰα, ὅταν τονίζεται ἐπὶ τῆς παραληγουσῆς, ἥτοι ἐπὶ τοῦ ἰα. Ὡς
 6 π.χ. παύει καὶ ἡ ἐξαιρέσις, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ λέξεις, ποὺ προέρχονται ἐκ ὀνο-
 7 μάτων, ποὺ λήγουν εἰς εὖω γράφονται με-εἰα, καίτοι τονίζονται ἐπὶ τοῦ
 1 εἰα, π.χ. παιδεῖα (παιδεύω), βασιλεῖα (βασίλειω). Ἐξ ἄλλου τὸ κύριον ὄνο-
 1 μα Φέρων—Βέρων εἶναι τριτοκλίτον καὶ συνεπῶς ἐνισχύεται ἡ ἂποψις, ὅτι
 1 ἡ λέξις Βέροια ἔπρεπε νὰ γράφηται Φέρεια—Βέρεια, ἂν προήρχετο, πρά-
 1 γματι, ἀπὸ τὸ ὄνομα Φέρων—ωνος. Ἐπομένως κατ' οὐδένα τρόπον εἶναι δυνα-
 1 τὸν νὰ προῆλθε τὸ τοπωνύμιον Βέροια, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Φέρωνος. Ἐξ ἄλ-
 1 λου θὰ ἦτο πιθανώτερον νὰ παραχθῇ ἐκ τοῦ Φέρωνος ἡ λέξις Φερμαί—Βε-
 1 ρμαί, ὅπως ἔχομεν καὶ τὰς ἀρχαίας Φερὰς τῆς Θεσσαλίας (Βελεστίνον).

Βεβαίως ὑπάρχουν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ λέξεις θηλυκοῦ γέ-
 1 νους, αἱ ὁποῖαι λήγουν εἰς-εἰα, ἀλλὰ αὗται εἶναι συνήθως, ἐξ ὧν τοῦ λά-
 1 χιστον γνωρίζομεν, παράγωγοι τοῦ ρήματος ρέω καὶ σημαίνουν ροήν, κίνη-
 1 σιν, ἀποτέλεσμα ροῆς (π.χ. ἀπόρροια, διάρροια) ἢ τοῦ ρήματος νοέω—ῶ
 1 (π.χ. ὁμόνοια, διάνοια, πρόνοια), ἢ πονέω—ῶ (συν-πόνοια) ἢ πνέω (σύν-
 1 πνοια) κ.τ.λ. Δὲν ἔχομεν, συνεπῶς, λέξεις θηλυκοῦ γένους, ληγουσῆς εἰς ἰα
 1 αἱ ὁποῖαι νὰ εἶναι παράγωγοι τριτοκλίτων ὀνομάτων.

Καταλήγομεν, κατ' ἀνάγκην, εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι δὲν εἶναι δυνα-
 1 τὸν νὰ προῆλθεν ἡ λέξις Βέροια ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Φέρωνος, ὁ ὁποῖος
 1 μάλιστα δὲν εἴμεθα βέβαιοι, ἐὰν ὑπῆρξε πράγματι. Ὡς ἐξετάσωμεν τὴν ἄλ-
 1 λην γνώμην τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου.

β) Ἡ Βέροια, ἡ κόρη τοῦ Βέρητος καὶ ἡ πόλις :

Ποία ἦτο ἡ κόρη τοῦ Βέρητος; Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι
 1 καὶ ὁ Βέρης ἦτο μυθικὸν πρόσωπον, τὸ ὁποῖον μάλιστα ὁ **Heuzey** ταυτί-
 1 ζει μὲ τὸν Ἀλιάκμονα ("). Ὁ Στέφανος Βυζάντιος εἰς τὴν λέξιν Μιέξαν
 1 λέγει: «Μιέξα πόλις Μακεδονίας, ἡ Στρυμόνιον ἐκαλεῖτο ἀπὸ Μιέξης θυ-
 1 γατρὸς Βέρητος τοῦ Μακεδόνα, ὡς Θεαγένης ἐν Μακεδονικοῖς· Βέρης γάρ

19. Heuzey et Darmet: *Etis. archéol. de Macédoine*, σελίς 457: «... Mieza et Beroea étaient considérées comme les Filles du Fleuve Bérés, qui n'est autre que l' Haliacmon....».

τρεις ἐγέννησε, Μίεζαν, Βέροϊαν, "Ολγανον" ἀφ' ὧν ποταμὸς ἐπώνυμος καὶ πόλις Βέροια καὶ τόπος Στρουμόνος». Λέγει, δηλαδή, ὁ Στέφανος Βυζάντιος, ὅτι ὁ Βέρης, υἱὸς τοῦ μυθικοῦ Μακεδόνοιο, εἶχε τρία τέκνα, δύο θυγατέρας, τὴν Βέροϊαν καὶ τὴν Μίεζαν καὶ ἓνα υἱόν, τὸν "Ολγανον" (20). Πρὸς τιμὴν τῶν δύο θυγατέρων τοῦ Βέρητος ἐκτίσθησαν αἱ δύο φερώνυμοι πόλεις Βέροια καὶ Μίεζα, χάριν δὲ τοῦ υἱοῦ "Ολγάνου ὠνομάσθη ὁμοίως εἰς ποταμός.

Ἀλλὰ εἶναι δυνατόν ν' ἀναζητήσωμεν τὸν κίτορα τῆς πόλεως εἰς τοὺς κόσμους τῆς Μυθολογίας; Ἀσφαλῶς ὄχι, διότι ἡ Μυθολογία ἴσως νὰ ἱκανοποιῇ τὴν φαντασίαν, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν λογικὴν, τὴν ἱστορικὴν, θετικὴν ~~ἔρευναν~~. Ἐξ ἄλλου διὰ τὴν θυγατέρα τοῦ Βέρητος δὲν ἔχομεν ἄλλας πληροφορίες, παρὰ διαφόρους εἰκασίας. Πολλοὶ τὴν ὀνομάζουν νύμφην Βέροϊαν καὶ τὴν ταυτίζουν μὲ τὴν Βερόην, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ὀρθόν (21).

Ἡ Βερόη (ὄχι ἡ Βέροια) ἦτο, ὡς γνωστόν, νύμφη, θυγάτηρ τοῦ Ἀδωνίδος καὶ τῆς Ἀφροδίτης ἢ μίᾳ τῶν Ὀκεανίδων, κόρη τοῦ Ὀκεανοῦ καὶ τῆς Τιθύδος ἢ τῆς Θέτιδος ἢ ἀκόλουθος τοῦ Αἰνείου, ὅπως ἀναφέρει ὁ Βιργίλιος εἰς τὴν Αἰνείαδα [στίχος 620] ἢ γυναῖκα γεροντικῆς ἡλικίας, τροφὸς τῆς Σεμέλης, ἐξ αὐτῆς δὲ ἔλαβε τὸ ὄνομα καὶ ἡ πόλις τῆς Θράκης Βερόη (νῦν Στάρα Ζαγύρα τῆς Βουλγαρίας).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται ἀντιληπτόν, ὅτι τόσον τὸ πρόσωπον τοῦ Φερωνος, ὅσον καὶ τῆς Βεροίας εἶναι μυθικόν καὶ συνεπῶς δὲν μᾶς βοηθεῖ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐπιβεβαίωσιν τῶν δύο ἐκδοχῶν τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου.

Τὸ μόνον ἀσφαλὲς συμπέρασμα εἶναι, ὅτι ἐφόσον αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις

20. Πρέπει νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ὁ Στέφανος Βυζάντιος δὲν εἶναι σαφὴς περὶ τοῦ γένους τοῦ "Ολγάνου, ἢν δηλαδή καὶ τὸ τρίτον τέκνον τοῦ Βέρητος ἦτο ἄορεν ἢ θήλυ. Τὸ ἀριθμητικὸν ἐπίθετον τ ρ ε ῖ ς, εἴαν ἐξημενεύθῃ στενῶς ἀφῆνει νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι καὶ τὸ γ' τέκνον τοῦ Βέρητος "Ολγανος ἦτο θήλυ, διότι ἄλλως θὰ εἶδει νὰ σημειώσῃ τ ρ ῖ α καὶ ὄχι τρεῖς (τέκνα). Ἐπρεπε ὅμως τότε, τὸ τρεῖς νὰ συναδεύετο κανονικῶς καὶ ἀπὸ τὴν λέξιν θυγατέρας. Ἀλλὰ, ὅτι τὸ ὀρθόν εἶναι ὁ "Ολγανος καὶ ὄχι ἡ "Ολγανος, καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς πληροφορίας τοῦ Στεφ. Βυζαντίου, ὅτι ἐκ τοῦ "Ολγάνου ὠνομάσθη καὶ κίτορος ποταμὸς "Ολγανος καὶ συνεπῶς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φέρῃ θηλυζὸν ὄνομα (ὁ) ποταμός. Τελευταίως ἐπιβεβαιώθη τὸ συμπέρασμα αὐτὸ καὶ ἐκ τῆς εὐρεθείσης τὸ 1917 εἰς Ἀνω Κοτινὸν μεμητρίνης τριτομῆς τῶν μέσων τοῦ 2ου αἰῶνος μ. Χ., ἡ ὁποία φέρει τὴν ἐπιγραφὴν "Ολγανος καὶ παριστάνει ν έ ο ν. Βλέπε σχετικῶς, Χ. Μακαρόνα «Ἀρχαιολογικά Χρονικά», εἰς Β' τόμον Μακεδονικῶν, σελ. 633, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία, ὡς καὶ Β. Kallipolitis εἰς Momuments et Mémoires (Fonclation Eugene Riot) τόμος 46ος, ὡς καὶ φωτογραφίαν εἰς τὴν 60ην σελίδα τοῦ παρόντος βιβλίου. Τοῦτο εὐρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον Θεο(ν)ίκης.

21. Βλ. π.χ. Μεγάλην Ἑλληνικὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν τόμος Ζ', σελὶς 115, ὅπου σημειώνομεν καὶ μίαν ἀναζήθειαν: «Ἀπὸ ταύτης (δηλ. Βεροίας)... εἶχε λάβει τὸ ὄνομα... καὶ ὁ παραρρῶν (τὴν Βέροϊαν) ποταμός»!!! Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι πρωτάκουστον.

Διὰ τὴν Βερόην—Βέροια βλ. R.E. Pauly—Wissowa τόμος III, σελ. 304 κ.

καὶ οἱ συγγραφεῖς συνδέουν τὴν πόλιν Βέροιαν μὲ μυθικά πρόσωπα, ὅπως δὴποτε καὶ ὁ χρόνος ἰδρύσεως τῆς πόλεως πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ, ὅχι εἰς τοὺς ἱστορικοὺς ἢ ἡρωϊκοὺς, προϊστορικοὺς χρόνους, ἀλλὰ εἰς τοὺς μυθικοὺς, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀμέσως περὶ κάτω.

*Ανακεφαλαιώνοντες τὰ μέχρι τώρα ἐκτεθέντα πρέπει νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἡ μὲν κόρη, τοῦ μυθικοῦ Βέρητος, Βέροια εἶναι ὅπωςδὴποτε δημιουργημα τῆς μυθολογικῆς ἱκανότητος τῶν ἀρχαίων καὶ συνεπῶς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔκτισε πράγματι τὴν πόλιν Βέροιαν, ὁ δὲ Φέρων εἶναι ἱστορικῶς ἄγνωστον πρόσωπον, τὸ ὁποῖον εἶναι δυνατόν νὰ ὑπῆρξε, πλην ὅμως δὲν ἔχομεν περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις. Τὸ ὅτι ὅμως ὁ Στέφανος Βυζάντιος ἀναφέρει τὸν Φέρωνα, χωρὶς νὰ προσδιορίσῃ τὸ γενεαλογικὸν του δένδρον, δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ, εἴτε ὅτι τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἦτο οὗτος πολὺ γνωστός καὶ δὲν ἐχρειάζοντο διευκρινίσεις, εἴτε, ὅτι ἀκριβῶς καὶ ὁ λεξικογράφος αὐτὸς δὲν ἐγνώριζε περισσοτέρας λεπτομερείας περὶ τούτου δι' αὐτὸ καὶ δὲν τὰς ἐσημείωσεν. Ὡπωςδὴποτε, ὅμως, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Φέρωνος, ὡς ἀνεπτύξαμεν περὶ ἐπάνω, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προῆλθεν ἡ λέξις Βέροια.

Τί συμβαίνει λοιπόν; Ποιὸς ἔκτισε τὴν πόλιν Βέροιαν; Ὑπάρχει καὶ μία τρίτη ἐκδοχή, τοῦ Μελετίου (Μελετίου «Γεωγραφία, παλαιὰ καὶ νέα, μετὰ προσθηκῶν.... Ἀνθίμου Γαζῆ, Βενετία 1807, β' τόμος, σελ. 472) κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Βέροια ἐκτίσθη μὲν ὑπὸ τοῦ Φέρωνος, τὸν ὁποῖον οἱ Μακεδόνες ὀνόμαζον Βέρωνα, ὀνομάσθη ὅμως Βέροια πρὸς τιμὴν τῆς Βερ(ρ)οίας θυγατρὸς τοῦ Βέρητος. Αὕτῃ ἡ γνώμη εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ, κατ' ἀρχήν, δεκτὴ, διότι δὲν παρουσιάζει τὰ μειονεκτήματα τῶν δύο ἄλλων.

Ὡστε, κατὰ τὰς πηγάς, ἰδρυτὴς μὲν τῆς πόλεως εἶναι ὁ Φέρων ἢ Βέρων, διὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἔχομεν ἄλλας εἰδήσεις, τὸ δὲ ὄνομα τῆς Βεροίας ἐδόθη πρὸς τιμὴν μίας μυθικῆς (νύμφης;) θυγατρὸς τοῦ Βέρητος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐπίσης μυθικὸν πρόσωπον.

Αὐτὰ ἐπίστευον οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ἀλλὰ δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον καὶ μὲ τοὺς νεωτέρους.

3. Ἡ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΩΝΥΜΙΟΥ ΒΕΡΟΙΑ

Οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς, ἱστορικοί, γλωσσολόγοι, γεωγράφοι, τὴν ἐτυμολογίαν τῶν τοπωνυμίων δὲν ἀναζητοῦν, πλέον, εἰς τὴν μυθολογίαν. Εἰδικώτερον διὰ τὰς πόλεις, Βέροια, Ἐδεσσα καὶ Νάουσα δέχονται, ὅτι ἡ ὀνομασία τῶν ἔχει σχέσιν μὲ τὸ πλῆθος τῶν ὑδάτων, ποὺ ὑπάρχουν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς αὐτῶν.

Οὕτως ἡ λέξις Ἐδεσσα παράγεται ἐκ τῆς Φρυγικῆς λέξεως Βέδν, ποὺ σημαίνει ὕδωρ (ἴσως κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον: Βέδν+εσσα=Βέδ-εσσα=Βέδεσ-

σα=Ἐδεσσα. Ἡ κατάληξις-εσσα εἶναι συνήθης διὰ ὀνόματα καὶ ἰδίως ἐπίθετα θηλυκοῦ γένους, τριτόκλιτα π.χ. χαρίεσσα). Ὁμοίως, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀναλυτικώτερον περὶ κάτω, καὶ ἡ λέξις Νάουσα φαίνεται, ὅτι εἶναι μετοχὴ τοῦ ρήματος Νάω=ῤέω, ἀναβρύω (Νάω=Νά+ουσα=Νάουσα).

Θὰ πρέπει, ἀκόμη, νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι καὶ ἂν δεχθῶμεν, ὅτι ἡ πόλις Βέροια ἔλαβε τὸ ὄνομά της, πρὸς τιμὴν τῆς μυθικῆς Βεροίας, τῆς κόρης τοῦ Βέρητος, πάλιν δὲν λύεται τὸ πρόβλημα τῆς ἐτυμολογίας καὶ ὀρθογραφίας τῆς λέξεως. Ἀπλῶς, ἀντὶ νὰ ἀναζητῶμεν τὴν ἐτυμολογίαν καὶ ὀρθογραφίαν τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως Βεροίας, θὰ καταλήξωμεν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἐτυμολογίας καὶ ὀρθογραφίας τοῦ ὀνόματος τῆς μυθικῆς κόρης Βεροίας.

Κατὰ συνέπειαν τὸ πρόβλημα παραμένει, ἥτοι πῶς παράγεται ἡ λέξις Βέροια; Καὶ πῶς πρέπει νὰ γράφεται; Βέροια ἢ Βέρροια; Θὰ προσπαθῶμεν νὰ δώσωμεν ἀπαντήσεις εἰς τὰ προβλήματα αὐτά.

* *

Οἱ νεώτεροι (19ος-20ος αἰών) μελετηταὶ παράγουν τὴν λέξιν Βέροϊαν ἀπὸ τὸ ρῆμα φέρω καὶ τὴν λέξιν ροῦς (ροιά), παράγωγον τοῦ ρήματος ῤέω. Δηλαδή ἡ Βέροια εἶναι πόλις, ποὺ φέρει, ἔχει πολλὰ ὕδατα.

Ὁ σοφὸς Tafel^[23] δέχεται, ὅτι τὸ τοπωνύμιον Βέροια σημαίνει πληθὺς ὑδάτων, ἀποψιν τὴν ὁποίαν ἀποδέχεται καὶ ὁ Delacoulonche^[24], ὡς καὶ ὁ Μ. Δήμιτσας^[25], ὁ Gerlach^[26] καὶ ὁ Hadschi Chalfa^[27].

Ὁμοίως ἐτυμολογοῦν τὴν λέξιν Βέροϊαν καὶ τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Μπάρτ-Χίρστ^[27], ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης^[28], ὁ Ν. Ἀνδριώτης^[29]. Ὁ Ἀλ

22 Εἰς Real Encycl. Paulys, α' ἔκδοσις, τόμος I, σελίς 1099: «Das letztere stimmt mit dem Wasserreichthum dieses Fruchtbaren Alpenthals und der Etymologie der Neugriechen Zusammen, Welchen den namen auf die wassermengeder stadt und der gegend beziehen καὶ εἰς «De Thessalonica eiusque agro» Berolini 1839, σελίς 312 Graeci nomen hujus civitatis ab aquis derivant».

23. Delacoulonche εἰς «Memoir. Sur le berceau de la puij. Maced.», σελίς 42, ὅπου γράφει: «...De nos jours on a Conjecturé que le mot pouvait venir de ῤέω=Couler, et qu' il Faisait allusion aux eaux limpides et abondantes qui parcourent la ville. Sousee rapport, en effet, Verria n' est pas moins favorisée que Niauxa et Voden».

24. Μ. Δήμιτσα, Ἀρχ. Γεωγρ. Μακεδονίας, μέρος Β' (1874), σελ. 34

25. Gerlach, Diar. Thracic. σελ. 460: «Berröen sey noch eine stadt, habe den Namen von vie len wassern, welches durch alle Cassen läuft und fast ein jedes Haus seinen eigenen Brunnen habe: hegt eine Tagreise von Thessalonich».

26. Hadschi Chalfa «Rumeli und Bosna κτλ. ἔκδοσις Hammer Wien 1812, σελίς 86.

27. Β' ἔκδοσις, ἐπιμέλεια Ν. Γ. Πολίτου, τόμος Β', σελίς 840.

28. «Νέα Ἑλλάς» κτλ. Ἀθῆν. 1913, σελίς 39.

29. Ν. Ἀνδριώτης: Εἰς σημειώμα του, εὐρισκόμενον εἰς τὸ ἀρχεῖον μου: «...καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν πιθανὴ ἐτυμολογικὴ προέλευση τοῦ ὀνόματος ἀπὸ τὸ ρ. φέρω καὶ τὸ οὖς. ροῦς.....».

Παπαβασιλείου⁽³⁰⁾ λέγει, ὅτι Βέρροια (Φέρροια) σημαίνει :«ἀπότομοι κλιτύες ποταμοῦ».

* *

Πράγματι ἡ λέξις Βέρροια εἶναι σύνθετος ἐκ τοῦ ρήματος φέρω καὶ ἐκ τῆς λέξεως ροῦς, παραγώγου τοῦ ρήματος ρέω, σημαίνει δὲ τὴν πόλιν, ἣ ὁποία φέρει, ἔχει ἄφθονον ὕδωρ.

Πρὶν ὅμως ἀσχοληθῶμεν λεπτομερῶς μὲ τὴν ὑποστήριξιν αὐτῆς τῆς γνώμης, ἃς ἴδωμεν καὶ τὰς ἄλλας προταθείσας ἐτυμολογίας.

* *

Ὑπεστηρίχθη καὶ ἡ ἄποψις, ὅτι ἡ Βέρροια ὀφείλει τὴν ὀνομασίαν της, εἰς τὸ πλῆθος τῶν ροιῶν, τῶν κοινῶς λεγομένων ροδιῶν, δηλαδὴ τῶν θαμνοειδῶν δένδρων τῆς οἰκογενείας τῶν μυρτοειδῶν (ροδιά) καὶ τοῦ καρποῦ αὐτῶν, τῶν ροδιῶν.

Ἡ ἄποψις αὕτη ἐδημοσιεύθη διὰ πρώτην φορὰν—ἐξ ὧσιν γνωρίζομεν—εἰς τὸν «Ἐθνικὸν Ὁδηγὸν τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος»⁽³¹⁾. Τὴν γνώμην αὐτὴν φαίνεται, ὅτι ἐξέθεσεν εἰς τοὺς συντάκτας τοῦ Ὁδηγοῦ ὁ ἀποθανὼν διδάσκαλος Ἑμμ. Νικολαΐδης, ὁ ὁποῖος ἐδημοσίευσεν ἀργότερον καὶ εἰδικὸν ἄρθρον⁽³²⁾, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπεστήριξεν, ὅτι ἡ λέξις Βέρροια εἶναι σύνθετος ἐκ τοῦ ἐπιτακτικοῦ βέ καὶ τῆς λέξεως ροιῶ, ἣ ὁποία δύναται—κατ' αὐτὸν—να ἐρμηνευθῇ, ὥς σημαίνουσα ρύακα ἢ ροδιὰν καὶ ρόδι.

Ἀντιπαρετηρήθη, ὅμως, ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Βεροίας—Ναούσης Σωφρονίου Σταμούλη⁽³³⁾, πολὺ ὀρθῶς νομίζομεν, ὥς καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπίσης μητροπολίτου Πολυκάμπου Σακελλαροπούλου⁽³⁴⁾, ὁ ὁποῖος ἀντέγραψε, σχεδόν, τὸν πρῶτον, ὅτι δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ὑπαρξίς ἐπιτακτικοῦ βέ.

Συνεπῶς, καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτόν, ἀπορρίπτονται, κατ' ἀρχήν, καὶ αἱ δύο ἀπόψεις, διότι, ὅπως θὰ σημειωθῇ κατωτέρω, εἶναι δυνατόν νὰ θεμελιωθοῦν ἀμφοτέραι, χωρὶς νὰ χρειασθῇ νὰ δημιουργήσωμεν ἓν ἀνίπαρκτον, ἐπιτακτικὸν βέ.

Ἄς ἐξετάσωμεν, ὅμως, καὶ τὸ δεύτερον συνθετικὸν τῶν ἀπόψεων αὐτῶν.

Πράγματι ὑπάρχει ἡ λέξις ροιῶ, πού ἔχει διττὴν ἔννοιαν, ἥτοι ἐρ-

30. Ἀλεξ. Παπαβασιλείου. (Βλέπε βιβλιογραφίαν τοῦ παρόντος).

31. Ἐθν. Ὁδηγ. τῆς Μεγ. Ἑλλάδος τοῦ Γεωργίου Ι. Φιλαρέτου καὶ Δημ. Π. Βασιλειάδου, τεῦχος 2ον (1920—1921) σελίς 40: «...Ἐπειδὴ ἡ Βέρροια βρίθκει ἀπὸ ροιάς (ροδιῆς) ἥτοι φέρει ροιάς, ἐκλήθη Βέρροια...»

32. Εἰς ἐφημερίδα Βέρροια τῶν Στ. Βαφείδου—Νικ. Ζωγράφου, φύλλον 3 τῆς 16—8—1925.

33. «Βεροιακός» εἰς τὸ 80β φύλλον τῆς 21—2—1927 τῆς ἐφημερίδος «Βέρροια» καὶ εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἐλεύθερος λόγος» (Θρασ. Σμυρλῆ κτλ.) τῆς Βεροίας εἰς κάποιον φύλλον τοῦ 1927, τὸ ὁποῖον δὲν γνωρίζομεν, διότι δὲν ἀνευρέθη τὸ σῶμα τῆς ἐφημερίδος αὐτῆς.

34. Εἰς Μεγάλ. Ἑλλ. Ἑγκυκλ., τόμος Ζ', σελίς 130.

μηνεύεται, ὡς σημαίνουσα τόσον τὸ θαμνοειδὲς δένδρον ροδιά, ὅσον καὶ πὺν καρπὸν αὐτοῦ τὸ ρόδι (ρόιδο).

Καὶ εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν μας αὐτοφύονται ροιαί, ἀλλὰ δὲν νομίζομεν, ὅτι ἦτο δυνατόν, τὸ ἐποισιῶδες αὐτὸ γεγονὸς νὰ ἀποτελέσῃ τὸν ἰδιαίτερον λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον νὰ ὀνομασθῇ ἡ πόλις Βέροια, ἐκ τοῦ ρήματος Φέρω—Βέρω ἢ τοῦ ἐπιτακτικοῦ βέ καὶ τῆς λέξεως ροιὰ ἐξ ἄλλου πρὲπει νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ροιαὶ (ροδιαὶ) δὲν αὐτοφύονται μόνον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βεροίας, ὥστε καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀποψιν ἡ γνώμη, ὅτι ἡ Βέροια ἔχει ὡς δεύτερον συνθετικὸν τὴν λέξιν ροιά (ροδιά) εἶναι ἀπορριπτέα.

Ἡ ἄλλη πρότασις τοῦ Ἑμμ. Νικολαΐδου, ὅτι δηλαδὴ ἡ λέξις ροιὰ σημαίνει καὶ ρυάκιον, εἶναι δυνατόν νὰ συνταυτισθῇ μὲ τὴν γνώμην, ὅτι τὸ δεύτερον συνθετικὸν τοῦ τοπωνυμίου Βέροια εἶναι παράγωγον τοῦ ρήματος ρέω (ροῦς—ροιά) καὶ συνεπῶς δὲν παρουσιάζει πρωτοτυπίαν.

Ἡ ἀποψις τοῦ Ἀλεξ. Παπαβασιλείου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ λέξις Βέροια (Φέροια) σημαίνει «ἀπότομοι κλιτύες ποταμοῦ» δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον ἐξετάσεως, διότι δὲν γνωρίζομεν, ἂν πράγματι ὑπῆρχε Φρυγικὴ λέξις **Ferus**, ἔχουσα τὴν ἀνωτέρω ἔννοιαν, δεδομένου ὅτι τὸ λεξιλόγιον τῆς Φρυγικῆς γλώσσης, ποῦ εἶναι σήμερον γνωστόν, εἶναι σχετικῶς πτωχόν, ὁλονὲν πλουτιζόμενον ἀπὸ τὰς ἀνευρισκομένας ἐπιγραφάς, εἰς πολλὰς τῶν ὁποίων καταχωρεῖται τὸ αὐτὸ κείμενον εἰς δύο ἢ τρεῖς γλώσσας καὶ οὕτω παρέχονται πολῦτιμοι πληροφοροίαι, εἰς τὴν συγκριτικὴν γλωσσολογίαν.

Νομίζομεν, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηρίξωμεν, διὰ πρώτην φοράν, καὶ μία ἄλλην πιθανὴν πρότασιν. Εἶναι γνωστόν, ὅτι ὑπάρχει πλὴν τῆς λέξεως ροιὰ καὶ ἡ λέξις ροία, ποῦ σημαίνει μέρος τοῦ ποταμοῦ, ὅπου ποτίζονται καὶ λούονται οἱ ἵπποι. (Βλπ. Σκαρλάτου Βυζαντίου: Λεξικόν. Ἀθῆναι 1851, σελ. 1241]. Ἡ λέξις ροία εἶναι παράγωγος τοῦ ρήματος ροίζω, ποῦ ἔχει τὴν αὐτὴν ἔννοιαν.

Ἄν, συνεπῶς, ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὰ ἵπποτροφεῖα τῆς Βεροίας, ὡς θὰ σημειωθῇ εἰς ἄλλα κεφάλαια τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου, ἦσαν πάντοτε γνωστά, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηρικθῇ καὶ αὕτη ἡ ἀποψις, μὲ κάποιαν πιθανότητα ἀληθείας. Ἡ ἄλλη γνώμη, ὅτι ἡ λέξις Βέροια ὀφείλεται εἰς τὸ ὄνομα τῆς μυθικῆς δονκίσσης τῆς Βεροίας Βιργινίας εἶναι ἀπόρροια πλάνης, διότι ἡ Βιργινία ἔζησε (;) 1900, τοῦλάχιστον, ἔτη μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς πόλεως.

Ἄς ἐξετάσωμεν πλέον ἀναλυτικῶς τὴν πιθανωτέραν ἀποψιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ λέξις Βέροια εἶναι σύνθετός ἐκ τοῦ ρήματος φέρω καὶ τῶν λέ-

ξεων ροῦς, ροιά, αἱ ὁποῖαι εἶναι παράγωγοι τοῦ ρήματος ρέω.

Ἐκ τοῦ ρήματος Φέρω ἔχομεν τὸ θέμα φέρ- καὶ ἐκ τοῦ ρήματος ρέω τὴν λέξιν ροιά. Συνεπῶς, τελικῶς, σχηματίζεται ἡ σύνθετος λέξις Φέρ-ροια. Οἱ Μακεδόνες (ἐλληνικὸν φύλον, μὲ γλωσσικὰς ἰδιορρυθμίας) μετέτρεπον, ὥς ἔχομεν σημειώσει πειρὸ ἐπάνω, καὶ ἐπρόφερον τὸ φ ὡς β.

Τοιοιτοτρόπως ἐκ τῆς λέξεως Φέρροια ἔχομεν τὴν Μακεδονικὴν Βέρροιαν.

Ἡ γνώμη, ὅτι ἡ λέξις Βέρροια ἔχει, ὡς δεύτερον συνθετικὸν λέξιν, ποὺ σημαίνει ὕδωρ, ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ παραλληλισμοῦ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως Βεροίας μὲ τὸ ὄνομα τῆς Θρακικῆς (τώρα Βουλγαρικῆς) πόλεως Βερόης (Βέ+ροή=Βερόη, ἡ Στάρα Ζαγόρα), ὥς καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, τόσον ἡ Μακεδονικὴ Βέρροια, ὅσον καὶ ἡ Βερόη τῆς Θράκης, ἡ Βέρροια (ἢ τὰ Βέρροια) τῆς Πελοποννήσου καὶ ἡ Βέρροια τῆς Συρίας (Χαλέπι) εἶναι ἐκτισμένοι πλησίον ποταμῶν. Ἐκ τοῦ τύπου Φερ-ροῦς=Βερροῦς προῆλθεν ἡ λέξις Φέρ-ροια=Βέρροια, διότι, ὅπως ἐσημειώθη καὶ πειρὸ ἐπάνω, εἶναι σύνηθες νὰ ἔχωμεν τὴν κατάληξιν—οια διὰ συνθέτους λέξεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουν, ὡς δεύτερον συνθετικὸν, λέξιν, παράγωγον τοῦ ρήματος ρέω.

4. Η ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΛΕΞΕΩΣ ΒΕΡΟΙΑ.

(ΒΕΡΟΙΑ ἢ ΒΕΡΡΟΙΑ;)

Ἐγένετο, ἤδη, δεκτόν, ὅτι ἡ πόλις Βέρροια ὀνομάσθη οὕτω διὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν ὑδάτων, ἀλλὰ ἡ ἐτυμολογικὴ αὐτὴ ἀποψις, ὅπως καὶ αἱ λοιπαὶ προταθεῖσαι, πλὴν τῶν τοῦ Ἑμμ. Νικολαΐδου μὲ τὸ ἀνύπαρκτον ἐπιτακτικὸν β ἔ, δημιουργεῖ ἓν ἀνυπερβλήτον καὶ ἄλυτον, μέχρι στιγμῆς, πρόβλημα, τοῦ ὁποῖου θὰ προσπαθίσωμεν νὰ εὕρωμεν τὴν λύσιν. Ἦτοι, πῶς συμβιβάζεται τὸ ἅτι, τόσον ὁ Θουκυδίδης, ὁ ὁποῖος πρῶτος ἀναφέρει τὴν Βέρροιαν, ὅσον καὶ πᾶσαι αἱ ἀνευρεθεῖσαι ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ γνωρίζουν τὸν τύπον Βέρροια, δηλαδὴ μὲ ἐν ρ, ἐνφ ἐκ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως (ἐκ τοῦ ρήματος φέρω καὶ ἐκ τῶν ροῦς—ροια) ἔχομεν τὸν τύπον Βέρροια (Φέρροια=Βέρροια), ἦτοι μὲ δύο ρ; Καὶ ποία εἶναι ἡ ὀρθὴ γραφὴ τῆς λέξεως;

Οἱ μέχρι τοῦδε ἀναφέροντες τὴν πόλιν Βέρροιαν εἶναι δυνατόν, ὡς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτό, νὰ διακριθοῦν εἰς τρεῖς κατηγορίας:

Οἱ πρῶτοι γράφουν Βέρροια (μὲ ἐν ρ) π.χ. ὁ Θουκυδίδης (³⁵), ὁ Στράβων (³⁶), ὁ Στέφανος Βυζάντιος (³⁷), ὁ Ἀρριανὸς (³⁸), ὁ Κλαύδιος Πτολε-

35. Θουκυδίδης: I, 61, 4: «...Καὶ ἀφικόμενοι ἐς Βέρροιαν...».

36. Στράβων ἐνθ. ἀνωτ.

37. Ἐνθ. ἀνωτέρω.

38. Ἀρριανοῦ «Ἀλεξ. Ἀνάβασις», βιβλίον VI, 3, 6, 4: «...Κοίρανον Βεροιαίων...».

μαῖος (³⁹), ὁ Πλούταρχος (⁴⁰), ὁ Ἡρωδιανὸς (⁴¹), ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς (⁴²), τὸ Μέγα Ἑτυμολογικὸν (⁴³), ὁ Cousinéry (⁴⁴), τὸ λεξικὸν Μπάρτ—Χίρστ (⁴⁵), ὁ Μόστρας (⁴⁶), ὁ Χαρ. Χ. Χαριτωνίδης (^{46β}), ὁ Μανώλης Σμυρλῆς (⁴⁷) καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

* *

Οἱ ἄλλοι γράφουν τὴν λέξιν Βέρροιαν μὲ δύο ρ (ἦτοι Βέρροια). Τὸν τύπον Βέρροιαν χρησιμοποιοῦν τὸ πρῶτον ὁ ρήτωρ Αἰσχίνης (⁴⁸), καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ Κλαύδιος Πτολεμαῖος (⁴⁹), ὁ Αἰλιανὸς (⁵⁰) καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ὅπως π.χ. ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (⁵¹), ὁ Ζωναρᾶς Ἰωάννης (⁵²), ὁ Ι. Καντακουζηνός (⁵³), ὁ Νικηφόρος Γρηγοράς (⁵⁴), ὁ Λέων Διάκονος (⁵⁵), ὁ Γεώργιος Φραντζῆς (⁵⁶), ὁ Μιχαὴλ Νέπ. Δούξ (⁵⁷), κ. ἄ.

* *

Ὑπάρχει τέλος καὶ μία μερὶς συγγραφέων, ποὺ δὲν λαμβάνει θέσιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ὀρθογραφίας τῆς λέξεως Βέρροια, χρησιμοποιοῦσα ἢ ἄ-

39. ἔνθ. ἀνωτέρω.

40. Πλούταρχου: «Βίοι Παράλληλοι», εἰς βιογραφίας, Δημοκρίτου, Πύρρου Πομπηίου.

41. Ἡρωδιανὸς «Περὶ καθολικῆς προσωδίας», ἔκδοσις Λειψίας, σελίς 281.

42. «Ἐπιστολαί», εἰς Ἐπιστολογράφους Ἑλληνικοὺς, ἔκδοσις Παρισίων, 1873 351: «...τὴν Βέρροϊαν...».

43. Ἑνετία 1710, σελίς 102 καὶ Λειψία σελίς 177.

44. Voyage dans la Macedoine, τόμος I, σελίς 57 κέ.

45. Β' ἔκδοσις 1890—1891, ἐπιμέλεια Ν. Γ. Πολίτου, τόμος β', σελ. 840.

46. Dictionnaire Geographique de l' empire othoman. Πετρούπολις 1877, σελίς 138.

46β «Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις», εἰς περιοδικὸν «Μῆνες», Α' τόμος (1937) τεύχος Στ', σελ. 98

47. «Διατὶ γράφεται ἡ λέξις Βέρροια μ' ἓνα ρ». Βέρροια 1939.

48. Ρήτορος Αἰσχίνου: «Ἐπιστολαί», εἰς «Ἐπιστολογράφους Ἑλληνικοὺς», ἔκδοσις Παρισίων, 1872 σελ. 42: «...ἐν Βερροία...». Δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ἂν τὸ πρωτότυπον κείμενον, τοῦ ἀντιπάλου τοῦ Δημοσθένους, εἶχε πράγματι οὕτω καὶ ἂν δὲν ὀφείλῃται ὁ τύπος αὐτός εἰς τὸν ἐκδότην. Ὁμοίως καὶ ὁ Σκύμνος, ὁ Χίτος (Βλέπε σημείωσιν 3)

49. «Γεωγραφ. ὑφήγησις III, 12, 36 (I3.39).

50. Αἰλιανὸς de Nat Animal XV 1: «...Βερροίας τε καὶ Θεσσαλονίκης μέσος ρεῖ ποταμὸς ὄνομα Ἀστραῖος».

51. Περὶ θεμάτων, ἔκδοσις Βόννης, βιβλίον II, σελίς 49

52. Ζωναρᾶς: «Ἐπιτομὴ ἱστοριῶν, ἔκδοσις Βόννης, σελίς 559: «...Καὶ ἡ Βέρροια δὲ παρεδόθη...».

53. Ι. Καντακουζηνού, I τόμος σελίς 165 κέ. καὶ II—III τόμοι.

54. Νικηφόρου Γρηγορά: «Ρωμ. Ἱστορία, ἔκδ. Βόννης σελ. 498 κέ.

55. Λέοντος Διακόνου, «Ἱστορία ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως μέχρι Ἰωάννου Τζιμισκῆ», ἔκδ. Βόννης, σελίς 157.

56. Γεωργίου Φραντζῆ «Χρονικόν», ἔκδ. Βόννης, βιβλίον Δ, κεφάλαιον 19, σελίς 408 κέ.

57. Μιχαὴλ Νέποτος τοῦ Δουκὸς: «Ἑπερωτικά», ἔκδ. Βόννης, σελ. 213, 242.

ναφέρουσα και τοὺς δύο τύπους (Βέροια και Βέρροια).

Οὕτως ἡ «Κιβωτός (τῆς) Ἑλληνικῆς γλώσσης» (⁵⁸), ὁ «Θησαυρός (τῆς) Ἑλληνικῆς γλώσσης» (⁵⁹), τὸ «Λεξικόν» κτλ. τοῦ Δ.Δ. Μάγνητος (⁶⁰), ὁ *Oberhummer* (⁶¹), ὁ *Desdevises* (⁶²), ὁ *Forbiger* (⁶³), τὸ λεξικόν τοῦ *W. Pape* (⁶⁴), τὸ λεξικόν τοῦ Σ. Ι. Βουτυρά (⁶⁵), τὸ Ἑγκυκλ. Λεξικόν τοῦ Μπάριτ—Χίρστ (α' ἐκδοσίς) (⁶⁶), ὁ Παν. Παπακωνσταντίνου (⁶⁷), ὁ *A. Struck* (⁶⁸), καὶ τὰ Ἑγκυκλοπαιδικὰ Λεξικά, Ἡλίου, Ἑλευθερουδάκη, Χάση Πάτση (Μ. Ἑγκ. τῶν Νέων), τῆς Μορφ. Ἑταιρείας καὶ ἡ Μεγάλῃ Ἑλλήν. Ἑγκυκλοπαιδεία κτλ.

**

Τασοῦμεθα μὲ τὴν ἄποψιν, ὅτι πρέπει ἡ λέξις Βέροια νὰ γράφηται μὲ ἔν ρ, διότι τὸν τύπον αὐτὸν γνωρίζομεν, τόσον παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ, ὅσον καὶ εἰς τὰς ἐπιγραφάς (⁶⁹) τῆς Βεροίας. Ἦδη δέον νὰ ὑποστηριχθῇ καὶ ἐτυμολογικῶς ἡ ἄποψις αὐτή.

Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ὁ τύπος Βέροια εἶναι σύμφωνος καὶ μὲ τὰς δύο, προαναφερθείσας, ἐκδοχὰς τοῦ Στεφ. Βυζαντίου, διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔχωμεν τὸν τύπον Βέρροια ἐκ τῆς λέξεως Φέρων—Βέρων, ἡ ὁποία γράφεται μὲ ἔν ρ, τὸ δὲ ὄνομα τῆς θυγατρὸς τοῦ Βέρητος Βεροίας μόνον μὲ ἔν ρ παρουσιάζεται κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

5. ΕΙΝΑΙ ΙΛΛΥΡΙΚΗ ἢ ΦΡΥΓΙΚΗ Ἡ ΛΕΞΙΣ ΒΕΡΟΙΑ;

Λέον νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι δὲν ὑφίσταται ὁμοφωνία διὰ τὴν γλωσσολο-

58. «Κιβωτός Ἑλλ. γλώσσ.», 1819, σελίς 509.

59. «Θησαυρός Ἑλλ. γλώσσης», Παρίσιος 1833, σελίς 226.

60. «Δ. Δ. Μάγνητος» Λεξικὸν ἱστορικόν, μυθικόν καὶ γεωγραφικόν, Βενετία 1834, σελίς 74.

61. *Els Real Encyc. Pauly-Wissowa, Sturcart* 1899, τόμος III, σελ. 304 κέ.

62. *Desdevises, geographie ancienne* κτλ. σελίς 39 κέ.

63. *Forbiger, geogr.* τόμος III, σελ. 726.

64. *W. Pape, Woerterbuch*, τόμος I, σελίς 207.

65. Σ. Ι. Βουτυρά κτλ. «Λεξικὸν ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας Κων/πολῆς 1869, τόμος Α', σελίς 1119.

66. Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Μπάριτ—Χίρστ, α' ἐκδοσίς, Α. τόμος, σελ. 1119.

67. Π. Παπακωνσταντίνου: Ἱστορικὴ τε... Ἡμαθίας, 1888, σελίς 56.

68. *Makedonische Fahrten II, Die Macedonischen*, Sarajevo 1908, σελίς 34.

69. Προβλ. Ἐπιγραφὰς παρὰ, (α) *Delacoulonche*, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 42 κέ. (β)

Leake: travels in Northern Greece, London 1835, τόμος III, σελ. 292 κέ. (γ) Μ. Δήμιτσα: Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένη κτλ. τόμος Α'. Ἀθήναι 1896, σελ. 63 κέ. Ἐκ τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας (δ) Α. Ὁρλάνδου εἰς Ἀρχαιολ. Δελτίον, τόμος β' (1916), σελ. 144—163: «Βεροίας ἐπιγραφὰι ἀνέκδοτοι», (ε) Μ. Ἀνδρονίκου: «Ἀρχαῖαι Ἐπιγραφὰι Βεροίας», Θεσσαλονίκη 1950. Ἐκ τῆς ξένης (νεωτέρας) βιβλιογραφίας, (στ) *The Annual of the British school at Athens*, τόμος 18ος (1911/1912), σελίδες 134—165, τόμος 41 (1940—41), σελίς 105 κέ. καὶ τόμος 40 (1939), σελ. 14—16, *Roman of Zournal studies* 1940 καὶ 1943 κτλ.

γικήν καταγωγήν τοῦ τοπωνυμίου Βέροια. Οὕτως ὁ D. Tomaschek ⁽⁷⁰⁾ ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ λέξις εἶναι Θρακικῆς καταγωγῆς (Φρυγικῆς), ὡς καὶ ἡ Ἐδεσσα, ὁ Μαν. Τριανταφυλλίδης λέγει, ὅτι εἶναι λέξις Ἰλλυρικῆς καταγωγῆς ⁽⁷¹⁾, μὲ αὐτὸν δὲ φαίνεται, ὅτι συμφωνεῖ καὶ ὁ Γιάν. Κορδάτος ⁽⁷²⁾. Ὁ A. Struck ⁽⁷³⁾ ἀκολουθεῖ, μᾶλλον, τὸν Tomaschek. Ὁ Ν. Ἀνδριώτης λέγει, ὅτι ἡ λέξις Βέρ(ρ)οια εἶναι Ἑλληνική ⁽⁷⁴⁾.

Ὁ H. Krahe ⁽⁷⁵⁾ δὲν περιλαμβάνει τὴν λέξιν Βέροϊαν εἰς τὸ βιβλίον του διὰ τὰς Ἰλλυρικές τοπωνυμίας τῆς Βαλκανικῆς, ἀλλὰ τὸ βιβλίον του εἶναι προγενέστερον τῶν βιβλίων τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδη. Ὁ Γ. Χατζιδάκις δὲν ἐκφράζει τὴν γνώμην του διὰ τὴν λέξιν Βέροια, τὴν γράφει, ὅμως, μὲ δύο ρ ⁽⁷⁶⁾.

Δυστυχῶς οὐδεὶς ἠσχολήθη μὲ τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ τοπωνυμίου, ἐν σχέσει πρὸς τὴν γλωσσικὴν καὶ ἐτυμολογικὴν του προέλευσιν.

* *

Ἄν δεχθῶμεν, ὅτι ἡ λέξις Βέροια εἶναι Ἑλληνική, δὲν θὰ κατορθώσωμεν, νὰ δώσωμεν λύσιν εἰς τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ τοπωνυμίου, διότι, ὅπως εἶδομεν ἀνωτέρω, ἡ ἐτυμολογία αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ρήματος φέρω καὶ τῆς λέξεως ροῦς (ροια) μᾶς δίδει τὸν τύπον Βέρ-ροια, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι σύμφωνος μὲ τὸν, ἱστορικῶς, ὁρθὸν τύπον Βέροια.

* *

Ποία εἶναι ἡ λύσις τοῦ προβλήματος;

Κατ' ἀρχὴν εἶναι δυνατόν νὰ προταθῇ, ὅτι κατὰ τὴν παραγωγήν τῆς

70. D. Tomaschek: alt. Thrak. II, 2, 58 κέ.

71. Μαν. Τριανταφυλλίδης: Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ (Δημοτική). Ἀθήνα 1945, σελ. 92 [καὶ Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ (ἱστορικὴ εἰσαγωγή). Ἀθήνα 1938, σελίδες 6, 3 καὶ 536, 57]. Εἰς σελίδα 91 §200 γράφει: «β) Λέξεις προελληνικαί: ἐδῶ ἀνήκουν πολλὰς λέξεις, ποὺ οἱ ἑλληνικὲς φυλὲς τίς πήραν ἀπὸ τοὺς λαοὺς, ποὺ βοήσαν στήν Ἑλλάδα, ὅταν ἦσαν νὰ ἐγκατασταθοῦν σ' αὐτήν. Τέτοιαι εἶναι...» καὶ συνεχίζει εἰς τὴν σελίδα 92: «Ἀπὸ τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ μῆταν καὶ ἔμειναν στὰ Ἑλληνικά καὶ ἄλλες τοπωνυμίες ἀπὸ τὰ Ἰλλυρικά, τὴ γλῶσσα τῶν πανάρχαιων Ἰλλυριῶν (τῶν γλωσσικῶν προγόνων τῶν Ἀλβανῶν) ποὺ κατέβηκαν στήν Ἑλληνικὴ γῆ μαζὶ μὲ τοὺς Ἑλληνας ἢ ἀργότερα: Βέροια... ἴσως καὶ τὸ οὐσιαστικὸ πύργος...»

72. Γιάν. Κορδάτος «Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας», τόμος α', Ἀθήνα 1955, σελίς 45, σημείωσις 1.

73. ἐνθ. ἀνωτέρω, σελίς 34.

74. Νικ. Ἀνδριώτης: «Ἡ γλῶσσα καὶ ἡ ἑλληνικότητα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων, Θεσφόνικη 1952, σελ. 17: «... καὶ πολλὰς ἑλληνικὰς τοπωνυμίας τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας, ὅπως... Βέρροια... ποὺ ὑπῆρχαν στὴ Μακεδονία πρὶν ἀπὸ τὸν δῆθεν ἐξελθινισμό τῆς».

75. H. Krahe: Die Alten Balkanillyschen geographischen Namen, Heidelberg 1925. Τὴν πληροφορίαν ὀφείλομεν εἰς τὸν καθηγητὴν τῆς Φιλολογ. Σχολῆς τοῦ Πανεπ. Θεσφόνικης Ν. Ἀνδριώτην, τὸν ὁποῖον καὶ εὐχαριστοῦμεν.

76. Εἰς τὰς ἐργασίας του διὰ τὸν ἑλληνισμόν τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων (βλέπε τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου).

λέξεως (Βερ+ροῦς=Βέρ-ροια), λαμβάνει χώραν ἀποβολή τοῦ ἐνὸς ρ (Βέρ-ροια—Βέρ(ρ)οια—Βέρροια), ἀλλά, ἐξ ὧσαν τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, δὲν ἔχομεν ἀνάλογον παράδειγμα, ἥτοι ἀποβολὴν ρ, ὅπως συμβαίνει μὲ ἄλλα σύμφωνα.

Συνεπῶς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεμελιωθῇ αὐτὴ ἡ ἄποψις καὶ εἶναι ἀπορριπτέα.

Εὐρισκόμεθα, λοιπόν, πρὸ ἀδιεξόδου.

Νομίζομεν ὅμως, ὅτι ὑπάρχει λύσις καὶ ἰδού ποία:

Ὅσοις ὁ Μ. Τριανταφυλλίδης παρετήρησεν, ὅτι καὶ ἡ λέξις Βέρροια εἶναι Ἰλλυρικὴ, πλὴν ὅμως δὲν ἐδικαιολόγησε τὴν γνώμην του. Ἐκ τῆς ἐ-

Ὁ Ὀ λ γ α ν ο ς, ἀδελφὸς τῆς μυθικῆς Βεροίας καὶ Μιέξης. (Βλέπε σχετικῶς εἰς σελίδα 51 καὶ εἰς σημειώσεις 20, τῆς αὐτῆς σελίδος).

ρεῦνης τῶν γνωστῶν στοιχείων διὰ τὴν Ἰλλυρικὴν καὶ Φρυγικὴν γλῶσσαν ἐπληροφορήθημεν τὴν ὑπαρξίν ἐνὸς ρήματος, ποὺ ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν φέρω καὶ εἰς τὴν Ἀλβανικὴν γλῶσσαν παρουσιάζεται, ὡς βέ (77). Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ Ἀλβανικὴ γλῶσσα ἔχει πολλὰς ὁμοιότητας μὲ τὴν ἀρχαίαν Ἰλλυρικὴν.

Ἄρα ἡ λέξις Βέρροια εἶναι σύνθετος ἐκ τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἢ Φρυγικοῦ ρήματος Β ἐ (=φέρω) καὶ ἐκ τῆς λέξεως ροῦς, ροιά (Βἐ+ροια—Βέρροια, μὲ ἐν ρ).

Οὕτως ἐξηγεῖται, διατὶ αἱ ἱστορικαὶ πηγαί, κατὰ κανόνα, καὶ αἱ ἐπιγραφαί, ἄνευ ἐξαιρέσεως, μᾶς παρέχουν τὸν τύπον Βέρροια, δι' ἐνὸς ρ.

Ἀλλὰ ἄς ἴδωμεν, ἔὰν εἶναι δυνατόν νὰ θεμελιωθῇ καὶ ἱστορικῶς ἡ δυνατότης νὰ εἶναι ξένον (Ἰλλυρικόν) τὸ τοπωνύμιον Βέρροια.

Κατ'ἀρχὴν δεόν νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι «τὰ τοπωνύμια τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, δηλ. τὰ ὀνόματα πόλεων, νησιῶν, βουνῶν, ποταμῶν κ.λ.π., εἶναι κατὰ τὰ ¹⁰ ἀ ν ε ξ ή γ η τ α μ έ τ ή β ο ή θ ε ι α τ ο ὗ Ἑ λ λ η ν ι κ ο ὗ λ ε ξ ι λ ο γ ί ο υ», ὅπως σημειώνει ὁ Ν. Ἀνδριώτης, παραπέμπων εἰς τὸν P. Kretschmer (78). Οὕτω δὲν εἶναι Ἑλληνικαί (ἀλλὰ προελληνικαί) αἱ λέξεις Λάρισα, Κρήτη, Ὀλυμπος, Ἀθηνᾶ, Ἀπόλλων κ.τ.λ.

Ὡπωσδήποτε καὶ τὸ τοπωνύμιον Βέρροια εἶναι προελληνικόν, διότι,

77. Βλπ. Ἰακώβου Θεοδοπούλου: Πελασγικά. Ἀθῆναι 1912, σελ. 281: «...ἀλβαν. τοῦ σήματος βέ «τίθηναι, βάλλω, τὸ ἡμέτερον βάνω, τοποθετῶ ἢ τοῦ φέρω», βλέπε καὶ τὰ εἰς τὴν σελίδα 815.

78. Ν. Ἀνδριώτης: «Οἱ προέλληνες», Θεσπ. 1953, σελ. 10 κέ. Ὁ Kretschmer γράφει σχετικῶς εἰς τὴν glotta, τόμος XXVIII, σελ. 252.

ὅπως ἐσημειώσαμεν ἄνωτέρω, οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς τὴν προέλευσίν του συνδέουν μὲ μυθικὰ πρόσωπα, τὰ ὅποια φαίνεται, ἐὰν ὑπῆρξαν πράγματι, ὅτι ἔζησαν κατὰ τοὺς μυθικοὺς χρόνους, προτοῦ τὸ Ἑλληνικόν (Δωρικόν) φύλον τῶν Μακεδόνων καταλάβῃ τὴν πεδινὴν Ἡμαθίαν καὶ ἰδρῦσῃ τὸ πρῶτον βασιλείον του.

* *

Εἰδικώτερον αἱ ἐπαφαὶ μεταξύ τῶν Ἑλληνικῶν φύλων καὶ τῶν Ἰλλυριῶν ὑπῆρξαν πάντοτε συχναὶ καὶ ἐσημειώθησαν πολλαὶ ἐπιμειξίαι, ἰδίως γλωσσικαί.

Τὴν πρώτην μαρτυρίαν περὶ ἐπαφῶν Μακεδόνων καὶ Ἰλλυριῶν μᾶς δίδει ὁ Ἡρόδοτος (79), ὁ ὁποῖος ὁμιλῶν διὰ τὴν ἰδρυσιν τοῦ βασιλείου τῆς Ἡμαθίας λέγει, ὅτι: «Τρεῖς ἀπόγονοι τοῦ Τημένου (80), ὁ Γαυάνης, ὁ Ἀέροπος καὶ ὁ Περδίκκης (Περδίκκας) ἔφυγον (μᾶλλον ἐξεδιώχθησαν) ἀπὸ τὸ Ἄργος τῆς Πελοποννήσου καὶ μετέβησαν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν (Ἡπειρον) καὶ ἀπ' ἐκεῖ, ἀφοῦ ἀνέβησαν εἰς τὴν Ἀνω Μακεδονίαν (περιοχὴν Νομῶν Φλωρίνης, Καστορίας κτλ) ἔφθασαν τελικῶς εἰς τὴν πόλιν Λεβαίαν (Λεβαίην)...». Παρατηροῦμεν, λοιπόν, ὅτι οἱ ἰδρυταὶ τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου μετέβησαν εἰς Ἰλλυρίαν, ἀπ' ὅπου ἔφυγον ὕστερον. Ἐπιτρέπεται, νομίζομεν, νὰ παρατηρήσωμεν κάποιαν φιλίαν τῶν Ἰλλυριῶν μὲ τοὺς Δωρεῖς μετανάστας, οἱ ὅποιοι ἄλλως δὲν θὰ μετέβαινον εἰς ἐντελῶς ξένην χώραν.

Βεβαίως δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ γνώμη τοῦ Κ. Παπαρρηγοπούλου (81), ὅτι οἱ Μακεδόνες (οἱ ἀρχαῖοι) ἦσαν κρᾶμα μᾶλλον Ἰλλυριῶν καὶ Ἑλλήνων, μὲ κυριώτερον στοιχεῖον τὸ Ἑλληνικόν. Ἀπλῶς διαπιστώνει κανεὶς, ἐρευνῶν τὰ ἱστορικὰ κείμενα καὶ τὰ συγγράμματα τῶν ἐλλήνων καὶ ξένων γλωσσολόγων, ὅτι ὑπῆρχε γλωσσικὴ συγγένεια μεταξύ ἀρχαίων Μακεδόνων, Ἰλλυριῶν καὶ Φρυγῶν (Θρακῶν) καὶ ὅτι ἐκ τῶν ἀλληλεπιδράσεων καὶ τῆς μερικῆς γλωσσικῆς ἐπιμειξίας προέκυψαν αἱ ἐσφαλμέναι εἰκασίαι, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ ἀρχαῖοι Μακεδόνες δὲν ἦσαν Ἕλληνες. Σήμερον, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει διὰ τὴν Ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων.

79. Ἡρόδοτος: «Ἱστορίων» βιβλίον VIII, κεφάλαιον 137.

80. Ὁ Τήμενος κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (ἐνθ. ἄνωθ. σημείωσις 79) ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀριστομάχου, ἀπογόνου τοῦ Ἡρακλέους. Εἰς αὐτὸν ἔδωσεν ὁ Ἀριστομάχος τὴν Ἀργολίδα, ὡς βασιλείον. Ἐξ αὐτοῦ προῆλθε τὰ πλούσιον γενεαλογικὸν δένδρον τῶν Τημενιδῶν. Ἀλλὰ τὸν Τήμενον ἐφόνευσαν οἱ υἱοὶ του, τοὺς ὁποίους, διὰ τὸν λόγον τοῦτο, ἐξεδίωξαν οἱ λοιποὶ ἀπόγονοι τοῦ Ἀριστομάχου, ἐκ τῆς Ἀργολίδος.

81. Κ. Παπαρρηγοπούλου: «Ἐγχειρίδιον τῆς Γεν. Ἱστορίας. Α' βιβλίον, Ἀθῆναι 1849, σελίδ. 193—244 καὶ εἰς νεωτέραν ἔκδοσιν τούτου: «Παγκόσμιος Ἱστορία», β' ἔκδοσις, α' τόμος, Ἀθ. 1958 σελ. 192: «Οἱ δὲ Μακεδόνες ἀδηλον, ἐὰν ὑπάγονται εἰς τὴν Θρακικὴν, εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἢ εἰς τὴν Ἰλλυρικὴν φυλὴν, διότι ἐκάστη τῶν γνωμῶν τούτων ἔχει τοὺς θιασώτας τῆς...»

Πρέπει, όμως, να παρατηρηθῇ, ὅτι πολὺ πρὶν ἔλθουν εἰς τὴν Ἡμαθίαν οἱ πρῶτοι Μακεδόνες, ὁ προελληνικὸς λαός, ποὺ κατ'ὅκει τὴν περιοχὴν τοῦ ὄρους Βερμίου, οἱ Φρύγες, καίτοι Θρακικὸν φύλον, εἶχον ἔλθει ἐξ Ἰλλυρίας⁽⁸²⁾ καὶ συνεπῶς οἱ Φρύγες καὶ οἱ Ἰλλυριοὶ παρουσίαζον γλωσσικὴν ἐπιμειξίαν ἢ συγγένειαν.

Ὁ Στράβων⁽⁸³⁾ γράφει, ὅτι, μεταξὺ τῶν ἄλλων, κατεῖχον μέρος τῆς Ἡμαθίας καὶ μερικοὶ Ἠπειρωταὶ καὶ Ἰλλυριοί, ὡς καὶ Βοττιαῖοι καὶ Θραῖκες, πρὶν ἔλθουν οἱ Μακεδόνες.

Ὁ Δ. Κανατσούλης⁽⁸⁴⁾ λέγει, ὅτι: «παρόμοια γλωσσικὰ ὑπολείμματα Ἰλλυρικῆς ἐπιδράσεως εὐρίσκονται καὶ στὴν Κάτω Μακεδονίαν π.χ. Ἔδεσσα, Βούνομος (ἡ παλαιὰ ὀνομασία τῆς Πέλλας), ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλες περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος». Οὕτω θεωρεῖ τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ Φρύγας συγγενεῖς γλωσσικῶς, διότι ἄλλως δὲν δικαιολογεῖται ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὸ κοινῶς γινόμενον δεκτόν, ὅτι ἡ λέξις Ἔδεσσα εἶναι Φρυγικῆς προελεύσεως.

Ὁ Ulrich Wilcken⁽⁸⁵⁾, γράφει ὅτι ἡ λέξις Ἔδεσσα εἶναι «ἀρχαῖον Ἰλλυρικὸν ὄνομα»

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς γνώμης τοῦ Πολυβίου⁽⁸⁶⁾, ὅτι ἡ Ἡμαθία ἐκαλεῖτο προηγουμένως Παιονία καὶ τῆς ἀπόψεως τοῦ Hoffmann⁽⁸⁷⁾, ὅτι οἱ Παῖονες ἦσαν Ἰλλυρικὸν ἔθνος, συνάγεται, πὺς τὴν περιοχὴν μας κατ'ὅκουν καὶ Ἰλλυριοί, οἱ ὁποῖοι φαίνεται, ὅτι ἦσαν συγγενεῖς τῶν Θρακῶν (Φρυγῶν).

Καὶ ὁ Will Durant⁽⁸⁸⁾, γράφει ὅτι: «..Οἱ ὀρεσίβ(ε)ιοι καὶ οἱ χωρικοὶ (Μακεδόνες) ἦσαν μικτῆς φυλῆς, κυρίως Ἰλλυρικῆς καὶ Θρακικῆς...».

Ὅπως δὲποτε ὑπῆρχε γλωσσικὴ συγγένεια μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς (Μακεδονικῆς) καὶ Ἰλλυρικῆς γλώσσης, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐξῆς παρατηρήσεως:

82. Μ. Δήμιτσα: «Ἀρχ. Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας, μέρος Βον, Τοπογραφία. Ἀθῆναι 1874, σελ. 352: «Ἡ Βέρ(ρ)οια σὺν τῇ εὐφορωτάτῃ περιοχῇ αὐτῆς ἀνέκαθεν κατελήφθη καὶ κατ'ὀκῆθη, ὑπὸ τοῦ Θρακικοῦ φύλου τῶν Φρυγῶν, οὓς οἱ Μακεδόνες Βρύγας ἐκάλουν, ἐλθόντων ἐκ τῆς Ἰλλυρίας...».

83. Στράβωνος «Γεωγραφικά» ἐκδ. Λειψίας, τόμος βος, σελ. 455 (=Z, 329,11): «κατεῖχον δὲ τὴν χώραν ταύτην (Μακεδονία—Ἡμαθία) Ἠπειρωτῶν τινὲς καὶ Ἰλλυριῶν...».

84. Δ. Κανατσούλης: Ἡ δυτικὴ Μακεδονία κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Θεσ. νίκη 1959 σελ. 10.

85. Ulrich Wilcken, M. Ἀλέξανδρος, ἐκδ. Στρατ. Ἐγκυκλ. Ἀθῆναι 1934, σελ. 8.

86. Πολυβίου XXI, II 8,4.

87. O. Hoffmann. «Die Makedonen, ihre Sprache und ihr Volkstum, Göttingen 1906, σελίς 117.

88. Will Durant, «Παγκόσμιος Ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ», τόμος β', ἐπιμέλεια Ἀπ. Δασκαλάκη, μετάφρασις Τάσου Κωνσταντινίδη, Ἀθῆναι 1957 σελίς 86, ὅπου καὶ σημειώσις τοῦ ἐπιμελητοῦ, ἀνασκευάζουσα τὴν ἐσφαλμένην αὐτὴν γνώμην.

Ἡ προελληνική, μᾶλλον, λέξις Ἡμαθία, σημαίνουσα τὴν ἀμμόδη χώραν, πεδιάδα ἔχει τὴν αὐτήν, ἀκριβῶς, ἔννοιαν, μὲ τὴν Ἀλβανικὴν (Ἰλλυρικὴν) *Matī(a)* [= *Matī(a)* = *Μαθία* — (H) *Μαθία*], ἡ ὁποία, ὁμοίως, σημαίνει ἀμμόδη πεδιάδα. Συνεπεία δὲ τῆς συγγενείας αὐτῆς ἐπῆλθεν ἡ γνωστὴ σύγχυσις διὰ τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς τοῦ ἡρώος Γεωργίου Καστριώτου, τοῦ γνωστοῦ Σκερδέμπεη (Ἑλληνικά = Ἀλέξανδρος).

Οὗτος ἐπὶ αἰῶνας ἐθεωρεῖτο, ὅτι κατήγετο ἐκ τῆς Μακεδονικῆς Ἡμαθίας, διὰ τὴν ἀποκαλυφθῆ ἀργότερον, ὅτι ἡ ἀληθὴς καταγωγή του ἦτο ἐκ τῆς Ἀλβανικῆς *Ματίας* — Ἡμαθίας. Ὁ Κ. Παπαρηγόπουλος⁽⁸⁹⁾ γράφει σχετικῶς: «...Πολὺ δὲ φοβούμεθα, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Μάτι (κομητεία τῆς *Ματίας*, *Μαθίας*) μεταμορφωθὲν εἰς Ἡμαθίαν παρήγαγε τὸν μῦθον τῆς ἐν τῇ Μακεδονικῇ ταύτῃ χώρᾳ, θρυληθείσης ἡγεμονίας τοῦ Ἰωάννου (πατρὸς τοῦ Γεωργίου) Καστριώτου...».

Ἀλλὰ καὶ αἰῶνας ὁλοκλήρους, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Ἡμαθίας, οἱ Μακεδόνες ἐχρησιμοποιοῦν καὶ Ἰλλυρικά ὀνόματα, ὡς λέγει ὁ Μ. Δήμιτσας⁽⁹⁰⁾, ἐρμηνεύων ἀρχαίας ἐπιγραφὰς τῆς Βερούας.

Τέλος ὁ σοφὸς Γερμανὸς ἱστορικὸς Ἐρνέστος Κούρτιος (1814-1896) γράφει τὰ ἑξῆς διὰ τὴν σχέσιν τῶν Μακεδόνων καὶ Ἰλλυριῶν: ⁽⁹¹⁾ «...Ἀλλὰ τὸ πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν φύλον συγγενὲς ἔθνος τῶν Μακεδόνων δὲν ἐμεινεν ἀπηλλαγμένον μίξεων, αἵτινες διετάραξαν τὴν ἀνέκαθεν ὑπάρχουσαν ὁμοιότητα καὶ μετέβαλον τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα τῶν Μακεδόνων. Τὸ δὲ ξέρον τοῦτο στοιχεῖον ἀπετέλουν πρὸ πάντων Ἰ λ λ υ ρ ι οί, ὧν ἡ συμπαγὴς φυλὴ διεκλαδόθη ἀπὸ τῶν νοτιοδυτικῶν μέχρι αὐτῆς τῆς μεσογαίας καὶ διὰ τῶν ἄνω μνημονευομένων παρόδων τῆς Πίνδου διεδόθη εἰς τὰς ἀνατολικὰς κλιτύς...» καὶ συνεχίζει «...Μακεδόνες δὲ καὶ Ἰλλυριοὶ ἐπέδρασαν πολλαχῶς ἐπ' ἀλλήλους· ἐνδυμασία, κόμμωσις, γ λ ὤ σ σ α, ἡθὴ ἀπέβησαν ὅμοια πρὸς ἀλλήλα, ὅτε δὲ κατὰ μικρὸν ἅπανα ἡ εὐρεῖα ἡπειρος ἀπὸ τοῦ πορθμοῦ τῆς Κερκύρας, μέχρι τῆς Θράκης κατελήφθη ὑπὸ λαοῦ ὁ μ ο γ ε ν ο ὕ ς π ω ς καὶ αἱ ἀρχῇθεν ὑπάρχουσαι ἀντιθέσεις μεταξὺ Μακεδόνων καὶ Ἰλλυριῶν ἐξέλιπον».

Ὁ Γιάν. Κορδάτος⁽⁹²⁾, στηριζόμενος εἰς τὸν W.W. Tarn, λέγει, ὅτι: «...ἡ γλῶσσα τους (τῶν Μακεδόνων) ἦταν κράμα ἀπὸ προελληνικῆς, Ἑλλη-

89. Κ. Παπαρηγόπουλος: «Βιογραφίαι» (1400—1800), Ἀθῆναι 1936, σελίς 74 κέ., ὡς καὶ εἰς περιοδικὸν «Ἑστία» τοῦ 1876. Πρβλ. καὶ Ἰακώβου Θωμοπούλου «Πελαγονικά», Ἀθῆναι 1912, σελίς 240.

90. Μ. Δήμιτσας: Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένη κτλ. σελίς 66, σχόλια εἰς τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 54 ἐπιγραφὴν τῆς Βερούας.

91. Ἐρνέστου Κούρτιου «Ἑλληνικὴ Ἱστορία (μετάφρασις Π. Σπυριδωνοῦ Π. Λάμπρου), ε' τόμος, Ἀθῆναι 1900, σελίς 21.

92. Γιάν. Κορδάτος: Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας, τόμος III, Ἀθήνα 1956, σελίς 20 κέ.

νικές, ΐλλυρικές, θεσσαλικές, φρυγικές και παιονικές λέξεις...».

Ο Ἄντ. Κεραιόπουλος ⁽⁹³⁾ σημειώνει, τὴν ὑπαρξιν καὶ ἐπιδρομὰς Ἰλλυριῶν τὸ 2.000 καὶ 1.300 π. Χρ.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τ' ἄνωτέρω σημειώνομεν, ὅτι ἡ λέξις Βέροια εἶναι Ἰλλυρική, ὑπάρχουσα, πρὶν τὸ Ἑλληνικὸν φύλον τῶν Μακεδόνων μεταναστεύσῃ εἰς τὴν Ἡμαθίαν. Συνεπῶς ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, οὐδεμίαν δυσχέρειαν ἢ ἀντίθεσιν παρουσιάζει εἰς τὸ νὰ δεχθῶμεν ἢ ὅχι τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων καὶ τῆς γλώσσης των. Φαίνεται, ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ εἶχον γλωσσικὰς ἐπιμιξίας μὲ τοὺς Φρύγας, οἱ ὁποῖοι κατόικουν τὴν περιοχὴν (τοῦ Βερμίου) τῆς Βεροίας, παλαιότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον λαόν.

* *

Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἡ λέξις Βέροια νὰ εἶναι καὶ Φρυγική, ὅπως καὶ ἡ λέξις Ἑδεσσα. Καὶ ἰδοὺ διατί: Ἐκ τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι γραμμέναι καὶ εἰς τὴν Φρυγικὴν γλῶσσαν ⁽⁹⁴⁾ συνάγεται, ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὴν Φρυγικὴν ρῆμα τοῦ ὁποῖου προστακτικὴ ἦτο τὸ α β ε ρ ε τ. Τὸ ρῆμα αὐτὸ εἶχε τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐπι-φέρω. Ἡ προστακτικὴ τοῦ ρήματος, ἄνευ τῆς προθέσεως ἐπὶ, πιθανὸν νὰ ἦτο Βερετ. Δὲν δυνάμεθα ν' ἀποφανθῶμεν, ἔάν τὸ Βερετ εἶναι προστακτικὴ Φρυγικοῦ ρήματος, τοῦ ὁποῖου τὸ α' πρόσωπον τοῦ Ἑνεστῶτος τῆς Ὀριστικῆς ἦτο τὸ Βέ ἢ Βέο, ἂν δηλαδὴ τοῦ Βερετ ἡ κατάληξις ἦτο ρετ ἢ ετ. Ἄν, πράγματι, τὸ Φρυγικὸν ρῆμα φέρω (ὅχι ἐπιφέρω—αββε) παρουσιάζετο ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ ὁμοίου Ἰλλυρικοῦ βέ, τότε ἀσφαλῶς ἡ λέξις Βέροια εἶναι Φρυγική (Βέ+ροῦς, Βέροια), ἂν ὅμως τὸ ρῆμα ἔκαμνε βερ, τότε οὐδεμία λύσις δίδεται εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ὀρθογραφίας τοῦ τοπωνυμίου.

Ὡς τελικὸν συμπέρασμα σημειώνομεν, ὅτι ἡ λέξις Βέροια, ὑπάρχουσα πολὺ πρὸ τῆς ιδρύσεως τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου τῆς Ἡμαθίας, εἶναι Ἰλλυρικῆς ἢ Φρυγικῆς καταγωγῆς (σύνθετος ἐκ τοῦ ρήματος βέ=φέρω καὶ τῆς λέξεως ροῦς—ροια) καὶ ἡ μὲν περίπτωσις νὰ εἶναι Ἰλλυρική λέξις ἐθεμελιώθη, ἄνωτέρω, ἱστορικῶς καὶ γλωσσολογικῶς, ἡ δὲ ἐκδοχὴ νὰ εἶναι Φρυγική λέξις, ἐνισχύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Βεροίας, ὡς θ' ἀναπτυχθῇ ἀμέσως, ἦσαν Φρύγες.

* *

Κλείοντες τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς ὀρθογραφίας καὶ ἐτυμολογίας τῆς λέ-

93. Ἀντωνίου Δ. Κεραιοπούλου: «Μακεδονία καὶ Μακεδόνες», Ἀθῆναι 1930, σελ. 25 καὶ «Οἱ Θράκες», εἰς α' τόμον περιοδικοῦ «Μῆνες» (5ον τεῦχος, Μάιος 1937), σελ. 80.

94. (α) Π. Καραλίδης, εἰς Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου, ἔκδοσις 6η, τόμος Α, μέρος Α. σελ. 5α—5β (β) Ἰακώβου Ὠμοπούλου «Πελασγικά», Ἀθῆναι 1912, σελ. 434 (γ) Γ. Ν. Χατζιδάκις, «Γλωσσολογικαὶ μελέται» Ἀθῆναι 1901, σελ. 98.

ξεως Βέροια σημειούμεν, ὅτι εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν βιβλιογραφίαν ἡ πόλις γράφεται διαφοροτρόπως, οὕτω: **Beroia, Beria, Berröia, Berria, Beröa, Berde, Berrhée, Beröea, Berrhöa, Beria, Verria, Veroia, Verroia, Verröa. Weroia, Weria, Werroia, Feria, Feroia, Ferroia** κ.τ.λ.

Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐλέγετο **Karaferoia** ἢ **Caraferoia** ἢ **Karaferina** κτλ. Τὸ ὄνομα τῶν κατοίκων εἶναι Βερροϊεύς, Βερροιαῖος, Βερροιώτης κλπ.

Ἐσφαλμένως συγγέεται ἡ Βέροια μὲ τὴν Βερρόν τῆς Θράκης, ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους καὶ ὕστερον. Ἐπίσης, ὡς θὰ ἀποδειχθῇ κατωτέρω οὐχὶ ὀρθῶς ἐπιστεύετο, ὅτι ἡ Βέροια μετωνομάσθη εἰς Εἰρηνούπολις, πρὸς τιμὴν τῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου Εἰρήνης, ἡ ὁποία ἔκτισεν, οὐχὶ τὴν Βέροϊαν ἀλλὰ, τὴν καταστραφεῖσαν ἐκ τῶν σεισμῶν Βερρόν τῆς Θράκης.

Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐξ ἄλλου, πλὴν τοῦ ἐσφαλμένου τύπου Βέροια (μὲ δύο ρ), ἀπαντῶνται αἱ τύποι:

α) Ἡ Βέργια (⁹⁵), β) τὰ Βέροια (⁹⁶), γ) τὰ Βέρροια (⁹⁷), δ) ἡ Βέργεια (⁹⁸), ε) ἡ Βέρια (⁹⁹), στ) ἡ Βεργία (¹⁰⁰), ζ) ἡ Βεῤῥόσια (¹⁰¹), η) Βόῤῥοια [¹⁰²] θ) ἡ Βέροα (¹⁰³), ι) Βέρροια (¹⁰⁴), ια) Βέρροια (¹⁰⁵), ιβ) Βέρροια (¹⁰⁶), ιγ) Βεροῖα (¹⁰⁷), ὀφειλόμενοι εἰς ἀγνοίαν ἢ εἰς ὀρθογραφικὰ καὶ τυπογραφικὰ λάθη.

Περὶ τῆς Βερρόν τῆς Θράκης, τῆς **Bereea** τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Βεροίας τῆς Συρίας (Χαλέπι) καὶ Βερροίας τῆς Πελοποννήσου θὰ ἀσχοληθῶμεν κατωτέρω·

95. Δωροθέου Μονεμβασίας, «βιβλίον ἱστορικόν» εἰς Σύνοψιν διαφορῶν ἱστορικῶν, Ἐνετία 1750, σελίς 494 καὶ Παρνασσός τόμ. 6 (1882), σελίς 638.

96. Περιοδικοῦ «Ἀθηνᾶ» τόμος 49ος, σελ. 227.

97. Μαλαξοῦ, Ἱστορία Πολιτ. Κων/πόλεως, ἐκδ. Βόννης, σελίς 170, πρβλ. καὶ Μ. Γεδεών, «Πατριαρχικοί πίνακες», Κων/πολις 1891, σελ. 503 καὶ τὸ δημοτικὸν ᾄσμα: «Ὁ Σέρρος ἀπ' τὰ Σερβιά κι' ὁ Νάνος ἀπ' τὰ Βέρροια.» καὶ ἕτερον: «Πᾶν τὰ Βέρροια, πᾶν τὰ Σέρβια...».

98. Κων/νου Ν. Σάθα: «Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς», Ἀθ. 1869, σελίς 2.

99. Νέος Ἑλληνομνήμων (Σπ. Λάμπρου), τόμος 18ος (1921), σελ. 296.

100. Γ. Σκουμπερδέ: Ἀλώσις τῆς Κων/πόλεως, Ἀθ. 1954, σελ. 53, σημείωσις 4.

101. «Νέος Παράδεισος» Ἀγαπίου μοναχοῦ, Ἐνετία 1680, σελίς 417.

102. Σαπφείρου Χρυσταδομίδου: «Ἀκολουθία... Κοσμᾶ (Αἰτωλοῦ)...» Βενετία 1814, σελίς 19.

103. Σ. Ζαμπελίου «Βυζαντιναὶ μελέται» Ἀθ. 1857, σελ. 502, ἀλλὰ εἶναι τυπογραφικὸν λάθος, διορθούμενον εἰς τὴν προτελευταίαν σελίδα.

104. Εἰς χάρτην Ἱταρίας Ἑλλ. Ἔθνους Κ. Παπαρηγόπουλου (6η ἐκδοσις), τόμος 4ος, μέρος Α' αὐτ., μετὰ τὴν σελίδα 204 καὶ εἰς Ἰουστίνου Δεκαδύο: «Ἀκολουθία... Ἀθανασίου», Ἐνετίησι 1788, σελίς 84.

105. Σπυρ. Λάμπρου: «Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος», τόμος Στ', Ἀθ. 1908, σελ. 1000. Πρβ. ὅμως καὶ σημείωσιν 100, ἀνωτέρω.

106. Φιλοθέου, Πατρ. Κων/πόλεως, «Ἡσὺς καὶ ἀκολουθία τοῦ Παλαμᾶ (Φατ' γουῖαν)», Θεολογικὴ 1932, σελ. 103. Μᾶλλον τυπογραφικὸν λάθος.

107. Εἰς *Turcograeciae* τοῦ Μ. Crusii, Βασιλεία 1584, σελ. 16.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

6. ΓΕΝΙΚΑ ΔΙΑ ΤΟΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟΝ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Παρά τὴν συντελεσθεῖσαν, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, πρόοδον διὰ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν, ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ξένων ἀρχαιολόγων, δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς πότε κατέκχησαν, τὴν Μακεδονίαν γενικῶς, καὶ τὴν περιοχὴν Βεροίας εἰδικώτερον, οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι.

Αἱ γνῶμαι τῶν ἀρχαιολόγων, γεωλόγων καὶ γλωσσολόγων στηρίζονται κυρίως εἰς συμπεράσματα, ἐξαγόμενα διὰ τοῦ νόμου τῆς ἀναλογίας, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτέρων δεδομένων τῆς ἀρχαιολογικῆς καὶ γεωλογικῆς ἐπιστήμης θὰ προσπαθήσωμεν, νὰ ἐκθέσωμεν ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν προΐστορίαν τῆς περιοχῆς μας καὶ ἐν συνεχείᾳ θὰ παρουσιάσωμεν καὶ τὶ λέγουν τὰ ἱστορικὰ κείμενα.

Ὁ καθηγητὴς Γ. Ε. Μυλωνᾶς ⁽¹⁰⁸⁾, στηριζόμενος εἰς τὰ νέα δεδομένα τῆς Ἐπιστήμης, γράφει, ὅτι: «... Γ) Ἡ Δυτικὴ, ἡ Κεντρικὴ, ἡ Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ ἡ Χαλκιδικὴ κατεκείτο κατὰ τὴν νεωτέραν περίοδον τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς». Ἀλλὰ, ὥς πρὸς τὸν χρόνον ἐνάρξεως καὶ λήξεως τῶν διαφόρων ἐποχῶν τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὑπάρχουν διαφωναί. Οὕτως ὁ μὲν Γ. Μυλωνᾶς θέτει τὸ τέλος τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς κατὰ τὸ 2.400 π. Χρ., ἐνῶ ὁ Ἀντ. Κεραμόπουλος ⁽¹⁰⁹⁾, λέγει: «1) Κατὰ τὸν νεολιθικὸν αἰῶνα, πρὸ τοῦ 3.000 π. Χ.». Ὁ Ν. Π. Ἐλευθεριάδης ⁽¹¹⁰⁾ τοποθετεῖ τὴν μὲν ἀρχὴν τῆς νεωτέρας νεολιθικῆς περιόδου εἰς τὸ ἔτος 2.750 π.Χρ. τὸ δὲ τέλος αὐτῆς εἰς τὸ 2.000 π.Χρ.

Περαιτέρω ὁ Γ. Μυλωνᾶς θέτει τὴν ἀρχὴν τῆς Χαλκολιθικῆς ἐποχῆς τῆς Μακεδονίας εἰς τὸ 2.400 π.Χρ. καὶ τὸ τέλος εἰς τὸ 2.300 π.Χρ., ὁ δὲ

108. Γεωργίου Ε. Μυλωνᾶ: «Μακεδονία Νεολιθική», εἰς Α' τόμον «Μακεδονικῶν» (1940) τῆς Ε.Μ.Σ., σελ. 247—263 καὶ ἰδίως εἰς σελίδα 260.

109. Μακεδονία καὶ Μακεδόνες, Ἀθῆναι 1930, σελίς 18 κέ. καὶ «Οἱ Θράκες» εἰς περιοδικὸν «Μῆνες», τόμος α' (1937). Θεσφνίκη σελ. 79 κέ. καὶ «Ἕλληνες καὶ Μακεδόνες» εἰς Ἑλληνικά Ζ (1939), σελίς 38 κέ.

110. Ν. Π. Ἐλευθεριάδου: «Πελασγικὴ Ἑλλάς, οἱ Προέλληνες». Ἀθῆναι 1931, σελίς 47.

Α. Κεραμόπουλος υπολογίζει ως ἀρχὴν τοῦ Χαλκοῦ αἰῶνος τὸ 3.000 π.Χρ. καὶ δέχεται, ὅτι ἡ Μακεδονία κατοικεῖτο πρὸ τοῦ 3.000 π.Χρ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι ἡ Μακεδονία, πρὸ τοῦ 3.000 π.Χρ. [Ἀντ. Κεραμόπουλος] ἢ τοῦλάχιστον πρὸ τοῦ 2.600 π. Χρ. (Γ. Μυλωνᾶς) κατοικεῖτο ὑπὸ λαοῦ, ποὺ δὲν ἦτο Ἰνδοευρωπαϊκός, οὔτε Ἑλληνικὸν φύλον.

Ὁ λαὸς αὐτὸς δὲν ἐχρησιμοποιοῖ μέταλλα, ἀλλὰ λίθινα καὶ ὀστεῖνα ἐργαλεῖα. Ἀπὸ παρομοίαν ὕλην ἦσαν καὶ τὰ κοσμήματά του. Ἦσχολεῖτο μὲ τὴν γεωργίαν, τὴν δεινδροκομίαν, τὴν κτηνοτροφίαν. Τὰ δοχεῖα, ποὺ μετεχειρίζετο—καὶ τὰ ὁποῖα εὗρέθησαν—ἦσαν πήλινα.

Κατὰ τὸν Α. Κεραμόπουλον, πρὸ τοῦ 3.000 π.Χρ. ἡ Μακεδονία κατοικεῖτο ὑπὸ λαοῦ ἐλθόντος ἀπὸ βορρᾶ ἐκ τῶν ὀχθῶν τοῦ μέσου ροῦ τοῦ Δουνάβεως, τὸ 3.000 π.Χρ. περίπου, ὑπὸ λαοῦ Ἀσιατικοῦ (Πελασγοί). Περὶ τὸ 2.500 ἔρχονται ἀπὸ βορρᾶ οἱ Ἰνδοευρωπαῖοι καὶ πρῶτοι οἱ Θωᾶκες: «μέχρι τῶν ὁρέων τῆς Μακεδονίας (τοῦ Βερμίου καὶ τοῦ Ὀλύμπου), ἀλλὰ καὶ νοτιώτερον σποράδην...». Ἀργότερον ἢ συγχρόνως εἰσβάλλουν οἱ Ἕλληνες καὶ καταλαμβάνουν τὴν «Μακεδονίαν μέχρι Βερμίου καὶ Καμβουνίων». Τὸ 2000 π.Χρ. ἐμφανίζονται οἱ Ἰλλυριοί, οἱ ὁποῖοι ὠθοῦν τοὺς Ἕλληνας πρὸς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, εἰς τὴν ὁποίαν διὰ πρώτην φοράν φθάνουν οἱ Ἕλληνες μὲ τὰ ὀνόματα Ἰῶνες καὶ Ἀχαιοί.

Τὸν 13ον—12ον αἰῶνα π. Χρ. οἱ Ἰλλυριοὶ εἰσβάλλουν καὶ πάλιν καὶ ἀναγκάζουν τοὺς Ἕλληνας νὰ στραφοῦν πρὸς νότον μὲ τὸ ὄνομα Δωριεῖς.

Ὁ G. Glotj⁽¹¹⁾ γράφει, ὅτι: «Ἦδη περὶ τὸ 3500 π. Χρ., ἴσως, ὁ κοινὸς στὶς Παραδουνάβιες καὶ τὴ μεσημβρινὴ Ρωσία πολιτισμὸς εἰσχώρησε στὴ Θράκη, στὴ Μακεδονία, στὴ Θεσσαλία...».

Ὁ Ν. Π. Ἐλευθεριάδης⁽¹²⁾ λέγει, ὅτι ἐπὶ χιλιετηρίδας λαοὶ προσελληνικοὶ ἀνέπτυξαν πολιτισμὸν ἀξιόλογον καὶ ὅτι αὐτοὶ δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν Ἀρίαν φυλὴν.

Ἀλλὰ γεννᾶται τὸ εὐλόγον ἐρώτημα, ποῖοι ἦσαν οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Βεροίας;

7. ΒΡΙΓΕΣ ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Μεγάλῃ σύγχυσις καὶ πολλὰ γινῶμαι διευπλώθησαν διὰ τοὺς πρώτους κατοίκους τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦτο, διότι αἱ ἀρχαῖαι πηγὰς δὲν εἶναι σαφεῖς.

Γενικώτερον, περὶ τῶν πρώτων κατοίκων τῆς Μακεδονίας, ὑπάρχουν

111. G. Glotj: «Ὁ Αἰγαῖος πολιτισμὸς» (μετάφρ. Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου). Ἀθῆναι 1941, σελὶς 35.

112. Ν. Π. Ἐλευθεριάδου «Πελασγικὴ Ἑλλάς», (Οἱ Προέλληνες). Ἀθ. 1931, σελ. 46

πολλὰι ἀπόψεις μεταξὺ τῶν νεωτέρων συγγραφέων. Οὕτως ὁ Ι. Βασματζίδης ⁽¹¹³⁾ λέγει, ὅτι Πελασγοὶ καὶ Θράκες κατέκτησαν τὴν Μακεδονίαν, ὁ Οἶ. Abel ⁽¹¹⁴⁾ γράφει, ὅτι Πελασγοὶ κατέκον καὶ τὴν Μακεδονίαν, ὁ Γ. Χατζιδάκης ⁽¹¹⁵⁾ παραπέμπων εἰς ξένους συγγραφεῖς, λέγει, ὅτι κατὰ τὴν 3 χιλιετηρίδα π. Χ. οἱ Βοίγες ἐκ τῆς Μακεδονίας μετέκρησαν εἰς Μ. Ἀσίαν καὶ συνεπῶς πρὸ τοῦ 3000 π. Χρ. αὐτοὶ ἦσαν οἱ (πρῶτοι) κάτοικοι τῆς Μακεδονίας, ὁ Κωννός Γ. Κουρτίδης ⁽¹¹⁶⁾ σημειώνει τὴν συνύπαρξιν Πελασγῶν καὶ Θρακῶν, ὁ Θεοδ. Β. Βενιζέλος ⁽¹¹⁷⁾ τοὺς μὲν Πελασγοὺς θέτει εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, τοὺς δὲ Θράκας εἰς τὴν Πιερίαν, ὁ Ἀπ. Δασκαλάκης ⁽¹¹⁸⁾ δὲν εἶναι ἀπολύτως βέβαιος, ἂν Πελασγοὶ κατέκον καὶ τὴν Μακεδονίαν, ὁ Γ. Γ. Κορδάτος ⁽¹¹⁹⁾ ὁμοίως ὁμιλεῖ περὶ Παίδων, Φρυγῶν καὶ Θρακῶν. Παρατηροῦμεν, συνεπῶς, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηρίξη κανεὶς, ἄνευ ἐπιφυλάξεων, μίαν γνώμην περὶ τῶν πρώτων κατοίκων τῆς Μακεδονίας.

Ἀλλὰ καὶ αἱ ἀρχαῖαι ἱστορικὰ πηγὰι, περὶ τῶν πρώτων κατοίκων τῆς Μακεδονίας, δὲν εἶναι σαφεῖς.

Ὁ Θουκυδίδης ⁽¹²⁰⁾ παρατηρεῖ, ὅτι ἡ Ἑλλάς, πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου (12ος αἰὼν π. Χρ.), οὐδέποτε ἦτο ἐνωμένη καὶ τὸ Πελασγικὸν ἔθνος συνυπῆρχε μετ' ἄλλων. Ὁ ποιητὴς Αἰσχύλος γράφει ⁽¹²¹⁾, ὅτι οἱ Πελασγοὶ, ποὺ ἦσαν γηγενεῖς, αὐτόχθονες, κατεῖχον πᾶσαν τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα (καὶ Μακεδονίαν) «καὶ πᾶσαν αἶαν». Ὁ Ἡρόδοτος ⁽¹²²⁾ λέγει, ὅτι ἡ Ἑλλάς ἐλέγετο προηγουμένως Πελασγία, ὁ Πανσανίας ⁽¹²³⁾, ὁ Στράβων ⁽¹²⁴⁾, ὁ Ὅμηρος ⁽¹²⁵⁾, ὁ Διονύσιος Ἀλικαρνασσεὺς ⁽¹²⁶⁾, ἀναφέρουν, ἐπίσης, διαφόρους ἀπό-

113. Ἰωάν. Γ. Βασματζίδου: Ἡ Μακεδονία καὶ οἱ Μακεδόνες πρὸ τῆς τῶν Δωριέων καθόδου...». Μόναχον, 1867, σελίς 19 κέ.

114. Οἶτο Abel: «Makedonien vor Philipp» (μετ. Μ. Δήμητρα). Λειψία 1869 σελίς 29.

115. Ἐνθ. ἀνωτ. σελίς 92.

116. Κωννός Γ. Κουρτίδου. «Ἱστορία τῆς Θράκης», τόμος α', Ἀθήναι 1932, σελίς 164.

117. Θεοδ. Β. Βενιζέλου: «Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος», τόμος α', Ἀθήναι 1884 σελ. 219.

118. Ἀπ. Δασκαλάκη. «Ὁ ἑλληνισμὸς τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων εἰς Γεν. Στρ. Ἐπιθεωρήσιν Ζ' (1954) τεύχος 9, σελ. 9 καὶ εἰς Ἀθηνᾶν» 54 (1950), σελίς 260 κέ.

119. Γ. Γ. Κορδάτου. Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας, τόμος III, Ἀθ. 1956, σελίς 13.

120. Θουκυδίδου, «Πελοποννησιακὸς πόλεμος» I, 3, 2 κέ.

121. Αἰσχύλου Ἰκέτιδες, στίχοι 250—259.

122. II, 56 καὶ IV, 145, V, 26 καὶ VI, 136.

123. Πανσανίου VII, 2, 4.

124. Στράβωνος 224.

125. Ὅμηρου Ὀδύς, Y 215.

126. Διονυσίου Ἀλικαρνασσεύς, 55.

φεις διὰ τοὺς Πελαγονούς.

Δὲν δυνάμεθα, συνεκῶς, νὰ δεχθῶμεν οἰανδήποτε γνώμην, διότι, λόγω τῆς επικρατοῦσης συγχύσεως, ἡ ἀποδοχὴ αὐτῆς δὲν θὰ διεφώτιζεν, ἀλλὰ θὰ συσκοτίζε τὰ πράγματα.

Ὡς γενικὴν συμπέρασμα δύναται, νὰ σημειωθῇ, ὅτι δὲν ἔχουν ἀποσαφηνισθῇ πλείστα σημεῖα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν προϊστορίαν, ἀφοῦ καὶ ἡ ἐπιπρατοῦσα ἀπομνηστέριον περὶ τῶν Ἀχαιῶν, Δωριέων κτλ. καὶ τῶν καθόδων αὐτῶν, δηλαδὴ περὶ τῶν διαφόρων φύλων τῶν Ἑλλήνων, ἔχει ἀμφισβητηθῇ, ὑπὸ τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου (¹²⁷), ὅπως καὶ ἡ ὑπαρξὶς τῆς ἐφευρεθείσης Ἰνδοευρωπαϊκῆς, Ἀρίας, Ἰνδογερμανικῆς φυλῆς ἀμφισβητεῖται ὡς πρὸς (¹²⁸).

* *

Εἰδικώτερον, διὰ τοὺς πρώτους κατοίκους τῆς περιοχῆς τοῦ ὅρους Βερρίου, δηλαδὴ τῆς Βερροίας, ἔχομεν τὴν πληροφориάν τοῦ Στράβωνος (¹²⁹), κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ Βέρριον ὅρος κατεῖχον προηγουμένως οἱ Βοίγες, οἱ ὁποῖοι ἦσαν Θρακικὸν ἔθνος. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Βοίγας διαπεράσθεντες εἰς τὴν (Μ.) Ἀσίαν, μετωνομάσθησαν ἀπὸ Βοίγας, Φρύγες. Τὴν πληροφориάν αὐτὴν δυνάμεθα, νὰ ἐνισχύσωμεν καὶ μὲ προηγουμένην εἴδησιν τοῦ Ἡροδότου (¹³⁰), κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Μακεδόνες ἰσχυρίζοντο, ὅτι οἱ Φρύγες (κατοικοὶ τῆς Φρυγίας τῆς Μ. Ἀσίας) κατὰ τὸν χρόνον, πού εὗρισκοντο εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐλέγοντο Βοίγες καί, ὅταν μετέβησαν εἰς τὴν (Μ.) Ἀσίαν, μετωνομάσθησαν εἰς Φρύγες, ὅπως καὶ ἡ χώρα, πού κατέλαβον, ὠνομάσθη Φρυγία. Βεβαίως ὁ Ἡρόδοτος δὲν διευκρινίζει, εἰν οἱ Βοίγες κατεῖχον τὴν περὶ τὸ Βέρριον χώραν, ἀλλὰ ταῦτο συνάγεται ἐκ τῆς φράσεως «ὡς Μακεδόνες λέγουσι», πού ἀφήνει νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι οἱ Μακεδόνες λέγοντες τὰ περὶ Φρυγῶν, ὠμίζουν διὰ τοὺς προϊστορικοὺς κατοίκους τῆς χώρας τῶν, διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Μακεδόνων διὰ ἐνὶ ξένον λαόν. Οὕτως αἱ πληροφориαὶ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Στράβωνος,

127. Κωνῆνον Παπαρηγοπούλου: «Τὰ διδακτικώτερα πορίσματα τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους», Ἀθῆναι 1899, σελίς 2 κθ.

128. Βλπ. ἐκτενὴ ἀνάλυσιν τοῦ ζητήματος τούτου εἰς Ζ' τόμον Ἑγκυκλοπαιδικοῦ Λεξικοῦ τοῦ «Ἠλίου», σελίδες 52 κθ, ὅπου ἄρθρον τοῦ καθηγητοῦ Γεωργίου Γ. Κούμαρη, ὁ ὁποῖος δὲν ἀποδέχεται τὴν ὑπαρξὶν τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς κτλ. φυλῆς, ὡς διδάσκεται σήμερον.

129. Ζ, ἀποσπ. 25: «Ὅτι αὐτοῦ πού καὶ τὸ Βέρριον ὅρος, ὁ πρότερον κατεῖχον Βοίγες, Θρακικὸν ἔθνος, ὃν τινες διαβάντες εἰς τὴν Ἀσίαν Φρύγες μετωνομάσθησαν.»

130. Ἡροδότου, VII 73: «Φρύγες δὲ ἀγχοτάτω τῆς Παφλαγονικῆς σκευὴν εἶχον, ὀλίγον παραλλάσσοντες» οἱ δὲ Φρύγες, ὡς Μακεδόνες λέγουσι, ἐκαλεῖοντο Βοίγες χρόνον ὅσον Εὐρωπαῖοι ἐόντες σύνοικοι ἦσαν Μακεδόνες, μεταβάντες δὲ ἐς τὴν Ἀσίαν ἀπὸ τῆς χώρας καὶ τὸ ὄνομα μετέβαλον (ἐς Φρύγας).

ἀλληλοεπισχύνονται καὶ ἀλληλοσυμπληροῦνται. Ὁ Στέφανος Βυζάντιος ⁽¹³¹⁾ συμφωνεῖ μετὰ τὴν γνώμην τοῦ Στράβωνος, ὅτι οἱ Βρίγες ἦσαν ἔθνος Θρακικόν, διαστέλλει δὲ τούτων τοὺς Βρύξ (ἄκλιτον;) ἢ Βρύγας, τοὺς ὁποίους θεωρεῖ Μακεδονικὸν ἔθνος, συγγενὲς μὲ τοὺς Ἰλλυριοὺς.

Ὁ Στράβων δέ, ⁽¹³²⁾ ὥς γνωστόν, τοποθετεῖ τὴν Βέροϊαν εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Βερμίου ὄρους, συνδέων κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰς λέξεις Βρίγες (Φρύγες), Βέρμιον, Βέροϊα. Οἱ Βρίγες (Φρύγες), λαὸς Θρακικός, κατὰ τὸν λοιπόν, τὴν Βέροϊαν καὶ τὴν περιοχὴν τῆς, κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, ὅταν εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ὑπῆρχον οἱ αὐτόχθονες, οἱ ὁποῖοι ὠνομασθησαν Πελασγοί, Προέλληνες.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω πληροφοριῶν, τοῦ Ἡροδότου, Στράβωνος καὶ Στεφάνου Βυζαντίου δὲν συνάγεται ὁ τόπος προελεύσεως τῶν Βριγῶν (Φρυγῶν) καὶ ἴσως δύναται νὰ ὑποστηρικθῇ, ὅτι οὗτοι ἦσαν αὐτόχθονες ἢ τοῦλάχιστον ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν περιοχὴν μας κατὰ τοὺς παλαιότατους χρόνους, ὥστε νὰ μὴν εἶναι δυνατὴ ἡ μνημόνευσις τῆς κοιτίδος αὐτῶν, ἂν βεβαίως, δὲν θεωρήσωμεν αὐτοὺς αὐτόχθονας.

Οἱ αὐτοὶ συγγραφεῖς, Ἡρόδοτος καὶ Στράβων, ἀναφέρουν, ὅτι οἱ Βρίγες μετηνάστευσαν εἰς τὴν Ἀσίαν (Μ. Ἀσίαν), εἰς τὴν ὕστερον μετονομασθεῖσαν Φρυγίαν, ὅπου καὶ αὐτοὶ Φρύγες μετονομάσθησαν.

Δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία ὥς πρὸς τὰ αἷτια καὶ τὸν χρόνον τῆς μεταναστεύσεως τῶν Βριγῶν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ὁ Kretschmer ⁽¹³³⁾ καὶ ὁ U. Köhler ⁽¹³⁴⁾, εἰς τοὺς ὁποίους παραπέμπει ὁ Γ. Ν. Χατζιδάκις ⁽¹³⁵⁾, λέγουν, ὅτι οἱ Βρίγες (Φρύγες) μετέβησαν εἰς Μ. Ἀσίαν κατὰ τὴν 3ην π.Χ. χιλιετηρίδα. Ὁ Ἀ. Κεραμόπουλος ⁽¹³⁶⁾ ἀντιθέτως λέγει, ὅτι τὸν 13ον οἱ Φρύγες (Βρίγες), πιεζόμενοι ἀπὸ τοὺς εἰσβαλόντας Ἰλλυροὺς, μετόκησαν εἰς τὴν Φρυγίαν. Βλέπομεν, λοιπόν, ὅτι ἡ διαφορὰ εἶναι μεγίστη.

Ὁ Ἑρνέστος Κούρτιος ⁽¹³⁷⁾ γράφει, ὅτι τὸν 13ον αἰῶνα π.Χ. οἱ Ἀσ-

131. Στέφανος Βυζάντιος, εἰς τὴν λέξιν Βρίγες (ἐπιτομὴ ἔθνικῶν), τόμος α' ἐκδόσις Βερολίνου, σελ. 186 καὶ 187.

132. Στράβων Ζ, 380, 26: «Ὅτι ἡ Βέροϊα πόλις ἐν ταῖς ὑπωρεῖαις κεῖται τοῦ Βερμίου ὄρους».

133. P. Kretschmer: «Einteilung in die Geschichte der Griechischen Sprache», σελίς 174 κέ.

134. V. Köhler εἰς «Sitzungsber. der Berl. Akad. 1897», σελίς 270 κέ.

135. Γ. Ν. Χατζιδάκις: «Γλωσσολογικαὶ Μελέται» Ἀθῆναι 1901, σελίδες 78, 92.

136. Α. Κεραμοπούλου: «Οἱ Θράκες», εἰς α' τόμον (1937) περιοδικοῦ Θεσπικῆς «Μῆνες» σελ. 80: «...Τὸν 13ον αἰῶνα π. Χρ. νέα κίνησις τῶν Ἰλλυριῶν ὡθεῖ ἄλλο κῆμα τῶν Ἑλλήνων, τοὺς Δωριεῖς, πρὸς νότον, ἐνῶ οἱ Θράκες, Μυσοὶ καὶ οἱ Φρύγες διαπερῶντες τὴν Προποντίδα κατέλαβον τὴν Μυσίαν καὶ τὴν Φρυγίαν ἐφ' ἑλλησπόντῳ...»

137. Ἑρν. Κουρτίου (μετ. Σπ. Π. Λάμπρου). Ἀθῆναι 1898, α' τόμος, σελίς 99

σύριοι εὔρον ἰθαγενῇ λαὸν εἰς τὰ μέσα ὁροπέδια, τοὺς Φρύγας καὶ συνεπῶς τοποθετεῖ τὴν μετανάστευσιν τῶν Βριγῶν (Φρυγῶν) πρὸ τοῦ 13ου αἰῶνος.

Δὲν δυνάμεθα νὰ διευκρινίσωμεν, ἔαν τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου (¹³⁸) (170—240 μ.Χ.) διὰ τὴν ἐκστρατείαν τῶν Φρυγῶν εἰς τὴν Εὐρώπην (Ἡμαθίαν), ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μίδου εἶναι μεταγενέστερα τῆς μεταναστεύσεως αὐτῶν ἐκ τῆς Μακεδονίας εἰς Μ. Ἀσίαν.

Δὲν ἔχει, δηλαδή, διαλευκανθῆ, ἂν οἱ Φρύγες ἐπανῆλθον εἰς τὴν χώραν, πού εἶχον ἐγκαταλείψει τὸν 30όν ἢ 13ον αἰῶνα π. Χ., ἢ ἔαν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς συγχέουν τὰ γεγονότα καὶ ὁμιλοῦν καὶ διὰ δευτέραν ἐπιδρομὴν (ἐπιστροφὴν) τῶν Φρυγῶν, ἐννοοῦντες τὴν πρώτην, ἢ ὁποία ἐγένετο κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους.

Ὁ Ἡρόδοτος (¹³⁹) ἀναφέρει εἰσβολὴν Τευκρῶν καὶ Μυσῶν εἰς τὴν Θράκην, Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, συνεπεία τῆς ὁποίας κατεστράφησαν οἱ Θράκες.

Περὶ τῶν Φρυγῶν ἔχομεν καὶ τὴν γνώμην, τὴν δημοσιευομένην εἰς τὸν Ἡρόδοτον (¹⁴⁰) καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν οὗτοι ἦσαν ὁ ἀρχαιότερος λαός.

Ἐκ τῶν ἀνευρεθεισῶν Φρυγικῶν ἐπιγραφῶν ἡ συγκριτικὴ γλωσσολογία συμπεραίνει, ὅτι ὑπῆρχε μεγάλη συγγένεια μεταξὺ τῆς γλώσσης τῶν Φρυγῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Ἑρν. Κούρτιος (¹⁴¹) γράφει, ὅτι: «ἡ Φρυγικὴ γλῶσσα ἀποδεικνύεται συγγενεστάτη πρὸς τὴν Ἑλληνικήν».

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ Πλάτων (¹⁴²) παρατηρεῖ, ὅτι εἰς τὴν Ἑλληνικήν γλῶσσαν συναντῶνται μερικαὶ Φρυγικαὶ λέξεις (βέδν, ἐξ ἧς ἡ Ἑδεσσα), λέγει δέ, ὅτι εἶναι σύνηθες νὰ ὀνομάζωνται βαρβαρικά αἱ λέξεις ἐκεῖναι τῶν ὁποίων δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐρμηνεία.

138. Ἀθηναίου, «Δειπνοσοφισταί», XV, σελ. 683.

139. Ἡροδότου VII, 20: «...μήτε τὸν (στόλον) Μυσῶν τε καὶ Τευκρῶν τὸν πρὸ τῶν Τρωϊκῶν γενόμενον, οἱ διαβάντες ἐς τὴν Εὐρώπην κατὰ Βόσπορον τοὺς τε Θρήκας κατεστρέψαντο πάντας καὶ ἐπὶ τὸν Ἰόνιον πόντον κατέβησαν μέχρι τε Πηνειοῦ ποταμοῦ τὸ πρὸς μεσαμβρίῃς ἦλσαν.»

140. Ἡροδότου II 2: «Οἱ δὲ Αἰγύπτιοι, πρὶν μὲν ἡ Ψαμμήτιχον σφέων βασιλεύσαι, ἐνέμιζον ἑωυτοὺς πρῶτους γενέσθαι πάντων ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ δὲ ψαμμήτιχος βασιλεύσας ἠθέλησεν εἰδέναι οἵτινες γενοῖατο πρῶτοι, ἀπὸ τούτου νομίζουσι Φρύγας πρῶτους γενέσθαι ἑωυτῶν, τῶν δὲ ἄλλων ἑωυτούς.»

141. Ἑρ. Κούρτιος (μετ. Σ. Λάμπρου) Ἰσ. τῆς Ἑλλάδος, τόμος α', σελ. 44.

142. Πλάτωνος: «Κρατύλος», 410 καὶ 421d: «Ὁ ἂν μὴ γινώσκωμεν, βαρβαρικὸν τι τοῦτ' εἶναι· εἴη μὲν οὖν ἴσως ἂν τι τῇ ἀληθείᾳ καὶ τοιοῦτον αὐτῶν, εἴη δὲ καὶ ὑπὸ παλαιότητος τὰ πρῶτα τῶν ὀνομάτων ἀνεύρετα εἶναι· διὰ γὰρ τὸ πανταχῇ στρέφεσθαι τὰ ὀνόματα οὐδὲν θαυμαστὸν ἂν εἴη, εἰ ἡ παλαιὰ φωνὴ πρὸς τὴν νυνὶ βαρβαρικῇς μὴδὲν διαφέρει».

Ὁ Π. Καρολίδης ⁽¹⁴³⁾ λέγει, ὅτι οἱ Φρύγες, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας, ἀτηριζομένης ἐπὶ τῶν ἀνευρισκομένων ἐπιγραφῶν, ὠμίλουν γλῶσσαν συγγενῇ τῆς Ἑλληνικῆς, γνώμην τὴν ὁποίαν ἀποδέχεται, ὡς φαίνεται, ὁ Σπ. Λάμπρος ⁽¹⁴⁴⁾ καὶ ὁ Κ. Γ. Κουρτίδης ⁽¹⁴⁵⁾.

Οἱ Φρύγες ἦσαν λαὸς γεωργικὸς καὶ εἶχον κλίσιν πρὸς τὰ Βακχικὰ ὄργανα, ἐξ αὐτῶν δὲ λέγεται, ὅτι διεδόθη καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς μουσικῆς εἰς τοὺς Πέρσας, οἱ ὅποιοι κατόικουν περὶ τὸν Ὀλυμπον.

Β. Ο ΜΙΔΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΗΠΟΙ ΤΟΥ

Ἀσάφεια, ὡς πρὸς τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον, ὑπάρχει καὶ δι' ἑν ἄλλο ζήτημα, ἥτοι διὰ τὸν μυθικὸν βασιλεῖα τῶν Φρυγῶν, τὸν Μίδαν.

Ὁ Kroll ⁽¹⁴⁶⁾ εἰς περισπούδαστον ἄρθρον του διαπραγματεύεται τὸ θέμα αὐτό, μὲ πολλὴν εὐρύτητα σκέψεως.

Ὁ Ἡρόδοτος ⁽¹⁴⁷⁾ ἀναφέρει, ὅτι, ὅταν οἱ Τιμενίδαι (τὸ 700 π.Χ.) ἔφθασαν ἐκ τῆς ἄνω Μακεδονίας, κατόκησαν πλησίον κήπων, οἱ ὅποιοι ἦσαν τοῦ μυθικοῦ βασιλέως τῶν Φρυγῶν. Εἰς τοὺς κήπους αὐτοὺς αὐτεφύοντο τριαντάφυλλα, ποὺ εἶχον ἐξήντα φύλλα καὶ ὑπερέτερον τῶν ἄλλων, κατὰ τὴν εὐωδίαν.

Εἰς τοὺς κήπους αὐτοὺς, κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸν τῶν Μακεδόνων, συνελήφθη ὁ Σ(ε)ιληνός. Καὶ ἐπάνω ἀπὸ τοὺς κήπους εὗρισκτο τὸ ὄρος Βέρμιον, ποὺ ἦτο ἄβατον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος.

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαλευκανθῇ τὸ γεννώμενον ζήτημα, ἐὰν ὑπῆρξαν περισσότεροι, τοῦ ἐνός, βασιλεῖς τῶν Φρυγῶν μὲ τὸ ὄνομα Μίδας. Κατὰ τὴν γνώμην μερικῶν συγγραφέων ὁ Μίδας ἐβασίλευσε πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ Πολέμου (12ος αἰὼν π.Χ.) περὶ τὸ 1300 π.Χ. ἢ πολὺ ἐνωρίτερον, εἰς τὴν Ἡμαθίαν, ὅπου κάτω ἀπὸ τὸ Βέρμιον εἶχε τοὺς περιφήμους κήπους του.

Κατ' ἄλλους ὑπῆρξαν 4 τοὐλάχιστον βασιλεῖς τῶν Φρυγῶν ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο εἶχον πατέρα φέροντα τὸ ὄνομα Γόρδιος. Ἐξ αὐτῶν ὁ εἰς ἐβασίλευσε περὶ τὸ 1300 π.Χ. καὶ ὁ ἄλλος περὶ τὰ τέλη τοῦ 8ου π.Χ. αἰῶνος.

143. Π. Καρολίδου: «Παγκόσμιος Ἱστορία», τόμος Δ', Ἀθήναι 1937, σελίς 218 κ.ε. καὶ εἰς Ἱστορίαν Ἑλλ. Ἔθνους Κ. Παπαρηγοπούλου, 6η ἐκδοσις 1932, α' τόμος, α' μέρος, ἐνθα εἰσαγωγή τοῦτου, εἰς σελίδας νη κ.ε.

144. Σπ. Λάμπρου, Μικταὶ σελίδες, Ἀθήναι 1905, σελίς 169 κ.ε.

145. Κ. Γ. Κουρτίδου: «Ἱστορία τῆς Θράκης», τόμος α', Ἀθήναι 1932, σελίς 290 κ.ε.

146. Kroll, ἄρθρον εἰς τὴν Real Enc. Paulys—Wissowa, τόμος XXX (1932) σελίδες 1526—1540.

147. Ἡροδοτὸν VIII, 138 Παρβλ. καὶ Λυκόφρον 1397-1408. Εὐφορίων, παρὰ Σχολ. Κλήμ. Ἀλεξ. σ. 6.

Ὁ Ἀθήναιος, ὅπως ἐσημειώθη ἀνωτέρω, ἀναφέρει, ὅτι ὁ Μίδας εἰσέβαλε ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Ἡμαθίαν καὶ ἐκαλλιέργησεν εἰς τὴν περιοχὴν Βερμίου θυντάφυλλα τριαντάφυλλα. Τὶ συμβαίνει λοιπόν;

Ὁ Ἡρόδοτος (1^α) ἀναφέρει τὸν βασιλέα τῆς Φρυγίας Μίδαν, υἱὸν τοῦ Γορδίου, νὰ προσφέρῃ τὸν χρυσὸν θρόνον του, εἰς τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν, ὡς ἀφιέρωμα. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν νεωτέρων ἢ ἀφιέρωσις αὐτὴ ἐγένετο τὸ 737 π. Χ.

Τὸ χωρίον τοῦ Θουκυδίδου, κατὰ τὸ ὁποῖον εἰς τοὺς κήπους τοῦ Μίδου, τοὺς εὗρισκομένους ὑπὸ τὸ Βέρμιον, συνελήφθη ὁ Σ(ε)ιληνὸς [VIII, 138: «... Ἐν τούτοις καὶ ὁ Σιληνὸς τοῖσι κήποισι ἦλω, ὡς λέγεται ὑπὸ Μακεδόνων...»] δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῇ, ἂνευ ἀμφιβολιῶν καὶ ἐνδοιασμῶν. Μέχρι σήμερον ἡρμηνεύετο: «Καὶ εἰς αὐτοὺς ἐδῶ τοὺς κήπους συνελήφθη καὶ ὁ Σ(ε)ιληνός, ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, ὡς λέγεται.» Νομίζομεν, ὅτι ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ δὲν εἶναι συντακτικῶς ὀρθή. Δὲν συνελήφθη ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ὁ Σειληνός, ἀλλὰ οἱ Μακεδόνες ἔλεγον, ὅτι εἰς τοὺς κήπους αὐτοὺς συνελήφθη [ὑπὸ τοῦ Μίδου] ὁ Σειληνός. Τὸ «ὑπὸ Μακεδόνων» δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ ρῆμα ἦλω, ἀλλὰ εἰς τὸ ρῆμα ὡς λέγεται, διότι ἄλλως ἔδει, μετὰ τὸ «ὡς λέγεται», νὰ ὑπάρχῃ κόμμα [,], ὥστε τὸ κείμενον νὰ διαβάζεται: «... ἦλω, ὡς λέγεται, ὑπὸ Μακεδόνων.» Τούλάχιστον εἰς τὴν ἔκδοσιν Λειψίας [Herodoti Historiarum libri IX edidit Henr. Rudolph Dietsch, edidit altera curavit H. Kallenberg, τόμος II, ἔκδοσις Στερεοτύπου, Λειψία MCM I σελίς 317], δὲν τίθεται κόμμα [,] μετὰ τὸ «λέγεται».

Καὶ ἡ παρατήρησίς μας αὐτὴ δὲν ἔχει μόνον φιλολογικὴν σημασίαν, διότι, ἐὰν ἰσχυρίζωντο οἱ Μακεδόνες, ὅτι οἱ ἴδιοι συνέλαβον τὸν Σειληνόν, τότε θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προσδιορισθῇ ἀμέσως ὁ χρόνος κατὰ τὸν ὁποῖον ἔζησεν ὁ Μίδας, καθόσον τὰ πρόσωπα Μίδας καὶ Σειληνός, εἰς τὴν μυθολογικὴν διήγησιν περὶ τοῦ Μίδου, συνυπῆρξαν χρονικῶς. Ἄν συνεπῶς δεχθῶμεν, ὅτι ὁ Σειληνός συνελήφθη ὑπὸ τῶν Μακεδόνων καὶ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μας, ὅτι οἱ Τημενίδαι Μακεδόνες ἀφίχθησαν εἰς τὴν Ἡμαθίαν περὶ τὸ 700 π. Χ. (κατ' ἄλλους κατὰ τὰ τέλη τοῦ 9ου αἰῶνος π. Χ.) αὐτομάτως προσδιορίζεται ὁ χρόνος κατὰ τὸν ὁποῖον ἐβασίλευσεν ὁ, υἱὸς τοῦ Γορδίου, Μίδας εἰς τὴν Ἡμαθίαν, δηλαδή μόνον πρὸ τοῦ 700 π. Χ. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι γίνεται κοινῶς δεκτόν, ὅτι ὁ Μίδας ἤδη κατὰ τέλη τοῦ 8ου π. Χ. αἰῶν. ἐβασίλευεν εἰς τὴν Φρυγίαν. Συνεπῶς ὁ Σειληνός συνελήφθη ὑπὸ τοῦ Μίδου καὶ οὐχὶ ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, λέγει δὲ ὁ Ἡρόδοτος, ὅτι οἱ Μακεδόνες ἰσχυρίζοντο, πὺς εἰς τὴν Ἡμαθίαν συνελήφθη ὁ Σειληνός, διότι ὑπῆρχε καὶ ἡ ἄλλη ἄποψις—ἡ καὶ ἐπικρατοῦσα— ὅτι οὗτος συνελήφθη εἰς τοὺς κήπους τοῦ Μίδου, τοὺς εὗρισκομένους εἰς τὴν Φρυγίαν.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι ο βασιλεὺς τῶν Φρυγῶν Μίδας, ὁ υἱὸς τοῦ Γορδίου, ἐβασίλευσε κατ' ἀρχάς εἰς τὴν Ἡμαθίαν [περιοχὴν Βεροίας] καὶ ἐν συν-
εχείᾳ ἐγκατέλειψε τὴν περιοχὴν καὶ ἱδρυσεν τὸ νέον βασιλεῖόν του, εἰς τὴν
Φρυγίαν.

Ὅπως δὴποτε διὰ τὸν βασιλέα Μίδαν, τὸν υἱὸν τοῦ Γορδίου, ὑπάρχει
ἡ μυθολογικὴ παράδοσις κατὰ τὴν ὁποίαν οὗτος συνέλαβεν εἰς τοὺς κήπους
του [τῆς Φρυγίας μᾶλλον ἢ εἰς τοὺς κειμένους ὑπὸ τὸ Βέρμιον] τὸν Σειλη-
νόν, εἰς κατάστασιν μέθης. Ὁ Σειληνὸς ὑπῆρξε, κατὰ τὴν μυθολογίαν, βα-
σιλεὺς τῆς Νύσης τῆς Λιβύης καὶ τροφὸς καὶ διδάσκαλος τοῦ θεοῦ Διόνυ-
σου. Ὁ θεὸς Διόνυσος ὑπερηγάπα τὸν Σειληνὸν καὶ τὸν ἐδέχετο ὡς ἴσον
εἰς τὰς ἐκστρατείας καὶ τὰς ὀργιαστικὰς ἐορτάς. Ὁ Μίδας, λοιπόν, συνέλα-
βε κάποτε τὸν Σειληνὸν εἰς τοὺς κήπους του εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν καὶ
ἐξηγντλημένον. Χάρις εἰς τὰς περιποιήσεις τοῦ Μίδου ὁ Σειληνὸς συνῆλθε
συντόμως.

Ὁ θεὸς Διόνυσος ἀπὸ τὴν χαρὰν του, πού ἐσώθη ὁ ἀγαπητός του
Σειληνός, ἐγνώρισεν εἰς τὸν Μίδαν, ὅτι ἦτο διατεθειμένος, νὰ ἀνταμείψῃ
τὸν βασιλέα, μὲ ὅ,τι αὐτὸς ἤθελεν. Ὁ Μίδας ἐζήτησε, νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἱ-
κανότητα, νὰ γίνῃται χρυσὸς ὅ,τι ἔγγιζει. Πράγματι ὁ θεὸς Διόνυσος ἐφάνη
συνεπῆς πρὸς τὰς ὑποσχέσεις του καὶ ὁ Μίδας ὅ,τι ἔγγιζεν ἐγίνετο χρυσός.
Ἀλλὰ ἡ ἰδιότης αὕτη, ἡ ἱκανότης τοῦ βασιλέως, ἀντὶ τῆς εὐτυχίας, ἔφερεν
εἰς αὐτὸν τὴν δυστυχίαν, διότι ἐπρόκειτο συντόμως ἰ' ἀποθάνῃ, ἀφοῦ καὶ
αἱ τροφαί, πού ἔγγιζεν ἐγίνοντο χρυσός.

Ὁ βασιλεὺς Μίδας ἐζήτησε νέαν χάριν ἀπὸ τὸν Διόνυσον: Νὰ λυτρω-
θῇ ἀπὸ τὴν ἱκανότητα αὐτήν. Ὁ θεὸς Διόνυσος ὑπέδειξεν εἰς τὸν Μίδαν
νὰ λουσθῇ εἰς τὸν ποταμὸν Πακτωλόν. Πράγματι ὁ Μίδας ἐλούσθη καὶ ἀ-
πὸ τότε ἀπηλλάγη ἀπὸ τὴν ἱκανότητά του, ὁ δὲ Πακτωλὸς μετεβλήθη εἰς
χρυσοφόρον.

Ἄλλη παράδοσις ἀναφέρει, ὅτι ὁ Μίδας ἀπέκτησεν αὐτιά ὄνου, διότι
ἐκρινεν, ὅτι ὁ μουσικὸς Μαρσύας ἢ ὁ Πᾶν ἔπαιξε καλύτερον τὸν αὐλὸν του,
ἀπὸ τὸν θεὸν Ἀπόλλωνα. Ὁ Μίδας ἐκρυπτε μὲ ἐπιμέλειαν τὸ μειονέκτημά
του, ἀλλὰ ὁ λαὸς του τὸ ἐπληροφόρηθη ἀπὸ τὸν ἀθυρόστομον καὶ φλύα-
ρον κουρέα τοῦ βασιλέως.

Αὗται εἶναι αἱ δύο μυθολογικαὶ παραδόσεις διὰ τὸν βασιλέα τῶν Φρυ-
γῶν Μίδαν, ὁ ὁποῖος φαίνεται, ὅτι ἐβασίλευσε κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν περιοχὴν
Βεροίας—ὡς θὰ ἀναπτυχθῇ ἀμέσως—καὶ ὕστερον εἰς τὴν Φρυγίαν τῆς Μ.
Ἀσίας, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ἡ ἁμαξὰ του, τῆς ὁποίας τὸν «Γόρδιον δεσμόν»
ἔκοψεν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος.

**

Περὶ τῆς ἀκριβοῦς τοποθεσίας, ὅπου ἔκειντο οἱ κῆποι τοῦ βασιλέως
Μίδου εἰς τὴν Ἡμαθίαν, ὑπάρχον ἄμφισβητήσεις.

Ὁ Otto Abel⁽¹⁴⁹⁾, ἐσφαλμένως, τοποθετεῖ αὐτοὺς εἰς τὴν Ἑδεσσαν ὥς καὶ οἱ αὐτὸν ἀκολουθοῦντες Παναγ. Παπακωνσταντίνου⁽¹⁵⁰⁾ καὶ Εὔστ. Στουγιαννάκης⁽¹⁵¹⁾, ὁ δὲ Casson⁽¹⁵²⁾ δέχεται, ἐπίσης ἐσφαλμένως, ὅτι οἱ κῆποι τοῦ Μίδου ἔκειντο εἰς τὴν Πιερίαν, μὲ τὴν γνώμην δὲ τούτου διαφωνεῖ ὁ Ἱ. Παπασταύρου⁽¹⁵³⁾, λέγων, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος τοποθετεῖ τοὺς κήπους εἰς τὴν Ἡμαθίαν, ἣ ὁποία ἀπετέλεσε τὸν πρῶτον πυρῆνα.

Ὁ A. Struck⁽¹⁵⁴⁾ λέγει, ὅτι ἡ Βέροια καὶ τὸ Βέρμιον ἀπὸ τοὺς πολλοὺς παλαιούς χρόνους ἔχουν συνταυτισθῇ εἰς τὰ γραπτὰ κείμενα καὶ συνεχίζει: «Εἰς τοὺς πρόποδας αὐτοῦ τοῦ Βερμίου τοποθετεῖ τὸν κῆπον τοῦ Μίδου ὁ Ἡρόδοτος [VIII, 138]. Ἐκεῖ φυτρῶνουν ἄγρια τριαντάφυλλα, τὰ ὁποία ἔχουν 60 φύλλα καὶ τῶν ὁποίων ἡ μυρωδιὰ εἶναι πολὺ καλυτέρα ἀπὸ τὰ ἄλλα τριαντάφυλλα. Ἡ παραγωγή τῶν τριανταφύλλων δὲν ἦτο ὀνομαστή, ἀλλὰ μία παλαιὰ παροιμία λέγει, ὅτι οἱ Τοῦρκοι τρία πράγματα ἠγάπων, τὰ δαμάσκηνα ἀπὸ τὴν Σερβίαν, τὸ μέλι τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ τὰ τριαντάφυλλα τῆς Καραφεροῖας [Βεροῖας]». Αὐτὰ λέγων ὁ Struck, φαίνεται, ὅτι ἀποδέχεται τὴν ὑπαρξίν τῶν κήπων τοῦ Μίδου, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βεροῖας, ὅπου αὐτοφύονται τὰ 60φυλλα τριαντάφυλλα [ρόδα] τοῦ Ἡροδότου.

Νομίζομεν, ὅτι τὰ ἱστορικὰ κείμενα, τοῦ Ἡροδότου, Στράβωνος καὶ Ἀθηναίου εἶναι ἀπολύτως σαφῆ καὶ ἐξ αὐτῶν ἀδιαφιλονεικῶς συνάγεται, ὅτι οἱ περίφημοι κῆποι τοῦ βασιλέως τῶν Φρυγῶν Μίδου ἔκειντο εἰς τὴν Βέροϊαν, ὥς ἀποδέχεται καὶ ὁ Struck, χωρὶς ὅμως νὰ θεμελιώσῃ τὴν γνώμην του με ἱστορικὰ κείμενα, ἀλλὰ μὲ παραδόσεις καὶ παροιμίας.

**

Καὶ ἰδοὺ διατί:

α) Δὲν ἔκειντο εἰς τὴν Πιερίαν οἱ κῆποι τοῦ Μίδου, διότι ὁ Ἡρόδοτος [VIII, 138] λέγει, ὅτι οἱ Τημενίδαι κατόκησαν «πέρας» [=πλησίον] τῶν κήπων τοῦ Μίδου καὶ εἶναι ἀναμφισβήτητον γεγονός, ὅτι τὸν πρῶτον πυρῆνα, τὴν ἔδραν τοῦ μακεδονικοῦ βασιλείου ἀπετέλεσεν ἡ Ἡμαθία, ἐντελῶς διάφορος τῆς ἀρχαίας Πιερίας, ἣ ὁποία κατεκτήθη ἀργότερον. Ἐξ ἄλλου τὸ Βέρμιον δὲν κεῖται εἰς τὴν Πιερίαν, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἡμαθίαν, ὁ δὲ Ἡρόδοτος εἶναι ἀπολύτως σαφὴς λέγων, ὅτι ἐπάνω ἀπὸ τοὺς κήπους τοῦ

149. Ἐνθ. ἀνωτέρω, σελίς 73, 110 κέ.

150. Παπακωνσταντίνου: «Ἱστορικὴ τε καὶ Γεωγραφικὴ ἔρευνα, περὶ... τῆς Ἡμαθίας», σελίς 44.

151. Εὔστ. Στουγιαννάκης: Ἑδεσσα ἡ Μακεδονική, ἐν τῇ Ἱστορίᾳ. Θεσ/νίκη 1932, σελ. 78 (ἐν σημειώσει).

152. S. Casson «Macedonia, Thrace, and Illyria...». Oxford 1926, σελ. 55, 60, 104, 175, 269.

153. Ἱ. Παπασταύρου: «Μακεδονικὴ Πολιτικὴ κατὰ τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα. Ἀλέξανδρος (ὁ) Ἀός», τεύχος 1ον. Θεσ/νίκη 1936, σελίς 9.

154. Adolf Struck: «Makedonische...Fahrten II» κτλ. σελ.34.

Μίδου εὐρίσκετο τὴν Βέρμιον. Ἀκόμη ὁ Casson δὲν ἐπρόσεξεν, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει, πὼς οἱ Μακεδόνες διέβησαν τὸν ποταμόν (ὁ ὁποῖος ἦτο ἀσφαλῶς ὁ Ἀλιάκμων) καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν χώραν, ὅπου πλησίον εὐρίσκοντο οἱ κῆποι τοῦ Μίδου. Κατὰ συνέπειαν οἱ κῆποι εὐρίσκοντο ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ, δηλαδὴ εἰς τὴν Ἡμαθίαν.

β) Δὲν πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν οἱ κῆποι τοῦ Μίδου εἰς τὴν Ἔδεσσαν, ὅπως ἰσχυρίζονται ὁ Abel, ὁ Π. Παλακωνσταντίνου καὶ ὁ Ε. Στουγιαννάκης, διότι ὁ Στράβων εἶναι σαφής, λέγων, ὅτι ἡ Βέρροια κεῖται εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὕρους Βερμίου. Ὁ Ἡρόδοτος δὲ λέγει, ὅτι εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Βερμίου ἔκειντο οἱ κῆποι τοῦ Μίδου. Ἀλλὰ ἡ Ἔδεσσα δὲν κεῖται, ὥς γνωστόν, εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Βερμίου, ἀλλὰ βορείως τούτου. Συνεπῶς δὲν ἔκειντο εἰς τὴν Ἔδεσσαν οἱ κῆποι τοῦ Μίδου, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκοντο εἰς τὰς ὑπωρείας του. Ἀλλὰ ὁ Ἡρόδοτος ἀποκλείει τὴν γνώμην αὐτὴν καὶ διὰ ἄλλον λόγον. Λέγει, λοιπόν, ὅτι οἱ Μακεδόνες Τημενίδαί ἰδρυσαν τὸ βασιλεῖόν των πλησίον τῶν κήπων τοῦ Μίδου. Εἶναι ἐξ ἄλλου γνωστόν, ὅτι πρώτη πρωτεύουσα τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου τῆς Ἡμαθίας διετέλεσεν ἡ Ἔδεσσα (ἢ Αἰγαί) καὶ συνεπῶς, ἐὰν οἱ κῆποι τοῦ Μίδου ἔκειντο πράγματι εἰς τὴν Ἔδεσσαν, δὲν θὰ ἐσημείωνεν ὁ Ἡρόδοτος, ὅτι οἱ Μακεδόνες κατόκησαν «πέλας» (πλησίον) τῶν κήπων τοῦ Μίδου, ἀλλὰ εἰς τοὺς κήπους τοῦ Μίδου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συμπεραίνομεν, ὅτι, ἐφόσον οἱ κῆποι τοῦ Μίδου ἔκειντο κάτω ἀπὸ τὸ Βέρμιον, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, εἰς δὲ τὴν θέσιν αὐτὴν, κατὰ τὸν Στράβωνα, εὐρίσκετο, ὅπως καὶ σήμερον, ἡ Βέρροια, δὲν ὑπάρχει πλέον ἀμφιβολία, ὅτι καὶ οἱ κῆποι εὐρίσκοντο εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας.

Διὰ νὰ εἵμεθα, ὅμως, σύμφωνοι πρὸς τὸ ἀβέβαιον «πέλας—πλησίον» τοῦ Ἡροδότου καὶ δεδομένου, ὅτι ἡ Βέρροια ἀπέχει κάπως τῆς Ἐδέσσης—Αἰγῶν, ὅπου ἰδρυσαν τὸ βασιλεῖόν των οἱ Μακεδόνες, πρέπει νὰ δεχθῶμεν, τελικῶς, ὅτι οἱ κῆποι τοῦ περιφήμου βασιλέως τῶν Φρυγῶν Μίδου ἔκειντο εἰς τὴν ὁδὸν Βεροίας—Ναούσης, θέσις ἡ ὁποία καὶ εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Βερμίου εὐρίσκεται, ἀλλὰ καὶ εἶναι πλησιέστερον πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ βασιλείου, τὴν Ἔδεσσαν.

9. Ο ΧΡΟΝΟΣ ΚΤΙΣΕΩΣ ΤΗΣ ΒΕΡΡΟΙΑΣ

Λέον νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ἐκ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Στράβωνος συνάγεται, πὼς ἡ Βέρροια ὑπῆρξεν ἡ ἔδρα τῶν Βοιγῶν [Φρυγῶν], διότι ὁ Στράβων σημειώνει, ὅτι οἱ Βοίγες κατεῖχον τὸ Βέρμιον, εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὁποίου ἔκειτο ἡ Βέρροια. Συνεπῶς ἡ Βέρροια ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Φρυγῶν [Βοιγῶν], οἱ ὁποῖοι κατόκουν τὴν περιοχὴν τοῦλάχιστον πρὸ τοῦ 9ου αἰῶνος π. Χρ. Ἄν δὲ λάβωμεν, ὑπ' ὄψιν τὴν συντηρη-

τικήν γνώμην, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Βρίγες μετηνάστευσαν ἐκ τοῦ Βερμίου εἰς τὴν Φρυγίαν τὸν 13ον αἰῶνα π.Χρ., δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὸν χρόνον κτίσεως τῆς πόλεως πρὸ τοῦ 13ου αἰῶνος π.Χρ., ὡς δὲ ἀνωτέρω ἀνεφέρθη κατ' ἄλλην ἀποψιν οἱ Βρίγες ἔφυγον ἐκ τοῦ Βερμίου πρὸ τοῦ 3000 π.Χρ., ἰδρυσάντες εἰς Μ. Ἀσίαν τὸ Φρυγικὸν βασίλειον.

Κατὰ συνέπειαν ἡ μακεδονικὴ πόλις Βέροια ἐκτίσθη κατὰ τοὺς μυθικοὺς χρόνους, δι' αὐτὸ καὶ αἱ δύο ἐκδοχαί, περὶ τῶν ἰδρυτῶν αὐτῆς, ἀναφέρονται εἰς μυθικὰ πρόσωπα.

Τὸν ἀκριβῆ χρόνον κτίσεως τῆς πόλεως Βεροίας δὲν δυνάμεθα, οὔτε κατὰ προσέγγισιν νὰ ὀρίσωμεν, διότι αἱ χρονολογίαι, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τοὺς μυθικοὺς χρόνους εἶναι ὅπωςδῆποτε αὐθαίρετοι, στηριζόμεναι, οὐχὶ εἰς γραπτὰ μνημεῖα ἀλλὰ, εἰς ὑποθετικοὺς ὑπολογισμοὺς καὶ εἰκασίας.

Τὸ ὅτι ἡ Βέροια εἶναι πόλις τῆς ὁποίας ἡ ἰδρυσις ἀνάγεται εἰς τὴν μυθολογίαν καταδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ ὄνομα τῆς εἶναι προελληνικὸν καὶ δὴ Ἰλλυρικὸν ἢ καὶ Φρυγικόν, ἐφόσον δεχθῶμεν, ὅτι καὶ οἱ Βρίγες (Φρύγες) ἐχρησιμοποιοῦν τὸ ρῆμα Βέ, τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν ἔννοιαν τοῦ Φέρω.

**

Εἶναι, κατὰ συνέπειαν, πασιφανὴς ἀστήρικτος καὶ ἐσφαλμένη ἡ γνώμη τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου⁽¹⁵⁵⁾, ὁ ὁποῖος λέγει, ὅτι: « ἡ πόλις...Βέροια, ἀξιολογωτάτη πόλις πρὸς τὸ Ν.Δ. τῆς Πέλλης, ἐν ταῖς ὑπωρεῖαις τοῦ Βερμίου ὅρους ἐκ τ ῑ σ θ ἡ ὑ π ὀ τ ο ὕ Φ ι λ ῑ π π ο υ...»

Εἶναι δὲ ἡ ἀποψις αὐτή, ἱστορικῶς, ἐντελὴς λανθασμένη, διότι ὁ Θουκυδίδης (I, 61, 4) ἀναφέρει τὴν Βέροϊαν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῆς Μακεδονίας, τὸ φθινόπωρον τοῦ 432 π.Χρ., ἐνῶ ὁ Φίλιππος Β' (πατὴρ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου) ἐβασίλευσεν ἀπὸ τὸ 359—336 π.Χρ., ἥτοι ἐνα αἰῶνα ἀργότερον. Πῶς ἰδρύνθη, λοιπόν, ἡ Βέροια, ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἀφοῦ ἤδη προϋπῆρχεν;

Ὁ κορυφαῖος Ἕλλην ἱστορικὸς ἔπεσεν εἰς λάθος, ἀκολουθήσας, ὡς φαίνεται, τὴν ἐσφαλμένην, γνώμην τοῦ Sickler⁽¹⁵⁶⁾ ὁποῖος λέγει, ὅτι τὴν Βέροϊαν ἔκτισεν ὁ Φίλιππος.

Πῶς, ὅμως, ἔσφαλον οἱ δύο κορυφαῖοι συγγραφεῖς; Τοῦτο ὀφείλετο εἰς σύγχυσιν τῆς Μακεδονικῆς πόλεως Βεροίας καὶ τῆς Θρακικῆς (νῦν Βουλγαρικῆς, Στάρας Ζαγόρας) Βερόης, τὴν ὁποίαν πράγματι ἔκτισεν ὁ Φίλιπ-

155. Κ. Παπαρηγοπούλου: «Ἐγχειρίδιον τῆς Γεν. Ἱστορίας», α' βιβλίον, Ἀθῆναι 1849, σελίς 201 καὶ τοῦ αὐτοῦ: «Παγκόσμιος Ἱστορία» (β' ἔκδοσις, τόμος Α, Ἀθῆναι 1958, ἐπιμέλ. Ἀλ. Οἰκονομίδου) σελίς 332.

156. ὁ Sickler: «geograph», τόμος II, σελίς 220, λέγει διὰ τὴν Βέροϊαν: «Philippus sie erbant».

πος (Β'), όπως λέγει ο Σπ. Λάμπρος ⁽¹⁵⁷⁾: «ἡ ἐν στρατηγικωτάτῃ θέσει κτισθεῖσα Βερόη» καὶ ὁ Κων/νος Γ. Κουρτίδης ⁽¹⁵⁸⁾.

Ἀπαντες οἱ ἀσχοληθέντες, ἐπὶ τροχάδην, μὲ τὸν χρόνον ιδρύσεως τῆς Βεροίας σημειώνουν ἀπλῶς ὅτι: «ὁ χρόνος ιδρύσεως τῆς ἀνάγεται εἰς τοὺς μυθικοὺς χρόνους», ὁ δὲ Ο. Abel ⁽¹⁵⁹⁾ λέγει: «Ἡ Ἑδεσσσα, Βέροια καὶ Ἀλωρος ὑπῆρχον μὲν βεβαίως πρὸ τῆς Μακεδονικῆς κατακτήσεως, δὲν ἔφθασαν ὅμως εἰς μεγάλην σημασίαν».

Ὁ Ν. Ἀνδριώτης ⁽¹⁶⁰⁾ γράφει: «Στὴν ἴδια κατηγορία μποροῦν νὰ ὑπαχθῶν καὶ πολλὰς ἑλληνικὰς τοπωνυμίας τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας, ὅπως Αἰγαί, Ἀλιάκμων....Βέ(ρ)οια....πὺν ὑπῆρχαν στὴ Μακεδονία πρὶν ἀπὸ τὸν δῆθεν ἑξελληνισμό τῆς».

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ λεχθέντα, περὶ τοῦ χρόνου κτίσεως τῆς Βεροίας, σημειοῦμεν, ὅτι διὰ πρώτην φορὰν ἀναφέρεται ἡ πόλις τὸ 432 π.Χ. ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε προϋπῆρχε, χωρὶς νὰ δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν, πότε ιδρύθη.

Ἐπίσης ἂς λεχθῇ, ὅτι ἡ Βέροια, κειμένη πλησίον εὐφόρου πεδιάδος, τὴν ὁποίαν διέσχισον δύο ποταμοὶ (Ἀλιάκμων—Λουδίας), ὥς καὶ πολλοὶ παραπτόταμοι, δὲν εἶναι δυνατόν, εἰμὴ νὰ προσεῖλκυσε πολὺ ἐνωρὶς τοὺς πρώτους κατοικήσαντας τὴν περιοχὴν. Καὶ ἡ μὲν περιοχὴ κατ'οικεῖτο ὅπως-δήποτε περὶ τὸ 3000 π.Χ.—ὥς ἐσημειώθη ἀνωτέρω,— ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, ἐὰν ὑπῆρχε πόλις, φέρονσα καὶ τότε τὸ ὄνομα Βέροια ἢ ἐὰν ἐλέγετο ἄλλως.

Πάντως οἱ προϊστορικοὶ συνοικισμοί, οἱ λεγόμενοι «Τοῦμπες» (τύμβοι), πὺν εὐρίσκονται πλησίον τῆς πόλεως (παρὰ τὸν Σιδηροδρομικὸν Σταθμόν), ὥς καὶ εἰς τὴν Βεργίαν καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς περιοχῆς (Λευκάδια κτλ.) εἶναι ἀψευδεῖς μάρτυρες τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ πόλις καὶ ἡ περιοχὴ Βεροίας κατ'ἐκείνην παλαιότητα, ὅπως θὰ ἀποκαλύψουν καὶ αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαί, πὺν θὰ τείνουν εἰς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ γεγονότος αὐτοῦ.

157. Σπυρ. Π. Λάμπρου: «Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος», β' τόμος 1888, σελὶς 313.

158. Κων/νου Γ. Κουρτίδου: «Ἱστορία τῆς Θράκης», τόμος Α', Ἀθῆναι 1932 σελὶς 149.

159. ἐνθ. ἀνωτέρω, σελὶς 149.

160. Ν. Ἀνδριώτης: Ἡ γλώσσα καὶ ἡ ἑλληνικότητα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων» Θεσσαλονίκη 1952, σελὶς 17.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΒΕΡΟΙΑ ΕΠΙ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ!

ΓΕΝΙΚΑ ΠΕΡΙ ΗΜΑΘΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

ΗΤΟΙ:

10. Γενικά περί 'Ημαθίας.
11. Οἱ Μακεδόνες ιδρύουν τὸ Μακεδονικὸν Βασίλειον τῆς 'Ημαθίας, μὲ δευτέραν πόλιν τὴν Βέροian.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ!

ΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ

ΗΤΟΙ:

12. Ὅρια τῆς 'Ημαθίας καὶ ἀσχολίαι τῶν κατοίκων.
13. Αἱ πόλεις τῆς 'Ημαθίας: Ἐδεσσα (Αἰγαί), Βέροια, Μιέζα, Κίτιον, Σκύδρα ('Επισκοπὴ Ναούσης) καὶ ἡ γειτονικὴ Βάλλα (Βεργίνα).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε!

ΑΙ ΤΥΧΑΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΕΠΙ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΓΟΝΙΔΩΝ

ΗΤΟΙ:

14. Γενικὴ ἐπισκόπησις.
15. Οἱ Πέρσαι εἰσβάλλουν εἰς τὴν Μακεδονίαν (Μαρδόνιος-Ξέρξης).
16. Ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Μακεδονίαν, κατὰ τὸ 432 π.Χ., καὶ ἡ πολιορκία, ὑπὸ τούτων, τῆς Βεροίας.
17. Ἦτο ἡ Βέροια παραθαλασσία πόλις;
18. Ἦ Βέροια ἐπὶ βασιλέως Ἀρχελάου.

19. «Ἡ Κόρη τῆς Βεροίας».
 20. Ἡ Βέροια κατακτᾶται ὑπὸ τῶν Ὀλυνθίων. Ἀνωμαλῖαι.
 21. Ἡ Βέροια ἐπὶ Φιλίππου Β' καὶ Μ. Ἀλεξάνδρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Ἡ ΒΕΡΟΙΑ ΕΠΙ ΑΝΤΙΓΟΝΙΔΩΝ

ΗΤΟΙ:

22. Ὁ βασιλεὺς Δημήτριος (Πολιορκητῆς) ἐπισκέπτεται τὴν Βέροϊαν.
 23. Ὁ βασιλεὺς Πύρρος καταλαμβάνει τὴν Βέροϊαν.
 24. Τὰ Τείχη καὶ ἡ στρατηγικὴ θέσις, ἀξία τῆς Βεροίας κατὰ τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα.
 25. Συνεχεῖς ἀλλαγαι βασιλέων. Εἰσβολαὶ Γαλατῶν. Ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς βασιλεὺς.
 26. Ἡ Ὑργάνωσις καὶ ἡ διοίκησις τῆς Βεροίας ἐπὶ Ἀντιγονιδῶν.
 27. Θρησκείαι, Θεοί, Ἱερά, Ἱερεῖς εἰς τὴν Βέροϊαν ἐπὶ Ἀντιγονιδῶν. «Ἡ Λουομένη Ἀφροδίτη».
 28. Ἀγοραπωλησία καὶ ἀπελευθέρωσις δούλων ἐν Βεροίᾳ, ἐπὶ Ἀντιγονιδῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΓΕΝΙΚΑ ΠΕΡΙ ΗΜΑΘΙΑΣ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

10. ΓΕΝΙΚΑ ΠΕΡΙ ΗΜΑΘΙΑΣ *

Ὁ Ὅμηρος, πρῶτος, ἀναφέρει τὴν Ἡμαθίαν («Ἡμαθίην ἐρατεινήν») καὶ τὴν ὀνομάζει χώραν ἀξιαγάπητον, ὃ δὲ Πολύβιος ὥς καὶ ὁ Διόδωρος

* Περὶ Ἡμαθίας Βλπ.: Ὅμηρον Ἰλιάδα, Β, 77, Ε, 226, Ὀδύσσειαν Β, 326, Στράβωνος Ζ, 329, 11 («Γεωγραφικά», ἐκδοσίς Λειψίας, τόμος β, σελίδες 455-456), Στεφάνου Βυζαντίου, εἰς λέξιν («ἐπιτομή», ἐκδ. Βερολίνου, τόμος α, σελ. 301) Ἡσυχίου, λεξικόν, εἰς λέξιν Ἡμαθίαν (τόμος 2ος, σελ. 276), Σουΐδα, λεξικόν (σελ. 845), Πτολεμαίου ΙΙΙ, 13, 39, Θεοφράστου, περὶ φυτῶν, VI, 8, 12, Πολύβιου 28, 8, 4, Θησαυρὸν ἑλλην. γλώσσης. Παρίσιοι 1833, τόμος 4ος, σελ. 144, Livium 43,7 καὶ 44,44, Plinium IV 6.X.17, Μεγα Ἑτυμολογικὸν σ. 428, Forbiger, geographie, τόμος 3, σελίς 1061 καὶ εἰς Real Enc. Paulys κτλ. Α' ἐκδοσίς τόμος IV, εἰς λέξιν, Oberhummer εἰς Real Enc. Paulys—Wissowa, τόμος 5, (1899) σελίς 2480, W. Pape λεξικόν (1863—1870) τόμος I, σελίς 459, Desdévizes—du—Dezert, géographie ancienne de la Macedoine, Paris 1862, σελίς 104, Μ. Δήμιτσαν, εἰς Ἀρχαίαν Γεωγραφίαν τῆς Μακεδονίας κτλ. Α' σελίς 105 κέ, μέρος Βον, σελίς 10 κέ, Justin. 7,1 Tafel εἰς ἐκδοσιν Στράβωνος, ἀποσπάσμ. 11, Ε. Κουρτίου: Ἑλλ. Ἱστορία (μετ. Σπ. Π. Λάμπρου) τόμος Εὖς, Ἀθῆναι 1900, σελίς 15 κέ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, εἰς Γλωσσολογικὰς μελέτας. Ἀθῆναι 1901, σελ. 109 κέ. Κ. Παπαρηγόπουλον, εἰς Ἑγχειρίδιον Γεν. Ἱστορίας, Α' (1849) σελ. 200 κέ. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (ἐκδοσίς 6η 1933, ἐπιμέλεια Π. Καρολίδου) β' τόμος, I. Βασιματζίδην: Ἡ Μακεδονία καὶ οἱ Μακεδόνες, πρὸ τῆς τῶν Δωριέων καθόδου, Μόναχον 1867, Παῦλον Καρολίδην, εἰς Παγκόσμιον Ἱστορίαν, τόμος Δ' 1927, σελίς 208 κέ, Σπ. Λάμπρον, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Β' τόμος Ἀθῆναι 1888, σελίς 254 κέ, τοῦ αὐτοῦ: <Μικταὶ σελίδες>, Ἀθῆναι 1905, σελίς 73 κέ, Π. Παπακωνσταντίνου, Ἱστορικὴ τε καὶ Γεωγραφικὴ ἔρευνα κτλ. Ἀθῆναι 1888, σελ. 5 κέ, Κλ. Νικολαΐδην, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ κέντρον καὶ Βάσιν τὴν Μακεδονίαν, Ἀθῆναι 1923, τόμος Α, σελίς 55 κέ, Δημ. Φιλίππιδην, Ἡ Μακεδονία κτλ. Ἀθῆναι 1906, σελίς 18 κέ, V. Colocotronis: La Macedoine κτλ. Paris 1919, σελίς 24 ἐκ. Γιάν. Κορδάτον, Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, τόμος ΙΙΙ, Ἀθῆνα 1956, σελίς 13 κέ, Ἀπ. Δασκαλάκη, εἰς ἐπιτομὸν Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τοῦ Κ. Παπαρηγόπουλου, σελίς 54 κέ, τοῦ ἰδίου 122 κέ, Τοῦ αὐτοῦ, ὁ Ἑλληνισμὸς τῶν Ἀρχαίων Μακεδόνων εἰς Γεν. Στγ. Ἐπιθεώρησιν Ζ' (9) (1954) σελίς 3—21 καὶ εἰς <Ἀθηνᾶν> 54 (1950) σελίς 260 κέ, Ἀθαν. Ἰωαννίδην ἡ ἀρχ. Μακεδονία ἑξεταζομένη κατὰς τὰς πηγὰς κτλ. Ἀθῆναι 1911, σελίς 8 κέ. Εὐστ. Στουγιαννάκη, Ἐδεσσα, ἡ Μακεδονικὴ κτλ., σελίς 17 κέ, ἐπίσης καὶ ἐπουσιώδη ἀρθρα εἰς Μεγ. Ἑλληνικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν, Ἐλευθεροδάκη, Μπαρτ—Χίρστ, Παγκοσμίου, Ἠλίου, Μεγάλης Νέων (Χάρη Πάτση), ἐκ δὲ τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας, I. Βογιατζίδην: Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Θεσθνίκης, εἰς Μακεδονικά, Ε Μ.Σ., Α' τόμος (1940), σελίδ. 388 κέ κτλ.

Σικελιώτης (XXXI, 8,7] μᾶς πληροφοροῦν, ὅτι προηγουμένως ὠνομάζετο Παιονία.

Διὰ τὴν προέλευσιν τῆς λέξεως διάφοροι γινώμα ὑπάρχουν. Οὕτως, ἄλλοι μὲν ἰσχυρίζονται, ὅτι τὸ τοπωνύμιον τοῦτο ὀφείλει τὴν προέλευσίν του, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μυθικοῦ βασιλέως Ἡμάθου, ἄλλοι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμάθου, ὁ ὁποῖος, ἐπίσης κατὰ τὴν μυθολογίαν, ἦτο υἱὸς τοῦ Μακεδόνης καὶ τέλος ἄλλοι εἰς τὸν Ἡμαθίωνα, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν Ἡσίοδον («Θεογονία» 984) ἦτο υἱὸς τοῦ Τιθωνος καὶ τῆς Ἡούς, ἀδελφὸς τοῦ Μέμνωνος βασιλέως τῆς Αἰθιοπίας ⁽¹⁶¹⁾.

Ἀλλὰ καὶ αἱ τρεῖς ἐκδοχαὶ ἀπλῶς δεικνύουν τὴν μυθοπλαστικὴν ἱκανότητα, ἢ μᾶλλον δεινότητα, τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἡ ὀρθὴ προέλευσις τῆς λέξεως πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ, οὐχὶ εἰς τὴν μυθολογίαν ἀλλὰ, εἰς τὰς συγγενεῖς λέξεις. Ποίας, ὁμως, γλώσσης;

Καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὑπάρχει ἀμφισβήτησις:

Οὕτως ὁ Γ. Χατζιδάκις ⁽¹⁶²⁾ γράφει, ὅτι ἡ Ἡμαθία εἶναι Ἑλληνικὴ λέξις, προερχομένη ἐκ τῆς λέξεως ἁμαθος, ἀντὶ σάμαθος. Ὁμοίως καὶ ὁ Ν. Ἀνδριώτης ⁽¹⁶³⁾, ἀκολουθῶν τὸν Χατζιδάκιν, σημειώνει: «1) Μόνο ἡ Ἑλληνικὴ ἐπάνω στὴν Εὐρώπῃ ἔτρεψε τὸ Ἰνδοευρωπαϊκῶς πρὶν ἀπὸ φωνῆν σὲ [h] δηλ. σὲ δασεῖα π.χ... Ἡμαθία...». Ὁ Γ. Χατζιδάκις ἄλλοῦ ⁽¹⁶⁴⁾ γράφει, ὅτι ἡ Ἡμαθία προήλθεν ἐκ τοῦ ἁμαθος: «ἀντὶ σάμαθος... πάντα κατὰ τροπὴν τοῦ ἀρκτικοῦ σ, εἰς δασεῖαν, φαινόμενον ἀγνωστον ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐν Εὐρώπῃ λαλουμέναις γλώσσαις» καὶ περαιτέρω σημειώνει, ὅτι ἡ λέξις Ἡμαθία προήλθε διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου τῆς ἀνομοιώσεως: «β) Ὁ νόμος τῆς ἀνομοιώσεως, καθ' ὃν ἐκ δύο διαδοχικῶς ἀπαγγελλομένων δασέων τὸ πρῶτον τρέπεται εἰς τὸ ἀντίστοιχόν του ψιλόν, εἶναι μόνον Ἑλληνικὸς... πρβλ. Ἡμαθία ἀντὶ Ἡαμαθία...».

Ὁ Ἱ. Παπασταύρου ⁽¹⁶⁵⁾ γράφει, ὅτι ἡ περιοχὴ Βεροίας—Ἐδέσσης: «ἔφερε Φ ρ υ γ ι κ ἢ ν ὀνομασίαν καὶ ἐκαλεῖτο Ἡμαθία...», ὁμοίως δὲ φρονεῖ καὶ ὁ Γιάν. Κορδάτος ⁽¹⁶⁶⁾, γράφων: «Κατὰ τοὺς γλωσσολόγους τὸ τοπωνύμιον Ἡμαθία εἶναι Φρυγικὴ λέξις καὶ ἄλλα τοπωνύμια τῆς Μακεδονίας εἶναι Φρυγικά».

161. Περὶ Ἡμαθίωνος βλ. ἀρθρον τοῦ Tümpel εἰς R.E. τόμος 52 (1899) σελὶς 2480, Ἰωάν. Ρισπέν, Μυθολογία (ἐκ. Σ. Μαρινίτου, μετ. Ν. Τενενέ), Ἀθῆναι 1957, τόμος Β, σελίδες 112, 192, ἀρθρα εἰς τὰς Ἐγκυκλοπαιδείας, ὡς καὶ τὴν ἀνωτέρω βιβλιογραφίαν περὶ Ἡμαθίας.

162. Γ. Χατζιδάκις, Γλωσσικ. Μελέται κ.τ.λ., σελ. 51 καὶ 93.

163. Ν. Ἀνδριώτης: Ἡ γλώσσα καὶ ἡ Ἑλλην. κ.τ.λ. σελ. 14.

164. Γ. Χατζιδάκις, περὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων, ἔκδοσις «Ἑλληνισμοῦ», Ἀθῆναι 1896, σελίδ. 26, 28.

165. Ἱ. Παπασταύρου, ἐνθ. ἀνωτέρω σελὶς 9.

166. Γιάν. Κορδάτου, ἐνθ. ἀνωτ. σελὶς 13, σημείωσις.

Παρατηροῦμεν, συνεπῶς, ὅτι δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία. Τὰ ὑποστηριζόμενα, ὑπὸ τῶν Γ. Χατζιδάκι καὶ Ν. Ἀνδριώτη, παρὸνσιάζουν κάποιαν ἀντινομίαν, διότι, ἐφόσον τὸ σ μετετρέπετο εἰς Η καὶ τελικῶς εἰς δασεῖαν, ἔδει νὰ γράφωμεν ἄμαθος, Ἑμαθία (μὲ δασεῖαν) καὶ οὐχὶ ἄμαθος, Ἑμαθία. Ἐν συνεχείᾳ, βεβαίως, ὁ μὲν Γ. Χατζιδάκις διὰ τοῦ νόμου τῆς ἀνομοιώσεως ἐξοικονομεῖ τὴν λύσιν, λέγων, ὅτι γράφωμεν Ἑμαθία ἀντὶ Ἑαμαθία (Ἑαμαθία=Ἀμαθία), ἐνῶ δ Ν. Ἀνδριώτης γράφει Ἑμαθία (μὲ δασεῖαν).

Ἐξ ἄλλου, τὸ ὅτι ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει τὴν Ἑμαθίαν πολὺ πρὶν κατοικήσουν αὐτὴν οἱ Μακεδόνες νομίζομεν, ὅτι ἀνατρέπει τὴν γνώμην κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ λέξις Ἑμαθία εἶναι Ἑλληνική, διότι ταῦτο θὰ ἐγίνετο δεκτόν, εἰάν, μόνον, παραδεχθῶμεν, ὅτι τὴν πεδιάδα αὐτὴν κατόκουν οὐχὶ Βρίγες, ἀλλὰ Ἑλληνες, ἰσχυρισμός, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι ὀρθός, διότι δὲν συμβιβάζεται μὲ τὰ ἱστορικά κείμενα, κατὰ τὰ ὁποῖα Φρύγες (Βρίγες) κατόκουν τὴν περιοχὴν. Καὶ οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς, ποὺ ὑποστηρίζουν, ὅτι κοιτῖς καὶ ὀρμητήριον τῶν Μακεδόνων ὑπῆρξεν ἡ Μακεδονία, δὲν ἀμφισβητοῦν, ὅτι ἡ περιορισμένη περιοχὴ τῆς Ἑμαθίας κατωκεῖτο, ὑπὸ Φρυγῶν.

Ὁ Ο. Abel (¹⁶⁷) γράφων, ὅτι ἡ λέξις Ἑμαθία εἶναι «ἀρχαιοπελασγικὸν ὄνομα» παραδέχεται, ὅτι δὲν εἶναι Ἑλληνική, ἀλλὰ Προελληνική λέξις.

Νομίζομεν, λοιπόν, ὅτι περὶ σύμφωνον, μὲ τὰς ἱστορικὰς πηγὰς, κατὰ τὰς ὁποίας τὴν περιοχὴν κατόκουν, κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, Φρύγες (Βρίγες), εἶναι νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ λέξις Ἑμαθία εἶναι προελληνική, ἀναφερομένη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου. Ἐξ ἄλλου ἡ παραγωγὴ τῆς λέξεως ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς λέξεως σάμαθος εἶναι κάπως ἀμφισβητήσιμος, διότι, ἂν γίνῃ τοῦτο δεκτόν, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν τὸν τύπον Ἑμαθία (μὲ δασεῖαν) καὶ οὐχὶ Ἑμαθία, ὅπως εὐρίσκεται εἰς τὰ ἱστορικά κείμενα. Ὁ νόμος τῆς ἀνομοιώσεως (¹⁶⁷α) δὲν ἔσχε μόνον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Φρυγικὴν κτλ. καὶ γενικῶς εἰς τὴν Ἰαπετικὴν καὶ δὲν δύναται νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐξάλειψιν τῆς δασείας ἐκ τῆς λέξεως Ἑμαθία. Ἄν συνεπῶς ἡ λέξις Ἑμαθία ἦτο Ἑλληνική θὰ ἔδει, ὡς ὀρθῶς γράφει ὁ Ν. Ἀνδριώτης, νὰ γράφηται Ἑμαθία καὶ οὐχὶ Ἑμαθία (Σαμαθία, Ἑαμαθία, Ἀμαθία καὶ τελικῶς διὰ τοῦ νόμου τῆς ἀνομοιώσεως Ἑμαθία), ἀλλὰ εἰς τοῦτο δὲν συμφωνοῦν τὰ ἱστορικά κείμενα.

Εἰς τὴν Γεωγραφίαν τοῦ Μελετίου (¹⁶⁸) ἀναγινώσκομεν καὶ μίαν πρωτότυπον γνώμην κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἑμαθία «καὶ Αἰμαθία λέγεται». Δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, πόθεν ἀρύεται ὁ Μελέτιος τὴν πληροφορίαν αὐ-

167. Ot. Abel, ἐνθ. ἀνωτέρω, σελὶς 73.

167α. Γ. Χατζιδάκις, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 95 κέ.

168. Μελετίου, «Γεωγραφία (Παλαιὰ καὶ Νέα) μετὰ διορθώσεων...» Ἀνθ. Γαζή Βενετία 1807, σελὶς 471.

τὴν ἣ ἂν αὕτη ὀφείληται εἰς προσθήκην τοῦ Ἀνθ. Γαζῆ. Ὡς δὲ ἐσημειώθη ἄνωτέρω εἰς τὴν Ἀλβανίαν, ὑπάρχει πεδιάς, καλουμένη Μαθία, Ματία, ποὺ σημαίνει, εἰς τὴν Ἀλβανικὴν γλῶσσαν, ἀμμάδης κοιλάς.

**

Πλὴν τῆς χώρας, τῆς πεδιάδος Ἡμαθίας ὑπῆρχε καὶ πόλις Ἡμαθία.

Εἶναι ἀπορίας ἄξιον, πῶς οὐδεὶς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀσχοληθέντων μὲ τὸν καθορισμὸν τῆς θέσεως τῆς πόλεως Ἡμαθίας ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τοῦ τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ Σκύμνου τοῦ Χίου⁽¹⁶⁹⁾ (ἐνωρίτερον τοῦ Στράβωνος καὶ τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου) ὅτι ἡ πόλις Οἰσύμη ἐλέγετο Ἡμαθία καὶ εὐρίσκεται μετὰ τὴν Ἀμφίπολιν. Ὁ Στράβωνάπλῶς γράφει⁽¹⁷⁰⁾ (ὁ ἐπιτομεὺς αὐτοῦ) ὅτι ἡ πόλις ἔκειτο «πρὸς τῇ θαλάσῃ». Ὁ Λίβιος⁽¹⁷¹⁾ ὅμως καθορίζει σαφῶς, ὅτι Ἡμαθία ἔκαλεῖτο ἡ Θρακικὴ πόλις Οἰσύμη, ὅπως προηγουμένως ἐσημείωσεν ὁ Σκύμνος. Ὁμοίως ὁ Στέφανος Βυζάντιος εἰς τὴν λέξιν Οἰσύμη γράφει, ὅτι ἡ Οἰσύμη ἔκαλεῖτο Ἡμαθία. Εἰς δὲ τὴν λέξιν Ἡμαθία σημειώνει «πόλις καὶ χωρίον...». Ὁμοίως καὶ ὁ Just (7,1).

Ὁρθῶς, λοιπὸν, θὰ συνεπέρανε κανεῖς, ὅτι πόλις Ἡμαθία ἔκαλεῖτο ἡ Οἰσύμη τῆς Θράκης. Ἀλλὰ ὁ Βυζαντινὸς συγγραφεὺς Ζωναρᾶς⁽¹⁷²⁾ ἀνατρέπει κάπως τὴν γνώμην αὐτήν, γράφων, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ (12ος αἰῶν μ. Χρ.), ὑπῆρχεν ἡ γνώμη, ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη ἔκαλεῖτο, προηγουμένως, Ἡμαθία. Ἐκ τῆς φράσεως ὁμοῦς: «λέγεται» δύναται κανεῖς νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι καὶ ὁ χρονογράφος αὐτὸς ἀμφέβαλλε, διὰ τὴν ὁρθότητα αὐτῆς τῆς γνώμης.

Ὁ Abel συμφωνεῖ ἐπίσης, ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη ἐλέγετο προηγουμένως Ἡμαθία⁽¹⁷³⁾, ἀλλὰ καὶ ὁ Tafel⁽¹⁷⁴⁾ ἀναφέρει, ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη ἐλέγετο Ἡμαθία, ἐνῷ ὁ Μ. Δήμιτσας⁽¹⁷⁵⁾ σημειώνει, ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη εἶχε τὰ ὀνόματα «πρότερον Ἡμαθία, Ἀλία, Θέρμη» παραπέμπων εἰς τὸν Στέφανον Βυζάντιον, εἰς τὴν λέξιν Θεσσαλονίκην.

Ὁ Π. Παπακωνσταντίνου⁽¹⁷⁶⁾ καὶ ὁ ἀκολουθῶν αὐτὸν Ε. Στουγιαν-

169. Σκύμνου τοῦ Χίου: «Περίγησις» σελίς 542, στίχοι 655 καὶ ἐπόμενοι
«Μετ' Ἀμφίπολιν δὲ πρότερον Οἰσύμη πόλις
Θασίων γενομένη» μετὰ δὲ ταῦτα Μακεδόνων
Ἀπὸ τῆς Μακέσσης, Ἡμαθίας τε λεγομένης.»

170. Στράβωνος Ἐπιτομεὺς Ζ, ἀπ. 11: «Ἦν δὲ καὶ πόλις Ἡμαθία πρὸ τῇ
θαλάσῃ».

171. Livius XLIII, 7,10, XLIV 44,5

172. Ἰωάννου Ζωναρᾶ «Ἐπιτομὴ Ἱστοριῶν», ἔκδοσις Βόννης, XII,26: «Θεσσαλονίκη... ἡ πάλαι μὲν Ἡμαθία καλεῖσθαι λέγεται».

173. Ο. Abel, ἐνθ. ἄνωτέρω, σελίς 26.

174. T. Tafel. De Thessalonica eiusque agro, Berolini 1839, σελίς 4 IV.

175. Μ. Δήμιτσα. Ἀρχ. Γεωγρ. Μακεδονίας, β', σελίς 21

176. Π. Παπακωνσταντίνου, ἐνθ. ἄνωτέρω, σελίς 62.

νάκης (¹⁷⁶α) υποθέτουν, ὅτι ἡ πόλις Ἡμαθία ἔκειτο εἰς τὴν παραλίαν, μεταξὺ Ἀλιάκμονος καὶ Λουδίου, εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἡμαθίαν, νοτίως τῆς Θεσσαλονίκης.

* *

Περὶ τῶν ὁρίων καὶ τῆς ἐκτάσεως, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ Ἡμαθία, πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Μακεδόνων, ὑπάρχουν διχογνωμίαι καὶ ἀμφισβητήσεις. Ἄλλοι δίδουν εἰς αὐτὴν μεγάλην ἔκτασιν, συγχέοντες τὴν Ἡμαθίαν μὲ τὴν Μακεδονίαν, ὅπως διεμορφώθη ἀργότερον καὶ ἄλλοι περιορίζουν αὐτὴν μεταξὺ τῶν δύο ποταμῶν, δηλαδὴ τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ τοῦ Λουδίου. Ἡ Ἡμαθία κατὰ τὴν ἀποψιν αὐτὴν περιελάμβανε τὴν πεδινὴν χώραν μεταξὺ τῶν δύο ποταμῶν καὶ μίαν στενὴν λωρίδα πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅπου θὰ ἔκειτο ἡ πόλις Ἡμαθία. Μὲ τὴν ἀποψιν αὐτὴν συμφωνοῦμεν καὶ ἡμεῖς, διότι εἶναι γνωστόν, ὅτι αἱ πέριξ τοῦ τμήματος τούτου ἄλλαι ἐπαρχίαι, πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Μακεδόνων, δὲν ὑπήγοντο εἰς τὴν Ἡμαθίαν καὶ ἔφερον διάφορα ὀνόματα, ὡς Πιερία, Παιονία κτλ, αἱ ὁποῖαι, καὶ διὰ τὴν ἀργότερον ὑπῆχθησαν εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ἡμαθίας, διετήρησαν τὰ ὀνόματά των (¹⁷⁷). Τὸ κυριώτερον ὄρος τῆς Ἡμαθίας ἦτο τὸ Βέρμιον, εἰς τὰς ὑπαρχίας τοῦ ὁποίου κατόικουν Βρίγες καὶ ἔκειντο οἱ κῆποι τοῦ Μίδου.

* *

Κλείοντες τὴν παράγραφον διὰ τὴν Ἡμαθίαν, σημειώνομεν, ὅτι λίαν ἐσφαλμένως γράφεται ὑπὸ τινων ἡ λέξις: Ἡμα θεία, ἥτοι μὲ εἰ, διότι, ἐφόσον ἡ λέξις τονίζεται ἐπὶ τῆς παραληγουσῆς, προέρχεται ἐκ δευτεροκλίτου λέξεως (= ἁμαθας—ἁμάθου), ὅπως οἱ ποτε πρέπει νὰ γράφηται μὲ ι (Ἡμαθία). Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἔχωμεν τὸν τύπον Ἡμαθεία, ἐὰν ἡ λέξις προήρχετο ἐκ ῥήματος, λήγοντος εἰς —εύω, πλὴν ὅμως τοιοῦτον ῥῆμα δὲν ὑπάρχει, εἰ μὴ μόνον —εἰς τὴν Ἑλληνικὴν—τὸ ῥῆμα Ἀμαθύνω (βλέπε εἰς λέξιν Ἡσύχιον, Σουῖδα κτλ.) καὶ ἄρα πρέπει νὰ γράφωμεν Ἡμαθία καὶ οὐχὶ Ἡμαθεία.

11. ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΙΔΡΥΟΥΝ ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ, ΜΕ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΠΟΛΙΝ ΤΗΝ ΒΕΡΟΙΑΝ

Τὴν φιλόξενον, τὴν «χαριτωμένην» κατὰ τὸν Ὅμηρον, πεδιάδα τῆς Ἡμαθίας ἐξέλεξαν οἱ Μακεδόνες, ὡς ἔδραν των, διὰ νὰ κατακτήσουν προοδευτικῶς ὁλόκληρον τὴν σημερινὴν Μακεδονίαν.

Δὲν ἔχομεν ἀκριβεῖς εἰδήσεις διὰ τὸν λαόν, τὸν ὁποῖον εὗρον, εἰς τὴν

176α. Ε. Στουγιαννάκη, ἔν. ἀνωτ. σελίδες 39, 40.

177. Περὶ τῶν διαφορῶν γνώμων διὰ τὰ ὄρια καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς Ἡμαθίας βλέπε: Π. Παπακωνσταντίνου, ἔνθ. ἀνωτέρω σελίς 35 κέ, R. E. ἔνθ. ἀνωτέρω, Abel, ἔνθ. ἀνωτ., Μ. Δήμιτσα, ἔνθ. ἀνωτέρω, κτλ.

Ἡμαθίαν οἱ Μακεδόνες, μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν Φρυγῶν εἰς Μ. Ἀσίαν. Ἰδοὺ τὶ γράφει (ὑποθέτει μᾶλλον) ὁ O. Abel: ⁽¹⁷⁸⁾

« Τὸν πρῶτον μέγαν κλονισμόν ἔπαθεν ὁ ἔφ' ὅλου τοῦ βορρᾶ ἑξαπλωθεὶς Πελασγικὸς οἰκισμὸς ἐκ τῆς μεταναστεύσεως τῶν Φρυγῶν, ὅπερ ἐγένετο πολὺ πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου (δηλαδὴ πρὸ τοῦ 12ου αἰῶνος), ἀφ' οὗ ἄρχεται πᾶσα ἱστορικὴ χρονολογία παρὰ τοῖς Ἑλλήσι καὶ δι' αἰῶνας τὸ εἰρηνικὸν κράτος τοῦ Μίδου εἶχε τὸ κέντρον εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ χιονοσκεποῦς Βερμίου ὄρους.

Μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον εἰσέβαλεν ἡ θύελλα τῶν Θρακικῶν Ἐθνῶν, τῆς ὁποίας ὁ τελευταῖος κλύδων ἔθιξε τὴν ἐνδοτέραν Ἡμαθίαν καὶ οἱ Παῖονες ἀπετέλουν τὸ ἀμυντικὸν προτείχιμα.

Τότε τὸ Φρυγικὸν ἔθνος κατέλιπε τὴν Ἡμαθίαν.

Οἱ Φρύγες ἐξεβλήθησαν μόνον ἐξ Ἡμαθίας, οἱ δὲ ἐξελάσαντες αὐτοὺς ἦσαν ἀναμφιβόλως οἱ Βοττιαῖοι, οὓς εὐρίσκομεν εὐθὺς μόνον ἐν Ἡμαθίᾳ».

Ὁ Στράβων ⁽¹⁷⁹⁾ γράφει, ὅτι «οἱ μὲν (Βοττιαῖοι) ἐκ Κρήτης, ὡς φασι, τὸ γένος ὄντες, ἡγεμόνα ἔχοντες Βότωνα». Φαίνεται, ὅτι οἱ Βοττιαῖοι κατεῖχον τὴν χώραν μεταξὺ Ἀξιοῦ καὶ Λουδίου καὶ ἐν συνεχείᾳ καὶ τὴν Ἡμαθίαν (Λουδίας—Ἀλιάκμων), ἔχοντες πρωτεύουσαν τὴν Πέλλαν.

Ὁ Ἡρόδοτος ⁽¹⁸⁰⁾ σημειώνει, ὅτι οἱ Βοττιαῖοι ἐξειδώχθησαν ἐκ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, ὑπὸ τῶν Μακεδόνων καὶ ἠναγκάσθησαν, φαίνεται, νὰ στραφοῦν Νοτιοανατολικῶς περὶ τὴν Ποτίδαιαν.

Πολλοὺς αἰῶνας ὕστερον (14ος αἰὼν) ὁ συγγραφεὺς καὶ Αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννης Καντακουζηνὸς ὀνομάζει ὀλόκληρον τὴν περιοχὴν Βεροίας, Ἐδέσσης, Καστορίας κ.τ.λ. Βοττιαίαν, ὅπου τοποθετεῖ καὶ τὰς πόλεις ταύτας ^(180α).

* *

Περὶ τῆς κοιτίδος τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων καὶ περὶ τοῦ χρόνου, κατὰ τὸν ὁποῖον οὗτοι ἱδρυσαν τὸ Μακεδονικὸν βασίλειον τῆς Ἡμαθίας, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἐδεσσαν καὶ δευτέραν πόλιν τὴν Βέροian, οἱ νεώτεροι διαφωνοῦν, ἐνῶ ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Θουκυδίδης γράφουν, ὅτι ὁ Περδίκκας περὶ τὸ 700 π.Χ., προσερχόμενος ἐκ τοῦ Ἀργεὺς τῆς Πελοποννήσου ἱδρυσεν τὸ βασίλειόν του εἰς τὴν Ἡμαθίαν. Θὰ σημειώσωμεν, κατ' ἀρχήν, τὴν ὁμόφωνον γνώμην τῶν δύο κορυφαίων ἱστορικῶν τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἐν συνεχείᾳ τὰς νεωτέρας ἀπόψεις.

Ὁ Ἡρόδοτος ⁽¹⁸¹⁾ γράφει τὰ κάτωθι περίπου: Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος

178. Otto Abel (μετ. Μ. Δήμιτσα), Ἱστορία τῆς Μακεδονίας κ.τ.λ. σελ. 161-162.

179. Στράβωνος Γεωγραφικά Ζ, 329, 11.

180. Ἡροδότου VIII, 127.

180α Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, Ἱστορίαι, ἔκδοσις Βόννης, τόμος III, σελ. 118, 130. Πρβλ. καὶ I, 451.

181. Ἡροδότου VIII, 137—138.

Α' (498—454), ὁ Φιλέλλην εἶχε ὡς πρόγονόν του τὸν Περδίκκαν Α' (Περδίκκην), ὁ ὁποῖος ἔδρυνε τὸ Μακεδονικὸν βασίλειον ὡς ἑξῆς: Ἐφυγον ἀπὸ τὸ Ἄργος (τῆς Πελοποννήσου) οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ Ἀέροπος, Γαυάνης καὶ Περδίκκας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἀπόγονοι τοῦ Τημένου καὶ μετέβησαν εἰς Ἰλλυρίαν. Ἀπ' ἐκεῖ ἀνέβησαν εἰς τὴν Ἄνω Μακεδονίαν, εἰς τὴν πόλιν Λεβαίη (Λεβαία). Εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν ὑπηρέτουν εἰς τὸν βασιλέα, ἔναντι μισθοῦ καὶ ἔβροσκον ἵππους, βοῦς, ὁ δὲ νεώτερος, τῶν ἄλλων, Περδίκκας, τοὺς μικροὺς ἀμνούς.

Ὁ Βασιλεὺς δὲν ἦτο πολὺ πλούσιος, διότι τότε οἱ βασιλεῖς δὲν ἦσαν πλούσιοι, δι' αὐτὸ ἡ Ἰδία ἡ βασίλισσα ἐφρόντιζε διὰ τὴν τροφήν. Συνέβαινε, ὅμως, κατὰ περίεργον. Ὁ ἄρκτος τοῦ Περδίκκου, ὅταν ἐψήνετο, ἐδιπλασιάζετο. Αὐτὸ ἔγινε πολλάκις καὶ ἡ βασίλισσα ἐκκληκτος ἐπληροφόρησε σχετικῶς τὸν βασιλέα. Ὁ βασιλεὺς ἐσκέφθη, ὅτι αὐτό, ποῦ συνέβαινε, ἦτο κατὰ τὸ ὑπερφυσικὸν καὶ ὅτι θὰ εἶχε μεγάλας συνεπειάς. Φαίνεται, ὅτι ἐφοβήθη καὶ καλέσας τοὺς τρεῖς ἀδελφούς, τοὺς ἀνεκοίνωσε τὴν ἐπιθυμίαν του, νὰ ἀπαλλαγθῇ ἀπὸ αὐτοὺς καὶ διέταξε, νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν γῆν του. Οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ ἐζήτησαν τὴν καταβολὴν τῶν ἀπληρώτων μισθῶν των, διὰ νὰ φύγουν. Ἦτο ἀκόμη ἡμέρα καὶ ὁ Ἥλιος εἰσῆρχετο εἰς τὴν οἰκίαν ἀπὸ τὴν καπνοδόχον. Ὁ Βασιλεὺς ἐθύμωσε καὶ εἶπε: «Νά, σὰς δίδω τὸν μισθόν σας τὸν Ἥλιον», ἐννοῶν, ὅτι εἶχε τὴν δύναμιν νὰ τοὺς στερήσῃ τὴν ἐλευθερίαν των. Οἱ δύο ἐκ τῶν ἀδελφῶν ἔμειναν ἐκκληκτοι, ἀλλὰ ὁ Περδίκκας, ὁ ὁποῖος ἔτυχε νὰ ἔχῃ μάχαιραν εἶπε τὰ ἑξῆς: «Λεχόμεθα αὐτὰ τὰ ὁποῖα μὰς δίδεις» καὶ ἐχαράκωσε πέριξ τοῦ ἐδάφους τῆς οἰκίας, ὅπου εἰσῆρχετο ὁ Ἥλιος (ἀπὸ τὴν καπνοδόχον). Ἔτσι ἐσχηματίσθη εἰς κύκλος μὲ τὴν μορφήν δίσκου καὶ τρεῖς φορὰς ὁ Περδίκκας: «ἔς τὸν κόλπον ἀρυσάμενος τοῦ ἡλίου». Κατόπιν τῆς συμβολικῆς (καὶ εἰρωνικῆς) αὐτῆς ἐνεργείας τοῦ Περδίκκου οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ, καίτοι δὲν ἔλαβον τὰς ἀπολαύς των, ἔφυγον. Ἀλλὰ κάποιος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ βασιλέως ἐξήγησεν εἰς τὸν ἄρχοντα, τι συμβολικῶς (καὶ εἰρωνικῶς) ἔκαμεν ὁ Περδίκκας καὶ ὅτι ὁ νεώτερος αὐτὸς τῶν τριῶν ἀδελφῶν ἦτο πολὺ ἔξυπνος, ἀφοῦ ἔλαβεν, ὅ,τι τοῦ ἐδίδετο. Ὁ Βασιλεὺς ἐθύμωσε καὶ ἔστειλεν ἵππεῖς νὰ σκοτώσουν τοὺς τρεῖς ἀδελφούς. Ἀλλὰ εἰς τὴν χώραν ἐκείνην ὑπάρχει ποταμὸς (ὁ Ἀλιάκμων;) εἰς τὸν ὁποῖον, ὡς σωτήρα, θυσιάζουν οἱ ἀπόγονοι τοῦ Περδίκκου. (Καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἡροδότου, δηλαδὴ κατὰ τὸν ὅσον αἰῶνα π.Χρ.). Ὁ ποταμὸς αὐτός, μόλις τὸν διέβησαν οἱ τρεῖς ἀδελφοί, ἐπλημμύρισε καὶ ἔγινε τόσων μεγάλος, ὥστε νὰ μὴ κατορθώσουν, νὰ περάσουν οἱ ἵππεῖς ἀπέναντι. Αὐτοί, λοιπόν, ἀφοῦ ἔφθασαν εἰς ἄλλην γῆν τῆς Μακεδονίας, (ποῦ δὲν ὑπῆρχετο εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Λεβαίας) κατόκησαν πηλοσίον κήπων, ποῦ λέγεται, ὅτι ἦσαν τοῦ Μίδου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Γορδίου, εἰς τοὺς ὁποίους αὐτοφύονται τριαντάφυλλα, ποῦ τὸ καθὲν ἔχει ἑξήκοντα καὶ ποῦ ὁ

περέχουν, ὡς πρὸς τὴν εὐωδίαν, τῶν τριανταφύλλων τῶν ἄλλων τόπων. Εἰς τοὺς κήπους αὐτοὺς συνελήφθη καὶ ὁ Σειληνός, ὅπως λέγουν οἱ Μακεδόνες.

Ἐπ' αὐτῷ δὲ ἀπὸ τοὺς κήπους αὐτοὺς κεῖται τὸ ὄρος Βέρμιον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδιάβατον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος. Ἐκ τῆς χώρας δὲ αὐτῆς, καὶ μετὰ τὴν κατάκτησίν της, ὁρμώμενοι οἱ Μακεδόνες ἐκυρίευσαν καὶ τὰ γειτονικὰ ἐδάφη, τὰ ὅποια ὠνομάσθησαν ὅλα μαζὺ Μακεδονία. Αὐτὰ διηγεῖται ὁ πατὴρ τῆς Ἱστορίας, ὁ Ἡρόδοτος, μὲ τὸν ὁποῖον συμφωνεῖ καὶ ὁ Θουκυδίδης ⁽¹⁸²⁾ γράφων, ὅτι: «τὴν περὶ τὴν θάλασσαν χώραν, ἥ ὁποία καλεῖται τῶρα Μακεδονία ὁ Ἀλέξανδρος (ὁ Α'. ὁ Φιλέλλην), ὁ πατὴρ τοῦ Περδίκκου (τοῦ Β'. 448—413 π. Χρ.) καὶ οἱ πρόγονοι αὐτοῦ, οἱ Τημενίδαι, οἱ ὅποιοι κατήγοντο παλαιότερον ἐκ τοῦ Ἀργούς, τὸ πρῶτον ἐκυρίευσαν, ἐκδιώξαντες μὲ πόλεμον τοὺς Πίερας ἐκ τῆς Πιερίας, οἱ ὅποιοι κατέφυκον, κάτω ἀπὸ τὸ ὄρος Παγγαῖον, πέραν τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ, εἰς Φάργητα καὶ εἰς ἄλλας πόλεις («χωρία») [καὶ τῶρα ἀκόμη ἡ γῆ κάτω ἀπὸ τὸ Παγγαῖον ὄρος ἢ κειμένη πρὸς τὴν θάλασσαν καλεῖται Πιερικὸς κόλπος], ἐκ δὲ τῆς Βοττίας (Βοττιαίας) ἐξεδίωξαν τοὺς Βοττιαίους, οἱ ὅποιοι τῶρα (κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Θουκυδίδου) εἶναι γείτονες τῶν Χαλκιδέων» κτλ. Ἐκ τῆς διηγέσεως τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ἡροδότου δὲν συνάγεται, ὅτι οἱ Μακεδόνες κατέκτησαν διὰ πολέμου τὴν Ἡμαθίαν, ὅπως συνέβη μὲ τὰς ἄλλας ἐπαρχίας τοῦ μακεδονικοῦ βασιλείου. Ἀκόμη δὲν ἀναφέρεται, ὅτι—ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Abel—οἱ Βοττιαῖοι κατέφυκον τὴν Ἡμαθίαν, ἀλλὰ τὴν Βοττίαν, τὴν ὁποίαν ὁ Ἡρόδοτος θέτει περὶ τὸν Θερμαϊκόν. Ὁ Θουκυδίδης γράφει, ὅτι ἀφοῦ κατέλαβον τὴν Ἡμαθίαν («τὴν περὶ θάλασσαν νῦν Μακεδονίαν») ἐξεδίωξαν ὕστερον τοὺς Βοττιαίους ἀπὸ τῆς Βοττιαίας, τὴν ὁποίαν οὕτω δὲν συνταυτίζει μὲ τὴν ἤδη προκαταληφθεῖσαν Ἡμαθίαν. Βεβαίως δὲν ἀποκλείεται νὰ κατέλαβον τὴν Ἡμαθίαν (προσωρινῶς) οἱ Βοττιαῖοι, τὴν ὁποίαν ὕστερον νὰ ἐγκατέλειψαν εἰς τοὺς ἐπερχομένους Μακεδόνας, ὅπως ἐπίσης πιθανὸν νὰ ἐπραξαν καὶ οἱ Παῖονες (Φρυγικὸς λαὸς κατὰ τὸν Hoffman) ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν ὁποίων (κατὰ τὸν Πολύβιον) ἡ Ἡμαθία ὠνομάζετο πρόηγουμένως καὶ Παιονία.

Πρέπει, ὅμως, νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ὁ μὲν Ἡρόδοτος ρητῶς ἀναφέρει, ὡς ἰδρυτὰς τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου τῆς Ἡμαθίας, τὸν Περδίκκον καὶ τοὺς δύο ἀδελφούς του, Τημενίδας, ὁ δὲ Θουκυδίδης ἀπλῶς γράφει περὶ Τημενιδῶν, χωρὶς καὶ νὰ ὀνομάξῃ αὐτοὺς, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε συμφωνεῖ ἐμμέσως, ὅτι ὁ Περδίκκας ἦτο ὁ ἰδρυτὴς τοῦ βασιλείου τῆς Ἡμαθίας, διότι Τημενίδαι, δηλαδὴ υἱοὶ τοῦ Ἡρακλείδου Τημένου, ἦσαν μόνον οἱ τρεῖς υἱοὶ του καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ὅχι δὲ ὁ Κάρανος, ὅπως ἰσχυρίζονται οἱ νεώτεροι καὶ ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν των, ἰδρυσε τὸ βασίλειον πολὺ ἐνωρί-

182. Θουκυδίδου II, 99,3.

τερον τοῦ Πεοδίκκου. Καίτοι, λοιπόν, δεχόμεθα τὰ ἀκλονήτους μαρτυρίας τοῦ Θουκυδίδου καὶ Ἡροδότου, περὶ τοῦ βασιλέως Πεοδίκκου, ἐν τούτοις θὰ ἐκθέσωμεν κατωτέρω καὶ τὰς ἄλλας, ἐσφαλμένας, γνώμας, αἱ ὁποῖαι θεωροῦν, ὡς ἰδρυτὴν μὲν τῆς δυναστείας τὸν Ἡρακλείδην Κάρανον, ὡς κοιτίδα δὲ τούτου οὐχὶ τὸ Ἄργος τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ τὸ Ἄργος Ὀρεστικὸν τῆς Μακεδονίας, καίτοι ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἀποκλείουν αὐτὴν τὴν ἐκδοχὴν.

* *

Πρῶτος ὁ Θεόπομπος (¹⁸³), κατὰ τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα, ὑπεστήριξεν, ὅτι ὁ Ἡρακλείδης Κάρανος ἵδρυσε τὸ βασιλεῖον τῆς Ἡμαθίας.

Τὴν γνώμην αὐτὴν μνημονεύουν ἢ καὶ ἀναπτύσσουν μεταγενέστεροι τοῦ Θεοπόμπου συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι ὁπωσδήποτε ἀκολουθοῦν τὸν εἰδικῶς ἀσχοληθέντα, μὲ τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τοῦ Φιλίππου Β', Θεόπομπον, διασώσαντες οὕτω καὶ ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ ἔργου αὐτοῦ.

Τὸν Κάρανον θέλουν, ὡς ἰδρυτὴν τοῦ Βασιλείου τῆς Ἡμαθίας ὁ Εὐφορίων (¹⁸⁴), ὁ Justinus (¹⁸⁵), ὁ Πομπήϊος Τρωγος (¹⁸⁶), ὁ Solinus (¹⁸⁷), ὁ Σύγκελλος (¹⁸⁸), ὁ Εὐσέβιος (¹⁸⁹) καὶ οἱ μεταγενέστεροι Διόδωρος (¹⁹⁰) κτλ.

Ὑπάρχουν δύο παραλλαγαί. Ἡ μία, τὴν ὁποίαν δέχονται οἱ πλείστοι καὶ διασώζει κυρίως ὁ Justinus, ὁ Εὐφορίων, ὁ Τρωγος καὶ ὁ Σολίνος, λέγει, ὅτι ὁ Κάρανος, ἤθελε νὰ γίνῃ βασιλεὺς, ἰδρύων ἀποικίαν, ἐκ τῆς Πελοποννήσου ὁρμώμενος. Ἡρώτησε, λοιπόν, τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, πῶς πρέπει νὰ ἐνεργήσῃ (¹⁹¹). Τὸ Μαντεῖον ἀπήντησεν, ὅτι ἔπρεπε, νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ νὰ ἐγκατασταθῇ, ὅπου θὰ ἴδῃ αἶγας (γίδια). Κατόπιν τούτου ὁ Κάρανος, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὸν Ἡρακλέα, φεύγει ἐκ τοῦ Ἄργους τῆς Πελοποννήσου, φθάνει εἰς τὴν Ἡμαθίαν καὶ, ἀκολουθῶν μίαν ἀγέλην αἰγῶν, εἰσέρχεται κρυφίως καὶ ἀπαρτηρήτως εἰς τὴν Ἐδεσσαν, δι-

183. Ὁ Θεόπομπος ὁ Χίος, υἱὸς τοῦ Λαμασιστράτου ἐγεννήθη τὸ 380 π. Χρ. καὶ ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους. Προσπάθησε νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τοῦ Θουκυδίδου, γράψας: «Ἑλληνικά» καὶ «Φιλιππικά», δηλαδὴ τὴν Ἱστορίαν τῶν γεγονότων τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου τοῦ β' (359—336), πατρὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (336—323). Ἐκ τῶν 58 βιβλίων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπετελοῦντο τὰ «Φιλιππικά» του, μόνον ἀποσπάσματα διεσώθησαν ὑπὸ τῶν χρονογράφων Συγγέλλου καὶ Εὐσεβίου. Ἀσφαλὲς ἡ Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπώλεσε πολὺτιμον ὄλκον.

184. Εὐφορίωνος (276—272 π. Χρ. καὶ ἐκ.) ἀποσπ. 24 εἰς τὰ *Analecta Alexandrina* τοῦ Meineke, σελίς 59.

185. Justinus (110—167 μ. Χρ.), VII, 1, 11.

186. Πομπήϊος Τρωγος, παρὰ Ἰουστίνῳ VII, 1, 7.

187. Solinus, Πολύτομος IX, 14.

188. Syncellus Chron. 373, 498, 9, ἐκδ. Βόννης, καὶ σελίς 283 ἐκδόσ. Παρισίων.

189. Εὐσέβιος, Chron, σελίς 169.

190. Διόδωρος Z, 17.

191. Πανσανίας, 9, 40, 8, 9.

ὅτι ἔβρεχε πάρα πολὺ καὶ ὑπῆρχε πυκνὸν σκότος. Ἔτσι ὁ Κάρανος κατέλαβε τὴν πόλιν Ἑδεσσαν, καί, ἐπειδὴ τὸν ὠδήγησαν αἰγες (¹⁹²), μετωνόμασε τὴν πόλιν Ἑδεσσαν, εἰς Αἰγὰς καὶ τὸν λαὸν εἰς Αἰγ(ε)άδας.

Ὁ Σύγκελλος καὶ ὁ Εὐσέβιος διηγοῦνται ἄλλην παραλλαγήν: Ὁ Κάρανος, πρὸ τοῦ 776 π. Χρ., ἔφυγεν ἀπὸ τὸ Ἄργος, ἀφοῦ ἔλαβεν ἀπὸ τὸν τότε βασιλέα, ἀδελφόν του, Φεῖδωνα μεγάλην στρατιάν ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ τὴν υπόλοιπον Πελοπόννησον καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν (Ἄνω) Μακεδονίαν. Συνεμάχησε μὲ τὸν βασιλέα τῶν Ὀρεστών, ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο εἰς πόλεμον, μὲ τὸν βασιλέα τῶν Ἑορδανῶν. Ὅταν ἐτελείωσεν ὁ πόλεμος, ὁ Κάρανος ἔλαβεν ἀπὸ τὸν βασιλέα τῶν Ὀρεστών (περὶ τὸ σημερινὸν Ἄργος Ὀρεστικόν) τὸ ἥμισυ τῆς χώρας, ὅπως εἶχον συμφωνήσει καὶ ἔκτισε πόλιν, εἰς Μακεδονίαν, ἐκ τῆς ὁποίας ὀρμώμενος ἐδημιούργησε τὸ Μακεδονικὸν βασίλειον. Κατὰ τὸν Εὐσέβιον ὁ Κάρανος ἐβασίλευσεν ἐπὶ 30 ἔτη.

Ὁ Διόδωρος συμφωνεῖ μὲ τὸν Σύγκελλον, δημοσιεύει δὲ καὶ τὸν χρησμὸν τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν. Ὁ Πausanias γράφει, (βλέπε σημειώσιν 191) ὅτι ὁ Κάρανος—ὅπως ἰσχυρίζοντο οἱ Μακεδόνες—ὅταν ἐβασίλευεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἐνίκησε κατόπιν μάχης τὸν Κισσέα, ὁ ὁποῖος ἐβασίλευεν εἰς τὴν γειτονικὴν χώραν. Ὁ Κάρανος, συμφώνως μὲ τὰς συνηθείας καὶ τὰ ἥθη τῶν Ἀργείων, ἔστησε τρόπαιον εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης του.

Ὅπως, ὁμως, λέγουν «κατῆλθεν εἰς λέων, ἀπὸ τὸν Ὀλυμπον καὶ ἀνέτρεψε τὸ τρόπαιον τῆς νίκης, ὅποτε καὶ ἐχάθη». Ὁ βασιλεὺς Κισσεύς, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Πausanias, θὰ πρέπει—ἂν ὑπῆρχε πράγματι—να ἐβασίλευεν εἰς τὴν Πιερίαν, ὅπου κεῖται ὁ Ὀλυμπος, ἀφοῦ ἀπ' ἐκεῖ κατῆλθεν ὁ λέων.

* *

Ὁ Otto Abel ὑπεστήριξε, πρὸ 100 καὶ πλέον ἐτῶν (¹⁹³), νέαν ἀπομνην κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Τημενίδαι Ἀργεᾶδαι δὲν ἔφυγον ἀπὸ τὸ Ἄργος τῆς Πελοποννήσου, ἀπ' ὅπου κατήγοντο κατὰ τὴν Θουκυδίδην καὶ Ἡρόδοτον, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ Ἄργος Ὀρεστικὸν τῆς Μακεδονίας. Τὴν θεωρίαν αὐτὴν ἐθεμελίωσεν ὁ Abel [καὶ ἐδέχθησαν σχεδὸν ἅπαντες οἱ Ἕλληνες καὶ ξένοι συγγραφεῖς. Δὲν συμφωνεῖ ὁ Ἀπ. Δασκαλάκης (ἐνθ. ἀνωτέρω)] εἰς χωρίον τοῦ Ἀππιανοῦ, τοῦ Ἀλεξανδρέως, ὁ ὁποῖος, ὁμως, ἔζησεν ἀργότερον, κατὰ

192 Ὁ Justinus VII, 1 γράφει: «Urbem Edessan ob memoriam muneris Aegeas, populum Aegeadas nominavit», δηλαδή, ὅτι ὁ βασιλεὺς Κάρανος πρὸς ἐνθύμησιν τῶν αἰγῶν, πρὸ τὸν ὠδήγησαν, τὴν μὲν πόλιν Ἑδεσσαν (μετ)ωνόμασεν εἰς Αἰγὰς, τὸν δὲ λαὸν Αἰγιάδας. Ἀσφαλῶς ὁ Iουστίνος ἔκαμε λάθος εἰς τὴν προσάθεσιν του νὰ μεταφράσῃ τὴν ἑλληνικὴν λέξιν Αἰγαί εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Διότι ἐκ τῆς λέξεως Αἰς—αἰγός δὲν εἶναι δυνατόν—νομίζομεν—να προέλθῃ ἡ λέξις Αἰγαί (αἰγός, αἰγ+αί=Αἰγαί).

193. Otto Abel: Geschichte Makedonien von König Philipp Leipzig 1847 σελ. 96 κέ. καὶ Ἑλληνικῆς μεταφράσεως Μ. Δήμητρα, Λειψία 1860, σελ. 111 κέ.

τὸν 2ον (μᾶλλον) μ. Χρ. αἰῶνα. Ὁ Ἀππιανὸς ⁽¹⁹⁴⁾ γράφει, ὅτι ἐκ τοῦ Ἄργους, τοῦ εὐρισκομένου εἰς τὴν Ὀρεστείαν (Ἄργος Ὀρεστικόν) κατήγαντο οἱ Ἀργεῖαι Μακεδόνες.

Νομίζομεν, ὅτι τὸ χωρίον αὐτὸ τοῦ Ἀππιανοῦ δὲν εἶναι δυνατόν, νὰ ἀνατρέψῃ, ὅ,τι διδάσκουν οἱ δύο κορυφαῖοι ἱστορικοὶ, Θουκυδίδης καὶ Ἡρόδοτος, ὡς καὶ ἡ δεκάς τῶν μεταγενεστέρων, τῶν δύο τούτων, συγγραφέων.

Ὁ Ἀππιανὸς πιθανῶς νὰ ἠθέλε, νὰ εἰπῇ, ὅτι ἐκ τοῦ Ἄργους Ὀρεστικοῦ, ἐλθόντες, ὁμῶς, προηγουμένως ἐκ τοῦ Πελοποννησιακοῦ Ἄργους, ὠρμήθησαν οἱ Μακεδόνες καὶ κατέκτησαν τὴν Ἡμαθίαν. Καὶ τοῦτο εἶναι ὀρθόν, διότι, ὡς ἀνωτέρω ἐσημειώθη, ὁ Κάρανος κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Εὐσεβίου καὶ τοῦ Συγκέλλου συνεμάχησε μὲ τὸν βασιλέα τῶν Ὀρεστών καὶ μετὰ τὴν νίκην ἔλαβε τὸ ἡμισυ τῆς χώρας καὶ ἐν συνεχείᾳ ἱδρύσας πόλιν καὶ κατέλαβεν ὁλόκληρον τὴν Μακεδονίαν. Συνεπῶς ὁ Ἀππιανὸς δὲν προσθέτει ἢ μᾶλλον δὲν ἀνατρέπει τὰς δοξασίας τῶν προηγουμένων αὐτοῦ ἱστορικῶν, ἀλλὰ ἀπλῶς θεωρεῖ τὸ Ἄργος Ὀρεστικὸν ὀρμητήριον τοῦ Κάρανου, ἀπ' οὗ πρᾶγματι ἤρχισε τὴν κατάκτησιν τῆς Μακεδονίας, ἀφοῦ προηγουμένως, προερχόμενος ἐκ τοῦ Πελοποννησιακοῦ Ἄργους, συνεμάχησε μὲ τὸν βασιλέα τῶν Ὀρεστών.

Ὅπως δὴποτε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δώσῃ κανεὶς πίστιν εἰς τὰς εἰκασίας τῶν μεταγενεστέρων. Καὶ αὕτη εἰσέτι ἡ διδασκαλία περὶ Κάρανου δὲν φαίνεται ἀληθὴς, ἐπλάσθη δέ, ὡς φαίνεται, σκοπίμως ὑπὸ τῆς Μακεδονικῆς αὐλῆς, διὰ νὰ τοποθετηθῇ ἐνωρίτερον ὁ χρόνος ἱδρύσεως τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου καὶ νὰ συνδεθῇ ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία στενωτέρον μὲ τὸν Ἡρακλέα, τοῦ ὁποίου ἀπόγονος ἐθεωρεῖτο—ὑπὸ τούτων καὶ—ὁ Κάρανος.

Περὶ τοῦ χρόνου κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Κάρανος κατέλαβε τὴν Ἡμαθίαν δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία.

Ὁ Ἐρ. Κούρτιος ἄλλοι μὲν γράφει ⁽¹⁹⁵⁾, ὅτι ὁ Κάρανος ἐφθασε πρὸ τοῦ 760 π. Χρ., ἄλλοι δέ ⁽¹⁹⁶⁾ περὶ τὰ μέσα τοῦ ἐνάτου αἰῶνος.

* *

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ ἐκτεθέντα περὶ τοῦ χρόνου, τοῦ τρόπου καὶ τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου, νομίζομεν, ὅτι πρέπει νὰ ἐμμελνωμεν εἰς τὴν ὁμόφωνον διδασκαλίαν τοῦ Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Περδίκκας, προερχόμενος μὲν ἐκ τοῦ Ἄργους τῆς Πελοποννήσου, ὀρμώμενος δὲ ἀπὸ τοῦ Ἄργους Ὀρεστικοῦ κατέλαβε περὶ τὸ 700 π. Χρ. τὴν Ἐδεσσαν καὶ ἱδρύσας τὸ Μακεδονικὸν βασίλειον τῆς Ἡ-

194. Ἀππιανοῦ Ἀλεξανδρέως, Συριακῆς 63: «ὁ μὲν ἤδη Ἄργος Πελοποννησιακὸν καὶ Ἄργος τὸ Ἀμφιλοχικὸν καὶ Ἄργος τὸ ἐν Ὀρεστείᾳ, ὅθεν οἱ Ἀργεῖαι Μακεδόνες».

195. Ἐνθ. ἀνωτέρω, τόμος Α, σελ. 360-361.

196. Ἐνθ. ἀνωτέρω, τόμος Β, σελίς 233.

μαθίας.

Αἱ γινῶμαι τῶν μεταγενεστέρων δὲν προσθέτουν νέα στοιχεῖα, ἀλλὰ εἰκασίας, στηρίζονται δὲ ἐπὶ ἀμφισβητουμένων κειμένων. Ἄς σημειωθῇ π. χ., ὅτι ὁ κορυφαῖος Ἑλλήν γλωσσολόγος Γ. Χατζιδάκις θεωρεῖ μὲν νόθον τὸ χωρίον τοῦ Ἀππιανοῦ περὶ τοῦ Ἀργούς Ὀρεστικοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστήριξεν ὁ **Abel** τὴν θεωρίαν του, ἀλλὰ ἐν τούτοις ἀποδέχεται τὰ συμπεράσματα τοῦ Γερμανοῦ ἱστορικοῦ, καίτοι στηριζόμενα ἐπὶ νόθου κειμένου.

Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίζωμεν, ἂν πράγματι ἡ ἀρχαιοτάτη καιτὶς τῶν Τημενιδῶν ἦτο ἡ Ἄνω Μακεδονία [Α. Κεραμόπουλος, Π. Καρολίδης κτλ], διότι δὲν νομίζομεν, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ θεμελιωθοῦν θεωρίαι, ἄνευ σχετικῶν ἱστορικῶν πηγῶν ἢ ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων. Δι' αὐτό, μέχρις οὗτου ἀποδεχθόντες ἀληθεῖς αἱ ἀπόψεις αὐταί, ὀφείλομεν, νὰ μὴ ἀμφιβάλλωμεν διὰ τὰ κείμενα τῶν δύο πατέρων τῆς Ἱστορίας.

Τὸ ὅτι δὲ εἶναι πολὺ ἀβέβαιον νὰ στηρίζεται κανεὶς εἰς τὰς εἰκασίας τῶν νεωτέρων, προκειμένου νὰ ἀνατρέψῃ ὅ,τι μέχρι σήμερον ἐδιδάσκετο, γίνεται ἀντιληπτὸν ἐξ ἑνὸς μύθου τοῦ Ὑγίνου (¹⁹⁷), ὁ ὁποῖος στηρίζεται εἰς ἓν δράμα τοῦ Εὐριπίδου.

Ὁ Εὐριπίδης, ὁ ὁποῖος, ὥς γνωστόν, ἔζησε τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του, εἰς τὴν Πέλλαν, ὥς φιλοξενούμενος τοῦ ρηξικελεύθου βασιλέως Ἀρχελαοῦ (413—399), διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν ἄνακτα ἔγραψεν ἓν ὁμώνυμον («Ἀρχελαος») δράμα, ὅπου διηγεῖτο τὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Μακεδονίας, ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Τημενιδῶν. Τὸ ἀξιοπαρατήρητον εἶναι, ὅτι—«ποιητικῇ ἀδείᾳ» καὶ διὰ λόγους σκοπιμότητος—ἔγραψε, πὺς ἰδρυτῆς τῆς δυναστείας ἦτο κάποιος Ἀρχελαος. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ δράματος τοῦ Εὐριπίδου—τὸ ὁποῖον ἀπωλέσθη—ἦτο ἡ ἑξῆς, ὅπως τὴν διέσωσεν ὁ Ὑγίνος: Ὁ Ἀρχελαος, ὁ υἱὸς τοῦ Τημενου, ἐξεδιώχθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του καὶ ἤλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς τὸν βασιλεῖα Κισσέα. Οἱ γείτονες ἐπίεζον τὸν Κισσέα, ὁ ὁποῖος ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ Ἀρχελαοῦ καὶ ὑπεσχέθη νὰ δώσῃ εἰς αὐτόν, ὥς σύζυγον τὴν θυγατέρα του καὶ τὸ βασίλειόν του, ἂν τὸν ἔσωζεν, ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς. Ὁ Ἀρχελαος, πράγματι, νικᾷ τοὺς ἐχθρούς τοῦ Κισσέως, ὁ ὁποῖος, ὅμως, δὲν ἐφάνη συνεπὴς εἰς τὰς ὑποσχέσεις του. Ἀντιθέτως ἠθέλησε, νὰ φονεύσῃ τὸν Ἀρχελαον. Ἀνώρουε λάκκον, τὸν ὁποῖον ἐγέμισε μὲ ἀνημμένους ἀνθρώκας, πὺς ἐσκέπασε μὲ κλάδους δένδρων, διὰ νὰ πέσῃ μέσα καὶ νὰ καῖ ὁ Ἀρχελαος. Ἀλλὰ εἰς τὸν λάκκον αὐτὸν κατακρημνίζεται ὁ ἴδιος ὁ Κισσεύς, ὑπὸ τοῦ Ἀρχελαοῦ, τὸν ὁποῖον εἶχε εἶδοποιήσει κάποιος ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτας. Κατόπιν διαταγῆς τοῦ Ἀπόλλωνος ὁ Ἀρχελαος ἔφυγεν εἰς τὴν Μακεδονίαν (Ἡμαθίαν) μὲ τὴν καθοδήγησιν αἰγός, ὅπου ἔκτισε πόλιν, τὴν ὁποίαν πρὸς ἐνθύμησιν τῆς αἰγός, πὺς τὸν

197. Ὑγίνος: *Fabulae*, ἔκδοσις Βόννης, σελὶς 152 καὶ Μυθ. 219

ᾠδήγησε, τὴν ὠνόμασεν Αἰγᾶς».

Παρατηροῦμεν λοιπόν, ὅτι ὁ Πανσανίας ἐκ τοῦ δράματος τούτου ἔλαβε, τὰ ὅσα διηγείται περὶ Κισσέως, ἀλλὰ ἀκόμη, ὅτι εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνον, νὰ στηρίζεται κανεὶς εἰς ποιητικὰ ἔργα καὶ ἀμφισβητούμενα ἀποσπάσματα νέων συγγραφέων, διὰ νὰ ἀπορρίπτῃ τὰς γνώμας τοῦ Ἡροδότου καὶ ἰδίως τοῦ συντηρητικοῦ καὶ ἀντικειμενικοῦ Θουκυδίδου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ!

ΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ

12. ΟΡΙΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΑΣΧΟΛΙΑΙ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ.

Ἐκ τῶν διηγήσεων τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ἡροδότου πληροφορούμεθα, ὅτι οἱ Τημενίδαι [καὶ δὴ ὁ Περδίκκας, ὁ ὁποῖος ἐβασίλευσεν εἰς τὴν Ἑδεσσαν—Αἰγᾶς ἀπὸ τοῦ 700 ἕως τὸ 652 π. Χρ.], ὀλίγον κατ'ὀλίγον κατέλαβον ὁλόκληρον τὴν σημερινὴν Μακεδονίαν.

Ἐκ τοῦ Στράβωνος (¹⁹⁸) πληροφορούμεθα, ὅτι Ἡμαθία ἔκαλετο πρότερον, ἢ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του καλουμένη Μακεδονία, ἀλλὰ ἐν συνεχείᾳ ὁ ἴδιος γράφει περὶ τῶν κατακτήσεων τῶν Μακεδόνων βασιλέων. Ἐὰν κανεὶς ἐξαίρεσιν τὰς ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου, Ἡροδότου καὶ Στράβωνος ἀναφερομένας περιοχάς, ὡς κατακτήσεις τῶν Τημενιδῶν, σαφῶς συνάγει, ὅτι τὸν πυρῆνα τοῦ πρώτου βασιλείου τῆς Μακεδονίας ἀπετέλεσεν ἡ πεδινὴ περιοχὴ τῆς Ἑδέσσης—Ναούσης—Βεροίας, τὴν ὁποίαν ὁ Ὅμηρος—ὡς ἐσημειώσαμεν—καλεῖ «ἐρατεινὴν (ἀξιαγάπητον) Ἡμαθίν».

Ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἀναφέρουν τὴν περιοχὴν, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἡμαθία, ἀλλὰ μὲ τὰ ὀνόματα Μακεδονία (Μακεδονίη) Μακεδονίς, Κάτω Μακεδονία κτλ., πλὴν ὅμως ἐμμέσως προσδιορίζουν τὰ ὅρια αὐτῆς.

Ὁ Ἡρόδοτος (¹⁹⁹) συγκεκριμένως γράφει, ὅτι ὅρια τῆς Ἡμαθίας (Μακεδονίδος) ἦσαν οἱ δύο ποταμοὶ Ἀλιάκμων καὶ Λουδίας, οἱ ὁποῖοι τότε ἠνώνοντο, ρέοντες εἰς τὴν αὐτὴν κοίτην (πλησίον τῆς θαλάσσης). Συνεπῶς τὰ ὅρια τοῦ πρώτου Μακεδονικοῦ βασιλείου συνέπιπτον μὲ τὰ ὅρια τῆς ἀρχαίας Ἡμαθίας, τῆς πεδινῆς, δηλαδή, χώρας τὴν ὁποίαν παλαιότατα κατόικουν οἱ Βρίγες. Τὰ ὅρια αὐτὰ ἐπεξετάθησαν, ὀλίγον κατ'ὀλίγον, διὰ

198 Στράβωνος «Γεωγραφικά», Ζ, 329,11 (ἐκδοσις Λειψίας, τόμος Β, σελίδες 455—453): «Ὅτι Ἡμαθία ἔκαλετο πρότερον ἢ Μακεδονία» κτλ.

199. Ἡροδότου VII, 125: «...μέχρι Λυδίου ποταμοῦ καὶ Ἀλιάκμονος, οἱ ὁρίζουσι γῆν τὴν Βοττιαΐδα τε καὶ Μακεδονίδα, ἐς τὸ αὐτὸ (ῥέεθρον) τὸ ὕδωρ συμμίσγοντες».

πολέμων («μάχη»), όπως γράφει ο Θουκυδίδης.

Φαίνεται, ότι κατ' ἀρχήν παρέμεινε η ὀνομασία Ἡμαθία, διὰ τὰ ἀντικατασταθῇ ἐν συνεχείᾳ, μὲ τὴν λέξιν Μακεδονίαν ἢ Μακεδονίδα, τῆς ὁποίας τὸ μὲν ὄρεινόν καὶ βόρειον τμήμα ἐλέγετο Ἄνω Μακεδονία (σημερινοὶ Νομοὶ, Κοζάνης, Φλωρίνης κτλ) τὸ δὲ νότιον καὶ πεδινόν (σημερινοὶ Νομοὶ, Πιερίας, Ἡμαθίας, Πέλλης, Θεσσαλονίκης κτλ) Κάτω Μακεδονία.

Ποταμοὶ τῆς Ἡμαθίας ἦσαν ὁ Ἀλιάκμων, ὁ Λουδίας, ὁ Γαλλικός, ὁ Ἀξιὸς κ.τ.λ. Σπουδαιότερον δὲ ὄρος τὸ Βέρμιον.

Καὶ αἱ μὲν ὄρειναι περιοχαὶ εἶχον καὶ τοπικοὺς βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι ἐν τούτοις ἀνεγνώριζον τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Μακεδόνης βασιλέως τῆς Ἡμαθίας, ἐτύγγανον ὅμως οὐσιώδους αὐτοδιοικήσεως. Ἀντιθέτως εἰς τὴν Κάτω Μακεδονίαν, τὴν παρὰ τὴν θάλασσαν, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἡμαθίας ἐκυβέρνηε, μᾶλλον, συγκεντρωτικῶς, αἱ δὲ διάφοροι πόλεις εἶχον ὠρισμένα πρόνομα, ὅπως νὰ ἐκλέγουν τὴν Βουλὴν καὶ τὸν Δῆμον, νὰ κόπτουν νομίσματα κ.τ.λ.

Οἱ κάτοικοι, εἰς τὴν πεδινὴν Μακεδονίαν, εἰς τὴν Ἡμαθίαν, ἰδίως, ἢ ὅποια ἦτο καὶ τότε εὐφορος, ὅπως καὶ ἡ περιοχὴ τῆς Πέλλης, τὴν ὁποίαν ἐπότιζε καὶ ἐλίπαινε ὁ Λουδίας, ⁽²⁰⁰⁾ ἡσχολοῦντο μὲ τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν. Ἄς μὴ παρορᾶται τὸ γεγονός, ὅτι ἡ αἰξ ἦτο τὸ ἀγαπητὸν ζῶον τῶν Μακεδόνων, ὅχι διότι, ὡς μυθολογεῖται, ὠδήγησε τὸν Κάρανον εἰς τὴν Ἑδεσσαν, ἀλλὰ διότι ἦτο τὸ κατ' ἐξοχὴν χρήσιμον ζῶον, διὰ τὴν διατροφὴν τῶν Μακεδόνων, ἰδίως, τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν.

13. ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ: ΕΔΕΣΣΑ (ΑΙΓΑΙ), ΒΕΡΟΙΑ, ΜΙΕΖΑ, ΚΙΤΙΟΝ, ΣΚΥΔΡΑ (ΒΑΛΛΑ)

Δὲν ἐμπίπτει εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ παρόντος βιβλίου ἡ ἐξιστόρησις τῶν τυγχῶν τῶν διαφόρων πόλεων τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας ⁽²⁰¹⁾, περὶ τῶν ὁποί-

200. Εὐρυπίδου, «Βάκχαι», στίχος 575.

201. Δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία διὰ τὴν προέλευσιν τοῦ ὀνόματος Μακεδονία καὶ Μακεδόνες. Ἰδοὺ αἱ κυριώτεραι γνώμαι: Ἀπὸ τῶν Κωνήνων Πορφυρογέννητον («περὶ θεμάτων», 2,2) πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὁ Ἡσίοδος εἰς ἀγνωστον, ἀπωλεσθὲν ποίημά του ἔλεγεν, ὅτι ἡ Μακεδονία ἔλαβε τὸ ὄνομα τῆς ἐκ τοῦ Μακεδόνης, ὁ ὅποιος ἦτο υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Θυίας θυγατρὸς τοῦ Δευκαλίωνος, κατὰ δὲ τὸν Ἑλληνικὸν (ὅπως γράφει πάλιν ὁ Κωνήνος Πορφυρογέννητος, ἐνθα ἀνωτέρω) ὁ Μακεδὼν ἦτο υἱὸς τοῦ Αἰόλου. Ὁ Διόδωρος (I, 18, 20) γράφει, ὅτι ὁ Μακεδὼν ἦτο υἱὸς τοῦ Ὀσίριδος, βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ὁ Αἰλιανὸς (περὶ ζῶων Iδιστ. 10, 48) μᾶς παραδίδει τὴν μυθικὴν ἐκδοχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Μακεδὼν ἦτο υἱὸς τοῦ Λυκάονος, ὁ ὁποῖος ἦτο βασιλεὺς τῆς Ἡμαθίας. Εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην (Μακκαβ. Α', 1) λέγεται ἡ Μακεδονία Χεττικίμ, οἱ δὲ κάτοικοι (Μακεδόνες) Κιτιεῖς καὶ Κιταῖ-

ων ἔγραψαν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. Θὰ σημειώσωμεν ὅτι εἶναι γνωστόν, ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ κείμενα καὶ τὰς ἀρχαιολογικὰς ἀνασκαφάς, μόνον διὰ τὰς πόλεις τῆς Ἡμαθίας, ὑπὸ στενὴν ἔννοιαν, ἤτοι διὰ τὴν περιοχὴν μεταξὺ Ἀλιάκμονος καὶ Λουδίου, διότι αἱ πόλεις αὗται εὐρίσκονται πλησίον καὶ ποικιλοτρόπως σχετίζονται μὲ τὴν περιοχὴν Βεροίας.

Αἱ πόλεις περὶ τῶν ὁποίων θ' ἀσχοληθῶμεν εἶναι, ἡ Ἔδεσσα, ἡ Μιέζα, τὸ Κίτιον, ἡ Σκύδρα καὶ ἡ Βάλλα, καίτοι, ἡ τελευταία, δὲν ὑπάγεται εἰς τὴν Ἡμαθίαν, ἀλλὰ διότι εὐρίσκεται εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας.

Α) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΔΕΣΣΗΣ—ΑΙΓΩΝ (²⁰²). Ἡ Ἔδεσσα ἡ Αἰγαί ἡ Βοδενά (Βοδηνά) εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ πόλις. Τὸ ὄνομα Ἔδεσσα εἶναι Φρυγικῆς προελεύσεως καὶ, ὡς γίνεται πλέον δεκτόν, παράγεται ἀπὸ τὴν λέξιν Βέδν (²⁰³) (=ἕδωρ) τὴν ὁποίαν ἐδανείσθησαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς πρῶτους κατοίκους τῆς περιοχῆς τοῦ ὄρους Βερμίου.

Ἡ καταγωγὴ τῆς λέξεως (Φρυγικῆ) ἐπιτρέπει νὰ ἀποφανθῇ κανεῖς, ὅτι οἱ Βρίγες (Φρύγες) ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι κάτοικοι καὶ τῆς Ἐδέσσης. Οἱ Φρύγες κατέχουν περὶ τὸ Βέρμιον, ἔχοντες τὴν ἔδραν τῶν εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας, ἡ ὁποία κεῖται εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε τὸ κράτος τῶν ἐξετείνετο εἰς ὁλόκληρον τὴν πεδιάδα τῆς Ἡμαθίας, τῆς ὁποίας πρωτεύουσαι πόλεις ἦσαν ἡ Ἔδεσσα καὶ ἡ Βέροια. Εἶναι δυνατόν νὰ ἰσχυρισθῇ κανεῖς, ὅτι πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Μακεδόνων πρωτεύουσα τῆς Ἡμαθίας ἦτο ἡ Βέροια, ἡ ὁποία εὐρίσκετο πλησιέστερον τοῦ Βερμίου καὶ τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου τῆς Ἡμαθίας καὶ μέχρι τῆς μεταθέσεως τῆς ἔδρας τῆς πρωτεύουσας εἰς τὴν πεδινὴν Πέλλαν, ἡ Ἔδεσσα ἀπέβη ἡ ἱερὰ καὶ μεγάλη πόλις τῆς Μακεδονίας, εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς ὁποίας ἔζησαν οἱ 9-10 πρῶτοι Μακεδόνες βασιλεῖς.

Ἔδεσσα φαίνεται, ὅτι ἦτο τὸ παλαιότερον ὄνομα τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον φέρει καὶ σήμερον καὶ τὸ ὁποῖον οἱ Μακεδόνες ἠλλάξαν διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ Αἰγαί. Περὶ τῆς προελεύσεως τῆς λέξεως Αἰγαί διευτυπώθησαν δύο γνώμαι. Κατὰ τὴν πρώτην, ἡ ὁποία συνδέεται μὲ τὴν μυθολογικὴν δεινότητα τῶν Μα-

οι (Ἡσαίας 23, 1, Μακκαβ. 8, 5) καὶ ὁ Μακεδὼν Κίτιμ υἱὸς τοῦ Ἰανάν (Γένεσ. 10, 4) Βλ. Μ. Δήμυτσα: Ἀρχ. Ἱστορία τῆς Μακεδονίας Β', σελ. 5 κ.

Ἑτυμολογικῶς φαίνεται, ὅτι ἡ λέξις προήλθεν ἐκ τῆς ρίζης μῆκ, μακ, μακρὸς εἶτε, διότι οἱ Μακεδόνες Δωριεῖς ἦσαν μεγάλου ὕψους, εἶτε, διότι διὰ τῶν συνεχῶν κινήσεων καὶ πολέμων ἐξετείνοντο ἐπὶ μεγάλης ἐκτάσεως, (Ἡροδότου I, 56. Πρβλ. Ὀμήρου. Ὀδύσσεια Η, 106: «Οἴατε φύλλα μακεδνῆς αἰγείροιο»).

202. Β.λ.π. (α) Εἶδε, Στουγιαννάκη: «Ἔδεσσα ἡ Μακεδονικὴ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ», Θεσ/νίκη 1933, ὅπου καὶ πλουσία βιβλιογραφία (β) Π. Παπακωνσταντίνου: Ἱστορικὴ τε καὶ Γεωγραφικὴ κτλ. σελ. 42—51, ὅπου λεπτομερῶς ἐκτιθενται πάντα τὰ μέχρι τοῦ 1888 γραφέντα περὶ Ἐδέσσης (γ) R. Enc. Paulys—Wissowa εἰς λέξιν κτλ. Πρβλ. καὶ Γεωργιάδου Δημητρίου: Περίληπτικὴ Ἱστορία καὶ Ἀρχαιολογία τῆς Μακεδονικῆς πόλεως Ἐδέσσης κτλ. 1919.

203. Ἡ πιθανὴ παραγωγὴ τοῦ Τοπωνυμίου κατὰ τὴν γνώμην μας—ὡς ἐσημειώθη καὶ ἀλλαχού—εἶναι ἡ ἑξῆς: Βέδν+εσσα=Βεδ+εσσα=Βεδεσσα=Ἔδεσσα.

κεδόνων—ἐν δειγμα τοῦ ἑλληνισμοῦ των—ἡ ὀνομασία Αἰγαί ἐδόθη εἰς τὴν Ἑδεσσαν, ὑπὸ τοῦ βασιλέως Καράνου (ἢ Ἀρχελάου κατὰ Εὐριπίδην—Υγῖνον), διότι μία αἶξ ἢ μία ἀγέλη αἰγῶν ὠδήγησε τοὺς Μακεδόνας, συμφώνως μὲ τὸν χρησμὸν τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν, εἰς τὴν Ἑδεσσαν, τὴν ὁποίαν καὶ κατέλαβον, ἄνευ πολέμου καὶ μάχης. Ἡ ἑτέρα γνώμη ἀναζητεῖ τὴν προέλευσιν τῆς λέξεως εἰς τὴν ἑτυμολογίαν καὶ εὕρισκει, ὅτι τὸ τοπωνύμιον ἔχει τὴν αὐτὴν προέλευσιν μὲ τὰ τοπωνύμια Αἰγαῖον (πέλαγος), Αἰγίνιον, Αἴγινα καὶ σημαίνει, ὅπως καὶ τὸ πρῶτον Ἑδεσσα, πόλιν μὲ πολλὰ ὕδατα (**O. Abel**)

Ἡ ἀποψὶς αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ ὀρθή, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ τρίτον ὄνομα τῆς πόλεως Βοδενά (Βοδῖνη, Βοδηνά κτλ) ἐκ τῆς Βουλγαρικῆς λέξεως **Voda**, ποῦ σημαίνει ἄλιν ὕδωρ.

Ἡ ὀνομασία Ἑδεσσα εἶναι παλαιότερα. Ὑστερον συνυπάρχουν ἀμφότεραι. Ἐπὶ Βυζαντινῶν, κατ' ἀρχὴν, ἡ πόλις ἐλέγετο Ἑδεσσα, ἐν συνεχείᾳ (Ι' αἰῶν) καὶ Βοδενά (Βοδηνά). Ἐπὶ Τουρκοκρατίας Βοδενά καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν Ἑδεσσα.

* *

Πρῶτον ὁ Κλαύδιος Πτολεμαῖος καὶ ὕστερον οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, ὥς καὶ οἱ τοῦ 19ου αἰῶνος **Tafel** καὶ **Forbiger**, ἐκ συγχύσεως λόγῳ τῆς συνυπάρξεως ἀμφοτέρων τῶν ὀνομάτων Αἰγαί καὶ Ἑδεσσα, διέτύπωσαν τὴν γνώμην, ὅτι τὰ ὀνόματα αὐτὰ δὲν ἦσαν διάφοροι ὀνομασῖαι τῆς αὐτῆς πόλεως, ἀλλὰ δύο διάφοροι πόλεις, ἤτοι, ὅτι ἄλλη ἦτο ἡ πόλις Ἑδεσσα καὶ ἄλλη ἡ πόλις Αἰγαί.

Ὁ **Abel**, ἀκολουθῶν τὴν μέσσην ὁδόν, ὑπεστήριξεν, ὅτι Ἑδεσσα καὶ Αἰγαί ἦσαν δύο συνοικίαι καὶ κατ' οὐσίαν μία πόλις, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν Ἑδεσσα εὕρισκετο εἰς τὴν πεδιάδα, αἱ δὲ Αἰγαί ἐπὶ τοῦ βράχου, ὥς ἀκρόπολις τῆς πρώτης.

Σήμερον γίνεται δεκτόν, ὅτι μία ὑπῆρχε πόλις μὲ, συνυπάρχοντα, δύο ὀνόματα. Μέχρι στιγμῆς δὲν ἐγένοντο ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαί, διὰ τὰ διαψευσθῆ ἢ εἰκασίᾳ τοῦ **Abel**.

* *

Ἡ Ἑδεσσα (Αἰγαί) ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου. Δὲν ὑπάρχουν εἰδήσεις περὶ τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου κατὰ τὸν ὁποῖον μετεφέρθη ἡ ἔδρα τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου εἰς τὴν Πέλλαν.

Ὁρδοτέρα φαίνεται ἡ γνώμη τῶν **Abel** καὶ **Curtius**, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀρχέλαος μετέφερε τὴν πρωτεύουσάν εἰς τὴν Πέλλαν, διότι ἤθελε νὰ εὕρισκῃται πρὸς τὴν πεδιάδα καὶ τὴν θάλασσαν.

Εἰς τὰς Αἰγὰς ἐθάπτοντο, καὶ μετὰ τὴν μεταφορὰν τῆς ἔδρας τῆς πρωτεύουσας, οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας.

Ἐπὶ Ρωμαίων καὶ Βυζαντινῶν ἡ Ἑδεσσα, καίτοι εὕρισκῃτο ἐπὶ τῆς

Ἐγγατίας ὁδοῦ, ἡ πόλις δὲν διετήρησε τὴν ἐπισημότητα καὶ τὴν ἀξίαν, ποὺ εἶχε πρότερον. Ἡ ἐξιστόρησις τῶν τυχῶν τῆς πόλεως, μετὰ τὴν ἐξάλειψιν τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου, δὲν συμβιβάζεται μὲ τὸν προορισμὸν τῆς μελέτης μας.

Ἄς σημειωθῇ, ὅμως, ὅτι εἰς τὴν Ἑδεσσαν (εἰς τὸ θέατρον της) ἐδολοφονήθη ὁ πατήρ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὁ Φίλιππος Β' (336 π.Χ.).

Β) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΙΕΖΗΣ⁽²⁰⁴⁾. Τὴν Μιέζαν ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, γράφων, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ β', πατήρ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἐκάλεσεν εἰς τὴν Μακεδονίαν τὸν Σταγειρίτην Ἀριστοτέλην καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν τελειοποίησιν τῆς μορφώσεως τοῦ υἱοῦ του. Ὡς τόπον διαμονῆς καὶ διδασκαλίας ὁ Φίλιππος προσδιώρισε τὸ Νυμφαῖον⁽²⁰⁵⁾, τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο πέριξ τῆς πόλεως Μιέζης, ὅπου οἱ ξεναγοὶ καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν, ἀκόμη, τοῦ Πλουτάρχου (1-2ος αἰὼν μ.Χρ.) ἐδείκνυν εἰς τοὺς ἐπισκέπτas τὰς ἐκ λίθου ἔδρας τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοὺς σκιερὺς τόπους τοῦ περιπάτου τοῦ μεγάλου φιλοσόφου καὶ τοῦ διαδόχου τοῦ θρόνου, τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Δυστυχῶς ὁ Πλούταρχος δὲν ἀναφέρει λεπτομερείas διὰ τὴν θέσιν τοῦ Νυμφαίου καὶ τῆς Μιέζης.

Ὁ Ἀρριανὸς (2ος αἰὼν μ. Χρ.) ὁμιλεῖ διὰ τὸν ἐκ Μιέζης τριήραρχον Πευκέσταν, ὁ ὁποῖος ὑπηρετεῖ εἰς τὸν στόλον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ διακρίθη, ἀνδραγαθήσας εἰς Μαλλούς. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος διώρισε τὸν Πευκέσταν σατράπην τῆς Περσίας, ὅπου ἔπαιξε σπουδαῖον ρόλον κατὰ τοὺς πολέμους τῶν διαδόχων, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὁπότε διετή-

204. Περὶ Μιέζης βλέπε: Πλουτάρχου: «Βίοι Παράλληλοι»: Ἀλέξανδρος, κεφ. 7, Plinius XXXI, 20, Πτολεμαῖον III, 13, 39, Στεφάνου Βυζαντίου ἐν λέξει (σελίς 452 ἐνθ. ἀνωτ.), Ἀρριανῶ, Ἰνδ. Ἱστορ. 18 καὶ Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου 6.10, 1.11 7.6, 28,3,6,302,7,6,3,7,5,4, ἄρθρον τοῦ Lenk εἰς Real Enc. Pauly—Wissowa, τόμος XXX (1932), σελίδες 1548—1549, Delacoulonche: «Arch. des Missions» κτλ. VIII, 1859, σελίς 103 καὶ Rev. De. Soc. Sav. σελίδες 793, 799 καὶ Memoire κτλ. σελίς 41, Heuzey et Daumet: «Mis. arch. κτλ. σελ. 175-176 καὶ 457 καὶ Otto Abel, ἐνθ. ἀνωτέρω, Μ. Δήμιτσα: Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένη κτλ. σελίδες 16, 109, Leake, Trav. North. Greece, London 1835, III, σελίς 291, Hoffman Griechenland I, 110, Beloch, Griech. Gesch. II 1 341, Π. Παπακωνσταντίνου: Ἱστορικὴ τε κ.τ.λ. σελίδες 62—65, Desdevises: «Geogr. ancienne Maced. σελίς 303, A. Struck: Maced. Fahrten II, 1908, σελ. 50 καὶ Εὐσ. Στουγιαννάκη: Ἱστορία τῆς πόλεως Ναούσης, Ἑδεσσα 1924, σελίδες 32—36. Τοῦ αὐτοῦ, Ἑδεσσα, ἡ μακεδονικὴ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, σελίδες 33—34, Κ. Ρωμαίου, «Μικρὰ Μελετήματα». Θεσσαλονίκη 1955, σελίς 115, κ.τ.λ.

205. Περὶ Νυμφαίου γενικῶς βλέπ. πλὴν τῶν σχετικῶν ἁρθρῶν εἰς τὰ Ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά καὶ Λουδοβίκου Ροσσίου: «Ἐγχειρίδιον Ἀρχαιολογίας τῶν τεχνῶν» κτλ. Ἀθῆναι 1841, σελίς 225, ὅπου (παραπέμπων εἰς τὸν Müller, «Antiq. Antiochen. Cotting 1839, σελίδες 59, 71) γράφει: «Νυμφαῖα ἐκαλοῦντο κατασκευάσματα εἰς ὁμοίωσιν ἀντρῶν, ὁστράκοις καὶ κόγχαις διακεκολλημένα ἐν οἷς ἀνέκειντο Νυμφῶν ἀγάλματα, ὥκοδομοῦντο δὲ ἐπὶ κρήναις ἢ ὑδραγωγείοις».

ρησεν, ὁ Πευκέστας, τὴν θέσιν του. Ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τοὺς ἀγῶ-
γας τοῦ Εὐμένους κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου (306—301 π. Χρ.), στρατηγοῦ καὶ
σατραπόου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ ὕστερον ἰδρυτοῦ τῆς δυναστείας τῶν
Ἀντιγονιδῶν (306—168 π. Χρ.).

Ὁ Πλίνιος γράφει ἀπλῶς, ὅτι ἡ Μίεζα ἔκειτο εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ
ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ὑπῆρχον σπήλαια καὶ σταλακτίται. Δὲν προσδιορί-
ζει, ὅμως, καὶ αὐτὸς τὴν ἀκριβῆ θέσιν τῆς πόλεως.

Ὁ Κλαύδιος Πτολεμαῖος (108-160 μ. Χρ.) τοποθετεῖ τὴν Μίεζαν, ὡς
καὶ τὸ Νυμφαῖον, εἰς τὴν Ἡμαθίαν, μὴ ἀναφέρον, ὁμοίως, περισσοτέρας
λεπτομερείας.

Ὁ Στέφανος Βυζάντιος⁽²⁰⁶⁾, πολὺ μεταγενέστερος τούτων, σημειώνει
περισσότερας λεπτομερείας διὰ τὴν ὀνομασίαν τῆς πόλεως, ἀλλὰ δὲν προσδι-
ορίζει τὴν θέσιν ταύτης.

Γράφει, λοιπόν, ὁ Στ. Βυζάντιος, ὅτι ἡ Μίεζα (ἢ καὶ Μύεζα κατὰ
τὸν Κλαύδιον Πτολεμαῖον) ἢ Στρυμόνιον ὀφείλει τὴν ὀνομασίαν τῆς εἰς
τὴν ὁμώνυμον θυγατέρα τοῦ Βέρητος, τοῦ υἱοῦ τοῦ Μακεδόνα, ὅπως ἔγρα-
φεν ὁ Θεαγένης εἰς τὴν «Μακεδονικά» του. Διότι ὁ Βέρης ἐγέννησε τρία τέ-
κνα, τὴν Μίεζαν, τὴν Βέροιαν καὶ (τὸν) Ὀλγανον, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὑπάρχει
καὶ ἐπώνυμος ποταμὸς καὶ πόλις Βέροια καὶ τόπος Στρυμόνος. Ἐκ τῆς
διατυπώσεως τοῦ κειμένου τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου («ἐκαλεῖτο» καὶ οὐχὶ
καλεῖται) συνάγομεν, ὅτι παλαιότερον (πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σ. Βυζαντίου)
ἡ πόλις ὠνομάζετο Στρυμόνιον ἢ καὶ Στρυμόνιον ἢ καὶ ὅτι ἡ Μίεζα
δὲν ὑπῆρχεν, ἴσως, κατὰ τὴν ἐποχὴν του.

Ἐκ τῆς λεπτομερείας ταύτης τοῦ Σ. Βυζαντίου προσέκυψαν διάφοροι
ἀπόψεις διὰ τὴν θέσιν τῆς πόλεως. Συγκεκριμένως νεώτεροι συγγραφεῖς ἰ-
σχυρίζονται, ὅτι ἡ πόλις ὠνομάζετο Στρυμόνιον, διότι ἔκειτο παρὰ τὸν
ποταμὸν Στρυμόνα. Ἄλλοι τοποθετοῦν τὴν Μίεζαν εἰς τὴν Χαλκιδικήν,
ἐπειδὴ ἐκ ταύτης κατήγετο, ὁ, διδύσας εἰς αὐτήν, σοφὸς Ἀριστοτέλης.

Ὁ Πτολεμαῖος, ὅμως, γράφει, ὅτι ἔκειτο εἰς τὴν Ἡμαθίαν, καὶ οὕτως
ἀποκλείονται αἱ δύο αὐταὶ ἀπόψεις. Τὸ ὅτι ἡ Μίεζα εὐρίσκετο εἰς τὴν Ἡ-
μαθίαν συνάγεται καὶ ἐκ τῶν γραφομένων ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου
(καὶ Θεαγένους), ὅτι δηλαδὴ ἡ Μίεζα καὶ ἡ Βέροια ἦσαν ἀδελφαί.

Ἐκ τῆς πληροφορίας τοῦ Πλινίου περὶ ὑπάρξεως σπηλαίων καὶ στα-
λακτιτῶν προσέκυψαν διάφοροι εἰκασίαι καὶ ἀπόψεις τῶν νεωτέρων, οἱ ὁ-
ποῖοι ἐτοποθέτησαν τὴν Μίεζαν, ὅπου εὗρον σταλακτίτας καὶ σκιερὰς τό-

206. Εἰς τὴν λέξιν Μίεζαν (Ἐπιτομή ἐκ τῶν Ἑθνικῶν, ἐκδόσεις Βερολίνου
1849, τόμος Α', σελὶς 452): «Πόλις Μακεδονίας, ἢ καὶ Στρυμόνιον ἐκαλεῖτο ἀπὸ
Μιέζης θυγατρὸς Βέρητος τοῦ Μακεδόνα, ὃς Θεαγένης ἐν Μακεδονικοῖς. Βέρης
γὰρ τρεῖς ἐγέννησε Μίεζαν, Βέροιαν, Ὀλγανον· ἀπ' ὧν ποταμὸς ἐπώνυμος καὶ πό-
λις Βέροια καὶ τόπος Στρυμόνος· τὸ Ἑθνικὸν Μιεζεύς καὶ Μιεζαῖος· οὕτως γὰρ
χορηματίζει Νικάνωρ, καθὰ Λούκιος».

Kiepert ⁽²⁰⁷⁾ τοποθετεί, τελικῶς, τὴν Μίεζαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βεργίνης, εἰς τὴν δεξιὰν ὁχθὴν τοῦ Ἀλιάκμονος. Ὁμοίως καὶ ὁ **Heuzey** ⁽²⁰⁸⁾ θέτει τὴν Μίεζαν εἰς τὰ Παλατίτσια (Βεργίνα).

Ὁ **Delacoulonche** ⁽²⁰⁹⁾ θεωρεῖ πιθανὴν τὴν ὑπαρξιν καὶ ἑτέρας πόλεως Μιέξης, κειμένης παρὰ τὸν Στρυμόνα ποταμόν. Θέτει δὲ τὴν γινώσκουσαν Μίεζαν παρὰ τὸ Σπήλαιον τοῦ Παλαιοσωτήρος Ναούσης. Ὁμοίως καὶ ὁ **Desdevises** ⁽²¹⁰⁾ δέχεται τὴν θέσιν αὐτὴν γράφων: «θέτομεν μαζὺ μὲ τὸν **Delacoulonche** τὴν Μίεζαν κοντὰ εἰς τὸν Παλαιοσωτήρα πρὸς βορρᾶν τῆς Βεροίας καὶ ἐξακολουθοῦμεν νὰ βλέπωμεν τὰ εἰρηπια τῶν Παλατιτίσιων ὡς τὰ εἰρηπια τῆς Βάλλας».

Ὁ **Leake** ⁽²¹¹⁾ τοποθετεῖ τὴν Μίεζαν πλησίον τῆς Βεροίας, ὠνομάζων καὶ Ὀλγανον παραπόταμον τῆς Βεροίας.

Ὁ Δήμιτσας ⁽²¹²⁾ συμφωνεῖ μὲ τὸν **Delacoulonche**, θέτων τὴν Μίεζαν παρὰ τὸν Παλαιοσωτήρα. Ὁ Μελέτιος ⁽²¹³⁾ τὴν ταυτίζει μὲ τὸ Λογοβίχιο, ὃ Θ. Σχοινᾶς ⁽²¹⁴⁾ τοποθετεῖ, ἐπίσης, ταύτην παρὰ τὸ σπήλαιον τοῦ Παλαιοσωτήρος. Ὁ Ἀντ. Κεραμόπουλος ⁽²¹⁵⁾ διατηρεῖ ἀμφιβολίας διὰ τὴν θέσιν τῆς Μιέξης. Εἰς τὸν Παλαιοσωτήρα τοποθετεῖ τὴν Μίεζαν καὶ ὁ **A. Struck** ⁽²¹⁶⁾ καὶ ὁ Χρ. Ζαλοκώστας ⁽²¹⁷⁾. Ὁ Γρ. Καψάλης ⁽²¹⁸⁾ δὲν λαμβάνει θέσιν ἀναφέρων τὴν γνώμην τῶν Ε. Στουγιαννάκη, ὁμοίως καὶ ὁ Π. Παπακωνσταντίνου, ὡς καὶ ὁ **Lenk**, ἐκθέτει ἀπλῶς τὰς ἀπόψεις τῶν προγενεστέρων του.

* *

Μόνον ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ λύσουν τὸ ἀναφυὲν

207. Neuer Atlas von Hellas κτλ. πίναξ VII καὶ XVI, σελίς 3.

208. Heuzey et Daumet: ἔνθ. ἀνωτ. Σελίδες 226, 457.

209. Delacoulonche: Arch. des missions κτλ., VII 1859 σελ. 103 καὶ εἰς Revue de soc. Savantes 1858, σελίδ. 109—111.

210. Desdevises ἔνθ. ἀνωτ. σελίς 303. Εἰς σελίδας 331, 332 τοποθετεῖ τὴν Μίεζαν μεταξὺ Βεροίας—Ἐδέσσης.

211. W. Leake: ἔνθα ἀνωτ., III τόμος, σελίδες 290 καὶ IV, 583.

212. Μ. Δήμιτσα: Ἀρχ. Γεωγρ. τῆς Μακεδονίας, Β, σελίς 43 καὶ ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγου. κτλ. σελίδες 91—92.

213. Μελετίου: «Γεωγραφία (Παλαιὰ καὶ Νέα)» κτλ. Βενετία 1807, σελίδες 471—472.

214. Θ. Σχοινᾶς: Ὁδοιπορ. σημειώσεις Μακεδονίας—Ἡπείρου, Ἀθήναι 1886—1887, σελ. 174.

215. Ἀντ. Κεραμοπούλου: «Ἀνασκαφαὶ καὶ Ἔρευναι ἐν τῇ Ἀνω Μακεδονίᾳ». Ἀρχ. Ἐφημ. 1932, σελίς 110. Ὁμοίως καὶ εἰς ἀνάπτυον, Ἀθήναι 1933.

216. Α. Struck: ἔνθ. ἀνωτ. σελίς 50 καί.

217. Χρ. Ζαλοκώστας «Τὸ περιβόλι τῶν θεῶν». Ἀθήναι 1944, σελίς 223 καί.

218. Γεωργίου Α. Καψάλη: «Τρεῖς Νεοαἰῶδες τῆς Μακεδονίας. Νάουσα—Ἐδέσσα—Καστοριά». Ἀθήναι 1939, σελίς 29, σημειώσεις 26.

πρόβλημα, ιδίως ἐὰν θὰ εὐρεθοῦν ἐπιγραφαί, ἀναγράφουσαι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ἢ τὸ ὄνομα τῶν κατοίκων. Φαίνεται, ὅτι αἱ ἀνασκαφαὶ θὰ πρέπει νὰ γίνονιν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Παλαιοσωτήρος καὶ τῆς Παληοναούσης. Ἡ ἔκφρασις εἰκασίων εἶναι εὐκόλος, ἀλλὰ ὄχι καὶ λυσιτελής. Ὅπωςδήποτε ἡ περιοχὴ Ναούσης κατωκλήθη παλαιότατα, διότι ἡ ὠραία θέσις καὶ ἡ εὐφορία τῆς πεδιάδος, ποὺ ἀπλώνεται πλησίον ταύτης δὲν εἶναι δυνατόν, παρὰ νὰ προσεκάλεσαν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν πρώτων κατοίκων τῆς Μακεδονίας.

Πάντως, ἂν κανεὶς θελήσῃ νὰ βασισθῇ ἐπὶ τῶν ἀσφαῶν κειμένων, πρέπει τὴν Μίεζαν καὶ τὸ Νυμφαῖον νὰ τοποθετήσῃ εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης, διότι ἐκεῖ καὶ σταλακτίτας ἀνευρίσκει ὁ ἐπισκέπτης καὶ συνεπῆς πρὸς τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ Στεφ. Βυζαντίου θὰ ἦτο. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀνεύρεσις προτομῆς νέου, μὲ τὸ ὄνομα Ὀλγανος (ὡς ἐσημειώθη ἀνωτέρω εἰς σημείωσιν 20, τῆς 51ης σελίδος), εἰς τὸ χωρίον Ἀνω Κοπανός, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς Δημοσίας ὁδοῦ Βεροίας—Ναούσης, ἐνισχύει τὴν ἄποψιν, ὅτι ἡ Μίεζα ἔκειτο εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης, χωρὶς νὰ ἀποκλείηται, μάλιστα, ἡ σημερινὴ Ἀραπίτσα νὰ ἐλέγετο Ὀλγανος (ποταμός), συμφώνως καὶ μὲ τὰς ἀπόψεις τοῦ Θεαγένους καὶ τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου.

Ὅπωςδήποτε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τοποθετηθῇ ἡ Μίεζα παρὰ τὴν Βεργίναν (Παλατίτσαν) καὶ διότι ἡ περιοχὴ αὐτὴ δὲν εὐρίσκετο εἰς τὴν Ἡμαθίαν (παρὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Henzey), ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ ἦτο μᾶλλον ἐπικίνδυνος καὶ ἐντελὼς ἀπόκεντρος, διὰ τὸν διάδοχον τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀπόστασις Πέλλης—Βάλλας (Βεργίνας) εἶναι πολὺ μεγάλη καὶ ἀδικαιολόγητος ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀριστοτέλους, ὅταν εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης, ποὺ εὐρίσκεται πολὺ πλησιέστερον, ὑπῆρχον εἰδυλλιακαὶ καὶ ἀπόκεντροι περιοχαί.

Ἐπὶ πλέον, ἐὰν ἡ Μίεζα καὶ τὸ Νυμφαῖον ἔκειντο εἰς τὴν Βεργίναν, ἀσφαλῶς ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Πλίνιος ἢ ὁ Στέφανος Βυζάντιος κ.λ.π. θὰ προσδιώριζον τὴν θέσιν τῆς Μιέζης, μὲ ὁρόσημον τὸν πλησιέστατον τῆς Βεργίνης (Βάλλας) ῥέοντα Ἀλιάκμονα, ἂν καὶ δὲν πράττουν τὸ ἴδιον καὶ διὰ τὴν Βάλλαν.

Τὸ ὅτι, συνεπῶς, οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς δὲν καθορίζουν τὴν θέσιν τῆς Μιέζης, ἴσως νὰ ὀφείλῃται καὶ εἰς τὴν ἑλλειψιν ἑνὸς σταθεροῦ καὶ γνωστοῦ σημείου, ὅπως εἶναι ὁ Ἀλιάκμων ποταμός. Μόνον ἡ πόλις Βέροια εὐρίσκετο πλησίον τῆς πόλεως τῆς Μιέζης (καὶ ἡ ὁροσειρὰ τοῦ Βεργίου) καὶ τὴν γειτονίαν αὐτὴν ὑπαινίσσονται, μᾶλλον, ὁ Στέφανος Βυζάντιος καὶ ὁ Θεαγένης γράφοντες, ὅτι ἡ Μίεζα καὶ ἡ Βέροια ἦσαν ἀδελφαί, θυγατέρες τοῦ Βέρητος.

Διὰ τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ τοπωνυμίου Μίεζα ἀς σημειωθῇ, ὅτι καὶ σήμερον ὑπάρχει ἡ λέξις μεζιάς, ποὺ ἔχει τὴν ἑννοιαν τῆς παρυφῆς χλόης, ὡς ὁρίου μεταξύ ἀγρῶν (¹⁹).

* 319. Κ. Ι. Τσιούλας: «Συμβολαὶ εἰς τὴν διγλωσσίαν τῶν Μακεδόνων» κτλ. τευχ. α' Ἀθῆναι 1907, σελίς 298. Ἀντίστοιχος σλαβικὴ λέξις εἶναι ἡ μέζα.

Τέλος, ἄς σημειωθῇ, ὅτι ἡ μὴ ἀνεύρεσις, μέχρι στιγμῆς, εἰς τὴν περιοχὴν Βεργίνης ἐπιγραφικοῦ ὄλικοῦ, καίτοι ἐγένοντο περιορισμένοι ἀνασκαφαί, ποὺ ν' ἀναφέρῃ τὴν Μιέζαν, εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς ἐπιχειρημα κατὰ τῆς συνταυτίσεως Βεργίνης—Μιέζης.

Γ) ΠΕΡΙ ΤΗΣ (ἀρχαίας) ΣΚΥΔΡΑΣ (=ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΝΑΟΥΣΗΣ)
Τὴν ἀρχαίαν πόλιν Σκύδραν ἀναφέρει ὁ Πτολεμαῖος μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς Ἡμαθίας. Ὁ Στέφανος Βυζάντιος γράφει, ὅτι ἡ Σκύδρα εἶναι πόλις τῆς Μακεδονίας, ὡς ἐσημείωνεν ὁ Θεαγένης εἰς τὰ Μακεδονικά του ⁽²²⁰⁾.

Ἡ ἀρχαία Σκύδρα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὴν ὁμώνυμον κωμόπολιν τοῦ Νομοῦ Πέλλης, εὐρίσκονται δὲ εἰς διαφορετικὴν θέσιν καὶ εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν ἢ μία ἀπὸ τῆς ἄλλης, ὅπως σημειώνει καὶ ὁ Müllerus εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς Γεωγρ. Ὑφηγήσεως τοῦ Κλαυδίου Πτολεμαίου ⁽²²¹⁾.

Ὁ Μελέτιος γράφει: ⁽²²²⁾ «Σκύδρα κοινῶς Σιδεροκάψα», χωρὶς νὰ διδῇ περισσοτέρως λεπτομερείας.

Ὁ Στράβων ⁽²²³⁾ λέγει, ὅτι αἱ Κύδραι εἶναι πόλις τῶν Βρυγῶν (Φρυγῶν). Συνεπῶς, ἐὰν θεωρήσωμεν, ὅτι ἡ πόλις Σκύδρα τῶν Μακεδόνων εἶναι ἡ πόλις Κύδραι (Κύδραι—Σκύδραι=Σκύδραι=Σκύδρα) τῶν Βρυγῶν (Φρυγῶν) τότε πρέπει, νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ πόλις (τῆς ἀρχαιότητος) Σκύδρα ἦτο προϊστορικὴ πόλις, κειμένη μεταξὺ Ναούσης—Ἐδέσσης.

Ἐκ τῶν νεωτέρων συγγραφέων ὁ Delacoulonche ⁽²²⁴⁾ τοποθετεῖ τὴν Σκύδραν—ὀρθῶς—εἰς τὴν θέσιν, ὅπου ὑπάρχουν τῶρα τὰ χωρία Ἐπισκοπὴ Ναούσης (Ἡμαθίας) καὶ Ἀρσένιον (Πέλλης), ὅπως γράφει λεπτομερῶς καὶ ὁ Μ. Δήμιτσας ⁽²²⁵⁾.

Ἐκ τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν, εἰς τὰ χωρία Ἐπισκοπή, Ἀγία Μαρίνα καὶ Ἀρσένιον (Πέλλης) μανθάνομεν τὰ ὀνόματα μερικῶν κατοίκων τῆς ἀρχαίας Σκύδρας. Ἐπίσης συνάγεται, ὅτι εἰς τὴν Σκύδραν ἐλατρεῖτο ἡ θεὰ Ἀρτεμις [«Ἀρτεμιν Ἀγροτέραν Γαζωρεΐτιδα καὶ Βλουρεΐτιν»] ὡς καὶ ὁ Ἡρακλῆς. Φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχον, εἰς τὴν ἀρχαίαν Σκύδραν, καὶ ναοὶ πρὸς τιμὴν τούτων, τοῦλάχιστον περὶ τὸ 243 μ. Χρ. κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Delacoulonche.

220. Στ. Βυζαντίου εἰς λέξιν Σκύδρα: «Μακεδονίας πόλις, ὡς Θεαγένης ἐν Μακεδονικοῖς».

221. Κλαυδίου Πτολεμαίου: Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις III, 13,19, ἔκδοσις—Σχόλια Carolus Müllerus, Παρίσιος, Σχόλια: σελίς 517: «Σκύδρα, Μακεδονικὴ πόλις, ὡς Θεαγένης ἐν Μακεδονικοῖς. Strābo 7,7,9: Κύδραι (Κύδραι St Bys. e Strabone) Βρυγῶν πόλις. eorum scilicet Brygum qui degebant in regione Beroeae urbis et Bermii montis».

222. Μελετίου, Γεωγραφία κ.τ.λ., Β' τόμος, σελίς 47.

223. Στράβωνος 7,7,9: «Κύδραι Βρυγῶν πόλις».

224. Delacoulonche: «Memoire κ.τ.λ., σελίς 28 καὶ Rev. κ.τ.λ., τόμος 4ος σελίς 787.

225. Μ. Δήμιτσα: «Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγ.», κτλ. σελίδες 92—98.

Ὁ Κλ. Νικολαΐδης ⁽²²⁶⁾ συνδέει τὴν πόλιν Σκύδραν μὲ τὴν φυλὴν τῶν Σκίρων (ἢ Σκύρων) καὶ ἰσχυρίζεται—χωρὶς νὰ δικαιολογῇ τὰς σκέψεις του— ὅτι ἡ πόλις ἐλέγετο κατ' ἀρχὴν Σκίρτα.

Ὁ Πλίνιος ⁽²²⁷⁾, τέλος, θέτει ἐσφαλμένως—ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῆς θέσεως, ὅπου εὐρέθησαν αἱ ἐπιγραφαί—τὴν Σκύδραν εἰς τὴν Ἑσρδαίαν.

Τὰ ἐρεῖπια τῆς ἀρχαίας πόλεως ὑπάρχουν σήμερον ἐπὶ λοφίσκον κειμένου βορειοανατολικῶς τοῦ χωρίου Ἐπισκοπὴ Ναούσης καὶ εἰς ἀπόστασιν 1 χιλιομέτρου περίπου, ὅπου καὶ ἡ πηγὴ Ζλάτα.

Δ) ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΙΤΙΟΥ ⁽²²⁸⁾. Περὶ τοῦ Κιτίου οὐδὲν γράφουν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ὡς ὁ Θουκυδίδης, Ἡρόδοτος, Στράβων, Στέφ. Βυζάντιος, Πτολεμαῖος, καίτοι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν, τοῦλάχιστον τῶν τελευταίων, ὑπῆρχεν.

Πρῶτος περὶ τοῦ Κιτίου γράφει ὁ Λίβιος, χωρὶς ὅμως νὰ προσδιορίσῃ τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο, λέγων ἀπλῶς, ὅτι τὸ Κίτιον ἦτο πόλις Μακεδονική. Εἰς τὸ Κίτιον—ὅπως λέγει ὁ Λίβιος—συνκεντρώθησαν τὰ στρατεύματα τοῦ τελευταίου βασιλέως, τῆς Μακεδονίας, Περσέως, πρὶν πολεμήσουν μὲ τοὺς Ρωμαίους. Ὁ Λίβιος ἀναφέρει, ὅτι ἔμπροσθεν τοῦ Κιτίου, εἰς τὴν πεδιάδα, συνηθροίσθη στρατὸς ἐκ 43.000 Μακεδόνων. Ἐκ τῆς λεπτομερείας ταύτης συνάγεται, ὅτι πλησίον τῆς πόλεως εὐρίσκετο πεδιάς

226. Κλ. Νικολαΐδης: «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ», κτλ., Ἀθήναι 1923, Α' τόμος, σελίς 48.

227. Plinium Natur. Hist. IV, 10 Πρβλ. καὶ Π. Παπακωνσταντίνου, ἐνθα ἀνωτέρω σελίδες 51—53 καὶ Ε. Στουγιαννάκη: Ἑδεσσα κτλ., σελίδες 32—33.

228. Περὶ τοῦ Κιτίου βλέπε: Livium XLII, 51, 53, Mannert: geographie der griechen und Röm. 1812, σελίς 490, ἄρθρον τοῦ Preller εἰς Real Enc. Paulys, α' ἔκδοσις, τόμος II, σελίς 389, W. Leake: Ἑνθ. ἀνωτ. τόμος III, σελίδ. 288, 470 Delacoulonche: Ἑνθ. ἀνωτ. σελίδες 33—34, Desdèvises: Ἑνθ. ἀνωτ. σελίδ. 214, Kiepert, Ἑνθ. ἀνωτ. πίνακ. VII, Forbiger Ἑνθ. ἀνωτ. III, σελίς 1061, Oberhammer, ἀρ. θρον εἰς R.E., τόμος XXI, σελίδ. 545, Μ. Δήμιτσα, «Ἀρχ. Ἱστορία τῆς Μακεδονίας», τόμος Β', σελίδ. 40, τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις κτλ. σελίδ. 16, 91, Π. Παπακωνσταντίνου, Ἑνθ. ἀνωτέρω, σελίδες 53—56. Τρ. Εὐαγγελίδου: «Νέα Ἑλλάς», Ἀθήναι 1913, σελίς 42, Θ. Σχινᾶ Ἑνθ. ἀνωτ. σελίδ. 174—175, Β. Ζώτου Μολοσσού Ἡπειρωτ. Μακεδον. Μελέται, τόμος 4ος. Ἀθήναι 1866 σελίς 265, Ν. Φιλίππιδου Ἐπανάστασις καὶ καταστροφὴ τῆς Ναούσης Ἀθ. 1881, σελίδ. 23, Α. Ἀρβανίτου, ἡ Μακεδονία εἰκονογραφημένη, Ἀθ. 1909, σελ. 99, Ἰωάνν. Καλοσύτη, «Μακεδονία», Πειραιεὺς 1896, σελίς 61, I. Μ. Παναγιωτοπούλου Ἑλλην. Ὁρίζοντες. Ἀθήναι 1940 σελίδ. 56, Εὐστ. Στουγιαννάκη: «Ἱστορία τῆς πόλεως Ναούσης», Ἑδεσσα 1924, σελίδες 20, 26, 35, 36, Τοῦ αὐτοῦ Ἑδεσσα, ἡ Μακεδονική κτλ. σελίδ. 38, Γερασίμου Καψάλη, Τρεῖς Νεράιδες τῆς Μακεδονίας κτλ. σελίδες 46—47, Ἑγκυκλοπαίδει-κὸν Λεξικὸν «Ἠλίον», τόμος 10ος, σελίδ. 794, Μπάρι—Χίρσι, τόμος Ε, σελ. 488. Πρβλ. Α. Κεραμοπούλου εἰς Α.Ε. 1932, σελ. 110.

Ἐκ τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας, Χ. Μακαρόνα «Ἀρχαιολ. Χρονικὰ» εἰς Β' τόμον (1953) «Μακεδονικῶν» Ε.Μ.Σ. σελίδ. 643.

ἢ ὅτι ἡ πόλις ἔκειτο εἰς πεδιάδα.

Ὁ **Preller** τοποθετεῖ τὴν πόλιν ἐπὶ τοῦ Κιτίου ὄρους, τὸ ὁποῖον θέτει, ἀκολουθῶν τὴν διήγησιν τοῦ Λιβίου (XLIII, 21), μεταξὺ Ἑδέσσης καὶ Ναούσης καὶ τὴν πόλιν παρὰ τὴν Νάουσσαν, ὡς καὶ ὁ **Leake**, ὁ **Dela-coulonche**, ὁ **Kiepert**, καὶ ὁ **Forbiger**, ὁ ὁποῖος ἐπίσης θέτει τὸ Κίτιον ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ὄρους, οὐχὶ ὀρθῶς, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Π. Παπακωνσταντίνου. Τὸ ὄρος Κίτιον ἔκειτο μεταξὺ τῆς ἀρχαίας Ἑλιμείας καὶ τῆς Ἡπείρου.

Ὁ **Mannert** ταυτίζει τὴν πόλιν Κίτιον μὲ τὴν ἀρχαίαν πόλιν Κύρρον, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν Θουκυδίδην (²²⁹), ἔκειτο πλησίον τῆς Πέλλης.

Παρὰ τὴν Νάουσσαν θέτουν τὸ Κίτιον καὶ ὁ Μ. Δήμιτσας, ὁ **Ober-hummer**, ὁ Ζῶτος Μολοσσός, ὁ Θ. Σχίνᾶς, ὁ Ν. Φιλιππίδης, ὁ Ι. Καλοσύνης, ὁ Α. Ἀρβανίτης, ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης (ὁ ὁποῖος μᾶς δίδει καὶ τὸν τύπον Κύτιον) καὶ ὁ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος.

Ὁ Εὐστ. Στουγιαννάκης τοποθετεῖ τὸ Κίτιον μίαν ὥραν ἀνατολικῶς τῆς Ναούσης, ὅπου ὁ Ἅγιος Νικόλαος, τὴν δὲ ἱστορικὴν θέσιν «Γάστραν» θεωρεῖ, ὡς ἀκρόπολιν του. Ὁ Γ. Καψάλης δὲν προσδιορίζει σαφῶς τὴν θέσιν τοῦ Κιτίου.

Ὁ Χ. Μακαρόνας θέτει τὸ Κίτιον ἐπὶ ὑψώματος, ἀπέχοντος 1 χ.λ.μ (καὶ Ἀντικῶς) τοῦ τάφου τῶν Λευκαδίων.

Ἡ ἄποψις τοῦ Χ. Μακαρόνα παρουσιάζει πολλὰ πλεονεκτήματα, διότι πράγματι οἱ τάφοι τῶν Λευκαδίων, ἡ εὐφορία τῆς περιοχῆς, ἡ μνημονευμένη ὑπὸ τοῦ Λιβίου πεδιάς κλπ. συνηγοροῦν διὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ Κιτίου εἰς τὴν τοποθεσίαν αὐτήν. Ἀκόμη πρέπει νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν εἰς μὲν τὴν μικρὰν καὶ ὀρεινὴν κἄπως περιοχὴν τῆς Ναούσης νὰ ὑπῆρχον δύο πόλεις, ἥτοι ἡ Μίεζα καὶ τὸ Κίτιον, ἐνῶ εἰς τὴν πεδινὴν καὶ εὐφορον ἑκτασὶν ἀπὸ Βερούας μέχρι Ναούσης καὶ ἀπὸ Ναούσης μέχρι Πέλλης νὰ μὴ ὑπῆρχε κάποια πόλις καὶ δὴ τὸ Κίτιον, ἀφοῦ ἡ Μίεζα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔκειτο πλησίον τῶν Λευκαδίων, ἐλλείψει τῶν μνημονευμένων σπηλαίων καὶ σταλακτιτῶν.

Πάντως καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Κιτίου μόνον αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαὶ καὶ τὰ εὐρήματα θὰ λύσουν ὀρθῶς τὸ ὑφιστάμενον πρόβλημα, διὰ τὴν θέσιν τῆς πόλεως, ὅποτε θὰ λήξουν αἱ εἰκασίαι, αἱ ἀψιμαχίαι τῶν συγγραφέων.

Ἄς σημειωθῇ τέλος, ὅτι πόλις Κίτιον ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν Κύπρον, πολὺ σημαντικὴ, παρὰ τὴν σημερινὴν Λάρνακα. Ἐξ αὐτῆς κατήγετο ὁ Ζήνων, (ὄχι ὁ Ἑλεάτης), ὁ φιλόσοφος καὶ ἰδρυτὴς τῆς στωικῆς σχολῆς (342

²²⁹ Θουκυδίδου, Πελοπον. Πόλεμος II, 100, 4: «Ἐπειτα δὲ καὶ ἐς τὴν ἄλλην Μακεδονίαν προὔχασεν τὴν ἐν ἀριστερᾷ Πέλλης καὶ Κύρρον· ἐσω δὲ τούτων ἐς τὴν Βοττιαίαν καὶ Πιερίαν οὐκ ἀφίκοντο...».

—270 π.Χρ. (230).

Ε) ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΒΑΛΛΑΣ (231). Ἡ Βάλλα δὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἡμαθίαν. Παρὰ ταῦτα ἀσχολούμεθα μὲ τὴν ἀρχαίαν αὐτὴν πόλιν, ἥ ὅποια ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀρχαίαν Πιερίαν, διότι ἡ περιοχὴ εἰς τὴν ὅποιαν ἔκειτο, ὑπάγεται, τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ἐντεῦθεν, εἰς τὴν Βέροϊαν.

Περὶ τῆς Βάλλας—ἐξ ὧν γνωρίζομεν—πρῶτος ἔγραψεν ὁ Θεαγένης εἰς τὰ «Μακεδονικά» του, ὅπως μνημονεύει ὁ Στέφανος Βυζάντιος. Παλαιότερον ἦτο ἄγνωστος ἡ θέσις τῆς πόλεως, τὸ δὲ μόνον γνωστὸν ἦτο, ὅτι ἔκειτο εἰς τὴν Πιερίαν, μέχρις ὅτου ὁ Heuzey ἐξέδωκε τὸ πρῶτον βιβλίον του (1860), μίαν πενταετίαν μετὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν του εἰς τὰ ἔρεμια τῆς Βεργίνας (Παλατισίων).

Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς (τῶν τότε χωρίων Μπάρμπες, Κοῦτλες) ἐθεώρουν τὰ ἀνάκτορα, ὡς ἔρεμια τῆς κατοικίας τῆς μυθικῆς «βασιλίσσης» (δουκίσσης) τῆς Βεροίας Βιργινίας, ὡς θὰ ἀναπτύξωμεν, διαπραγματευόμενοι τὸ θέμα τῆς ἀλώσεως τῆς Βεροίας ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐπηρεολούθησαν νέαι ἀνασκαφαὶ τοῦ Γάλλου ἀρχαιολόγου καὶ ἡ ἔκδοσις τοῦ δευτέρου βιβλίου του.

Ἐκτοτε πάντες, σχεδόν, οἱ ἀσχολούμενοι, παρεπιπτόντως μὲ τὴν θέ-

230. Μερί τοῦ Κιτίου τῆς Κύπρου βλπ. μεταξύ ἄλλων καὶ τὸ περισπούδαστον ἄρθρον τοῦ Oberhummer εἰς R.E., τόμος XXI, σελίδες 535—545.

231. Περὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως Βάλλα βλπ. Plinium N. H. IV, 34, Πτολεμαῖον III, 12, 37, (III, 13, 40) Πηβλ. καὶ III, 11, 7 (11, 11), Στέφανον Βυζάντιον εἰς τὴν λέξιν Βάλλα (254, 1) L. Heuzey: Le mont Olympe et l'Acarnanie, Paris 1860, σελίδες 189—202, Τοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ Daumet καὶ Laley: Mission Archéologique de Macedoine Paris 1876, σελίδ. 180 κέ, Ἡρωδιανοῦ, περὶ καθολικῆς προσωδίας, Α' τόμος, ἔκδοσις Λειψίας, σελίδ. 253, Β' τόμος, περὶ παθῶν, C. Müller, Σχόλια εἰς Πτολεμαίου «Γεωγρ. Ὑφήγησιν», σελίδ. 519, Μ. Δήμητραν: Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομ. κτλ., σελίδ. 175 κέ, Τοῦ αὐτοῦ Ἀρχ. Ἱστορ. τῆς Μακεδονίας, Β' τόμος σελίδ. 67, Oberhummer ἄρθρον εἰς R. E τόμος 2, σελίδ. 2829, Ἀντώνιον Κεραμόπουλον «Ἀρχαιολογικαὶ Ἀνασκαφαὶ κτλ. εἰς Α. Ε. 1933 σελ. 38, 51, καὶ Π. Α. Α. 6. (1931) 314 κέ., Κ. Α. Ρωμαίων: «Ὁ Μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας», Ἀθῆναι 1951, ἰδίως σελίδ. 11, 12, 57, Τοῦ αὐτοῦ, Μικρὰ Μελετήματα, Θεσ/νίκη 1955, ἰδίως σελίδ. 111, 115. Τοῦ αὐτοῦ, Τὸ Ἀνάκτορον τῆς Παλατίτσας σελ. 141—150 εἰς ἐπιμνημόσυνον, Γ. Π. Οικονόμου, Desdèvises, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 303, Δ. Κανατσούλην. «Ὁ Ἀρχέλαος καὶ αἱ μεταρρυθμίσεις του ἐν Μακεδονίᾳ» Θεσ/νίκη 1948, σελ. 81 κέ. Τοῦ αὐτοῦ «Ἡ Μακεδονικὴ πόλις», εἰς «Μακεδονικά», τόμος Δ (1960) Ε. Μ. Σ. σελ. 250 F. Geyer, Macedonien κτλ. σελ. 11, Les Cuides Bleus Grece κτλ. σελ. 559, Leake: ἐνθ. ἀνωτ. III, σελ. 338, Κλ. Νικολαΐδην, ἐνθ. ἀνωτέρω σελ. 33, 34, 61, Ζημῖαι κτλ. σελ. 42, 144, 145, 146, 151—153, Χ. Μακαρόν-αν εἰς Μακεδονικά Α' (1940) σελ. 485—490 καὶ Β (1953) σελ. 631—633. ὡς καὶ βιβλιογραφίαν περὶ Μιέξης, τιθεμένης ὑπὸ τινων εἰς Βάλλαν, ὡς καὶ βιβλιογραφίαν εἰς τὴν λέξιν Βεργίνα, ἀνάκτορα, τάφος, ὅπου ἄρθρα εἰς ἐφημερ. τοῦ Μ. Ἀνδρονίκου κτλ.

σιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Βάλλας ἀποδέχονται, ὅτι αὕτη ἔκειτο εἰς τὴν περι-
χὴν τῆς Βεργίνης.

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ Γάλλου ἀρχαιολόγου δὲν ἐπερατώθησαν. Ἦκολού-
θησαν ἀνασκαφαὶ τοῦ Ἑλληνος ἀρχαιολόγου καὶ ἀκαδημαϊκοῦ Κ. Ρωμαίου,
καὶ τοῦ ἐπιτελείου του, κατὰ τοὺς μῆνας Μάρτιον καὶ Ὀκτώβριον
τοῦ ἔτους 1933 καὶ κατὰ τὸ 1954 καὶ 1956 (μετὰ τοῦ Ἐφόρου Ἀρ-
χαιοτήτων Χ. Μακαρόνα) καὶ τέλος ἐγένοντο ἀνασκαφαὶ τὸ θέρος τοῦ 1959
ὑπὸ τῶν Χ. Μακαρόνα, Γ. Μπακαλάκη, Νικ. Μουτσοπούλου.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Γερμανικῆς κατοχῆς ἐγένοντο περιορισμένης
μορφῆς ἀνασκαφαί, ὑπὸ Γερμανοῦ ὑπαξιωματικοῦ ἀρχαιολόγου, παρὰ τὰς
ἐντόνους διαμαρτυρίας τῆς ἀρμοδίας Ἑλληνικῆς ὑπηρεσίας. Ἄνευ ἀδείας
ταύτης καὶ κατὰ παράβασιν τῶν κανόνων τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου τοῦ Πολέ-
μου καὶ τῆς Κατοχῆς.

Ὁ Στέφανος Βυζάντιος ⁽²³²⁾ γράφει, ἀναφερόμενος εἰς τὸν Θεαγένην,
ὅτι ἡ Βάλλα ἦτο πόλις τῆς Μακεδονίας, ὅπως καὶ ἡ Πέλλα. Ὁ πολίτης
ἐλέγετο Βαλλαῖος.

Ὁ Πτολεμαῖος, ὁρθῶς, τοποθετεῖ τὴν πόλιν, εἰδικώτερον, εἰς τὴν Πι-
ερίαν [μθ' γο' λθΛ'], ὀνομάζων αὐτὴν Οὐάλλα. Ὁ Πλίνιος ἀναφέρει,
ἀντὶ τῆς πόλεως, τὸ ἐθνικὸν ὄνομα τῶν κατοίκων (Vallaei), ἀκολουθῶν,
ὡς φαίνεται, τὸν Θεαγένην.

Ἡ ἐτυμολογία τοῦ τοπωνυμίου Βάλλα: Διάφοροι γινώμαι
δύνανται νὰ ὑποστηριχθῶν διὰ τὴν πιθανὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως Βάλλα.

Κατ' ἀρχὴν δεόν νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ἡ λέξις Βάλλα εἶναι δυνατόν νὰ
προῆλθεν ἐκ τῆς λέξεως Πέλλα. Εἰς τὴν σκέψιν αὐτὴν ὀδηγοῦμεθα καὶ ἀπὸ
τὰ γραφόμενα, ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου: «Βάλλα πόλις τῆς Μακεδο-
νίας, ὡς Πέλλα· ὁ πολίτης Βαλλαῖος» κτλ. Βλέπομεν λοιπὸν, ὅτι μετὰ τὸ
«ὡς Πέλλα» ὑπάρχει ἀνω τελεία καὶ ἐν συνεχείᾳ εἶναι ἡ φράσις «ὁ πολί-
της Βαλλαῖος...» Κατὰ συνέπειαν τὸ «ὡς Πέλλα» δὲν ἐτέθη, διότι ὑπάρ-
χει ὁμοιότης εἰς τὴν κατάληξιν τοῦ ὀνόματος τῶν πολιτῶν (Βαλλαῖος—Πε-
λαῖος), ἀλλ' οὔτε, διότι καὶ ἡ Πέλλα ἦτο πόλις τῆς Μακεδονίας, ὡς εἶναι
δυνατὸν νὰ νομίση κανεὶς. Ἄν ἐτίθετο ὁ συσχετισμὸς αὐτός, διὰ νὰ δηλω-
θῇ, ὅτι τόσον ἡ Βάλλα, ὅσον καὶ ἡ Πέλλα ἦσαν Μακεδονικαὶ πόλεις, θὰ
ἦτο τοῦλάχιστον περιττός καὶ ἐξ ὧν γνωρίζομεν ὁ Στέφανος Βυζάντιος
ἦτο λακωνικὸς εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ λεξικοῦ του. Θὰ ἦτο δὲ περιττός,
ἀλλὰ καὶ περίεργος αὐτὸς ὁ παραλληλισμὸς τῆς Πέλλης—Βάλλας, διότι ὁ

232. Εἰς λέξιν Βάλλα, 254,11, σελὶς 157, α' τόμου, ἐκδόσεως Βερολίνου 1849
«Βάλλα, πόλις Μακεδονίας, ὡς Πέλλα· ὁ πολίτης Βαλλαῖος. Θεαγένης ἐν Μακεδονίᾳ
«Βαλλαῖους μεταγαγὼν εἰς τὸν νῦν λεγόμενον Πύθιον τόπον».

πρωοδήποτε, ὡς διευκρίνισαν ἤδη οἱ προγενέστεροι τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου, ἡ μὲν Βάλλα ἔκειτο εἰς τὴν ἀρχαίαν Πιερίαν, ἡ δὲ Πέλλα εἰς τὴν Βοττιαίαν.

Ἡ ἀπόστασις, ἐξ ἄλλου, Πέλλης—Βάλλας εἶναι μεγάλη καὶ αἱ πόλεις οὐδὲν κοινὸν ἔχουν, διαφέρουσαι καὶ ὡς πρὸς τὴν τοποθεσίαν, ποῦ ἦτο φθοδομημένη ἐκάστη, ἥτοι ἡ μὲν Πέλλα εἰς πεδιάδα, ἡ δὲ Βάλλα ἐπὶ σημαντικοῦ ὕψους, πέραν τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ εἰς ἀπόστασιν 17 χιλ. νοτίως τῆς Βεροίας.

Διατί, λοιπόν, νὰ μὴ παραλληλῇ ὁ Στέφανος Βυζάντιος τὴν Βάλλαν μὲ τὴν Βέροϊαν ἢ τὸ Δῖον, πόλεις, ποῦ εὐρίσκοντο πλησιέστερον τῆς Πέλλης; Ἀπλούστατα, διότι τὰ τοπωνύμια Βάλλα καὶ Πέλλα εἶναι, ἐτυμολογικῶς, ταυτόσημα. Θὰ προσπαθῇσωμεν νὰ θεμελιώσωμεν τὴν παρατήρησίν μας.

Εἶναι γνωστὸν, ὅτι τὰ ρήματα ²³³ Βάλλω καὶ Πάλλω, κατὰ κυριολεξίαν ἐσημηνούμενα, ἔχουν τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, ἥτοι τοῦ στρέφω (²³³), κινῶ πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις.

Κατὰ συνέπειαν τὰ θέματα Βάλλ—καὶ Πάλλ—ἔχουν τὴν αὐτὴν ἐτυμολογικὴν προέλευσιν. Εἰδικώτερον διὰ τὴν λέξιν Πέλλα γνωρίζομεν (²³⁴), ὅτι παρουσιάζει τὸν αὐτὸν τρόπον παραγωγῆς μὲ τὰ ρήματα Βάλλω—Πάλλω.

Ἐπὶ πλέον ὑποστήριζεται, ὅτι ἡ Μακεδονικὴ διάλεκτος παρουσίαζε διαφορὰς ἐν σχέσει μὲ τὴν Ἰωνικὴν (²³⁵), συνεπεία τῶν ὁποίων ἡ λέξις Πέλλα ἦτο δυνατόν νὰ μετατραπῇ εἰς Πάλλα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ἡ πιθανὴ ἐκδοχή, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ τοπωνύμια Βάλλα καὶ Πέλλα ἔχουν τὴν αὐτὴν ἐτυμολογικὴν παραγωγὴν, διότι ἡ λέξις Πέλλα εἰς τὴν μακεδονικὴν διάλεκτον παρουσιάζετο καὶ ὡς Πάλλα, ὡς καὶ τὸ τοπωνύμιον Πελλήνη, ὡς Παλλήνη. Ἐφόσον δὲ τὰ ρήματα Πάλλω καὶ Βάλλω εἶναι συγγενῇ εἶναι δυνατόν καὶ αἱ λέξεις Βάλλα—Πάλλα—Πέλλα νὰ εἶναι ταυτόσημοι.

Τὴν λέξιν πέλλα συναντῶμεν τὸ πρῶτον εἰς τὸν Ὅμηρον (²³⁶), μὲ

233 Βλ. π. χ. Σκαρλάτου Βυζαντίου, «Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης», Ἀθήναι 1851, σελίδ. 218, 975.

234 Γ. Χατζιδάκις: «Γλωσσικαὶ μελέται», τόμος Α'. Ἀθήναι 1901, σελ. 93, «β». Ἡ ὑπαρξίς τοῦ ja ἀντὶ τοῦ ἐν ταῖς ἄλλαις γλώσσαις i πρὸ βλ. σάρμ(σ)σα, Πέλλα...», φς, δηλαδή, καὶ τὰ ρήματα Βάλλω: (Βάλω=βάλλω), Πάλλω (=Πάλω) καὶ ἡ (Πέλλα=)Πέλλα.

235 Κλ. Νικολαΐδου: «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ βάσιν καὶ κέντρον τὴν Μακεδονίαν» κτλ σελίδες 31—34, ὅπου γράφεται, σελίδ. 33—34 ὅτι «ἡ ἀρχαία βόρειος Ἑλληνομακεδονικὴ γλῶσσα, ἣν ἀναγνωρίζομεν ἐν τῇ Δωρικῇ, δὲν εἰργασκεν εἰσέτι τὸν Ἰωνικὸν Ἰωτακισμόν, ἐπομένως προὔτιμα πάντοτε τὰ μεστότερα φωνήεντα α, ο καὶ σε. Ἐπρόφερον λοιπὸν κατ' ἀρχὰς Βοετίαν καὶ ἡ οὐκ ἦν Πέλλα συνεχῶς μετετρέπετο εἰς Πάλλα...», ἀλλὰ καὶ Παλλήνη, Πελλήνη.

236 Ὅμηρου Ἰλιάς II: «Μυταὶ σταθμῷ ἐνὶ βορέεσσι περιγλαφάς κατὰ πέλλα». Ἐπίσης ὑπάρχουν καὶ αἱ λέξεις, πέλλα, ποῦ σημαίνει δέρμα καὶ πελλός, ποῦ ἐξηγεῖται: μαυριδερός, μαυροκίτρινος.

τὴν ἔννοιαν ξυλίνου δοχείου, διὰ γάλα.

Ὁ Κλ. Νικολαΐδης ἰσχυρίζεται (βλπ. σημειώσιν 235), ὅτι αἱ λέξεις Πέλλα, Πελαγόνες καὶ Πελασγοὶ εἶναι σχεδόν ταυτόσημοι. Ὁ ἴδιος γράφει, ὅτι ἡ λέξις Πέλλα σημαίνει πηγή καὶ εἶναι τῆς αὐτῆς ρίζης μὲ τὰς λέξεις πέλαγος, πλέα, πολλή καὶ ἔχει τὴν ἔννοιαν τῆς πλησμονῆς ὕδατος. Ἴσως τὸ αὐτὸ νὰ ἐσήμαινε καὶ ἡ λέξις Βάλλα, λόγῳ τοῦ πλησίον ταύτης ρέοντος Ἀλιάχμονος κτλ. (237).

Ὁ Heuzey ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ λέξις Βάλλα τίθεται ἀντὶ τῆς Φάλλας (Fallas), κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Μακεδόνων νὰ μετατρέπουν τὸ φ εἰς β.

Ὁ Ἀντ. Κεραμόπουλος φρονεῖ, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ προφέρεται (τὸ τοπωνύμιον Βάλλα), Φάλλα, Οὐάλλα κ.τ.λ.

Νομίζομεν, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ προταθῇ καὶ ἐτέρα ἐκδοχὴ διὰ τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως Βάλλα.

Εἰς τὴν Φρυγικὴν γλῶσσαν ὑπῆρχεν ἡ λέξις Βαλλήν, ποὺ κατὰ τὸν Ἡσύχιον (238) εἶχε τὴν ἔννοιαν, διὰ τοὺς Φρύγας, τοῦ βασιλέως. Ἀλλὰ καὶ ὁ Αἰσχύλος (239) τὴν ἀναφέρει. Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι οἱ Πιερες ἔλαβον ἀπὸ τοὺς Φρύγας (Βρίγας), οἱ ὅποιοι κατέκουν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Βερμίου, πλὴν τῶν ὀργιαστικῶν Βακχικῶν ἐορτῶν, καὶ ὠρισμένας λέξεις μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν λέξιν Βαλλήν, τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποιοῦν καὶ οἱ Πέρσαι.

Ὡς δὲ γράφουν ὁ Π. Καρολίδης (240), Ἰ. Θωμόπουλος (241), Ν. Ἐλευθεριάδης (242) καὶ ὁ Γ. Κουρτίδης (243), ἡ λέξις Βαλλήν ὥς καὶ αἱ συγγενεῖς ταύτης, βάαλ, βήλ συναντῶνται καὶ εἰς ἄλλας γλῶσσας.

Εἰς τὴν Ἀρμενικὴν ἔχομεν τὸν τύπον gal, ποὺ σημαίνει ἄρχων. Οἱ Βαβυλώνιοι ἔλεγον βήλ καὶ εἰς τὸν Λίβανον ἐκυριάρχει ὁ τύπος βάαλ. Εἰς τὴν Τουρκικὴν γλῶσσαν ὑπάρχει ἡ συγγενὴς λέξις βαλῆς.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἐχρησιμοποιεῖτο ἡ λέξις, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ φύλακος, θεοῦ, βασιλέως. Ὅπως δὴποτε αἱ λέξεις Βαλλήν, Βάαλ (πληθυντικὸς Βααλίν) βήλ κ.τ.λ., ἦσαν συγγενεῖς. Κάθε πόλις, χωρίον εἶχε τὸν βάαλ τῆς, τὸν φύλακα καὶ τὴν τοπικὴν θεότητά του.

237. Ἐς σημειωθῇ, ὅτι πλησίον μὲν τῆς Πέλλης ῥεῖ ὁ Αἰσώδιος, χάρις εἰς τὸν ὁποῖον συνεκοινωνεῖ μὲ τὴν θάλασσαν, πλησίον δὲ τῆς Βάλλας ὁ Ἀλιάχμων. Οἱ δύο αὗτοί ποταμοὶ καθάριζον τὴν ἐκτασιν τῆς ἀρχαίας Ἡμαθίας.

238. Ἡσύχιος, τόμος Α', σελίς 356.

239. Αἰσχύλου, «Πέρσαι» στίχος 657.

240. Π. Καρολίδου: Εἰσαγωγή, σελίς 59 τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου, 6η ἐκδοσις, 1932 καὶ εἰς Παγκόσμιον Ἱστορίαν, τόμος Δ 1937, σελίδ. 227.

241. Ἰ. Θωμόπουλου: «Πελασγικά», Ἀθῆναι 1912, σελ. 148.

242. Ν. Ἐλευθεριάδου: «Πελασγικὴ Ἑλλάς» (Προέλληνες) 1931, σελ. 252.

243. Γ. Κουρτίδου: «Ἱστορία Θράκης», Α' τόμος, Ἀθ. 1932, σελ. 292.

Ἡ λέξις Βαλλήν εἰς τὴν γενικὴν παρουσιάζεται, ὡς Βαλλήνος⁽²⁴⁴⁾, ἡ δὲ κατάληξις εἶναι—ἦνος καὶ τὸ θέμα Βαλλ—ἐκ τοῦ ὁποίου, προσθέτοντες τὴν συνήθη κατάληξιν, διὰ λέξεις θηλυκοῦ γένους α, ἔχομεν τὴν λέξιν Βάλλα.

Εἶναι, δηλαδή, πιθανὴ ἡ ἄποψις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Βάλλα ἐσήμενε τὴν πόλιν, ἡ ὁποία ἦτο ἀφιερωμένη ἢ εἶχεν ἰδρυθῆ πρὸς τιμὴν κάποιου βασιλέως (βαλλήν—ἦνος) καὶ πιθανὸν τὰ εὐρεθέντα ἀνάκτορα νὰ μὴν εἶναι τὰ πρῶτα τὰ ὁποία ἐκτίσθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως.

Ἀκόμη εἶναι δυνατόν, νὰ ὠνομάσθῃ οὕτω πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀλιάκμονος, ὁ ὁποῖος ἦτο ὁ βάαλ, ὁ φύλαξ θεὸς τῆς περιοχῆς. Εἶναι γνωστόν, ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτον⁽²⁴⁵⁾, ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν του, ἀκόμη, οἱ Μακεδόνες ἐθυσίαζον εἰς τὸν ποταμὸν (Ἀλιάκμονα), ὁ ὁποῖος ἐπροστάτευσε τὸν Περδίκκαν καὶ τοὺς ἀδελφούς του, ὅταν ἐδιώκοντο ἀπὸ τοὺς ἵππεις τοῦ βασιλέως τῆς Λεβαίας. Δὲν ἀποκλείεται, λοιπόν, πρὸς τιμὴν τοῦ Βάαλ Ἀλιάκμονος ἢ τοῦ Βαλλήνος (βασιλέως) Περδίκκου (εἰς τὸν τόπον περὶπου, ὅπου ἐσώθη), νὰ ἐκτίσθῃ ἡ πόλις Βάλλα.

Βεβαίως καὶ αἱ δύο λύσεις, τὰς ὁποίας ἐπροτεῖναμεν, παρουσιάζουν κάποιαν ἀληθοφάνειαν, εἶναι δὲ ἱστορικῶς καὶ γλωσσολογικῶς θεμελιωμέναι, πλὴν ὅμως, ὡς καὶ ἄλλοι ἐσημειώσαμεν, μόνον τὰ σαφῆ ἱστορικὰ κείμενα καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα (ἰδίως ἐπιγραφαί) εἶναι δυνατόν νὰ δώσουν τὴν ὀρθὴν λύσιν, τόσον εἰς τὴν ἐτυμολογίαν, ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς περιοχῆς.

Πάντως τὸ γεγονὸς, ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν Βεργίνης—Βάλλας ὑπάρχουν πολλοὶ Τύμβοι [«Τοῦμπες»], δηλαδή προϊστορικοὶ τάφοι καὶ συνοικισμοὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου, ποὺ ἀρχεῖται περὶ τὸ 1000 π. Χρ., εἶναι μία ἀπόδειξις, ὅτι ἡ περιοχὴ αὕτη κατοικεῖτο κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους.

Τὸ ἀνευρεθὲν ἀνάκτορον—ὅπως θὰ σημειώσωμεν λεπτομερέστερον ἐξετάζοντες τὴν ἱστορίαν τῆς περιοχῆς καὶ τοῦ χωρίου Βεργίνης—ἀλλὰ καὶ ὁ τάφος τῆς Βεργίνης εἶναι ἓν δεῖγμα τῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς πόλεως Βάλλας, ἡ ὁποία ὁπωσδήποτε ἔκειτο εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην.

ΣΤ') ΑΛΛΑΙ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ: Ὁ Πτολεμαῖος, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι νεώτεροι συγγραφεῖς θέτουν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἡμαθίαν καὶ ἄλλας πόλεις, ὅπως τὴν Λεβαίαν, τὴν Τύρισσαν, Εὐρώπον, Κύρρον, Εἰδομένην, Γορτυνίαν, Πέλλαν. Ἐκ τοῦ Θουκυδίδου⁽²⁴⁶⁾, ὅμως, προκύπτει, ὅτι αἱ πόλεις αὗται δὲν ἔκειντο εἰς τὴν Ἡμαθίαν.

Οὕτως ἡ Λεβαία, τὴν ὁποίαν ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει, δὲν γνωρίζομεν,

244. Σκαρλάτου Βυζαντίου, Λεξικὸν τῆς Ἑλλ. γλώσσης Ἀθ. 1852, σελ 218.

245. Ἡροδότου, βιβλίον VIII, κεφάλαιον 138: «ποταμός δὲ ἐστὶ ἐν τῇ χώρῃ ταύτῃ, τῷ θύοῦσι οἱ τούτων τῶν ἀνδρῶν ἀπ' Ἀργεὺς ἀπόγονοι σωτήρι».

246. Θουκυδίδου, βιβλίον II, κεφάλαιον 100 (3—4) κ.τ.λ.

ποῦ ἔκειτο, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε ὄχι εἰς τὴν Ἡμαθίαν, διότι ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας γράφει: [247] «Ἐς ἄλλην γῆν τῆς Μακεδονίης», διαστέλλων τὴν Ἡμαθίαν ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως ταύτης. Ἐκ τῆς ὅλης διηγήσεως τοῦ ἱστορικοῦ πρέπει κανεὶς νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἡ Λεβαΐα ἔκειτο μακρὰν τῆς Ἡμαθίας, ἐπὶ τῆς ὄρεινῆς περιοχῆς, τῆς Ἄνω Μακεδονίας, διότι καὶ οἱ τρεῖς Τημενίδαι, ὁ Περδίκκας καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ του, ἡσχολοῦντο μὲ τὴν κτηνοτροφίαν, ἀναφέρεται δέ, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἦτο πτωχός, γεγονὸς τὸ ὁποῖον δὲν συμβαίνει—συνήθως—διὰ ἡγεμόνας πεδινῶν περιοχῶν καὶ ἰδίως τῆς εὐφορωτάτης πεδιάδος τῆς Ἡμαθίας.

Αἱ πόλεις Τύρισσα, Κύρρος, Εἰδομένη, Πέλλα, Γορτυνία, Εὐρυπος (Εὐρωπος) Ἀταλάντη ἔκειντο, εἴτε εἰς τὴν Βοττιαίαν, εἴτε εἰς τὴν Παιονίαν (248).

Διὰ τὴν πόλιν τῆς Πιερίας «Φυλακαί» ὑπάρχουν πολλαὶ γνώμαι (249), αἱ ὁποῖαι παρουσιάσθησαν μετὰ τὴν δημοσίευσιν, ὑπὸ τοῦ **Delacoulonche** ἐπιγραφῆς εἰς τὴν ὁποίαν λέγεται, ὅτι ὁ Παρμενίων («Γλαυκία»), ποῦ ἦτο ἀπὸ τὰς Φυλακὰς («Φυλακήσιος») ἐνίκησεν εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ Δολιχου, ποῦ ἐγένοντο εἰς τὴν Βέροϊαν. Ὅπωςδήποτε, ὁμως, αἱ Φυλακαὶ δὲν ἔκειντο εἰς τὴν Ἡμαθίαν.

247. Ἡροδότου, Βιβλίου VIII, κεφ. 137—138

248. Θουκυδίδου II, 100, Σράβωνος Z' 2 ἀπ. 4, 36, Plinius IV, 34—35 Συνέκδημος Ἱεροκλέους, ἔκδοσις Βόννης (μετὰ τοῦ περὶ θεμάτων βιβλίου Κ. Πορφυρογεννήτου), σελ. 639, Στέφανος Βυζάντιος εἰς λέξιν Γορτυνία, Desdevises, geogr. κ.τ.λ. σελ. 347, Ἀπ. Δασκαλάκη: «Ὁ Ἑλληνισμὸς τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων», εἰς Γ.Ε.Ε. ἔτος Z (1954) τεύχος 9, χάρις σελίδος 14.

249. Plinium N. H. IV, 34, Πτολεμαῖος III, 12, 37 (13, 46) Α. Κεραμόπουλος εἰς Α.Ε. 1933, Leake, Delacoulonche ἐνθ. ἀνωτέρω (σημ. 231) Μ. Δήμιτσα: Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις κτλ. σελ. 175, Παν. Λιούφη, Ἱστορία Κοζάνης, Ἀθήναι 1924. Μ. Μαλούτα, τὰ Σέρβια κτλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

ΑΙ ΤΥΧΑΙ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΕΠΙ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΓΟΝΙΔΩΝ

14. ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ

Ἡ πρώτη γραπτὴ εἰδησις, τὴν ὁποίαν ἔχομεν διὰ τὴν Βέροϊαν ἐπὶ Μακεδόνων, εἶναι τὸ γνωστὸν χωρίον τοῦ Θουκυδίδου (I, 61, 4) εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ Βέροια, κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἀθηναίων τὸ 432 π. Χρ.

Κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ χωρίου τούτου προέκυψε τὸ θέμα, ἂν ἡ Βέροια (Νάουσα—Ἐδεσσα) ἦτο παραθαλάσσιος πόλις. Περὶ τούτου, ὡς καὶ διὰ τὰς τύχας τῆς Βεροίας κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μαρδονίου καὶ Ξέρξου, διὰ τὰ γεγονότα, ποὺ ἔλαβον χώραν, κατὰ τοὺς πρὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου χρόνους, ὡς καὶ ἐπὶ Ἀντιγονιδῶν, περὶ τῆς καταλήψεως τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου Πύρρου, περὶ τῆς ὀργανώσεως καὶ διοικήσεως τῆς πόλεως, περὶ τοῦ τείχους, περὶ τῶν θεοτήτων, ποὺ ἐλατρεῦντο καὶ γενικῶς περὶ τῆς καταστάσεως τῆς πόλεως, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, θὰ ἀσχοληθῶμεν λεπτομερῶς κατωτέρω.

* *

Τὸν πρῶτον βασιλέα τῆς Ἡμαθίας, τῆς ὁποίας πρωτεύουσα πόλις ἦτο ἡ Ἐδεσσα καὶ δευτέρα ἡ Βέροια, Περδίκκαν (700-652 π. Χρ.), διεδέχθησαν: ὁ Ἀργαῖος Α' (652-621), ὁ Φίλιππος Α' (621-588), ὁ Ἀέροπος (588-568), ὁ Ἀλκίας (568-540), ὁ Ἀμύντας Α' (540-498), ὁ Ἀλέξανδρος Α' ὁ φιλέλλην (498-454), ὁ Ἀλκίας Β' (454-448), ὁ Περδίκκας Β' καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Φίλιππος (448-415), ὁ Ἀρχέλαος Α' (413-399), ὁ Ἀέροπος Β' (399-393), ὁ Πανσανίας (393), ὁ Ἀμύντας Β' (393-391), ὁ Ἀργαῖος Β' (391-390), ὁ Ἀμύντας Β' (τὸ δεύτερον, 390-369), ὁ Ἀλέξανδρος Β' (369-368), ὁ Πτολεμαῖος ὁ Ἀλωρίτης (368-365), ὁ Περδίκκας Γ' (365-360), ὁ Φίλιππος ὁ Β' (359-336) καὶ ὁ Ἀλέξανδρος (Γ') ὁ Μέγας (336-323).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἠκολούθησεν ἡ σειρὰ τῶν Διαδόχων καὶ Ἐπιγόνων τούτου.

* *

Ὁ λαὸς τῆς Μακεδονίας κατόκει εἰς ἀγορεύσεις⁽²⁵⁰⁾. Ὁ Μ. Ἀλέξαν-

250. Α. Κεραμοπούλου: Ἀνασκαφαὶ καὶ ἐρευναι ἐν τῇ Ἀνα Μακεδονίᾳ, Ἀθήναι 1933 (Α. Ἐφ.), σελίδες 105--107, ὅπου σχετικὴ βιβλιογραφία.

δρος εἰς λόγον του κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἑκστρατείας του εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀπευθυνόμενος πρὸς δυσανασχετήσαντας στρατιώτας του, ἀπεκάλεσεν αὐτοὺς, ὡς γράφει ὁ Ἀρριανός (²⁵¹), ἀχαρίστους, διότι ὁ πατὴρ του, ἰδρύσας, ἀντὶ τῶν τότε ἀγροικιῶν, ὅπου ἔζων μὲ μεγάλην ἔνδειαν, πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας κατώκησαν οἱ ὑπήκοοί του, ἔσωσε τούτους ἀπὸ τὸν δύσκολον τρόπον τῆς ζωῆς τῶν.

Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἀρριανοῦ ἑστηρίχθησαν πολλαὶ ἀμφισβητήσεις διὰ τὴν Ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων. Δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ δώσῃ κανεὶς μεγάλην πίστιν εἰς τὰ μνημονεύμενα ὑπὸ τοῦ Ἀρριανοῦ, ὁ ὁποῖος ἔζησε ὁ ὀλοκλήρους αἰῶνας, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὀμιλήσαντος Μ. Ἀλέξανδρου. Ὁπωσδήποτε, ὅμως, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παραγνωρισθῇ τὸ γεγονός, ὅτι τὰ ἀποδιδόμενα ὑπὸ τοῦ Ἀρριανοῦ εἰς τὸν Μ. Ἀλέξανδρον— ἂν εἶναι ἀληθῆ—ἀνεφέροντο εἰς τοὺς κατοίκους τῆς ὀρεινῆς Ἀνω Μακεδονίας, οἱ ὁποῖοι, λόγῳ τοῦ ὀρεινοῦ ἐδάφους καὶ τῶν συνεχῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἰλλυριῶν κ.τ.λ., εὗρισκοντο συνεχῶς εἰς κατάστασιν πολέμου καὶ ἔζων λιτῶς.

* *

Εἰς τὴν Ἡμαθίαν ὁ λαὸς κατῴκει εἰς πόλεις, αἱ ὁποῖαι, πολὺ πρὶν τοῦ Φιλίππου, εἶχον ἀκμάσει καὶ ἦσαν πολυάριθμοι καὶ πλούσιοι, ὅπως ἡ Ἑδεσσα, Βέροια, Μίεζα κ.τ.λ.

Εἰς τὴν πεδινήν περιοχὴν τῆς Βεροίας οἱ κάτοικοι ἠσχολοῦντο κυρίως μὲ τὴν Γεωργίαν καὶ Κτηνοτροφίαν. Ἡ εὐφορία τῆς πεδιάδος ἐβοήθησεν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ γεωργικοῦ ἐπαγγέλματος καὶ τῶν μεθόδων καλλιέργειας. Ὁ πλοῦτος προκαλεῖ καὶ τὴν πρόοδον τῶν τεχνῶν, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τὴν ἀνοδὸν τοῦ βιοτικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τοῦ λαοῦ. Συνεπῶς, εἶναι εὐλογον νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς, ὅτι εἰς τὴν πόλιν καὶ τὴν περιοχὴν Βεροίας παρατηρήθη πρόοδος εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς.

Εἰς τὸν τομέα τῆς κτηνοτροφίας ἡ περιοχὴ Βεροίας παρουσίασε μεγάλας προόδους, ὡς ἀναφέρουν ὁ Geyer (²⁵²) καὶ ὁ Desdèvises (²⁵³) καὶ τὰ ἵπποτροφία τῆς Βεροίας ἦσαν πάντοτε περίφημα.

Φαίνεται δέ, ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν μας ὑπῆρχον καὶ χρυσωρυχεῖα (²⁵⁴).

* *

Εἰδικώτερον, διὰ τὴν διοικητικὴν ὁργάνωσιν τῆς πόλεως καὶ ὀλοκλήρου τῆς Μακεδονίας δὲν ὑπάρχουν πολλὰ στοιχεῖα, παρὰ τὴν καταβαλλομένην, τελευταίως, προσπάθειαν, διὰ τὴν συναγωγὴν συμπερασμάτων, ἐκ τῶν

251. Ἀρριανοῦ, Ἀνάβασις VII, 9, 2.

252. F. Geyer: ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 85.

253. Desdèvises: ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 190.

254. Desdèvises, σημ. 253, σελ. 330.

ἀνευρεθέντων ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων (ἐπιγραφῶν κτλ) ⁽²⁵⁵⁾.

Ἡ περιοχὴ τῆς Ἡμαθίας, ἢ Κάτω Μακεδονίας, ὅπως ἐλέγετο εἰς διακρίσιν ἀπὸ τὴν ὀρεινὴν Ἀνω Μακεδονίαν, διηρεῖτο εἰς μικρὰ διαμερίσματα, τὰ ὅποια εἶχον ὠρισμένα προνόμια καὶ περιορισμένην ἀποκέντρωσιν.

Κέντρα τῶν τμημάτων τούτων ἦσαν αἱ μεγαλύτεραι πόλεις τῆς περιοχῆς. Φαίνεται, ὅτι καὶ ἡ Βέροια (ὅπως καὶ ἡ Μίεζα κ.τ.λ.), ἦτο ἔδρα μίας ὑποδιοικήσεως τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου, διότι δύο Βεροιοεῖς, οἱ ὅποιοι μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Ἀρριανοῦ ⁽²⁵⁶⁾,—ὡς θὰ ἀναπτύξωμεν κατωτέρω—ἀναφέρονται καὶ μὲ τὸ ἐθνικὸν ὄνομά των («Βεροιαῖοι»), πού σημαίνει, ὅτι ἡ Βέροια εἶχε κάποιαν αὐθυπαρξίαν ἐντὸς τοῦ βασιλείου τῆς Μακεδονίας. Ἐπίσης καὶ ἄλλοι κάτοικοι τῆς πόλεως ἀναφέρονται μὲ τὸ ὄνομα, πατρώνυμον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐθνικόν («Βεροιαῖος») ὄνομά των, εἰς διαφόρους στήλας καὶ ἀγάλματα, πού εὐρέθησαν ⁽²⁵⁷⁾.

* *

Ἐκ τῶν ἱστορικῶν κειμένων, τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν ἀποκαλυφθέντων βωμῶν καὶ κτιρίων ναῶν, συμπεραίνεται, ὅτι καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐλατρεύοντο οἱ γνωστοὶ θεοὶ τῶν ὑπολοίπων Ἑλλήνων ⁽²⁵⁸⁾.

Οὕτω συναντῶμεν τὴν λατρείαν τοῦ Διός, τοῦ Ἀπόλλωνος, τῆς Ἀρτέμιδος, Ἡρακλέους, Ἀρεως, Διονύσου, Θάρρωνος ἢ Δάρρωνος, Ἰλλυρικῆς ἢ Θρακικῆς προελεύσεως. Ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι οἱ Μακεδόνες εἶχον καὶ τοπικοὺς θεοὺς, ἐλάτρευον δὲ καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως. Προσέφερον θυσίας εἰς ποταμούς ⁽²⁵⁹⁾. Τὰ κατάλοιπα ἐξ ἄλλου τῆς θρησκείας τῶν Φρυγῶν (δρυγαστικά τελεταί) φαίνεται, ὅτι παρέμειναν ἐπ' ἀρκετὸν χρόνον εἰς τὴν Μακεδονίαν.

Εἰδικώτερον διὰ τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τῆς θρησκείας καὶ τῶν θεῶν τῶν κατοίκων τῆς Βεροίας κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀντιγονιδῶν, θὰ γράψωμεν κατωτέρω, εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον.

255. Βλπ. Δημ. Κανατσούλην: «Ἡ Μακεδονικὴ πόλις» εἰς Δ' τόμον (1960) «Μακεδονικῶν» τῆς Ε.Μ.Σ. σελ. 232 κέ, ὅπου, ἰδίως εἰς σημείωσιν 1, σελ. 234 ἡ νεωτέρα περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ξένη, βιβλιογραφία.

256. Ἀρριανὸς Ἰνδικῆς XVIII, 6 καὶ Ἀνάβας Ἀλεξάνδρου VI, 3, 6, 4.

257. Π. χ. Βλπ. Χ. Μασαρόνα «Ἀρχαιολ. Χρονικά» εἰς Β' τόμον (1953) «Μακεδονικῶν» Ε.Μ.Σ., σελ. 618... «Φῶνδρος Εὐάνδρου Βεροιαῖος ἔποιε» (1ος π. Χρ.—1ος μ. Χρ. πλὴν) καὶ Α. Ἀρβανιτόπουλλον: Κατάλογος τῶν ἐν Ἀθανασακίῳ Μουσείῳ Βόλων ἀρχαιοτήτων, Ἀθήναι 1909, σελίς 296: «ΑΝΤΙΓΟΝΟ (Σ:) ΑΜΥΝΤΟΥ ΒΕΡΟΙΑΙΟΣ». Ἡ στήλη αὕτη ἐχρονολογήθη περὶ 250 π. Χρ.

258. Otto Hoffman die Macedoninnen, I, σελ. 95, Ἀθανασίου Ἰωαννίδου, «ἡ ἀρχαία Μακεδονία, ἐξεταζομένη κατὰ τὰς πηγὰς», κτλ. Ἀθ. 1911, σελ. 38—39 κτλ. Παρ. Ἀρριανὸς, Ἀλεξάνδρου Ἀνάβας V, 29, 1 καὶ Διοδώρου XVI, 92, XVII 95. Ε. Στουγιαννάκη, Ἐδεσσα ἡ Μακεδονικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ σελ. 286 κέ. κτλ.

259. Ἡροδότου VIII, 138 «... τῷ (ποταμῷ) θύουσι...»

15. ΟΙ ΠΕΡΣΑΙ ΕΙΣΒΑΛΛΟΥΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ (ΜΑΡΔΟΝΙΟΣ - ΞΕΡΞΗΣ)

Δὲν ἔχομεν εἰδήσεις εἰδικῶς διὰ τὴν Βέροϊαν καὶ τὴν περιοχὴν ταύτης κατὰ τοὺς χρόνους, πού ἐβασίλευσεν ἕκαστος Μακεδὼν βασιλεὺς.

Πάντως, ἰδιαιτέρως, γνωστὴ εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Α' (498-454 π. Χρ.), ὁ ὁποῖος ἀπεκλήθη, ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, φιλέλλην. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐξέσπασεν ἡ Περσικὴ θύελλα. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀμύντα τοῦ Α' (514-498) εἶχον κατορθώσει οἱ Πέρσαι νὰ καταστοὺν ἐπικυρίαρχοι τῆς Μακεδονίας καὶ ὁ βασιλεὺς ὑπεχρεώθη εἰς τὴν πληρωμὴν φόρου ὑποτελείας.

Αὕτῃ ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ Κράτους, ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος Α', νέος ἀκόμη, ἀνέλαβε τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας. Οὗτος, ἐπωφεληθεὶς διαφορῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ ἀχανοῦς Περσικοῦ κράτους (ἐπανάστασις τῶν Ἰώνων), κατώρθωσε, νὰ ἐπιτύχῃ, οὐσιαστικῶς, τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους.

Ἀλλὰ τὸ 492 π. Χρ. ὁ γαμβρὸς τοῦ Δαρείου Μαρδόνιος ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ κατέλαβεν ἀμέσως τὴν Μακεδονίαν ⁽²⁶⁰⁾. Ὁ Μακεδὼν βασιλεὺς πρὸ τῆς ἀνυπερβλήτου ἰσχύος τοῦ Πέρσου στρατηγοῦ ἠναγκάσθη νὰ ὑποταχθῇ, πλην ὅμως διετήρησε, κατὰ τὸ δυνατόν, τὴν ἀξιοπρέπειάν του.

Ὁ Μαρδόνιος εὐρίσκετο μὲ τὸν στρατὸν του εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἐνῷ ὁ στόλος περιέπλεε τὸν Ἀῶν. Ἐναντίον τοῦ Μαρδονίου ἐπετέθησαν οἱ Βρύγοι (Θρᾶκες), κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτός, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ φονεύσουν πολλοὺς ἀπὸ τοὺς Πέρσας καὶ τὸν ἴδιον τὸν Μαρδόνιον νὰ τραυματίσων. Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας (Ἀλέξανδρος Α'), ἀπέφυγε, νὰ βοηθήσῃ τὸν, τραπέντα εἰς φυγὴν, στρατὸν τοῦ Μαρδονίου. Ὁ Μαρδόνιος κατώρθωσε, νὰ ἀνασυντάξῃ συντόμως τὸ στράτευμά του καὶ νὰ ὑποτάξῃ καὶ πάλιν τοὺς Βρύγους.

Ἀλλὰ καὶ ὁ στόλος τοῦ Μαρδονίου κατεστράφη, ἀπὸ θαλασσοταραχὴν, παρὰ τὸν Ἀῶν καὶ ὁ Μαρδόνιος ἠναγκάσθη, νὰ ἐπιστρέψῃ ἄπρακτος εἰς τὴν Περσίαν.

Ἄς σημειωθῇ, ὅτι ὁλόκληρος ἡ Μακεδονία, καὶ συνεπῶς καὶ ἡ περιοχὴ Βεροίας, ἐπλήρωσε, μὲ πολλὰς οικονομικὰς, ἰδίως, θυσίας τὴν παραμονὴν εἰς τὴν χώραν τοῦ πολυπληθοῦς Περσικοῦ στρατεύματος.

**

Δώδεκα ἔτη ἀργότερον (480 π.Χρ.) ἐκστρατεύει ὁ Ξέρξης κατὰ τῆς

260. Βλ.π. Ἡροδότου «Ἱστοριῶν» Βιβλίου VI, κεφάλαια 45—46, Κ. Παπαρηγοπούλου (Ἐπιμέλ. Π. Καρσιλίδου): «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τόμος Α, μέρος Α, σελίδ. 51 κέ. κτλ.

Ἑλλάδος⁽²⁶¹⁾, μετ' ἑκατομύρια καὶ πλέον στρατιώτας, κ.τ.λ. Ὁ Ἡρόδοτος⁽²⁶²⁾ μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι ὁ στρατὸς τοῦ Ξέρξου (θέρος τοῦ 480 π.Χ.), εἶχε στρατοπεδεύσει ἀπὸ τὴν πόλιν Θέρμην (ἀπὸ Σέδες μέχρι τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης⁽²⁶³⁾) καὶ τὴν Μυγδονίαν (μεταξὺ τῶν ποταμῶν Γαλλικοῦ καὶ Ἀξιοῦ), μέχρι τῶν ποταμῶν Λουδίου καὶ Ἀλιάκμονος, οἱ ὅποιοι τότε ἤνοῦντο. Κατὰ συνέπειαν τὸ στράτευμα τοῦ Ξέρξου ἐστρατοπέδευσε καὶ μέγας ἢ πλησίον τῆς Βεροίας.

Τόσον πολυάριθμος ἦτο ὁ στρατὸς τοῦ Ξέρξου, ὥστε ὁ ποταμὸς Γαλλικός (Ἐχέδωρος)⁽²⁶⁴⁾, ὅπως καὶ ὁ ποταμὸς τῆς Θάσου Λίσος, ἐστείρυνον.

Αἱ πόλεις τῆς Μακεδονίας ὑπεχρεώθησαν, νὰ καταβάλουν μεγάλα ποσά, διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἐξόδων διατροφῆς τοῦ πολυπληθεστάτου Περσικοῦ στρατεύματος.

**

Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος εἰδοποίησεν ἐγκαίρως τοὺς Ἀθηναίους καὶ Σπαρτιάτας, ποὺ εὐρίσκοντο εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Πηνειοῦ ποταμοῦ, ὅτι ὁ Ξέρξης εἶχε φθάσει εἰς τὴν Θεσσαλίαν δι' ἄλλης ὁδοῦ καὶ συνεπῶς θὰ εὐρίσκοντο περικυκλωμένοι, ὁ δὲ Περσικὸς στρατὸς θὰ συνέχιζε τὴν πορείαν του, ἀνενόχλητος, πρὸς τὰς Ἀθήνας.

Οἱ Ἕλληνες ἐπίστευσαν εἰς τὰς πληροφορίες τοῦ Μακεδόνα βασιλέως, ἐγκατέλειψαν τὰς θέσεις τῶν καὶ μετέβησαν εἰς Θερμοπύλας, ὅπου ἐδόθη, ὡς γνωστόν, ἡ ἱστορικὴ μάχη.

Ἐν συνεχείᾳ ὑπεχρεώθη ὁ Μακεδὼν βασιλεὺς, νὰ μεταβῇ εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους, νὰ συνθηκολογήσουν μετὰ τοὺς Πέρσας. Πολὺ συντόμως, ὅμως, ὁ Ἀλέξανδρος ἔσβησεν ἀπὸ τὸ μητρῶν του τὴν κακὴν ἐντύπωσιν, ποὺ προεκάλεσεν αὐτῇ, ἡ ἀναγκασία, ἐνέργειά του. Ἐφυγε κρυφίως ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τῶν Περσῶν καὶ ἔφιππος, μετὰ κίνδυνον τῆς ζωῆς του, ἐφθάσεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ ἐπληροφόρησεν αὐτοὺς, ὅτι ὁ Μακεδόνιος ἡτοιμάζετο, νὰ τοὺς ἐπιτεθῇ καὶ ὅτι ἔπρεπε, νὰ ἀγωνισθοῦν μετὰ ἐπιμονήν, διότι ὁ Περσικὸς στρατὸς θὰ ἐκämpτετο συντόμως, ἐλλείψει τροφίμων. Δικαιολογῶν δὲ τὴν πράξιν αὐτοῦ, εἶπεν⁽²⁶⁵⁾, ὅτι κινδυνεύει χάριν τῆς Ἑλλάδος, διότι καὶ αὐτὸς ἦτο

261. Βλ. Ἡρόδοτου VII, 145 κέ. ἰδίως 173 κέ, Πρβλ. καὶ τὰς ἱστορίας Κ. Παπαρηγοπούλου, Σπ. Λάμπρου, Γιάν. Κορδάτου καὶ τῶν ξένων συγγραφέων.

262. Ἡρόδοτου VII, 127

263. Βλ. Κ. Ρωμαῖον: «Ποῦ ἔκειτο ἡ ἀρχαία Θέρμη», εἰς «Μακεδονικά» Ε.Μ.Σ. τόμος Α' (1940), σελίδ. 1—7.

264. Ἡρόδοτου VII, 108 καὶ VII, 127: «...ἐκ Κορινθίων ἡρώων Ἐχέδωρος μοῖνος οὐκ ἀνέχρησε τῇ στρατῇ πινόμενος ἄλλ' ἐπέλιπε.»

265. Ἡρόδοτου IX, 45 «... οὐ γὰρ ἂν ἔλαγον, εἰ μὴ μεγάλως ἐκηδόμεν συνάπτης τῆς Ἑλλάδος. αὐτός τε γὰρ Ἕλληνα γένος εἰμὶ τῶρα καὶ ἀντ' ἐλευθέρας δεδουλωμένην οὐκ ἂν ἐθέλομι ὁρᾶν τὴν Ἑλλάδα...»

Ἑλλήν καὶ δὲν ἤθελε, νὰ βλέπῃ τὴν Ἑλλάδα δούλην.

Ὅταν δὲ ὁ Μαρδόνιος ἐπέστρεφεν ἡττημένος εἰς τὴν Περσίαν, διὰ τῆς Μακεδονίας, ὁ Μακεδὼν βασιλεὺς ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ. Αὗται ἦσαν αἱ πράξεις τοῦ Ἀλεξάνδρου Α', τὸν ὁποῖον οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες, ὠνόμασαν Φιλέλληνα.

16. Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ 432 π.Χρ. ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ (266)

Α) Εἰσαγωγή: Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' ἀνῆλθεν εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον ὁ μεγαλύτερος υἱὸς τοῦ Ἀλκέτας ὁ Β' (454—448 π. Χρ.).

Τὸ 448 π. Χρ. ὁ Περδίκκας Β', δραστήριος καὶ νέος, κατώρθωσε, μετὰ τὴν βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ του Φιλίππου, νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν ἀδελφὸν του, βασιλεῖα Ἀλκέταν, ὁ ὁποῖος ἦτο φιλοπότης καὶ ἄβουλος.

Τὴν πέραν τοῦ Ἀεῖου χώραν ἔλαβεν ὁ Φίλιππος, τὴν δὲ ὑπόλοιπον Μακεδονίαν ὁ Περδίκκας Β', ἀλλὰ τὸ 436 π. Χρ. ὁ Περδίκκας κατέλυσεν τὸ βασίλειον τοῦ Φιλίππου. Πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν του ἐχρησιμοποίησε καὶ τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ ἡ συμμαχία αὐτὴ ἐκράτησε δι' ὁ-

266. Βλ. π. Θουκυδίδην, Βιβλίον Ι, Κεφάλαιον 57 κέ, ἰδίως Ι, 61, 4, Ott. Abel (μετ. Μ. Δήμιτσα): ἐνθ. ἀνωτ. σελίδ. 202—203, Ν. Βερναρδάκη: «Διορθωτικά καὶ Ἑρμηνευτικά παρὰ Θουκυδίδην» ἐπ. ἐπετ. ΦΣΑ., τόμος Α', τεῦχος Ι, σελίδες 1—16, ἰδίως σελ. 8. Γ. Μιστριώτου, Θουκυδίδου ξυγγραφή, μετὰ σχολίων, α' τόμος 1902, σελ. 231—232. Μ. Δήμιτσα: Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις κτλ. σελίδ. 17 κέ. F. Geyer ἐνθ. ἀνωτ. σελίδ. 7, 57, 61, 67, 83, Ad. Struck ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 35, Tafel εἰς R. E. Α' ἔκδοσις, τόμος Α' σελ. 1099 κέ, Oberhammer εἰς R. E. Β' ἔκδοσις τόμος ΙΙΙ, σελ. 304 κέ. G. Grote: «Griech. Gesch. τόμος ΙΙΙ, 368 F. καὶ Histor. of Greece, τόμος VI, σελ. 47, J. Classen—J. Steup: Thukydides, τόμος Ι, σελ. 428 (5η ἔκδοσις), Duncker: Gesch. d. Alt., τόμος IX, σελ. 355, Th. Bergk Philologus 22(1863), σελ. 536—9, A. W. Gomme, A. historical Commentary on Thucydides. Oxford 1945, τόμος Ιος, σελ. 415—417, Σ. Πελεκίδην, «Γύρω ἀπὸ τὰ Ποτειδεατικά», εἰς ΣΤ' τόμον (1950) Ε. Ε. Φ. Σ. Θ. Γεώργ. Α. Ζηκίδην «Θουκυδίδου Πελοπόν. καὶ Ἀθην. πόλεμος», βιβλίον Αον, Ἀθ. 1892, σελίδα 129, Desdèvises: ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 144, 363, Π. Παπακωνσταντίνου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 59, Δημ. Κανατσούλην. «Μακεδονικά Μελετήματα», Θεσ/νίκη 1950, σελ. 3—8 καὶ εἰς περ. «Μορφές», Α' τόμος (7), σελ. 274—277, Π. Γρύσπου: «Τοπογραφία τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου στὴν ἀρχαιότητα», εἰς «Μορφές» τόμος Αος (1946) σελ. 107 κέ. καὶ «Τὸ πρόβλημα τῆς Παλαιογεωγραφίας τοῦ Θερμαϊκοῦ», «Μορφές», Α' τόμος, σελ. 413—415 καὶ 464—465, Γιάν. Κ. Κορδάτου: «Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλ.» τόμος ΙΙΙ, Ἀθ. 1956, σελ. 27, Κ. Παπαρρηγοπούλου: Ἰστ. τοῦ Ἑλλήν. ἔθ. (5η ἔκδοσις) κτλ. τόμος Α' μέρος Β', σελ. 210 καὶ τὰ Ἑγκυκλοπαιδικὰ Λεξικά, Μπίστ—Χίρστ, Μεγ. Ἑλλ. Ἑγκυκλ. Ἐλευθερουδάκη, Ἡλίου, Νέας Παγκ. Ἑγκυκλ. εἰς ἄρθρ. «Βέρροια», ὅπου ἐλάχιστα ἀναγράφονται.

λίγον διάστημα. Ὁ Περδίκκας, δραστήριος καὶ διπλωμάτης, ἦλθεν εἰς συν-
 νενόησιν μὲ τὰς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας
 καὶ ἐνεθάρρυνε ταύτας κατὰ τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὅποιοι κατενόησαν, [ὅτι ὁ
 Περδίκκας ἦτο διπρόσωπος καὶ ἤρχισαν, νὰ ὑποστηρίξουν τὸν ἀδελφὸν τοῦ-
 του Φίλιππον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνῆκε, κανονικῶς, ἡ ἐξουσία, διότι ἦτο πρεσ-
 βύτερος τοῦ Περδίκκου.

Μὲ τὸν Φίλιππον—ἐναντίον τοῦ Περδίκκου—εἶχε συμμαχήσει καὶ ὁ
 ἡγεμὼν τῆς Ἑλιμείας Δέρδας.

* *

Οἱ Ἀθηναῖοι, μετὰ τὰ «Κερκυραϊκά» (267), διὰ νὰ μειώσουν τὴν δύ-
 ναμιν τῶν ἐχθρῶν τῶν Κορινθίων, ἐζήτησαν ἀπὸ τὴν Ποτιδαίαν τῆς Χαλ-
 κιδικῆς, τὴν ὁποίαν κατόκουν Κορίνθιοι ἄποικοι, νὰ ρίξῃ τὸ τεῖχος, ποῦ
 ὑπῆρχε καὶ νὰ μὴ δεχθῇ τοὺς ἀντιπροσώπους, ποῦ ἔστελλον κατ' ἔτος οἱ
 Κορίνθιοι, διὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεδίωκον τὴν ἐ-
 ξασθένεισιν τῆς Ποτιδαίας, διότι ἐφοβοῦντο, ὅτι ἡ Ποτιδαία θὰ ἐπαιξε ση-
 μαντικὸν ρόλον εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῶν συμμάχων πόλεων τῶν Ἀθηναίων.

Ὁ Βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Περδίκκας Β' ἐπληροφορήθη, ὅτι οἱ Ἀ-
 θηναῖοι βοηθοῦν τὸν ἀντίπαλον καὶ ἀδελφόν του Φίλιππον καὶ ἀπεφάσι-
 σε, νὰ διαλύσῃ τὴν συμμαχίαν του μὲ τοὺς Ἀθηναίους. Ἐκάλεσε, μάλιστα,
 τοὺς Σπαρτιάτας, νὰ ἔλθουν εἰς πόλεμον μὲ τοὺς Ἀθηναίους. Ἐξ ἄλλου
 εἰδοποίησε τοὺς Κορινθίους διὰ τὸ πραξικόπημα τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν
 Ποτιδαίαν. Ἐπέτυχεν, ἐπίσης, νὰ ἐνώσῃ τοὺς Χαλκιδεῖς καὶ Βοττιαίους τῆς
 Θράκης εἰς ὁμοσπονδίαν πόλεων, μὲ ἔδραν τὴν Ὀλυνθον, μὲ σκοπὸν νὰ
 καταλάβουν τὰς παραλίους πόλεις.

Οἱ Ἀθηναῖοι, ὅμως, ἐνήργησαν δραστηριῶς καὶ κατέλαβον, ὅχι μόνον
 τὴν Ποτιδαίαν, ἀλλὰ καὶ τὰς πόλεις, μὲ μικρὰν δύναμιν 1000 ἀνδρῶν. Δὲν
 εἶχον ὅμως ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἦλθον εἰς ἐχ-
 θροπραξίας μὲ τὸν Περδίκκαν, ἀλλὰ ἔφθασαν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐ-
 βοήθουν τὸν Φίλιππον καὶ τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Δέρδου, ποῦ εἶχον εἰσβάλει
 μὲ στρατόν, ἀπὸ τὴν Ἑλιμείαν (268) καὶ ἐπολιόρκουν τὴν Πύδναν τῆς
 Περίας.

Οἱ Κορίνθιοι ἀντέδρασαν ἀμέσως καὶ ἔστειλαν στρατὸν 2000 ἀνδρῶν,
 ποῦ ἐφθασεν εἰς τὴν Ποτιδαίαν 42 ἡμέρας μετὰ τὴν ἀποστασίαν ταύτης. (269)

Οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν καὶ δευτέραν στρατιὰν ἐκ 2000 ἀνδρῶν καὶ
 40 πλοῖα, ποῦ συνηγήθη μὲ τὸ πρῶτον στράτευμα, ποῦ μόλις εἶχε κατα-
 λάβει τὴν πόλιν Θέρμην καὶ ἐπολιόρκει τὴν Πύδναν. Ἐπορεύθησαν ἀμφό-
 τερα τὰ τμήματα εἰς Πύδναν, ὅπου ἡ πολιορκία συνεχίζετο ἀκόμη καὶ ἡ

267. Θουκυδίδου, βιβλίον I, κεφάλαια 24—56 κέ.

268. Θουκυδίδου I, 59 καὶ I, 61.

269. Θουκυδίδου I. 60.

πόλιν ἀνθίστατο. Ἀλλὰ συγχρόνως οἱ Κορίνθιοι εἶχον φθάσει εἰς τὴν Ποτίδαιαν. Οἱ Ἀθηναῖοι συνθηκολόγησαν μὲ τὸν Περδίκκαν καὶ ἔφυγον διὰ τὴν Ποτίδαιαν, διὰ νὰ πολεμήσουν μὲ τοὺς Κορινθίους.

Β) Ἡ Βέρροια Πολιορκεῖται — Ἑρμηνευτικαὶ δυσχέρειαι τοῦ κειμένου τοῦ Θουκυδίδου (I, 61, 4). Τὸ ἀρχικὸν κείμενον τοῦ χωρίου I, 61, 4 τοῦ Θουκυδίδου ἔλεγεν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔφυγον ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν Βέρροϊαν καὶ ἀπ' ἐκεῖ, ἀφοῦ ἐπέστρεψαν καὶ ἀφοῦ ἀπεπειράθησαν νὰ κυριεύσουν τὴν πόλιν καὶ μὴ κατορθώσαντες νὰ τὴν καταλάβουν, ἐπορεύθησαν διὰ τῆς ξηρᾶς πρὸς τὴν Ποτίδαιαν μὲ τὰς 3.000 τῶν ἰδικῶν τῶν ὀπλιτῶν κτλ., συγχρόνως δὲ ἔπλεον πλησίον τῶν καὶ 70 πλοῖα (²⁷⁰). Ἀλλὰ οἱ ἑρμηνευταὶ τοῦ κειμένου δὲν συνεφώνησαν μὲ τὸ πρωτότυπον καὶ διώρθωσαν τὸ σημεῖον: «καὶ ἀφικόμενοι ἐς Βέρροϊαν κάκειθεν ἐπιστρέψαντες» ὡς ἐξῆς: «Καὶ ἀφικόμενοι ἐς Βέρροϊαν κάκειθεν ἐπὶ Στρέψαν», διότι δὲν ἦτο δυνατόν, νὰ ἐξηγήσουν τὴν ἐπομένην φράσιν τοῦ Θουκυδίδου: «ἅμα δὲ νῆες παρέπλεον ἐβδομήκοντα» (²⁷¹). Ἀπεφάνθησαν, λοιπὸν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν ὁ Θουκυδίδης, νὰ λέγῃ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἠκολούθησαν παραλιακὴν ὁδὸν ἀπὸ τὴν Βέρροϊαν, διότι αὕτη δὲν ἦτο παράλιος, ἀλλὰ πρόκειται περὶ λάθους καὶ τὸ κείμενον θὰ ἔπρεπε, νὰ γράφῃ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τῆς Βερροίας ἔφθασαν εἰς τὴν μικρὰν πόλιν Στρέψαν, τὴν ὁποίαν ἐπολιορκήσαν καὶ ὄχι τὴν Βέρροϊαν.

Ἡ διόρθωσις, ἥ μᾶλλον ἡ ἀλλοίωσις, τοῦ κειμένου εἶναι αὐθαίρετος, ὅπως καὶ ἡ γνώμη τοῦ Grote, ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἄλλη Βέρροια, παράλιος, ποῦ εὗρίσκετο πλησίον τῆς Στρέψας, ὅπως καὶ ἡ διόρθωσις τοῦ Bergk, ὁ ὁποῖος ἀντὶ «καὶ ἀφικόμενοι ἐς Βέρροϊαν», διορθώνει εἰς «καὶ ἀφικόμενοι ἐς Θέρμην».

Αἱ διορθώσεις καὶ ἀλλοιώσεις αὗται εἶναι ἀνεδαφικαὶ καὶ ἀδικαιολόγητοι, διότι:

1) Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κειμένου μετὰ τὸ «Ἀπανίστανται ἐκ Μακεδονίας» ὑπάρχει κόμμα (,) ποῦ σημαίνει, ὅτι αἱ προτάσεις ποῦ ἀκολουθοῦν ἀναφέρονται εἰς τὸ αὐτὸ γεγονός.

2) Αἱ μετοχαὶ «πειράσαντες», «ἐλόντες» εἶναι τοῦ αὐτοῦ γένους, προσώπου καὶ χρόνου (ἁορίστου) πρὸς τὴν μετοχὴν τοῦ πρωτοτύπου κειμένου «ἐ-

270. Θουκυδίδου I, 61, 4: «Ἀπανίστανται ἐκ τῆς Μακεδονίας, καὶ ἀφικόμενοι ἐς Βέρροϊαν κάκειθεν ἐπιστρέψαντες καὶ πειράσαντες πρῶτον τοῦ χωρίου καὶ οὐχ ἐλόντες, ἐπορεύοντο κατὰ γῆν πρὸς τὴν Ποτίδαιαν τρισχιλίους μὲν ὀπλίταις, ἑαυτῶν, χωρὶς δὲ τῶν ξυμμάχων πολλοῖς, ἵπτεῦσι δὲ ἑξακοσίους Μακεδόνων τοῖς μετὰ Φιλίππου καὶ Πανσαγίου» ἅμα δὲ νῆες παρέπλεον ἐβδομήκοντα. κατ' ὀλίγον δὲ προσιόντες τριταῖοι ἀφίκοντο ἐς Γίγωνιν καὶ ἐστρατοπεδεύσαντο». Ποβλ. Γ. Μιστριώτου, ὥπου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 232.

271. Ἡ διόρθωσις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Pluygers (Cobet, Nov Lect. σελ. 382) Ποβλ. Γ. Μιστριώτου, ἐνθ. ἀνωτ. σημ. 266.

πιστρέψαντες» και συνεπώς είναι εσφαλμένη ή ανάλυσις τοῦ «ἐπιστρέψαν-
τες» εἰς δύο λέξεις: «Ἐπὶ — Στρέψαν», ἐκτὸς δὲ τούτου τὸ κείμενον δὲν
ἀνέγραφεν ἐπὶ—στρέψαν, ἀλλὰ ἐπιστρέψαντες.

3) Ἡ πόλις Στρέψα εἶναι σχεδόν ἄγνωστος, ἢ μᾶλλον ἐπουσιώδης, καὶ
ἐκεῖνοι, ποὺ δέχονται τὴν ὑπαρξίν της, τὴν τοποθετοῦν πλησίον τῆς Θέρμης
(Σέδες—Θεσ)νίκη), ποὺ ὡς γνωστόν, τὴν εἶχον καταλάβει οἱ Ἀθηναῖοι
(Θουκυδίδου I, 61, 2) καὶ δὲν εἶναι κατανοητὸν, πῶς 3.000 Ἀθηναῖοι
δὲν κατώρθωσαν, νὰ καταλάβουν τὴν μικρὰν αὐτὴν πόλιν—ἐὰν δεχθῶμεν,
ὅτι ὑπῆρχε καὶ δὲν τὴν εἶχον καταλάβει μαζὺ μὲ τὴν Θέρμην—καὶ ἔφυγον
ἄπρακτοί; Ὁ Γ. Μιστριώτης, ὅμως, (ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 231) γράφει, ὅτι:
«Τῆς πόλεως ταύτης (Στρέψας) μνημονεύει καὶ ὁ Αἰσχίνης ἐν τῷ Παραπρεσβ.
27 «ἐλληφότας δὲ Ἀνθεμοῦντα καὶ Θέρμην καὶ Στρέψαν» καὶ ὁ Ἀρποκρα-
τίων ὡς καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος....»

Ἀλλὰ ποῖα ἡ ἐρμηνευτικὴ ἢ πραγματικὴ δυσχέρεια, ποὺ καθιστᾷ ἀ-
ναγκαίαν τὴν ἀλλοίωσιν τοῦ ὀρθοῦ πρωτοτύπου;

Καμμία, διότι ὁ Θουκυδίδης δὲν γράφει, οὔτε ὑπαινίσσεται, ὅτι ἡ Βέ-
ροια ἦτο παράλιος πόλις. Ἀπλῶς σημειώνει, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐκινήθησαν
«κατὰ γῆν πρὸς Ποτιδαίαν» καὶ ὅτι τὰ πλοῖα «παρέπλεον». Δηλαδή οἱ Ἀ-
θηναῖοι, ἐπειδὴ εἶδον, ὅτι ἐκινδύνευον αἱ πόλεις των τῆς Χαλκιδικῆς, ἔλυ-
σαν τὴν πολιορκίαν τῆς Πύδνης καί, ὡς πρὸς τὴν πόλιν ταύτην, ἔπausαν
τὰς ἐχθροπραξίας των, μὲ τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Περδίκκαν τὸν Β΄
καὶ κατηνθύνθησαν πρὸς τὴν Ποτιδαίαν.

Κατὰ τὴν πορείαν των (τὸ θέρος τοῦ 432 π.Χρ.) πρὸς τὴν πόλιν ταύ-
την διήλθον πλησίον τῆς Βεροίας, προσεπάθησαν, νὰ καταλάβουν τὴν πό-
λιν, εἴτε διότι τὴν ᾔθελον οἱ σύμμαχοί των Φίλιππος καὶ Δέρδας, εἴτε
διότι ἐκ Βεροίας ᾔθελον νὰ λάβουν ἐφόδια διὰ τὸν στρατὸν καὶ ζωτρο-
φὰς διὰ τὸ ἱππικὸν των, εἴτε διὰ νὰ τιμωρήσουν τοὺς Βεροεῖς, ποὺ φαί-
νεται, ὅτι ἦσαν ἐχθροὶ τῶν Ἀθηναίων καὶ κατὰ πιθανότητα ἐβοήθησαν
τοὺς κατοίκους τῆς Πύδνης, εἴτε τέλος διότι ἡ Βέροια ἦτο κόμβος συγκοι-
νωσιῶν καὶ ᾔθελον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ τὴν κατέχουν, διὰ νὰ καρπῶνται τοῦ
μεγαλυτέρου σιτοβολῶνος τῆς Μακεδονίας.

Ἀλλὰ δὲν κατώρθωσαν οἱ πολυπληθεῖς (3000) Ἀθηναῖοι, νὰ καταλά-
βουν τὴν Βέροϊαν, καίτοι ἀπεπειράθησαν, νὰ τὴν κυριεύσουν, διότι ἡ πόλις
θὰ ἦτο καλῶς ὠχυρωμένη καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐβιάζοντο, νὰ φθάσουν εἰς τὴν
Ποτιδαίαν. Ἐφυγον, λοιπόν, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἐκινοῦντο διὰ τῆς ξηρᾶς
πρὸς τὴν Ποτιδαίαν, μαζὺ μὲ τοὺς συμμάχους καὶ τὸ ἱππικὸν των. Συγ-
χρόνως τὰ πλοῖα ἔπλεον, κατὰ τὸ δυνατόν, πλησίον τῆς ξηρᾶς διὰ λόγους
ἀσφαλείας τοῦ στρατοῦ, τόσον ἀπὸ τὸν ὀργισθέντα βασιλέα τῆς Μακεδονίας
Περδίκκαν, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ συνεχώρει τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὴν ἀπόπει-
ραν κατὰ τῆς Βεροίας, ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς των Κορινθίους. Πο-

φεύγοντες δὲ σιγά-σιγά ἔφθασαν, μετὰ τρεῖς ἡμέρας, εἰς τὴν Γίγωνον καὶ ἐστρατοπεύδουσιν ἐκεῖ.

Αὕτη εἶναι ἡ διήγησις τοῦ Θουκυδίδου. Δὲν προκύπτουν οὔτε ἐρημνευτικά, οὔτε πραγματικά, διότι ὁ ἱστορικός δὲν ἀφήνει, νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι ἡ Βέροια ἦτο παράλιος. Δὲν ἀναφέρει, ὅτι τὰ πλοῖα τῶν Ἀθηναίων ἐπλευσαν εἰς τὴν Βέροϊαν, οὔτε, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπὸ τὴν Βέροϊαν, ἔφυγον ἐπιβιβασθέντες πλοίων, ἀλλὰ ἀντιθέτως, ὅτι «ἐπορεύοντο κατὰ γῆν» καὶ ἡ φράσις αὕτη εἶναι δυνατόν, ἀκόμη, νὰ μὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πορείας τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τὴν Βέροϊαν πρὸς τὴν Ποτινδαίαν.

Οὕτως ἀπέτυχεν ἡ προσπάθεια τῶν Ἀθηναίων, νὰ καταλάβουν τὴν Βέροϊαν. Ὁ Περδίκκας φαίνεται, ὅτι εἶχε λάβει ὅλα τὰ μέτρα του, δι' αὐτὸ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπλῶς («πειράσαντες») ἀπεπειράθησαν, νὰ καταλάβουν τὴν πόλιν. Συμπεραίνεται, ὅτι ἡ ἐνέργεια αὕτη τῶν Ἀθηναίων ὠφείλετο εἰς προδιαγεγραμμένον σχέδιόν των, διότι, καταλαμβάνοντες τὴν Βέροϊαν, θὰ ἔδιδον τὴν ἱκανότητα εἰς τὸν διεκδικητὴν τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου, σύμμαχόν των καὶ ἀδελφὸν τοῦ μακεδόνα βασιλέως, Φίλιππον καὶ εἰς τὸν σύμμαχόν του ἡγεμόνα τῆς Ἑλμείας, νὰ ἀπειλήσουν καὶ κυριεύσουν τὴν πρωτεύουσιν τοῦ Κράτους Ἐδεσσαν (Αἰγός). Τὸ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον, νὰ βοηθήσουν τὸν Φίλιππον καὶ ὅτι ἡ συνθήκη των μετὰ τὸν Περδίκκην ἴσχυε μόνον διὰ τὴν Πύδναν, φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὸν στρατὸν των (ἱππικὸν) ὑπῆρχον καὶ 600 ἱππεῖς Μακεδόνες μαζὺ μετὰ τὸν Φίλιππον (δηλαδὴ τὸν ἀντίπαλον τοῦ βασιλέως Περδίκκου) καὶ τὸν Πανσανίαν²⁷².

Ἀλλὰ καὶ εἰς ἓν ἄλλο σημεῖον τῆς διηγήσεως τοῦ Θουκυδίδου οἱ ἐρημνευταὶ περιέπεσαν εἰς λάθος καὶ ὠδηγήθησαν εἰς τὴν ἀλλοίωσιν τοῦ κειμένου. Ὁ ἱστορικός γράφει, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, μετὰ πορείαν τριῶν ἡμερῶν, ἔφθασαν εἰς τὴν Γίγωνον «κατ' ὀλίγον δὲ προϊόντες τριταῖοι ἀφίκοντο εἰς Γίγωνον καὶ ἐστρατοπεδεύσαντο». Ἀλλὰ ποῦ ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Γίγωνος;

Πλησίον τῆς σημερινῆς Ἐπανωμῆς,²⁷³ ἡ ὁποία ἀπέχει 27 χιλιομέτρα ἀπὸ τὴν Θεσνίκην. Ἀλλὰ ἦτο ἀδύνατον, νὰ διανύσουν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τρεῖς ἡμέρας τὴν ἀπόστασιν τῶν 102 χιλιομέτρων; Ὁχι, ἀσφαλῶς, διότι ἡ ἀπόστασις εἶναι δυνατόν, νὰ διανυθῇ εἰς 20 ὥρας περίπου (27+7δ=102 χιλ. 102 χιλ.: 5 χιλ. τὴν ὥραν=20 ὥραι καὶ 30'). Κατὰ συνέπειαν καὶ τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ καταρρίπτεται, διότι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ τὴν ἀπόστασιν Πύδνας—Βερείας—Γίγωνος ἦτο εὐκόλον, νὰ διανύσουν εἰς διάστημα τρι-

272. Θουκυδίδου I, 61, 4: «ἱππεῖσι δὲ ἑξακοσίοις Μακεδόνων μετὰ Φίλιππον καὶ Πανσανίου».

273. Ὁ Δ. Κανατσούλης: «Μακεδονικά Μελετήματα» Θεσσαλονίκη 1955, σελ. 4 γράφει: «σὲ τρεῖς μέρες στὴ Γίγωνον (κοντὰ στὴ σημερινήν Ἐπανωμήν)», ἀλλὰ εἰς τὸν ἀμέσως ἐπόμενον χάρτην τὴν τοποθετεῖ κάπως μακρότερον.

ων ἡμερῶν, ὅπωςδὴποτε δὲ ὁ χρόνος αὐτὸς δὲν κατηναλώθη—δῆθεν—διὰ τὴν διάνυσιν τῆς ἀποστάσεως Στρέψας—Γιγώνου, ἡ ὁποία ἦτο 30-40 χιλιόμετρα.

Διὰ τὴν διάνυσιν τῆς ἀποστάσεως Βεροίας—Γιγώνου, ἡ καὶ Πύδνας—Βεροίας—Γιγώνου ἦσαν ἀρκεταὶ αἱ δύο ἡμέραι, ἡ δὲ τρίτη, ὡς φαίνεται, θὰ κατηναλώθη, διὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Βεροίας.

Συνεπῶς αἱ ἀλλοιώσεις τὰς ὁποίας ὑπέστη τὸ πρωτότυπον κείμενον τοῦ Θουκυδίδου εἶναι αὐθαίρετοι, ὅπως π.χ. ἡ ἀντικατάστασις τῆς φράσεως «καὶ ἀφικόμενοι ἐς Βέροιαν» διὰ τῆς «καὶ ἀφικόμενοι ἐς Θέρμην ἢ Βρέαν», διότι εἶναι ἀκατανόητον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ φθάνουν εἰς Θέρμην, νὰ ἐπιστρέφουν εἰς τὴν Στρέψαν ἢ νὰ πορεύωνται πρὸς τὸν Στρυμόνα, ἐνῶ ἐβιάζωντο, νὰ φθάσουν εἰς τὴν Ποτίδαιαν ἢ ἡ δημιουργία καὶ δευτέρας—ἀνυπάρχοντος—πόλεως Βεροίας παραθαλασσίου. Ὁ Θουκυδίδης γράφων «ἐς Βέροιαν» ἐννοεῖ τὴν σημερινὴν μεσόγειον πόλιν, τὴν ὁποίαν ἠθέλησαν, νὰ κυριεύσουν οἱ Ἀθηναῖοι, τὰ δὲ γραφέντα, περὶ Θέρμης, Βρέας, Στρέψας καὶ ἐτέρας παραλίον πόλεως Βεροίας εἶναι ἀνεδαφικά καὶ δὲν στηρίζονται, οὔτε εἰς τὸ ὀρθὸν ἀρχαῖον πρωτότυπον, οὔτε εἰς τὴν λογικὴν καὶ τὴν πραγματικότητα.

17. ΗΤΟ Η ΒΕΡΟΙΑ ΠΑΡΑΘΑΛΑΣΣΙΑ ΠΟΛΙΣ; (274)

Α) Ἱστορικαὶ Πηγαί: Κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Θουκυδίδου (I, 61, 4) προέκυψε τὸ ζήτημα, ἐὰν ἡ Βέροια (καὶ ἡ Νάουσα—Ἐδεσσα κατ'ἐπέκτασιν) ἦτο παράλιος κατὰ τὸ 432 π. Χρ. Οἱ ἐρμηνευταί—ὡς ἐσημειώθη—ἔχοντες ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ σημερινὴ Βέροια εἶναι μεσόγειος πόλις, ἀπεφάνθησαν, ὅτι τὸ κείμενον τοῦ Θουκυδίδου ἔπρεπε, νὰ τροποποιηθῇ καὶ νὰ ἀντικατασταθῇ ἡ λέξις Βέροια διὰ τῆς Θέρμης ἢ Βρέας, εἴτε νὰ γίνῃ δεκτόν,

274. Βλπ. σχετικῶς: Α. Struck: ἐνθ. ἀνωτ. σελίδ. 35, 36, 37 καὶ 95 κέ. Β. Κυριαζόπουλον: Τὸ κλίμα τῆς Ἑλληνικῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας. Ἀθῆναι 1939 σελίδ. 14—15, Cesson ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 13 κέ. Μαραβελάκι: Γεωφυσικαὶ Ἐρευναὶ ἐν Μακεδονίᾳ. Θεσ/νίκη 1936, Ἀλ. Σίνου: «Ἡ Γεωγραφικὴ ἐνότης τοῦ Ἑλληνικοῦ Μεσογειακοῦ χώρου», τόμος Α', Ἀθῆναι, 1945, Μαξ. Μητσοπούλου: «Γεωγραφικαὶ καὶ παλαιοντολογικαὶ μελέται ἐπὶ τῶν μετατρίτογενῶν ἀποθέσεων τῆς πεδιάδος Θεσ/νίκης» Ἀθ. 1938, Κ. Osswald: «Ceolog. von Griech.—Nord Maked. Athen 1928, Καρακουζηνού—Τσοβούκιν: «Γενικαὶ παρατηρήσεις περὶ τῶν ἀλατούχων ἐδαφῶν τῆς πεδιάδος Θεσσαλονίκης», εἰς Γεωγρ. Δελτ. Ὑπ. Γεωγρ. Α' (1938), J. Cvijic: «Les Fondamens de la geogr. et geolog. de l'ancienne Serbie et de la Macedoine, τοῦ αὐτοῦ: «La peninsule Balkanique» Paris 1918, σελ. 50 κέ., τοῦ αὐτοῦ Les lacs de Macedoine et d. Epire, Paris 1902, M. Cousinéry: «Voyage dans la Macedoine», Paris 1891, τόμος I, σελ. 58, I. Βογιατζίδου: «Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης», εἰς Μακεδονικά Ε.Μ.Σ. τόμ. Α' (1940), σελ. 388—416. Βορεά-

ὅτι ἡ σημερινὴ Βέροια εἶναι διάφορος ἐκείνης, πού ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης. Ἀλλά, ὅπως ἐσημειώσαμεν, ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Θουκυδίδου δὲν συνάγεται, ὅτι ἡ Βέροια ἦτο παράλιος.

Εἰδικώτερον ἢ φράσις τοῦ Ἱστορικοῦ ἔστι «συγχρόνως (μὲ τὸν κατὰ γῆν στρατόν) τὰ 70 πλοῖα (τῶν Ἀθηναίων) ἔπλεον πλησίον» δὲν ὑπαινίσσεται, ὅτι ἡ Βέροια ἦτο παράλιος, ἀλλὰ ὅτι τὸ Ἀθηναϊκὸν ναυτικόν, ἀντὶ νὰ κατευθυνθῇ (ἐκ τῆς Πύδνης ἢ ἐκ τῆς θέσεως, πού ὑφίστατο πλησίον τῆς Βεροίας) Νοτιοανατολικῶς καὶ νὰ φθάσῃ συντόμως εἰς τὴν Ποτίδαιαν, ἠκολούθησε—διὰ λόγους ἀσφαλείας—τὴν πορείαν τοῦ στρατοῦ, πλεόν πλησίον τῶν ἀκτῶν.

Κατὰ συνέπειαν ἡ Βέροια δὲν ἦτο παράλιος—τοῦλάχιστον δὲν συμπεραίνεται τοῦτο ἐκ τῶν γραφομένων ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου—κατὰ τὸν 5ον π. Χρ. αἰῶνα.

Τίθεται ὅμως τὸ ἐρώτημα, ἐὰν προηγουμένως ἦτο παράλιος.

Ὁ **A. Struck** διετύπωσε τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Θερμαϊκὸς κόλπος, κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα, εἰσεχώρει μέχρι τῆς Βεροίας (Ναούσης—Ἐδέσσης) καὶ ἡ πόλις ἦτο παράλιος.

Ὁ ἴδιος μάλιστα γράφει τὰ ἐξῆς: (ἐνθ. ἄνωτ. σελὶς 35) «Συμφώνως μὲ τὸν Θουκυδίδην (I, 61) ἡ πόλις κατελήφθη ἀπὸ τὸν Ἀθηναίων στρατηγὸν Καλλίαν κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν του, ἀπὸ τὴν Πύδναν πρὸς τὴν Ποτίδαιαν. Ἐκεῖ ἔπρεπεν αὐτὸς μαζὺ μὲ τὸν ἑπαρχον καὶ μὲ τὸν συνοδεύοντα στόλον, χωρὶς ἐπιτυχίαν, νὰ ἀποσυρθῇ. Ἡ εἴδησις αὕτη ὠδήγησεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι δὲν ἤννοῦσεν (ὁ Θουκυδίδης) τὴν Βέροϊαν αὐτὴν (δηλαδὴ τὴν πόλιν μας), ἀλλὰ μίαν ἄλλην εἰς τὰ δυτικὰ παράλια. Τὴν γνώμην αὐτὴν συμμερίζομαι καὶ ἐγώ». Εἰς δὲ τὰς σελίδας 36-37, ἀντιφάσκων πρὸς ἑαυτὸν, σημειώνει τὰ ἐξῆς: «Τὸ γρήγορον ταξείδι τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην εἰς τὴν Βέροϊαν καὶ τὸ γράμμα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀποστόλου, ὅτι ἔπρεπε, νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν θαλασσίαν ὁδόν, μᾶς πείθουν, ὅτι ἡ πόλις ἦτο προσιτὴ καὶ εἰς τὰ πλοῖα, ἦτο δηλαδὴ ἡ πόλις π λ η σ ί ο ν τῆς θ α λ ἄ σ σ η ς». Καὶ συνεχίζει, γράφων μὲ πολλὴν φαντασίαν καὶ εὐκολοπιστίαν: «Αὐτὸ ἐκίνησε τὸ ἐνδιαφέρον μου καὶ ἀνεκάλυψα ἐν παλαιὸν κτίριον εἰς τὸ μέσον τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν, ὡς λιμεναρχεῖον καὶ ἐπίσης πολλοὶ Βεροιοεῖς διηγοῦνται, ὅτι οἱ προπάπποι των ἦσαν μεγάλοι ναυτικοί».

δου Δ. Γεωργίου: «Στοιχεῖα Γεωλογίας καὶ Ὄρυκτολογίας» Ο.Ε.Σ.Β. Ἀθῆναι 1940, σελ. 7, 27, Πρβλ. ἐπίσης: Σκύμνου Χίου: «περιήγησις» σελ. 517 κ.ε. εἰς τὴν «Συλλογὴν τῶν ἐν ἐπιτομῇ τοῖς πάλαι Γεωγραφηθέντων». Ἰβιέννη 1807, Α' τόμος σελ. 541. «Καινὴ διαθήκη» (Ἁγία Γραφή) Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ις, 14, Χαρ. Μακαρόνα: «Ὁ Θερμαϊκὸς καὶ ἡ ἀρχαιολογία, εἰς περιοδικὸν «Μορφές», τόμος Α' (τεύχος 5ον), 1947, σελ. 185-188. Ἐκ τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας, I. Βασδραβέλλης: «Ὁ λιμὴν τῆς Θεσβνίκης» 1959, ὡς καὶ τὰ ἄρθρα Π. Γρύσπου, ἐνθ. ἄνωτ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ **Struck** δὲν εἶναι δυνατόν, ν' ἀποτελέσουν τὸν πυρῆνα, διὰ τὴν θεμελιωθῇ ἡ ἀποψις κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Θερμαϊκὸς κόλπος τὸν 5ον π. Χρ. αἰῶνα ἔφθανε μέχρι Βεροίας καὶ πολὺ περισσότερον τὸν 1ον αἰῶνα μ. Χρ. (κατὰ τὸ ταξεῖδι τοῦ Ἀποστόλου Παύλου) πλησίον τῆς Βεροίας, ὥστε ἡ πόλις νὰ εἶναι «προσιτὴ καὶ εἰς τὰ πλοῖα». Ἐξ ἄλλου ὁ **Struck** συγχρόνως δέχεται, ὅτι ὁ Θουκυδίδης ἀναφέρει ὅχι τὴν ἰδικήν μας Βέροια, ἀλλὰ ἄλλην (ἄρα δὲν παραδέχεται, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἦτο παράλιος) εἰς τὰ δυτικὰ παράλια, ἐνῶ ὀλίγον ὕστερον γράφει, ὅτι 6 αἰῶνας ἀργότερον ἦτο προσιτὴ εἰς τὰ πλοῖα. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν, μάλιστα, τῶν παραδόσεων καὶ τῶν ἀποκυηματῶν τῆς μυθοπλαστικῆς ἱκανότητος τῶν κατοίκων, φθάνει μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ γράφῃ, ὅτι, περὶ τὸ 1908, ὅταν ἐπεσκέφθῃ τὴν Βέροϊαν, ἤρρεν εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως (!) τὸ λιμεναρχεῖον τῆς Βεροίας. Νομίζομεν, ὅτι ὅλα αὐτὰ δὲν ἀντέχουν εἰς ἐπιστημονικὴν βάσανον καὶ κριτικὴν.

Διὰ τὴν θέσιν τῆς Βεροίας κατὰ τὸν 2ον π.Χρ. αἰῶνα ἔχομεν γραπτὴν μαρτυρίαν, τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ γεωγράφου Σκύμνου τοῦ Χίου, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν περιήγησιν τῆς Οἰκουμένης γράφει τὰ ἑξῆς, εἰς ἱαμβικὸν στίχον: ⁽²⁷⁵⁾.

«Ἐν τῇ μεσογείῳ δ' εἰσὶ μὲν πολλαὶ πόλεις,

Ἡ Πέλλα καὶ Βέρροια δ' ἐπιφανέσταται.

Ἐν παραλίῳ δὲ Θεσσαλονίκη, Πύδνα τε».

Διὰ δὲ τὸν 5ον αἰῶνα π.Χ. ὁ Σκύλαξ εἰς τὸν περίπλουν τοῦ δὲν ἀναφέρει τὴν Βέροϊαν εἰς τὰς παραλίους πόλεις τῆς Μακεδονίας.

Ὁ Σκύμνος, ὅμως, εἶναι σαφὴς εἰς τὸ σημεῖον αὐτό: Ἡ Βέροια ἦτο πολὺ ἐπιφανὴς πόλις μεσόγειος, ἐνῶ παράλιοι ἦσαν ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Πύδνα.

Κατὰ συνέπειαν τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ **Struck** καὶ ἄλλων συγγραφέων, ὅτι ἡ Βέροια ἦτο παράλιος πόλις κατὰ τὸν 5ον π.Χρ. αἰῶνα ἢ καὶ κατὰ τὸν 1ον μ.Χρ. εἶναι ἐσφαλμένα.

Ἄς ἴδωμεν ὅμως, τί γράφει ὁ Ὅμηρος ⁽²⁷⁶⁾, ὁ ὁποῖος ἔζησε τὸν 10ον—8ον αἰῶνα π.Χρ.

Οὗτος εἰς τὴν Ἰλιάδα (Ξ, στ. 226) ἀναφέρει τὴν Ἡμαθίαν τὴν ὁποίαν ἀποκαλεῖ «ἐρατεινήν» (=τερπνὴν, ἀξιαγάπητον: «Πιερίην δ' ἐπιβᾶσα καὶ

275. Ἐνθ. ἀνωτέρω σημείωσις 274, στίχοι 623—625, σελὶς 541 Πρβλ. καὶ Σκύλακος, Περίπλους σελ. 58: «Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι Μακεδονίας ἐν μεσογείῳ πολλαί».

276. Δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία διὰ τὸν χρόνον, ποῦ ἔζησεν ὁ Ὅμηρος, ὅπως καὶ διὰ τὸν τόπον γεννήσεώς του. Οἱ παλαιότεροι συγγραφεῖς γράφουν, ὅτι ἔζησε τὸν 10ον αἰῶνα π.Χρ. π.χ. ὁ Κ. Παπαρηγόπουλος (εἰς τὰ «Διδακτικώτερα πορίσματα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους». Ἀθ. 1899, σελ. 2). Οἱ νεώτεροι π.χ. ὁ W. Durant (: «Παγκ. Ἱστορ. τοῦ πολιτισμοῦ», τόμος Β (ἑλλ. ἔκδοσις Ἀθῆναι 1957, σελ. 11) τὸν 9ον αἰῶνα. Ἄλλοι (ἐγκνκ. Λεξ. Ἡλίου) τὸν 8ον αἰῶνα π.Χ. κατ.

Ἡμαθίην ἐρατεινήν. Ἡμαθία ἐλέγετο, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἡ χώρα μεταξὺ Ἀλῖακμονος καὶ Λουδίου, ὅπου ἔκειντο αἱ πόλεις Βέροια καὶ Ἐδεσσα. Ἡ λέξις Ἡμαθία προέρχεται—ὡς εἶδομεν—ἐκ τῆς λέξεως ἄμαθος, ἡ ὁποία ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν λέξιν ψάμμαθος (βλέπε Ἡσύχιον, Σουίδαν, Bekkeri Ὅμηρ. λεξικόν), ἡ ὁποία σημαίνει ἄμμος θαλάσσης, εἶχε τὴν ἐννοίαν ἄμμου πεδιάδος.

Ὁ Bekkeri γράφει σχετικῶς (277): «Διάφορος ἡ σημασία ἐπὶ τῆς ἄμαθου καὶ ψαμμάθου· ἄμαθος, ἡ κατὰ τὸ πεδῖον ἄμμος, ψάμμος δὲ ἡ κατὰ τὴν θάλασσαν κόνις».

Συνεπῶς ἡ Ἡμαθία ἦτο πεδιάς, τῆς ὁποίας ἡ γῆ ἦτο ἀμμώδης καὶ ἦτο τόσον εὐφορος καὶ πλουσία εἰς βλάστησιν, διασχιζομένη ὑπὸ δύο ποταμῶν, ὥστε ἦτο ἀξιαγάπητος καὶ χαριτωμένη χώρα.

Ὅταν, ὅμως, λέγωμεν Ἡμαθίαν, δὲν ἐννοοῦμεν τὴν δυτικῶς τῆς Βεροίας κειμένην ὄρεινὴν ὁπωσδήποτε περιοχὴν, ἀλλὰ τὴν πρὸς Βορρᾶν, καὶ ἰδίως πρὸς ἀνατολάς, ἐκτεινομένην πεδιάδα. Ἐάν, κατὰ συνέπειαν, θέλωμεν νὰ εἰμεθα ἀκριβεῖς πρὸς τὸ νόημα τῆς «ἐρατεινῆς» Ἡμαθίας («Ἡμαθίης» κατὰ τὸ γινώρισμα τῆς Ἰωνικῆς διαλέκτου), θὰ πρέπει, ἀδιστακτικῶς νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἡ Ἡμαθία, ἡ πεδιάς ταύτης, ὑπῆρχε τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὀμήρου (10ος, 9ος αἰὼν π.Χρ. μᾶλλον) καὶ ὁπωσδήποτε ἡ θέσις, ὅπου κεῖται σήμερον ἡ Βέροια, ἀλλὰ καὶ ἡ Νάουσα καὶ Ἐδεσσα, δὲν ἦτο παράλιος καὶ ὁ θερμαϊκὸς κόλπος δὲν ἐφθανε μέχρι τῆς περιοχῆς Βεροίας. Εἰς τὸ λογικὸν τοῦτο συμπέρασμα καταλήγομεν, ἀπὸ τὴν ἐξῆς παρατήρησιν: Ἐάν ἡ θέσις τῆς Βεροίας—Ναούσης—Ἐδεσσης ἦτο παραθαλασσία, ὁπωσδήποτε δὲν θὰ ὑπῆρχεν ὁ κάμπος τῆς Ἡμαθίας, ὁ ὁποῖος καθίστα τὴν περιοχὴν εὐφορον, τερπνὴν, χαριτωμένην καὶ εἰς τὴν θέσιν τούτου θὰ εὐρίσκετο ἡ θάλασσα τοῦ θερμαϊκοῦ κόλπου. Ἀλλὰ εἰς τὴν περιπτώσιν ταύτην, ἐφόσον δηλαδὴ δὲν ὑπῆρχεν ἡ πλουτοφόρος πεδιάς, ἡ περιοχὴ δὲν θὰ ἦτο «ἐρατεινή», ἀλλὰ οὔτε θὰ ἐλέγετο Ἡμαθία, λέξις ἡ ὁποία σημαίνει ἄμμου πεδιάδα.

Κατόπιν τῶν ὧσων ἐξεθέσαμεν, νομίζομεν, ὅτι διὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Θουκυδίδου εἰμεθα, μᾶλλον, βέβαιοι, ὅτι ἡ Βέροια δὲν ἦτο παραθαλασσία πόλις (ὅπως καὶ ἡ Νάουσα—Ἐδεσσα).

Καθίσταται λοιπόν, περιττὸν ν' ἀσχολῆται κανεὶς μὲ τὰς γνώμας τῶν ἐρμηνευτῶν τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων, ποὺ ἰσχυρίζονται (μερικοὶ βεβαίως), ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀνεχώρησε μέσφ θαλάσσης ἀπὸ τὴν Βεροίαν. Εἴπομεν προηγουμένως, ὅτι διὰ τὸν 2ον π.Χ. αἰῶνα ἔχομεν τὴν

277. Immanuelis Bekkeri, «Scholia in Homeri Iliadem ex recensione», tomus Primor Berolini 1825, σελὶς 167.

πληροφορίαν τοῦ Σκύμνου, ὅτι ἡ Βέροια δὲν ἦτο παραλίος, ἀλλὰ μεσόγειος πόλις.

Διατὶ ὅμως, εἰς τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ἀναγράφεται (ιβ' - 14) «εὐθέως δὲ τότε τὸν Παῦλον ἐξαπέστειλον (ἐκ Βεροίας, ἐννοεῖται) οἱ ἀδελφοὶ πορεύεσθαι ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν»; Ἐὰν προσέξῃ κανεὶς τὴν—πλημμελῇ πάντως—ἐκφρασιν τοῦ γράψαντος, θὰ συμπεράνῃ, ὅτι ἀποκλείεται ὁ συντάκτης τοῦ κειμένου, νὰ ἤθελε, νὰ σημειώσῃ, ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Βέροιαν, διὰ θαλάσσης. Αἱ ἐρμηνεῖαι, ποὺ ἐδόθησαν μέχρι σήμερον—ἐξ ὧσων τοὐλάχιστον γνωρίζομεν—εἶναι ἐσφαλμέναι. Ἡ πρότασις αὐτὴ ἡρμηνεύθη ὡς ἐξῆς: «Ἀμέσως δὲ τότε ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ τὸν Παῦλον, νὰ ὑπάγῃ διὰ μέσου τῆς θαλάσσης» ἢ «σὰν νὰ ἦτο εἰς θάλασσαν». Καὶ ὅμως ἡ ἀληθὴς ἐρμηνεία εἶναι—κατὰ τὴν γνώμην μας—ἡ ἐξῆς: «Οἱ ἀδελφοὶ (μόλις εἶδον, ὅτι ὁ Ἀπόστολος ἐκιδύνευν, ἀπὸ τοὺς θορυβοῦντας, εἰς τὴν Βέροϊαν ἀφιχθέντας, Θεσσαλονικεῖς Ἑβραῖους) ἔστειλαν τότε, εὐθὺς ἀμέσως, καὶ ἐσπευσμένως τὸν Παῦλον μακρὰν, νὰ βαδίσῃ μέχρις ὅτου φθάσῃ εἰς τὴν θάλασσαν». Δὲν εἶναι δυνατόν, ἢ πρόθεσις «ἐπὶ» νὰ ἐρμηνευθῇ «ἐπάνω», διότι τότε θὰ ἔπρεπε, νὰ λέγῃ τὸ κείμενον «ὡς ἐπὶ τῆς θαλάσσης». Ἡ πρόθεσις ἐπὶ, συντασσόμενη μὲ γενικὴν, ἐρμηνεύεται «ἐπάνω», ἐπὶ τινος. Ἐχει δὲ πολλὰς σημασίας μεταξὺ τῶν ἄλλων χρονικὴν καὶ τοπικὴν.

Οἱ Ἑρμηνευταὶ τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων δὲν ἐπρόσεξαν μίαν λεπτομέρειαν, τὸ ἄρθρον «τὴν (ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν)», ποῦ, ἂν δὲν ὑπῆρχε, θὰ ἐπετρέπετο, νὰ ἐρμηνευθῇ τὸ χωρίον «ὡς εἰς θάλασσαν», ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν, νὰ ἐρμηνευθῇ «ὡς εἰς τὴν θάλασσαν». Ἄν ὁ συντάκτης τοῦ κειμένου ἤθελε, νὰ ἀφήσῃ, νὰ ἐννοηθῇ παρομοίωσις, δὲν θὰ ἔθετε τὸ ἄρθρον «τὴν», διότι ἡ παρομοίωσις ἔπρεπε, νὰ γίνῃ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀφηρημένην ἐννοίαν «θάλασσαν» καὶ οὐχὶ τὴν συγκεκριμένην «τὴν θάλασσαν». Ἄν λοιπὸν δὲν ὑπῆρχε τὸ (ὀριστικὸν) ἄρθρον «τὴν», ἦτο δυνατόν, νὰ ἐρμηνευθῇ τὸ «ὡς=σὰν», διότι καὶ τὸ «ἐπὶ» μὲ αἰτιατικὴν εἶναι δυνατόν, νὰ σημαίνῃ τρόπον. Ἀλλὰ καὶ τὸ ῥῆμα πορεύομαι, συντασσόμενον μὲ αἰτιατικὴν, ἔχει τοπικὴν σημασίαν καὶ σημαίνει ἐπάγειν ἀπὸ ν.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, λοιπὸν, ἔφυγεν ἐσπευσμένως ἀπὸ τὴν Βέροϊαν. Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ ῥῆμα ἐξαποστέλλω ἔχει πολλὰς σημασίας ἥτοι: ἐξαποστέλλω=ἀποστέλλω μακρὰν ἢ ἔξω, στέλλω ἐσπευσμένως, στέλλω ἐπισήμως κλπ. Ἡ ἐννοία τοῦ στέλλω ἐσπευσμένως δὲν εἶναι, εἰς τὴν περὶ ῥίπτωσιν ταύτην, ἡ πρόπουσα, διότι εἰς τὸ κείμενον ὑπάρχει ἤδη τὸ «εὐθέως δὲ τότε». Ἐκτὸς ἐὰν ὁ συντάκτης ἤθελε, νὰ ἐπιτείνῃ ἀκόμη τὸν τρόπον τῆς φυγῆς τοῦ Παύλου. Ὁρθότερον εἶναι, νὰ ἐρμηνευθῇ τὸ «ἐξαπέστειλον» εἴτε μὲ τὸ μακρὰν ἢ ἔξω (τῆς πόλεως), ὁπότε καὶ πάλιν ἀποδεικνύεται, ὅτι

ἡ θάλασσα δὲν ἠγρίσκετο πλησιέστατα τῆς πόλεως, εἴτε νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι ἔστειλαν οἱ Βεροιεῖς τὸν Παῦλον μὲ κάποιαν ἐπισημότητα, δηλαδή, μὲ συνοδείαν, ὅπως πράγματι συνέβη, διότι εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ Βεροιεῖς Χριστιανοὶ συνώδευσαν τὸν Παῦλον μέχρι τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως λέγουν εὐθὺς ἀμέσως αἱ πράξεις τῶν Ἀποστόλων (ιζ, 15): «Οἱ δὲ ἐκεῖνοι, ποὺ συνώδευσαν τὸν Παῦλον, τὸν ἔφερον μέχρι τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀφοῦ ἔλαβον παραγγελίαν (τοῦ Ἀποστόλου Παύλου) πρὸς τὸν Σίλαν καὶ Τιμόθεον (ποὺ εἶχον μείνει εἰς τὴν Βέροϊαν), νὰ ἔλθουν, ὅσον τί δυνατόν πειὸ ταχέως πρὸς αὐτὸν (τὸν Παῦλον, εἰς Ἀθήνας) ἀνεχώρησαν» (ἐξ Ἀθηνῶν, ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Βέροϊαν).

**

Ἡ ἑτέρα γνώμη, ὅτι ὁ Παῦλος ἐπορεύθη «διὰ μέσου τῆς θαλάσσης» δὲν εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ καίμενον, διότι οὔτε τὸ «ὥς», ἀλλ' οὔτε καὶ τὸ «ἐπὶ» ἔχουν τὴν ἐννοίαν τοῦ «μέσω».

Βεβαίως γίνεται, ὅπωςδήποτε, παραδεκτόν, ὅτι ὁ Παῦλος ἐκινήθη διὰ θαλάσσης, διότι ἄλλως δὲν εἶναι δυνατόν, παρὰ τοὺς κινδύνους, ποὺ διέτρεχεν ἀπὸ τοὺς Θεσσαλονικεῖς Ἑβραίους, νὰ μὴν ἐκήρυττε τὸν Χριστιανικὸν λόγον εἰς κάποιαν πόλιν τῆς μεγάλης διαδρομῆς Βεροίας—Ἀθηνῶν, ἐὰν βεβαίως ἐκινήτο διὰ τῆς ξηρᾶς. Καὶ ἂν πράγματι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος θὰ ἐχρησιμοποιοῖε τὴν ξηρὰν διὰ τὸ ταξεῖδι αὐτὸ καὶ θὰ ἴδρνε κάποιαν ἐκκλησίαν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξιδίου, τότε ἀσφαλῶς αἱ πράξεις τῶν Ἀποστόλων (αἱ ὁποῖαι δυστυχῶς δὲν παρέχουν πολλὰς καὶ σαφεῖς πληροφορίας) θὰ ἔσημείωνον τοῦτο.

Ἀλλὰ ἡ ἀποδοχὴ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Παῦλος ἐταξείδενε διὰ θαλάσσης, δὲν σημαίνει ἄλλο τί ἢ μὴ, ὅτι ἡ συνοδεία ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Βέροϊαν, κατηυθύνθη πρὸς τὸν πλησιέστερον παραθαλάσσιον τόπον καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἐναυλώθη πλοῖον διὰ τὰς Ἀθήνας (Πειραιᾶ).

Συμπληρωματικῶς διὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς τὴν Βέροϊαν, θ' ἀσχοληθῶμεν εἰς τὴν εἰδικὴν παράγραφον: «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος κηρύττει τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἰδρύει ἐκκλησίαν εἰς τὴν Βέροϊαν».

**

Ὁ Ἡρόδοτος (²⁷⁸) μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι οἱ ποταμοὶ Ἀλιάκμων καὶ Λουδίας (Λυδίας), εἶχον κοινὸν σημεῖον ἐκβολῶν, ὅπου συνηντῶντο, κατὰ τὴν ἐποχὴν του. (ὁ Ἡρόδοτος χρησιμοποιοῖ μετοχὴν ἐνεστώτος: «συμμίγοντες», ἄρα τοῦτο συνέβαινε κατὰ τοὺς χρόνους του: μέσα 5ου αἰῶνος π.Χ.) Παρατηροῦμεν, λοιπόν, ὅτι αἱ προσχώσεις τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ τοῦ Λουδίου ἔχουν ἀλλοιωθῇ ἐπανειλημμένως τὴν μορφολογίαν τῆς πεδιάδος τῆς Ἡμαθίας.

278. Ἡροδότου VII, 127: (ὁ Ἀλιάκμων καὶ ὁ Λυδίας (Λουδίας) «ἐς τὸν τοῦτο (ῥέεθρον) τὸ ὕδωρ συμμίγοντες».

Ἡ Γεωλογικὴ Ἐπιστὴμη διδάσκει, ὅτι ὁ Θερμαϊκὸς κόλπος, ἄλλοτε, εἶχε περισσότεραν ἔκτασιν καὶ ὅτι εἰσῆρχετο εἰς τὸ Νοτιοδυτικὸν καὶ Βορειοδυτικὸν τμήμα τῆς Ἡμαθίας. Ἡ σημερινὴ μορφή καὶ ἡ ἔκτασις τῆς πεδιάδος τῆς Ἡμαθίας ὀφείλεται εἰς ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς γεωλογικοὺς παράγοντας, ἥτοι εἰς τὰς προσχώσεις τῶν ποταμῶν καὶ εἰς γεωλογικὰ φαινόμενα. Ἀλλ' ὥς ἐξετάσωμεν λεπτομερέστερον τὰ δεδομένα τῆς γεωλογικῆς ἐπιστήμης.

**

Β) Αἱ Γεωλογικαὶ Θεωρίαι: Διὰ τὴν κατανόησιν τῶν συμπερασμάτων τῆς Γεωλογίας, διὰ τὴν μορφολογίαν τῆς περιοχῆς Βεροίας, εἶναι ἀναγκαῖον, νὰ σημειωθοῦν, κατ' ἀρχήν, μερικαὶ εἰσαγωγικαὶ ἔννοιαι:

Εἰσαγωγὴ: Ὁ βίος τῆς γῆς διαιρεῖται, χάριν θεωρητικῶν εὐκολιῶν, εἰς ἀφηρημένα χρονικὰ διαστήματα, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται γεωλογικοὶ αἰῶνες. Ἐκαστος γεωλογικὸς αἰὼν, ἀντιπροσωπεύει καὶ μίαν ἰδιαίτεραν κατάστασιν τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς. Ἐπίσης εἰς ἕκαστον γεωλογικὸν αἰῶνα ἀντιστοιχεῖ καὶ διαφορετικὸς ζωϊκὸς (καὶ φυτικὸς) κόσμος. Ὡστε, ὅταν λέγωμεν, ὅτι αὐτὰ συνέβαινον κατὰ τὸ Μεσοζωϊκὸν π. χ. αἰῶνα, θὰ πρέπει, νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν μας, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἔζων ζῶα καὶ ὑπῆρχε βλάστησις διάφορος ἐν σχέσει πρὸς ἕνα ἄλλον γεωλογικὸν αἰῶνα.

Γεωλογικοὶ αἰῶνες εἶναι: ὁ Ἀρχαῖκός ἢ Ἀζωϊκός (κατὰ τὸν ὁποῖον δὲν ὑπῆρχε ζωὴ ἐπὶ τῆς γῆς), ὁ Ἡωζωϊκός, ὁ Παλαιοζωϊκός, ὁ Μεσοζωϊκός καὶ τέλος ὁ Καινοζωϊκός αἰὼν. Ὁ τελευταῖος γεωλογικὸς αἰὼν, ὁ Καινοζωϊκός—ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι—διαιρεῖται εἰς μικρότερα ἀφηρημένα, χρονικῶς, διαστήματα, τὰς περιόδους καὶ ἐκάστη περίοδος εἰς ὑποπεριόδους ἢ εἰς γεωλογικὰς ἐποχάς.

Ὁ τελευταῖος, Καινοζωϊκός, αἰὼν ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο περιόδους, τὴν Τριτογενὴ καὶ τὴν Τεταρτογενή.

Ἡ Τριτογενὴς περίοδος τοῦ Καινοζωϊκοῦ αἰῶνος ὑποδιαιρεῖται εἰς τέσσαρας ἐποχάς, τὴν Ἡώκαινον, τὴν Ὀλιγόκαινον, τὴν Μειόκαινον καὶ τὴν Πλειόκαινον. Κατὰ τὴν Ἡώκαινον καὶ Ὀλιγόκαινον περίοδον ἐσημειώθησαν εἰς ὁλόκληρον τὴν Βαλκανικὴν σημαντικαὶ διαταράξεις τῶν στρωμάτων τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης. Ἐκ τῶν στρωμάτων αὐτῶν, τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης, λόγῳ τῶν διαταράξεων, ποὺ ἔλαβον χώραν, ἐσχηματίσθησαν τὰ ὄρη τῆς Ἑλλάδος καὶ συνεπῶς καὶ τῆς Μακεδονίας.

Κατὰ τὴν ἐπομένην ἐποχὴν τῆς Μειοκαίνου ἤρχισε, νὰ σχηματίζεται ἡ πεδιάς τῆς Θεσσαλονίκης, λόγῳ καθοδικῶν ἡπειρογενετικῶν κινήσεων, συνεπείᾳ τῶν ὁποίων ἡ περιοχὴ ἔπαθε καθίζησιν.

Κατὰ τὴν Μειόκαινον περίοδον δὲν ἔζων ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς γῆς, ὑπῆρχον ὅμως πρὸ πολλοῦ φυτὰ καὶ ὁ ζωϊκὸς κόσμος, ὅπως ἰχθύες, πτηνὰ

καὶ τὰ ἄλλα θηλαστικά (πλὴν τοῦ ἀνθρώπου).

Μετὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς πεδιάδος συνέβησαν ἀνωμαλίας καὶ πάλιν (ἀποθέσεις) εἰς τὰ στρώματα τῆς θαλάσσης καὶ εἰς τὰ στρώματα τῆς γῆς, πού προήλθον ἐκ τῶν στρωμάτων τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης. Λόγω τῆς κινήσεως τῆς ξηρᾶς πρὸς τὰ κάτω («συνίζησις») ἔλαβε χώραν ἐξάπλωσις τῆς θαλάσσης εἰς τὴν σχηματισθεῖσαν πεδιάδα. Τότε, λοιπόν, ἡ περιοχὴ Βεροίας—Ν. Χαλκηδόνος—ἔδεδεσθης κατεκλύσθη ἀπὸ τὴν θάλασσαν.

Οἱ πλείστοι τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων γεωλόγων [Μ. Μητσόπουλος, Μαξ. Μαραβελάκης, Cvijic, Philippson, Huntsmann κτλ.] παραδέχονται, ὅτι ἡ θάλασσα ἔφθανε, τότε, μέχρι τῆς Βεροίας. Εἰς τὰ συμπεράσματα αὐτὰ ὁδηγοῦνται οἱ γεωλόγοι ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῶν πετρωμάτων τῆς περιοχῆς, τὰ ὁποῖα ἐξήτασεν ὁ καθηγητὴς Μ. Μητσόπουλος. Τὰ ἀλατοῦχα ἐδάφη αὐτῆς τῆς περιοχῆς—κατὰ τοὺς γεωλόγους—εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς καλύψεως ταύτης, ὑπὸ τῆς θαλάσσης.

* *

Ἡ δευτέρα περίοδος τοῦ Καινοζωϊκοῦ αἰῶνος, ἡ Τεταρτογενὴς περίοδος ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο ἐποχάς εἰς τὴν Πλειστοκαῖνον ἢ Διλούβιον καὶ εἰς τὴν Ὀλόκαινον ἢ Ἀλλοῦβιον.

Ἡ Ἀλλοῦβιος ἐποχὴ εἶναι ἡ τελευταία. Κατ' αὐτὴν οἱ ποταμοί, οἱ ὁποῖοι ἐχύνοντο εἰς τὴν θάλασσαν, πού ἐκάλυπτεν ὀλόκληρον τὴν πεδιάδα καὶ ἰδίως ὁ Ἀλιάκμων, διὰ τῶν προσχώσεων τῶν, ἤτοι διὰ τῶν διαφόρων ὑλῶν, πού ἔφερε τὸ ὕδωρ τῶν, ἤρχισαν, νὰ περιορίζουν τὴν ἔκτασιν τῆς θαλάσσης, ἡ ὁποία συνεχῶς ἀπεσύρετο. Κατὰ τὸν Καθηγητὴν Μ. Μητσόπουλον ὁ περιορισμὸς τῆς θαλάσσης δὲν ἐπῆλθε μόνον, συνελεῖα τῶν προσχώσεων τοῦ ποταμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἐδάφους, πού ἐσημειώθη κατὰ τὴν Ἀλλοῦβιον ἐποχὴν. Λόγω τῶν ἐξάρσεων, τῆς ἀνόδου τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς εἰς τὴν περιοχὴν μας, ὑπεχώρησεν ἡ θάλασσα, λόγω ὑψομετρικῆς διαφορᾶς. Ἡ γνώμη ὅμως αὐτὴ δὲν γίνεται δεκτὴ ἀπ' ὅλους τοὺς γεωλόγους. Πάντως ἅπαντες ἀποδίδουν τὴν ἀποχώρησιν («ἀπόσυρσιν») τῆς θαλάσσης εἰς τὰς προσχώσεις τῶν ποταμῶν (Ἀλιάκμονος, Λουδίου κλπ.)

Δὲν εἶναι ἐπακριβῶς προσδιορισμένη ἡ ἀρχὴ τῆς Ἀλλοῦβιου ἐποχῆς, ἀλλὰ δυνάμεθα, νὰ λάβωμεν μίαν ἰδέαν ταύτης, ἂν ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν μας, ὅτι ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ, ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς τὴν Ἀλλοῦβιον (μὲ διαφόρους παραλλαγὰς διὰ ἑκάστην περιοχὴν) ἄρχεται περὶ τὸ 8000 π. Χρ. καὶ τελειώνει περὶ τὸ 3000—2600 π. Χρ. διὰ τὴν Μακεδονίαν.

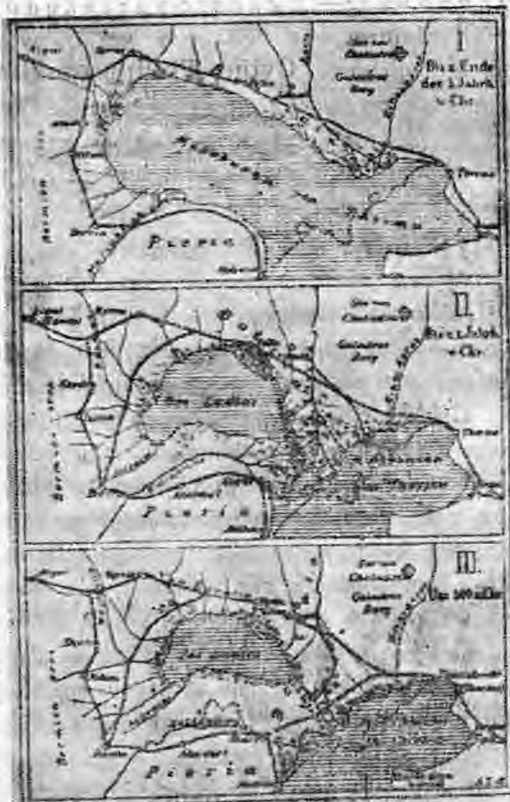
Κατὰ συνέπειαν, τὸ μόνον ἀσφαλὲς συμπεράσμα τῆς γεωλογικῆς Ἐπιστήμης εἶναι, ὅτι, ὅπως προκύπτει ἐκ τῆς ἐξετάσεως τοῦ ἐδάφους τῆς περιοχῆς, ἡ θάλασσα εἰσεχώρει, κάποτε, μέχρι Βεροίας Ναούσης—Ἐδέσσης καὶ ἐν συνεχείᾳ, λόγω ἐσωγενῶν καὶ ἐξωγενῶν παραγόντων, ἀπεσύρθη καὶ ἐδημιουργήθη ἡ πεδιάς τῆς Ἡμαθίας. Πότε, ὅμως, ἀκριβῶς συνέβη ἡ ἀλ-

λοιώσις τῆς μορφολογίας τῆς περιοχῆς, δὲν εἶναι δυνατόν, νὰ προσδιορισθῇ.

Ὁ **Struck** συνέταξε τρεῖς πίνακας μὲ τοὺς ὁποίους προσπαθεῖ, νὰ δώσῃ μίαν παραστατικὴν εἰκόνα τῆς μορφολογίας τῆς πεδιάδος καὶ τῆς ἐκτάσεως, ποὺ εἶχεν ἡ θάλασσα. Οἱ πίνακες αὗτοί (δημοσιευθέντες εἰς τὴν 96 σελίδα τοῦ βιβλίου του καὶ ἀναδημοσιευόμενοι εἰς τὸ παρὸν βιβλίον, ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ **Casson**) δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνουν ἀνεπιφυλάκτως δεκτοί, διότι δὲν στηρίζονται ἐπὶ γεωλογικῶν παρατηρήσεων, ἀλλὰ ἐπὶ ἱστορικῶν πηγῶν, αἱ ὁποῖαι, ὅμως, ὅπως ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, ἐὰν ἐρμηνευθοῦν ὀρθῶς, δὲν θεμελιώνουν τὰ συμπεράσματα τοῦ **Struck**. Παρὰ ταῦτα θὰ ἐξετάσωμεν συνοπτικῶς τοὺς τρεῖς πίνακές του.

Ὁ πρῶτος πίναξ δεικνύει τὴν ἑκτασιν τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου κατὰ τὸ 500 π.Χρ. Ἡ θάλασσα εὐρίσκεται πλησίον τῆς Πέλλης, τῆς Κύρου, τῆς Ἀρχαίας Σκύδρας, τοῦ Κιτίου, ἐνῶ ἡ Ἐδεσσα (Αἰγαί) καὶ ἡ Βέροια εἶναι κίτπως μακρότερον τῆς θαλάσσης καὶ μᾶλλον μεσόγειοι. Πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὁ **Struck** καὶ πάλιν δὲν εἶναι συνεπής, πρὸς τὰ ὅσα γράφει εἰς τὴν 37 σελίδα τοῦ ἰδίου βιβλίου του, ὅπου δέχεται, ὅτι ἡ Βέροια ἠϋρίσκετο πλησίον τῆς θαλάσσης τὸν 1ον αἰῶνα μ.Χρ., ἐνῶ τὸν 5ον αἰῶνα π.Χρ. τὴν τοποθετεῖ—εἰς τὸ σχεδιάγραμμα τῆς 96 σελίδος—εἰς μεσόγειον μᾶλλον περιοχὴν.

Ἐν τούτοις τὸ 1908, δηλαδὴ 2400 χρόνια ἀργότερον, ἱσχυρίζεται—εἰς τὴν σελίδα 37 πάλιν—ὅτι ἦρε τὸ λιμεναρχεῖον τῆς πόλεως. Συμπεραίνο-

Οἱ τρεῖς πίνακες τοῦ Α. Struck, διὰ τῶν ὁποίων οὗτος ἐξέθεσε τὴν θεωρίαν του, διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου καὶ τῆς πεδιάδος τῆς Ἡμαθίας. Ἀναδημοσιεύονται ἐκ τῆς 96 σελίδος τοῦ βιβλίου του (ἐν. ἀνωτ.)

μεν, λοιπόν, ότι ο Struck δεν είναι αξιόπιστος. Τὸν Struck ἠκολούθησαν πολλοὶ νεώτεροι, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ S. Casson, ὁ ὁποῖος ἐδημοσίευσε τοὺς (ἀναδημοσιευομένους 3 πίνακας) εἰς τὴν 14ην σελίδα τοῦ βιβλίου του, μιμούμενος τὰ σχέδια τοῦ Γερμανοῦ συγγραφέως.

Εἰς τὸν δεύτερον πίνακά του ὁ Struck παρουσιάζει τὴν κατάστασιν

Οἱ τρεῖς πίνακες, πὺν ἐδημοσίευσεν ὁ Casson μιμούμενος, μετὰ ἐλαχίστων διαφορῶν, τὸν Α. Struck (ἐνθ' ἄνωτ.)

σιν 278).

Παρατηροῦμεν, ἀκόμη, ὅτι εἰς τὸν 2ον πίνακά του ὁ Struck ὀνομάζει καὶ ἓνα ἐκ τῶν παραποτάμων, πὺν διέρχονται πλησίον τῆς Βεροίας «Ἀστραῖον». Οὕτως ὁ Γερμανὸς συγγραφεὺς περιπίπτει καὶ εἰς νέον βασι-

τοῦ Θερμαϊκοῦ κατὰ τὸν 1ον π.Χρ. αἰῶνα. Εἰς τὸν πίνακα αὐτὸν φαίνεται, ὅτι ὁ Struck δὲν εἰργάσθη μὲ προσοχήν, κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν πινάκων του, διότι παρουσιάζει ἐντελῶς ἠλλοιωμένην τὴν μορφολογίαν τῆς περιοχῆς, ἥτοι εἰς διάστημα 400 ἐτῶν ὁ Ἀλιόκμων καὶ ὁ Ἀξιός, μὲ τὰς προσχώσεις των, κατάρθωσαν νὰ καλύψουν πολὺ μεγάλην ἑκτασιν καὶ ἡ θάλασσα ὑπεχώρησεν, ἐσχηματίσθη δὲ κάποια διώρυξ καὶ ἡ λίμνη τοῦ Λουδίου. Τὸ ὅτι ὁ Struck ἔχει κάνει ἐσφαλμένην ἐργασίαν φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐξῆς παρατήρησίν μας, ὅτι εἰς τὸν I πίνακά του, τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χρ., δὲν ὑπάρχει ὁ Λουδίας ποταμός, διότι εἰς ὁλόκληρον τὴν πεδιάδα ὑπάρχει θάλασσα. Καὶ ὅμως ὁ Ἡρόδοτος (μέσα 5ου αἰῶνος π.Χρ.), ὅχι μόνον μνημονεύει τὸν Λουδιαν ὡς ποταμόν, ἀλλὰ καὶ μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι εἶχε τὰς αὐτὰς ἐκβολὰς μὲ τὸν Ἀλιόκμονα, ὅπως ἐσημειώσαμεν ἄνωτέρω (βλέπε σημείω-

κὸν λάθος, διότι ὁ «Ἀστραῖος» ποταμός, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει τὸ πρῶτον ὁ Αἰλιανός (²⁷⁹), τὸν θὸν αἰῶνα μ. Χρ. ἔρρεεν εἰς τὸ μέσον τῆς ἀποστάσεως Βεροίας καὶ Θεσσαλονίκης καὶ οὐχὶ συνεπῶς πλησίον τῆς Βεροίας, χυνόμενος εἰς τὴν λίμνην τοῦ Λουδίου. Εἰς τὸν πίνακα αὐτὸν ἐμφανίζεται καὶ ἡ πόλις Ἄλωρος τῆς Πιερίας.

Εἰς τὸν τρίτον πίνακά του ὁ Struck δίδει τὴν εἰκόνα τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου κατὰ τὸ 500 μ. Χρ, ὁπότε ὁ Λουδίας ἔχει σχηματισθῇ. Ἐπίσης ὀνομάζεται ἡ κεντρικὴ, βασικὴ ὁδὸς «Ἐγνατία», μετὰ τὴν ὁποίαν συνδέεται καὶ ἡ Βέροια διὰ μίας διακλαδώσεως. Ἡ λίμνη τοῦ Λουδίου περιορίζεται. Αὐτοὶ εἶναι οἱ τρεῖς πίνακες τοῦ Struck, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο πολὺς λόγος καὶ τῶν ὁποίων τὴν ὁρθότητα ἀμφισβητοῦμεν, ὅπως ἀνεπτύξαμεν ἀνωτέρω.

**

Ἀνακεφαλαιοῦντες, ὅσα ἐσημειώθησαν διὰ τὸ ζήτημα, ἐὰν ἡ Βέροια ἦτο παράλιος πόλις, συμπεραίνομεν, ὅτι πράγματι ἡ πόλις καὶ ἡ περιοχὴ αὐτῆς ἦτο παραθαλασσία, ἀλλὰ τοῦτο συνέβη πρὸ χιλιάδων ἐτῶν. Δὲν εἶναι δυνατόν, νὰ προσδιορισθῇ πότε ἀκριβῶς. Ἀλλὰ γνωρίζομεν ἤδη, ὅτι τὴν περιοχὴν μας κατέκουν Βορίγες (Φρύγες), τοὺς ὁποίους προσεῖλκυσε ἡ πλουσία πεδιάς τῆς Ἡμαθίας, διότι οἱ Βορίγες ἦσαν λαὸς γεωργικὸς. Κατὰ συνέπειαν, ἂν δεχθῶμεν, ὅτι οἱ Βορίγες κατέκουν τὴν περιοχὴν μας πρὸ τοῦ 3000 π.Χρ.—ὅπως ἀνεπτύχθη εἰς τὸ θέμα περὶ τῶν πρώτων κατοίκων τῆς περιοχῆς—τότε συμπεραίνει κανεὶς—ὄχι βεβαίως, ἀνεὺς ἐπιφυλάξεων—ὅτι ἡ πεδιάς τῆς Ἡμαθίας ὑπῆρχε καὶ ἐκαλλιιεργεῖτο ὑπ' αὐτῶν πρὸ τοῦ 3000 π.Χρ.

Ὅπωςδήποτε, ὁμως, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὁμήρου (1000—900 π.Χρ.) μνημονεύεται ἡ εὐφορος, ἀξιαγάπητος Ἡμαθία καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὴν θῆσιν τῆς θάλασσης. Ὁ Θουκυδίδης δ' ἐν ὑπαινίσσεται, ὅτι ἡ Βέροια ἦτο παράλιος, ὁ δὲ Σκύμνος τὴν θέτει, ἀνεὺς ἐνδοιασμών, εἰς τὴν μεσόγειον χώραν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν παράλιον.

Αἱ πράξεις τῶν Ἀποστόλων (ἰζ' 14—15), ἐπίσης, δὲν ἀναφέρουν τὴν Βέροιαν, ὡς παράλιον πόλιν.

Ἡ Γεωλογικὴ Ἐπιστήμη, ὁρθῶς, δέχεται, ὅτι ἡ περιοχὴ τῆς Βεροίας (τὸ πεδινὸν τοῦλάχιστον μέρος) ἦτο παράλιος, πλην, ὁμως, λόγῳ τῶν προσχώσεων τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ τῶν παραποτάμων του (=ἐξωγενεῖς παράγοντες) ἢ καὶ συνεπείᾳ ἀνοδικῶν κινήσεων τοῦ ἐδάφους (=ἐσωγενεῖς παράγοντες) ἡ θάλασσα ὑπεχώρησε Νοτιοανατολικῶς καὶ παρέμεινε ἡ λίμνη τοῦ Λουδίου, ἡ ὁποία, συνεπείᾳ τῶν ἀποστραγγιστικῶν ἔργων, τῶν τελευταίων 30 ἐτῶν, ἐξηφανίσθη καὶ ἤδη ἀπέμεινε ὁ Λουδίας ποταμός.

Ὁ χρόνος κατὰ τὸν ὁποῖον ἔπαυσε ἡ Βέροια καὶ ἡ περιοχὴ τῆς, νὰ εἶναι παράλιος, δὲν εἶναι δυνατόν, νὰ προσδιορισθῇ, οἱ δὲ ὑπελογισμοὶ τοῦ

279. Αἰλιανού, ἐνθ. ἀνωτ. XV, 1 πρβλ. W Leake, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 292-293

Struck εἶναι ἐντελῶς ἐσφαλμένοι καὶ ἀντιπροσωπεύουν ἀλλοιώσεις τῆς μορφολογίας τοῦ ἐδάφους, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔλαβον ἀπὸ τοῦ 500 π. Χρ.—τοῦ 500 μ. Χρ., ἀλλὰ πολὺ ἐνωρίτερον.

Ἄν παραδεχθῶμεν τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ **Struck**, τότε πρέπει, νὰ δεχθῶμεν καὶ τὰ συμπεράσματα τοῦ **Huntsmann**, κατὰ τὰ ὁποῖα ἀπὸ τοῦ 500 π. Χρ. ἕως σήμερον προσετέθησαν, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, 625 τετραγωνικά χιλιόμετρα γῆς εἰς βάρος τῆς θαλάσσης. Δηλαδή 1)4 τοῦ τετραγωνικοῦ χιλιομέτρου γῆ προστίθεται κάθε χρόνον, εἰς βάρος τῆς ἐκτάσεως τῆς θαλάσσης.

18. Η ΒΕΡΟΙΑ ΕΠΙ ΑΡΧΕΛΑΟΥ

(413 - 399 Π. ΧΡ.)

Μετὰ τὸν Περδίκκαν τὸν Β' εἰς τὸν θρόνον τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου ἀνῆλθεν ὁ νόθος υἱὸς αὐτοῦ Ἀρχέλαος ⁽²⁸⁰⁾ (413-399 π. Χρ.).

Ὁ Ἀρχέλαος ἐφόνευσε τὸν θεῖον του, ἀδελφὸν τοῦ ἀποθανόντος βασιλέως Περδίκκου Β', Ἀλκέταν καὶ τὸν υἱόν του, ἀφοῦ τοὺς ἐμέθυσεν, ἐπνίξε δὲ τὸν γνήσιον υἱὸν τοῦ Περδίκκου καὶ τὸν ἑτεροθαλῆ ἀδελφόν του. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔγινε βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας.

Μία ἀπὸ τὰς πράξεις τοῦ Ἀρχελάου ἦτο καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτεύουσας τοῦ βασιλείου του, ἀπὸ τὴν Ἐδεσσαν (ἢ Αἰγὰς) εἰς τὴν πεδινὴν πόλιν, τῆς Βοττιαίας, Πέλλαν. Τοῦτο ἐπραξε, διότι ἠθέλησε, νὰ εὐρίσκηται ἡ ἔδρα του εἰς πεδινὴν περιοχὴν καὶ ἰδίως διὰ νὰ ἐπικοινωνῇ μὲ τὴν θάλασσαν, ἐπειδὴ ὁ Λουδίας ποταμὸς συνέδεε τὴν Πέλλαν μὲ τὴν θάλασσαν, διότι ἦτο πλωτός ⁽²⁸¹⁾.

Ἐπίσης ἐφρόντισεν, ὁ Ἀρχέλαος, νὰ ὀχυρώσῃ καλῶς τὰς πόλεις καὶ νὰ διανοίξῃ νέας ὁδοὺς καὶ νὰ προπαρασκευασθῇ στρατιωτικῶς, διὰ τῆς προμηθείας ὀπλισμοῦ, συγκροτήσεως ἰσχυροῦ ἱππικοῦ καὶ γενικῶς νὰ παρουσιάσῃ πρόοδον ἀνωτέραν ἐκείνης, ποὺ οἱ προηγούμενοι βασιλεῖς ὁμοῦ

280. Βλ. π.χ. Θουκυδίδου II, 100, Δ. Κανατσούλη: «Ὁ Ἀρχέλαος καὶ αἱ μεταρρυθμίσεις του ἐν Μακεδονίᾳ», Θεσνίκη 1948, Σπ. Π. Λάμπρου, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Β' τόμος, Ἀθῆναι 1888, σελ. 261 κέ. Κων/νου Παπαρηγοπούλου: Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους, α' ἔκδοσις, τόμος Βος, βιβλίον βον, σελ. 7 κέ., F. Geyer: Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 100 κέ. Ο. Abel (μετ. Μ. Δήμιτσα), Ἀρχαία Ἱστορία τῆς Μακεδονίας κτλ. σελ. 222 κέ. Ἐρν. Κουρτίου Ἑλλ. Ἱστορία (μετ. Σπ. Λάμπρου), γ' τόμος (1899) σελ. 662 καὶ τόμος Ε' (1900) σελ. 40 κέ. Γιάν. Κορδάτου: «Ἰστ. τῆς ἀρχ. Ἑλλάδος» III τομ., σελ. 27 κέ.

281. Σκύλακος Καρυανδέως (5ος αἰὼν. π.Χρ.) «Περὶ πλοῦς», εἰς Συλλογὴν τῶν ἐν ἐπιτομῇ τοῖς πάλαι Γεωγραφηθέντων κτλ. Βιέννη 1807, Α' τόμος σελ. 56 κέ: Πέλλα πόλις καὶ βασιλεῖον ἐν αὐτῇ καὶ ἀνάπλους: εἰς αὐτὴν ἀνά τὸν Λυδίαν».

είχον επιτύχει, όπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Θουκυδίδης (²⁸²). Πρὸ τοῦ Ἀρχελάου, ἐπὶ τοῦ Περδίκκου Β' [καὶ ἐνωρίτερον ἀκόμη] ὑπῆρχον τείχη εἰς τὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας. Ὁ Σύγκελλος (²⁸³) μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι τὰ πρῶτα τείχη εἰς τὴν Μακεδονίαν κατεσκευάσθησαν κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον 652-621 π. Χρ. ἐπὶ βασιλείας τοῦ Ἀργαίου Α', υἱοῦ τοῦ Περδίκκου Α', διὰ τὰ προφυλαχθῆναι τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν πολεμοχαρῶν Ἰλλυριῶν.

Ἐκ τῆς ἐκστρατείας τῶν Ἀθηναίων, τὸ 432 π. Χρ. ἐπὶ τοῦ Περδίκκου Β' καὶ τῆς πολιορκίας καὶ ἀμύνης τῆς Βέροιας συμπεραίνομεν, ὅτι ἡ Βέροια εἶχε τείχη, τοῦλάχιστον, κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα π. Χρ. Πιθανῶς, ὁ Ἀρχέλαος νὰ ἐπιδιώρθωσεν ἢ καὶ νὰ ὑποδομήσῃ νέα τείχη καὶ εἰς τὴν Βέροϊαν. Μεταξὺ τῶν ὁδῶν τὰς ὁποίας διήνοιξε, θὰ ἦσαν ἀσφαλῶς καὶ αἱ ἐνοῦσαι τὰς Μακεδονικὰς πόλεις. Οὕτω θὰ πρέπει, νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὑπῆρχον ὁδοί, αἱ ὁποῖαι ἤγουν τὴν Βέροϊαν μὲ τὴν νέαν πρωτεύουσαν Πέλλαν καὶ μὲ τὴν παλαιὰν Ἐδεσσαν (Αἰγὰς).

Εἰς τὸν Ἀρχέλαον ἀποδίδεται καὶ ἡ διαίρεσις τῆς χώρας, καὶ ἰδίως τῆς Ἡμαθίας, εἰς μικρὰ τμήματα, μὲ βάσιν τὰ ἀστικά κέντρα. Ἡ Βέροια, πόλις πλουσία καὶ ἀρχαία, ὅπωςδήποτε θὰ ἀπετέλεσεν ἔδραν ἰδίου ἐδαφικοῦ τμήματος.

Εἰς τὴν Κάτω Μακεδονίαν, ὅπως ἐλέγето ἡ Νότιος Μακεδονία, πρῶτον Ἡμαθία, παρατηρήθη μεγάλη πρόοδος. Διὰ τῶν τειχῶν καὶ τῶν ὁδῶν, ποὺ ἐδημιούργησεν ὁ Ἀρχέλαος, προεκάλεσε τὴν ἀνοδὸν τοῦ βιοτικῆς ἐπιπέδου, διότι οἱ κάτοικοι τῆς πεδιάδος ἠδύναντο πλέον, χωρὶς κινδύνους, νὰ καλλιεργοῦν τὰ πλούσια ἐδάφη τῆς περιοχῆς. Ἐπίσης ἀνεπτύχθη καὶ τὸ ἐμπόριον, διότι ὑπῆρχον πλέον ὁδοί, αἱ ὁποῖαι συνέδεον τὰς πόλεις. Εἰς τὴν Βέροϊαν θὰ ἀνεπτύχθη τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιοτεχνία, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται, ὅπου ὑφίσταται, ἀνεπτυγμένης μορφῆς, ἐμπόριον.

**

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Φρυγῶν, ἀκόμη, θὰ ἐκαλλιεργεῖτο συστηματικῶς εἰς τὴν Βέροϊαν ἡ ἀμπελος, διότι οἱ Φρύγες (Βρίγες) ἐπεδίδοντο εἰς ὀργιαστικές, βακχικάς, ἐορτὰς καὶ ἐκδηλώσεις, αἱ ὁποῖαι προϋποθέτουν καὶ προκαλοῦν τὴν παραγωγὴν οἴνουπνευματῶδων ποτῶν.

Τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τὴν ἀνθηρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς Ἡμαθίας καὶ τῆς ὑπολοίπου Μακεδονίας εἶναι δυνατόν, νὰ συμπεράνῃ κα-

282. Θουκυδίδου II, 103, 2: «Ἦν δὲ οὐ πολλὰ (τείχη), ἀλλὰ ὕστερον Ἀρχέλαος ὁ Περδίκκου υἱός, βασιλεὺς γενόμενος τὰ νῦν ὄντα ἐν τῇ χώρᾳ ὑποδομήσας καὶ ὁδοὺς εὐθείας ἔτεμε καὶ ἄλλα διεκόσμησε τὰ τε κατὰ τὸν πόλεμον ἱπποὺς καὶ ὅπλοις καὶ τῇ ἄλλῃ παρασκευῇ κρείσσονι ἢ ἑξυμπαντες οἱ ἄλλοι βασιλεῖς ὁκτώ οἱ πρὸ αὐτοῦ γενόμενοι».

283. Syncellus, Chron., σελ. 212.

κάνεις, ἂν λάβῃ ὑπ' ὄψιν του, ὅτι αἱ Μακεδονικαὶ πόλεις (καὶ ἡ Βέροια κατὰ συνέπειαν) εἶχον τὸ δικαίωμα, νὰ κόπτουν καὶ χρησιμοποιοῦν ἰδικὰ των νομίσματα (²⁸⁴). Τόσην δὲ σημασίαν ἔδιδον αἱ πόλεις εἰς τὸ δικαίωμα των, νὰ κόπτουν ἰδικὰ των νομίσματα, ὥστε τὴν ὑπὸ τοῦ Διοδώρου ἀναφερομένην ἐπανάστασιν τῆς πόλεως, τῆς Πιερίας, Πύδνας ὁ Koehler τὴν ἀποδίδει εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ δικαιώματος, ποὺ εἶχεν ἡ πόλις, νὰ ἔχῃ ἰδικὰ της νομίσματα (²⁸⁵).

Αἱ Μακεδονικαὶ πόλεις εἶχον ἀποκτήσει σι ω π η ρ ὤ ς τὸ δικαίωμα, νὰ κόπτουν νομίσματα, ἀλλὰ οἱ ἐκάστοτε βασιλεῖς περιορίζον τὸ δικαίωμα τούτων. Ἰδίως κατὰ τὰ ἔτη 498—454 αἱ Μακεδονικαὶ πόλεις (καὶ ἡ Βέροια συνεπῶς), ἀπώλεσαν ἢ ὑπέστησαν πολλοὺς περιορισμοὺς εἰς τὸ δικαίωμα των, νὰ κόπτουν νομίσματα.

Κατὰ τὸ 480 π. Χρ., κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου (²⁸⁶), ὁ Ἀλέξανδρος Α' κατέλαβε τὰ μεταλλεῖα τῶν Βισαλτῶν (ἀνατολικῶς τοῦ Στρυμόνος, εἰς τὸν σημερινὸν Νομὸν Σερρών) ἐκ τῶν ὁποίων, ἡμερησίως, ἐλάμβανεν ἓν τάλαντον ἀργυρίου, δηλαδὴ 60 Μνᾶς ἢ 6000 δραχ. Ἀττικᾶς.

**

Ἀλλὰ ὁ Ἀρχέλαος δὲν ἐβοήθησε μόνον εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἄνοδον τῆς χώρας, ἀλλὰ καὶ τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον τοῦ λαοῦ καὶ τῆς αὐτῆς ἀνύψωσε σημαντικῶς. Εἰς τὴν αὐτὴν τῆς Πέλλης, τῆς Μακεδονικῆς πρωτεύουσας, ἔζησε τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του, ὁ τραγικὸς ποιητὴς Εὐριπίδης καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Μακεδόνο βασιλέως, τὸ 406 ἢ 405 π. Χρ. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἔξει ἐπίσης ὁ ποιητὴς Ἀγάθων κ. ἄ. Τὰ ἀνάκτορα τῆς Πέλλης διεκόσμησεν ὁ περιφημὸς ζωγράφος Ζεῦξις. Ὑποστηρίζεται, ἀκόμη, ἡ γνώμη, ὅτι ὁ σοφὸς Πλάτων ἔζησε διὰ μικρὸν χρονικὸν διάστημα, εἰς τὴν Μακεδονίαν. Μόνον ὁ Σωκράτης ἀπήντησεν ἀρνητικῶς εἰς τὴν πρόσκλησιν φιλοξενίας τοῦ Μακεδόνο βασιλέως Ἀρχελάου, εἰπὼν, ὅτι δὲν θεωρεῖ ἀναγκαῖον, νὰ μεταβῇ εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ Ἀρχελάου, διότι εἰς τὴν Ἀθήναν ὑπάρχει ἄλευρον καὶ ὕδωρ, ἀποδεικνύων, ὅτι ἡ ὕλη καὶ αἱ ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς δὲν τὸν ἐνδιέφερον.

Κατὰ μίαν ἄποψιν (²⁸⁷) καὶ τὰ ἀνάκτορα τῆς Βεργίνης (Παλατισίων)

284. Βλ. Bar. Head (μετ. Ἰωάννου Σβορώνου): «Ἱστορία τῶν Νομισμάτων», τόμ. Α', Ἀθῆν. 1898, σελ. 284, J. Svoronos: *L' Hellénisme primitif de la Macédoine pro. par la numism. et l' or du Pangée* (1919), σελ. 102.

285. Διοδώρος XIII, 49, Koehler: «Maced. unter Koenig Archelaos S—B Berl. Akad. 1893, σελίδες 496—497 καὶ Carduer: *Hist. of anc. Coinage*, Oxford (1918) σελ. 188. Προβλ. καὶ Δ. Κανατσούλην, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 21 κέ. καὶ Cousinéry ἐνθ. ἀνωτέρω, I τόμος, σελ. 75.

286. V, 17 «...πρῶτα μὲν γὰρ ἔχεται τῆς λίμνης τὸ μέταλλον ἐξ οὗ ὕστερον τούτων τάλαντον Ἀλεξάνδρῳ ἡμέρης ἐκάστης ἐφοίτα...»

287. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ. ἀνωτέρω σελ. 81 κέ.

πρέπει, νὰ ἀναχθοῦν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀρχελαίου. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀρχελαίου, ὅπως καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις τῆς Μακεδονίας, ἡ Βέροια παρουσίασε πολλὰς προόδους εἰς τὸν ὕλικόν καὶ πνευματικὸν βίον.

Ἐνδείξιν τῆς συντελεσθείσης προόδου ἀποτελεῖ τὸ περίφημον ἀγαλματίδιον «ἡ Κόρη τῆς Βεροίας»—ὅπως εἶναι τοῦτο γνωστὸν—τὸ ὁποῖον ἐφιλοτεχνήθη ὑπὸ τοῦ περιφήμου Πελοποννησίου γλύπτου Πολυκλείτου (ἢ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ). Ὡς ἐξετάσωμεν ὁμῶς λεπτομερέστερον τὸ ἀγαλματίδιον τοῦτο.

19. Ἡ ΚΟΡΗ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ., (288)

Εἶναι ἓν ἀγαλματίον ἐξ ὀρειχάλκου (μπρούντζου), ὕψους 2ῷ ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, τὸ ὁποῖον εὑρέθη τὸ 1909 (ἐπὶ Τουρκοκρατίας) εἰς τὴν Βέροϊαν καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ Μόναχον τῆς Γερμανίας, εὑρισκόμενον σήμερον εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ πρίγκηπος Καρόλου.

Εἶναι ἄρτιον, πλὴν τῶν δύο βραχιόνων, ποὺ λείπουν καὶ ποὺ—ὅπως ἀποφαίνονται οἱ εἰδικοί—εἶχον κατασκευασθῇ χωριστὰ ἀπὸ τὸ σῶμα.

Ἐκ μίας ὁπῆς, εἰς τὸ δεξιὸν γόνυ, φαίνεται ἡ λεπτότης τῆς κατασκευῆς. Τὸ πάχος τοῦ ἀγαλματίου δὲν ὑπερβαίνει τὸ ἓν χιλιοστὸν. Μία στρογγύλη ὀπὴ εἰς τὴν δεξιὰν πτέρναν ἐχρησίμευε διὰ τὴν σταθεροποίησιν τοῦ ἀγάλματος ἐπὶ τῆς βάσεώς του. Τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ ἀγάλματος εἶναι τελείως ἀνέπαφον καὶ λείον, ὥς καὶ τὸ δεξιὸν ἥμισυ τῆς κεφαλῆς, τὸ ἔμπροσθεν, ὅμως, μέρος καὶ τὸ ὑπόλοιπον τῆς κεφαλῆς ἔχουν ἀλλοιωθῇ ἀπὸ ὀξείδωσιν. Τὸ ἀγαλματίον παριστάνει μίαν νεαρὰν κόρην γυμνὴν, ἡ ὁποία ἔχει τοιαύτην στάσιν, ὥστε τὸ βάρος νὰ πίπτῃ ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός. Ὁ ἀριστερός, ἀντιθέτως, πούς ἐγγίζει εἰς τὴν γῆν, διὰ τῶν δύο δακτύλων.

Εἶναι ἔργον ἄριστον, καλλιτεχνικῶς. Ἰδιαίτερος εἰς τὰ ὦτα, εἰς τοὺς

Ἡ ἔμπροσθια ὁπὴ τοῦ περιγραφομένου ἀγάλματος «Ἡ κόρη τῆς Βεροίας».

288. Βλ. Α. Greifenhagen: «Das Mädchen von Beröa, Bremen 1958 (Heft 9 τῆς Opus Nobile), ὅπου εἰς τὰς σελίδας 17—19 πλουσιωτάτη, σχετικὴ, βιβλιογραφία, Γ. Μπακαλάκη: «Ἡ κόρη τῆς Βεροίας», εἰς «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον» Ν. Σφενδόνη τόμ. 1953, σελ. 217—220, Will Durant: «Παγκόσμιος Ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ», τόμος β' (Ἑλλ. μετάφρ. Τ. Κωνσταντινίδου, ἐπιμ. Ἀπ. Δασκαλάκη, Ἀθῆναι 1957), σελ. 463, 718.

ὄφθαλμούς καὶ εἰς τὰ ἄκρα τοῦ δεσίματος τῆς κεφαλῆς, διακρίνει κανεῖς μίαν πολὺ λεπτὴν, καλλιτεχνικὴν ἐργασίαν. Οἱ ὄφθαλμοί, ὡς καὶ μία λωρὶς εἰς τὰ ἄκρα τοῦ δεσίματος τῆς κεφαλῆς, εἶναι ἐπηργυρωμένοι. Αἱ, μὴ δια-

Μία πλαγία ἄποψις τῆς «Κόρης τῆς Βεροίας». Διακρίνονται αἱ καλλιτεχνιστάται λεπτομέρειαι τῆς κεφαλῆς καὶ ἡ ὅλη τῆς ἀριστερῆς χειρός.

σωθεῖσαι, κόραι τῶν ὀφθαλμῶν θὰ πρέπει, νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ἦσαν ἀπὸ ἐγχρωμον ὕαλον ἢ πέτραν. Ὁ κορμός, καὶ ἰδίως ἡ κεφαλὴ, στρέφεται πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἡ κόμη εἶναι κεκαλυμμένη μὲ ὕφασμα, εἰς σχῆμα σκεπάστρου, τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα δένονται ἐμπρὸς, ὅπως καὶ ἡ ζώνη τοῦ πέπλου τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ Μύρωνος, ποὺ εὐρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Φραγκφούρης. Πρὸ τῶν ὧτων καὶ εἰς τὸν αὐχένα ὑπάρχουν τοῦφαι καὶ βόστρυχοι (μποῦκλαι) τριχῶν, ποὺ εἶναι ἐπεξεργασμένοι μὲ πολλὴν καλλιτεχνικὴν ἐπιμέλειαν.

Ἡ κόρη τοῦ ἀγάλματιον, φαίνεται, ὅτι μόλις ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ λουτροῦ καὶ ἡ ὅλη στάσις καὶ κίνησις ταύτης δεικνύει γυναικεῖαν φιλαρέσκειαν καὶ ναρκισσισμόν. Δι' αὐτὸ τὸ ἀγάλματιον εἶναι γνωστόν ὡς «Κόρη τῆς Βεροίας, λουομένη».

Δὲν ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος χρονολογικὴ ἐνδειξις καὶ δι' αὐτὸ ἐγεννήθη ζήτημα διὰ τὸν χρόνον καὶ τὸν κατασκευαστὴν τούτου. Κατὰ μίαν ἄποψιν «ἡ κόρη τῆς Βεροίας» εἶναι δημιούργημα τοῦ Πολυκλείτου ἢ μαθητοῦ τούτου καὶ εἶναι παραλλαγή τῆς Ἀφροδίτης. Τὴν γνώμην ταύτην κατεπολέμησεν ὁ W. H. Schuchhardt⁽²⁸⁹⁾, ὁ ὁποῖος γράφει, ὅτι ἡ κόρη κινεῖται περίξ νοητοῦ ἄεονος. Κατ' ἄλλην ἄποψιν «ἡ κόρη τῆς Βεροίας» ἀήκει εἰς τὴν Ἑλληνιστικὴν Ἐποχὴν⁽²⁹⁰⁾. Ἡ διαφορὰ τῶν ἀπόψεων στηρίζεται εἰς διαφόρους σκέψεις, διὰ τὴν τέχνην τοῦ γλύπτου, πάντως ὁμῶς, ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως, εἶναι ὀρθότερον, νὰ τοποθετήσωμεν τὸν χρόνον κατασκευῆς τῆς «κόρης τῆς Βεροίας» κατὰ τὰ τέλη τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἥτοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀρχελάου, ὁπότε πολλοὶ καλλιτέχνη ἐζῶν εἰς τὴν αὐτὴν καὶ εἰς τὰς πόλεις τῆς Κάτω Μακεδονίας (Ἡμαθίας).

289. W. H. Schuchhardt: «Das 'Dadende Mädchen' im Münchner Antiquarium. Die Antike 12, 1936, σελ. 84 κἑ.

290. Ὁ Γ. Μπακαλάκης ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 218 καὶ 220. ἀκολουθεῖ, ὡς φαίνεται, τὸν καθ' ἡν. Schuchhardt, ἐνθ. ἀνωτέρω (προηγούμενη σημείωσις), μὲ τὸν ὁποῖον διαφωνεῖ ὁ A. Greifenhagen.

Δυστυχῶς δὲν εἶναι γνωστὸς καὶ ἀδιαφιλονείκητος οὔτε ὁ ἀκριβὴς τόπος, ἀλλὰ οὔτε καὶ ὁ τρόπος ἀνευρέσεως τοῦ ἀγάλματος, ὥστε νὰ δύναται, νὰ γνωρίζῃ κανεὶς, ἂν πράγματι, τὸ ἀριστον αὐτὸ καλλιτέχνημα, ὑπῆρχεν εἰς τὴν Βέροϊαν ἢ μετεφέρθη ὕστερον ἀπὸ ἄλλου. Δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν, νὰ γνωρίζωμεν, ἂν τὸ ἄγαλμα ἀνεκαλύφθη, συνεπεῖα ἀνασκαφῶν ἢ κατὰ τὴν θεμελίωσιν νέας κατοικίας εἰς τὴν πόλιν, ὅποτε θὰ εὐρίσκετο καὶ ἄλλοτε εἰς τὴν Βέροϊαν ἢ ἂν ἡγοράσθη ἢ μετεκομίσθη εἰς τὴν πόλιν μεταγενεστέρως. Ἐφ' ὅσον, ὅμως, δὲν ἔχομεν ἀντιθέτους εἰδήσεις, τὸ ἀγαλμάτιον ὀρθῶς ἀποκαλεῖται ἡ «κόρη τῆς Βεροίας».

Ἡ Καλλιτεχνικὴ ἀξία τοῦ ἀγαλματίου—διὰ τὴν ὁποίαν κατατάσσεται, μεταξὺ τῶν καλυτέρων τοῦ κόσμου—ἐπιτρέπει, νομίζομεν, νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς, ὅτι ἡ Βέροια, κατὰ τὴν ἐποχὴν πού κατεσκευάσθη τὸ ἀγαλμάτιον—ἴσως ἐπὶ Ἀρχελαῶν—ἦτο πόλις μὲ ἀνεπτυγμένην πνευματικὴν ζωὴν καὶ ἐγγώριοι ἢ ξένοι καλλιτέχναι διέπρεπον.

20. Η ΒΕΡΟΙΑ ΚΑΤΑΚΤΑΤΑΙ ΥΠΟ ΤΩΝ ΟΛΥΝΘΙΩΝ. ΑΝΩΜΑΛΙΑΙ

Τὸν Ἀρχελαῶν, ὁ ὁποῖος ἀπέθανε τὸ 399 π.Χ., διεδέχθη καὶ ἐκυβέρνησε τὴν Μακεδονίαν, ὡς ἐπίτροπος τοῦ νεαροῦ υἱοῦ τοῦ Ἀρχελαῶν Ὁρέστου, ὁ Ἀέροπος. Ἀλλὰ ὁ Ἀέροπος ἐδολοφόνησε τὸν Ὁρέστην καὶ οὕτως ἐβασίλευσε, πλεόν, ἐπὶ 6 ἔτη (399—393 π.Χ.).

Τὸ 393 π.Χ. ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς τοῦ Ἀερόπου Πανσανίας, τὸν ὁποῖον, ὅμως, μετὰ ἓνα χρόνον ἐδολοφόνησεν ὁ ὑπηρέτης τοῦ Ἀμύντας Β', ὁ ὁποῖος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον. Ὁ Ἀμύντας Β', πατὴρ τοῦ Φιλίππου Β' καὶ πάππος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἐκυβέρνησεν ἀπὸ τὸ 393 ἕως τὸ 391 π.Χ. καὶ διὰ δευτέραν φορὰν ἀπὸ τὸ 390 ἕως τὸ 369 π.Χ.

* *

Ὁ Ἀμύντας Β' δὲν εἶχε τὰς ἱκανότητας τοῦ προκατόχου του. Τὸ Μακεδονικὸν βασίλειον, λόγῳ τῶν συνεχῶν πραξικοπημάτων, δολοφονιῶν βασιλέων καὶ ἐσωτερικῶν φιλονεικίῶν παρουσίαζεν οἰκτρὰν κατάστασιν.

Τὸ 392 π.Χ., μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀμύντας ὁ Β', οἱ Ἰλλυριοί, πολεμοχαρὲς καὶ ὀρεινὸς λαὸς, εἰσέβαλον καὶ πάλιν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἐν συνεννοήσει μὲ τοὺς Λυγκηστάς. Ὁ Ἀμύντας Β' ἠναγκάσθη, νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν, διὰ νὰ προφυλάξῃ τὰ βορειοδυτικὰ σύνορα τοῦ βασιλείου. Ἀλλὰ τότε ἀκριβῶς εἰσέβαλον ἐξ ἀνατολῶν οἱ Ὀλύνθιοι, πού εἶχον ἔλθει εἰς συμμαχίαν, μὲ τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Βοιωτεῖς.

Ὁ Ἀμύντας, διὰ νὰ μὴ καταλάβουν καὶ τὴν κάτω Μακεδονίαν οἱ Ἰλλυριοί, ἐγκατέλειπε τὴν Πέλλαν καὶ ὁλόκληρον τὴν πεδινὴν χώραν (καὶ τὴν Βέροϊαν, συνεπῶς) εἰς τὴν ὁμοσπονδίαν τῶν πόλεων τῆς Χαλκιδικῆς.

(ἔδρα ἢ *Ολυνθός), ἣ ὁποία ἐπὶ μίαν 2ετίαν ἐκράτησεν, ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν της, τὸ σπουδαιότερον τμήμα τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου.

Ὁ Ἀμύντας κατώρθωσε, τέλος, μὲ βοήθειαν ἀπὸ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα (Διοδώρου XIV, 92), ν' ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον του. Ἀλλὰ ἡ δύναμις τοῦ μακεδονικοῦ βασιλείου εἶχεν ἐκλείψει. Ἐβασίλευσαν ἐν συνεχείᾳ ὁ Ἀλέξανδρος Β' (369—368), ὁ Πτολεμαῖος Ἀλωρίτης (368—365), ὁ Περδίκκας Γ' (365—360) καὶ τελικῶς ὁ θρόνος κατελήφθη ὑπὸ τοῦ δραστηρίου καὶ δυναμικοῦ πατρὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τοῦ Φιλίππου Β' (359-336 π.Χ.).

**

Πρὶν ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον ὁ Φίλιππος Β', εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐκυβέρνηων, εἰς τὴν πραγματικότητα, οἱ Σπαρτιάται, οἱ Ἀθηναῖοι, ὁ Θηβαῖος στρατηγὸς Πελοπίδας κτλ., οἱ ὁποῖοι καὶ προσδιώριζον τὸ πρόσωπον τοῦ Μακεδόνα βασιλέως. Οἱ Ἰλλυριοί, ἐξ ἄλλου, κατελάμβανον κατὰ διαστήματα διάφορα τμήματα τῆς χώρας, ἂν καὶ ἡ βασιλομήτωρ Εὐρυδίκη, σύζυγος τοῦ ἀποθανόντος βασιλέως Ἀμύντου Β', ἦτο θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῶν συμμάχων τῶν Ἰλλυριῶν, Λυγκηστῶν.

Τὸν υἱὸν τοῦ Ἀμύντου Β' Ἀλέξανδρον Β' ἐδολοφόνησεν ὁ ἐρωμένος τῆς βασιλομήτορος Πτολεμαῖος Ἀλωρίτης, τὸν ὁποῖον, ὅμως, ἐδολοφόνησεν, ἐπίσης, ὁ ἕτερος υἱὸς τοῦ Ἀμύντου Περδίκκας Γ', ἐκδικούμενος τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ του.

Ὁ Περδίκκας Γ' ἐπέδειξε διπλωματίαν καὶ γενναιότητα, ἀλλὰ τὸ 360 π. Χρ., μαζὺ μὲ 4.000 Μακεδόνας, ἐφονεύθη πολεμῶν, ἐναντίον τῶν Λυγκηστῶν καὶ Ἰλλυριῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περδίκκου Γ', ἐπηκολούθησε μεγάλη ἀναρχία εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ βασιλείου κατώρθωσαν, νὰ καταλάβουν μέγα μέρος τῆς χώρας.

21. Η ΒΕΡΟΙΑ ΕΠΙ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Β' ΚΑΙ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ.

Τὴν Μακεδονίαν ἔσωσεν ἡ ἀποφασιστικότης τοῦ Φιλίππου τοῦ Β', ὁποῖος διεκρίθη διὰ τὰς στρατιωτικὰς καὶ διπλωματικὰς του ἱκανότητας. Ἐπὶ τριετίαν (ἢ διετίαν κατ' ἄλλους) εἶχε παραμείνει, ὡς ὁμηρος εἰς τὰς Θήβας, ὅπου, ὑπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Παμμένους καὶ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς φήμης τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ τοῦ Πελοπίδου, ἀπέκτησε τὰ ἀπαραίτητα προσόντα, διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας.

Ἐφόνευσεν τοὺς τρεῖς ἑτεροθαλεῖς ἀδελφούς του καὶ ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος ὑπέταξε τοὺς Ἰλλυριοὺς, τοὺς Λυγκηστὰς καὶ τοὺς Παίονας. Ἐξεδίωξε τοὺς Ἀθηναίους ἀπ' ὅλας τὰς παραλίους πόλεις καὶ διωργάνωσε τὸν Μακεδονικὸν στρατόν, καθιερώσας τὸ γνωστὸν, ὕστερον, Μακεδονικὸν ὄπλον, τὴν Σάρισσαν τῶν 14-21 ποδῶν (4-7 μέτρων), τὴν ὁ-

ποίαν ἔφερον οἱ Μακεδόνες φαλαγγίται.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι αἱ ἴλαι τοῦ Μακεδονικοῦ ἱππικοῦ, ἀποτελούμεναι ἐξ 180-250 ἀνδρῶν, ἔφερον τὰ ὀνόματα τῶν ἐπαρχιῶν ἢ τῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας. Τὸ πεζικόν, ἡ Μακεδονικὴ φάλαγξ διηγεῖτο εἰς «τάξεις», ποὺ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰς σημερινὰς μεραρχίας, περίπου. Αἱ «τάξεις» ἔφερον τὰ ὀνόματα τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Μακεδονικοῦ Κράτους.

Ὁ Φίλιππος κατῴρθωσε τελικῶς μὲ τὴν δραστηριότητα, τὴν ἀγχίνουαν καὶ τὴν γενναιότητα του, νὰ κυριαρχήσῃ, ὄχι μόνον εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Ἡ δολοφονία του, ὅμως, τὸ 336 π.Χρ. εἰς τὴν Ἑδεσσάν, ὑπὸ τοῦ Πανουσιῶ, ἔθεσε τέρας εἰς μίαν τρικυμιώδη ζωὴν 46—47 ἐτῶν. Εἰς μεγάλους ἡγεμόνας, μὲ πολλὰς ἱκανότητας καὶ μὲ ἀνθρώπινα ἑλαττώματα δὲν ὑπῆρχε πλεόν. Ὁ υἱὸς του Ἀλέξανδρος (Γ'), ὁ ἐπικληθεὶς Μέγας, ἀνῆλθε τελικῶς εἰς τὸν θρόνον.

* *

Δὲν συμβιβάζεται μὲ τὸν προσορισμὸν τοῦ παρόντος βιβλίου ἡ ἐξιστόρησις τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ἐξ ἄλλου, ὅ,τι εἶναι γνωστὸν διὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου δὲν εἶναι δυνατόν, ν' ἀποτελέσῃ —δυστυχῶς— πηγὴν πληροφοριῶν καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Βεροίας. Πάντως ὁ Ἀρριανὸς διασώζει δύο ὀνόματα ἐπιφανῶν Βεροιάων, οἱ ὁποῖοι συμμετεῖχον ὡς ἀνώτερα στελέχη, εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κατὰ τὴν ἐκστρατείαν του πρὸς κατάκτησιν τοῦ Ἀνατολικοῦ κόσμου.

Μεταξὺ τῶν Μακεδόνων τριηράρχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἦτο καὶ ὁ Βεροιεὺς Μυλλέας, ὁ υἱὸς τοῦ Ζωΐλου. Γράφει δὲ ὁ Ἀρριανὸς (291) τὰ ἑξῆς: «Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος εὗρίσκετο (327 π.Χρ.) εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ εἶχεν ἐτοιμάσει τὸ ναυτικόν του εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ὑδάσπου. Ἐδιάλεξε τοὺς ἱκανωτέρους ἀπὸ τοὺς Φοίνικας, τοὺς Κυπρίους καὶ τοὺς Αἰγυπτίους, ποὺ τὸν ἠκολούθησαν καὶ τοὺς ἐτοποθέτησεν εἰς τὰς νέας ὑπηρεσίας τοῦ ναυτικοῦ. Ἀπ' αὐτοὺς ἐξέλεξε καὶ τοὺς ναύτας τῶν τριήρων, ὅσοι ἦσαν συνηθισμένοι καὶ ἐγνώριζον ἀπὸ τὰ καθήκοντα τοῦ ναύτου. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν καὶ πολλοὶ νησιῶται ἐκ τῆς Ἰωνίας καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἐτοποθετήθησαν δέ, ὡς διοικηταὶ τῶν ἀνωτέρω, τριήραρχοι Μακεδόνες καὶ μὴ. Μεταξὺ τῶν Μακεδόνων ἦτο καὶ ὁ ἐκ Βεροίας καταγόμενος ὀνόματι Μυλλέας, ὁ υἱὸς τοῦ Ζωΐλου («...Μυλλέας Ζωΐλου Βεροιαῖος»).

291. Ἀρριανοῦ Ἰνδικ. XVII, 8 (σελ. 95): «Ἀλέξανδρος γὰρ, ἐπειδὴ παρεσκεύας τὸ ναυτικόν ἐπὶ τοῦ Ὑδάσπου τῆσιν ὀχθησὶν ἐπιλεγόμενος, ὅσοι τε Φοινίκων, καὶ ὅσοι Κύπριοι ἢ Αἰγύπτιοι εἶποντο ἐν τῇ ἄνω στρατηλασίῃ ἐκ τούτων ἐπλήρου τὰς νέας ὑπηρεσίας τε αὐτῇσι καὶ ἐρέτας ἐπιλεγόμενος ὅσοι τῶν θαλασσιῶν ἔργων δαήμενες. Ἦσαν δὲ καὶ νησιῶται ἄνδρες οὐκ ὀλίγοι ἐν τῇ στρατῇ, οἷς ταῦτα ἔμελε, καὶ Ἴωνες καὶ Ἑλλησπόντιοι. Τριήραρχοι δὲ αὐτῷ ἐπεστάθησαν ἐκ Μακεδόνων μὲν Ἡφαιστίων τε Ἀμύντορος καὶ...Μυλλέας Ζωΐλου, Βεροιαῖος· οἱτοὶ μὲν οἱ ξύμπαντες Μακεδόνες...».

(Οἱ τριήραρχοι, ὡς γνωστόν, ἦσαν κυβερνήται τῆς τριήρους, πλοίαρχοι, ὅπως λέγονται σήμερον. Ἡ τριήρης ἦτο πολεμικὸν πλοῖον μὲ τρεῖς σειρὰς κωπῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐκινεῖτο. Εἶχε μῆκος 39 μέτρων, πλάτος 5,5 μέτρων καὶ ἐκτόπισμα 100—130 τόννων περίπου. Τὸ πλήρωμα ἀπετελεῖτο, ἀπὸ 200—230 ἀνδρας].

Ὁ Ἀρριανὸς, ἐπίσης, μνημονεύει⁽²⁹²⁾ καὶ τὸ ὄνομα ἄλλου Βεροῖως, ὃ ὁποῖος συμμετεῖχεν εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τὸν Κοίρανον. Γράφει, λοιπόν, ὃ Ἀρριανός, ὅτι ὁ Μ. Ἀλέξανδρος κατηυθύνθη πρὸς τὸ βόρειον τμήμα, μέχρι τῆς πόλεως τῆς Β. Συρίας Θαιράκου (ὑστερον Ἀμφιπόλεως) καὶ τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ. Εἰς τὴν Φοινίκην (δηλαδή εἰς τὴν ἀρχαίαν χώραν τῶν Φοινίκων, κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς Συρίας καὶ Δυτικῶς τοῦ ὅρους Λιβάνου) διώρισε (τὸ 331 π. Χρ) τὸν ἐκ Βεροίας καταγόμενον Κοίρανον ἀρμόδιον, διὰ νὰ ἐλέγῃ καὶ διευθύνῃ τὴν συλλογὴν, τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων, ποὺ θὰ κατεβάλλοντο διὰ τὸν βασιλέα (Μ. Ἀλέξανδρον).

**

Ὅπως δὴ ποτε τὸν Μ. Ἀλέξανδρον συνώδευσαν πολλοὶ Βεροῖεις κατὰ τὴν ἐκστρατείαν του εἰς τὴν Ἀσίαν. Τοῦτο γίνεται ἀντιληπτόν, ἂν ἐνθυμηθῇ κανεῖς, ὅτι εἰς τὴν Συρίαν, ἡ σημερινὴ πολυπληθὴς πόλις Χαλέπιον («Alep») ἰδρύθη, ὑπὸ τοῦ Σελεύκου (312-280 π. Χρ), ἐπὶ τῶν ἑρειπίων τοῦ ἀρχαίου Ἀλέπο, πρὸς τιμὴν τῆς Μακεδονικῆς πόλεως Βεροίας⁽²⁹³⁾, τῆς ὁποίας ἔφερε καὶ τὸ ὄνομα. Ὁ Σέλευκος δὲν ἔδωκε τυχαίως εἰς τὴν νεοκτισθεῖσαν πόλιν τὸ ὄνομα Βέροια, ἀλλὰ ἔπραξε τοῦτο, διότι μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν του ὑπῆρχον, ἀσφαλῶς, πολλοὶ Βεροῖεις ἐκ τῆς Μακεδονίας. Ὅρθως παρετήρησεν ὁ Ἀρβανιτόπουλλος⁽²⁹⁴⁾, ὅτι: «ἐξ ἧς (τῆς Βεροίας, τῆς Μακεδονίας) φαίνεται, ὅτι ἀπωκίσθη ἡ ὁμώνυμος πόλις ἐν τῇ Κυρηστικῇ, τὸ σημερινὸν Χαλέπιον».

Περὶ τῆς πόλεως ταύτης θὰ γράψωμεν, λεπτομερέστερον, κατωτέρω, εἰς τὸ τέλος δὲ τοῦ βιβλίου δημοσιεύονται εἰκόνες ἀπὸ τὴν παλαιὰν καὶ τὴν νέαν πόλιν.

**

Τέλος ἃς σημειωθῇ, ὅτι ὁ Ἀθηναῖος Καλλιμέδων, ρήτωρ καὶ φίλος

292. Ἀρριανού: «Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου», VI, 3,64, (ἔκδοσις Λειψίας 1873): «Αὐτὸς δὲ (ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, δηλαδή) ἤδη ἄνω ὤρματο ὡς ἐπὶ Θάψακόν τε καὶ τὸν Εὐφράτην ποταμόν, ἐν Φοινίκῃ μὲν ἐπὶ τῶν φόρων τῇ ξυλλογῇ καταστήσας Κοίρανον Βεροιαῖον».

293. Βλπ. Souhbi Saouaf: «Alep, son Histoire sa citadelle, son musée et ses Monuments» Alep 1954, σελίς 8: «il lui (δηλ. ὁ Seleukos Nikator) donne le nom de Beroea en souvenir d' une cité Macédonienne Πρβλ. καὶ Ἡρωδιανόν, ἐνθ. ἄνωτ.

294. Α. Ἀρβανιτοπούλλου «Κατάλογος τῶν ἐν Ἀθνασασκεῖ Μουσείῳ Βόλου ἀρχαιοτήτων». Ἀθῆν, 1909, σελ. 296.

τοῦ Φιλίππου Β' καὶ ὕστερον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἀφίχθη, μετὰ τὸ 336 π. Χρ, εἰς τὴν Βέροϊαν, ὅπου ἔλαβε καὶ πολλὰ δῶρα καὶ γυναῖκα ὥραιον καὶ εὐγενεστάτην, ὅπως γράφει ὁ μέγας ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένους, ὁ ρήτωρ Αἰσχίνης (295). Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου συνάγεται, ὅτι ἡ πόλις εἶχεν ἀριστοκρατίαν—ἐκ τῶν οἰκονομικῶς ἰσχυρῶν—εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκεν ἡ σύζυγος τοῦ Ἀθηναίου ρήτορος. Ἡ ἀριστοκρατία αὕτη, ἐπιδιώκουσα νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν φιλίαν της, πρὸς τὸν Μακεδονίζοντα ρήτορα, προσέφερεν εἰς αὐτὸν δῶρα.

295. Αἰσχίνου ρήτορος: <Ἐπιστολαί>, εἰς Ἐπιστολογράφους Ἑλληνικούς» ἔκδοσις Παρισίων. 1873, σελ. 42 (8): <...Ἠγήμονα δὲ καὶ Καλλιμέδοντα, τὸν μὲν ἐν Πέλλῃ, τὸν δὲ ἐν Βεργοῖς, καὶ δωρεὰς ἅμα εὐληφόμενος καὶ γυναῖκας εὐπρεπεστάτας γεγαμηκότας>.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Η ΒΕΡΟΙΑ ΕΠΙ ΑΝΤΙΓΟΝΙΔΩΝ (296)

22. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (Ο ΠΟΛΙΟΡΚΗΤΗΣ) ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΤΑΙ ΤΗΝ ΒΕΡΟΙΑΝ

Μετά τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐπηκολούθησεν ἄγριος πόλεμος μεταξὺ τῶν διαδόχων, συνεπεία τοῦ ὁποίου παρετηρήθη ἀναρχία καὶ μείωσις τοῦ ἄρρενος πληθυσμοῦ. Ἀλλά καὶ, προηγουμένως, ἐπὶ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἡ Μακεδονία εἶχε μεγάλην λειψανδρίαν, συνεπεία τῶν συνεχῶν ἀποστολῶν στρατιωτῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς Ἀσίας.

Ὁ Διόδωρος (XVIII, 12) γράφει, ὅτι ἡ Μακεδονία δὲν εἶχε στρατιώτας, διότι ἐστέλλετο πλῆθος πολιτῶν πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν γερόντων καὶ ἀποθνησκόντων.

Μετά τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐκυβέρνησαν οἱ ἐπίτροποι τοῦ υἱοῦ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Δαρείου Ρωξάνης, Ἀλεξάνδρου, ὁμοίως ὀνομαζομένου. Ὁ ἐπίτροπος τοῦ Ἀλεξάνδρου Κάσσανδρος, υἱὸς τοῦ προηγουμένου ἐπιτρόπου Ἀντιπάτρου, ἔκτισε, τὸ 315 π.Χρ., πόλιν παρὰ τὸν Θερμαϊκόν, πλησίον ἄλλων μικρῶν πόλεων καὶ τὴν ὠνόμασε Θεσσαλονίκην, πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου του Θεσσαλονίκης, ἑτεροθαλοῦς ἀδελφῆς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Τέλος ἐφόνευσε τὸν ἐκπροσωπευόμενον υἱὸν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας. Ἐν συνεχείᾳ ἠκολούθησεν ἡ βασιλεία τοῦ Φιλίππου, τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ ἑτέρου Ἀλεξάνδρου καὶ τελικῶς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας, τὸ 294 π.Χρ. (κατ' ἄλλους—οὐχὶ ὀρθῶς—τὸ 295 π.Χρ.) ὁ Δημήτριος Πολιορκητῆς.

Ἡ δυναστεία, ἡ ὁποία ἤρχισε, νὰ κυβερνᾷ τὴν Μακεδονίαν τὸ 294 μέχρι τοῦ 168 π. Χρ. ἦτο ἡ τῶν Ἀντιγονιδῶν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη οὕτως ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τοῦ Δημητρίου Πολιορκητοῦ Ἀντιγόνου, τοῦ Μονοφθαλμοῦ ἢ Κύκλωπος, ὁ ὁποῖος ἦτο εἷς ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους

296. Διὰ τὴν ἱστορίαν ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Ἀντιγονιδῶν βλπ. (πλὴν τῶν ἄλλων γενικῶν συγγραμμάτων, τῶν ἄρθρων τῶν λεξικῶν εἰς τὴν λέξιν Ἀντιγονίδαι) καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Ι. Γ. Δρόσσην καὶ δὴ τοὺς τόμους Β (ἱστορία τῶν διαδόχων. Ἑλλ. μετ. Ι. Πανταζίδου, Ἀθῆν. 1897) καὶ Γ (ἱστορία τῶν Ἐπιγόνων. Ἑλλ. μετάφρ. Ι. Δέλλιου, Ἀθῆναι 1903), μέρη α—β.

στρατηγούς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

* *

Ὅταν ὁ Δημήτριος, ὁ Πολιορκητής, ἐγένετο βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἐπεσκέφθη τὰς πόλεις τοῦ βασιλείου του, διὰ νὰ τὰς γνωρίσῃ. Ὁ Πλούταρχος ⁽²⁹⁷⁾ μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι ὁ βασιλεὺς Δημήτριος ἐπεσκέφθη τὴν Βέροϊαν. Οἱ Βεροιεῖς ὑπεδέχθησαν τὸν βασιλέα μὲ πολλὰς τιμὰς καὶ θερμὰς ἐκδηλώσεις. Ὁ Δημήτριος ἠὲ χαριστήθη ἀπὸ τὰς φιλοφρονήσεις τῶν Βεροιέων καὶ ἀπὸ τὴν ὡραίαν φύσιν τῆς Βεροίας καὶ τῆς περιοχῆς.

Ἀνεκοίνωσε, λοιπόν, εἰς τοὺς κατοίκους, ὅτι ἦτο διατεθειμένος, νὰ ἱκανοποιήσῃ, ὅσους εἶχον παράπονα ἢ νὰ ἐπιλύσῃ τὰ ζητήματα ἐκείνων, οἱ ὅποιοι θὰ ὑπέβαλλον ταῦτα ἐγγράφως. Οἱ Βεροιεῖς, εἴτε διότι εἶχον πολλὰ παράπονα καὶ ζητήματα, εἴτε ἐπειδὴ ἠθέλησαν, νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν παρυσιασθεῖσαν εὐκαιρίαν, ἔσπευσαν ἄθροοι, νὰ υποβάλουν τὰ αἰτήματα καὶ τὰς ἀναφορὰς τῶν πρὸς τὸν βασιλέα, ὁ ὁποῖος ἐβλεπεν ἐκπληκτος, ἕνα μικρὸν μανδύαν («χλαμύδα»), νὰ πληροῦται διὰ τῶν ἀναφορῶν τῶν Βεροιέων.

Ὅταν ὁ βασιλεὺς Δημήτριος ἀνεχώρησεν ἐκ Βεροίας, διέταξε καὶ ἔλαβον, οἱ συνοδεύσαντες αὐτόν, τὴν χλαμύδα, μὲ τὰς ἀναφορὰς τῶν Βεροιέων. Τὸν βασιλέα συνώδευσαν, τιμῆς ἕνεκεν, καὶ ἐπιφανεῖς Βεροιεῖς, οἱ ὅποιοι ἐκπληκτοὶ ἦκουσαν τὸν βασιλέα, ὅταν ἡ συνοδεία εὗρίσκητο ἐπὶ τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ, νὰ διατάσῃ, νὰ φέρουν εἰς αὐτὸν τὴν χλαμύδα, τὴν ὁποίαν λαβὼν ἤνοιξε καὶ ἔρριπεν ὅλας τὰς ἀναφορὰς τῶν Βεροιέων εἰς τὸν ποταμόν, λέγων, ὅτι μόνον ὁ Ἀξιοὺς ἦτο δυνατόν, νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ πλῆθος τῶν αἰτημάτων τῶν κατοίκων τῆς Βεροίας.

Τὸ μῖσος τῶν Βεροιέων —μετὰ ταῦτα—κατὰ τοῦ βασιλέως ἦτο πολὺ μέγalon, διότι —δικαίως—ἐπληγώθη ὁ ἐγωῖσμός των καὶ ἐκλονίσθη ἡ πίστις των πρὸς ἕνα ἀσυνεπῆ ἄρχοντα. Καὶ φαίνεται, ὅτι ὁ Δημήτριος Πολιορκητής εἶχε μὲν πολλὰς ἀρετάς, ἀλλὰ εἶχε καὶ τὸ δυσμενὲς προνόμιον, νὰ προκαλῇ τὸ μῖσος τοῦ λαοῦ, διότι δὲν ἐφέρετο καλῶς πρὸς τοὺς ὑπηκόους του.

Ἴδου, πὼς τὸν χαρακτηρίζει ὁ Κων)νος Παπαρρηγόπουλος ⁽²⁹⁸⁾:

«Ἄλλ' ὁ Δημήτριος....περιεφρόνει τὴν Μακεδονίαν, ἦτο δυσπρόσοδος καὶ τραχὺς εἰς τοὺς προσερχομένους οὐ μόνον δὲν ἀνεγίνωσκε τὰς ἀναφορὰς τῶν ὑπηκόων, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον αὐτῶν τὰς ἔρριπτεν εἰς τοὺς δρόμους ἐν ταύτῃ δὲ κατεπίεξε τὸν τόπον συντηρῶν αὐτὴν πολυτελεστάτην καὶ παρεσκευάζων στόλον καὶ στρατὸν ὑπέρογον, ἵνα ἀνακτήσῃ τὸ Ἀσιανὸν τοῦ πατρὸς Κράτος». Καὶ συνεχίζει ὁ ἱστο-

297. Πλουτάρχου: «Βίοι Παράλληλοι», Δημήτριος (Πολιορκητής) κεφάλαιον XLIV καὶ XLV πρβ. καὶ I. Γ. Δρόῦσεν, ἐνθ. ἀνωτέρω (σημ. 296), τόμος 2ος, σελ. 635 κέ, τόμος 3ος (Β' μέρος) σελ. 470 Πρβλ. καὶ σημειώσιν 299, κατωτέρω.

298. Κ. Παπαρρηγόπουλος, ἐνθ. ἀνωτέρω, σελ. 304.

οικός: «*Αλλά ἐξηκολούθησεν (ὁ Δημήτριος καὶ μετὰ τὴν πρώτην κατάληψιν μέρους τῆς Μακεδονίας, ὑπὸ τοῦ Πύρρου) καταβλίσων τοὺς ὑπηκόους καὶ συμπληρῶν τὰς παραλόγους πολεμικὰς παρασκευάς».

Κατὰ συνέπειαν ἡ ἐπονειδιστος συμπεριφορὰ τοῦ βασιλέως πρὸς τοὺς ἔστω πλεονέκτας, Βεροῖεις δὲν ἦτο μία ἀτυχὴς ἐξαίρεσις, ἀλλὰ μία περὶ πτωσις ἐνὸς κανόνος, ποὺ ὡς συνέπειαν εἶχε, νὰ καταστήσῃ τὸν βασιλέα, καίτοι ἔχοντα πολλὰ πλεονεκτήματα, μισητὸν εἰς τὸν λαόν.

Δὲν γνωρίζομεν, πότε ἀκριβῶς συνέβησαν τὰ γεγονότα ταῦτα, ἀλλὰ θὰ πρέπει, νὰ χρονολογηθοῦν περὶ τὸ 294 π. Χρ., ὅταν δηλαδὴ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Δημήτριος, διότι ὁπωσδήποτε, διὰ νὰ μείνῃ ἐκθαμβος, ἐκστατικὸς ὁ βασιλεὺς, ἀπὸ τὴν ὠραίαν φύσιν τῆς πόλεως καὶ περιοχῆς Βεροίας καὶ νὰ θελήσῃ, νὰ ἱκανοποιήσῃ (!) τὰ αἰτήματα τῶν Βεροιωτῶν, εἰκάζεται, ὅτι διὰ πρώτην φορὰν ἐπασκέπτετο τὴν πόλιν, ἐπιθυμῶν νὰ γνωρίσῃ τὴν χώραν, τῆς ὁποίας ἦτο ἡγεμὼν.

Οἱ Βεροῖεις, πάντως, δὲν ἐλησμόνησαν τὴν προσβολήν, ποὺ ὑπέστησαν, ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως, καὶ ἡ εὐκαιρία νὰ ἐκδηλώσουν τὴν ἀγανάκτησίν των, ἐδόθη συντόμως, ὅταν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἡπείρου Πύρρος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν.

23. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΠΥΡΡΟΣ ΚΑΤΑΛΑΜΒΑΝΕΙ ΤΗΝ ΒΕΡΟΙΑΝ (288 π.Χο.) (299)

Κατὰ τὸ ἔτος 289 π. Χρ. ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Δημήτριος ἦτο ἀσθενής, παραμένων κλινήρης εἰς τὴν πρωτεύουσάν Πέλλαν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἡπείρου Πύρρος, ἐκμεταλλεζόμενος τὴν εὐκαιρίαν ταύτην, εἰσέβαλε καὶ κατέλαβε τὴν Ἄνω Μακεδονίαν καὶ τὴν πρῶν πρωτεύουσάν τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου Ἐδεσσαν. Ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη, νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς

299. Διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Βεροίας ὑπὸ τοῦ Πύρρου καὶ διὰ τοὺς ἀγῶνας Δημητρίου—Πύρρου Βλ. Πλουτάρχου: «Βίοι Παράλληλοι», Πύρρος, κεφάλαια XI—XII (Πρβλ. καὶ Δημήτριος XLIV—XLV), I. Γ. Δρόυσεν: «Ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ», τόμος Βος, Ἱστορία τῶν Διαδόχων (μετ. I. Πανταζίδου), Ἀθήναι 1897, σελίδ. 666—667 καὶ 684 (σημειώσεις). Τοῦ αὐτοῦ, τόμος Γος, μέρος βον, Ἱστορία τῶν ἐπιγόνων (μετ. I. Δέλλιου), Ἀθήναι 1903, σελ. 468—470, Πανσανίου V, 11, Syncellus Chron., ἐκδ. Βόννης, σελ. 505, Κωνῆνου Παπαρηγοπούλου: Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους, Α' ἐκδοσις, Β' τόμος, σελ. 304 κέ. Σπ. Π. Λάμπρου Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Β' τόμος (1888) σελ. 522—524, G. Glotj (ἑλλ. ἐκδοσις «Ἀκρίτας», Ἀθήναι) Γ' τόμος, σελ. 297 κέ. Γιάν. Κορδάτου: «Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας», τόμος III, Ἀθήναι 1956, σελ. 361 κέ. Τοῦ αὐτοῦ: «Ἱστορ. τῶν ἑλληνιστ. χρόνων», Ἀθ. 1959 σελ. 102. Γεωργίου Σωτηριάδου: Ἱστορία τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἰαλῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1894, σελ. 275. Adolf Struck: Makedonische fahrten II Sarajevo 1908, σελ. 35, Oberhammer εἰς R. E., τόμος III, σελ.

τὴν Ἄγω Μακεδονίαν, κατὰ τοῦ Πύρρου, τὸν ὁποῖον καὶ κατώρθωσε, νὰ ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Μακεδονίας.

Ὁ Δημήτριος Πολιορκητὴς, ἀντὶ νὰ σταθεροποιήσῃ τὸν θρόνον του καὶ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Κράτους, ποὺ πάντοτε ἐκινδύνευεν, ἰδίως ἐξ εἰσβολῶν ἀπὸ βορρᾶ καὶ δύσεως, ἐσχημάτισε στρατὸν ἐκ 112.000 ἀνδρῶν καὶ στόλον ἐκ 500 πλοίων, μὲ σκοπὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς Μ. Ἀσίαν καὶ νὰ καταλάβῃ τὰ ἐδάφη, ποὺ προηγουμένως ἀνήκον εἰς τὸν πατέρα του Ἀντίγονον. Ἀλλ' αὐτῇ, ἀκριβῶς, ἡ φιλοδοξία ἐκόστισε πολὺ εἰς τὸν βασιλέα. Οἱ λοιποὶ βασιλεῖς, ποὺ ἐβασίλευον εἰς τὰ διάφορα τμήματα τοῦ πρῶην ἀχανοῦς κράτους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἐπληροφορήθησαν τὰς ἐτοιμασίας τοῦ Δημητρίου καί, λησιμονήσαντες τὰς φιλονεικίας των, συνεμάχισαν κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Οὕτως ὁ Λυσίμαχος, βασιλεὺς τῆς Θράκης, ὁ Σέλευκος, βασιλεὺς τῆς Συρίας κτλ. ὁ Πτολεμαῖος, βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, ἀπεφάσισαν νὰ θέσουν τέρμα εἰς τὰς φιλοδοξίας τοῦ Δημητρίου. Διὰ νὰ δημιουργήσουν πολλὰ μέτωπα πολέμου εἰς τὴν Μακεδονίαν, συνεννοήθησαν καὶ μὲ τὸν Πύρρον. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 288 π. Χρ. ὁ Λυσίμαχος εἰσέβαλεν ἐξ Ἀνατολῶν (ἐκ τῆς Θράκης), ὁ Πύρρος ἐκ Δυσμῶν καὶ ὁ Πτολεμαῖος ἐστειλε τὸν στόλον του εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ προκαλέσῃ ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας.

Ὁ Πύρρος κατώρθωσε, συντόμως, νὰ κατακτήσῃ τὴν Δυτικὴν καὶ μέρος τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας, φθάσας πλησίον τῆς Βεροίας. Ὁ Δημήτριος κατὰ τὸν Πausanias: «ἐνίκησε τὸν Λυσίμαχον, παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ ἂν δὲν ἤρχετο εἰς ἐπικουρίαν ὁ Πύρρος ἤθελε, τοῦ ἀφαιρέσῃ καὶ τὴν Θράκην». Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι πρῶτος εἰσέβαλεν ὁ Λυσίμαχος, τὸν ὁποῖον ἐνίκησεν ὁ Δημήτριος. Ἐνῶ ὅμως ὁ Δημήτριος ἦτο ἀπασχολημένος μὲ τὴν ἀναχαίτισιν τοῦ Λυσιμάχου, ὁ Πύρρος κατώρθωσε, νὰ φθάσῃ πλησιέστερα τῆς Βεροίας.

Ὁ Πλούταρχος (Βίοι παράλληλοι, Πύρρος, κεφάλαιον XI), διηγεῖται—ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Πολύβιον—ὅτι ὁ Πύρρος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν συγχρόνως μὲ τὸν Λυσίμαχον καὶ τοῦτο φαίνεται ὀρθότερον, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι Πύρρος καὶ Λυσίμαχος ἦσαν συνεννοημένοι καὶ ἀσφαλῶς θὰ ἐπετέθησαν ταυτοχρόνως, διὰ νὰ φέρουν εἰς δίλημμα τὸν Δημήτριον. Ἰδού, πῶς ἐξιστορεῖ τὰ γεγονότα ὁ Πλούταρχος: «Ἐνῶ δὲ αὐτὰ

304 κέ. Desdèvises, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 164, Χρήστ. Ζαλοκώστα: «Τὸ περιβόλι τῶν θεῶν», Ἀθῆναι 1944, σελ. 229, Εὐστ. Στουγιαννάκη, «Ἐδεσσα ἡ μακεδονικὴ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ», Θεσπικὴ 1933, σελ. 148, Σταμούλη Σωφρ.: «Βεροιακός» εἰς 83 (6-8-1927, φύλλον ἐφημ. «Βέρροια», Σακελλαροπούλου Πολυκάρπου, ἀρθρον Βέρροια, εἰς Μετ' γὰλ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπ., τόμος Ζ', σελ. 131, Μανώλη (Λάλη) Σμυρλῆ: Ἱστορία τῆς Ἡμαθίας γῆς ἡ Βεροίας (δακτυλογραφημένη, εἰς ἀρχεῖον μου), Ἀθῆναι Δεκεμ. 1928. Βέρροια Νοέμβριος 1932, τόμος α', σελ. 127 κέ. Προβλ. καὶ ἀρθρα εἰς R.E. καὶ εἰς πᾶς Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείας, περὶ Πύρρου καὶ Δημητρίου Πολιορκητοῦ κ.τ.λ.

ἔγραπον οἱ βασιλεῖς πρὸς τὸν Πύρρον (δηλαδή ὁ Λυσιμάχος, ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Πτολεμαῖος διὰ τὴν συμμαχίαν) παρηνώχλουν δὲ συγχρόνως τὰ στρατεύματα τοῦ Δημητρίου, ὁ ὁποῖος ἐχρονοτριβεῖ, διὰ νὰ παρασκευασθῇ... Ὁ Πύρρος ὤρμησε πρὸς τὴν Βέροϊαν, ἐλπίζων, ὅτι ὁ Δημήτριος θὰ ἐστρέφετο πρῶτον κατὰ τοῦ Λυσιμάχου, ὅπως καὶ ἔγινεν. Ἐκείνην τὴν νύκτα (δηλαδή τοῦ θέρους τοῦ 288 π.Χρ.), ποῦ εὗρίσκετο ὁ Πύρρος πλησίον τῶν τειχῶν τῆς Βεροίας, εἶδεν ἐν περιέργον ὄνειρον: ἐφανερώθη εἰς τὸν ὕπνον του ὁ Μ. Ἀλέξανδρος καὶ ἐκάλεσε τὸν Πύρρον πλησίον του. Πράγματι ὁ Πύρρος (εἰς τὸν ὕπνον του πάντοτε) ἤλθε πλησίον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ εἶδεν, ὅτι ὁ μέγας βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἦτο ἄρρωστος. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος μὲ πολλὴν φιλοφροσύνην ὠμίλησε πρὸς τὸν Πύρρον καὶ ὑπεσχέθη, νὰ τὸν βοηθήσῃ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν του. *^Θ Πύρρος εἶπε τότε μὲ κάποιαν ἀπορίαν: «Καλῶς πῶς ἐσύ, ὦ βασιλεῦ, θὰ μὲ βοηθήσῃς, ἀφοῦ εἶσαι ἄρρωστος;». Εἰς τὴν εὐλογον ἐρώτησιν τοῦ Πύρρου ἀπήντησεν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ὅτι: «Καὶ μόνον τὸ ὄνομά μου ἄρκει, διὰ νὰ σὲ βοηθήσῃ». Ὁ Πύρρος ἔλαβε θάρρος καὶ κατέλαβε τὴν Βέροϊαν. Οὐδεμία ἀντίστασις ἐσημειώθη ἐκ μέρους τῶν (δυσηρεστημένων κατὰ τοῦ Δημητρίου) κατοίκων τῆς Βεροίας. Χάρις εἰς τοὺς στρατηγούς του κατώρθωσε ὁ Πύρρος συντόμως, νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν περιοχὴν Βεροίας».

Ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Πλουτάρχου συνάγεται, ὅτι ἡ Βέροια ἦτο καλῶς ὠχυρωμένη, δι' αὐτὸ καὶ ὁ γενναῖος καὶ πολεμικώτατος Πύρρος παρέμενε πλησίον τῆς πόλεως καὶ ἐχρειάσθη, νὰ ἐνθαρρυνθῇ ἀπὸ τὸ ὄνειρον, διὰ νὰ τολμήσῃ, νὰ καταλάβῃ τὴν Βέροϊαν. Ἄν, μάλιστα, ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Πύρρος δὲν εἶχε, ν' ἀντιμετωπίσῃ εἰς τὰ τείχη τῆς Βεροίας τὴν στρατιὰν τοῦ Μακεδόνης βασιλέως, ὁ ὁποῖος ἐμάχετο ἐναντίον τοῦ Λυσιμάχου, ἀλλὰ μίαν μικράν, ὥπως δὴποτε, φρουράν, τότε γίνεται ἀντιληπτόν, πόσον ὀχυρὰ ἦτο ἡ πόλις, ὥστε νὰ δύναται, νὰ ἀμύνηται, ἂν καὶ εἶχε μικράν φρουράν. Καὶ συνεχίζει ὁ Πλούταρχος:

«Ὁ βασιλεὺς Δημήτριος ἐθεώρησε σκόπιμον, νὰ στραφῇ κατὰ τοῦ Λυσιμάχου, μόλις ὅμως ἔμαθεν, ὅτι ἡ Βέροια ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου, διέκοψε τὴν πορείαν καὶ ἐγύρισεν ὀπίσω, διότι ἐφοβήθη, ὅτι ὁ στρατός του θὰ τὸν ἐγκατέλειπεν, αὐτομολῶν πρὸς τὸν Λυσιμάχον, ἐπειδὴ ἐπληροφορήθη, ὅτι ὁ Πύρρος κατέλαβε μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ τὴν πόλιν Βέροϊαν, ποῦ ἔκειτο πλησίον τῆς πρωτευούσης Πέλλης. (Ὁ Δημήτριος εἶχε γίνεαι μισητὸς καὶ εἰς τὸν στρατὸν του). Ἀντιθέτως δὲν ἐφοβεῖτο τὴν αὐτομόλησιν τοῦ στρατοῦ πρὸς τὸν Πύρρον, διότι ἐπίστευεν, ὅτι ὁ Πύρρος ἦτο μισητός, εἰς τοὺς Μακεδόνας στρατιώτας, ὡς ἕνος».

Ὁ Πλούταρχος, εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Δημητρίου (Κεφ. XLIV) συνεχίζει, λεπτομερέστερον, τὴν διήγησιν τῶν γεγονότων, γράφων: «Γίνεται γνωστὸν εἰς τὸν Δημήτριον, ὅτι ὁ Πύρρος ἐκυρίευσεν τὴν πόλιν Βέροϊαν

καὶ ἀμέσως διεδόθη ἡ εἰδησις εἰς τοὺς Μακεδόνας στρατιώτας (καὶ ἐπὶ πλεονέκτης). Τίποτε δὲν εἶχε πλέον ὁ βασιλεὺς Δημήτριος, εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' ἀντιθέτως ἔβλεπε μοιρολόγια καὶ δάκρυα. Ἀκόμη δὲ καὶ ἀπὸ λόγους θυγῆς καὶ ἀπὸ βλασφημίας ἐναντίον του (βασιλέως) ἦτο πλήρες τὸ στρατόπεδον καὶ ἐπὶ πλέον οἱ Μακεδόνες στρατιῶται δὲν ἤθελον, νὰ παραμείνουν μὲ τὸν βασιλέα, ἀλλὰ νὰ φύγουν εἰς τὰς οἰκίας των, δῆθεν, ὅπως ἔλεγον, εἰς τὴν πραγματικότητα, ὅμως, (ἤθελον νὰ φύγουν) πρὸς τὸν Λυσίμαχον.

Ἐφάνη, λοιπόν, σκόπιμον εἰς τὸν Δημήτριον, νὰ ἀπομακρυνθῇ, ὅσον τὸ δυνατόν μακρότερον ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τοῦ Λυσίμαχου (διότι ἐφοβεῖτο, ὅτι οἱ στρατιῶται του θὰ προσεχώρουν μὲ τὸ μέρος τοῦτου) καὶ νὰ τραπῇ, ἐναντίον τοῦ Πύρρου. Καὶ ὠδηγήθη, ὁ βασιλεὺς Δημήτριος, εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν, διότι ἐπίστευεν, ὅτι ἐπειδὴ καὶ ὁ Λυσίμαχος ἦτο Μακεδὼν, γνωστὸς ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (τοῦ ὁποίου ἦτο στρατηγός) ἦτο ἀγαπητὸς εἰς τοὺς στρατιώτας του, ἐνῶ ὁ Πύρρος ἦτο ξένος καὶ δὲν ἦτο δυνατόν, νὰ τὸν προτιμήσουν (ἀντ' αὐτοῦ). Ἀλλὰ οἱ συλλογισμοὶ τοῦ Δημητρίου διεψεύσθησαν. Ὁ Δημήτριος ἐφθασε πλησίον τῆς Βεροίας καὶ ἐστρατοπέδευσε κάτω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως, ὅχι πολὺ μακρὰ ἀπὸ τὸν Πύρρον. Ὁ Πύρρος ἐθαυμάζετο ἀπὸ τοὺς Μακεδόνας, διὰ τὰς ἐπιτυχίας του, καὶ ἀλλὰ διότι οἱ Μακεδόνες εἶχον τὴν νοστορπίαν, νὰ θεωροῦν, ὅτι περὶ σπουδαῖος ἦτο ἐκεῖνος, ποὺ ἦτο δυνατὸς καὶ ἀξίος εἰς τὰ ὅπλα καὶ ὅχι ἐκεῖνος, ποὺ κατήγετο ἀπὸ βασιλικὴν οἰκογένειαν. Ἐξ ἄλλου οἱ Μακεδόνες στρατιῶται, ἐπληροφορήθησαν, ὅτι ὁ Πύρρος μετεχειρίζετο καλῶς τοὺς αἰχμαλώτους του.

Ἀπεφάσισαν, λοιπόν, οἱ στρατιῶται τοῦ Δημητρίου, νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν βασιλέα καὶ νὰ στραφῶν, ἄλλοι μὲν πρὸς τὸν Λυσίμαχον, ἄλλοι δὲ πρὸς τὸν Πύρρον. Εἰς τὴν ἀρχὴν ἐφρευγον κρυφίως καὶ μὲ προφυλάξεις, ὀλίγοι, ὀλίγοι, ἀλλὰ εἰς τὸ τέλος ὀλόκληρον τὸ στρατόπεδον ἦτο ἀνάστατον. Τελικῶς ἐτόλμησαν μερικοὶ Μακεδόνες στρατιῶται, νὰ πλησιάσουν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ βασιλέως Δημητρίου καὶ νὰ τὸν διατάξουν, νὰ φύγῃ, ἐὰν ἤθελε, νὰ σωθῇ. Εἶχον πλέον κουρασθῇ, οἱ στρατιῶται, νὰ πολεμοῦν, χάριν τῆς καλοζωίας αὐτοῦ. Ἐν τούτοις αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι (ποὺ ἦλθον εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ βασιλέως) ἐφάνησαν εἰς τὸν Δημήτριον πολὺ περὶ μέτριοι καὶ καλύτεροι ἐκείνων, ποὺ ἐγκατέλειψαν τὸ στρατόπεδον.

Ἐπῆγε, λοιπόν, εἰς τὴν σκηνὴν του, ὁ βασιλεὺς, ἀλλὰ δὲν ἦτο πλέον ἄρχων, ἀλλὰ ὡς ἡθοποιὸς καὶ μετημφιεσμένος μὲ βαδύχρονον, στακτὴν χλαμύδα, ἀντὶ τῆς βασιλικῆς, ἐφυγεν ὀπίσω, κρυφίως. Ἀμέσως ὠρμησαν οἱ στρατιῶται εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ βασιλέως καὶ ἤρχισαν, ν' ἀρπάζουν, ὅ,τι εὗρισκον. Συντόμως ἐφιλονέκησαν καὶ κατέστρεψαν τὴν βασιλικὴν σκηνὴν, εἰς τὴν προσπάθειάν των ν' ἀρπάζουν, ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα. Ὁ Πύρρος ἔβλεπεν, ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Βεροίας, καὶ μόλις εἶδεν, ὅτι ἦτο κατάλληλος ἡ

στιγμή κατήλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Μακεδόνων καὶ ἔγινε κυρίαρχος αὐτοῦ».

Ὁ Πλούταρχος, εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Δημητρίου πλέον, σημειώνει καὶ τὰς ἐξῆς ἐνδιαφερούσας πληροφορίες: «Ὅταν ὁ Δημήτριος ἐστρατοπεύδουσε πλησίον τῆς Βεροίας, ἤρχισαν, νὰ ἔρχονται εἰς τὸ στρατόπεδον πολλοὶ ἀπὸ τὴν πόλιν, ποὺ ἔπλεκον ἐγκώμια διὰ τὰς ἱκανότητας καὶ τὴν καλὴν σύνην τοῦ Πύρρου, λέγοντες δηλαδὴ, ὅτι εἶναι σωματοῶδης καὶ ὠραῖος ἄνθρωπος καὶ μεταχειρίζεται μὲ πολλὴν ἀνθρωπισμὸν τοὺς αἰχμαλώτους του. Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς, ποὺ ἤρχοντο ἀπὸ τὴν πόλιν, ἦσαν Μακεδόνες, ἀλλὰ οἱ περισσότεροι ἦσαν Ἡπειρώται, οἱ ὁποῖοι ἔλεγον, ὅτι εἶναι Μακεδόνες καὶ ἐκήρυττον, ὅτι ἦτο μία εὐκαιρία, διὰ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸν δεσποτισμὸν τοῦ Δημητρίου καὶ νὰ ἀποκτήσουν ἡγέτην εὐπροσήγορον καὶ φίλον τῶν στρατιωτῶν.

Οἱ περισσότεροι Μακεδόνες ἐζήτησαν, νὰ ἰδοῦν τὸν Πύρρον, ἔστω καὶ ἀπὸ μικρὰ, διὰ νὰ πειθοῦν, ὅτι πράγματι ἦτο μεγαλοπρεπὴς καὶ ὠραῖος βασιλεὺς. Ὁ Πύρρος ἔβλεπεν, ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Βεροίας, χωρὶς νὰ φέρῃ τὴν περικεφαλαίαν του, ἀλλὰ δὲν ἐγένετο ἀντιληπτὸς ἀπὸ τοὺς, κάτω τῶν τειχῶν εὗρισκομένους, Μακεδόνας. Μόλις, ὅμως, ἠννόησεν, ὅτι οἱ Μακεδόνες ἠθέλουν, νὰ τὸν ἰδοῦν, ἐφόρσε τὴν περικεφαλαίαν του, μὲ τὸ ὑψηλὸν λοφίον καὶ μὲ τὰ κέρατα τράγου, καὶ τότε τὸν διέκριναν οἱ Μακεδόνες.

Οἱ Μακεδόνες (φαίνεται, ὅτι τοὺς ἤρσεεν ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἡπειρώτου βασιλέως) ἠὺτομόλησαν πρὸς τὸν Πύρρον, ἀφοῦ ἔβαλον εἰς τὴν κεφαλὴν των κλάδους δρυός, ἐπειδὴ παρετήρησαν, ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον (δηλαδὴ μὲ κλάδους δρυός) ἦσαν ἐστεφανωμένοι καὶ οἱ στρατιῶται τοῦ Πύρρου, οἱ ὁποῖοι εὗρισκοντο πλησίον τούτου. (Παρατηροῦμεν, λοιπόν, ὅτι κάτωθι τῶν τειχῶν τῆς Βεροίας ὑπῆρχον δρυεῖς, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ Μακεδόνες ἔκοψαν κλάδους). Κατόπιν τούτου, κατὰ σύστασιν μερικῶν Μακεδόνων στρατιωτῶν, ἔφυνεν ὁ βασιλεὺς Δημήτριος, ἀφοῦ μετῃμφίσθη, ἀντικαταστήσας τὴν βασιλικὴν χλαμύδα διὰ πτωχικῆς ὁμοίας, ἄλλου χρώματος καὶ ἀφοῦ ἐφόρσε πῖλον χωρικοῦ, διὰ νὰ μὴ γίνῃ ἀντιληπτὸς. Ὁ Πύρρος, χωρὶς μάχην, κατέλαβε τὸ στρατόπεδον τοῦ Δημητρίου.»

Ὁ Πύρρος ἠναγκάσθη, νὰ παραχωρήσῃ μέρος τῆς Μακεδονίας εἰς τὸν Λυσίμαχον. Ἐν συνεχείᾳ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἡπείρου μετέβη εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἔκλεισε συνθήκην εἰρήνης μὲ τὸν Δημήτριον, τὸν Πολιορκητὴν, πρῶτον βασιλέα τῆς Μακεδονίας. Ὁ Πύρρος, ὅμως, παρὰ τὴν ἀντίθετον ὑπόσχεσίν του πρὸς τὸν Δημήτριον, κατέλαβε τὴν Θεσσαλίαν. Ὁ Δημήτριος ἐπῆγεν εἰς τὴν Συρίαν, ὅπου ὅμως ἠττήθη. Ὁ Λυσίμαχος, ἀπαλλαγείς ἀπὸ τὸν Δημήτριον, ἐσκέφθη, ὅτι ἔπρεπε, νὰ ἐκδιώξῃ καὶ τὸν Πύρρον ἐκ τῆς Μακεδονίας. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἡπείρου εὗρίσκετο εἰς τὴν Ἐδεσσαν καὶ ὁ Λυσίμαχος κατῴρθησε, νὰ κυριεύσῃ τὰς ἐφοδιοπομπὰς τοῦ Πύρρου, ὁ ὁποῖ-

ος ἀντεμετώπιζεν, ἤδη, πολλὰς δυσχερείας, ἐπὶ πλεόν δὲ ὁ Λυσίμαχος ἐπέτυχε, νὰ διαφθείρῃ καὶ νὰ λάβῃ μὲ τὸ μέρος τοῦ καὶ τοὺς ἀρχηγούς τῶν Μακεδόνων, ἰσχυριζόμενος, ὅτι δὲν εἶναι ὀρθόν, ν' ἀναγνωρίζουν οἱ Μακεδόνες ὡς ἀρχηγὸν τῶν δεσπότῃν, καταγόμενον ἀπὸ λαὸν (Ἡπειρώτας), ποὺ ἦτο πάντοτε ὑποτελὴς εἰς τοὺς Μακεδόνας.

Ὁ Πύρρος ἀντελήφθη, ὅτι ἐκινδύνευε καὶ ἐγκατέλειπε τὴν Μακεδονίαν, κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 287, παραμείνας ἐπὶ ἐπτάμηνον εἰς τὴν Βέροϊαν.

24. ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΚΑΙ Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΘΕΣΙΣ, ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 3ον Π. ΧΡ. ΑΙΩΝΑ

Ὁ Πλούταρχος (47]50—120]125 μ. Χρ.) ἔγραψε τοὺς «Παραλλήλους Βίους», καὶ συνεπῶς καὶ τὰ γεγονότα, ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὸν ἀγῶνα Πύρρου—Δημητρίου, 4 αἰῶνας ἀργότερον. Οὕτως εἶναι φυσικόν, νὰ ἦτο ἀντικειμενικὴς ὡς πρὸς τὰ πρόσωπα, ποὺ ἐδρασαν, ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν, ἂν ἀποδίδῃ καλῶς καὶ τὴν τοπογραφίαν τῶν τόπων, ὅπου διεδραματίσθησαν τὰ γεγονότα αὐτά. Δὲν θὰ κρίνωμεν τὸν ρόλον καὶ τὴν νοοτροπίαν τῶν βασιλέων καὶ τῶν κατοίκων, τῶν Μακεδόνων στρατιωτῶν. Ὡς πράξι τοῦτο ὁ ἀναγνώστης. Ἐκεῖνο ποὺ θέλομεν, νὰ παρατηρήσωμεν, εἶναι ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὰ τεῖχη, ποὺ περιέβαλλον τὴν πόλιν.

Ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Πλουτάρχου συνάγεται, ὅτι τὸ τεῖχος τῆς Βεροίας, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ συγγραφεύς, ἔπρεπε, «νὰ βλέπῃ» πρὸς τὴν πεδιάδα. Γράφει ὁ ἱστορικός, ὅτι οἱ Μακεδόνες, οἱ ὅποιοι ἐστρατοπέδευσαν πλησίον τῶν τειχῶν, κατῴρθωσαν, νὰ διακρίνουν τὸ λοφίον καὶ τὴν ἐνδυμασίαν τοῦ Πύρρου, ὡς καὶ ὅτι οἱ στρατιῶται, ποὺ περιέβαλλον τὸν βασιλέα τῆς Ἡπείρου, ἔφερον κλάδους δρυός. Κατὰ συνέπειαν ἔπρεπε ἡ μορφολογία τοῦ ἐδάφους, νὰ ἦτο κατάλληλος, δηλαδὴ, τὰ μὲν τεῖχη τῆς πόλεως νὰ εὐρίσκοντο ἐπὶ σημαντικοῦ ὕψους, οἱ δὲ στρατιῶται τοῦ Δημητρίου νὰ ἔβλεπον ἐκ τῶν κάτω, ἥτοι νὰ ἦσαν κάτωθι τούτων. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι μόνον τὸ μῆμα τῆς πόλεως, ἀπὸ τῆς σημερινῆς θέσεως τῆς Ἐληῆς μέχρι τοῦ Μουαρίφ (Νεκροταφείου) παρουσιάζει αὐτὰς τὰς δυνατότητας, ἥτοι ἐπιτρέπει εἰς τὸν θεατὴν, νὰ βλέπῃ εὐκρινῶς πρὸς τὸν κάμπον, ἐνῶ συγχρόνως γίνεται ἀντιληπτὸς, ὑπὸ τῶν εὐρισκομένων εἰς τὴν πεδιάδα.

Εἶναι, λοιπόν, δυνατόν, νὰ ὑποστηριχθῇ, ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην διεδραματίσθησαν τὰ περιγραφέντα γεγονότα πρὸ 2250 ἐτῶν. Θὰ πρέπει, ἔξ ἄλλου, νὰ σημειωθῇ, ὅτι εἰς τὸ μῆμα αὐτό, ἥτοι ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς Ἐληῆς μέχρι καὶ τοῦ Μουαρίφ (Νεκροταφείου) εὐρέθησαν ὑπολείμματα τῶν τειχῶν καὶ ὅτι μέχρι πρὸ ἐτῶν ἐσώζοντο ἐρείπια τούτων, ὅπως θ' ἀναπτύ-

χθῆ κατωτέρω.

Ὅπως δὴ ποτε, ὅμως, συνάγεται, ὅτι τὰ τεῖχη τῆς Βεροίας ἦσαν πολὺ ἰσχυρὰ καὶ ἡ πόλις καλῶς ὠχυρωμένη, διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται, πῶς ὁ Πύρρος, ἔχων μεγάλην πολεμικὴν πεῖραν καὶ ὦν γενναῖος στρατιωτικός, ἐφοβεῖτο, νὰ ἐπιχειρήσῃ, νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν. Ἐπίσης εἶδομεν, ὅτι καὶ ὁ Δημήτριος οὔτε κἀν ἐτόλμησε, νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Βεροίας, στρατοπεδεύσας ἔξωθεν τῆς πόλεως.

Ὅλα αὐτὰ εἶναι δυνατόν, νὰ δώσουν μίαν ἰδέαν τῆς θέσεως, τῆς ὀχυρότητος καὶ τῆς ἀξίας τῆς Βεροίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἰδιαιτέρως μάλιστα διὰ τὴν σπουδαιότητα, τὴν στρατιωτικὴν τοῦλάχιστον, τῆς πόλεως πρέπει, νὰ σημειωθῇ τὸ σημεῖον τῆς διηγήσεως τοῦ Πλούταρχου, συμφώνως πρὸς τὸ ὅποιον, ὅταν διεδόθη εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Δημητρίου ἡ κατάληψις τῆς Βεροίας, οἱ μὲν στρατιῶται ἤρχισαν, νὰ μοιρολογοῦν καὶ νὰ ὑβρίζουν τὸν βασιλέα, ὁ δὲ βασιλεὺς Δημήτριος ἐγκατέλειπε τὸ πεδῖον καὶ παραβλέπων τὸν κίνδυνον, ποὺ διέτρεχεν ἀπὸ τὸν Λυσίμαχον, ἐστράφη πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Βεροίας, στρατοπεδεύσας πλησίον τοῦ στρατοπέδου τοῦ Πύρρου. Ἡ ἀπώλεια τῆς Βεροίας—κατὰ τὸν Πλούταρχον—ἐπέφερε τὸ ν π α ν ι κ ὸ ν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Μακεδόνων. Τόσον μεγάλην σημασίαν εἶχε, διὰ τοὺς Μακεδόνας, ἡ Βέροια.

Τέλος, πρέπει, νὰ παρατηρήσωμεν καὶ μίαν ἄλλην οὐσιώδη λεπτομέρειαν τοῦ κειμένου τοῦ Πλούταρχου: Ὅταν ὁ στρατὸς τοῦ Δημητρίου ἐπανεστάτησε, κατὰ τοῦ Μακεδόνα βασιλέως, οὗτος ἐτράπη εἰς φυγὴν καὶ οὔτε κἀν ἐπεδίωξε, ν' ἀμυνθῇ, ν' ἀνακτήσῃ τὴν περιοχὴν Βεροίας καὶ τὴν ὑπόλοιπον Μακεδονίαν, ποὺ ἀπώλεσεν. Εἶναι καὶ αὐτὸ μία ἔνδειξις τῆς σπουδαιότητος τῆς πόλεως, διότι ὁ βασιλεὺς ἐθεώρησεν ἄσκοπον, νὰ συνεχίσῃ τὸν ἀγῶνα του, ἐπειδὴ—ὡς γράφει ὁ Πλούταρχος—μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Βεροίας δὲν εἶχε πλέον, ὁ Δημήτριος, τίποτε εἰς τὸν κόσμον, παρὰ μοιρολόγια καὶ κοπετούς. Ἡ σπουδαιότης τῆς ἀπώλειας τῆς Βεροίας καὶ ἡ ἐπεκολουθήσασα ἐπανάστασις τῶν Μακεδόνων στρατιωτῶν ἐσήμανον τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Δημητρίου.

* *

Μία ὑπέροχος ὑποθήκη τοῦ Πλούταρχου πρὸς τοὺς ἡγέτας: Κλείοντες τὸ σημαντικὸν τοῦτο κεφάλαιον τῆς ἱστορίας τῆς Βεροίας, ἀλλὰ καὶ τῆς Μακεδονίας γενικώτερον, νομίζομεν, ὅτι ἐπιβάλλεται, νὰ καταχωρήσωμεν ἐν ὑπέροχον διδάγμα ἠγετικῆς ἠθικῆς, ποὺ ἔγραψεν ὁ Πλούταρχος, κρίνων τὰ γεγονότα, τὰ ὅποια διεδραματίσθησαν εἰς τὴν πόλιν μας, διότι μεταξὺ τῶν σκοπῶν τῆς ἱστορίας εἶναι καὶ ἡ συναγωγὴ ὠφελίμων συμπερασμάτων, ἐκ τοῦ παρελθόντος, πρὸς ἀποφυγὴν σφαλμάτων κατὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον.

Γράφει λοιπόν, ὁ Πλούταρχος (Πύρρος κεφ. XII ὁ κέ.): «Μετ' ὀλίγον ὅμως, ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ διανομὴ τῆς Μακεδονίας, μεταξὺ τοῦ Πύρρου καὶ

τοῦ Λυσιμάχου δὲν ἦτο ἐνδειξεις φιλίας, ἀλλὰ ἀρχὴ ἀντεγκλήσεων καὶ φιλονεικῶν. Διότι ἐκεῖνοι εἰς τοὺς ὁποίους, οὔτε τὰ ὄρη, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἡ ἀκατοίκητος ἔρημος εἶναι τὸ τέλος τῆς πλεονεξίας των, μήτε τὰ ὄρια, τὰ ὁποῖα χωρίζουν τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, περιορίζουν τὴν ἐπιθυμίαν των, δὲν γνωρίζω, πῶς, ὅταν γειτονεύουν μὲ τοὺς ἄλλους, εἶναι δυνατόν, νὰ μὴ φιλονεικοῦν καὶ ν' ἀρκῶνται, εἰς ὅσα κατέχουν.

Ἐκ τῶν δύο δὲ λέξεων, τοῦ Πολέμου καὶ τῆς Εἰρήνης, μεταχειρίζονται, ὡς νόμισμα ὅ,τι ἱκανοποιεῖ τὰ συμφέροντά των καὶ ὄχι ὅ,τι εἶναι σύμφωνον μὲ τὸ Δίκαιον. Προτιμότεροι, ἀσφαλῶς, εἶναι, ὅταν διακηρύσσουν, ὅτι εὐρίσκονται εἰς ἐμπόλεμον σχέσιν, παρὰ ὅταν ὀνομάζουν δίκαιον καὶ φιλίαν τὴν κρυπτομένην καὶ εἰς χειμερίαν νάρκην εὐρισκομένην ἀδικίαν.»

Καὶ συνεχίζει ὁ Πλούταρχος, εἰς τὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου, κρίνων καὶ δικαιολογῶν τὴν συνεννόησιν τῶν Μακεδόνων (κατοίκων τῆς Ἑδέσσης) μετὰ τὸν Λυσίμαχον, ἐναντίον τοῦ Πύρρου: Οἱ βασιλεῖς (=οἱ ἡγέται) δὲν ἔχουν δίκαιον, ὅταν κατηγοροῦν τοὺς λαοὺς, διότι οἱ λαοὶ μεταβάλλονται, ἀναλόγως τῶν συμφερόντων των, ἐπειδὴ οἱ λαοὶ διὰ τῶν πράξεων των μιμοῦνται τοὺς ἰδίους τοὺς βασιλεῖς (=ἡγέτας), οἱ ὅποιοι εἶναι διδάσκαλοι τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς προδοσίας καὶ νομίζουν, ὅτι ἐκεῖνος κερδίζει περισσότερον, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιοῖ κατὰ τὸ δυνατόν ὀλιγώτερον τὸ δίκαιον».

Αὕτῃ εἶναι ἡ θέσις τοῦ Πλουτάρχου, ἐναντι τοῦ αἰωνίου ἐρωτήματος: «Τίς πταίει; Ὁ λαὸς ἢ ἡγεσία;»

25. ΣΥΝΕΧΕΙΣ ΑΛΛΑΓΑΙ ΒΑΣΙΛΕΩΝ, ΕΙΣΒΟΛΑΙ ΤΩΝ ΓΑΛΑΤΩΝ.

Ο ΑΝΤΙΓΟΝΟΣ ΓΟΝΑΤΑΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Πύρρου ἐκ τῆς Μακεδονίας ἀπόλυτος κύριος τοῦ βασιλείου ἔμεινεν ὁ Λυσίμαχος (287 π.Χρ.). Τὸ 281 π. Χρ. ὁμως ἐφονεύθη οὗτος εἰς τὴν Φρυγίαν, πολεμῶν κατὰ τοῦ Σελεύκου καὶ τὴν Μακεδονίαν κατέλαβεν ὁ Μακεδὼν βασιλεὺς τῆς Συρίας Σέλευκος, ὁ ὁποῖος ὁμως ἐδολοφονήθη τὸ 280 π.Χρ. ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ, ὁ ὁποῖος καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν πολυπαθὲς θρόνον τῆς Μακεδονίας. Τότε εἰσέβαλον εἰς τὴν Μακεδονίαν οἱ Γαλάται, τὸν δὲ Νοέμβριον τοῦ 280 π. Χρ. εἰς μάχην ἐνίκησαν τοὺς Μακεδόνας, ἐφονεύθη δὲ καὶ ὁ Μακεδὼν βασιλεὺς. Οἱ Γαλάται ἀνενόχλητοι πλέον εἰσῆλθον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μακεδονίας, ἐνῶ οἱ Μακεδόνες ἐνεκήρυσσαν νέον βασιλέα τὸν Μελέαγρον, ἀδελφὸν τοῦ Πτολεμαίου Κεραυνοῦ, τὸν ὁποῖον ὁμως καθήρεσαν συντόμως, διότι ἐφάνη ἀνίκανος, χρίσαντες ὡς βασιλέα τὸν Ἀντίπατρον, τὸν ὁποῖον ἐπίσης, μετ' ὀλίγον, καθήρεσαν.

Οἱ Γαλάται, μετ' ἀρχηγὸν τὸν Βέλγιον, κατέλαβον τὴν Μακεδονίαν,

πλήν τῶν πόλεων, αἱ ὁποῖαι διέθετον τείχη, διότι δὲν εἶχον μαζύ των πολιορκητικὰς μηχανάς. Ἡ Βέροια, ἡ ὁποία, ὅπως ἐσημειώθη, εἶχε τείχη ἱσχυρά, θὰ ἐγλύτωσε μᾶλλον ἀπὸ τὰς λεηλασίας τῶν Γαλατῶν.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν ἔσωσε τὴν Μακεδονίαν ὁ εὐγενὴς Μακεδὼν Σωσθένης, ὁ ὁποῖος κατώρθωσε, νὰ νικήσῃ τοὺς Γαλάτας καὶ νὰ τοὺς ἀπωθήσῃ εἰς τὴν Θράκην. Οἱ Μακεδόνες, εὐγνωμονοῦντες, ἠθέλησαν, μὲ πολλὴν ἐπιμονήν, νὰ τὸν χρίσουν βασιλέα των, ἀλλὰ ὁ Σωσθένης, ὡς νέος Κιγκινναῖος, ἠρνήθη, ν' ἀνακηρυχθῇ βασιλεὺς καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὰ κτήματά του. Τὸ ἐπόμενον ἔτος 279 π.Χρ. ἐν ἄλλο τμῆμα τῶν Γαλατῶν, ἐκ 200.000 στρατιωτῶν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ γενναῖος Σωσθένης εἶχεν ἀποθάνει καὶ οἱ Γαλάται ἀνενόχλητοι κατέλαβον τὴν Μακεδονίαν, πλήν τῶν ὀχυρῶν πόλεων. Ἡ τύχη τῆς Βεροίας εἶναι ἄγνωστος, ὅπως καὶ κατὰ τὴν πρώτην εἰσβολὴν τῶν Γαλατῶν, μᾶλλον ὁμως, χάρις εἰς τὰ τείχη, ποὺ τὴν περιέβαλλον, ἐσώθη ἡ πόλις, ἐνῶ ἡ περιοχὴ, θὰ εἶχε λεηλατηθῇ, ἐλλείψει ἐπαρχιακῶν τειχῶν.

Εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐπεκράτησε χάος καὶ ἀναρχία, τελικῶς δὲ τὸ 277 ἢ κατ' ἄλλους τὸ 278 π.Χρ. ἀνῆλθεν εἰς τὸ βασιλικὸν θρόνον ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς, ὁ ὁποῖος ἦτο υἱὸς τοῦ Δημητρίου Πολιορκητοῦ. Ὁ νέος βασιλεὺς, ἡλικίας 40 ἐτῶν, διεκρίθη διὰ τὴν σταθερότητα, τὴν σύνεσιν καὶ τὴν γενναιοῦτά του. Κατώρθωσε, νὰ λάβῃ εἰς τὸν στρατὸν του, ὡς μισθοφόρους, πολλοὺς Γαλάτας.

Τὸ 274 π.Χρ. ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ πάλιν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου Πύρρος, ὁ ὁποῖος κατώρθωσε, νὰ καταλάβῃ τὴν Ἀνω Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἑδεσσαν, χωρὶς ὁμως νὰ κυριεύσῃ τὴν ὑπόλοιπον Μακεδονίαν καὶ τὴν Βέροϊαν, διότι ὁ λαὸς ἠρνήθη, νὰ ὑποταχθῇ ἐκουσίως εἰς τὸν Πύρρον, ἐναντίον τοῦ ὁποῖου ἠγωνίσθη γενναίως. Τέλος τὸ 272 π.Χρ. ἐφονεύθη ὁ Πύρρος εἰς τὸ Ἄργος καὶ ὁ βασιλικὸς θρόνος τῆς Μακεδονίας ἀπῆλλάγη ἀπὸ τὰς συνεχεῖς ἐπιδρομὰς του.

Τὸν Ἀντίγονον Γονατᾶν (277—239 π.Χρ.) διεδέχθησαν εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας ὁ Δημήτριος Β' (239—229 π.Χρ.), ὁ Ἀντίγονος ὁ Δῶσων (229—220 π.Χρ.), ὁ Φίλιππος ὁ Ε' (220—178) καὶ τέλος ὁ Περσεὺς (178—168), ὁ ὁποῖος συνελήφθη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ οὕτω κατελύθη τὸ Μακεδονικὸν βασίλειον, μετὰ βίον 532, τοῦλάχιστον, ἐτῶν.

26. Η ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΚΑΙ Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΕΠΙ ΑΝΤΙΓΟΝΙΔΩΝ (300)

Δὲν εἴμεθα ἀπολύτως βέβαιοι, ἐὰν ἡ Βέροια, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀν-

300. Βλπ. γενικῶς διὰ τὴν Βέροϊαν ἐπὶ Ἀντιγονιδῶν: Ch. Edson: «The Antigoniads, Herakles and Beroea» εἰς Harvard Studies Class. Phil, τόμος 45ος

τιγονιδῶν, (306—168 π.Χρ.) εἶχε Βουλὴν καὶ Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου, ὅπως συνέβαινε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ρωμαϊκοκρατίας.

Δυνάμεθα, ὁμως, νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ὑπῆρχε Βουλὴ καὶ Δήμος, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς ἄλλας μακεδονικὰς πόλεις, διὰ τὰς ὁποίας ἔχομεν θετικὰς πληροφορίας περὶ τῆς ὑπάρξεως τοιούτων.

Ἀπὸ τὰς ἐνεπιγράφους ἐπιστολὰς τοῦ Δημητρίου Β' (239—229 π.Χρ.) πληροφоруόμεθα, ὅτι τὸ 248/247 (ὅταν ὁ Δημήτριος ἦτο διάδοχος τοῦ θρόνου καὶ ἀντιβασιλεὺς, τρόπον τινὰ) ὑπῆρχεν εἰς τὴν Βέροϊαν «Ἐπιστάτης» τοῦ τότε βασιλέως Ἀντιγόνου Γονατᾶ (277—239 π.Χρ.). Ὁ «ἐπιστάτης» ἦτο ἄρχων, διαριζόμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως, με ἀρμοδιότητος, οἰκονομικὰς, δικαστικὰς, διοικητικὰς. Συγκεκριμένως γνωρίζομεν, ὅτι «ἐπιστάτης» εἰς τὴν πόλιν μας ἦτο ὁ Ἀρπαλος, πρὸς τὸν ὁποῖον, ὁ ἀσκῶν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, συνεπεῖα ἀπουσίας τοῦ βασιλέως, διάδοχος τοῦ θρόνου Δημήτριος Β', ἔγραψεν, ὅτι οἱ ἱερεῖς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἡρακλέους, πού ἐλατρεύετο εἰς ὁλόκληρον τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Βέροϊαν, παρεπονούντο κατὰ τοῦ Ἀρπάλου, διότι μερικὰς προσόδους, αἱ ὁποῖαι ἀνήκον εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους τὰς ἀφῆρεσε καὶ τὰς ὑπήγαγεν εἰς τὰς πολιτικὰς. Ὁ Δημήτριος διὰ τῶν ἐπιστολῶν του διατάσσει τὸν ἐπιστάτην Ἀρπαλον, ὅπως ἐπιστραφῶν αἱ πρόσοδοι εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους, ὅπου ἀνήκον καὶ προηγουμένως.

Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶχε τὸ ἀπόλυτον δικαίωμα, νὰ θυμίζῃ τὴν οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν ζωὴν, ἐκδίδων διαγράμματα (διατάγματα) ἢ ἀποστέλλων ἐπιστολὰς, ὑποχρεωτικὰς, διὰ τὰς πόλεις, τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς ὑπὸχθους του. Ὁ «ἐπιστάτης», εἰδικώτερον, συμπεραίνεται, ὅτι δὲν εἶχεν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον οἰκονομικὰς ἐξουσίας, ἀλλὰ πάσης φύσεως καὶ κατ' οὐσίαν ἦτο διοικητὴς τῆς πόλεως.

Δὲν εἶναι ἀκόμη βέβαιον, ἐὰν οἱ ἄρχοντες ἐξελέγωντο ἅπαντες, ὑπὸ (1934) σελίδες 213—246, Delacoulonche, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 45—46, Μ. Δήμιτσα: «Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις κ.τ.λ. Α' (Ἀθῆναι 1896), σελ. 61—62, Ἀναστ. Ὁρλάνδου: «Βεροίας Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι», εἰς Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον β' (1916) σελ. 144—163, J. Cormack: «Royal Letters From Beroea», εἰς XL (1939—40) τόμον τοῦ Annual of the British School at Athens σελ. 14—16, Μ. Ἀνδρονίκου: «Ἀρχαῖαι Ἐπιγραφαὶ Βεροίας», Θεσ/νίκη 1950, σελ. 7—23 καὶ 32, Α. Κανατσούλη: «Ἡ Μακεδονικὴ πόλις» κτλ. εἰς τὸν Δ' τόμον (1960) «Μακεδονικῶν» τῆς Ε·Μ·Σ., σελ. 236—245, Χ. Μακαρόνα: «Ἀρχαιολογικὰ χρονικά» εἰς «Μακεδονικά» τόμος Α' (1940) Ε·Μ·Σ. σελ. 483—484, καὶ εἰς Β' τόμον. σελ. 626, 634—636, Σ. Πελεκίδης: «Ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ τὴν κοινωνία τῆς Ἀρχαίας Θεσσαλονίκης», Θεσ/νίκη 1934, [ἰδίας σελ. 12, 14, 15, 16, 17, 21. Πρβλ. καὶ Woodward: «Inscription From Makedonia» εἰς Annual κ.τ.λ. τόμος XVIII (1911—1912) σελ. 134 κέ, Ch. Edson—S. Dow, Chryseis A. Study of the evidense in regard to the mother of Philip v, εἰς Harvard Studies XLVIII (1937) σελ. 127—180 (εἰς τὸν ὁποῖον παραπέμπει ὁ Μ. Ἀνδρόνικος, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 12 σημ 7), Tarn, Antigonos Gonatas 112, 3, 434, 6 478 κτλ.

τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δήμου ἢ διωρίζοντο ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Γίνεται δεκτόν, ὅτι ἐκάστη πόλις εἶχεν αὐτονομίαν κατὰ τὴν διοίκησιν τῶν ζητημάτων της καὶ μόνη ἐψηφίζε τοὺς νόμους καὶ καθώριζε τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς τῶν ὀργάνων, ὡς καὶ τὰς ἀρμοδιότητας αὐτῶν. Ἀλλὰ αὐτὰ συνέβαινον καὶ ἴσχυον, ἐφόσον ὁ βασιλεὺς δὲν εἶχεν ἀντίθετον γνώμην. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὁ ἀνώτατος ἄρχων, διὰ τοῦ «ἐπιστάτου» του (ἐπιστολαί) ἢ καὶ ἀπ' εὐθείας (διαγράμματα) ἐξέφραζε τὴν θέλησίν του. Αἱ διαταγαὶ τοῦ βασιλέως θὰ πρέπει, νὰ νοηθοῦν ὡς δεσμευτικαὶ διὰ τοὺς ἄρχοντας τῆς πόλεως καὶ διὰ τὴν πόλιν ὁλόκληρον.

Κατὰ συνέπειαν αἱ πόλεις εἶχον προνόμια, τὰ ὅποια σιωπηρῶς παρείχοντο, ἥτοι ἐφόσον ὁ βασιλεὺς δὲν ἐφρόνει ἀντιθέτως. Ἡ ἀνάμειξις τοῦ βασιλέως εἰς τὰ ἔσωτερικὰ τῆς διοικήσεως τῶν πόλεων δὲν περιορίζετο μόνον εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὴν δικαστικὴν καὶ νομοθετικὴν λειτουργίαν.

Τὰ διαγράμματα καὶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ βασιλέως ἀπετέλουν, τρόπον τινά, τὸ Σύνταγμα τῶν πόλεων, ἥτοι οἱ νόμοι, τὰ ψηφίσματα τῶν πολιτειῶν ἴσχυον, ἐφόσον συνεφώνουν μὲ τὴν θέλησιν τοῦ βασιλέως. Ὁ βασιλεὺς ἀνεμειγνύετο, ὡς ἐσημειώθη ἤδη, εἰς τὰ ζητήματα, τῆς πόλεως διὰ τοῦ «ἐπιστάτου» του, ὁ ὁποῖος εἶχε καὶ βοηθόν, τὸν «ὑπεπιστάτην». Ὁ «ἐπιστάτης» συνεργάζετο καὶ μὲ τοὺς δικαστὰς καὶ ὁπωσδήποτε εἶχεν οὐσιώδη ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἀποφάσεών των, δὲν εἶναι, ὅμως, βέβαιον, ἐὰν οἱ δικασταὶ διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἢ ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

**

*Ανακεφαλαιοῦντες τ' ἀνωτέρω, σημειώνομεν, ὅτι εἰς ἐκάστην πόλιν (συνεπῶς καὶ εἰς τὴν Βέροϊαν, ὡς εἵπομεν ἤδη) ὑπῆρχον ἄρχοντες ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δήμου (=«πολιτικοὶ ἄρχοντες») καὶ ἄλλοι διοριζόμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως (=«βασιλικοὶ ἄρχοντες»). Πᾶσαι αἱ λειτουργίαι, νομοθετικὴ, δικαστικὴ, ἐκτελεστικὴ, ἠλέγχοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως, διὰ τὸν ὁποῖον δὲν ὑπῆρχον δεσμεύσεις.

**

*Υπάρχει μία ἄποψις, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ γνωστόν, κατὰ τοὺς Ρωμαῖκους χρόνους, «Κοινὸν τῶν Μακεδόνων», συναντᾶται εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν τελευταίων Ἀντιγονιδῶν, βασιλέων τῆς Μακεδονίας (229—168) ⁽³⁰¹⁾. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου, ἐπὶ Φιλίππου Ε' καὶ Περσέως, ἀναφέρεται ὁ τίτλος «τὸ Κοινὸν τῶν Μακεδόνων» εἰς μίαν ἐπιγραφὴν τῆς Δήλου καὶ πολλάκις, ὑπὸ τοῦ Λιβίου (Κεφ. 39, 28, 2), μὲ τὸν τίτλον «*Macedonum civitates*». Ὅταν ὑπεδουλώθη ἡ

301. Βλ. Α. Ὁρλάνδου: ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 149. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 243, τοῦ ἰδίου «Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων», εἰς Γ' τόμον (1956) «Μακεδονικῶν» Ε.Μ.Σ. σελ. 32—35, ἐνθα καὶ πλουσία βιβλιογραφία.

Μακεδονία εἰς τοὺς Ρωμαίους (168 π. Χρ.) κάθε *civitas* ἀπέστειλε δέκα *principes* εἰς τὸ συνέδριον τῆς Ἀμφιπόλεως (Livius, XLV, 29,1). Εἶναι, λοιπόν, πιθανόν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πτολεμαίου Κεραυνοῦ (280 π. Χρ.), νὰ ἰδρῦθῃ τὸ «Κοινὸν τῶν Μακεδόνων».

27. ΘΡΗΣΚΕΙΑ, ΘΕΟΙ, ΙΕΡΑ, ΙΕΡΕΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΕΡΟΙΑΝ ΕΠΙ
ΑΝΤΙΓΟΝΙΔΩΝ (306 - 168 Π. ΧΡ.) Ἡ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ ΑΦΡΟΔΙΤΗ,,

Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ βασιλέως Δημητρίου Β', περὶ τῶν ὁποίων ἐγράψαμεν ἤδη, συνάγεται, ὅτι εἰς τὴν Βέροϊαν ὑπῆρχεν ἱερὸν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἡρακλέους (³⁰²), ὃ ὁποῖος ἐλατρεύετο εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὡς θεός, διότι οἱ ἱδρυταὶ τοῦ βασιλείου τῆς Μακεδονίας (Ἡμαθίας) ἐκαυχῶντο, ὅτι κατήγοντο ἐκ τοῦ Ἡρακλέους («Τημενίδαι—Ἡρακλεΐδαι»), τοῦ γνωστοῦ ἡμιθέου, καὶ τῶν ὑπολοίπων Ἑλλήνων, ὃ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης.

Ὁ Ναός, τὸ ἱερὸν αὐτὸ εἶχεν ἔσοδα, προσόδους, τὰς ὁποίας εἰσέπραττον οἱ ἱερεῖς τοῦ θεοῦ (Ἡρακλέους). Ἐκ τοῦ γ' μέρους τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Δημητρίου συμπεραίνεται, ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους ἦτο μεταγενέστερον τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, διότι ὁ βασιλεὺς διατάσσει τὸν Ἀρπαλον, ὅπως καὶ οἱ ἱερεῖς τοῦ Ἡρακλέους ἔχουν, εἰς τὸ ἐξῆς, τὰς ἰδίας (φορολογικὰς) ἀτελείας, τὰς ὁποίας εἶχον καὶ οἱ ἱερεῖς τοῦ Ἀσκληπιοῦ (³⁰³). Ἄρα προὔπηρχε τὸ ἱερὸν καὶ οἱ ἱερεῖς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ θεοῦ τῆς Ὑγείας καὶ τῆς Ἰατρικῆς, ἣ τοῦλάχιστον οἱ ἱερεῖς τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀπῆλυσαν πρῶτοι φορολογικῶν ἀτελειῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ἐμμέσως μὲν ἀλλὰ ἀναμφιβόλως, ὅτι οἱ λοιποὶ ὑπήκοοι ἐπλήρωνον φόρον ἢ φόρους πρὸς τὸν βασιλέα καὶ ὅτι μόνον ὁ βασιλεὺς εἶχε τὸ δικαίωμα, νὰ χορηγῇ φορολογικὰς ἀπαλλαγάς.

Περὶ τῆς θέσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡρακλέους ὑπάρχει ἡ γνώμη (³⁰⁴), ὅτι τοῦτο ἔκειτο εἰς τὴν θέσιν «Μονατζίρικα», εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς πόλεως, ὅπου ὑπῆρχε τὸ Ἰσραηλιτικὸν νεκροταφεῖον (Ἑβραϊκὸν κατὰ τὴν λαϊκὴν ἔκφρασιν). Ὁ Ἡρακλῆς ἐλατρεύετο εἰς τὴν Βέροϊαν, ἰδίως, ὑπὸ τῶν

302. Βλπ. ἰδίως τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ Ch. Edson, ἐνθ. ἀνωτέρω (σημείωσις 300).

303. Πρβλ. καὶ Χ. Μακαρόνα «Χρονικὰ ἀρχαιολογικά», εἰς β' τόμον «Μακεδονικῶν», Ε.Μ.Σ., σελ. 629.

304. Πολύκαρπος Σακελλαρόπουλος, εἰς Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. Ζ, 131

Κυνηγῶν καὶ δι' αὐτὸ ἐλέγετο «Κυναγίδας» (305).

Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἱερῶν καὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τοῦ Ἡρακλέους ὑπῆρχε, μᾶλλον, εἰς τὴν Βέροϊαν καὶ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης, ὅπως συμπεραίνει, μὲ ἐπιφυλάξεις ὅμως, ὁ Delacoulonche (306). Ὁ Γάλλος συγγραφεὺς τοῦ 19ου αἰῶνος ἀνεκάλυψε, κατὰ τὰς ἐρεῦνας του εἰς τὴν Βέροϊαν, ἐν ἄγαλμα, πλησίον τοῦ τότε τζαμίου «Καζακτζή», εἰς τὴν οἰκίαν ἑνὸς Τούρκου, κατοίκου τῆς πόλεως. Ὁ Delacoulonche παραλληλίζει τοῦτο, μὲ τὸ γνωστὸν ἔργον τοῦ Ἀπελλοῦ, τοῦ σπουδαιότερου ζωγράφου τῆς ἀρχαιότητος (356—308 π. Χρ.), τὴν «Ἀναδυομένην Ἀφροδίτην», τοῦ ὁποίου δὲν ἀποκλείει, νὰ εἶναι ἀντίγραφον. Καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς τοῦ Γάλλου ἀρχαιολόγου εἶναι δυνατόν, νὰ εἶναι ἀληθής, διότι εἶναι γνωστὸν, ὅτι ὁ ἐξ Ἐφέσου ζωγράφος ἦτο φίλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ συνεπῶς εἶχε σχέσεις μὲ τὴν Μακεδονικὴν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ 4ου αἰ. π.Χρ. Ὁπωσδήποτε, ἐὰν ἐκλάβωμεν τὸ ἄγαλμα τοῦτο ὡς τῆς Ἀφροδίτης, εἶναι φυσικὸν καὶ εὐλογον, νὰ δεχθῶμεν, ὅτι εἰς τὴν Βέροϊαν ἐλατρεῖτο, ὡς καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Μακεδονίαν, καὶ ἡ θεὰ Ἀφροδίτη.

Ἀλλὰ ἄς παρακολουθήσωμεν τὴν περιγραφὴν καὶ τὰς σκέψεις τοῦ Delacoulonche: «Τοῦτο (τὸ ἄγαλμα) παριστάνει κορμὸν γυναικὸς, εἰς φυσικὸν μέγεθος καὶ πολὺ καλῆς τέχνης, ἂν καὶ ὀλίγον ἀδύνατον. Τὸ σῶμα εἶναι τελείως γυμνόν, οἱ μαστοί, εἶναι ὀλίγον ἠκρωτηριασμένοι καὶ δεικνύουν τὴν ἀγνότητά των, διότι δὲν εἶναι πολὺ ἀνεπτυγμένοι. Θὰ πρέπει, νὰ εἶναι μᾶλλον νέα, παρὰ γυναῖκα. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὴν νέαν αὐτὴν εἶναι ἡ λεπτὴ χάρις μᾶλλον, παρὰ ἡ τελειοτάτη καλλονή. Αἱ καμπύλαι τῶν γοφῶν, ἡ ἀπεικόνισις τοῦ στήθους, τῆς κοιλίας εἶναι πολὺ εὐλύγιστοι, ἡ περιφέρεια τῶν νώτων εἰς τὸ σύνολόν της ἔχει κομψότητα. Εἰς τοὺς πλοκάμους τῆς κεφαλῆς, οἱ ὁποῖοι πίπτουν καὶ ἐπὶ τοῦ στήθους μὲ ἰδανικὴν χάριν τοῦ γυμνοῦ σώματος, ἀναγνωρίζει κανεὶς ἐν ἄγαλμα τῆς Ἀφροδίτης.

Ἡ κίνησις τῶν βραχιόνων δυστυχῶς δὲν εἶναι

Ἡ εὐρεθεῖσα εἰς τὴν Βέροϊαν «Ἀναδυομένη Ἀφροδίτη»

305. Woodward, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 134, Roussel Rev. d. ét. grec. 1930, σελ. 361, 368 κέ, Sylloge 459, Cormack, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 14, Μ. Ἀνδρόνικος, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 238, Ch. Edson, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 228 κέ, Δ. Κανατσούλης, ἐνθ. ἀνωτέρω, σελ. 238 Σ. Πελεκίδης, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 12 Πρβλ. καὶ Α. Struck, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 42.

306. Delacoulonche, ἐνθ. σελ. 45—46 καὶ Ι. Παπαδημητρίου, εἰς Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. Ζ' σελ. 134.

πολύ φανερά, ὥστε ν' ἀναγνωρίσῃ κανεὶς τὴν κίνησιν, ποὺ κάμνει ἡ θεά. Φαίνεται, ὁμως, ὅτι ἀνύψωνε τοὺς βραχίονας καὶ τοὺς ἔφερεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ἔτσι ὁμοιάζει, αὐτὴ ἡ νέα, πρὸς τὴν Ἀναδυομένην Ἀφροδίτην γυμνή, ὡς ἐκείνη, ἐξέρχεται ἐκ τῆς θαλάσσης καὶ ἡ κεφαλὴ της φαίνεται, ὅτι ἔχει βραχὴ ἀπὸ τὸ ὕδωρ. Εὐχαρίστως θὰ ὑπέθετε κανεὶς, ὅτι τὸ ἀγάλμα αὐτὸ εἶναι ἐν ἀντίγραφον τῆς Ἀφροδίτης, ἔργον τοῦ Ἀπελλοῦ. Ὅπως δὲ ποτε, ὁμως, τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας. Εἶναι ἀνώτερον κατὰ τὴν καλαιστοητικὴν καὶ τὴν ἑκφραστικὴν ἀναγλύφων τῆς Πέλλης καὶ τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῶν ἀναγλύφων, τὰ ὅποια βλέπει κανεὶς εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἔνεκα δὲ τῶν πλεονεκτιμάτων αὐτῶν εἶναι τὸ λαμπρότερον μνημεῖον τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἀπ' ὅλα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια διεσώθησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ λατρεία τῆς Ἀφροδίτης ἦτο διαδεδομένη εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ Ἡσυχίος διέσωσε τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα, ποὺ ἐδίδετο εἰς τὴν Ἀφροδίτην. Ἐκαλεῖτο Ζειρήνη, δηλαδὴ ἡ θεὰ ἦτο ἐνδεδυμένη με χιτῶνα, λεπτὸν καὶ διαφανή. Ἐδῶ ὁμῶς δὲν ἀπεικονίζεται πειὰ ἡ ἀρχαία Μακεδονικὴ θεὰ, ἀλλὰ ἐκείνη, ποὺ πρῶτος ἐφαντάσθη ὁ Πραξιτέλης καὶ ἐξωγράφισεν ὁ Ἀπελλῆς, ἡ ὅποια (Ἀφροδίτη) ἀπαλλάσσεται τοῦ χιτῶνος καὶ τῆς ζώνης καὶ ἐπιδεικνύει τὰς τελειότητας τοῦ σώματός της, ὅπως τὰς ἡθέλεν ἡ φαντασία τῶν πιστῶν της.

Ὑπῆρχεν, ἀρα γε, ναοστῆς Ἀφροδίτης εἰς τὴν Βέροϊαν; Εἶναι δυνατόν, νὰ τὸ πιστεύσῃ κανεὶς, πλὴν ὁμως δὲν ὑπάρχουν σχετικαὶ πληροφορίαι, περὶ τῶν θεοτήτων, τὰς ὁποίας ἐλάτρευον οἱ κάτοικοι ἰδιαιτέρως. (Ὁ Delacoulonche ἀγνοεῖ τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Δημητρίου Β', πρὸς τὸν ἐπιστάτην Ἀρπαλον, ὅπου ρητῶς ἀναφέρεται ἡ ὑπαρξὶς ἱερῶν τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τοῦ Ἡρακλέους, διότι ἐδημοσιεύθησαν τὸ 1911].

Διὰ τὴν λατρείαν τῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος, εἰς τὴν πόλιν μας, ἔχομεν μίαν ἐπιγραφὴν, δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Delacoulonche καὶ ἀναδημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Μ. Δήμιτσα (³⁰⁷). Ἡ ἐπιγραφὴ εὐρέθη εἰς τὴν ἁγίαν Τράπεζαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου Βεροίας. Ἐκ ταύτης πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὁ Βρούττιος Ἀγαθοφόρος καὶ ἡ γυναῖκα του ἀφιέρωσαν βωμὸν εἰς τὴν Ἀρτέμιδα, διὰ τὴν θυγατέρα των Μειλησίαν, ὅταν ἦτο ἱερεὺς (τῆς Ἀρτέμιδος κατὰ τοὺς Delacoulonche καὶ Δήμιτσα, με τοὺς ὁποίους διαφωνοῦμεν) ὁ Ποπλιτιανός. Συμπεραίνεται, ὅτι, ἐκ τοῦ ἐπιθέτου «λοχία»

307. Delacoulonche, ἐνθ. ἀνωτ. ἀριθμὸς ἐπιγραφῆς 39, Μ. Δήμιτσα ἐνθ. ἀνωτ. σελὶς 71, ἀριθμὸς 61. Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει ὡς ἑξῆς:

Εἰσιδι Λοχία | καὶ τῇ πόλει τὸν | βωμὸν ἀνέστηκαν | Α. Βρούττιος Ἀγαθὸ |
| φορος καὶ ἡ γυνὴ | αὐτοῦ ἐλευθέριον | ὑπὲρ τῆς θυγατρὸς | Μειλησίας εὐξάμε |
| νοι ἐπὶ ἱερῶς διὰ | βίου Α. Βρουττίου | Ποπλιτιανοῦ. » Πρβλ. καὶ BSA XLI.
(1940—45) 105, ἀρ. 1.

(καὶ «λοχεία»), ἡ Εἰσις (ἀντὶ Ἰσις) εἶναι ἡ Ἀρτεμις. Βεβαίως ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ πρέπει ν' ἀναγῇ εἰς τοὺς Ρωμαῖκοὺς, μᾶλλον, χρόνους («Ποπλιτιανός»), ἀλλὰ δπωσδήποτε εἶναι δυνατόν, νὰ συμπεράνῃ κανεὶς, ὅτι καὶ προηγουμένως θὰ ὑπῆρχε ναός, εἰς τὴν Βέροϊαν, πρὸς τιμὴν τῆς Ἀρτέμιδος, διότι οἱ Μακεδόνες ἐπίστευον—πλὴν τῶν ἄλλων—καὶ εἰς τοὺς 12 θεοὺς τῶν ὑπολοίπων Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι μάλιστα εἶχον ὡς κατοικίαν τῶν τὸν πλησίον, κάπως, τῆς Βεροίας κείμενον Ὀλυμπον.

Νομίζομεν, ὅμως, ὅτι ἐσφαλμένως ὁ Delacoulouche καὶ ὁ Δήμιτσας ἀπεφάνθησαν, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ ἐτέθη εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς συνάγεται, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εὗρίσκετο εἰς τὸν ναὸν τῆς Εἰσιδος (ἀντὶ Ἰσιδος), ἡ ὁποία ἦτο Λοχία (καὶ Λοχεία), δηλαδὴ προστάτις τῶν γυναικῶν κατὰ τοὺς τοκετούς. Βεβαίως ἡ Ἀρτεμις ἐξακριβοῦντο σὺν ἡ θ ὡς ὡς λοχία ἢ λοχεία, ἀλλὰ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τῆς Εἰσιδος, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἄλλη, εἰμὴ ἡ γνωστὴ θεὰ τῶν Αἰγυπτίων Ἰσις, ποὺ ἀντεστοίχει εἰς τὴν θεὰν Δήμητραν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ἐπὶ Ρωμαίων ἡ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος ἀντικατεστάθη μερικῶς ὑπὸ τῆς λατρείας τῆς Αἰγυπτίας θεᾶς Ἰσιδος, ἡ ὁποία ἦτο ἐπίσης, λοχία (λοχεία), δηλαδὴ «παρέστεκε κατὰ τὰς γέννας» (τὸ ρῆμα λοχεύω=ξεγεννῶ). Θὰ πρέπει, κατὰ συνέπειαν, νὰ σημειώσῃ κανεὶς, ὅτι εἰς τὴν Βέροϊαν ἡ Ἰσις ἐταντίσθη μὲ τὴν Ἀρτέμιδα καὶ οὐχὶ μὲ τὴν Δήμητραν, ⁽³⁰⁸⁾ ὡς λέγεται συνήθως.

Ὅπως θὰ ἴδωμεν εἰς τὴν παράγραφον, περὶ τῆς θρησκείας, τῶν θεῶν κ.τ.λ. τῶν Βεροϊέων κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους, ἡ διείσδυσις θεοτήτων ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἦτο εὐρυτάτη καὶ ἤρχισεν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (Πτολεμαίου).

* *

Κατὰ τὸν 3ον π.Χρ. αἰῶνα παρατηρεῖται ἡ λατρεία, εἰς τὴν Βέροϊαν, καὶ τῆς Ἀταργάτews, ἡ ὁποία εἰσῆχθη ἐκ τῆς Συρίας καὶ διετηρήθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ⁽³⁰⁹⁾. Ἡ Ἀτάργατις (ἢ καὶ Δερκετώ, ὅπως ἐλέγετο ἄλλως), ἐλατρεύετο, ὑπὸ τῶν Σύρων εἰς τὴν Ἱεράπολιν, ὡς θεὰ τῆς θαλάσσης, πολλὰκις ὅμως συνεχέτο μὲ τὴν Ἀστάρτην, ἡ ὁποία ἀντεστοίχει πρὸς τὴν

308. Δ. Κανατσούλη «Ἡ μακεδονικὴ πόλις» κτλ σελ. 101 τοῦ ἀνατύπου, ἐκ τοῦ Ε' τόμου τῶν «Μακεδονικῶν» Ε.Μ.Σ., τὸ ὁποῖον ἠδυνήθημεν νὰ χρησιμοποιήσωμεν (καίτοι ὑπὸ ἐκτύπωσιν), χάρις εἰς δωρεάν, ἐκ μέρους τοῦ κ. Δ. Κανατσούλη, τὸν ὁποῖον εὐχαριστοῦμεν καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης.

309. Εἰς τὰ λεξικά παρατηροῦμεν, ὅτι τὸ κύριον ὄνομα Ἀτάργατις (ἢ) κλίνεται ὡς ἐξῆς: Ἀτάργατις, Ἀταργάτιδος ἢ Ἀταργάτews κ.τ.λ. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς: «Ἀπολλωνίδης Δεξιλάου Ἱερὸς | Ἀταργάτει Σωτεῖραι» (Βλπ.: Α. Ὁρλάνδου, ἐνθ. ἀνωτ., 144-148, ὑπ' ἀριθμ. 1,2,4), ἐνισχύεται ἡ ἄποψις, ὅτι πρέπει νὰ κλίνωμεν μάλλον τὴν λέξιν ὡς ἐξῆς: (ἢ) Ἀτάργατις, εως ει, ιν, ις. Ὁ Ὁρλάνδος (σελ. 145) πιθανολογεῖ καὶ τὸν πρωτόκλιτον τύπον: Ἀταργάτη, ης, η, κτλ.

Ἀφροδίτην κυρίως, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν Ἀρτέμιδα καὶ Ἀθηνᾶν.

Ἡ ἐπιγραφή, ἐκ τῆς ὁποίας πληροφοροῦμεθα, ὅτι ἐλατρεύετο εἰς τὴν Βέροϊαν ἢ Ἀτάργατις, εὐρέθη κατὰ τὴν κατεδάφισιν, τὸ 1912, οἰκίσκων, πλησίον καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου Βεροίας. Ἦτο λίθος μαρμαρίνος, ὀρθογώνιος (ὑψ. 0.50, πλάτ. 0.71, πάχος 0.21), φαίνεται δέ, ὅτι ἦτο ἐν μέρος πλευρᾶς ὀρθογωνίου βωμοῦ, ὃ ὁποῖος ὑπῆρχε πρὸς τιμὴν τῆς Ἀταργάτεως. Ἐκεῖ, συνεπῶς, θὰ ὑπῆρχε καὶ ναὸς τῆς θεᾶς. Εἰς τὴν Βέροϊαν ἔχομεν ἀποδείξεις, ὅτι ἐλατρεύετο καὶ ὁ θεὸς Ἀπόλλων⁽³¹⁰⁾.

28. ΑΓΟΡΑΠΩΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΙΣ ΔΟΥΛΩΝ, ΕΝ ΒΕΡΟΙΑ, ΕΠΙ ΑΝΤΙΓΟΝΙΔΩΝ (311)

Ἐξ ἐπιγραφῆς γνωρίζομεν, ὅτι εἰς τὴν Βέροϊαν ἴσχυε, καὶ ἐπὶ Ἀντιγονιδῶν, ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας. Ἡ ἐπιγραφή αὐτή, ἡ ὁποία εὐρέθη καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολόγου Μαν. Ἀνδρονίκου, εἶναι μία ἀπελευθερωτικὴ πράξις ὑπὸ αἵρεσιν. Ἡ υπόθεσις ταύτης εἶναι ἡ ἑξῆς: «Τρεῖς δούλοι τοῦ Ἀττίνα, ὁ Κόσμος, ὁ Μαρσύας καὶ ὁ Ὄρνυξ συνωμολόγησαν μετὰ τοῦ κυρίου των, ὅπως αὐτοὶ καὶ οἱ σύζυγοί των, Ἀρνία (;), Γλαῦκα καὶ Χλιδάνη, ὡς καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, ὅσα ἤδη ἔχουν γεννηθῇ, ἀλλὰ καὶ ὅσα θὰ γεννηθοῦν καὶ ἡ περιουσία (κινητὴ=«ὑπάρχοντα») εἶναι πάντα ἐλεύθερα, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κυρίου των, ἔναντι 50 χρυσῶν (στατήρων). Ἐπίσης νὰ εἶναι ἐλεύθερα καὶ ἡ δούλη Σπαζῆτις καὶ τὰ ὑπάρχοντά της (περιουσία), ἔναντι 25 χρυσῶν, στατήρων, ποὺ κατέβαλεν. Νὰ ὑπηρετοῦν, ὅμως, ἅπαντες τὸν Ἀττίναν, ἐφόσον ζῇ καὶ νὰ ὑπακούουν εἰς τὰς διαταγὰς του, ὅταν δὲ ἀποθάνῃ ὁ Ἀττίνας, νὰ εἶναι ἐλεύθεροι, νὰ φύγουν, ὅπου θελήσουν. Δὲν εἶναι ἐπιτρεπτὸν εἰς τοὺς υἱοὺς καὶ εἰς τοὺς ἐγγόνους τοῦ Ἀττίνα, νὰ ἐξουσιάζουν ὡς δούλους ἢ νὰ πωλήσουν τοὺς ἀνωτέρω, τὰς οἰκογενείας των καὶ τὴν περιουσίαν των.

Ἐὰν οἱ δούλοι ἐκτελέσουν τοὺς ὅρους τῆς συμφωνίας, νὰ εἶναι ἐλεύθεροι, ἐκεῖνος δὲ, ποὺ θὰ θελήσῃ, νὰ τοὺς οδηγήσῃ καὶ πάλιν πρὸς τὴν δουλείαν, νὰ δώσῃ διὰ ἕκαστον σῶμα (δούλον, σύζυγον κτλ.) 100 χρυσοὺς στατήρας καὶ ἄλλους 100 ὑπὲρ τοῦ βασιλέως. Ἄν δὲ κάποιος ἀφαιρέσῃ κατὰ

310. A. Woodward εἰς B.S.A, τόμος 18ος (1911 | 1912) σελ. 145, ἀριθμὸς ἐπιγραφῆς 3.

311. Μαν. Ἀνδρονίκου: Ἀρχαῖαι Ἐπιγραφαὶ Βεροίας. Θεσ/νίκη 1950, σελ. 8-23. Χ. Μακαρόνα: «Ἀρχαιολογικά χρονικά, εἰς τόμον Β' (1953) «Μακεδονικῶν» Ε.Μ.Σ. σελ. 630. F.W. Walbank, Philipp. V of Macedon., Cambridge 1940, σελ. 5, εἰς τὸν ὁποῖον παραπέμπει ὁ Μ. Ἀνδρόνικος.

ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντά των, νὰ καταβάλῃ εἰς διπλοῦν τὴν ἀξίαν αὐτῶν.

Ἄν ὁμῶς οἱ δοῦλοι, οἱ σύζυγοι καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, δὲν παραμείνουν καὶ δὲν ἐκτελοῦν, ὅ,τι προστάζει ὁ Ἀττίνας, ἐφόσον ζῇ, τότε νὰ εἶναι ἄκυρος ἡ ἀπελευθερωτικὴ πράξις». Ἡ συνέχεια τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι κατεστραμμένη, πλὴν ὁμῶς, ἐκ τῶν διασωζομένων, σποραδικῶς, γραμμάτων συνάγεται, ὅτι ἠκολούθουν τὰ ὀνόματα τῶν μαρτύρων.

Ὁ Μ. Ἀνδρόνικος δέχεται, ὅτι ἡ ποινικὴ ρήτρα τῶν πρώτων 100 λιρῶν (εἰς βάρος τρίτων) θὰ ἔπρεπε, νὰ ἐδίδετο ὑπὸ τοῦ μὴ συμμορφωμένου κληρονόμου τοῦ Ἀττίνα, εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Θεοῦ (Ἡρακλέους κατὰ τὴν γνώμην του), ὅπου καὶ θὰ ἦτο τοποθετημένη ἡ ἀπελευθερωτικὴ πράξις.

Βεβαίως εἶναι γνωστὸν ⁽³¹²⁾, ὅτι οἱ ἀπελευθερούμενοι προσέφερον εἰς τὸ ἱερὸν (τοῦ Ἡρακλέους) φιάλας, διότι τὸ ἱερὸν ἠγγυᾶτο διὰ τὸ κύρος τῆς πράξεως καὶ ἐπηρέαζε τὸν κύριον διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποσχέσεώς του, πλὴν ὁμῶς εἶναι δυνατόν, νὰ ὑποστηριχθῇ, ὅτι δικαιοῦχοι τῆς ποινικῆς ρήτρας ἦσαν οἱ δοῦλοι, διότι μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ κυρίου ἐλάμβανεν ἡ *emancipatio* καὶ οὐχὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ ἱεροῦ, τοῦ ὁποίου ὁ ρόλος ἦτο μᾶλλον ἡθικῆς, θρησκευτικῆς φύσεως, ὑπὲρ τῶν δούλων.

Ἡ δυσμενὴς ποινικὴ ρήτρα, ἡ ὁποία ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς μὴ συμμορφωμένους κληρονόμους (ἦτο τετραπλασία τοῦ προσοῦ τῆς ἀπελευθερωτικῆς πράξεως), ἐὰν ἐδίδετο εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους δὲν θὰ εἶχε τὴν μορφήν προστασίας διὰ τοὺς δούλους, οἱ ὅποιοι, ἐὰν οἱ κληρονόμοι δὲν συνεμορφοῦντο, θὰ ἔχανον τὴν ἐλευθερίαν των, χωρὶς νὰ λάβουν οὐδὲ τὰ χρήματά των, τὴν δὲ ὠφέλειαν θὰ ἔκαρποῦντο τὸ ἱερὸν καὶ ὁ βασιλεὺς. Ἀλλὰ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην οἱ δοῦλοι θὰ ἠδικοῦντο, διότι καὶ τὴν ἐλευθερίαν των δὲν θ' ἀπέκτιν καὶ τὸ πληρωθέν, τοῦλάχιστον, ποσὸν δὲν θὰ ἀνελάμβανον, ἐνῷ εἰς οὐδὲν θὰ ἔπαιον οὗτοι.

Ἐξ ἄλλου, ἐὰν οἱ δοῦλοι δὲν ἐτήρουν τοὺς ὅρους των, ἂν δηλαδὴ ἐφαίνοντο κακόπιστοι, τότε θὰ ἦτο ἄκυρος ἡ ἀπελευθερωτικὴ πράξις, τὸ ἴδιον δὲ ἀποτέλεσμα θὰ ἐπῆρχετο —κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Μ. Ἀνδρονίκου— καὶ ἂν ἔξετέλουν τὰς συμφωνίας, ἐφόσον οἱ κληρονόμοι δὲν παρεδέχοντο τὴν ἀπελευθερωτικὴν πράξιν. Δηλαδή, εἴτε οἱ δοῦλοι ἐφαίνοντο καλόπιστοι, εἴτε κακόπιστοι, τὸ ἀποτέλεσμα, τὸ ὅποιον θὰ ἐπῆρχετο, θὰ ἦτο τὸ αὐτό, ἦτοι θὰ ἦτο ἄκυρος ἡ ἀπελευθερώσις καὶ δὲν θὰ ἐλάμβανον οἱ δούλοι τὰ χρήματά των, ἐὰν οἱ κληρονόμοι δὲν ἐξεπλήρουν τὴν θέλησιν τοῦ κληρονομηθέντος κυρίου τῶν δούλων.

Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους, νομίζομεν, ὅτι εἶναι περισσότερον σύμφωνον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ποινικῆς ρήτρας τῆς ἀπελευθερωτικῆς πράξεως, νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οἱ 100 χρυσοὶ στατήραις ἐδίδοντο εἰς τοὺς δούλους, εἰς

312. J. Cormack, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 16 καὶ Μ. Ἀνδρονίκου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 22.

τὴν περίπτωσιν, ποὺ οἱ κληρονόμοι δὲν συνεμορφοῦντο μὲ τὸ περιεχόμενον τῆς ἀπελευθερωτικῆς πράξεως. Οἱ ὅροι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἦσαν φαινομενικῶς μόνον εὐνοϊκοὶ διὰ τοὺς δούλους, διότι τὸ ποσόν, ποὺ θὰ ἐλάμβανον δὲν ἦτο καὶ διπλάσιον, διότι τὸ ἡμισυ τὸ εἶχον ἤδη πληρώσει εἰς τοὺς ἀποθανόντας κυρίους των, ἐνῶ συγχρόνως θὰ ἐστεροῦντο τῆς ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν τόσον ἀνέμενον.

* *

Ὡς πρὸς τὸν τύπον τῆς πράξεως παρατηροῦμεν, ὅτι ἦτο ἐπίσημος, καθόσον ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ ἡ μεσολάβησις τοῦ ἱεροῦ, παρίσταντο δὲ καὶ μάρτυρες τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἐμνημονεύοντο εἰς τὴν ἐνεπίγραφον ἀπελευθερωτικὴν πράξιν. Ἐπίσης ἡ πράξις περιεῖχε ρήτρας ὑπὲρ τρίτου (βασιλέως) καὶ κατὰ τρίτων (κληρονόμων, μὴ συμμορφουμένων), τὸ δὲ ἀντικείμενόν της εἶναι συγχρόνως πρόσωπα καὶ πράγματα. Πρέπει ὁμως, νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι γίνεται διάκρισις μεταξὺ «σωμάτων» (ἀνθρώπων) καὶ πραγμάτων (ὑπαρχόντων), ἐνῶ, ἐξ ὧν γνωρίζομεν, καὶ οἱ δοῦλοι ἐθεωροῦντο πράγματα («τῶν» ὕστερον ὑπὸ Ρωμαίων). Βλέπομεν, λοιπόν, ὅτι κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἀπελευθερωτικῶν πράξεων, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντιγονιδῶν, ὑπῆρχεν ἓν ἰδιόμορφον νομικὸν καθεστῶς.

Ἡ ἀπελευθερωτικὴ αὐτὴ πράξις, παρουσιάζει συσσωρευσιν ὄρων, ποινικῶν ρητρῶν καὶ ἀναβλητικῆς αἰρέσεως καὶ προθεσμίας. Παρατηροῦμεν, ὅτι τὸ μὲν τίμημα τῆς ἀπελευθερώσεως κατεβλήθη ἀμέσως, ἐνῶ ἡ ἐναοξὺς τῶν ἀποτελεσμάτων ἀρχεται μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κυρίου.

Ὁ Μ. Ἀνδρόνικος συνάγει τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἐγένετο τὸ 235 π.Χ., εὐστόχως δὲ παρατηρεῖ, ὅτι οἱ δοῦλοι, καταβαλόντες τὸ τίμημα «ὑπὲρ αὐτῶν», ἐμφανίζονται, ὡς ἔχοντες δικαιοπρακτ. ἱκανότητα. Παρατηροῦμεν, ὁμως, ὅτι ἡ ἱκανότης αὕτη εἶναι εἰς δὲ καὶ ἰδιόμορφος, καθόσον δὲν ἀποβλέπει, εἰμὴ εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῆς γενικῆς, πλήρους δικαιοπρακτικῆς ἱκανότητος ἐκ μέρους τῶν οἰονεὶ δικαιοπρακτούντων δούλων. Ἐπίσης σημειώνομεν, ὅτι ἡ ὑπὸ μελέτην ἀπελευθερωτικὴ πράξις παρουσιάζει, ἀσάφειαν καὶ ἀτέλειαν, ἥτοι δὲν διηυκρίνιζε, τί θὰ συνέβαινε, ἐὰν ὁ κύριος ἐφαίνετο κακόπιστος καὶ ἐγνωστοποιεῖ εἰς τοὺς δούλους, ὅτι δὲν ἀναγνωρίζει τὴν ἀπελευθερωτικὴν πράξιν καὶ ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ οὗτοι θὰ ἀνῆκον, μὲ τὴν λοιπὴν περιουσίαν του, εἰς τοὺς κληρονόμους του; Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὁ κύριος θὰ ἐπλήρωνε τὴν τετραπλὴν ποινικὴν ρήτραν; Ὁ Μ. Ἀνδρόνικος γράφει, ὅτι ἡ ἀπελευθερωτικὴ πράξις ἦτο δεσμευτικὴ διὰ τὸν κύριον καὶ πιθανολογεῖ τὴν ὑπαρξίν δεσμευτικοῦ νόμου. Παρατηροῦμεν, ὁμως, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν, νὰ ὑποστηριχθῇ ἀδιαφιλονεικῆτως ἡ ἀποψὺς αὕτη, διότι, ἐφόσον θὰ ἦτο δεσμευτικὴ ἡ πράξις διὰ τὸν κύριον, διατὶ νὰ μὴ ἦτο καὶ διὰ τοὺς κληρονόμους, ὅπως δὲν ἦτο, ἀφοῦ ἠδύναντο, νὰ μὴ τὴν σεβασθοῦν, πληρώνοντες βεβαίως τὴν ποινικὴν ρήτραν;

Ἡ Λεπτομερεστέρα ἀνάλυσις τῆς ἀπελευθερωτικῆς ταύτης πράξεως, ἀπὸ διαφόρων ἀπόψεων καὶ ἰδίως ἀπὸ νομικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς, καίτοι εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα, δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὸν γενικὸν προορισμὸν τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου.

*
* *

ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥΣ ΘΗΣΑΥΡΟΥΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Ἐν ἐπιτύμβιον καὶ εἰς λέων ἔμπροσθεν τοῦ Δημοσίου Γυμνασίου Βεροίας. Ἀμφότερα μετεφέρθησαν εἰς τό, ὑπὸ ἀποπεράτωσιν, Ἀρχαιολογικόν μουσεῖον τῆς πόλεως. Παρὰ τὴν θέσιν ταύτην ἐτοποθετήθη ὁ ἀνδριὰς τοῦ Δ. Ρακτιβάν.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΒΕΡΟΙΑ ΕΠΙ ΡΩΜΑΙΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ!

ΗΤΟΙ:

- 29. Οἱ Ρωμαῖοι καταλαμβάνουν τὴν Βέροϊαν.
- 30. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι. Πομπήϊος καὶ Καῖσαρ.
- 31. Αἱ ἀφίξεις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς τὴν Βέροϊαν.
- 32. Σώπατρος ἢ Σωσίπατρος, ὁ Βεροιεὺς μαθητὴς τοῦ Παύλου καὶ ὁ Ἅγιος.
- 33. Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Λουκιανοῦ κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα μ.Χρ. Τὸ ἐμπόριον τῶν Δούλων.
- 34. Διωγμοὶ τῶν Χριστιανῶν. Τὸ μαρτύριον τῆς Ἀγίας Ἰερουσαλὴμ καὶ τῶν τέκνων τῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η!

ΗΤΟΙ:

- 35. Ἡ διοίκησις τῆς Βεροίας. Βουλὴ. Δῆμος. Ἀρχοντες.
- 36. Τὸ «Κοινὸν (τῶν) Μακεδόνων» (ἔδρα ἡ Βέροια).
- 37. Θρησκείαι. Θεότητες. Ναοί. Ἱερεῖς.
- 38. Ἡ διαίρεσις τῶν πολιτῶν. Ὑποχρεώσεις αὐτῶν. Αἱ ἐνώσεις τῶν ἐφήβων, τῶν νέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων. Σωματεία.
- 39. Ἡ πρόοδος τῆς Βεροίας ἐπὶ Ρωμαίων. Πνευματικὴ κίνησις. Ἀγῶνες. Ἐπαγγέλματα. Κτίρια. Ὀδοί. Ὑδρευσις. Τείχη. Νομίσματα. Φορολογίαι.
- 40. Ἐπιφανεῖς Βεροιεῖς ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας. Τέλος τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΒΕΡΟΙΑ ΕΠΙ ΡΩΜΑΙΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΙ

ΗΤΟΥ

28. Οι Ρωμαίοι μεταλαμβάνον την Βέροιαν.
29. Οι εφόδοι πόλεως. Ποικίλος και Κάλυψ.
30. Η εφορία του Διονυσίου Κάλυψ ως την Βέροιαν.
31. Εφόδοι ή Εποικιστές, ή Βέροιαν πόλεως του Κάλυψ.
32. Η εφορία του Διονυσίου μετά τον Κάλυψ. Το Κάλυψ.
33. Η εφορία του Διονυσίου. Το Κάλυψ.
34. Η εφορία του Διονυσίου. Το Κάλυψ.
35. Η εφορία του Διονυσίου. Το Κάλυψ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΗΙ

ΗΤΟΥ

36. Η εφορία της Βέροιαν. Η εφορία. Αφρονία.
37. Το Κάλυψ (των) Μελιόβων (ήτοι ή Βέροιαν).
38. Εφορία. Εφορία. Η εφορία.
39. Η εφορία των πόλεων. Εφορία. Η εφορία.
40. Η εφορία των πόλεων. Η εφορία. Η εφορία.
41. Η εφορία των πόλεων. Η εφορία. Η εφορία.
42. Η εφορία των πόλεων. Η εφορία. Η εφορία.
43. Η εφορία των πόλεων. Η εφορία. Η εφορία.
44. Η εφορία των πόλεων. Η εφορία. Η εφορία.
45. Η εφορία των πόλεων. Η εφορία. Η εφορία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

29. ΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ ΚΑΤΑΛΑΜΒΑΝΟΥΝ ΤΗΝ ΒΕΡΟΙΑΝ

Αἱ συνεχεῖς ἀλλαγαι βασιλέων, οἱ πόλεμοι πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ φιλονεικίαι εἶχον δυσμενεῖς συνεπειάς διὰ τὸ Μακεδονικὸν βασίλειον. Ὁ λαὸς εἶχε ταλαιπωρηθῇ ἀπὸ τὰς πολλὰς θυσίας εἰς ἔμψυχον καὶ ἄψυχον ὕλικόν. Νέος ἐχθρὸς ἐνεφανίσθη εἰς τὰ Νοτιοδυτικὰ σύνορα τῆς χώρας, οἱ Ρωμαῖοι. Κατὰ τὰ ἔτη 211—205 π.Χρ. ἔλαβε χώραν ὁ πρῶτος πόλεμος μεταξὺ τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Μακεδόνων, ἀπὸ τὸν ὅποιον ἐξηλθον νικηταὶ οἱ Μακεδόνες. Κατὰ τὰ ἔτη 200—197 π.Χρ. ἐγένετο ἡ δευτέρα εἰσβολὴ τῶν Ρωμαίων, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡττήθη ὁ Μακεδὼν βασιλεὺς Φίλιππος ὁ Ε', ὑπὸ τοῦ Φλαμινίου, παρὰ τὰς Κυνὸς Κεφαλὰς καὶ ἠναγκάσθη, νὰ συνάψῃ ταπεινωτικὴν συνθήκην εἰρήνης. Κατὰ τὰ ἔτη 172—168 π.Χρ. ἐπετέθησαν καὶ πάλιν οἱ Ρωμαῖοι. Ὁ Περσεύς, ὁ τελευταῖος Μακεδὼν βασιλεὺς, ἐνῶ κατὰ τὰς ἄλλας πολεμικὰς συγκρούσεις ἐπέδειξε θάρρος καὶ γενναιότητα⁽³¹³⁾, τέλος ἡττήθη κατὰ κράτος, παρὰ τὴν Πύδναν τῆς Πιερίας.

Ἡ πτώσις τῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς Ρωμαίους ὀφείλετο κυρίως εἰς τὴν ἔλλειψιν τοῦ καταλλήλου βασιλέως. Εἷς Φίλιππος ἢ Μ. Ἀλέξανδρος θὰ ἠμποδίζον λυσitelῶς τοὺς Ρωμαίους, οἱ ὅποιοι, ὅταν ἐξεστράτευον κατὰ τῆς Μακεδονίας, ἦσαν ὀλιγώτεροι τῶν Μακεδόνων, πλὴν ὅμως εἶχον πειθαρχίαν καὶ ἰσχυρὰν ἡγεσίαν. Ὁ Μακεδὼν βασιλεὺς ἐπέδειξε τὴν τελευταίαν στιγμήν φοβίαν καὶ ἀβουλίαν. Αἱ μακεδονικαὶ πόλεις περιέβαλον τὸν βασιλέα μὲ κατανόησιν καὶ τὸν ἐβοήθησαν ἠθικῶς καὶ ὕλικῶς. Οὕτω διέθεσαν σῖτον καὶ χρήματα διὰ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ρωμαίων. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Livius⁽³¹⁴⁾, αἱ πόλεις ἔστειλον εἰς τὸ Κίτιον (μεταξὺ Βεροίας καὶ Ναούσης), ὅπου εἶχε στρατοπεδεύσει ὁ στρατὸς τοῦ Περσέως, ἀπεσταλμένους καὶ ἐξεδήλωσαν τὴν ἀποφασίν των, νὰ βοηθήσουν τὸν βασιλέα κατὰ τὰς δυσχερεῖς στιγμὰς τοῦ κράτους.

Ὁ στρατὸς τοῦ Περσέως (ἀνοιξὶς τοῦ 171 π.Χρ.) ἀπετελεῖτο ἐκ 43 χιλιάδων ἀνδρῶν. Τὸ ἥμισυ τοῦ στρατεύματος, τοὺς περιφήμους φαλαγγίτας, διόφκει ὁ, ἐκ Βεροίας στρατηγὸς καὶ φίλος τοῦ βασιλέως Περσέως, Ἰππίας.⁽³¹⁵⁾

313. Φραγκίσκου Βερτολίνη, Ρωμαϊκὴ Ἱστορία, ἀποδραχαιστῶν χρόνων μέχρι καταλύσεως τῆς δυτικῆς Αὐτοκρατορίας (μετ. Σπ. Λάμπρου), τόμος Α, Ἀθήναι 1893, σελ. 340—351.

314. Livius XLII, 53,2 κέ.

315. Livius XLII, 51, 53.

Εἰς τὸ Κίτιον συνεκεντρώθησαν αἱ ἑκτακτοὶ ἐνισχύσεις, ποὺ ἀπέστειλεν ἑκάστη Μακεδονικὴ πόλις, ἀφοῦ δὲ ἐγένοντο θυσαίαι πρὸς τοὺς Θεοὺς, ὁ στρατὸς ἡτοιμάσθη διὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος κατὰ τοῦ εἰσβολέως. Ὁ Μακεδὼν βασιλεὺς δὲν ἦτο ἐκεῖνος, ποὺ ἀπῆλθον αἱ περιστάσεις. Ἐπολέμησε νικηφόρος κατὰ τῶν Ρωμαίων, ἀλλὰ ἔστερεῖτο στρατιωτικῶν ἱκανοτήτων. Οὕτως, ἀντὶ νὰ ἐπιτεθῇ μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις του καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑπεροχὴν διὰ ὀλοκληρωτικοῦ καὶ θαρραλέου ἐπιθετικοῦ πολέμου, ἐπέδειξεν ἑλλειψὶν δυναμισμού. Οἱ Ρωμαῖοι κατώρθωσαν, νὰ ἐνισχυθοῦν μὲ ἑκτάκτους στρατιωτικὰς δυνάμεις. Ἀντιθέτως εἰς τὸν Μακεδονικὸν στρατὸν ἐπεκράτει ἡ ραθυμία καὶ παρατηρεῖτο ἀπειθαρχία. Οἱ στρατιῶται μὲ λύπην ἔβλεπον τὸν βασιλέα, νὰ ἐπιδίδηται εἰς μαλθακότητος καὶ νὰ καταλαμβάνηται ὑπὸ ἡτοπαθείας.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς νοοτροπίας τοῦ βασιλέως, τῆς ἐλλείψεως ἡγέτου, ἀνεφάνη συντόμως εἰς τὴν Πύδναν, ὅπου, τὴν 22αν Ἰουνίου τοῦ 168 π. Χρ., ὁ Μακεδονικὸς στρατὸς ὑπέστη πανωλεθρίαν. Οἱ γενναῖοι Μακεδόνες στρατιῶται ἠγωνίσθησαν μὲ πολὺ θάρρος καὶ γενναϊότητα καὶ ἀπόδειξις τούτου εἶναι, ὅτι ἔπесαν κατὰ τὴν μάχην 20.000 πολεμισταί. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν φαλαγγιτῶν, ὁ Βεροιεὺς Ἰππίας, μὲ πολλοὺς φίλους του ἐγκατέλειπεν ἐν συνεχείᾳ τὸ πεδῖον τῆς μάχης καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Βέροϊαν, τὴν ὁποίαν καὶ παρέδωκε, μαζὺ μὲ τοὺς Βεροιώτας, ἐπίσης φίλους τοῦ πρόφην Μακεδόνος βασιλέως, Μίδωνα καὶ Πάνταυχον, εἰς τοὺς Ρωμαίους νικητὰς τῆς Πύδνης καὶ δὴ εἰς τὸν Παῦλον Αἰμίλιον ⁽³¹⁶⁾. Ἡ Βέροια ἦτο ἡ πρώτη πόλις τῆς Μακεδονίας—μετὰ τὴν Πύδναν—ἡ ὁποία παρεδόθη εἰς τοὺς Ρωμαίους. Ὑστερον παρεδόθησαν ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Πέλλα. Ἡ παράδοσις θὰ ἐγένετο τὴν 23ην, μᾶλλον, Ἰουνίου τοῦ 168 π. Χρ.

Οἱ Ρωμαῖοι ἐκάλεσαν ὅλους τοὺς Μακεδόνας εἰς τὴν Ἀμφίπολιν, ὅπου ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ὤμιλησεν ἐνώπιον τῶν ἀντιπροσώπων τῶν πόλεων. Ἐκάστη πόλις ἔστειλε 10 ἀντιπροσώπους. Εἰς τὸ συνέδριον αὐτὸ ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἐγνωστοποίησεν εἰς τοὺς Μακεδόνας, ὅτι «κηρύσσονται ἐλεύθεροι». Ἐπίσης, ὅτι αἱ πόλεις διετήρουν τὴν αὐτονομίαν των, ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν, ἐκλέγουσαι ἰδίους ἀρχοντας καὶ πληρώνουσαι μειωμένους, κατὰ τὸ

316. Livius XLIV, 45: «Interium Hippias et Midon et Pantanchus, Principes amicorum regis, Beroeam, quo ex acie confugerant ipsi ad Consulem profecti Romānis dedunt...». Ὁ Πολύβιος (XXVIII, 5—6) ἀναφέρει τὸν Πάνταυχον καὶ τὸν Μίδωνα γράφων: «συγκαταθεμένου δὲ τοῦ Περσέως ἐπέμποντο παραχρῆμα πρεσβευταὶ Πάνταυχος καὶ Μίδων Βεροιεῖς, ὧν παραγενομένων πρὸς τὸν Λικίνιον εὐθέως ὁ στρατηγὸς συνῆψε συνέδριον...» Περαιτέρω ὁ Πολύβιος (XXVIII) ἀναφέρει καὶ ἕτερον Βεροιαῖον, τὸν Ἀδαῖον, ὁ ὁποῖος ἐστάλη συγχρόνως μὲ τοὺς προηγουμένους πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ἰλλυριῶν Γένθειον, ὡς πρεσβευτής: «Περσέως πρὸς Γένθειον τὸν βασιλέα ἀπέστειλε πρεσβευτὰς. Πλεῖστον τὸν τε τὸν Ἰλλυριῶν ὄντα φυγάδα παρ' αὐτῷ καὶ τὸν Βεροιαῖον Ἀδαῖον...».

ἡμισυ, τοὺς φόρους, ποὺ κατέβαλλον καὶ εἰς τὸν Μακεδόνα βασιλέα. Ἡ Μακεδονία διηρέθη εἰς 4 τμήματα («μερίδας»). Εἰς τὸ γ' τμήμα (¹¹⁷), κατὰ τὸν Λίβιον καὶ τὸν Διόδωρον Σικελιώτην, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὴν ἑκτασιν, ἡ ὁποία περιορίζεται μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἀξιοῦ καὶ Πηνειοῦ, περιελήφθησαν πολλαὶ πόλεις. Πρωτεύουσα τοῦ γ' τμήματος ἦτο ἡ Πέλλα, ἀλλὰ σπουδαιότεραι πόλεις ἦσαν ἡ Ἐδεσσα καὶ ἡ Βέροια. Συγχρόνως οἱ Ρωμαῖοι ἀφῆρεσαν, ἀπὸ τὰς πόλεις, τὰς προσόδους ἐκ τῶν μεταλλείων ἀργύρου καὶ ἐκ τῶν χρυσορυχείων καὶ κατ'οὔσίαν, αἱ πόλεις, ἐπλήρωνον μεγαλύτερους φόρους—ἔστω καὶ ἐμμέσως—πρὸς τοὺς κατακτητάς.

Οἱ Ρωμαῖοι—κατ'ἀρχὴν—δὲν μετέβαλον τὴν Μακεδονίαν εἰς Ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἀλλὰ εἰς Δημοκρατίαν. Ἀλλὰ τὸ καθεστὼς αὐτὸ δὲν διήρκεσε πολὺ. Κατὰ τὸ ἔτος 148 π. Χρ. ἐσημειώθη ἐπαναστατικὸν κίνημα εἰς τὴν Μακεδονίαν, κατὰ τῶν Ρωμαίων. Ὁ Ἀνδρίσκος (ἢ «Ψευδοφίλιππος») συνεκέντρωσε στρατὸν καὶ ἐπετέθη κατὰ τῶν Ρωμαίων, ἀλλὰ ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας Δημήτριος, ἀντὶ νὰ τὸν βοηθήσῃ, τὸν συνέλαβε καὶ τὸν παρέδωκεν εἰς τοὺς Ρωμαίους. Μετ'ὀλίγον ἀφῆθη ἐλεύθερος. Ὁ Ἀνδρίσκος ἐπέτυχε, νὰ συγκροτήσῃ καὶ πάλιν πολὺν στρατὸν, νὰ καταλάβῃ ὅλην τὴν Μακεδονίαν, βοηθηθεὶς καὶ ἀπὸ τοὺς Θράκας. Ἐνίκησε πάσας τὰς Ρωμαϊκὰς στρατιάς, ἦτοι τὸν Ρωμαῖον στρατηγὸν Πούπλιον Ἰουβέντιον, τὸν στρατηγὸν Κόϊντον Καϊκίλιον Μέττελον, τελικῶς ὅμως ἡττήθη, ἀπωλέσας 25.000 στρατιῶτας, καὶ παρεδόθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης εἰς τοὺς Ρωμαίους. Οἱ Ρωμαῖοι, ὀργισθέντες διὰ τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα τῶν Μακεδόνων, μετέτρεψαν τὴν χώραν εἰς Ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Τὸ 142 π. Χρ. ὁ Ἀλέξανδρος («Ψευδοπερσεύς») συνεκέντρωσεν 11.000 στρατιῶτας καὶ ἐπανεστάτησε κατὰ τῶν Ρωμαίων, ἀλλὰ ἡττήθη. Τότε κατεδαφίσθησαν καὶ τὰ τείχη τῶν πόλεων, κατόπιν διαταγῆς τῶν Ρωμαίων, διὰ νὰ μὴ εἶναι, αἱ πόλεις, ὄχυρα καὶ ἐπαναστατοῦν.

Πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας ἦτο ἡ Θεσσαλονίκη. Τότε κατεσκευάσθη (τέλη 2ου αἰῶνος π.Χρ.) καὶ ἡ Ἑγνατία ὁδός, ἡ ὁποία διήρχετο διὰ τῆς Ἐδέσσης—Πέλλης—Ν. Χαλκηδόνης—Θεσσαλονίκης. Ἡ Βέροια συνεδέετο διὰ δευτερευούσης ὁδοῦ μὲ τὴν Ἑγνατίαν καὶ δι' ἄλλης μὲ τὸ Δίον τῆς Πιερίας. Ἀπὸ τὸ 147 π.Χρ. μέχρι τοῦ 15 μ.Χρ. ἡ Μακεδονία καὶ ἡ λοιπὴ χώρα ἦτο «συγκλητική», ἑξατρωμένη ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν Σύγκλητον. Τὸ 27 π.Χρ.

317. Livius XLV, 29,9: «Tertia Pars Facta, quam Axius ab oriente Peneus amnis ab occasu cingunt: ad septentrionem Bora mons obji citur... Edessa quoque et Beroea eodem concesserunt» καὶ XLV, 30, Διοδόρων, Σικελιώτου «Βιβλιοθήκη», XXXI, 8,7 (ἔκδοσις Παρισίαν, 1855, σελ. 496) «...Τρίτον, ὃ περιέχει κατὰ δυσμὰς μὲν ὁ Πηνειὸς ποταμὸς, κατὰ δὲ ἀρκτον τὸ λεγόμενον, Βέρνον ὄρος, προστεθέντων καὶ τινων τόπων, τῆς Παιονίας, ἐν οἷς καὶ πόλεις ἀξιόλογοι Ἐδεσσα καὶ Βέροια».

ἡ Μακεδονία ἐχωρίσθη ἀπὸ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπετέλεσεν ἰδιαιτέραν συγκλητικὴν ἐπαρχίαν, διοικουμένην ὑπὸ ἀνθυπάτου. Προηγουμένως ἡ Βέροια, ὡς καὶ ἄλλαι Μακεδονικαὶ πόλεις, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, εἶχον ταχθῇ ὑπὲρ τῆς Τριανδρίας καὶ κατὰ τῶν δημοκρατικῶν, ἐκηρύχθη ἐλευθέρη πόλις (*civitas libera*). Τὸ 15 μ.Χρ. ἡ Μακεδονία ἐγένετο «Αὐτοκρατορικὴ Ἐπαρχία», ἥτοι ὑπήγετο ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Τιβέριον. Τοῦτο ἐπεδίωξαν αἱ Μακεδονικαὶ πόλεις, διότι ὑπέστησαν πολλὰ ἀπὸ τοὺς ἀνθυπάτους, οἱ ὅποιοι εἰσέπραττον—παρανόμους—φόρους καὶ διὰ τοὺς ἑαυτοὺς των. Τὸ 44 μ.Χρ., ἐπὶ Κλαυδίου, ἐπανῆλθε τὸ παλαιὸν σύστημα τῆς «Συγκλητικῆς ἐπαρχίας».

Ἡ Βέροια, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἦτο ἔδρα τοῦ «Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων» ἀπὸ τῆς ἰδρυσέως του (25 π.Χρ.) Τὸν 1ον αἰῶνα μ.Χρ. (πρὸ τοῦ 96. μ.Χρ.) ἡ Βέροια ἐπὶ αὐτοκράτορος Νερούα ἔλαβε τὸν τίτλον τῆς μητροπόλεως (³¹⁸), ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐν συνεχείᾳ, λεπτομερέστερον.

30. ΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ. ΠΟΜΠΗΪΟΣ ΚΑΙ ΚΑΙΣΑΡ (319)

Ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία πολλάκις ἐκινδύνευσεν ἀπὸ ἐμφυλίων πολέμων. Τὸ 60 π.Χρ. ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, ὁ Πομπηΐος καὶ ὁ Κράσσος ἐσχημάτισαν Τριανδρίαν, κατὰ τῶν δημοκρατικῶν Βρούτου καὶ Κασσίου. Ἐνίκησεν ἡ Τριανδρία, αἱ δὲ Μακεδονικαὶ πόλεις, ποὺ ἐτάχθησαν ὑπὲρ ταύτης ἐκηρύχθησαν «ἐλευθεραὶ πόλεις», ὅπως καὶ ἡ Βέροια. Μετ' ὀλίγον ὁμοῦς ἐπῆλθε ρῆξις καὶ μεταξὺ τοῦ Πομπηΐου καὶ Καίσαρος. Ὁ Πομπηΐος, ἐλπίζων εἰς τὴν βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῶν Μακεδόνων, ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Ρώμην τὸ 49 π.Χ., ἀκολουθούμενος ἀπὸ πολλοὺς Συγκλητικούς καὶ εὐγενεῖς, οἱ ὅποιοι ἦσαν φίλοι του. Ὁ Πομπηΐος, ἀπὸ τὴν ἀνοιξὶν μέχρι τοῦ θέρους τοῦ 49 π.Χρ. εἶχε τὴν ἔδραν του εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου συνεκεντρώθη τελικῶς καὶ τὸ εὐαριθμὸν στρατεύμα του. Πεντακόσια καὶ πλέον πλοῖα ἀπετέλουν τὸ ναυτικὸν τοῦ Πομπηΐου, εἶχε δὲ ἀκόμη καὶ 7.000 ἱππεῖς. Τὸ πεζικὸν τοῦ Πομπηΐου, τὸ ὁποῖον ἦτο μικτόν, ἦτοι ἀπε-

318. Delacoulonche, ἐνθ. ἀνωτ. ἐπιγραφὴ 44, Μ. Δήμιτσα: «Ἡ Μακεδονία» κτλ. σελ. 66—67, ἐπιγραφὴ 55, Α. Ὁρλάνδου, ἐνθ. ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ 4, σελίδ. 148 κέ.

319. Πλουτάρχου «Βίοι Παράλληλοι»: Πομπηΐος: κεφάλαιον LXXIV (22), Καίσαρος: de bello civili, 3,3,4,5, vell. II, 51,1, Δίωνος Κασσίου 41,20,43,44, Ἀππιανοῦ, ἐμφύλ. 2,52, Γουστ. Χέρτσβεργ (μετ. Π. Καρολίδου), Ἱστορία Ἑλλάδος ἐπὶ Ρωμαϊοκρατίας, Ἀθῆναι 1902, τόμος 1ος, σελ. 561, Desdèvises ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 195 204,205 Α. Struck, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 36, Μ. Δήμιτσα: Ἀρχ. Ἱστορ. τῆς Μακεδονίας Β', σελ. 865, Oberhammer, ἀρθρον εἰς R.E. III, 304, Φρ. Βερτολίνη, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 636—642 κέ.

τελείτο ἀπὸ Ρωμαίους καὶ Μακεδόνας—Ἕλληνας, ἐχρειάζετο, νὰ γυμνασθῇ, διὰ νὰ εἶναι ἑτοιμον πρὸς πόλεμον. Πράγματι ὁ Πομπήϊος δὲν ἔπαυσε, νὰ γυμνάζῃ, ὁ ἴδιος μάλιστα, τοὺς στρατιώτας του. Ὡσὰν νὰ ἦτο νέος, συμμετεῖχεν εἰς τὰς ἀσκήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο εἰς τὴν πεδιάδα καὶ τὴν περιοχὴν τῆς Βεροίας. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βεροίας διεχρίμασαν ὁ Πομπήϊος, οἱ Συγκλητικοὶ καὶ οἱ λοιποὶ εὐγενεῖς Ρωμαῖοι. Ὁ Πομπήϊος εἶχε μεταφέρει ἐν τῷ μεταξὺ τὴν ἔδραν του ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴν εἰς τὴν πλουσίαν καὶ εὐφορον Βέροιαν, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος εἶχε τιμήσει μὲ τὰ προνόμια τῆς αὐτονόμου πόλεως καὶ ἔδω ἡτοιμάζετο διὰ τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Καίσαρος.

Νοτιοδυτικῶς τῆς Βεροίας (³²⁰), παρὰ τὸν Ἀλιάκμονα, ἐγένοντο ἀψιμαχίαι μεταξὺ τῶν στρατηγῶν τῶν δύο ἀντιπάλων καὶ τελικῶς ἡ κρίσιμος μάχη, μεταξὺ τοῦ Πομπήϊου καὶ τοῦ Καίσαρος, ἐδόθη εἰς τὴν πόλιν Φάρσαλα τῆς Θεσσαλίας, τὴν 6ην τοῦ μηνὸς Ἰουνίου, τοῦ ἔτους 48 π.Χρ., ὅπου ἡττήθη ὁ Πομπήϊος καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, δολοφονηθεὶς, κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Πτολεμαίου. Ὁ Καῖσαρ δὲν ἐμνησικακήσεν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῶν Μακεδόνων, οἱ ὁποῖοι, ὁπωσδήποτε, ἐτάχθησαν μὲ τὸν γενναῖον καὶ ἀεικίνητον Πομπήϊον, ἐπειδὴ κατενόησεν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν, νὰ πράξουν, οἱ Μακεδόνες, ἀλλοιῶς.

Ἐπίσης δὲν ἐτιμώρησεν, ὁ Καῖσαρ, ἰδιαιτέρως—δὲν ἔχομεν ἀντιθέτους πληροφορίας—τοὺς κατοίκους τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Βεροίας, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑπηρέτησαν τὰ συμφέροντα τοῦ ἡττηθέντος ἀντιπάλου του. Οὕτως ἐτελείωσεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος—ἐπηκολούθησεν ὁμως καὶ ἕτερος—μεταξὺ τῶν δύο ἐπιφανῶν Ρωμαίων, εἰς τὸν ὁποῖον μικρὸν ρόλον ἔπαιξε καὶ ἡ ἀκμάζουσα τότε πόλις τῆς Βεροίας.

ΘΛΟ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΧΡΙΣΤΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΑΣΗ 31. ΑΙ ΑΦΙΞΕΙΣ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΕΡΟΙΑΝ (321)

Ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, διωκόμενος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων (Ἰσραηλιτῶν) τῆς Θεσσαλονίκης, ἔφυγε κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτὸς καὶ (τὴν ἐπομένην ἡμέραν) ἀφίχθη εἰς τὴν Βέροιαν, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Σίλαν. Καὶ κατ' ἀρχὴν τίθε-

320. Βλπ. ἐπίσης: Ἀντωνίου Δ. Κεραμοπούλου: «Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν τῇ Ἀνω Μακεδονίᾳ», εἰς Ἀρχαιολ. ἐφημερίδ. 1933, σελ. 29 κέ.

321 Βλπ. σχετικῶς, Πράξεις Ἀποστόλων («Καينὴ διαθήκη») Κεφ. ιζ, 10-15, κεφαλ. Κ' 1-4, Πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστ. Παύλου, κεφ. ιστ', 21,4, Πρὸς Κορινθίους Β', η, 18, Εὐγενίου Βουλγάρεως: «Ἐκατονταετηρὶς τῶν ἀπὸ Χριστοῦ Σωτήρος Ἐνανθρωπήσαντος» 1805, σελ. 153-154, § 205, Θεοκλήτου Φαρμακίδου: «Ἡ Καينὴ διαθήκη», τόμος Γ, Ἀθῆναι 1842, σελ. 154-156, Π. Ν. Τρεμπέλα: «Υπόμνημα εἰς τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων», Ἀθῆναι 1955, σελ. 478 κέ. Τοῦ αὐτοῦ: «Ἡ Καينὴ Διαθήκη», σελ. 739, Ἀθῆν. 1953, Joseph Holjner (μετ. I. Κοτσάνη) «Παῦλος», Ἀθῆν. 1948, σελ. 207-209, Ἐρν. Ρενάν (μετ. Γ. Βουτσινᾶ) «Ὁ Ἀπόστολος Παῦ-

ται τὸ ἐρώτημα, πότε ἐγένοντο ταῦτα; Ὑπάρχει μεγάλη ἀμφισβήτησις. Γίνεται κοινῶς δεκτόν, ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐπεσκέφθη τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ τὴν Βέροϊαν κατὰ τὴν δευτέραν περιοδείαν του. Πρέπει ὅμως, νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐπεσκέφθη ὁ ἴσ' ο' φορὴς τοῦλάχιστον τὴν Βέροϊαν, ἥτοι καὶ κατὰ τὴν τρίτην περιοδείαν του. Δὲν εἶναι ὅμως δυνατόν, νὰ χρονολογηθοῦν αἱ ἐπισκέψεις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς τὴν πόλιν μας. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παρατηροῦμεν εἶναι, ὅτι οἱ μέχοι τοῦδε γράψαντες—κατὰ κανόνα—ἀγνοοῦν ἢ παρασιωποῦν τὰ τῆς δευτέρας ἐπισκέψεως (γ' περιοδείας). Ἄς ἴδωμεν, λοιπόν, ποῖται εἶναι αἱ διάφοροι γνῶμαι διὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπισκέψεως τοῦ μεγαλουργήσαντος Ἀποστόλου.

**

Κατὰ τὸν Struck ἡ ἀφιξίς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς τὴν Βέροϊαν ἐγένετο τὸ 44—45 μ.Χ., κατὰ τὸν Π. Χρήστου τὸ 49 μ.Χ., κατὰ τὸν Ἀ. Ραγκαβὴν καὶ τὸν Σ. Βουτυράν, τὸ 49—65 μ.Χ., κατὰ τὸν Εὐγέν. Βούλ-

λος. Ἀθῆν. 1923, σελ. 177, Ἀνανόμου: «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος», εἰς ἐφημερ. «ΣΜΠΡΟΣ», τεῦχος 332[23/4]1960 καὶ 335[14—5—1960, C. Rouquerville, Voyage de la Grece, τόμος III, σελ. 93, Κ. Παπαρηγοπούλου: Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, 6η ἐκδοσις, τόμος Βος, μέρος Β' σελ. 89—90, Κ. Παπαρηγοπούλου (ἐκδοσις Ἀπ. Δασκαλάκη—Ἐμ. Πρωτοπάλη), «Ἐπίτομος Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. ἔθνους» ἐκδοσις 1955 σελ. 1047 κέ. (χάρται 26,27 κέ). Σπυρ. Π. Λάμπρου, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆν. 1892, Γος τόμος σελ. 219. Τοῦ αὐτοῦ: Μικταὶ Σελίδες Ἀθ. 1905 σελ. 77, Γ. Χέρτσβεργ (μετ. Π. Καρολίδου), ἐνθ. ἀνωτ. τόμος Βος, Βασιλεῖον Κ. Στεφανίδου: «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία», Ἀθῆναι 1948, σελ. 25, Μιχαήλ Γαλανοῦ «Οἱ Βίοι τῶν Ἁγίων», Β' ἐκδοσις, τεῦχος Α, Ἀθῆν. 1950, σελ. 98, τεῦχος Γον, σελ. 110, 143 κέ. «Θρησκευτικὴ καὶ Χριστιανικὴ Ἑγκυκλοπαιδεία», τόμος Β, τεῦχος 13, Ἀθ. 1937, σελ. 521, Desdèvises, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 330, Α. Struck, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 36, Oberhammer εἰς R.E. III, 304, Μ. Δήμητρα: «Ἀρχ. Ἱστορία τῆς Μακεδονίας», Β, σελ. 39—40, Νικοδήμου «Συναξαριστής», τόμ. Αος, Βενετία 1819, σελ. 253, τόμος Βος, σελ. 313—315, Σωφρ. Σταμούλης («Σωσίπατρος Πύρρος, Βεροϊεύς»): «Δοκίμιον Μακεδονικῆς Ἀγιολογίας», εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ἀθηνῶν, 1912, σελ. 22, Τοῦ αὐτοῦ «Βεροϊακός» ἐνθ. ἀνωτ., Δουκάκη, «Συναξαριστής», τόμος Δ', σελ. 436 κέ. Γ. Κόλια, Ἡ Προβυζ. Θεσσαλονίκη, Ἀθῆναι 1935, σελ. 17—18, Les Cuides Bleus Grèce, Paris 1935, σελ. 558, Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονολογ. Ἠπειρόν, Ἀθ. 1856, Α' τόμος, σελ. 12, W. Wood, The Salonica Front London 1920, σελ. 46, Ἰωακ. Μαρτινιανοῦ, Ἱστορία Μοσχοπόλεως (ἐπιμ. Σ. Κυριακίδου). Θεσσαλονίκη 1957, σελ. 217, Τοῦ αὐτοῦ, Συμβολ. εἰς τὴν Ἱστορίαν Μοσχοπόλεως κτλ. Ἀθῆναι 1939, σελ. 98, Kl. Nicolaïdes, La Macedoine, Berlin 1899, σελ. 33, Τοῦ αὐτοῦ, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ κτλ., τόμος Α, σελ. κα', Νικ. Ἀλεξοπούλου, Μεσαιωνικὴ Πελοπόννησος, σελ. 51, Χρ. Θέμελη: «Ἀρχαὶ καὶ διὰδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Εὐβοίᾳ», εἰς «Ἀρχ. Εὐβοϊκῶν Μελετῶν», τόμος Δ', 1955, σελ. 9, Μ. Μαλούτα: «Τὰ Σέρβια» κτλ. Θεσ/νίκη 1956, σελ. 63, Ἀνθ. Ἀλεξοῦδης: «Σύντομος Ἱστορικὴ περιγραφή τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Βελιγράδιον», Κέρκυρα 1868, σελίς 116, Staufacher—Reiseführer: «Criechenland, Zürich—Frankfurt, σελ. 311, Θ. Παπαθανασίου: «Τὸ Μεσαιωνικὸν Φρούριον τῶν Σερβίων» κτλ. Θεσ/νίκη 1939, σελ. 75.

γαριν, τὸν *Ανθ. *Αλεξούδη, τὸν *Απ. Βακαλόπουλον, Γ. Ζωγραφάκη (ἢ 54), τοὺς E. Kirsten, τὸν W. Kraiker (griechenlandkuud, Heidelbergl 1956) καὶ τὸν X. Θέμελιν τὸ 50 μ.Χ., κατὰ τὸν Holjner τὸ 51, κατὰ τὸν N. Μπουσσούλα καὶ τὸν E. Στεφανόπουλον τὸ 52 μ.Χρ., κατὰ τὸν W. Wood, τὸν Κλ. Νικολαΐδην τὸ 53 μ.Χρ., κατὰ τὸν K. Παπαρηγόπουλον, τὸν N. *Αλεξόπουλον τὸ 53 ἢ 54 μ.Χρ., κατὰ τὸν Γ. Χέρτσβεργ, τὸν Stauffacher τὸ 54 μ.Χρ., κατὰ τὸν Oberhammer τὸ 54 ἢ 55 μ.Χρ. κατὰ τὸ Ἡμερολ. Δυτ. Μακεδονίας τὸ 56 μ. Χρ., κατὰ τὸν Δήμιτσαν τὸ 56—59 μ.Χρ. ὁμοίως καὶ κατὰ τὸν ὀδηγὸν τοῦ Ἐλευθερουδάκη, τὸν M. Bouiller—Ἡλ. Οἰκονομοπούλου, Τρ. Εὐαγγελίδην, κατὰ τὸν E. Renan τὸν Νοέμβριον τοῦ 57 μ. Χρ., κατὰ τὸν Π. Σακελλαρόπουλον τὸ 59 μ.Χρ. ὁμοίως καὶ κατὰ τὴν Θρησκευτικὴν καὶ Χριστιανικὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν καὶ τὴν Ἐμπορ. Ἐγκυκλοπαιδεῖαν ὥς καὶ τὸν Χρ. Ζαλοκώσταν. Κατὰ τοὺς διοργανωτὰς τῶν ἐκδηλώσεων τῶν 1900 ἐτῶν ἀπὸ τῆς κηρύξεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ 51 μ.Χρ. κτλ. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται, πόσον δυσχερὲς εἶναι, νὰ προσδιορίσωμεν τὸ ἔτος τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς τὴν Βέροϊαν. Δυστυχῶς ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς—Ἰατρὸς τὸ ἐπάγγελμα—δὲν χρονολογεῖ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, τὰς ὁποίας ἔγραψεν, ἐνῷ θὰ ἔπρεπε, νὰ πράξη τοῦτο, διότι αἱ πράξεις τῶν ἀποστόλων, πλὴν τῆς θρησκευτικῆς ἀξίας των, ἔχουν καὶ ἱστορικὴν καὶ συντετάγησαν, ὑπὸ μορφήν χρονικοῦ, τὰ διάφορα γεγονότα τοῦ ὁποίου ἦτο ἀπαραίτητον, νὰ παραλληλισθοῦν μὲ τὸν χρόνον γεννήσεως ἢ σταυρώσεως τοῦ Ἰησοῦ.

Κατὰ συνέπειαν κάθε ὑπολογισμὸς τοῦ χρόνου τῶν περιουσιῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἶναι, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, αὐθαίρετος. Πάντως ἐκ γραπτῶν πηγῶν γνωρίζομεν, ὅτι ὡς πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς Βεροίας μνημονεύεται ὁ Ὀνήσιμος, τὸ 61 μ. Χρ. Ὁ μνημονευόμενος, ὑπὸ τοῦ Ἀνθ. Ἀλεξούδη, Κάρπος, ὡς ἐπίσκοπος Βεροίας δὲν εἶναι τῆς Βεροίας τῆς Μακεδ. Ἐλευθερουδάκη, Ἑλλὰς (ὁδηγὸς ταξιδιώτου κ.τ.λ.) 1930, σελ. 606 M. N. Bouillet (μετ. Ἡλ. Οἰκονομοπούλου), Λεξικὸν Ἱστορίας—Γεωγραφίας σελ. 681, Π. Χρήστου, «Μαθήματα Ἑκκ. Ἱστορίας», Θεσφίκη 1959, τόμος α, Ν. Λωρέντη, Νεωτ. Διδ. Γεωγρ. Β'. Βιέννη 1888, σελ. 415, Τρ. Εὐαγγελίδου, Νέα Ἑλλάς, Ἀθ. 1913, σελ. 40, Ἐμπορικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα, τόμ. Α (1933), σελ. 372, Σ. Βουτυρά κτλ. Λεξικὸν Ἱστορ.—Γεωγρ., τόμος Α', σελ. 1119, Ἀλ. Ραγκαβῆ: «Λεξικὸν τῆς Ἑλλ. Ἀρχαιολογίας», Ἀθ. 1888, σελ. 166—167, Χρ. Ζαλοκώστα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 229, 230, Ἡμερολόγιον Δυτ. Μακεδονίας, Α (1960) σελ. 5, Ἀπ. Βακαλοπούλου, «Ἱστορ. Θεσφίκης» Θεσφίκη 1947, σελ. 18, Ἰωαννικίου Μηλιαπούλου (Ἰωάννου), Ἱστορία Βεροίας, Β' βιβλίον (χειρόγραφο) σελ. 3 κέ. καὶ εἰς ἐφημερ. «Ἀστὴρ» (Βεροίας), 305 23—8—1934 κέ.) Εὐαγγ. Στεφανοπούλου: «Ἱστορικόν» κτλ. σελ. 19, Νικ. Μπουσσούλα, «Ἱστορ. τῆς ἐκκ. τῶν Ἀθηνῶν», Ἀθῆναι 1948, σελ. 17—19, Εἰθ. Ἐλευθεριάδου: «Θεσφικαὶς ἄγιοι» Α' 1956, σελ. 7, Νικ. Θεοφίλου: «Ἀλ. Δηλανᾶς» Ἀθ. 1953, σελ. 92, Γεωργ. Ζωγραφάκη: «Θεσσαλονίκη», Θεσφίκη 1959, σελ. 8—9.

δονίας, ἀλλὰ τῆς Θράκης, μὴ συμπεριλαμβανόμενος εἰς τοὺς ἐπισκοπικ. καταλόγους τῆς Βεροίας, ὑπὸ τῶν ἄλλων συγγραφέων. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀ. Ἀλεξούδης, ἄλλου μὲν ⁽³²²⁾ θεωρεῖ αὐτὸν ὡς ἐπίσκοπον τῆς πόλεως Βεροίας τῆς Θράκης (Στάρας Ζαγόρας, Βερόης), ἄλλου ⁽³²³⁾ δὲ ὡς ἐπίσκοπον τῆς πόλεώς μας. Καὶ ἔχει τοῦτο σημασίαν, διότι, ἐὰν εἴχομεν γραπτὰ μνημεῖα, ὅτι ὁ Κάρπος ὑπέγραψε τὸ 50 μ. Χρ., ὡς ἐπίσκοπος τῆς Μακεδονικῆς Βεροίας, θὰ ἠδυνάμεθα αὐτοδικαίως, νὰ θεωρήσωμεν ὡς χρόνον ἀφίξεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τὸ ἀργότερον, τὸ 50 μ.Χρ. ὁπότε θὰ ὑπῆρχεν ἐκκλησία χριστιανική, ἀφοῦ ὑφίστατο καὶ ἐπίσκοπος.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, παρακινηθεὶς ὑπ' ὁράματος, ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Τρωάδα, κατὰ τὴν δευτέραν περιοδεῖαν του, εἰς τὴν Νεάπολιν (Καβάλαν) καὶ Φιλίππους. Ἀμφίπολιν, Ἀπολλωνίαν, Θεσσαλονίκην καὶ τέλος ἔφθασεν εἰς τὴν Βέροϊαν. Ἴδου τί λέγουν αἱ πράξεις τῶν Ἀποστόλων: «Οἱ ἀδελφοὶ ἀμέσως, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτός, ἀπέστειλαν τὸν Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν (ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην) εἰς τὴν Βέροϊαν. Ὁ Παῦλος καὶ ὁ Σίλας κατηνύθυνθησαν εἰς τὴν Συναγωγὴν τῶν Ἑβραίων. Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Βερούας ἦσαν πειὸ καλοπροαίρετοι καὶ ἔτοιμοι ν' ἀκούσουν μὲ προσοχὴν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀποστόλου, μὲ περισσοτέραν προθυμίαν καὶ εὐγένειαν ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ προθυμία των, ν' ἀκούσουν τὰ διδάγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἦτο μεγάλη, ὥστε ἐκάστην ἡμέραν ἐξήταζον μὲ προσοχὴν τὰς Ἀγίας Γραφάς (τὴν Παλαιὰν Διαθήκην), ἐὰν πράγματι, τὰ ὅσα ἔλεγεν ὁ Παῦλος, ἦσαν σύμφωνα μὲ αὐτάς.

Πολλοὶ Ἰουδαῖοι (Ἑβραῖοι) ἐπίστευσαν εἰς τὴν νέαν θρησκείαν, ὅπως καὶ πολλοὶ Ἕλληνες καὶ Ἕλληνίδες, ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατικὴν τάξιν τῆς πόλεως. Ἀλλὰ μόλις οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Θεσσαλονίκης ἔμαθον, ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐδιδάχθη καὶ εἰς τὴν Βέροϊαν, ἦλθον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν (Βέροϊαν) καὶ κατηνύθουνον ἐναντίον τοῦ Παύλου τοὺς ὄχλους τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Ἑθνικῶν, εἰδωλολατρῶν. Εὐθὺς ἀμέσως, τότε οἱ χριστιανοὶ τῆς Βεροίας τὸν ἔστειλαν (τὸν Παῦλον) μακριὰ μὲ συνοδεῖαν, νὰ ὑπάγῃ (βαδίζων) μέχρι τὴν θάλασσαν (καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ ἐπιβιβασθῇ ἐπὶ πλοίου). Παρέμειναν εἰς τὴν Βέροϊαν ὁ Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος. Οἱ Βεροιεῖς, πού συνώδευον τὸν Παῦλον, ἐταξείδευσαν μαζί του μέχρι τῶν Ἀθηνῶν, ἀπ' ὅπου

322. Ἀνθ. Ἀλεξούδης: «Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφή τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως Βελεγράδων». Κέρκυρα 1862, σελ. 110 <...ξ'α' Κάρπος ὁ τῆς ἐν Θράκῃ Βερούας...», ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 423 χειρογράφου τῆς βιβλιοθήκης Ἱερουσαλήμ.

323. Ἀνθίμου Ἀλεξούδης «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι...ΙΖΙ|Βερούας καὶ Ναούσης κτλ» εἰς 6461[13]2[1891 φύλλον τῆς ἐφημερίδος «Νεολόγος Κων/πόλεως», ὡς καὶ (ἀναδημοσίευσας—συμπληρώσας ὑπὸ Μ. Γεδεών) εἰς τὸ Πανελλήνιον λεύκωμα, τόμος Δ' (1927), σελ. 215. (Γ. Χατζηγιάννου).

ἔφυγον, ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Βέροϊαν, μετὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Παύλου πρὸς τὸν Σίλαν καὶ τὸν Τιμόθεον, ὅπως ἔλθουν τὸ ταχύτερον εἰς τὰς Ἀθήνας». Αὐτὰ γράφει ἡ Ἀγία Γραφή.

Ἐν τούτοις προέκυψαν πολλὰ ἐρμηνευτικά ζητήματα, ὅπως εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω (§17). Οἱ βιογράφοι τοῦ Παύλου ὑπέπεσαν εἰς πολλὰ σφάλματα, παντοῖον περιεχομένον. Ὁ Γ. Χέρτσεβεργτ γράφει, ὅτι ἡ Βέροια ἀπέχει (ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην), «μόνον 12 περίπου μίλια». Ὁ Holjner—καὶ τοῦτο εἶναι λυπηρόν—εἶναι ἀνακριβὴς καὶ περιπίπτει εἰς βασικά λάθη. Οὕτω γράφει (³²⁴) «...ἔσται ἀπὸ δὲ δεκά ὡρη πορεία ἔφθασαν τὴν ἄλλῃ μέρα στὴν ἡσυχὴ Βέροια, στὴν τρίτῃ διοικητικὴν περιοχὴν τῆς Μακεδονίας. Σ' αὐτὴν τὴν ἀπόμερη ὁρεινὴ πόλιν, ποὺ ἔχει γραφικὰ τοποθετηθῇ στοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου καὶ ποὺ τὴν διασχίζουν κρυστάλλινες πηγές, κυλοῦσε ἡσυχὴ ἡ ζωή. Στὴν ἀσκητικὴ μοναξιά τῶν ἀμπελώνων καὶ ἐλαιῶνων τῆς, ὁ ἀπλοῖκός αὐτὸς λαὸς τῶν ἐργατῶν, τῶν χωρικῶν καὶ τῶν λατόμων, ποὺ ἐργαζόταν στὰ λατομεῖα τοῦ Ὀλύμπου...» Παρατηροῦμεν, λοιπόν, ὅτι ἡ ἀπόστασις Βεροίας—Θεσσαλονίκης δὲν εἶναι 12, ἀλλὰ 15 ὥραι, (75:5=15), ὅτι ἡ Βέροια δὲν εἶναι ὁρεινὴ πόλις, ὅτι δὲν εὐρίσκεται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου (!), ὅτι δὲν ἔχει ἐλαιώνας, διότι τὸ κλίμα δὲν εὐνοεῖ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν, ἀλλὰ ἐλαχίστας ἐλαίας, ὅτι ὁ λαὸς τότε, μᾶλλον ἦτο γεωργικός, πολὺ δὲ περισσότερον δὲν ἐργάζετο εἰς τὰ λατομεῖα τοῦ Ὀλύμπου. Ἡ φιλολογία, ἡ φαντασία, πολλάκις λησμονοῦν τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἱστορικῶν κειμένων, τὰ ὅποια δὲν ἐπιδέχονται ἐπιπολαίας καὶ φαντασιώδεις προεκτάσεις καὶ ἀναλύσεις.

Ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων ἐξάγονται μερικαὶ σπουδαῖαι πληροφορίες:

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀφίχθη, μᾶλλον, εἰς τὴν Βέροϊαν ἡμέραν Σάββατον, διότι κατηνύνηται ἀμέσως πρὸς τὴν Συναγωγὴν τῶν Ἰσραηλιτῶν, ὅπου οὗτοι συνήρχοντο μόνον τὸ Σάββατον. Εἰς τὴν Βέροϊαν ὑπάρχον Ἰουδαῖοι (Ἑβραῖοι), ἐφόσον δὲ ἀναφέρεται καὶ ἡ Συναγωγὴ αὐτῶν, εἶναι ἐπιτρεπτόν, νὰ ὑποθεθῇ, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τούτων θὰ ἦτο σημαντικός. Ἐκ τῆς ὑπάρξεως μεγάλου ἀριθμοῦ Ἰουδαίων εἰς τὴν Βέροϊαν ἀποδεικνύεται, ὅτι τὸ ἐμπόριον ἦτο ἀνεπτυγμένον, διότι, ὥς γνωστὸν, οἱ Ἑβραῖοι ἀσχολοῦνται, κατ' ἀποκλειστικότητα σχεδόν, μετὰ τὸ ἐμπόριον. Θὰ πρέπει, νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ Ἑβραῖοι τῆς πόλεως ἡσυχολοῦντο, ἰδίως, μετὰ τὸ ἐμπόριον τῶν Δημοτικῶν, μετὰ τὸ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον καὶ μετὰ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀργυραμαιβού.

Οἱ Ἰουδαῖοι (Ἑβραῖοι) τῆς Βεροίας δὲν ἐπέδειξαν τὸν φανατισμὸν

324. J. Holjner, ἔνθ. σελ. 207—208.

τῶν ὁμοφύλων των τῆς Θεσσαλονίκης. Μὲ καλὴν διάθεσιν ἤκουσαν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Παύλου καὶ ὄχι μάλιστα μόνον τὸ Σάββατον, ἀλλὰ καὶ κάθε ἡμέραν. Ἐκατηχούντο μὲ πολλὴν προθυμίαν, ἐρευνῶντες μὲ πολλὴν προσοχήν, ἐὰν ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου συνεφώνει μὲ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, μὲ τὰ γραπτὰ τῶν Προφητῶν, περὶ τοῦ Μεσσίας.

Τὰς κατηχήσεις τοῦ Ἀποστόλου δὲν παρηκολούθουν μόνον οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες (Ἑθνικοὶ) καὶ αἱ Ἑλληνίδες καὶ μάλιστα τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως, ἴσως, διότι οἱ λοιποὶ κάτοικοι τῶν κατωτέρων τάξεων ἦσαν ἀπησχολημένοι μὲ τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ ἐπιουσίου καὶ δὲν εἶχον χρόνον διαθέσιμον, διὰ ν' ἀκούσουν τὸν Ἀπόστολον τῆς νέας θρησκείας. Ἀλλὰ οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης ἐπληροφορήθησαν, ὅτι ὁ Παῦλος ἐδίδασκε τὴν νέαν θρησκείαν εἰς τὴν Βέροϊαν.

Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος παρέμεινεν ἀρκετὰς ἡμέρας εἰς τὴν πόλιν μας, ὥστε νὰ ᾔτο δυνατόν, ν' ἀντιπαραβάλουν οἱ κατηχούμενοι «τὸ καθ' ἡμέραν» τὰς γραφὰς καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, νὰ πιστεύσουν πολλοί, νὰ πληροποιηθοῦν οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Θεσσαλονίκης τὴν καρποφορίαν τῆς νέας θρησκείας καὶ ν' ἀποφασίσουν, νὰ ἔλθουν εἰς τὴν Βέροϊαν.

Εἶναι πιθανόν, μάλιστα, νὰ ἐχρειάσθησαν 1—2 ἡμέραι, διὰ νὰ κατορθώσουν οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης, νὰ πείσουν τοὺς ἄλλους καὶ νὰ τοὺς διαθέσουν κατὰ τοῦ Παύλου. Νομίζομεν, ὅτι πρέπει, νὰ σημειωθῇ μία λεπτομέρεια: Αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (Εὐαγγ. Λουκᾶς) γράφουν, ὅτι οἱ Θεσσαλονικεῖς Ἰουδαῖοι ἐξήγειραν τοὺς ὄχλους καὶ οὐχὶ τὸν ὄχλον. Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν, ὅτι οἱ Ἑβραῖοι τῆς γείτονος προσεπάθησαν, νὰ διαθέσουν κακῶς, ἐναντίον τοῦ Παύλου, ὄχι μόνον τοὺς ὁμοθρήσκους καὶ ὁμοφύλους των τῆς Βεροίας, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰδωλολάτρας, εἴτε διότι ᾔθελον, νὰ ἐπιτύχουν μεγαλυτέραν ὀχλαγωγίαν, εἴτε ἐπειδὴ οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Βεροίας ἦσαν μὲν ἀρκετοί, διὰ νὰ διατηροῦν καὶ Συναγωγὴν, ἀλλὰ ὄχι ὅσοι ἐχρειάζοντο, διὰ τὴν δημιουργίαν καταλλήλου συγκεντρώσεως, εἴτε ἀκόμη διότι εἰς μεγάλος ἀριθμὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς Βεροίας δὲν συμφώνει μὲ τοὺς ταραξίας Θεσσαλονικεῖς.

Τέλος οἱ Ἰουδαῖοι τῆς γείτονος ἐπέτυχον τὸν σκοπὸν των. Οἱ Χριστιανοὶ τῆς Βεροίας ἐφοβήθησαν, ὅτι ὁ Παῦλος θὰ ἐκινδύνευε καὶ μὲ τιμητικὴν συνοδείαν τὸν ἔστειλαν μακριὰ ἀπὸ τὴν πόλιν. Ἡ συνοδεία ἐβάδισε, μέχρι νὰ φθάσῃ εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐκεῖ ἐπεβιβάσθη εἰς πλοῖον καὶ ὅλοι μαζύ, ὁ Παῦλος καὶ οἱ Βεροιεῖς πιστοὶ Χριστιανοί, ἔφθασαν εἰς τὸ Φάληρον ἢ τὸν Πειραιᾶ καὶ τελικῶς ἀνέβησαν εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἰς τὴν Βέροϊαν εἶχον μείνει οἱ μαθηταὶ τοῦ Παύλου, Σίλας καὶ Τιμόθεος, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔστειλε μήνυμα ὁ Ἀπόστολος, μὲ τοὺς ἐπιστρέψαντας Βεροιεῖς, καὶ τοὺς ἔλεγε, νὰ μεταβοῦν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅταν τὸ δυνατόν συντομώτερον.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Θεσσαλονίκης ἐστρέφοντο ἰδίως κατὰ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, διότι, ἐνῶ οἱ Χριστιανοὶ τῆς Βεροίας ἐφρόντισαν, ν' ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν πόλιν τὸν Παῦλον, ἐν τούτοις ἐκράτησαν μαζύ των τοὺς μαθητὰς τοῦ Ἀποστόλου, Σίλαν καὶ Τιμόθεον, οἱ ὅποιοι φαίνεται, ὅτι δὲν ἐκινδύνεον καὶ ἄρα δὲν ἐδιώκοντο.

Δὲν γνωρίζομεν, ποῦ στηρίζεται ὁ Χρ. Ζαλοκώστας ⁽³²⁵⁾ γράφων, ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος παρέμεινεν εἰς τὴν Βέροϊαν 10 ἡμέρας. Ὁ Μητροπ. Ἀλέξανδρος Δηλανᾶς ⁽³²⁶⁾ γράφει, ὅτι: «Ἐδῶ (εἰς τὴν Βέροϊαν, δηλαδή) ὁ Μέγας Ἀπόστολος, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἀρχαιότατον χειρόγραφον τοῦ δευτέρου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος τῆς ἐνταῦθα ἀρχαιοτάτης Ἰουδαϊκῆς Συναγωγῆς ἔμεινε πολλὰς ἡμέρας διῆλθε τὰς ἀγνιάς καὶ ρύμας τῆς πόλεως, ἠκούσθη πολλάκις ἡ Ἱερὰ καὶ ἡχηρὰ φωνή του..» Ἀγνοοῦμεν τὸ χειρόγραφον τοῦτο. Ὁ Holjner ⁽³²⁷⁾ μνημονεύει παράδοσιν, σωζομένην εἰς τὴν Βέροϊαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Παῦλος μετὰ τὴν συνοδείαν του ἐβράδισε μέχρι τῆς Μεθώνης, περνώντας ἀπὸ τὸ Αἰγίνιον καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἔφυγε μετὰ πλοῖον. Ἡ λαϊκὴ φαντασία ἔπλασε καὶ τὸν μῦθον, ὅτι οἱ Βεροιεῖς διὰ κοφινίων κατεβίβασαν, κρυφίως ἔξω τοῦ τείχους, τὸν Ἀπόστολον καὶ τὴν συνοδείαν του. Βεβαίως ἡ πόλις εἶχε τείχος, πλὴν ὅμως δὲν νομίζομεν, ὅτι ὁ Παῦλος ἐκινδύνευσεν τόσον, ὥστε νὰ λάβῃ χώραν παρόμοιος τρόπος φυγῆς. Ὁ Παῦλος ἔφυγε, μᾶλλον, διὰ νὰ μὴ δημιουργηθοῦν ταραχαί, ἄφησε δὲ πρὸς θεμελίωσιν τοῦ ἔργου του τοὺς δύο ἀγαπητοὺς του συνεργάτας, τὸν Σίλαν καὶ τὸν Τιμόθεον.

* *

Τὸ Βῆμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: Ἀπὸ ποίου, ὅμως, σημείου ὠμίλησεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος πρὸς τοὺς Βεροιεῖς; Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ Συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων, ὅπου κατηνύνηθη ὁ Παῦλος καὶ οἱ συνοδοὶ του, μόλις ἔφθασαν εἰς τὴν Βέροϊαν, εὗρίσκετο ἔξωθεν τῆς πόλεως. Αἱ πράξεις τῶν Ἀποστόλων (Εὐαγ. Λουκᾶς) γράφουν, ὅτι: «εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπήγεσαν». Τὸ ρῆμα «ἀπήγεσαν» (γ' πληθ. πρόσωπ. παρτατ. ἢ ἀορίστου, ὅπως ἐδῶ, τοῦ ρήματος ἀπειμ, ἀπῆειν=ἀπέρχομαι, ὑπάγω, ἀναχωρῶ) ἔχει τὴν ἐννοίαν τοῦ ἀπέρχομαι, ἀπῆλθον καὶ μᾶλλον δίδει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἡ Συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων δὲν εὗρίσκετο ἐντὸς τῆς Βεροίας ⁽³²⁸⁾.

Δὲν ἔχομεν ἄλλην γραπτὴν μαρτυρίαν διὰ τὸν χρόνον, ὅπου ἐδίδαξεν ὁ Παῦλος. Κατ' ἀρχὴν τίθεται τὸ ἐρώτημα, ἐὰν ὁ Ἀπόστολος ἐδίδασκε συνεχῶς εἰς τὴν Συναγωγὴν, ἡ ὁποία ἔκειτο ἔξωθεν τῆς πόλεως. Τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὴν διδασκαλίαν ἐπίστευσαν ὄχι μόνον Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ καὶ Ἕλλη-

325. Χρ. Ζαλοκώστας, Τὸ περιβόλι τῶν θεῶν κ.τ.λ. σελ. 230.

326. Νικίου Θεοφίλου, Ἀλέξανδρος Δηλανᾶς, Ἀθήναι 1953, σελ. 92-93.

327. ἐνθ. ἀνωτέρω, σελ. 208.

328. Πυβλ. Π. Ν. Τρεμπέλα: Ὑπόμνημα κτλ. ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 479.

νες ειδωλολάτραι, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸν κανόνα, ὅτι ἡ συνάθροισις τῶν Ἰουδαίων ἐγένετο μόνον ἕκαστον Σάββατον, ἐνῶν ἡ διδασκαλία τοῦ Παύλου ἐκηρύχθη εἰς τὴν Βέροϊαν «τὸ καθ' ἡμέραν», μᾶς ὠθοῦν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Ἀποστόλος Παῦλος ἐδίδασκε διὰ πρώτην φοράν μὲν εἰς τὴν Συναγωγὴν, κατὰ δὲ τὰς ἐπομένας ἡμέρας ἐχρησιμοποίησεν ἄλλον, ὑπαίθριον ἢ μὴ, τόπον, διὰ νὰ κατηχήσῃ τοὺς ἀκροατάς του, οἱ ὅποιοι ἦσαν διαφόρων φυλῶν καὶ θρησκευμάτων.

Εἶναι ἀπίθανον, νὰ ἐγένετο ἡ διδασκαλία συνεχῶς εἰς τὴν Συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, διότι ἡ συνεχὴς χρησιμοποίησις ταύτης, ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, θὰ ἐσήμαινε τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας καὶ τὴν καθολικὴν ἀποδοχὴν τῆς νέας θρησκείας, ἄνευ ἐπιφυλάξεων. Ἐπίσης μία παρομοία ἀποψις θὰ ἐδημιούργει καὶ ἄλλας ἀπορίας, ὅπως, ἐὰν ἦτο δυνατόν, νὰ προσέρχωνται καὶ συζητοῦν καὶ οἱ Ἕλληνες ειδωλολάτραι εἰς τὴν Συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, οὐχὶ διὰ ν' ἀσπασθοῦν τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν, ἀλλὰ ἀντιθέτως, διὰ νὰ μυηθοῦν εἰς τὴν θρησκείαν, ἡ ὁποία ἐδίδασκε τὴν ἀγάπην, ἀντὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ δόγματος τῆς ἀντεκδικήσεως («ὁδόντα ἀντὶ ὁδόντος»). Κατὰ συνέπειαν ὁ τόπος, ὅπου «τὸ καθ' ἡμέραν» ἐδιδάχθη ὁ λόγος τοῦ Ναζωραίου, ἦτο διάφορος τῆς Συναγωγῆς, ὅπου ἠκούσθη τὸ πρῶτον τὸ ἐλπιδοφόρον μήνυμα τῆς ἀγάπης. Ἀλλὰ ποῖον ἦτο τὸ μέρος αὐτό;

Ἡ παράδοσις λέγει, ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὁμίλει ἀπὸ τοῦ γνωστοῦ «Βήματος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου».

Τὸ βῆμα τοῦτο εὑρίσκεται εἰς τὴν θέσιν, ἡ ὁποία ἐλέγετο ἄλλοτε «Τὰ πολ-

Ἡ περιοχὴ τοῦ «Βήματος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», ὡς Νεκροταφεῖον ἐπὶ Τουρκοκρατίας («Μουσάλα»), κατὰ πολυαῖαν φωτογραφίαν (βλ. σημειώσεις 330 καὶ 329 τῆς 177 σελίδος).

Τὸ «Βῆμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», μετὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, κατὰ φωτογραφίαν τῆς ἐποχῆς. Διακρίνονται οἱ κλίμακες τοῦτου καὶ κυπάρισσοι (Δι' αὐτὸ ἐλέγετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων «Τὰ πολλὰ τὰ κυπαρίσσια». Βλέπε σελ. 177.)

λά τὰ κυπαρίσσια» ἢ (Τουρκιστί) «Μουσάλα», εἰς τὴν Τουρκικὴν συνοικίαν, ἐπὶ Τουρκοκρατίας βεβαίως. [«Τσιαλικ ἢ Τσαλαϊκ μαχαλᾶ».] Ἡ λέξις «μουσάλα» προέρχεται ἐκ τῆς τουρκικῆς λέξεως «μασάλ», ποὺ σημαίνει τόπον συνεδριάσεων, ὁμιλιῶν. ⁽³²⁹⁾ Οἱ Τοῦρκοι συνεδρίαζον ἐκεῖ διὰ τὴν ἐπίλυσιν ζητημάτων, πολιτικοῦ ἢ θρησκευτικοῦ περιεχομένου. Αἱ συζητήσεις ἐγένοντο, συνήθως, τὴν νύκτα, διὰ νὰ μὴ τὰς ἀντιλαμβάνωνται οἱ Χριστιανοί. Οἱ Τοῦρκοι ἐχρησιμοποιοῦν τὴν περιοχὴν, ὡς Νεκροταφεῖον ⁽³³⁰⁾. Οἱ Βεροιεῖς τὴν ὠνόμαζον «Τὰ πολλὰ τὰ Κυπαρίσσια», διότι ἡ περιοχὴ εἶχε 30—40 κυπαρίσσους, αἱ ὁποῖαι ἐκόπησαν πρὸ 40ετίας, ὅταν κατωκλήθη ἡ ἔκτασις αὕτη.

Τὸ «Βῆμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου» ὡς εἶχε διαμορφωθῇ μεταπολεμικῶς.

Τὸ «Βῆμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου» ὅπως εἶναι σήμερον (Δὲν ἀπεπερατώθη εἰσέτι. Ἡ πρωτοβουλία πρὸς ἀνέγερσιν τούτου ὀφείλεται εἰς τὴν, ἐκ Θεσσαλονίκης, δ. Ὑλγαν Μιχαηλίδου. Τὸ πλῆρες σχέδιον τούτου καὶ τοῦ περὶ χώρου δημοσιεύεται εἰς τὸ τέλος τοῦ β' τόμου τοῦ ἀνὰ χειρὸς βιβλίου μας).

Ἡ παράδοσις ἀναφέρει, ὅτι, μέχρι τοῦ 1850, ἀπέναντι τοῦ Βήματος, ὅπου σήμερον ὑπάρχει τὸ Τουρκικὸν τέμενος, ἀριστερὰ τοῦ 3ου—4ου Δημοτικοῦ σχολείου, ὑπῆρχε ναὸς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Τὴν παράδοσιν ταύτην εἶδομεν δημοσιευμένην καὶ εἰς τὴν ἡμερησίαν «Ἀστὴρ» τῆς Βεροίας ⁽³³¹⁾. Ὁ Μητροπολίτης (Ἐλευθεροπόλεως καὶ πρώην Βεροίας) Σωφρόνιος Σταμούλης ⁽³³²⁾ ἠμφεσβήτησε τὴν ὁρθότητα τῆς ἀπόψεως ταύτης, ὅποτε ἐπληρο-

329. Κατ' ἀφήγησιν τοῦ Κ. Βαφείδου, Ἀν. Θωμαΐδου, (Ἴζετ βέη). Βλ. καὶ Δελτίον Χριστιαν. Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Θ' (ἐπιμ. Γ. Λαμπάκη), σελ. 11 καὶ Ἰωαννίκιον Μηλιόπουλον εἰς ἐφημ. «Ἀστὴρ» φύλλ. 305]192 τῆς 23-8-1934.

330. Γ. Φίλαρετου—Δ. Βασιλειάδου: Ἐθνικὸς ὁδηγὸς τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, ἔτος 1ον, τεύχος 1ον (1919), σελ. 8, ἐγθα καὶ φωτογραφία, ἡ ὁποία καὶ ἀναδημοσιεύεται εἰς τὸ ἀνὰ χειρὸς βιβλίον μας, σελ. 176, ἀνωτέρω.

331. Ἐφημερίς «Ἀστὴρ» (Ι. καὶ Α. Γούναρη), φύλλον 149]36 τῆς 22]7]1931, σελ. 2, χρονογράφημα τοῦ «Λυκίσκου».

332. Ἐπιστολὴ τοῦ, εἰς «Ἀστὴρα» 152]39 τῆς (12]8]1931.

λούθησε θερμοτέρα υποστήριξις ταύτης³³³, βάσει δύο επιχειρημάτων, ἥτοι: «1) Κατ' ἀρχὴν οἱ Τούρκοι, ἄνευ ἐξαιρέσεως, κατελάμβανον καὶ μετεσχημάτιζον εἰς τεμένη τοὺς ἐξέχοντας καὶ περικαλλεῖς Ναοὺς τῶν χριστιανῶν, ὡς ἔπραττον καὶ οἱ χριστιανοὶ τῶν πρώτων χρόνων μετὰ τὴν ἐπικράτησιν των, μεταβάλλοντες τοὺς Ναοὺς καὶ τοὺς βωμοὺς τῶν εἰδώλων εἰς οἴκους προσευχῆς. Ἀρχαῖος Γεωγράφος ἱστορεῖ, ὅτι ἐντὸς τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀπ. Παύλου, ἐσώζετο βωμὸς ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ Ναοῦ καὶ ὁ βωμὸς αὐτὸς ὑφίστατο μέχρι πρὸ 80 ἐτῶν ἐν τῷ τεμένει, ὡς βεβαίουν γέροντες Βερ(ρ)οιεῖς. Εἰς τὸν νάρθηκα ὑπάρχοντων ἐντοιχισμέναι πλάκες, φέρουσιν ἐπιγραφὰς ἀρχαίας. Αὐτὴ ἡ εὐλαβὴς διάσωσις ἐπὶ τόσους αἰῶνας τῶν καταρριφθέντων ἐσχάτως κυπαρίσσω, τοὺς ὁποίους μνημονεύει ἐπίσης ὁ ἴδιος γεωγράφος εἶναι ἄμαχον τεκμήριον. 2) Ὁ Ἀπ. Παῦλος εὐηγγελίζετο ἐν ἐκάστη πόλει ἀπὸ τῆς συναγωγῆς, ἥ ὑφισταμένη δὲ καὶ διασωθεῖσα παρὰ τὸ Βῆμα κόγχη, τὴν ὁποίαν σκληροὶ «ἀντίστοιχοι καὶ μᾶλλον εὖ ἄμουςοι»

διανοούμενοι ἐξήλειψαν κατὰ τὸ 1924, διὰ νὰ διαμορφώσουν τὸν ἱερὸν χώρον εἰς γυμναστήριον, εἰς τὸ νεώτερον «Κλωτσοσκοῦφι», μαρτυρεῖ, ὅτι ἐκεῖ ἦτο συναγωγή. Τὴ φυσικώτερον λοιπὸν νὰ ἐγείρουν οἱ φωτισθέντες καὶ εὐσχημονες Βερ(ρ)οιεῖς εἰς τὸν ἐγγύτατα ὠραῖον χώρον τὸν Ναὸν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου;». Εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην εὐρίσκοντο ἑπτὰ κλίμακες, ἐξ ὧν ἡ μία μικρά. Ὑπῆρχε Ναῖδριον μὲ τρεῖς μικροὺς θόλους, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ κεντρικὸς ἦτο μεγαλύτερος. Εἰς τὸν θόλον αὐτὸν εὐρίσκειτο εἰκὼν, φέρουσα τὴν Τουρκικὴν χρονολογίαν 1100 (=1855). Ἀριστερὰ τοῦ Βήματος ὑπάρχει τέμενος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν παράδοσιν—ὡς ἐσημειώθη ἀνωτέρω—ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

Τὸ Τουρκικὸν Τέμενος «Μεν-δρεπέ», τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ἀριστερὰ τοῦ «Βήματος» τοῦ Ἀποστόλου Παύλου» ὡς ἦτο μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Βεροίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τοῦτο κατὰ τὴν παράδοσιν ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν θεμελίων Παλαιο-Χριστιανικοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. (Βλέπε σελίδ. 177 καὶ ἐπ.)

333. Ἐφημερίς «Ἀστὴρ» φύλλον 153/40 τῆς 19/8 1931 ἀρθρον τοῦ «Λυκίσκου» μετὰ τίτλον: «Οὐδεμία ἀμφιβολία Σεβασμώτατε». Πιθανώτατα, ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Λυκίσκος» ἐκρύπτετο ὁ Διδάσκαλος Ἑμμ. Ζάχος. Ὁ κ. Στ. Ζάχος μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι ὁ πατὴρ του, ὁ ἐξαίρετος, ἀείμνηστος Διδάσκαλος Ἑμμ. Ζάχος, εἶχε συγγράψει εἰδικὴν μονογραφίαν, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεδείκνυνεν, ὅτι εἰς τὴν θέσιν, ὅπου σήμερον ὑπάρχει τὸ Τέμενος, προὔπηρχε Ναὸς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ἡ μελέτη αὕτη ἀπωλέσθη, δυστυχῶς.

Τὸ ἀρχαῖον τεῖχος τῆς πόλεως διήρχετο 20-50 μέτρα ἀνατολικότερον τοῦ τεμένους καὶ τοῦ Βήματος καὶ κατὰ συνέπειαν, συνδέοντες τὰς παραδόσεις καὶ τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ἀποδεχόμεθα, ὅτι, ὅπου σήμερον εὐρίσκεται τὸ Βῆμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ περίξ αὐτοῦ εἰς ἀκτῖνα 50 μέτρων περίπου, εὐρίσκετο ὁ τόπος, ὅπου ὁ Παῦλος ἐδίδασκεν. Εἶναι ἀκόμη δυνατόν, νὰ παραδεχθῇ κανεῖς, ὅτι ἐκεῖ ἔκειτο ἡ Συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων,

Μία παλαιὰ φωτογραφία ἐπὶ Τουρκοκρατίας κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ 20ου αἰῶνος. Εἰς τὸ βάθος δεξιὰ διακρίνεται τὸ τέμενος «Μενδρεσέ» καὶ πρὸ τούτου τὸ ἡμιτελές, τότε, κτίριον, τὸ ὁποῖον σήμερον χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ 3ου—4ου καὶ 10ου Δημ. σχολείου Βεροίας. Ἀριστερὰ τῆς εἰκόνης διακρίνεται ὁ Μιναρὲς ἐτέρου Τζαμίου, τὸ ὁποῖον δὲν ὑφίσταται πλέον (εὐρίσκετο μᾶλλον ὅπου σήμερον τὰ καταστήματα κ.τ.λ. τοῦ συμβολαιογράφου κ. Ἀ. Μανωλίδου).

διότι εἶναι δυνατόν, νὰ ἦτο ὁ χώρος οὗτος πλησίον τῆς Συναγωγῆς, ἥτοι ἐπὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν 50 καὶ πλέον μέτρων νὰ συνυπῆρχον ἡ Συναγωγὴ καὶ ὁ ὑπαίθριος (ἢ μὴ) τόπος τῶν κατηχήσεων τοῦ Παύλου. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν πρέπει, νὰ δεχθῶμεν—ἐλλείψει ἀντιθέτων πληροφοριῶν—ὅτι, ὅπου κεῖται τὸ «Βῆμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου», ἐκήρυξεν οὗτος, διότι δὲν δικαιολογεῖται ἄλλως ἡ ἐμμονὴ τῶν κατοίκων, νὰ θέτουν δηλ. τὸ Βῆμα τοῦτο εἰς θέσιν, ἡ ὁποία ἐπὶ 500 χρόνους περίπου ἀνῆκεν, ἐν τούτοις, εἰς Τουρκικὴν συνοικίαν.

Γεννᾶται ὁμως τὸ ἐρώτημα: Εἶναι πράγματι τὸ παρὰ τὸ «Βῆμα» Τουρκικὸν τέμενος ἐκτισμένον ἐπὶ παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου; Ἄν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι εἰς τὴν πόλιν ὑπῆρχον 72 καὶ πλέον ἐκκλησίαι, πολλὰ τῶν ὁποίων ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὸν αὐτὸν Ἅγιον π.χ. τὸν Ἅγιον Νικόλαον, εἶναι ὄχι μόνον ἐπιτρεπτόν, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον, νὰ ὑποθέσῃ κανεῖς, ὅτι ἀσφαλῶς οἱ Βεροεῖς, ὑπερμέτρως εὐλαβεῖς, δὲν θὰ ἐλησμόνησαν καὶ τὸν πρῶτον Σαῦλον, διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ὁποίου, εἰς

τὴν πόλιν των, ἦσαν πάντοτε ὑπερήφανοι, μνημονευθέντες ἐξ ἄλλου κολαυτικώτατα εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν.

Εἶναι, ἐπίσης, δυνατόν τὸ τέμενος τοῦτο, νὰ ἐθεμελιώθη ἐπὶ ἀρχαίου Ναοῦ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Παύλου, διότι καὶ εἰς τὴν Βέροϊαν οἱ Τοῦρκοι μετέτρεψαν χριστιανικὰς ἐκκλησίας εἰς τέμενη. Βεβαίως ὑφίστανται ἐκκλησίαι, αἱ ὁποῖαι φέρουν (= Παλαιὰ καὶ Νέα Μητρόπολις) τὸ ὄνομα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἀλλὰ (ἔχι μόνον τούτου) καὶ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, συγχρόνως. Τέλος δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἐσφαλμένως καὶ μὲ πολλὴν ἄγνοϊαν γράφει ὁ Π. Ἀραβαντινός⁽³⁴⁾, ὅτι: «... Ἡ Βέροια (ὡς οἱ κάτοικοί της κατὰ πα ρ α δ ο σ ι ν δοξάζουσιν) ἠξιώθη, ἵνα ἴδῃ ἐντὸς αὐτῆς τὸν μέγαν κήρυκα τοῦ θείου λόγου», διότι τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Παύλου δὲν τὴν μνημονεύει μόνον ἡ πα ρ α δ ο σ ι ς, ἀλλὰ καὶ αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων.

ΧΩΡΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΑΣΗ
32. ΣΩΠΑΤΡΟΣ ἢ ΣΩΣΙΠΑΤΡΟΣ, Ο ΒΕΡΟΙΕΥΣ ΜΑΘΗΤΗΣ
ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΙ Ο ΑΓΙΟΣ.

Ἐν ἄλλο ἐπίμαχον ζήτημα, πὺν προέκυψεν ἐκ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, εἶναι, ἐὰν ὁ Παῦλος ἐπεσκέφθη μίαν ἢ περισσοτέρας φορὰς τὴν Βέροϊαν. Εἶναι ἀναμφισβήτητον γεγονός, ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος διῆλθε τοῦλάχιστον τρεῖς ἐκ τῆς Μακεδονίας. Κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψίν του (δευτέρα περιοδεία) ἀπὸ τὴν Τροάδα ἐπῆγεν εἰς τὴν Σαμοθράκην, Φιλίππους, Ἀμφίπολιν, Θεσσαλονίκην, Βέροϊαν (ιβ', 10-15) καὶ ὕστερον ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας, καταλήξας εἰς τὴν Κόρινθον. Κατὰ τὴν τρίτην περιοδείαν του ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Πράξεις Ἀποστόλων κ' 1-4), προερχόμενος ἀπὸ τὴν Ἐφεσον, ἔφθασε τελικῶς εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ κατέληξεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἔμεινε τρεῖς μῆνας, ἐπιστρέψας πάλιν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Κατὰ τὴν τρίτην διέλευσίν του ἐκ τῆς Μακεδονίας καὶ δὴ ἐκ τῆς Βεροίας «συνηκολούθει (δέ) αὐτὸν μέχρι τῆς Ἀσίας Σώπατρος ὁ Βεροιαῖος» (Πρ. ἀποστ. κεφ. κ, 4). Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ὁ Παῦλος διῆλθεν ἀ ν α μ φ ι σ β η τ ῆ τ ω ς δύο φορὰς καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τρεῖς ἐκ τῆς Βεροίας. Πότε, λοιπόν, συνέβησαν αἱ τρεῖς διελεύσεις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐκ Βεροίας;

Κατὰ τὸν Ε. Ρενάν, Ἀνθ. Ἀλεξούδην καὶ Γ. Ζωγραφάκην ἡ τρίτη ἐπίσκεψις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς Μακεδονίαν ἐγένετο τὸ 57 μ. Χρ. Κατὰ τὸν Α. Ἀλεξούδην ἡ δευτέρα διέλευσις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐκ Μακεδονίας ἐγένετο τὸ 55-56 μ. Χρ.

Ἀνακεφαλαιοῦντες παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ πρώτη διέλευσις τοῦ Ἀποστό-

³⁴ Π. Ἀραβαντινοῦ: Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, Α' τόμος, Ἀθήναι 1856 σελ. 12.

λου Παύλου, ὁπότε καὶ ἐκηρύχθη ἡ νέα θρησκεία, ἐκ Βεροίας θὰ ἔλαβε χώραν τὸ 50 ἢ 51 μ. Χρ., ἡ δευτέρα τὸ 56 μ. Χρ., καὶ ἡ τρίτη τὸ 57 μ. Χρ., ὁπότε τὸν Ἀπόστολον ἠκολούθησε καὶ ὁ μαθητὴς του ἐκ Βεροίας Σώπατρος.

**

Οἱ Συναξαρισταὶ τοῦ Νικοδήμου, Δουκάκη καὶ Μ. Γαλανοῦ γράφουν, ὅτι ὁ Σωσίπατρος κατήγετο ἐκ τῆς Ἀχαΐας ⁽³³⁵⁾. Ὁ Νικοδήμος μάλιστα γράφει, ὅτι κατήγετο ἀπὸ «τὴν Λιβαδίαν», ἐννοῶν, ὡς φαίνεται, τὴν Λεβαδίαν τῆς Βοιωτίας, ἡ ὁποία ὅμως δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν Ἀχαΐαν. Ἄς ἴδωμεν, τί γράφεται εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην. Ὁ Παῦλος κατὰ τὴν τρίτην περιοδείαν του, ὅπως ἐσημειώθη ἤδη, καὶ μάλιστα ἐπιστρέφων ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ κατευθυνόμενος πρὸς τὴν (Μ) Ἀσίαν, ἐδέχθη εἰς τὴν συνοδείαν του καὶ τὸν Σώπατρον, τὸν Βεροιαῖον. Οὗτος ἦτο Ἕλλην καὶ τοῦτο συνάγεται, διότι ἀναφέρεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς του, ὅπως ἐγίνετο διὰ τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλὰ αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, τὰς ὁποίας ἔχομεν ὑπ' ὄψιν μας, δὲν ἀναφέρουν τοῦτο, ἦτοι (Κεφ. κ, 4): «Σώπατρος ὁ Βεροιαῖος» καὶ οὐχὶ «Σώπατρος Πύργου Βεροιαῖος». Ἡ λέξις Πύργου φαίνεται, ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὸ πρωτότυπον κείμενον τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Ὁ Ν. Τρεμπέλας γράφει σχετικῶς ⁽³³⁶⁾: «Αὐθεντ. γραφὴ Σώπατρος Πύργου Βεροιαῖος. Μόνος ἐν τῇ Κ(αὶνῇ) Δ(ιαθήκῃ) κατὰ τὸ Ἕλλην. ἔθος διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς ὀνομάζεται, ἵσως διότι ἀνῆκεν εἰς εὐγενῆ οἶκον». Εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς Ἀγίας Γραφῆς (Καινῆς Διαθήκης) δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ Σωπάτρου. Ἀλλὰ εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου [Κεφ. ιστ', 21: «Σὺς ἀσπάζονται ὁ Τιμόθεος ὁ συνεργός μου, καὶ Λούκιος καὶ Ἰάσων καὶ Σωσίπατρος καὶ οἱ συγγενεῖς μου»] ὁ Παῦλος στέλλει χαιρετισμοὺς πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς Ρώμης καὶ ἐκ μέσους—μεταξὺ τῶν ἄλλων—τοῦ «συγγενοῦς του Σωσιπάτρου».

Ὅρθῶς γίνεται δεκτόν, ὅτι τὰ ὀνόματα Σώπατρος καὶ Σωσίπατρος ἀναφέρονται εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ἦτοι εἰς τὸν ἐκ Βεροίας μαθητὴν τοῦ Παύλου. Διὰ τῆς λέξεως «συγγενής» ὑπονοεῖται, ἀσφαλῶς, ἡ συγγένεια πίστεως, πνεύματος καὶ ψυχῆς καὶ οὐχὶ αἵματος, ὡς ἔγραψαν οἱ μέχρι σήμερον. [Ὁ Δ. Κανατσούλης, προχωρῶν ἔτι περισσότερον, σημειώνει ἐσφαλμένως, ὅτι ὁ Σώπατρος ἦτο Ἰουδαῖος, ἐρμηνεύων τὸ συγγενής=Ἰουδαῖος. Βλ. εἰς τὴν «Μακεδονικὴν προσωπογραφίαν» τούτου, εἰς λέξιν]. Ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (Κεφ. κ, 4) γνωρίζομεν, ὅτι ὁ Σώπατρος ἦκα-

335. Νικοδήμου, Συναξαριστῆς τόμος 1ος, σελ. 253, τόμος 2ος, σελ. 313-315, Δουκάκη, Συναξαριστῆς, τεύχος Δ, σελ. 436 κέ., Μ. Γαλανοῦ. Βίαι ἁγίων, β' ἐκδοσις, τεύχος δ', σελ. 110.

336. Ν. Τρεμπέλα, ἐπὶ μνημα εἰς τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων, Ἀθῆναι 1935, σελ. 540.

λούθησε τὸν Παῦλον εἰς τὴν Ἀσίαν. Εὐλογον εἶναι, λοιπόν, νὰ στέλλῃ καὶ τοὺς χαιρετισμοὺς τοῦ Σωπάτρου πρὸς τοὺς Ῥωμαίους χριστιανούς. Ἐξ ἄλλου ὁ τύπος Σω(σί)πατρος δὲν παρουσιάζει πολὺ μεγάλην διαφορὰν ἀπὸ τὸν τύπον Σώπατρος. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ πλείστοι τῶν συγγραφέων ἀναφέρουν συγχρόνως καὶ τὰ δύο ὀνόματα, ἀποδίδοντες ταῦτα εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ἥτοι εἰς τὸν εὐγενῆ, Βεροιαῖον, Ἑλληνα, υἱὸν τοῦ Πύρρου. Οὕτω π.χ. ὁ Ρενάν, ὁ Holjner, ὁ Τρεμπέλας, ὁ Σταμούλης, ὁ Ἐλευθεριάδης κ.τ.λ. Πάντως δεόν νὰ σημειωθῇ, ὅτι, ἐνῶ διὰ τὸ ὄνομα Σώπατρος δὲν ἔχωμεν ἄλλας εἰδήσεις, ἀντιθέτως διὰ τὸν Σωσίπατρον γνωρίζομεν, ὅτι ὑπῆρξεν Ἰσαπόστολος, Ἅγιος καὶ Ἐπίσκοπος τοῦ Ἰκονίου. Καὶ μόνον τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Σωσίπατρος ἐγένετο Ἐπίσκοπος εἶναι δυνατόν, νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἄποψιν, ὅτι οὗτος ἦτο ὁ Βεροιαῖος μαθητὴς τοῦ Παύλου, διότι εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐτοποθετεῖ εἰς τὰς ἰδρυομένας ἐκκλησίας μαθητὰς του, οἱ ὅποιοι, ἀκολουθοῦντες αὐτόν, ἀπέκταν τὴν ἀπαιτουμένην πίστιν καὶ ἱκανότητα τοῦ ποιμενάρχου, ὅπως συνέβη καὶ μὲ τὸν πρῶτον ἐπίσκοπον τῆς Βεροίας Ὀνήσιμον, ὁ ὁποῖος ἦτο, ἐπίσης, μαθητὴς τοῦ Παύλου.

**

Κατὰ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν, ὅπως διασώζεται εἰς τοὺς Συναξαριστάς, (τοῦ Νικοδήμου, τοῦ Δουκάκη, κτλ. ὁ (Σώπατρος ἢ) Σωσίπατρος ἐχειροτονήθη ἀπὸ τὸν Παῦλον ἐπίσκοπος εἰς τὸ Ἰκόνιον [τὸ ὁποῖον σήμερον εἶναι πόλις τῆς Ἀσιατικῆς Τουρκίας μὲ 58.000 κατοίκους]. Μετὰ ἀπὸ ἓν χρονικὸν διάστημα ὁ Σωσίπατρος μαζὺ μὲ τὸν Ἐπίσκοπον τῆς Ταρσοῦ Ἰάσονα, ὁ ὁποῖος κατήγετο μὲν ἀπὸ τὴν Ταρσόν, ἀλλὰ ἐδιδάχθη τὸν Χριστιανισμόν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου ἔσωσε καὶ τὸν Παῦλον κατὰ τὴν δευτέραν περιοδείαν του, πρὶν ἔλθῃ οὗτος εἰς τὴν Βέροϊαν, μετέβησαν εἰς τὴν Κέρκυραν, διὰ νὰ κηρύξουν τὸν Χριστιανισμόν (337), διότι ἡ νῆσος ἦτο εἰδωλολατρική.

Οἱ ἡγέται τῶν εἰδωλολατρῶν τῆς Κερκύρας ἀντέδρασαν κατὰ τῆς διδασκαλίας τῶν δύο μαθητῶν τοῦ Παύλου καὶ κατήγγειλαν τούτους εἰς τὸν δικαστήν («βασιλέα») τῆς νήσου, Κερκυλλῖνον, μὲ τὴν συνήθη κατηγορίαν, ὅτι ἐδίδασκον περὶ Θεοῦ ἄλλου καὶ οὐχὶ διὰ τὸν θεοποιημένον αὐτοκράτορα τῆς Ῥώμης. Οὕτως οἱ δύο μαθηταὶ καὶ ἐπίσκοποι κατέληξαν εἰς τὰς φυλακάς, ὅπου, ὅμως, δὲν ἐπτοήθησαν, ἀλλὰ εἴλκυσαν εἰς τὸν Χριστιανισμόν καὶ τοὺς φυλακισμένους. Μετ' ὀλίγον ὁ δεσμοφύλαξ αὐτῶν Ἀντώνιος, καὶ οἱ συγκατάδικοί των λησταὶ ἐγένοντο χριστιανοί. Ὁ βασιλεὺς διέταξε καὶ ἔκαυσαν τοὺς ἐπὶ Χριστιανούς, πρῶτον ληστὰς, ἐντὸς λεβήτων, πλήρων μὲ

337. Ὁ Συναξαριστὴς τοῦ Νικοδήμου, τόμος δευτέρ. σελ. 314 ἀναφέρει: «Πῇ γὰρ εἰς τὴν χώραν τῶν Κυρηναίων (ἢ Κερκυραίων κατὰ τὸν τυπωμένον Συναξαριστήν) καί....»

ἔλαιον, πίσαν καὶ θεῖον. Ὁ δεσμοφύλαξ ἀπεκεφαλίσθη. Ἀλλὰ κατόπιν ἐπίστευσε καὶ ἡ κόρη τοῦ βασιλέως, ὀνόματι Κερκύρα. Ὁ βασιλεὺς—πατὴρ προσεπάθησε, διὰ τῆς πειθοῦς καὶ τῶν ἀπειλῶν, νὰ τὴν ἐξαναγκάσῃ, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀλλὰ εἰς μάτην. Κατ'ἀπαίτησιν τῶν εἰδωλολατρῶν ἐθανατώθη καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ διοικητοῦ. Οἱ δύο ἀπόστολοι ἔμενον ἀκόμῃ εἰς τὴν φυλακὴν. Ὁ (βασιλεὺς) διοικητὴς κατεδίωξε τοὺς χριστιανούς, ἀλλὰ τελικῶς ἐπνίγη καὶ ὁ νέος (βασιλεὺς) διοικητὴς Δατιανὸς ἡλευθέρωσε τοὺς ἀποστόλους, ἀλλὰ μετ'ὀλίγον τοὺς συνέλαβε καὶ πάλιν καὶ τοὺς ἔρριψεν ἐντὸς λέβητος μὲ πίσαν. Οἱ Ἰσαπόστολοι δὲν ἔπαθον τίποτε. Ὁ βασιλεὺς, ἐν συνεχείᾳ, ἐθανάτωσε τὸν Σωπάτρον ἢ Σωσίπατρον, ἀλλὰ τελικῶς ἐπίστευσε καὶ ὁ ἴδιος, δεχθεὶς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰάσονος. Οἱ Κερκυραῖοι ἀνήγειρον Ναὸν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἰάσονος καὶ τοῦ Βεροιάως Σωσιπάτρου (Σωπάτρου), ὁ ὁποῖος καὶ σήμερον σῴζεται εἰς τὸ προάστειον «Ἀνεμόμυλος». Ἡ μνήμη τῶν ἁγίων Ἰάσονος καὶ Σωπάτρου ἑορτάζεται τὴν 29ην Ἀπριλίου, ὅτε φαίνεται, ὅτι ἀπέθανεν ὁ Ἰάσων, διότι ὁ Σωσίπατρος (Σωπάτρος) ἐθανατώθη τὴν 10ην Νοεμβρίου (339).

33. Η ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ ΤΟΥ ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 2ον ΑΙΩΝΑ Μ. ΧΡ. ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΕΡΟΙΑΝ. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΤΩΝ ΔΟΥΛΩΝ (339)

Ὁ Σπουδαιότερος σοφιστὴς καὶ συγγραφεὺς τοῦ 2ου μ. Χρ. αἰῶνος, ὁ Λουκιανὸς Σαμοσατεύς, περιηγήθη μετὰ τὸ 150 μ. Χρ. τὴν Ἀσίαν, τὴν Ἑλλάδα κτλ., ἐπισκεφθεὶς καὶ τὴν Βέροϊαν. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ σκωπτικὸν πνεῦμα τοῦ Λουκιανοῦ καὶ αἱ ἀλληγορικαὶ του ἐκφράσεις, συνεπείᾳ τῶν ὁποίων δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὴν πλήρη περιγραφὴν τῆς πόλεως καὶ τῆς ζωῆς ταύτης, ἀλλὰ μὲ εἰρωνείας. Ὅπως δὲ ποτε, ὁμως, τὰ ὅσα γράφει, ἔστω καὶ παρεμπιπτόντως, εἶναι πολὺ χρήσιμα διὰ τὴν ζωὴν τῆς Βεροίας κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα μ. Χρ. Γράφει, λοιπόν, ὁ Λουκιανός, ὅτι μετὰ ταξίδιον μίας νυκτὸς καὶ τριῶν ἡμερῶν, προερχόμενοι ἀπὸ τὰ Ὑπάτα τῆς Θεσσαλίας καὶ βαδίζοντες ἐπὶ δυσβάτου ὁδοῦ («ἀργαλέαν ὁδόν»), ἔφθασαν: «εἰς πόλιν τῆς Μακεδονίας Βέρ(ρ)οιαν μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον». Εἰς τὸ βιβλίον του ὁ Λουκιανός (καὶ δὴ εἰς τὸ ἔργον του «Λούκιος ἢ

338. Συναξαριστὴς Νικοδήμου, τόμος πρῶτος, Βενετία 1819, σελ. 253: 10 Νοεμβρίου: «Ὁ δὲ Σωσίπατρος, περὶ τοῦ ὁποίου γράφει ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῇ «Ἀσπάζονται ὑμᾶς Ἰάσων καὶ Σωσίπατρος οἱ συγγενεῖς μου (Ρωμ. ιστ. 21) αὐτὸς λέγων, γενόμενος ἐπίσκοπος Ἰκονίου ἐν εἰρήνῃ ἐτελειώθη».

339. Λουκιανοῦ τοῦ Σαμοσατέως, Τὰ Σωζόμενα, ἔκδοσις Παρισίων 1840, «Λούκιος ἢ Ὀνος», κεφ. 34—37, σελ. 458—459, Φ. Κουκουλέ: Αἱ ἐμπορικαὶ πανηγύρεις κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, εἰς Πολιτικὴν Ἐπιθεώρησιν, ἔτος β' (τεύχη 9—12) Μάϊος—Ἰούnius 1946, σελ. 509—518.

δνος») ἐξιστορεῖ τὰς περιπετείας του, ὥς δούλου. Καὶ συνεχίζει τὴν διήγησίν του: «35. Ἐδῶ (εἰς τὴν Βέροϊαν, δηλαδὴ) ἀπεφάσισαν οἱ ὀδηγοῦντες ἡμᾶς, νὰ ἐγκατασταθοῦν. Καὶ τότε λοιπὸν ἐγένετο ἡ προσπάθεια πωλήσεως ἡμῶν τῶν κτηνῶν καὶ κήρυξε μὲ δυνατόν (ἢ καλὴν) φωνήν, ἀφοῦ ἐστάθη εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀγορᾶς (τῆς Βεροίας πάντοτε), ἐκήρυττεν, ἀνεκοίνωνε τὴν πώλησιν ἡμῶν. Οἱ δὲ ἀγορασταὶ ἤθελον, νὰ ἴδωσιν τὰ στόματα ἡμῶν, τὰ ὁποῖα ἤνοιγον καὶ ἐβλεπον (ὑπελόγιζαν) τὴν ἡλικίαν ἐκάστου (δούλου—δνον) ἐκ τῶν ὀδόντων του. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἐπωλήθησαν εἰς διαφόρους, ἑμένα ὁμῶς, ὁ ὁποῖος εἶχον μείνει τελευταῖος, μὲ ἐξέλυσε πάλιν, διὰ νὰ μὲ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν οἰκίαν. Βλέπεις λέγει, ὅτι αὐτὸς μόνος δὲν ἠδύρεν ἀγοραστήν; Ἡ δὲ Νέμεσις, (θεὰ τῆς Δικαιοσύνης) ἡ ὁποία πολλάκις πολλὰ πράγματα περιστρέφει καὶ μεταβάλλει, ἔφερε καὶ τὸν ἰδικόν μου κύριον (ἀγοραστήν). παρόμοιον τοῦ ὁποίου δὲν θὰ εὐχόμην (ποτὲ ν' ἀποκτήσω), διότι ἦτο γέρον καὶ θηλυπρεπὴς (ἐρμαφροδίτος), «κίμαιδος» καὶ εἰς ἐξ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι τὴν Συρίαν θεᾶν (= Ἀτάργατιν, ὥς εἶδομεν, ἀνωτέρω) περιφέρουν εἰς τὰς κωμοπόλεις καὶ εἰς τοὺς ἀγρούς (χωρία;) καὶ ἀναγκάζουν τὴν θεάν, νὰ ἐπαιτῇ. Εἰς αὐτόν, λοιπόν, πωλοῦμαι, ἔναντι τῆς πολὺ μεγάλης τιμῆς τῶν 30 δρχ. καὶ ἀναστενάζων, στενοχωρούμενος, ἤδη ἠκολούθουν τόν (ἀγοραστήν) κύριον, ποὺ μὲ ὠδήγει. (36). Ἀφοῦ (ἔτιαν) δὲ ἐφθάσαμεν ἐκεῖ, ὅπου κατῴκει ὁ Φίληβος—διότι αὐτὸ τὸ ὄνομα εἶχεν ὁ ἀγοραστής μου—ἐφώνασε πολὺ ἰσχυρῶς ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν θύραν: Ὡ κοράσια, δούλον διὰ ἐσᾶς, ἔχω ἐγοράσει καλὸν καὶ εὐρωστον, ποὺ κατὰγεται ἐκ Καππαδοκίας. Ἦσαν δὲ τὰ κοράσια αὐτὰ μία μεγάλη ὁμάς ἐρμαφροδίτων («Κιναίδων»), οἱ ὁποῖοι ἦσαν βοηθοί, συνεργάται τοῦ Φιλήβου καὶ ὅλοι, ὅταν ἠκούσθησαν αἱ κραυγαὶ τοῦ Φιλήβου, ἐχειροκρότησαν ἰσχυρῶς, διότι ἐνόμιζον, ὅτι ἦτο πράγματι ἄνθρωπος ὁ ἀγοραστής (δοῦλος—δνος). Μόλις δὲ εἶδον, ὅτι ὁ δοῦλος ἦτο ὄνος (γάϊδαρος), ἀμέσως ἔλεγον κοροΐδευτικῶς τὰ ἐξῆς εἰς τὸν Φίληβον: Ἀπὸ ποῦ τὸν ἐπῆρες (ἐσὺ κοπέλλα) αὐτόν, ὅχι ὡς δοῦλον, ἀλλὰ ὡς νυμφίον σου; Θὰ εὐχαριστηθῇς δὲ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς καλοὺς γάμους καὶ θὰ γεννήσῃς καὶ δι' ἡμᾶς συντόμως παρομοίους μικροὺς δνους. Καὶ αὐτοὶ μὲν ἐγέλων (37). Τὴν δ' ἐπομένην ἡμέραν συνεκεντροῦντο διὰ τὸ ἔργον (δηλ. διὰ τὴν περιοδείαν εἰς τὰς κώμας κτλ), ὅπως ἔλεγον οἱ ἴδιοι καὶ τὴν θεάν, ἀφοῦ τὴν ἡτοίμασαν, τὴν ἐφόρτωσαν εἰς ἑμένα. Ὅστερον ἐφύγομεν ἐκ τῆς πόλεως (Βεροίας) καὶ περιήλθομεν τὴν χώραν (τὴν περιοχὴν).»

Αὐτὰ ἔγραψε, μὲ πολλὴν εἰρωνείαν καὶ ἀθυροστομίαν, ὁ Λουκιανός. Νομίζομεν, ὁμῶς, ὅτι εἶναι δυνατόν, νὰ ἐξαχθοῦν, ἐξ αὐτῶν, μερικὰ οὐσιώδη καὶ πολὺτιμα συμπεράσματα διὰ τὴν Βέροϊαν, μετὰ τὸ 150 μ. Χρ. Ἐξ ἐπιγραφῶν, ἰδίως, γνωρίζομεν, ἢ συμπεραίνομεν μᾶλλον, ὅτι ἡ πόλις ἦτο πολυάριθμος καὶ σημαντικὴ, ἀλλὰ ἐκ τῶν γραφομένων ὑπὸ τοῦ Λου-

κιανού επιβεβαιούνται αἱ εἰκασίαι. Ἡ Βέρρια, λοιπόν, ἦτο «μεγάλη» εἰς ἔκτασιν καὶ «πολυάνθρωπος» εἰς πληθυσμόν. Εἶχεν ἀγοράν, ὅπου ἐπωλοῦντο ἄνθρωποι καὶ ζῶα. Εἰς κήρυξ ἀνεκοίνου τὴν πώλησιν, εὐρισκόμενος εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀγορᾶς. Ἡ πώλησις τῶν ὄνων ἐγένετο, ἀφοῦ προηγουμένως οἱ ἀγορασταί, ὅπως καὶ σήμερον, συνήθως, προσεπάθουν, νὰ εἰκάσουν τὴν ἡλικίαν τοῦ πωλουμένου ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν ὀδόντων του.

Ὑπῆρχον ἔκλυσις ἡθῶν, ἀφοῦ ὁ Λουκιανὸς ἀναφέρει «ὄχλον» Κιναίδων («Κορασίων»). Ὁ Εἰδωλολατρισμὸς καὶ ἡ πολυθεΐα, παρὰ τὴν ὑπαρξίν τῆς ἰδρυθείσης ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐκκλησίας, Ἐπισκοπῆς Βεροίας, δὲν εἶχον ὑποχωρήσει. Μία ὁμὰς ἀνθρώπων, πιθανῶς «ιερέων», εἶχεν ὡς ἀπασχόλησιν, ἐπάγγελμα μᾶλλον παρὰ λειτούργημα, νὰ περιέρχεται εἰς τὰς κώμας καὶ τὰ χωρία τῆς περιοχῆς Βεροίας καὶ νὰ περιφέρη, ἐπαϊτῶντας κατ' οὐσίαν, τὴν Συρίαν θεάν, ἡ ὁποία, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι, ἦτο ἡ Ἀτάργατις.

Ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Λουκιανοῦ συνάγεται ἡ σημαντικὴ πληροφορία, ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας ὑπῆρχον «κῶμαι καὶ ἀγροί». Ὑφίσταντο, λοιπόν, κωμοπόλεις. Ἡ Λέξις «ἀγροί» πρέπει, νὰ ἐρμηνευθῇ: μικραὶ ἀγροτικαὶ συνοικίαι ἢ μᾶλλον ἀγροικίαι. Κατὰ συνέπειαν δὲν ὑπῆρχον τότε χωρία ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν. Ἐπίσης παρατηροῦμεν, ὅτι εἰς τὴν ἀγοράν—ὡς γράφει ταυτλάχιστον ὁ Λουκιανός—ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς νόμισμα ἡ δραχμή («πιπράσκειαι πολλῆς πάνυ τιμῆς, 30 δραχ»). Τέλος ἂς σημειωθῇ, ὅτι τὰ Ὑπάτα ἢ ἡ Ὑπάτη τῆς Φθιώτιδος (Λαμίας), ἐπὶ τοῦ Σπερχειοῦ, ἐθεωρεῖτο, τότε, ὡς πόλις τῆς Θεσσαλίας καὶ οὕτω τὴν ἀναφέρει ὁ Λουκιανός. Σήμερον ἀνήκει εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ἀρχαίότητα ἦτο μέρος τῆς Θεσσαλίας καὶ δὲν ὑφίστατο ὑπὸ τὴν σημερινὴν ὀνομασίαν. Εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Ὑπάτης ἢ τῶν Ὑπάτων εἶναι ἐκτισμένη ἡ ὁμώνυμος κωμόπολις καὶ λουτρόπολις, ἡ ὁποία (τὸ 1951) ἔχει 1579 κατοίκους. Ἐκ ταύτης (περὶ τὴν Λαμίαν), μετὰ πορείαν μίας νυκτὸς καὶ τριῶν ἡμερῶν, διὰ δυσβάτου καὶ οὐχὶ καλῆς ὁδοῦ, ἔφθασεν ἡ συνοδεία τοῦ Λουκιανοῦ εἰς τὴν Βέρριαν. Δυστυχῶς ὁ Λουκιανὸς δὲν περιγράφει, ἀλλὰ οὔτε ἀναφέρει τὰς πόλεις, κώμας καὶ ἀγροικίας τῆς περιοχῆς, γράφων κυρίως σάτυραν παρὰ Ἱστορίαν ἢ ταξειδιωτικὰς ἐντυπώσεις.

34. ΔΙΩΓΜΟΙ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ. ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΤΗΣ

ΜΥΘΟΣ

Εἶναι, βεβαίως, γνωστόν, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας ὑπέστη ἀπηνεῖς διωγμούς καὶ πολλοὶ μάρτυρες ἐπλήρωσαν μὲ αἷμα τὴν πίστιν των πρὸς τὸν θεὸν τῆς ἀγάπης. Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ἡ Χριστιανικὴ

θρησκεία δὲν ἡδυνήθη, νὰ ἐξαπλωθῇ εἰς τὴν Βέροϊαν, λόγῳ τῶν διωγμῶν καὶ οὕτως ἐξηγεῖται ἡ διάδοσις τῆς λατρείας τῆς Συρίας θεᾶς Ἀταργάτεως. Ἐξ ἄλλου, οἱ Αὐτοκράτορες τῆς Ρώμης—ὡς θὰ σημειώσωμεν κατωτέρω—ἐθεοποιοῦν τοὺς ἑαυτοὺς των καὶ ἡ τυχὸν ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ θὰ τοὺς ἡμπόδιζε, ν' ἀναπτύξουν τὸ πνεῦμα τῆς Αὐτοκρατορολατρείας. Εἶναι δυνατόν ἐπίσης, νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς ἐνδείξεις, τῶν διωγμῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Βέροϊαν, καὶ τὸ γεγονός, ὅτι, μετὰ τὸν πρῶτον ἐπίσκοπον τῆς Βεροίας Ὀνήσιμον (61 μ. Χρ.) καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ τετάρτου αἰῶνος μ. Χρ., δὲν συναντῶμεν ἕτερον ἐπίσκοπον τῆς Χριστιανικῆς ἐκκλησίας τῆς Βεροίας, ἥτοι ἐπὶ 250 ἔτη, περίπου. Τοῦτο ὅμως εἶναι πιθανόν, νὰ ὀφείλῃται καὶ εἰς τὴν ἔλλειψιν σχετικῶν κειμένων, δεδομένου ὅτι ἡ πρώτη σύνοδος τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἐγένετο τὸν 4ον αἰῶνα μ. Χρ., ἀλλ' αὐτὸ δύναται, νὰ ὀδηγήσῃ καὶ εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι κατὰ τὸ διάστημα αὐτό, λόγῳ τῶν διωγμῶν, δὲν ὑφίσταντο ἐπίσημος ἐπισκοπὴ καὶ φανεροὶ χριστιανοὶ καὶ συνεπῶς καὶ ἐπίσκοποι.

Εἰς ἐνίσχυσιν τῶν σκέψεων αὐτῶν ἔρχεται ἀρωγὸς ἡ διήγησις τοῦ βίου τῆς Ἁγίας Ἱερουσαλὴμ ⁽³⁴⁰⁾. Ἐκ διασωθέντος χειρογράφου Συναξαρίου, ἀντιγραφέντος τὴν 7ην Ἰουνίου 1671 καὶ ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Βεροίας καὶ Ναούσης Πολυκάρπου Σακελλαροπούλου (τὸ 1935) μετὰ τῆς ἀκολουθίας, πληροφοροῦμεθα, ὅτι ἡ Ἁγία Ἱερουσαλὴμ προήρχετο ἔκ τῆς Ἀλεξανδρείας τῆς Αἰγύπτου καὶ ὅτι ἐμαρτύρησεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ρωμαίου Αὐτοκράτορος (γεννηθέντος τὸ 232 μ. Χρ. καὶ δολοφονηθέντος τὸ 282 μ. Χρ.), Μάρκου Αὐρηλίου Π ρ ό β ο υ, ὁ ὁποῖος ἐκνέβερσεν εἰς τὴν Ρώμην κατὰ τὰ ἔτη 276-282 μ. Χρ. Κατὰ συνέπειαν ἐντὸς τῶν ἐτῶν αὐτῶν ἔλαβε χώραν καὶ τὸ μαρτύριον τῆς Ἁγίας Ἱερουσαλὴμ, τὴν ὁποίαν—σημειωτέον—οὐδεὶς ἄλλος Συναξαριστὴς ἀναφέρει, διότι, φαίνεται, ὅτι, ἡ Ἁγία Ἱερουσαλὴμ, ἐλατρεύετο κυρίως εἰς τὴν Βέροϊαν, ὅπου εὐρέθη καὶ τὸ Συναξάριόν της.

Κατὰ τὴν παράδοσιν μάλιστα, πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Συναξαρίου, ὁ ναὸς, πρὸ ἀνήγειρον οἱ Βεροιεῖς πρὸς τιμὴν τῆς Ἁγίας, εὐρίσκετο ἐκεῖ, ὅπου σήμερον κεῖται ἡ οἰκία Θρ. Σμυρλῆ καὶ εἰς τὴν πέριξ περιοχὴν, πλησίον δηλαδὴ τῆς Δημοτικῆς ἀγορᾶς τῆς πόλεως ⁽³⁴¹⁾. Ἐκ τοῦ Συναξαρίου πλέον πληροφοροῦμεθα ⁽³⁴²⁾, ὅτι: «πρὸς μεσημβρίαν τῆς πόλεως Βε(ρ)οίας

340. Βλ.π.: «Ἀκολουθία καὶ βίος τῆς ἁγίας Ἱερουσαλὴμ καὶ τῶν τέκνων αὐτῆς Σεκένδου, Σεκενδίκου καὶ Κηγόρου τῶν ἐν Βε(ρ)οίᾳ τῇ πόλει ἐπὶ Πιόβρου Αὐτοκράτορος Ρώμης μαρτυρησάντων. Ἐκδίδονται μερίμνη καὶ δαπάνῃ τοῦ Σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Βε(ρ)οίας καὶ Ναούσης, κυρίου Πολυκάρπου ἐν Ἀθῆναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Ἡ Μέλισσα» 1935», ἰδίως σελ. 3-5, 21-22 καὶ 29 κέ.

341. Κατὰ πληροφορίαν τοῦ ἰδιοκτήτου τῆς οἰκίας ὁδοντοιάτρου κ. Θ. Σμυρλῆ εἰς τὸ ἔδαφος, ὅπου ἀνφοδομήθη ἡ οἰκία, εὐρέθησαν ἐρείπια, θεμέλια ναοῦ κ.τ.λ.

342. Ἐνθ. ἀνωτέρω σελ. 22 καὶ 37-38.

τόπω...ἰδρῦται ὁ νῦν ὁρώμενος θεῖος ναός» καὶ «...εἰς ἓνα μέρος τῆς πόλεως Βερ(ο)οίας πρὸς μεσημβρίαν, εἰς τὸν ὁποῖον τόπον ὕστερα οἰκοδομήθη ὁ θεῖος ναός, ὅπου βλέπομεν εἰς τὸ ὄνομά της καθημερινῶς πηγὰς θαυμάτων...» Ἐπιβεβαιοῦνται συνεπῶς ἡ παράδοσις. Θὰ ἐκθέσωμεν δι' ὀλίγων τὸ μαρτύριον τῆς Ἁγίας Ἱερουσαλήμ, ἐκ τοῦ Συναξαρίου τῆς ὁποίας θὰ προσπαθήσωμεν, νὰ συναγάγωμεν συμπεράσματα.

* *

Ἡ Ἁγία Ἱερουσαλήμ κατήγετο ἐκ πλουσίας οἰκογενείας τῆς Ἀλεξανδρείας τῆς Αἰγύπτου. Ἐκ τοῦ γάμου της ἀπέκτησε τρία τέκνα, τὸν Σέκενδον, τὸν Σεκένδικον καὶ τὸν Κήγορον, ἀλλὰ τελικῶς ἔμεινε χήρα. Ἡ Ἱερουσαλήμ ἄφησε τὴν Ἀλεξανδρείαν καὶ ἀφωσιώθη εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Περιήρχετο τὰς πόλεις, μετὰ τῶν τέκνων της, καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς πρωτευούσης, τῆς Ρώμης, ὅπου ἐκήρυξεν. Τελικῶς κατέληξεν, ἀπὸ τὴν Ἑδεσσαν, ὅπου ἐκάθη μοναχὴ ἀπὸ τὸν μοναχὸν Εὐσέβιον, εἰς τὴν Βέροϊαν, ἡ ὁποία κατὰ τὸν συντάκτην τοῦ βίου αὐτῆς ἦτο πόλις: «περιφανῆς καὶ πολλῶν ἡδέων πεπλουτισμένη» ἢ «...ἔφθασε καὶ εἰς τὴν Βέροϊαν καὶ σ τ ο ν τῆς Μακεδονίας λαμπρὸν καὶ περίφημον».

Ὁ Συναξαριστὴς γράφει, ὅτι ἡ Ἱερουσαλήμ ἦτο «τὸ σχῆμα μοναστρια». Εἶναι ἡ πρώτη εἰδησις τὴν ὁποίαν ἔχομεν διὰ τὴν ὑπαρξιν μοναχῶν καὶ συνεπῶς καὶ μονῆς ἢ μονῶν εἰς τὴν Βέροϊαν. Ἡ Ἱερουσαλήμ ἐπέτυχε, νὰ φέρῃ εἰς τοὺς κόλπους τοῦ χριστιανισμοῦ πολλοὺς Ἕλληνας Βεροίους. «Δούκας» τῆς Θεσσαλονίκης ἦτο ὁ Κιντιανός, τὸν ὁποῖον ἐληροφόρησαν, διὰ τὴν καρποφορίαν τῆς διδασκαλίας τῆς Ἱερουσαλήμ. Μετέβη λοιπόν, κατόπιν τούτου, οὗτος εἰς τὴν Βέροϊαν καὶ ἀνέκρινε τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὰ τρία τέκνα ταύτης, πού δὲν ἀπέκρυψαν τὴν πίστιν των εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ὁ Κιντιανὸς ἀδίκως προσεπάθησε, νὰ πείσῃ τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τοὺς υἱούς της, νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν χριστιανισμόν. Ἡ Ἁγία Ἱερουσαλήμ ἐνεψύχωνε διὰ λόγων τοὺς υἱούς της. Κατόπιν τούτων ὁ Κιντιανὸς διέταξε καὶ ἐτοποθέτησαν τὸν Κήγορον ἐπὶ πυρακτωμένης ἐσχάρας, ἐνῶ μὲ ψιλὰς σαγίτας ἐτόξευον, οἱ δῆμιοι, τὴν μύτην του. Οὕτως ἀπέθανεν ὁ Κήγορος. Ἐν συνεχείᾳ ἦλθεν ἡ σειρὰ τοῦ Σεκένδου. Τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας του τὰς προσέδεσαν εἰς πάσσαλον καὶ τὸν ἔδειραν μὲ σιδηροῦς ράβδους, ἐνῶ συγχρόνως ἐτοποθέτησαν εἰς τὴν κεφαλὴν του πυρακτωμένην περικεφαλαίαν. Μετ' ὀλίγον ἀπέθανε καὶ ὁ Σέκενδος. Τὸν τρίτον υἱὸν Σεκένδικον τὸν ἔδεσαν εἰς ἄγρια ἄλογα, πού τ' ἄφησαν, νὰ τρέχουν. Τὸ σῶμα τοῦ Σεκένδικου κατετεμαχίσθη. Τέλος διέταξεν ὁ Κιντιανὸς καὶ ἐκρέμασαν τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐνῶ μὲ σιδηροὺς ὄνυχας ἔξυνον τὰς σάρκας της. Ἐν τούτοις δὲν ἀπέθανεν (ἡ Ἱερουσαλήμ) καὶ οὕτως ὁ Κιντιανὸς ἐχρησιμοποίησε καὶ ἄλλας βασάνους.

Οἱ Χριστιανοὶ Βεροιεῖς ἔλαβον τὰ σώματα τῶν μαρτύρων καὶ τὰ ἔθεσαν εἰς ἓν μέρος τῆς πόλεως πρὸς μεσημβρίαν, ὅπου ἐν συνεχείᾳ ἐκτίσθη ναός, ὃ ὁποῖος διεσώζετο καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συγγραφῆς τοῦ Συναξαρίου. Παρατηροῦμεν, κατ' ἀρχήν, ὅτι ἡ λέξις «πρὸς μεσημβρίαν» τῆς πόλεως δὲν ἐπιτρέπει, νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ ναὸς πρὸς τιμὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἦτο ἐκτισμένος, ὅπου σήμερον εὐρίσκεται ἡ οἰκία Θρ. Σμυρλῆ, διότι ἡ θέσις ἐκείνη δὲν εἶναι ἡ μεσημβρινή, δηλαδὴ ἡ Νοτιά περιοχὴ τῆς πόλεως, τοῦλάχιστον μὲ τὴν σημερινὴν τοπογραφίαν τῆς Βεροίας. Εἰς τὸ Συναξάριον ἡ Βέροια ὀνομάζεται λαμπρὸν καὶ περίφημον «Κάστρον», ἥτοι πόλις περιβαλλομένη ὑπὸ τείχους, ὀχυρά. Ἐάν, μάλιστα, ἡ σύνταξις τοῦ βίου τῆς ἁγίας Ἱερουσαλὴμ κατεστρώθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ρωμαιοκρατίας, ἡ πληροφορία εἶναι μεγαλυτέρας ἀξίας, ἀναφερομένη εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Ἐκ τοῦ βίου τῆς Ἱερουσαλὴμ ἔχομεν τὴν εἰδήσιν, ὅτι εἰς ἕκαστον κάστρον ἐκυβέρνηα ἐπὶ Ρωμαίων εἰς «τοπάρχης», ἀξίωμα τὸ ὁποῖον διὰ πρώτην φορὰν συναντῶμεν διὰ τὴν πόλιν μας. Πιθανῶς ὁ συντάκτης νὰ ἤθελε, νὰ γράψῃ «Πολιτάρχης», ὃ ὁποῖος (οἱ «Πολιτάρχαι»), ὥς θὰ ἴδωμεν, ἦτο ὁ διοικητὴς τῆς πόλεως. Ἐκ τοῦ βίου τῆς Ἱερουσαλὴμ πληροφοροῦμεθα ἐπίσης, ὅτι ἡ ἁγία περιήρχετο καὶ «τὰς κωμοπόλεις» τῆς Βεροίας, ἥτοι ὅτι πέριξ τῆς πόλεως ὑπῆρχον κωμοπόλεις, ὅπως ἔγραψε καὶ ὁ Λουκιανός.

**

Εἰς τὸ Συναξάριον τῆς Ἁγίας Ἱερουσαλὴμ ἀναφέρονται—μὲ πολλὴν ἡθικοπλαστικὴν διάθεσιν—πολλὰ θαύματα τῆς Ὀσιομάρτυρος. Οὕτως ἀναφέρεται ἡ ὑπαρξίς ἐνὸς δράκου (!), ὃ ὁποῖος ἐτρομοκράτει τὴν περιοχὴν. Ἡ Ἁγία διέταξε τὸ θηρίον, νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς πυρᾶς, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀνάψει. Ἐπὶ 40 ἡμέρας ἐκαίετο εἰς τὸ μέσον τῆς πόλεως Βεροίας. Εἰς ἄλλην περίπτωσιν, ὅταν, λόγῳ ἀνομβρίας ἐπὶ 30 μῆνας, ὑπῆρχε μεγάλη πείνα εἰς τὴν περιοχὴν, ἡ Ἁγία Ἱερουσαλὴμ ἔστειλεν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὰς Ἀθήνας πλοῖον μὲ σῖτον, τὸν ὁποῖον ἐπλήρωσεν εἰς τοὺς «καραβοκρυαίους». Οὕτως ἐσώθη ἡ περιοχὴ Βεροίας.

**

Ἐκ τῆς συγκρίσεως τῆς ἀκολουθίας καὶ τοῦ βίου τῆς Ἁγίας Ἱερουσαλὴμ συμπεραίνομεν, ὅτι ἄλλος ἔγραψε τὴν ἀκολουθίαν καὶ ἄλλος συνέταξε τὸν βίον. Ἡ Ἀκολουθία ἔχει γραφῇ εἰς τὴν συνήθη γλῶσσαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμένων, ἐνῶ τὸ μυθῶδες, ὑπερβολικὸν καὶ γλωσσικῶς ἀνώμαλον τοῦ κειμένου τοῦ βίου δεικνύουν, ὅτι ἔγραφε «εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον», πολὺ ἀργότερον.

Κατὰ τὸν ἐκδότην τῆς ἀκολουθίας καὶ τοῦ βίου τῆς ἁγίας Ἱερουσαλὴμ, ἐγίνετο εἰς τὴν Βέροϊαν μεγάλη πανήγυρις, πρὸς τιμὴν τῆς ἁγίας καὶ τῶν τέκνων τῆς, εἰς τὴν ὁποίαν προσήρχαντο οἱ κάτοικοι ὁλοκλήρου τῆς

περιοχής. Αὕτη ἔπαινε—πάντοτε κατὰ τὰς εἰκασίας τοῦ μητροπολίτου Πολυκάρπου—ἀπὸ τῆς πυρπολήσεως τῆς ἐκκλησίας τῆς ἀγίας, ὁπότε ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὴν πανήγυριν τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ νεωτέρου, τοῦ Βεροϊέως. Ἡ μνήμη τῆς ἀγίας Ἱερουσαλὴμ ἐφορτάζετο—κατὰ τὸν ἀνωτέρω—τὴν 4ην Σεπτεμβρίου.

Εἰς τὸ παράρτημα τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινοῦτητος Βεροίας (343) καὶ εἰς τὸν ὑπ' αὐξ. ἀριθμὸν 68 τοῦ Καταλόγου τῶν 72 ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως παρατηροῦμεν, ὅτι ἀναφέρεται καὶ ὁ Ναὸς τῆς «Ἀγ. Ἱερουσαλὴμ» εἰς τὴν στήλην «ἐκκλησίαι ἡρειπωμέναι ἐκ πυρκαϊῶν». Δὲν διεκρινίζεται, ἐὰν ὁ ναὸς ἐκῆη κατὰ τὴν μεγάλην πυρκαϊὰν τοῦ 1864 εἴτε εἰς ἄλλην. Ὁ Struck, ὅμως, ἀναγράφων (344) τὰς καείσας ἐκκλησίας ἐκ πυρκαϊᾶς, σημειώνει—ἐσφαλμένως—ὅτι πᾶσαι ἐκῆσαν κατὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ 1862. Ἀλλὰ κατ' ἀρχὴν ἡ πυρκαϊὰ δὲν ἐγένετο τὸ 1862, ἀλλὰ τὸ 1864, κατ' αὐτὴν δὲ δὲν ἐκῆσαν καὶ αἱ 19 ἡρειπωμέναι ἐκκλησίαι, ἀλλὰ μόνον 8 καὶ ἡ Μητρόπολις. Κατὰ συνέπειαν αἱ ὑπόλοιποι 10 ἐκῆσαν κατὰ προγενεστέραν πυρκαϊάν, ἡ ὁποία συνέβη τὸ ἔτος 1772, γεγονὸς τὸ ὅποιον διὰ πρῶτην φορὰν γίνεται γνωστὸν, χάρις εἰς ἀνευρεθεῖσαν—ὑφ' ἡμῶν—σχετικὴν «ἐνθύμησιν», εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν Τιμίου Προδρόμου Βεροίας, τὴν ὁποίαν θὰ δημοσιεύσωμεν κατωτέρω, εἰς τὴν παράγραφον περὶ πυρκαϊῶν, σεισμῶν κλπ. ἐπὶ Τουρκοκρατίας. (ἴτοι εἰς τὸ Β' μέρος τοῦ β' τόμου τοῦ βιβλίου.)

343. «Κανονισμός τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινοῦτητος Βερ(ο)ίας», Θεσσαλονίκη, 1912, σελ. 42.

344. A. Struck, ἐνθ. ἀνωτέρω σελ. 32.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

35. Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ. ΒΟΥΛΗ. ΔΗΜΟΣ. ΑΡΧΟΝΤΕΣ. (345)

Ἡ Μακεδονία ἀπὸ τοῦ 168 μέχρι τοῦ 148 π.Χρ. διηρεῖτο εἰς 4 «μερίδας», εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν ὁποίων ἤδρευον οἱ ἄρχοντες καὶ τὸ «συννέδριον», ποῦ ἦτο ἀντιπροσωπευτικὸν συμβούλιον. Ἡ Βέροια ἀνῆκεν εἰς τὴν γ' μερίδα, τῆς ὁποίας ἔδρα ἦτο ἡ Πέλλα, ὅπου ἤδρευον καὶ αἱ ἀρχαί, αἱ ὁποῖαι διώκουν τὴν μερίδα, ἔχουσαι προνόμια καὶ αὐτονομίαν. Τὸ 148 π.Χρ. οἱ Ῥωμαῖοι, ὀργισθέντες ἀπὸ τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Μακεδόνων, μετέβαλον ὁλόκληρον τὴν Μακεδονίαν εἰς Ῥωμαϊκὴν Ἐπαρχίαν καὶ οὕτως οἱ Μακεδόνες ἀπώλεσαν τὴν αὐτονομίαν των, παρέμεινεν ὁμως ἐν ἰσχύϊ ἡ διαίρεσις εἰς 4 μερίδας καὶ τὰ συνέδρια αὐτῶν. Κατὰ μίαν γνώμην αἱ μερίδες, μετὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ καθεστώτος, τὸ 148 π.Χρ., δὲν ἐδήλουν διοικητικὰς καὶ γεωγραφικὰς περιφερείας, ἀλλὰ δικαστικὰς ὑποδιαίρεσεις.

**

Ἰδιαιτέρως ἡ Βέροια—πλὴν τοῦ ὅτι ἦτο ἔδρα τοῦ «Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων», ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω—εἶχεν ὠρισμένα προνόμια, ἥτοι ἰδίαν βουλὴν, ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἄρχοντας, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων καὶ ἰδίως ἐπὶ Ἀντιγονιδῶν. Ἡ Βέροια, ὁμως, ἦτο «ὑπήκοος» πόλις· καὶ μόνον ὑπὸ τῆς Τριανδρίας Καίσαρος—Πομπηίου καὶ Κρασίου, ἐπειδὴ ἐτάχθη κατὰ τῶν Δημοκρατικῶν, ἀνεκηρύχθη (*civitas libera*) «ἐλευθέρα πόλις», ἀλλὰ διὰ μικρὸν χρονικὸν διάστημα.

345. Βλπ. Μ. Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγ. κ.τ.λ., σελ. 63—72. Α. Ὁρλάνδου, ἐνθ. ἀνωτέρω, σελ. 157, Δημ. Κανατσούλη, «Ἡ Μακεδονικὴ πόλις» κ.τ.λ., εἰς δ' τόμον «Μακεδονικῶν» Ε.Μ.Σ. σελ. 245 κέ. καὶ εἰς ε' τόμον «Μακεδονικῶν» (ἀνάτυπον) σελ. 15 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, «Τὸ Κοινὸν τῶν Μακεδόνων», εἰς γ' τόμον τῶν «Μακεδονικῶν» Ε.Μ.Σ., σελ. 27 κέ. Τοῦ αὐτοῦ «Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων καὶ τὰ συνέδρια τῶν μερίδων», εἰς Προσφορὰν εἰς Στίλπ. Π. Κυριακίδην, σελ. 294 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, «Μακεδονικὴ Προσωπογραφία» σελ. 7 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, Μακεδονικά Μελετήματα, σελ. 16 κέ. (ὁμοίου περιεχομένου μετὰ τὴν προαναφερθεῖσαν μελέτην, «Τὸ Κοινὸν τῶν Μακεδόνων», σελ. 38 κέ), Τοῦ αὐτοῦ, «Σωματεῖα τῶν Μακεδόνων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ῥωμαιοκρατίας», εἰς Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ν. Σφενδόνη 1958, σελ. 107—112, Σ. Πελεκίδη, ἐν ἀνωτ. Β. Καλλιτολίτου, «Στῆλη μετ' ἀναγραφῆς Δωρεῶς καὶ καταλόγου ἐφηβῶν ἐκ Βεροίας», εἰς Γέρας Ἀ. Κεραμοπούλου, σελ. 303—309 Πρβλ. καὶ Α. Woodward, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 139—140 καὶ 148—149 ὡς καὶ τὰς εἰς τὰς μελέτας τοῦ Δ. Κανατσούλη ἀναγραφόμενας παραπομπὰς καὶ Χ. Μακαρόνα, Ἀρχαιολογικά Χρονικά, εἰς β' τόμον «Μακεδονικῶν» Ε.Μ.Σ., σελ. 629—630.

Ἡ Βέροια, ὡς ὑπήκοος πόλις, (*civitas stipendiaria*), εἶχεν ὠρισμένα προνόμια αὐτοδιοικήσεως καὶ νομισματοκοπίας, πλὴν ὅμως ὑπήγετο εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Ἑπαρχίαν. Κατ' οὐσίαν μάλιστα εὐρίσκετο εἰς πλήρη ὑποτέλειαν ὄχι μόνον, διότι ἡ Ρώμη ἐρρῶνιμιζε, διὰ τῶν νόμων τῆς (*lex provinciae*), τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, καταργοῦσα οὐσιαστικῶς τὴν αὐτονομίαν, ἀλλὰ ἐπειδὴ εἶχε καὶ τὸ δικαίωμα, ν' αὐξάνῃ τὰς φορολογικὰς ὑποχρεώσεις τῆς πόλεως, χωρὶς νὰ δύνανται, ν' ἀντιδράσουν οἱ ὑπήκοοι.

Ἡ Ρώμη ἐπενέβαινε, εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς πόλεως Βεροίας, εἴτε κυριαρχικῶς καὶ αὐτεπαγγέλτως, εἴτε διαιτητικῶς καὶ κατ' αἴτησιν τῆς ἰδίας. Οὕτως ἡ Ρωμαϊκὴ διοίκησις ἢ καὶ ἂπ' εὐθείας ἡ Ρώμη ἐρρῶνιμιζεν ὅλους τοὺς τομεῖς. Ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς πόλεως, εὐρεθείσης εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Ρώμης Τραϊανὸς (98—117 μ.Χρ.) ἐνδιεφέρθη καὶ ἐπέλυσε ζητήματα τῆς Βεροίας κατ' αἴτησιν τῶν ἀρχῶν. Ἐξ ἐπιστολῆς—ἐπιγραφῆς τῶν (Συν)αυτοκρατόρων Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Λουκίου Οὐέρου (161—169 μ.Χρ.) πρὸς τὰς ἀρχάς—μᾶλλον—τῆς Βεροίας μανθάνομεν, ὅτι ἐπελύθησαν διάφορα ζητήματα τῆς πόλεως χάρις εἰς τὸ ἐνδιαφέρον τούτων.

Αἱ ἀποφάσεις τῶν ὀργάνων διοικήσεως τῆς Βεροίας ὑπεβάλλοντο πρὸς ἐπικύρωσιν, συνήθως, εἰς τὸν διοικητὴν τῆς Ἑπαρχίας, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν ἔδραν τοῦ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἐσώθη, ἀκόμη, ἐν διατάγμα τοῦ διοικητοῦ (ἀνθυλάτου) τῆς Μακεδονίας ἢ τοῦ ἀναπληρωτοῦ του, τὸ ὁποῖον ἐπίσης ἀπευθύνεται πρὸς τὰς ἀρχάς τῆς Βεροίας καὶ ρυθμίζει τρία ζητήματα τῆς πόλεως, ἥτοι τὰς διαφοράς, ποὺ προέκυψαν μ' ἐργολάβον, ὁ ὁποῖος δὲν ἐξεπλήρωσεν ὀρθῶς τὰς ὑποχρεώσεις, τὰς ὁποίας ἀνέλαβε, κατὰ τὴν κατασκευὴν ἔργων, ἐντὸς τῆς Βεροίας, τὴν ἀνωμαλίαν, ποὺ παρετηρήθη εἰς τὴν πόλιν, ἐπειδὴ εἰς κηπουρὸς, διὰ ἀνεξακρίβωτον αἰτίαν, ἐστέρησεν ἀπὸ τὸ δημόσιον λουτρόν, τὸ ἀπαραίτητον ὕδωρ καὶ πρὸς ἐξάλειψιν ταύτης διατάσσεται ὁ κηπουρὸς, νὰ προσβῇ εἰς τὰς ἀπαραιτήτους ἐνεργείας, ὥστε νὰ λειτουργήσῃ καὶ πάλιν τὸ δημόσιον λουτρόν. Διὰ τῆς αὐτῆς διαταγῆς ρυθμίζεται τὸ θέμα τῆς ἀρπαγῆς ξυλείας, ἡ ὁποία ἦτο ἐντελὼς ἀπαραίτητος διὰ τὴν Βέροϊαν καὶ δυσαναπλήρωτος. Ἡ φθορὰ τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἐπιτρέπει τὴν πλήρη ἀνάγνωσιν ταύτης καὶ τὴν συναγωγὴν πολυτίμων πληροφοριῶν.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 3ου αἰῶνος μ.Χρ. τὴν περιοχὴν Βεροίας, ὡς καὶ τὴν λοιπὴν Μακεδονίαν, ἐληλάτουν οἱ Ἑρουλοὶ, οἱ ὁποῖοι κατήγοντο ἀπὸ τὴν νότιον Σουηδίαν. Οὗτοι ἐπετίθεντο κατὰ τῆς περιοχῆς ἐν συνεργασίᾳ μετ' ἄλλων Γερμανικῶν λαῶν. Διακόσια ἔτη ἀργότερον συμμετείχον οἱ Ἑρουλοὶ εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους. Ἡ ναγκάσθησαν, λοιπόν, οἱ Μακεδόνες (Βεροιεῖς), ν' ἀπευθυνθοῦν πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Γαλληνόν (253—268 μ.Χρ.) καὶ ἐζήτησαν τὴν βοήθειάν του. Ἡ σχετικὴ ἐπιγραφή, ἐκ τῆς ὁποίας πληροφοροῦμεθα ταῦτα, ἔφερε λατινι-

καὶ γράμματα καὶ εὗρέθη τὸ 1940 κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς (³⁴⁶) εἰς τὸ οἰκόπε-
δον τοῦ Στεφ. Τσιράκογλου, (ὁ ὁποῖος καὶ τὰς ἐχρηματοδότησεν). Τὴν ἐ-
πιγραφὴν ἤρξεν ὁ Ν. Κοτζίδης (πλησίον τοῦ Νεκροταφείου τῆς πόλεως). Αὐ-
τῇ, ἀπολεσθεῖσα κατὰ τὴν κατοχὴν, ἐπανευρέθη ὑπὸ τοῦ Β. Καλλιπολίτου
ἐφθαρμένη. Εὐτυχῶς εἶχεν ἤδη δημοσιευθῇ.

Παρατηροῦμεν, συνεπῶς, ὅτι ἡ πόλις πολλάκις ἀπηνθύνετο καὶ προε-
κάλει τὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀνθυπάτου καὶ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ διὰ πολλὰς
αἰτίας.

* *

Ἀλλὰ ἡ Ρωμαϊκὴ διοίκησις (ἐδρεῖουσα, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν Θεσσα-
λονίκην) καὶ ὁ ἴδιος ὁ Αὐτοκράτωρ δὲν ἐπενέβαινον μόνον εἰς τὰς διοικητι-
κὰς ἀρμοδιότητας τῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας καὶ συνεπῶς καὶ τῆς Βεροίας,
ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν δικαστικὴν καὶ νομοθετικὴν λειτουργίαν. Ὁ περιορισμὸς
ἦ ἡ ἐπέμβασις εἰς τὴν νομοθετικὴν λειτουργίαν ἐγένετο διὰ τῶν νόμων
(lex), διαταγμάτων καὶ διαταγῶν τῆς Κεντρικῆς (Ρώμης) ἢ Τοπικῆς (Θεσ-
σαλονίκης) διοικήσεως, διὰ τῶν ὁποίων κατελύοντο οἱ τοπικῆς προελεύσεως
νόμοι καὶ τὰ ψηφίσματα τῶν νομοθετικῶν ὁργάνων τῆς πόλεως.

* *

Εἰς τὴν Δικαιοσύνην ἐσημειοῦντο, ἐπίσης, οὐσιώδεις ἐπεμβάσεις, οὐχὶ
μόνον διότι «ἡ διοίκησις» (ὅπως λέγομεν σήμερον) τῆς Δικαιοσύνης ἀνῆκεν
εἰς τὸν (ἀνθύπατον) διοικητὴν τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ οὗτος ἦ-
το δυνατόν, ν' ἀφαιρῇ ἢ νὰ μειώσῃ τὰς ἀρμοδιότητας τῶν δικαστηρίων
τῆς πόλεως, δικάζων ὁ ἴδιος. Ὑπῆρχον δύο εἰδῶν δικαστήρια μὲ διαφορετι-
κὴν (κατὰ τόπον) ἀρμοδιότητα: Τὰ Ἐπαρχιακὰ, τὰ ὁποῖα ἤδρευνον εἰς τὴν
Θεσσαλονίκην καὶ τὰ Τοπικὰ, τὰ δικαστήρια τῆς πόλεως, π.χ. τῆς Βεροίας. Δὲν
γνωρίζομεν, ὅμως, ἐὰν ὑπῆρχον δύο ἢ πλείονες βαθμοὶ δικαιοσύνης, συνε-
πεῖς τῶν ὁποίων παρετρεῖτο ἡ συνύπαρξις Ἐπαρχιακῶν καὶ Τοπικῶν δι-
καστηρίων ἢ ἂν αὕτη ὀφείλετο εἰς τὴν διάφορον (καθ' ὅλην) ἀρμοδιότη-
τα τούτων. Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι εἰς τὰ δικαστήρια τῆς πόλεως ὑπῆ-
γοντο πάντες οἱ κατοικοῦντες ἢ καὶ διαμένοντες εἰς αὐτήν, ἀνεξαρκήτως τοῦ
τόπου τῆς μονίμου κατοικίας των. Δὲν ὑπῆρχον, συνεπῶς, εἰδικαὶ δωσιδι-
κίαι καὶ τοπικοὶ περιορισμοὶ τοῦ νόμου (³⁴⁷).

Διὰ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης ὑπῆρχον εἰς τὴν Βέροϊαν—ὡς συν-
άγεται ἐξ ἀναλογίας πρὸς ἄλλας μακεδονικὰς, «ὑπάρχουσ» πόλεις—«ἀρχον-
τες ἐπὶ τὰς δίκας» Αἱ διαφοραί, αἱ ὁποῖαι ὑπάγονται σήμερον εἰς τὸ «Διοι-
κητικὸν Δικαστήριον ὁρίων Δήμων καὶ Κοινοτήτων» ἐλύοντο, ἐπὶ Ρωμαί-
οις.

346. Βλ. X. Μακαρόνα, ἐνθ' ἀνωτ. καὶ τὰς εἰς τὴν σημείωσιν 1 παραπομ-
πὰς, διορθώσεις καὶ παρατηρήσεις τούτου.

347. Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ Μακεδονικὴ πόλις, εἰς δ' τόμον Μακεδονικῶν,
σελ. 299—300, ἐνθα καὶ σχετικαὶ παραπομπαί.

κρατίας ὑπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς διοικήσεως καὶ συνήθως ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ρώμης, ὅπως συνέβη, μὲ τὴν Βέροϊαν, τῆς ὁποίας τοὺς τίτλους τῆς (δίδ) νεακορίας καὶ τῆς Μητροπόλεως ἡμφεσβήτησεν, ἄνευ ἀποτελέσματος ὅμως, ἄλλη—ἄγνωστον μέχρι στιγμῆς ποία—μακεδονικὴ πόλις, τὸ 96 μ.Χρ.

* *

Ἐσημειώσαμεν ἂνωτέρω, ὅτι ἡ Βέροϊα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Μακεδονικῆς βασιλείας καὶ ἰδίως ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Ἀντιγονιδῶν εἶχε τριῶν εἰδῶν ἀρχάς καὶ ὄργανα. Τὴν Β ο υ λ ῆ ν, τὴν Ἐ κ κ λ η σ ί α ν τ ο ῦ Δ ῆ μ ο υ καὶ τοὺς Ἀρχοντας. Ἀς ἐξετάσωμεν πλέον, λεπτομερέστερον, τὸν τρόπον συγκροτήσεως καὶ λειτουργίας ὡς καὶ τὰς ἀρμοδιότητας ἐνὸς ἐκάστου τούτων.

α) Η ΒΟΥΛΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΕΠΙ ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

(³⁴⁸): Ἐξ εὐρεθειῶν ἐπιγραφῶν τῆς Βεροίας πληροφορούμεθα, ὅτι ἡ πόλις εἶχε Βουλὴν, ἡ ὁποία εἰς μίαν περιπτώσιν ἔχει τὸ ὄνομα «σύγκλητος». Δεχόμεθα, ὅτι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐννοεῖται ἡ Βουλὴ, διότι δὲν εἶναι δυνατόν, νὰ ἐτέθῃ ἀντὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, καθόσον αἱ ἐννοιαὶ Δήμος καὶ Σύγκλητος δὲν συμβιβάζονται, ἀλλὰ μᾶλλον εἶναι ἀντίθετοι, οὔτε καὶ ἀντὶ τοῦ «συνεδρίου» (τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων), διότι ὑπάρχει ἐν συνεχείᾳ ἡ λέξις «Βεροιαίων», πού οὐδέποτε, ἐξ ὧν γνωρίζομεν, συναντᾶται μετὰ τὴν λέξιν «συνέδριον» (τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων), δεδομένου, ὅτι τοῦτο εἶχε μὲν τὴν ἑδραν του εἰς τὴν Βέροϊαν, πλὴν ὅμως δὲν ἦτο ὄργανον, συμβούλιον μόνον τῆς Βεροίας, ἀλλὰ ὁλοκλήρου τῆς Μακεδονίας. Κατὰ συνέπειαν Βουλὴ καὶ Σύγκλητος εἰς τὴν Βέροϊαν—ὡς καὶ εἰς ἄλλας πόλεις (³⁴⁹)—ἦτο ἐν καὶ τὸ αὐτὸ σῶμα. Ἡ Βουλὴ ἦτο προπαρασκευαστικὸν σῶμα, δηλαδὴ συνέτασσε καὶ ὑπέβαλλε τὰ σχέδια τῶν βουλευμάτων, δηλαδὴ τὰ προ—βουλευματα, εἰς τὸν Δῆμον (Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου), ὃ ὁποῖος καὶ συνεζήτει καὶ ἀπεφάσιζε σχετικῶς. Ἡ Βουλὴ συνεδρίαζεν εἴτε μόνῃ εἴτε μετὰ τοῦ Δήμου εἴτε καὶ μετ' ἄλλης ὁμάδος πολιτῶν, πού δὲν ἀπετέλει ἰδίαν ἀρχήν, ὅπως π.χ. μὲ τοὺς Νέους (³⁵⁰). Τὰ προβουλευματα τῆς Βουλῆς ὑπεβάλλοντο εἰς τὸν Δῆμον διὰ τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως. Αἱ ἀπο-

348. Μ. Δήμητσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 63—64, Α. Ὁρλάνδου ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 157, Α. Woodward, ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 139—140, Bulletin de Correspondance Hellénique, τόμ. XLVII (1923) σελ. 184, Α. Κανατσούλη, ἡ Μακεδονικὴ πόλις, εἰς ε' τόμον Μακεδονικῶν σελ. 15 κέ. (ἀνάτυπον), ἐνθα καὶ ἄλλαι παραπομπαί. Πρβλ. καὶ Σ. Πελεκίδη, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 54 κέ. Α. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, σελ. 8 κέ.

349. Βλ. παραδείγματα εἰς Α. Κανατσούλην, ἐνθ. ἀνωτ. σημείωσις 1, σελίδος 16.

350. Μ. Δήμητσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 63, ἐπιγραφὴ 51: «Ἡ Βουλὴ καὶ οἱ νέοι | Κ. Πολλίον Πρόκλον Ἰουνία | νὸν Πύθωνα τὸν γυμνασίαρχον | ἀλείψαντα καὶ λούσαντα δι' ὅλης | ἡμέρας πανδημεί».

φάσεις τοῦ Δήμου, αἱ ὁποῖαι ἐλέγοντο—ὡς γνωρίζομεν ἐξ ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλονίκης—«δόγματα» ἢ «ψηφίσματα», πολλάκις ἐξεδίδοντο ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου, ὁπότε ἀνεγράφετο: «Ἡ Βουλὴ καὶ ὁ Δῆμος»⁽³⁵¹⁾, ἢ «Βεροιαίων ἡ Βουλὴ καὶ ὁ Δῆμος»⁽³⁵²⁾.

Ἡ Βουλὴ ἦτο προπαρασκευαστικὸν σῶμα, οὐχὶ μόνον εἰς τὸν νομοθετικὸν τομέα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν διοικητικόν, ᾗτοι ἐδέχετο τοὺς πρεσβευτὰς τῶν ἄλλων πόλεων καὶ τοὺς παρουσίαζεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου. Ἐπίσης ἦτο καὶ ἐκτελεστικὸν ὄργανον, ἐκτελοῦν τὰς ἀποφάσεις τοῦ Δήμου. Ἀλλὰ αἱ ἀρμοδιότητες καὶ τὰ δικαιώματα τῆς Βουλῆς ἐξτείνοντο καὶ εἰς ἄλλους τομεῖς. Οὕτω δυνάμεθα, νὰ συγκαταλέξωμεν εἰς τὰς ἀρμοδιότητας τῆς Βουλῆς τῆς Βεροίας—ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὰς εἰδήσεις, πὺν ἔχομεν διὰ τὰς Βουλὰς τῶν λοιπῶν Μακεδονικῶν πόλεων—τὴν ἐνοικίαν καὶ διαχείρισιν γενικῶς τῆς δημοτικῆς περιουσίας, τὸν οἰκονομικὸν ἔλεγχον τῆς περιουσίας τῆς πόλεως καὶ τῶν λογαριασμῶν, τὴν ἐποπτείαν τῶν ἐφήβων, τὸν διορισμὸν διδασκάλων καὶ τὴν φροντίδα διὰ τὰς θρησκευτικὰς ἐορτάς.

Ἡ Βουλὴ ἐστεγαζέτο εἰς τὸ «Βουλευτήριον» τῆς, ὅπου ὑπῆρχον καὶ βωμοὶ πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν τῆς Βουλῆς. Ἐκάστη Βουλὴ εἶχε καὶ τὸ διοικητικὸν προσωπικὸν τῆς, ἦτοι ἐπιμελητὰς, ὑπηρέτας κ.τ.λ. Μέλη τῆς Βουλῆς ὠρίζοντο διὰ τὴν ἀναγραφὴν τῶν προβουλευμάτων, τῶν ἀποφάσεων («δογμάτων»), ἀποκαλούμενοι «πρόεδροι». Οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Βουλὴν ὠνομάζοντο βουλευταί (ἀλλὰ καὶ «προστάται, ἀμνήμονες, τιμοῦχοι, μάστροι καὶ σύνοδοι»). Κατὰ τὸν Δ. Κανιτσούλην⁽³⁵³⁾ διὰ τοῦ ὅρου «σύνοδοι», εἰς τὴν Βέροϊαν, δὲν ἠγνοοῦντο οἱ βουλευταί, ἀλλὰ τὰ μέλη τοῦ ἐπαρχιακοῦ συνεδρίου, συμβουλίου.

Δὲν γνωρίζομεν ποῖος ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν βουλευτῶν τῆς Βεροίας—πάντως ἦτο μέγας, ἀρκεῖ, νὰ σημειωθῇ, ὅτι εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ὑπῆρχον 1.200 βουλευταί, ἐνῶ εἰς τὴν Ἐφεσον 450. Ὅπως δὲ πρὸς τὴν ἀνάγκην, οἱ βουλευταί τῆς Βεροίας, νὰ ἦσαν περισσότεροι π.χ. τῶν 100. Πλὴν τῶν κανονικῶν βουλευτῶν ὑπῆρχον καὶ ἐπιλαχόντες ὡς καὶ οἱ νόμιμοι, δηλαδὴ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι καθίσταντο βουλευταί, οὐχὶ δι' ἐκλογῆς, ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἢ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου (:), ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ νόμου ἢ καὶ ἀριστίνδην, κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ νόμου. Πιθανῶς ἐκάστη φυλὴ—ὁ λαὸς διηγεῖτο εἰς φυλὰς ὡς θὰ ἴδωμεν—νὰ ἐξέλεγεν ὁρισμένον ἀριθμὸν βουλευτῶν, δι' ὁρισμένον χρόνον, τοῦ ὁποῖου δὲν γνωρίζομεν τὴν διάρκειαν. Ἐξ ἐπιγραφῆς, ἄλλης πόλεως, συνάγεται, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ἐκλεγῇ δις ὁ αὐτὸς βουλευτῆς.

351. Μ. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 63, ἐπιγρ. 50: «Ἡ Βουλὴ καὶ [ὁ δῆμος] Παπύλιον | Σοῦμμον νεώτερον».

352. Μ. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 64, ἐπιγραφὴ 52: «Βέροια [ἴων ἡ βουλὴ καὶ ὁ [δῆμος].....»

353. Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 20.

Πάντως βουλευταὶ ἐξελέγοντο οἱ προερχόμενοι ἐκ τῶν ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν τῆς πόλεως καὶ ὡς κατώτατον ὄριον τῆς ἡλικίας τοῦ ὑποψηφίου ἦτο μᾶλλον τὸ 30ὸν ἔτος, ἢ δὲ ἐκλογὴ τινός, ὡς βουλευτοῦ, δὲν τὸν ἠμποδίζε, ν^ο ἀναλάβῃ καὶ ἄλλα ἀξιώματα τῆς πολιτείας, ἦτοι δὲν ἴσχυε τὸ «ἀσυμβίβαστον τῆς βουλευτικῆς ιδιότητος», ὅπως λέγομεν σήμερον. Ἡ Βουλὴ εἶχεν ἰδίαν περιουσίαν, ἢ ὁποία προήρχετο ἐκ συνεισφορῶν, δωρεῶν καὶ κληροδοτημάτων τῶν μελῶν ταύτης ἢ τῶν λοιπῶν πολιτῶν.

β) Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ (Ο ΔΗΜΟΣ) ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΕΠΙ ΡΩΜΑΙΩΝ. Ἐξ ἐπιγραφῶν γνωρίζομεν—ὡς εἶδομεν καὶ ἄνωτέρω—ὅτι ἡ Βέροια εἶχε καὶ Δῆμον, ὁ ὁποῖος συνηργάζετο μὲ τὴν Βουλὴν τῆς πόλεως. Ὁ ὅρος «Ἐκκλησία τοῦ Δήμου» δὲν εἶναι γνωστός ἐξ ἐπιγραφῶν τῆς Βεροίας, ἀλλὰ μόνον ὁ ὅρος «Δῆμος», ὁ ὁποῖος, ὅμως, ἦτο ὅπωςδήποτε ταυσόσημος πρὸς αὐτόν. Ὁ Δῆμος, ἢ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου, ἀποτελεῖτο ἀπὸ τοὺς ἄρρενας πολίτας τῆς Βεροίας. Δὲν συμμετεῖχον οἱ γυναῖκες, ὡς καὶ ὅσοι ἐκ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως δὲν ἦσαν πολῖται. Ἐκ τῶν ἄνωτέρω καθίσταται αὐτονόητον, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου δὲν ἦτο ὠρισμένος καὶ σταθερός («*numerus clausus*» ὡς θὰ ἔλεγον οἱ Ρωμαῖοι), ἀλλὰ μετεβάλλετο, ἐφόσον καὶ ἄλλοι κάτοικοι τῆς Βεροίας καθίσταντο πολῖται καὶ συνεπῶς καὶ μέλη τοῦ Δήμου. Δὲν εἶχον, ὅμως, πάντες οἱ πολῖται—καίτοι συμμετεῖχον τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου—τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι καὶ γενικώτερον ψήφου, ἀλλὰ μόνον οἱ εὐποροὶ (³⁵⁴). Ἐκ τῶν ἄνωτέρω συνάγεται, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἠνόνησαν, σκοπίμως, τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ πλούτου, διότι οὕτως ἠδύναντο, νὰ ἐλέγχουν καλύτερον τὴν χώραν καὶ ν^ο ἀντιμετωπίζουσιν ὀλιγωτέρας ἀντιδράσεις, καθόσον ἦτο εὐκολώτερον, νὰ ἐπιβάλλουσιν τὰς θελήσεις των ἐπὶ τῶν ὀλίγων ἀριστοκρατῶν, εὐπόρων, παρὰ ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν πολιτῶν, τοῦ λαοῦ.

Οἱ πολῖται διηροῦντο κατὰ φυλάς, ὅπως καὶ κατὰ τὴν Μακεδονικὴν ἐποχὴν. Εἰς τὴν Βέροϊαν εἶναι δεδομένον, ὅτι ὑπῆρχον, τοῦλάχιστον, τρεῖς φυλαί, ἐκ τῶν ὁποίων γνωρίζομεν τὸ ὄνομα τῆς «Πευκαστικῆς φυλῆς» καὶ τῆς «Παιονίδος». Τὴν Πευκαστικὴν φυλὴν (³⁵⁵) γνωρίζομεν ἐξ ἐπιγραφῆς, ἢ ὁποία ἀνεκαλύφθη, ὑπὸ τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν τοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος τῆς πόλεώς μας. Διὰ ταύτης ἡ Πευκαστικὴ φυλὴ εὐχαριστεῖ τὸν ἰσόβιον ἀρχιερέα τῶν Σεβαστῶν, τὸν Κόϊντον Ποπίλιον Πύθωνα, ὁ ὁποῖος φαίνεται, ὅτι ἀνῆκεν εἰς ταύτην, διότι ἐπέτυχε, μεταβάς εἰς τὴν Ρώμην, νὰ διατηρήσῃ ἡ Βέροια τὴν νεωκορίαν τῶν Σεβαστῶν καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς Μητροπόλεως, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Αὐτο-

354. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Δ. Κανατσούλη τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν ἐνισχύει διὰ παραπομπῶν εἰς ἐπιγραφικὸν ὕλικόν.

355. Βλ. π. Δ. Ὁρλάνδου, ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 148—150.

κράτορα Νερούαν (96—98 μ.Χ.), μετά τὴν καταστροφὴν τῆς Πέλλης. Ὁ αὐτὸς Βεροιεὺς προσέφερε καὶ ἄλλας εὐεργεσίας εἰς τὴν πόλιν, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Πρὸς τιμὴν τοῦτου ἡ Πευκαστικὴ φυλὴ καὶ ἑτέρα ἄγνωστος ἀνέθεσαν δύο βωμούς, ἀνὰ ἓνα. Ἡ Παιονίς φυλὴ ἀνέθεσε βωμὸν πρὸς τιμὴν τοῦ Πολλίου Μάρκου Κυϊντιανοῦ. Ὁπωσδήποτε ἦτο μέγας ὁ ἀριθμὸς τῶν φυλῶν τῆς Βεροίας, ἀνάλογος πρὸς τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων τῆς πόλεως.

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου δὲν ἦτο δυνατόν, ν' ἀποφασίσῃ, χωρὶς τὴν συνεργασίαν τῆς Βουλῆς, ἥτοι ἀπητεῖτο, νὰ προσηγηθῇ ἡ ὑποβολὴ τῶν σχεδίων, τῶν προβουλευμάτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀπεφάσκειν ὁ Δῆμος. Πρόεδροι τοῦ Δήμου, εἰκάζεται ὅτι, ἦσαν οἱ πολιτάρχαι, διότι οὗτοι εἰσήγον τὰ προβουλευμὰτα τῆς Βουλῆς εἰς αὐτόν. Πᾶσαι ἡ μερικαὶ ψηφοφορίαι ἐγένοντο διὰ ἀνατάσεως τῆς χειρός (³⁵⁶).

* *

Εἰς ἐπιγραφὰς τῆς Βεροίας συναντᾶται—ὥς καὶ εἰς ἄλλας πόλεις—ἡ ἔκφρασις: «... Ἡ τῶν Βεροιαίων πόλις» (³⁵⁷) ἢ «ἡ μητρόπολις καὶ δις νεωκόρος Βέροια» ἢ «Ἡ τῶν Βεροιαίων μητρόπολις καὶ δις νεωκόρος» (³⁵⁸) ἢ «Ἡ σεμνοτάτη μητρόπολις τῆς Μακεδονίας καὶ δις νεωκόρος Βέροια» ἢ «Ἡ λαμπροτάτη μητρόπολις Βέροια καὶ β' νεωκόρος» (³⁵⁹). Νομίζομεν, ὅτι διὰ τῶν λέξεων «ἡ πόλις τῶν Βεροιαίων» κτλ. δὲν ὑπονοεῖται ὁ Δῆμος ἢ ἡ Βουλὴ ἢ ἀμφότερα, ἀλλὰ τὸ σύνολον τῶν κατοίκων. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἀγόμεθα καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν τῆς πόλεως, ὅπου—ὥς εἴδομεν ἀνωτέρω—σαφῶς ἀναγράφεται: «Ἡ Βουλὴ καὶ ὁ Δῆμος» ἢ «Βεροιαίων ἡ Βουλὴ καὶ ὁ Δῆμος» κτλ, ὅταν ἐπρόκειτο, νὰ δηλωθῇ ἓν ψήφισμα ἢ βούλευμα τῶν δύο τούτων σωμάτων. Κατὰ συνέπειαν, ἐὰν ἐδεχόμεθα, ὅτι διὰ τῆς φράσεως «Ἡ πόλις τῶν Βεροιαίων» κτλ. ὑπονοεῖται ἡ σύμπραξις Βουλῆς καὶ Δήμου, θὰ ἔπρεπε, νὰ ὑποστηρίξωμεν, ὅτι οὐδεμία ἄλλη ἀρχὴ ὑπῆρχεν εἰς τὴν πόλιν καὶ νὰ εὕρωμεν τὴν αἰτίαν διὰ τὴν ὁποίαν, ἀλλοῦ μὲν ἀναγράφονται ὀνομαστικῶς ἡ Βουλὴ καὶ ὁ Δῆμος, ἀλλοῦ δὲ ἀναφέ-

356. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 27.

357. Βλπ. Μ. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 66—67, ἐπιγραφὴ 55, Delacoulonche ἐνθ. ἀνωτ. ἐπιγραφὴ 44: «[Ἀντοκράτορα] Καίσαρα Νερούαν | [ἡ τῶν Βερ] οἶαν πόλις | [συγχω] ρήσαντα αὐτῇ | [τὸ τῆς μητροπό] λεως | [ἴδονα], δόντος τὴν δαπά[ν]η | ν ἐκ τῶν] ἰδίων Τ. Ἰουλίου | [Διογέ] νους τοῦ ἀρχιερέως | τῶν [σεβαστῶν] καὶ ἀγωνοθέ | [του τοῦ κο] ινοῦ Μακεδόνων.» Πρβλ. καὶ σημειώσιν 364, τοῦ παρόντος βιβλίου.

358. Ἀ. Ὀρλάνδου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 156—157, ἀρ. ἐπιγραφῆς 14, «Ἀγαθῇ τύχῃ | τὸν μέγ | στον καὶ ἐπ | φανέστατον | Καίσαρα Πούβλιον | Λικίννιον Ἐγγάτιον Σα | λωνεῖνον Οὐαλεριανὸν ἡ μῆ | τρώπολις καὶ δις νεωκόρος | Βέροια» (253-259 μ. Χρ.) καὶ (15) «Ἡ τῶν Βεροιαίων μητρόπολις | καὶ δις νεωκόρος» τοῦ γ' μ.Χ. αἰῶνος.

359. Α. Woodward, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 148, ἀριθμ. 6 (249—250 μ. Χρ.) καὶ ἀριθμ. 7 (260-261 μ.Χρ.)

ρονται ἀφηρημένως. Διὰ ταῦτα δὲν συμφωνοῦμεν μὲ τὴν γνώμην ⁽³⁶⁰⁾, κατὰ τὴν ὁποίαν διὰ τῶν λέξεων «Ἡ Βεροιαίων πόλις» ἢ «ἡ τῶν Βεροιαίων μητροπολις καὶ δις νεωκόρος» κτλ. ἐννοοῦνται ὁ Δῆμος καὶ ἡ Βουλὴ μόνον. Ἀλλὰ τί ἐννοεῖται διὰ τῶν λέξεων τούτων; Νομίζομεν ὁλόκληρος ἡ πόλις, ἥτοι ἡ Βουλὴ, ὁ Δῆμος, οἱ ἄρχοντες, οἱ νέοι, ἡ Γερουσία κτλ., ἥτοι ὅ,τι ἐννοοῦμεν, λέγοντες σήμερον: «Ἡ πόλις Βέροια, ἡ Βεροιεῖς». Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς δὲν εἴχομεν ἐν συγκεκριμένον σῶμα, ἀλλὰ μίαν ἀφηρημένην ἔννοιαν, πιθανῶς δὲ καὶ μίαν «εἰδικήν» συνέλευσιν ὁλοκλήρου τοῦ λαοῦ τῆς πόλεως, ἡ ὁποία ἐνέκρινε τὸ ψήφισμα τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ Δήμου. Εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν ὁδηγοῦμεθα καὶ ἐκ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ἡ ἔκφρασις «ἡ τῶν Βεροιαίων πόλις» κλπ. συναντᾶται κυρίως εἰς περιπτώσεις, ποῦ πρόκειται, νὰ τιμηθῇ ὑψηλὸν πρόσωπον, ὥς ὁ Αὐτοκράτωρ Νερουῆς, ὁπότε ἐπιδιώκεται διὰ τῆς φράσεως ταύτης, ἡ ἐκδήλωσις τῆς εὐγνωμοσύνης ὁλοκλήρου τῆς πόλεως καὶ οὐχὶ μόνον τῆς Βουλῆς ἀλλὰ καὶ τοῦ Δήμου. Ἐπιβεβαίωσιν τῆς γνώμης μας δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν, ἐξ ἐπιγραφικοῦ ὕλικου, διότι δὲν εἶναι δυνατόν εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν (δεδομένου ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ εἶναι λακωνικαί), νὰ ὑπάρχῃ ἡ φράσις: «ἡ τῶν Βεροιαίων πόλις» καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ ἐπεξήγησις, ἡ ἀπαρίθμησις τῶν σωμάτων καὶ ἀρχῶν, ποῦ τὴν ἀπῆρτιζον. Κατὰ συνέπειαν μόνον διὰ τῆς λογικῆς εἶναι δυνατόν, νὰ θεωρηθῇ, ὥς ἀληθὴς αὐτὴ ἡ λύσις, τὴν ὁποίαν προτείνομεν. Πάντως ἡ ἀποψις αὕτη ἐνισχύεται καὶ ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς τῆς Βεροίας, ὅπου ἀναγράφεται, ὅτι οἱ Βεροιαῖοι καὶ οἱ Ρωμαῖοι (πολίται), ποῦ εἶχον ἰδίαν ἰδιοκτησίαν (γῆν) ἀνήγειρον (57—56 π.Χρ.) μνημεῖον πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀνθυπάτου (διοικητοῦ τῆς ἐπαρχίας) Λευκίου Καλπουρνίου Πείσωνος ⁽³⁶¹⁾. Προκύπτει, λοιπόν, ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ὅτι οἱ Βεροιαῖοι (δηλαδὴ οἱ πολῖται τῆς Βεροίας) καὶ ὅχι μόνον ἡ Βουλὴ καὶ ὁ Δῆμος καὶ οἱ Ρωμαῖοι, ποῦ εἶχον ἰδιοκτησίαν, ἀφίερωσαν τὸ μνημεῖον πρὸς τιμὴν τοῦ εὐεργετήσαντος τούτους, ἀνθυπάτου. Ἐνταῦθα δὲν ἐτέθη ἡ φράσις: «ἡ τῶν Βεροιαίων πόλις», διότι αὕτη δὲν θὰ ἦτο συντακτικῶς σύμφωνος πρὸς τὸ «οἱ... Ρωμαῖοι», ἥτοι θὰ συνυπῆρχε λέξις ἐνικοῦ ἀριθμοῦ καὶ θηλυκοῦ γένους μετὰ ἐτέρας ἀρσενικοῦ γένους καὶ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ. Ἡ λέξις, δηλαδὴ, «Βεροιαῖοι» εἶναι ταυτόσημος—κατὰ τὴν γνώμην μας—μὲ τὴν φράσιν «ἡ τῶν Βεροιαίων πόλις» κλπ. καὶ σημαίνει τὸ σύνολον τῶν Βεροιαίων πολιτῶν. Ὅπωςδήποτε ὁμως καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς πρόπει, νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ πρωτοβουλία πρὸς ἔκδοσιν τῶν ψηφισμάτων αὐτῶν, προήρχετο ἐκ τῆς Βουλῆς, τοῦ Δήμου καὶ τῶν ἀρχόντων, ποῦ εἰς τὴν πραγματικότητα ἀ-

360. Δ. Κατασοῦλη, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 24-25.

361. Μ. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτέρω, σελ. 70, ἀριθμ. ἐπιγραφῆς 58, Delacoulonche. ἐνθ. ἀνωτ. ἀριθμὸς ἐπιγραφῆς 33: «Λεύκιον Καλπούρνιον Πείσωνα | Ἀνθύπατον Βεροιαῖοι καὶ οἱ ἐν [γ] κεκτημένοι | Ρωμαῖοι τὸν ἑαυτῶν πάτρωνα».

πεφάσιζον, ἡ δὲ φράσις «Βεροιαιοὶ ἢ Βεροιαίων πόλις» ἐτίθετο χάριν ἐξάφσεως τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ ψήφισμα, ἐλήφθη κοινῇ ἀποφάσει ὅλων τῶν ἀρχῶν, ὀργάνων καὶ τῶν παραγόντων τῆς Βεροίας. Πιθανῶς λοιπόν, νὰ συν-εκροτεῖτο εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς «εἰδική» συνέλευσις ἢ διὰ τῶν λέξεων «Πόλις—Βεροιαιοὶ» νὰ ἐδηλοῦτο πλασματικὸν (ἀνύπαρκτον κατ' οὐσίαν) σῶμα, ἐκ λόγων σκοπιμότητος καὶ χάριν ἐπιτάσεως, χωρὶς ὅμως νὰ συν-ταυτίζονται οἱ ἐκδίδοντες τὸ ψήφισμα μόνον μὲ τὴν Βουλὴν καὶ τὸν Δῆμον.

**

γ) ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΕΠΙ ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ:

Οἱ ἄρχοντες τῶν Μακεδον. πόλεων ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας ἦσαν δύο κατηγοριῶν, οἱ «Πολιτικοὶ» καὶ οἱ «Θρησκευτικοί». Οὗτοι ἐξελέγοντο δι' ὠρισμένον χρόνον. Ἐν τούτοις ἐξ ἐπιγραφῶν—προερχομένων ἐξ ἄλλων πόλεων καὶ δὴ ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Παλατίσης—πληροφορούμεθα, ὅτι πολλὰκις ἡ αὐτὴ οἰκογένεια κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα ἀνεδείκνυνε ἄρχοντας. Ἐκ τῶν περιπτώσεων αὐτῶν—ὀρθῶς—συνήγαγον τὸ συμπέρασμα ⁽³⁶²⁾, ὅτι κατ' οὐσίαν, λόγῳ τῶν ἀπαιτουμένων προσόντων καὶ τῶν προϋποθέσεων, τὰ ἀξιώματα ἐλάμβανον οἱ προερχόμενοι ἐκ τῆς ἀριστοκρατίας, ἰδίως τοῦ πλούτου. Ἦτο δυνατόν τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ν' ἀναλάβῃ καὶ διατηρῇ δύο ἀξιώματα, ὅπως π.χ. ὁ Βεροιεύς Λούκιος Αὐρηλιανὸς Σωτήριχος, ὁ ὁποῖος ἦτο εἰς τὴν Βέροϊαν, συγχρόνως, (τὸ 245]6 μ.Χρ.) ἀρχιερεὺς (δηλαδὴ θρησκευτικὸς) καὶ (πολιτικὸς) ἄρχων ⁽³⁶³⁾. Πάντως διὰ νὰ γίνῃ κανεὶς ἄρχων, ἔπρεπε, νὰ ἔχῃ τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου (καὶ ὠρισμένην ἡλικίαν καὶ περιουσίαν). Αἱ γυναῖκες μόνον θρησκευτικὰ ἀξιώματα ἠδύναντο ν' ἀποκτήσουν. Οἱ ἄρχοντες καὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν των, ἀπὸ τὰ ἀξιώματα καὶ τὰς ἐξουσίας των, ἔφερον ἰσοβίως τοὺς τίτλους, ποὺ εἶχον προηγουμένως καὶ μετὰ τὸν θάνατόν των, κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ ὀνόματός των εἰς τὰ ἐπιτύμβια μνημεῖα. Ἄς ἴδωμεν πλέον τοὺς κατ' ἰδίαν ἄρχοντας.

Δ) Πολιτικοὶ ἄρχοντες: Πολιτάρχαι. Ἄρχοντας τῆς Βεροίας τοῦ εἶδους τούτου («πολιτάρχας») γνωρίζομεν πέντε μέχρι στιγμῆς, ἐξ ἀνεκδότου ἐπιγραφῆς, εὐρεθείσης εἰς τὴν Βέροϊαν καὶ φυλασσομένης καὶ σήμερον εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης ⁽³⁶⁴⁾. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι μᾶλλον τοῦ 1ου μ.Χρ. αἰῶνος καὶ μνημονεύει τὰ ὀνόματα τῶν πολιταρχῶν: Ἀδαίου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Διοδώρου [Βεροιέα, ὀνόματι Ἀδαῖον εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω, σελ. 166, σημείωσις 316] Ἀλεξάνδρου, υἱοῦ τοῦ Ζωπύρου, Δημητρίου,

362. Δ. Κανασούλη, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 29.

363. Α. Woodward, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 148.

364. Δ. Κανασούλη, Μακεδονικὰ Μελετήματα, σελ. 20, σημ. 6: «...τον | Ἡ πόλις Γάιον | Τούλιον Θεοτένην ἀρίστα | Πεπολειτευμένον γυμνασιαρχούντων | Ἀλεξάνδρου τοῦ Θεοφίλου, Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλοκράτους, Πολεिताρχούντων | Ἀδαίου τοῦ Διοδώρου | Ἀλεξάνδρου τοῦ Ζωπύρου, | Δημητρίου τοῦ Διονυσίου | Αἰῶνος τοῦ Ἀλεξάνδρου, | Διογένοους τοῦ Ἀμύντου.»

υἱοῦ τοῦ Διονυσίου, Δίωνος, υἱοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ Διογένης υἱοῦ τοῦ Ἀμύντου. Ἐκ τῆς ἐκφράσεως «πολ(ε)ιταρχούντων» συνάγεται, ὅτι πέντε μόνον ἦσαν, τότε τοῦλάχιστον, οἱ πολιτάρχαι, διότι ἄλλως, ἐὰν ἦσαν περισσότεροι καὶ οἱ ἀναφερόμενοι μέρος τοῦ ἀριθμοῦ τούτων, ἔπρεπε νὰ γράφηται «ἐκ τῶν πολ(ε)ιταρχούντων...»

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἐπιβεβαιοῦται ἡ ὑπαρξίς πολιταρχῶν καὶ πληροφοροῦμεθα, πλὴν τῶν ὀνομάτων, καὶ τὸν ἀριθμὸν τούτων. Ἡ ἐκφρασις «πολ(ε)ιταρχούντων» ἐτέθη (ἀντὶ «πολιταρχῶν») κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς μετοχὰς «πεπολ(ε)ιτευμένων» καὶ «γυμνασιαρχούντων». Ἀξιοσημείωτος εἶναι ὁ τύπος «πολιταρχούντων» καὶ «πεπολιτευμένων», ἥτοι ἡ γραφή εἰ, ἀντὶ ι. Δὲν εἶναι γνωστὸς ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιταρχῶν ἐκάστης πόλεως εἰς μίαν χρονικὴν περιόδον, φαίνεται δέ, ὅτι δὲν ἦτο σταθερὸς. Ἐκ τῆς συγκρίσεως ὅμως μετὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πολιταρχῶν ἄλλων πόλεων καὶ δὴ τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι δυνατόν, νὰ συμπεράνωμεν διὰ τὴν πρόοδον καὶ τὸν πληθυσμὸν τῆς χώρας. Οὕτως, ὅταν ἡ Βέροια, κατὰ τὸν 1ον μ.Χρ. αἰῶνα—ἐὰν ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ εἶναι πράγματι τοῦ αἰῶνος τούτου—εἶχε πέντε πολιτάρχας, ἡ Θεσσαλονίκη εἶχε δύο ἢ ἑξ μόνον, ὁμοίως ἡ Ἀμφίπολις πέντε, ἐνῶ ἄλλαι περιοχαὶ ἓνα ἢ δύο. Ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πολιταρχῶν καὶ τῆς πόλεως εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκον, συνάγομεν σημαντικὰ συμπεράσματα διὰ τὴν Βέροϊαν ἐπὶ Ρωμαίων καὶ ἰδίως διὰ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἀξίαν τῆς πόλεως.

Ἐκ τῶν πολιταρχῶν ἐξελέγετο —ἄγνωστον μὲ ποῖα κριτήρια—εἰς πρῶτος, ἀρχηγός (:«Οἱ περὶ τὸν...»). Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι οἱ Πολιτάρχαι ἀπετέλουν ἓν εἶδος συλλογικοῦ ὄργάνου, συμβουλίου. Δὲν γνωρίζομεν λεπτομερείας διὰ τὴν σχέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκοντο οἱ πολιτάρχαι ἐναντὶ τοῦ πρωτο-πολιτάρχου. Κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τῶν πολιταρχῶν δὲν ἐτηρεῖτο ἡ ἀλφαβητικὴ σειρὰ. Οὕτω καὶ εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν τῆς πόλεώς μας παρατηροῦμεν, ὅτι ἐνῶ οἱ τρεῖς πρῶτοι πολιτάρχαι (Ἀδαῖος, Ἀλέξανδρος, Δημήτριος) ἀναγράφονται κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν, ἐν συνεχείᾳ οἱ δύο τελευταῖοι (Δίων, Διογένης) τίθενται, χωρὶς νὰ τηρηθῇ αὕτη [ὡς πρὸς τὸ τρίτον γράμμα: προηγείται, ὡς μὴ ἔδει, τὸ ω τοῦ ο]. Καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ κανὼν, παρὰ τὰ ἀντιθέτως—ἐσφαλμένως—γραφέντα (³⁶⁵), εἰδικῶς διὰ τοὺς πολιτάρχας τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς τῆς Βεροίας, ἡ ἀναγραφὴ τῶν ὁποίων φαίνεται, ὅτι ἐγένετο μὲ ἄλλα κριτήρια, ἢ δὲ τήρησις τῆς ἀλφαβητικῆς σειρᾶς διὰ τοὺς τρεῖς πρῶτους ἀποδεικνύεται τυχαία.

Αἱ κωμοπόλεις, εἰκάζεται ὅτι, δὲν εἶχον πολιτάρχας (ἐφόσον δὲν ἦσαν πόλεις—πολιτεῖαι), ἀλλὰ ἀνὰ ἓν «Κωμάρχην» (ἀρχοντα τῆς Κώμης).

365. Βλπ. Δ. Κανατσούλην, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, εἰς Ε' τόμον Μακεδονικῶν (ἀνάτυπον) σελ. 37 καὶ σημειώσιν 1 τῆς αὐτῆς σελίδος.

Ἐξ ἐπιγραφῶν, ἰδίως, συμπεραίνομεν διὰ τὰ καθήκοντα καὶ τὰς ἀρμοδιότητας τῶν πολιταρχῶν (³⁶⁶). Οἱ πολιτάρχαι εἶχον ἀρμοδιότητας, τὰς ὁποίας δὲν δυνάμεθα, νὰ παραλληλίσωμεν μὲ τὰς γνωστὰς σήμερον ἀρχὰς καὶ ὄργανα. Εἶχον διοικητικὴν, νομοθετικὴν, δικαστικὴν (καὶ ἀστυνομικὴν) ἐξουσίαν. Αὐτοὶ συνεκάλουν τὴν Βουλὴν καὶ συνεπῶς εἶχον δικαίωμα, πού σήμερον ἔχει—εἰς τὰς δημοκρατίας—ὁ ἀνώτατος ἀρχὼν (Βασιλεὺς—Πρόεδρος Δημοκρατίας). Ἐπίσης προήδρευον εἰς τὴν Βουλὴν καὶ τὸν Δῆμον καὶ οὕτω μετεῖχον τῆς νομοθετικῆς λειτουργίας. Εἶχον ἐπίσης δικαστικὴν καὶ ἀστυνομικὴν ἐξουσίαν, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ταραχῶν τῶν Ἰουδαίων τῆς Θεσσαλονίκης, λόγῳ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀ. Παύλου κατὰ τὴν δευτέραν περιοδεῖαν τούτου. Ἀλλὰ εἶχον καὶ διοικητικῆς—ἐκτελεστικῆς φύσεως ἀρμοδιότητας. Οὕτως εἰς τὸν Γυμνασιαρχικὸν νόμον (³⁶⁷)—τοῦ ὁποίου ἡ πλήρης ἐκδοσις θὰ διανοιξῇ νέους ὁρίζοντας εἰς τὸν τομέα τῶν γνωστῶν πληροφοριῶν, διὰ τὴν ὁργάνωσιν καὶ λειτουργίαν τῶν γυμνασίων, δηλαδὴ τῶν γυμναστηρίων—τῆς Βεροίας (καί) οἱ πέντε πολιτάρχαι εἶχον τὴν ἀρμοδιότητα καὶ τὴν φροντίδα τῆς ἀναγραφῆς, τοῦ σχετικοῦ ψηφίσματος τῆς πόλεως, ἐπὶ εἰδικῆς στήλης, τοποθετηθεῖσης εἰς τὸ γυμναστήριον τῶν νέων. Ἡ διάρκεια τῆς θητείας τῶν πολιταρχῶν ἦτο ἔτησία, δι' αὐτὸ καὶ εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα τούτων, διὰ νὰ προσδιορισθῇ ὁ χρόνος κατὰ τὸν ὁποῖον ἐγένοντο, ἦσαν δηλαδὴ οἱ «ἐπώνυμοι ἀρχοντες τῆς πόλεως» (Βεροίας), ὡς συνέβαινε καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας κ.τ.λ.

**

Ἐκτὸς τῶν πολιταρχῶν ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ἀρχοντες, ὧς θὰ ἴδωμεν ἐνθὺς ἀμέσως, πλὴν ὅμως οὗτοι εἶχον δευτερευούσης καὶ εἰδικῆς φύσεως ἀρμοδιότητας. Κλείοντες, λοιπόν, τὸ θέμα περὶ τῆς Βουλῆς, τοῦ Δήμου καὶ τῶν Πολιταρχῶν (τῶν κατ' οὐσίαν ἀρχόντων) νομίζομεν, ὅτι ἐπιβάλλεται, νὰ διατυπωθῶν ὠρισμέναι συγκρίσεις καὶ παρατηρήσεις διὰ τὰς ἀρμοδιότητας τούτων.

Κατ' ἀρχὴν παρατηροῦμεν, ὅτι δὲν ὑπάρχει «διάκρισις τῶν λειτουργιῶν»—ὅπως τὴν διετύπωσεν ὁ πολιτειολόγος τοῦ 18ου αἰῶνος Κάρ. Μοντεσκιε εἰς τὸ «πνεῦμα τῶν νόμων»—ἀλλὰ διασταύρωσις, ἂν ὄχι σύγχυσις τούτων. Βλέπομεν, ὅτι ἡ Βουλὴ δὲν δύναται, ν' ἀποφασίσῃ μόνη τῆς, ἀλλὰ ἀπλῶς ὑποβάλλει τὰ προβουλευμένα, εἰς τὸν Δῆμον (Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου), ἄνευ τῶν ὁποίων, ὅμως, δὲν ἀποφασίζει ἡ Ἐκκλησία, ἥτοι ἀλληλοεξαρτῶνται, ἡ Βουλὴ καὶ ὁ Δῆμος. Οἱ Πολιτάρχαι, ἕξ ἄλλου, εἰσάγουν τὰ προβουλευμένα τῆς Βουλῆς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου καὶ προσδρεύουν ἀμφο-

³⁶⁶. Βλ. π. Σ. Πελεκίδη, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 26 καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 35 καὶ ἐνθα καὶ παραπομπαί. Πρβλ. καὶ Πράξ. Ἀποστόλων (Καὶνὴ Διαθήκη) κεφάλ. ιζ, 6—8.

³⁶⁷. Βλ. π. Χ. Μακαρόνα, ἐνθ. ἀνωτέρω, σελ. 629—630 καὶ σημείωσιν 364 τοῦ παρόντος βιβλίου.

τέρων, ἐλέγχοντες συνεπῶς ταύτας, πλὴν ὁμως ὑπόκεινται καὶ οὗτοι εἰς τὴν Ἑκκλησίαν τοῦ Δήμου, διότι αὕτη ἔχει τὴν ἀρμοδιότητα—ἀποκλειστικῶς—νὰ τοὺς ἐπιβάλλη ποινάς.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι οἱ Πολιτάρχαι διητύθουν μὲν κατ' οὐσίαν, τὴν Βέροϊαν ἐπὶ Ρωμαίων, ἀλλὰ δὲν ἐτύγγαλον καὶ ἀσυδοσίας.

**

II) Οἱ Γυμνασίαρχοι: Ἐξ ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι εὐρέθησαν εἰς τὴν Βέροϊαν, ἐπιβεβαιοῦνται, ὅτι ἡ πόλις εἶχε γυμναστήριον («γυμνάσιον») καὶ Γυμνασιάρχον ἢ μᾶλλον Γυμνασιάρχους. Πράγματι διὰ τὸν 1ον μ. Χρ. (ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, σημ. 364) ἔχομεν τὰ ὀνόματα δύο Γυμνασιάρχων («Γυμνασιαρχούντων»), ἦτοι τοῦ Ἀλεξάνδρου, υἱοῦ τοῦ Θεοφίλου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, υἱοῦ τοῦ Φιλοκράτους, ὡς καὶ τοῦ Κοίντου Ποπίλλιου Πρόκλου Ἰουλιανοῦ Πύθωνος⁽³⁶⁸⁾ καὶ τοῦ Κοίντου Ποπίλλιου Πύθωνος⁽³⁶⁹⁾ (τέλη τοῦ 1ου μ.Χρ. αἰῶνος). Ἀλλὰ γνωρίζομεν καὶ τὰ ὀνόματα τριῶν ἀκόμῃ Γυμνασιάρχων τῆς Βεροίας, ἦτοι τοῦ Ζωπύρου, υἱοῦ τοῦ Ἀμύντου⁽³⁷⁰⁾ (2ου αἰῶν. μ.Χρ.), τοῦ Τι. Κλαυδίου Πειριῶνος⁽³⁷¹⁾ (1ος μ.Χρ. αἰ.) καὶ τοῦ Τιβερίου Κλαυδίου Ἰουλιανοῦ^(371α) (2ος αἰὼν μ.Χρ.).

Καὶ εἰς τὴν Βέροϊαν ἡ Γυμνασιαρχία παρουσιάζεται ὑπὸ διττὴν ἔννοιαν, ἦτοι ὡς ἀρχὴ καὶ ὡς λειτουργία. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω Γυμνασιάρχων μόνον ὁ Κόϊντος Ποπίλλιος Πρόκλος Ἰουλιανὸς Πύθων ἀναφέρεται, ὅτι «ἀλείψαντα καὶ λούσαντα δι' ὅλης ἡμέρας πανδημεῖ». Εἶναι δυνατόν, νὰ ὑποστηρίξῃ κανεὶς, ὅτι ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς συνάγεται, ὅτι τὸ ἀλείμμα (ἦτοι τὴν ἀπαιτουμένην λιπαρὰν οὐσίαν, διὰ τὴν ἐπάλειψιν τῶν ἀσκουμένων εἰς τὸ γυμναστήριον, «γυμνάσιον») τὸ ἐχορήγει ἡ πόλις (Βέροϊα), διότι ἄλλως δὲν εἶναι δυνατόν, νὰ δικαιολογηθῇ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Βουλὴ καὶ οἱ νέοι ἔστησαν μνημεῖον πρὸς τιμὴν τούτου. Κατὰ συνέπειαν ὁ Γυμνασιάρχος ἢ οἱ Γυμνασάρχοι εἰς τὴν Βέροϊαν ἤσκουν μᾶλλον ἀξίωμα παρὰ λειτουργίαν, ἢ δὲ ἀσκήσις λειτουργίας, δηλαδὴ ἡ ἀνάληψις ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος Γυμνασιάρχου τῶν ἐξόδων τοῦ ἀλείμματος ἦτο—ἐξ ὧν γνωρίζομεν—ἐξαίρεσις. Ἡ γνώμη αὕτη ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ ἐτέρων στήλην τῆς Βεροίας τοῦ

368. Μ. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 63—64, ἀριθμ. 51, Delacoulonche ἀριθ. 37, Α. Woodward ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 164.

369. Α. Ὀρλάνδου, ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 148—150. Μ. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 70—74, ἀριθμὸς 60, Α. Woodward, ἐνθ. ἀνωτ.

370. Χαρ. Μακαρόνα, ἐνθ. ἀνωτ.

371. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὰ Μελετήματα, σελ. 20, σημ. 3 (ἀνέκδοτος ἐπιγραφή):

«Τὸν διὰ βίου ἀρχιερέ | α τῶν Σεβαστῶν καὶ | ἀγωνοθέτην τοῦ | κοινοῦ | Μακεδὸ | νων Τι. | Κλαύδιον | Πειριῶνα γυμνα | σιαρχήσαντα τὸ β' | Τι. Κλαύδιος Ἐτυμος | ἐφηβιαρχήσας».

371α. Μ. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 64—65

177]178 μ.Χρ., ἐκ τῆς ὁποίας προκύπτει, ὅτι ἡ πόλις (Βερούια) κατέβαλε τὰ ἔξοδα τοῦ ἀλείμματος⁽¹⁷²⁾, ὃ δὲ ἐφήβαρχος Στάτιος Ἀντίγονος ἐξεπλήρωσε τὴν υπόσχεσίν του καὶ ἔδωσε 500 δηνάρια, καίτοι τὰ ἔξοδα κατὰ τὴν συνήθειαν κατέβαλλε ἡ πόλις («ἀλειφούσης τῆς πόλεως»). Ἐπίσης καὶ ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς (τοῦ 143 μ.Χ.) τῆς Βερούιας ἔχομεν τὴν πληροφορίαν, ὅτι ἡ πόλις ἔδιδε τὸ ἀλειμμα («ἀλειφούσης τῆς πόλεως»), μάλιστα δὲ ὀνομάζεται ὁ Γυμνασίαρχος καὶ «ἄρχων τοῦ γυμνασίου»⁽¹⁷³⁾ α). Πάντως τὸ ζήτημα θὰ διαφωτισθῇ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ «Γυμνασιαρχικοῦ νόμου» τῆς Βερούιας⁽¹⁷⁴⁾. Οἱ Γυμνασίαρχοι ἐξελέγοντο δι' ἐν ἔτος. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ ὅτι καὶ οὗτοι ἦσαν «ἐπώνυμοι ἄρχοντες», ἥτοι ἀνεφέροντο τὰ ὀνόματά των, εἰς τὰς ἐπιγραφάς, πρὸς δῆλωσιν τοῦ ἔτους τῆς κατασκευῆς των ὅπως εἶδομεν ἀνωτέρω (βλπ. σημείωσιν 364). Ἦτο δυνατόν, ὁ αὐτὸς Γυμνασίαρχος νὰ ἐκλεγῇ δις εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο (βλπ. σημείωσιν 371), δὲν γνωρίζομεν, ὅμως, ἐὰν ὑπῆρχε περαιτέρω περιορισμὸς ἢ ἐὰν ἡδύνατο, νὰ ἐκλεγῇται ἀπεριορίστως. Ὁ Γυμνασίαρχος—ὡς καὶ ὁ Ἐφήβαρχος—ἔπρεπε, νὰ ἔχη ὥρισμένην ἡλικίαν, ἐξελέγετο δὲ καθ' ὥρισμένον τρόπον, ἔδιδεν ὄρκον, ὅτι θὰ τηρήσῃ τὸν «Γυμνασιαρχικὸν Νόμον», εἶχε πειθαρχικὴν δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν ἀσκουμένων καὶ γενικώτερον ἡϋθύνετο διὰ τὴν εὐρυθμὴν λειτουργίαν—ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως κλπ.—τοῦ («γυμνασίου») γυμναστηρίου. Ὁ Γυμνασίαρχος ἦτο δυνατόν, νὰ ἔχη συγχρόνως καὶ ἄλλο ἀξίωμα, ὡς ὁ Κόϊντος Ποπίλλιος Πύθων.

**

Ἐκτὸς τῆς ἐπιμελείας τοῦ γυμναστηρίου εἶχεν ὁ γυμνασίαρχος καθήκον καὶ ἀρμοδιότητα, νὰ προστατεύῃ τοὺς νέους, ἥτοι νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν ἐπαλήθευσιν τοῦ ρητοῦ «νοὺς ὑγιῆς ἐν σώματι ὑγιεῖ». Ὁ Γυμνασίαρχος εἶχεν ὡς ἔργον του καὶ τὴν ἀπογραφὴν τῶν ἐφήβων, οἱ ὅποιοι διηροῦντο εἰς τάξεις⁽¹⁷⁵⁾, ἔχων ὡς συνεργάτην του καὶ τὸν Ἐφήβαρχον, ὁ ὁποῖος εἶχεν εἰδικὴν ἀρμοδιότητα καὶ ἔργον, ἥτοι νὰ ἀσχολῇται ἀποκλειστικῶς μὲ τοὺς ἐφήβους, ἐνῶ ὁ γυμνασίαρχος εἶχε τὴν ἐποπτεῖαν ἐφ' ὅλων τῶν ἀ-

372. Β. Γ. Καλλιπολίτου, Στήλη μετ' ἀναγραφῆς δωρεᾶς καὶ καταλόγου ἐφήβων ἐκ Βερούιας, εἰς Γέρας Ἀντωνίου Κερμαπούλου, Ἀθῆν. 1953 σελ. 303 καὶ Σελίς 305.

*Ἀγαθὴ τύχη | *Ἔτους ΘΣ σεβαστοῦ τοῦ καὶ ΕΚΤ | Στάτιος Ἀντίγονος ἐφηβῶν | βαρχῶν, ἔδωκα τὰ τοῦ ἐπαγ | γέλματος εἰς τὸ ἀλειμμα δην[άρια] Φ, | ἀλειφούσης τῆς πόλεως, ἐπὶ | μελουμένου τοῦ ἀλείμματος | Ἀθηλιανοῦ Πρεΐμου...» Ἀκούλουθον τὰ ὀνόματα τῶν Ἐφήβων. Βλπ. ἰδίως σελ. 308.

372α. Μ. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτ. σημείωσις 371α.

373. Ὁ Β. Γ. Καλλιπολίτης ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 304, σημείωσις 1 γράφει, ὅτι μετὰ τοῦ Χ. Μακαρόνα θὰ ἐκδώσουν τὸ πολυτυμώτατον αὐτὸ κείμενον. Μέχρις στιγμῆς δὲν ἐξεδόθη, φαίνεται δέ, ὅτι τελικῶς θὰ ἐκδοθῇ ὑπὸ τοῦ Χ. Μακαρόνα. Βλπ. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 54.

374. Β. Γ. Καλλιπολίτου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 309.

σκουμένων εἰς τὸ γυμνάσιον, ἦτοι τῶν ἐφήβων, νέων, πρεσβυτέρων (ἐνηλίκων). Ὁ Γυμνασίαρχος ἦτο φαίνεται περισσότερον συνδεδεμένος μετὰ τὸ γυμνάσιον (=γυμναστήριον), παρὰ μετὰ ὁρισμένην τάξιν ἀσκουμένων.

Τὸ ἀξίωμα τοῦ γυμνασιάρχου ἦτο πολὺ τιμητικὸν καὶ οἱ γυμνασάρχοι ἦσαν οἱ διαπρεπέστεροί τῶν πολιτῶν τῆς Βεροίας, ὡς ὁ Κόϊντος Ποπίλλιος Πύθων, ὁ ὁποῖος ἤσκησε τοῦτο, ὡς καὶ λοιπὰ ἀξιώματα τῆς πόλεως. Δὲν γνωρίζομεν—ἐλλεῖπει σχετικοῦ ἐπιγραφικοῦ ὕλικου—ἐὰν εἰς τὴν Βέροϊαν ὑπῆρχον καὶ γυναῖκες γυμνασάρχοι.

(III) Ἐφήβαρχος: Εἶπομεν ἀνωτέρω (σημειώσεις 371, 372), ὅτι, ἐξ ἐπιγραφῶν τῆς πόλεως, γνωρίζομεν τὰ ὀνόματα τριῶν Ἐφηβάρχων, τοῦ Τι. Κλαυδίου Ἐτύμου (1ος αἰὼν μ. Χρ.), τοῦ Στατίου Ἀντιγόνου (177 | 8 μ. Χρ.) καὶ τοῦ Τιβερίου Κλαυδίου Παριανοῦ, ὁ ὁποῖος, μάλιστα, ἀναφέρεται, μετὰ τὸν γυμνασίαρχον (³⁷¹α). Ὁ ἐφήβαρχος εἶχε τὴν ἐποπτείαν μόνον τῶν ἐφήβων, ἦτο ὁπωσδήποτε νεαρᾶς ἡλικίας, εἰς εἰς ἐκάστην πόλιν καὶ ἐτέλει εἰς σχέσιν ἱεραρχικὴν—τρόπον τινά—πρὸς τὸν Γυμνασίαρχον, μετὰ τὸν ὁποῖον εἶχε τὰ αὐτὰ καθήκοντα, εἰς τὸν τομέα τῆς ἀγωγῆς τῶν ἐφήβων. Ἐξελέγετο δι' ἐν ἔτος καὶ κατέβαλλε πολλὰκις—ὡς εἶδομεν—μέρος ἢ ὁλόκληρον τὴν δαπάνην τοῦ ἀλείμματος.

Εἰς τὴν πόλιν μας—ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας—συναντῶμεν τὸν «ἐπιμελούμενον τοῦ ἀλείμματος», ὁ ὁποῖος φαίνεται, ὅτι ἐφρόντιζε διὰ τὴν προμήθειαν καὶ διανομὴν τούτου. Εἰς ἄλλας πόλεις γνωρίζομεν καὶ τοὺς «ἐπιμελουμένους τῶν ἐφήβων», οἱ ὁποῖοι ἤσχολοῦντο κυρίως μετὰ τὴν ἀπογραφὴν τῶν ἐφήβων. Τέλος ὀνόματα Βεροίων ἐφήβων γνωρίζομεν πολλὰ (³⁷⁵).

IV) Ἀγορανόμοι: Ἦσαν ἄρχοντες τῆς πόλεως, τῶν ὁποίων προορισμὸς καὶ ἀρμοδιότης ἦτο, νὰ παρακολουθοῦν τὰ συμβαίνοντα εἰς τὴν ἀγοράν, ἦτοι τὴν ποιότητα καὶ τιμὴν τῶν προϊόντων, ὡς καὶ τὴν γενικὴν εὐρυθυμίαν ταύτης. Ὁ ἀριθμὸς τούτων δὲν ἦτο σταθερός. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὑπῆρχον 4 ἀγορανόμοι, ἐνῶ εἰς τὴν Βέροϊαν, τὸν 2ον π.Χρ. αἰῶνα, 3, ἦτοι ὁ Ἀριστόνους, υἱὸς τοῦ Διονυσίου, ὁ Λυσανίας, υἱὸς τοῦ Λυσανίου, καὶ ὁ Μαρσύας, υἱὸς τοῦ Δημητρίου (³⁷⁶). Οὗτοι ἀφιέρωσαν ἄγαλμα εἰς τὸν θεὸν τοῦ Ἐμπορίου Ἐρμῆν, ὡς συνήθιζον, νὰ πράττουν οἱ ἀγορανόμοι. Ἐξελέγοντο δι' ἐν ἔτος, ἐτύγγανον δὲ μεγάλης ἐκτιμήσεως εἰς τὴν πόλιν. Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι οἱ ἀνωτέρω Ἀγορανόμοι εἶχον καὶ γραμματεῖα, τὸν Λέανδρον, υἱὸν τοῦ Ὀλυμπιοδώρου ὁ ὁποῖος ἐπίσης ἀναφέρεται εἰς τὸ

374a. Βλπ. σημείωσιν 371a.

375. Βλπ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ Προσωπογραφία, σελ. 175, ἐνθα πληθὺς παραπομπῶν, εἰς Μ. Δήμιτσαν, Β. Καλλιπολίτην κ.τ.λ.

376. Α. Woodward, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 146 | 7 καὶ Bull. C. H. τόμος XXXV (1911), σελ. 238.

ἀφιερωνδὲν ἄγαλμα πρὸς τιμὴν τοῦ Ἑρμοῦ. Κατὰ συνέπειαν εἶχον οἱ Ἀγορανόμοι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὠργανωμένην ὑπηρεσίαν, γραφεῖον εἰς τὸ ὁποῖον ἐφυλάσσετο, ὅ,τι ἐσχετίζετο μὲ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων των, ὅπου δὲ εἰργάζετο καὶ ὁ γραμματεὺς των. Ἐξ ἐπιγραφῶν ἄλλων πόλεων γνωρίζομεν, ὅτι εἰς τῶν ἀγορανόμων προΐστατο τῶν λοιπῶν, ὀνομαζόμενος «προστάτης».

**

(V) Ὁ Σιτώνης («Σειτωνήσας»): Καὶ εἰς τὸν τομέα αὐτὸν μία ἐπιγραφή τῆς Βεροίας (³⁷⁷) ἐπαβεβαίωσεν, ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ὁ ἄρχων αὐτός. Ὁ σιτώνης, ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως [σίτος+ῶν-οῦμαι=ἀγοράζω σίτον] ἦτο ὁ ἄρχων, ὁ ὁποῖος ἡσχολεῖτο μὲ τὴν προμήθειαν, ἀγορὰν τοῦ σίτου, ποὺ ἀπαιτεῖτο διὰ τὴν Βέροιαν. Σιτώνην εἰς τὴν Βέροιαν—μοναδικὸν δὲ μέχρι στιγμῆς καὶ διὰ πᾶσαν τὴν Μακεδονίαν—γνωρίζομεν τὸν Βετουληνὸν Νεικομήδην (II), ὁ ὁποῖος ἔζησε τὸν 3ον μ.Χρ. αἰ. Φαίνεται, ὅτι διεκρίθη διὰ τὴν χρηστότητά του δι' αὐτὸ καὶ ἡ πόλις («μητροπόλεως Βεροίας καὶ δις νεωκόρου») τὸν ἐτίμησεν: «ἡθῶν τε ἔνεκα καὶ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα σπουδῆς τε καὶ εὐνοίας.» Ἀξίον παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι καὶ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην τὸ ἀξίωμα ἀναγράφεται εἰς μετοχὴν καὶ μὲ εἰ, ἀντὶ τῆς [«σειτωνήσαντα» ἀντὶ σιτώνησαντα, σιτώνην, τὸ ρῆμα εἶναι σιτωνέω—ῶ], ὅπως καὶ ἀνωτέρω («πολιταρχούντων», ἀντὶ πολιταρχούντων, πολιταρχῶν). Καὶ ὁ σιτώνης ἐξελέγετο δι' ἕν ἔτος, εἶχε δὲ διττὴν φροντίδα, ἥτοι νὰ προμηθεύηται σίτον τόσον διὰ τὰς δημοσίας ἀνάγκας, ὅσον καὶ διὰ τὴν διάθεσιν τούτου εἰς εὐθηνὴν τιμὴν, ὅταν παρετηρεῖτο ἔλλειψις τοιούτου (σιτοδεία), ἡ δὲ μεταπώλησις αὐτὴ ἐλέγετο «παράπρασις» (ἢ πώλησις πρᾶσις), ὡς ἔπραξεν ὁ Κόϊντος Ποπίλλιος Πύθων («ποιησάμενον κι σείτων (ἀντὶ σίτων) παραπράσεις κι ἐπευωνήσαντα ἐν καιροῖς ἀνανκίους» (³⁷⁸) (ἀντὶ ἀναγκαίους).

**

VI) Ὁ Εἰρηνάρχης: Ὁ ἀνωτέρω σιτώνης («σειτωνήσας») ὑπῆρξε καὶ «εἰρηνάρχης». Αὐτὸς ἦτο ἀρμόδιος διὰ τὴν εὐταξίαν (εἰρήνην) τῆς πόλεως καὶ εἶχε καὶ ἀστυνομικὰς δικαιοδοσίας, δι' αὐτὸ δὲν ἐξελέγετο (³⁷⁹), ὅπως οἱ ἄλλοι ἄρχοντες, ἀλλὰ διωρίζετο ὑπὸ τοῦ ἀνθυπάτου, λόγφ τῆς φύσεως τῆς ἐξουσίας του. Ὁ διορισμὸς ἴσχυε δι' ἕν ἔτος, δυνάμενος ν' ἀνανεωθῇ.

**

(VII) Ὁ Γραμματεὺς—γραμματοφύλαξ: Δὲν ὑπῆρχεν ἴδιον

377. A. Woodward, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 148 | 9. Πρβλ. καὶ Rev. Archéologique, τόμος XXXVII (1900), σελ. 490.

378. Βλπ. τὰς εἰς τὴν σημείωσιν 369 παραπομπάς.

379. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 48.

σῶμα γραμματέων, ἀλλὰ ἕκαστον ἐκ τῶν γνωστῶν σωμάτων—Βουλή, Δῆμος κτλ—εἶχεν ἀσφαλῶς τὸν γραμματέα του, ὃ ὁποῖος προπαρεσκευάζεν ἢ προώθει τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων τούτων. Ἀνωτέρω εἶδομεν, ὅτι οἱ ἀγορανόμοι τῆς Βερούας εἶχον γραμματέα. Δὲν δυνάμεθα, νὰ διευκρινίσωμεν, ἐὰν ὁ γραμματεὺς ἦτο ὑπάλληλος ἢ ἤσκει ἀξίωμα, λειτουργίαν. Εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Βετουληνὸς Νεικομήδης (II), ὑπῆρξε σιτώνης καὶ Εἰρηνάρχης. Εἰς τὴν ἰδίαν ἐπιγραφὴν βλέπομεν, ὅτι ὁ πατὴρ τούτου Βετουληνὸς Νεικομήδης (I) διετέλεσε «γραμματοφύλαξ»³⁸⁰. Ὡς συνάγεται καὶ ἐκ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως (φύλαξ—γραμμάτων), οὗτος εἶχεν ὡς ἀρμοδιότητα, νὰ τηρῇ τὸ ἀρχεῖον τῆς Βερούας, ὅπου ἦσαν κατατεθειμένα τὰ ἔγγραφα.

(VIII) Λοιποὶ ἄρχοντες: Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀρχόντων γνωρίζομεν τελευταίως^{380α} καὶ τὸν στρατηγὸν («στρατηγοῦντα») Ἴπποκράτην, υἱὸν τοῦ Νικοστράτου, ὃ ὁποῖος ἀναφέρεται εἰς τὸν, τελευταίως, ἀνακαλυφθέντα Γυμνασιαρχικὸν Νόμον τῆς Βερούας (2ος αἰὼν μ.Χρ.). Δὲν ἔχομεν ὅμως ἄλλας πληροφορίας διὰ τὸν «στρατηγόν», πλὴν τοῦ ὅτι ἦτο ἐπώνυμος ἄρχων.

Ἐξ ἐπιγραφῶν ἄλλων Μακεδονικῶν πόλεων πληροφοροῦμεθα τὴν ὑπαρξίν καὶ ἄλλων ἀρχόντων. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθεισῶν ἐπιγραφῶν τῆς Βερούας δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν τοιοῦτοι ἄρχοντες ὑπῆρχον καὶ εἰς τὴν Βέροιαν, χωρὶς ὅμως ν' ἀποκλείηται καὶ νὰ ὑφίσταντο. Δι' αὐτὸ τοὺς ἀναφερόμεν δι' ὀλίγων:

Ὁ Ταμίης τῆς πόλεως. Οὗτος διεχειρίζετο (π.χ. εἰς τὴν Θεσσαλονίκην) τὸ ταμεῖον τῆς πόλεως, συμφώνως μὲ τὰς διαταγὰς τῶν πολιταρχῶν, ἰδίως. Ὁ Οἰκονόμος τῆς πόλεως, ὃ ὁποῖος εἶχεν ἐπίσης καθήκοντα οἰκονομικοῦ περιεχομένου. Ὁ Ἀρχιτέκτων, ὃ ὁποῖος ἦτο διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν δημοτικῶν ἔργων, μνημείων καὶ ἦτο ἐπώνυμος ἄρχων. Ὁ Ἀρχίατρος, ὃ ὁποῖος ἦτο ἐπὶ τῆς τῶν λοιπῶν ἱατρῶν τῆς πόλεως, ἐφρόντιζε διὰ τὴν Δημοσίαν ὑγίαν, παρεῖχε δωρεὰν ἱατρικὴν περίθαλψιν εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ παρέδιδε δωρεὰν μαθήματα ἱατρικῆς. Ἐξελέγετο (=διωρίζετο) καὶ ἐμισθοδοτεῖτο ὑπὸ τῆς πόλεως. Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἱατροῦ συναντᾶται πάντως εἰς τὴν Βέροιαν³⁸¹ π.χ. τὸ ὄνομα τοῦ ἱατροῦ Ἑρμείου. Δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν οὗτος διετέλεσεν ἀρχίατρος (δημοτικὸς ἱατρός), ἀλλὰ ἡ ὑπαρ-

380. Βλ. σημειώσιν 377.

380α. Χ. Μαχαρόνα, «Χρονικὰ Ἀρχαιολογικά», εἰς Β' τόμον «Μακεδονικῶν» ΕΜΣ, σελ. 630 (ἀριθμὸς 71).

381. Μ. Ἀνδρονίκου «Ἀρχαῖαι Ἐπιγραφαὶ τῆς Βερούας», Θεσσαλονίκη 1950, σελ. 26—27: «Χαίρετε | Πολιτικῶν | Ρούφωι καὶ Σεμ | πρωίλληι τοῖς τέ | κνοις καὶ Αἰλίᾳ | Ρουφσίνηι τῇ | γυναικὶ καὶ ἑαυτῷ | Ἑρμείας ἱατρός».

Πρβλ. Μ. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 68, 75. Α. Ὁρλάνδου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 160—161.

εις τούτου επιβεβαιοί—τρόπον τινά—τό, ἄλλωστε βέβαιον, γεγονός, ὅτι καὶ εἰς τὴν Βέροϊαν ὑπῆρχεν ἀρχίατρος.

Εἰς ἐπιγραφῇ τῆς Βεροίας³⁸²⁾ εὐρίσκομεν τοὺς ὄρους «ἐπιμελητῆς» (μνημείου) καὶ «ἐπιμελητῆς ἀλείμματος» καὶ τοιοῦτους γνωρίζομεν ἀντιστοίχως τὸν Διοσκουρίδην, υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος ἐπεμελήθη διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ μνημείου, πρὸς τιμὴν τοῦ Κοῖντου Ποπιλλίου Πύθωνος καὶ τὸν Αὐρηλιανόν, υἱὸν τοῦ Πρεΐμου, ὁ ὁποῖος ἐπεμελήθη τοῦ ἀλείμματος τῆς δωρεᾶς (177]8 μ.Χρ.) τοῦ Ἐφηβάρχου Στατίου Ἀντιγόνου. Ἀμφότεροι ἦσαν ἐπιμεληταὶ εἰδικοῦ ἔργου (ἢ ἐργασίας).

Β) Θρησκευτικοὶ ἄρχοντες: (Ι) Ἀρχιερεῖς. Οὗτοι, ὡς δηλοῦται καὶ ὑπὸ τῆς λέξεως, ἦσαν οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες εἰς τὸν θρησκευτικόν τομέα. Ἡ Βέροια εἶχε δύο εἰδῶν ἀρχιερεῖς, ἥτοι τοὺς Ἐπαρχιακοὺς, οἱ ὁποῖοι συνεδρόντο μὲ τὸ «Κοινὸν (τῶν) Μακεδόνων» (περὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ εὐρύτερος λόγος κατωτέρω) καὶ τοὺς Δημοτικούς, οἱ ὁποῖοι (δημοτικοὶ ἀρχιερεῖς) ὑποδιηροῦντο εἰς ἀρχιερεῖς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας καὶ εἰς ἀρχιερεῖς τῆς πόλεως³⁸³⁾.

Ἀρχιερεὶς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας γνωρίζομεν, εἰς τὴν Βεροϊαν, τὸν Τι. Κλαύδιον Πτολεμαῖον³⁸⁴⁾, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἡ Βουλὴ καὶ ὁ Δῆμος ἀνήγειρον μνημεῖον. Τὸ διακριτικὸν γνώρισμα τοῦ εἵδους τοῦ ἀρχιερέως εἶναι οἱ τίτλοι, ποὺ ἀκολουθοῦν τὸ ὄνομά του. Οὕτως, ὅταν συναντῶμεν—ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀνωτέρω—τὸν τίτλον «Ἀρχιερεὺς τῶν Σεβαστῶν», πρόκειται διὰ ἀρχιερέα τῆς τοπ. αὐτοκρατορολατρείας. Ἐὰν φέρῃ τὸν τίτλον «Ἀρχιερεὺς καὶ ἀγωνοθέτης τοῦ κοινοῦ Μακεδόνων», τότε οὗτος εἶναι ἀρχιερεὺς τοῦ «κοινοῦ τῶν Μακεδόνων», ποὺ, ὡς γνωστόν, ἤδρευεν εἰς τὴν Βέροϊαν, ὅπου ἐλάμβανε χώραν ἡ ἐπαρχιακὴ αὐτοκρατορολατρεία.

Οἱ Μακεδόνες—ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω—ἐλάτρευον καὶ τοὺς Αὐτοκράτορας τῆς Ρώμης, ὡς θεοὺς καὶ οὕτω προσέκυνεν ἡ κατηγορία τῶν ἀρχιερέων τῆς ἐπαρχιακῆς ἢ τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας. Ἐφόσον εἰς τὸ ἀξίωμα ἀρχιερέως δὲν προστίθεται ἄλλος τίτλος, τότε οὗτος εἶναι ἀρχιερεὺς τῆς πατριδῆς, τῆς πόλεως, διακρινόμενος τοῦ ἀρχιερέως τῆς τοπικῆς ἢ ἐπαρχιακῆς («Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων») Αὐτοκρατορολατρείας.

Ἀρχιερεῖς πόλεως γνωρίζομεν ἐκ Βεροίας 4 καὶ 2 ἀρχιερεῖς, ἥτοι γυ-

382. Α. Ὁρλάνδου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 148: «...Ἐπεμελήθη Διοσκουρίδης Ἀλεξάνδρου» καὶ Β. Καλλιπολίτου, ἐνθ. ἀνωτ. βλπ. σημειώσιν 372.

383. Βλπ. Δ. Καντασούλη ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 66—67, ἐνθα [εἰς τὰς σημειώσεις] καὶ παραπομπαί.

384. Μ. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 64, ἐπιγρ. 52, Delacoulonche 66. Περὶ Journal of Roman Studies, τόμος XXXIII [1943], 39.

ναϊκας⁽³⁸⁵⁾. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Λούκιος Αὐρηλιανὸς Σωτήριχος (245 | 6 μ. Χρ.), ὁ Δομίτιος Εὐθύδικος (;) [3ος αἰ. μ. Χρ.], ὁ Κ... [79-81 μ. Χρ.], τοῦ ὁποῖου δὲν διασώζεται ὁλόκληρον τὸ ὄνομα καὶ ὁ Κάσσανδρος, ὁ ὁποῖος πιθανῶς νὰ ἦτο, οὐχὶ τῆς πόλεως ἀλλὰ, ἀρχιερεὺς τοῦ κοινοῦ. Ἀρχιερεῖαι εἶναι γνωσταί, ἡ Γαῖα Ἰουλία Κασσιανή [3ος αἰ. μ. Χ.] καὶ ἡ Ποντία Ἀμμία [πεντάκις ἀρχιερεῖαι]. Δὲν εἶναι δυνατόν, νὰ διευκρινισθῇ εἰσέτι, ἐὰν ἑκαστος τῶν ἀρχιερέων εἶχε τὴν ἐποπτεῖαν τῶν ἱερέων μίας θεότητος—περὶ τῶν ὁποίων θ' ἀναφέρωμεν ἐν συνεχείᾳ—ἢ πάντων τῶν ἱερέων ὧν τῶν θεοτήτων. Ἡ πρώτη ἀποψις φαίνεται μᾶλλον ἀπίθανος, διότι νομίζομεν, ὅτι ἔπρεπε, ν' ἀναφέρεται εἰς τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὸ ἱερὸν εἰς τὸ ὁποῖον οὗτος ἦτο ἀρχιερεὺς.

Οἱ Ἀρχιερεῖς ἐξελέγοντο δι' ἐν ἔτος, ὡς προέκυψεν ἐκ τοῦ μνημείου, τὸ ὁποῖον ἀνηγέρθη πρὸς τιμὴν τοῦ πρώτου ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀρχιερέων [ἡ ἀρχιερασαμένου καὶ ἀρχαντος ἐν τῷ ἔτ|ε|ι τῷ γρτ' *], ἦτο δυνατόν, νὰ ἐκλεγοῦν ἐπανειλημμένως, ὡς ἐξελέγη πεντάκις ἡ Ποντία Ἀμμία, συγχρόνως, προγενεστέρως ἢ μεταγενεστέρως, καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἀξιώματα τῆς πολιτείας, συναντῶνται δὲ καὶ ὡς ἐπώνυμοι ἄρχοντες⁽³⁸⁶⁾.

II) Ἱερεῖς, Ἱερεῖαι: Ἱερεῖς ἀναφέραμεν, ἐξετάζοντες τὰς θερησκείας καὶ τὰς θεότητας εἰς τὴν Βέροϊαν ἐπὶ Ἀντιγονιδῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ρωμαιοκρατίας ἔχομεν ἐπίσης πληροφορίας διὰ τὴν—αὐτονόητον—ὑπαρξίν τούτων, πλὴν ὅμως ὁ ἀριθμὸς, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν, εἶναι ἐλάχιστος, διότι δὲν ἦτο σύνηθες, ν' ἀφιερῶνται μνημεῖα εἰς ἱερεῖς ἢ νὰ μνημονεύωνται, ὡς ἐπώνυμοι ἄρχοντες, προτιμωμένων τῶν ἀρχιερέων. Ὅπως δὴποτε εἶναι γνωστὸν τὸ ὄνομα τοῦ Γ. Κανοληίου Ἀπερ [;], ὁ ὁποῖος «ἐ-ερεήτευεν» [«Ἱερετεύων»]⁽³⁸⁷⁾, ὡς καὶ τοῦ Λ. Βρουττίου Ποπλικιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο διὰ βίου ἱερεὺς τῆς Ἰσιδος [Ἐῖσιδι λοχίᾳ]⁽³⁸⁸⁾. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι ὁ δεῦτερος ἱερεὺς ἦτο τῆς πόλεως, τῆς θεᾶς Ἰσιδος, ἢ ὁποία ἐλατρεύετο εἰς τὴν Βέροϊαν. Διὰ τὸν πρῶτον δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν ἦτο ἱερεὺς θεότητος ἢ τῆς αὐτοκρατορολατρείας.

Ἐπίσης ἀναφέρονται καὶ τρεῖς Ἱερεῖαι ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία, ὀνόματι Ἀλεξάνδρα, τῆς Δήμητρας καὶ τῆς Περσεφόνης⁽³⁸⁹⁾, ἡ ἑτέρα Λουκία Αὐρηλιανή Ἀλεξάνδρα, τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος⁽³⁹⁰⁾, ἡ δὲ τρίτη⁽³⁹¹⁾ δὲν

385. Μ. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 70, B.S.A. τόμος XLI [1940—45] σελ. 113, A. Woodward, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 148. Revue des études grecques, τόμος LXIX [1956] σελ. 137, Δ. Κανατσούλη ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 69 κέ.

386. Μ. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 71.

387. Α. Woodward, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 149.

388. Βλπ. σημείωσιν 307 τοῦ ἀνὰ χεῖρας βιβλίου.

389. B.S.A. XLI, σελ. 113—4.

390. Α. Woodward, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 148.

391. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ Πόλις, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 77, σημείωσις 11.

είναι γνωστὸν ποίαν θεότητα ὑπηρετεῖ.

Οἱ ἱερεῖς εἶχον ὡς καθῆκαν, ν' ἀσχοῦν τὴν λατρείαν τῆς θεότητος, τὴν ὁποίαν ἐτάχθησαν, νὰ ὑπηρετοῦν, οἱ ἴδιοι δὲ ἐφρόντιζον—ὡς εἶδομεν διὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀντιγονιδῶν—διὰ τὰς προσόδους καὶ γενικώτερον διὰ τὸ ἱερὸν. Δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν καὶ κατὰ τὴν Ρωμαιοκρατίαν ἀπηλλάσσοντο τῆς φορολογίας. Ἐξελέγοντο δι' ἐν ἔτος, ὡς προκύπτει ἐξ ἐπιγραφῶν, ὅπου ἀναφέρεται καὶ ὁ χρόνος, κατὰ τὸν ὁποῖον εἶχον τὸ ἀξίωμα. Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι ἡ διάρκεια τῆς ὑπηρεσίας τῶν ἦτο ἐνιαυσία, ἀλλὰ καὶ ὅτι οἱ ἱερεῖς δὲν ἦσαν ἐπώνυμοι ἄρχοντες. Ἐξ ἐπιγραφῶν ἄλλων Μακεδονικῶν πόλεων γνωρίζομεν, ὅτι ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι θρησκευτικοὶ ἄρχοντες, ὡς οἱ νεωκόροι καὶ οἱ ἱεροφάνται.

36. ΤΟ «ΚΟΙΝΟΝ (ΤΩΝ) ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ», (ΕΔΡΑ Η ΒΕΡΟΙΑ). (392)

Περὶ τοῦ χρόνου τῆς συστάσεως τοῦ «Κοινοῦ [τῶν] Μακεδόνων» δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία, δεδομένου ὅμως ὅτι προσορισμὸς τούτου ἦτο ἡ λατρεία τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ρώμης Ἰουλίου Καίσαρος, τοῦ ἀποκληθέντος [τὸ 27 π.Χρ.] Αὐγούστου, δηλαδὴ Σεβαστοῦ, ὡς καὶ τῶν μεταγενεστέρων, εἶναι δυνατόν, νὰ ὑποστηριχθῇ μὲ μεγάλην πιθανότητα ἀκριβείας, ὅτι τοῦτο ἰδρυθῇ μετὰ τὸ 27 π. Χρ. Ἐδρα τῆς ἐπαρχιακῆς ταύτης συνελεύσεως ἦτο ἡ Βέροια. Τὸν τίτλον «Κοινὸν Μακεδόνων» ἢ «Τὸ Κοινὸν Μακεδόνων» ἢ —σπανιώτερον—«Τὸ Κοινὸν τῶν Μακεδόνων», γνωρίζομεν ἰδίως ἀπὸ ἐπιγραφῶν καὶ νομίσματα καὶ ὀλιγώτερον ἐξ ἱστορικῶν καὶ φιλολογικῶν κειμένων. Πάντως εἰς τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ νομίσματα—καίτοι προϋπῆρχεν ὁ παροδήποτε—ἐμφανίζεται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Φλαβίων [1ος αἰ. μ. Χρ.]

**

3 | Προορισμὸς τοῦ «Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων» ἦτο ἡ λατρεία τοῦ Ρωμαίου Αὐτοκράτορος, ὡς θεοῦ. Συνήρχοντο, δηλαδὴ, εἰς τὴν Βέροϊαν οἱ «σύν. ἐδροι» ἐξ ὅλων τῶν Μακεδονικῶν πόλεων—πλὴν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ Ἀμφιπόλεως, ὡς καὶ τῆς Ἀνω Μακεδονίας κατ' ἀρχάς—καὶ ἀπετέλουν τὴν κυρίαν ἀρχὴν τοῦ συμβουλίου, μὲ τὸ ὄνομα «συνέδριον». Οἱ σύνεδροι τῶν

392. Βλπ. τὴν ἀξιόλογον μελέτην τοῦ Δ. Κανατσούλη [εἰς τὸν ὁποῖον ἡ ἱστορία τῆς Μακεδονίας καὶ δὴ τῆς Βεροίας ὀφείλουν πολλά, διότι κατέστησε προστιτὴ τὴν ξένην βιβλιογραφίαν, τὴν σχετικὴν μὲ τὴν Ρωμαιοκρατίαν] «Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων», εἰς γ' τόμον Μακεδονικῶν [1956], ἔκδοσις Ε.Μ.Σ. σελίδες 27—102. Τοῦ αὐτοῦ, τὸ Κοινὸν τῶν Μακεδόνων καὶ τὰ συνέδρια τῶν μερίδων, εἰς προσφορὰν εἰς Στ. Π. Κυριακίδην, σελ. 294—304. Μ. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 70 κέ. Α. Ὁρλάνδου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 148 κέ., Σ. Πελεκίδη, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 76 [σημειώσεις 1, 6, ὅπου παραπομπαὶ εἰς τὸν Π. Παπαγεωργίου καὶ Tafraji]. Εἰς τὴν μελέτην τοῦ Δ. Κανατσούλη [εἰς τὰς σημειώσεις] γίνονται πολλοὶ παραπομπαὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ξένην βιβλιογραφίαν.

πόλεων ἐξελέγοντο δι' ἓν ἔτος, συνεδρίαζον δὲ ἐν Βεροίᾳ, ἐφόσον ἐπρόκειτο, νὰ τελεσθῇ ἡ λατρεία τοῦ αὐτοκράτορος, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἑορτῶν, ἢ νὰ συζητηθοῦν διάφορα ζητήματα, ἀπασχολοῦντα τὸ Κοινόν. Τὸ «Κοινὸν τῶν Μακεδόνων» κατὰ τὸν 3ον μ. Χρ. αἰ. παρουσιάζει μίαν οὐσιώδη μεταβολήν, ὥς πρὸς τοὺς σκοποὺς του, ἥτοι τὰ νομίσματα τῆς ἐπαρχίας φέρουν—συνήθως—τὴν μορφήν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ οἱ ἀγῶνες τῆς Βεροίας ὀνομάζονται «Ἀλεξάνδρεια Ὀλύμπια». Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι προορισμὸς τοῦ Κοινοῦ τῶν μακεδόνων, ἀπὸ τοῦ 3ου μ. Χρ. αἰῶνος, ἦτο, πλὴν τῆς Αὐτοκρατορολατρίας, καὶ ἡ λατρεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὥς θεοῦ. Παρατηρεῖται, δηλαδή, μία ἐθνικιστικὴ διάθεσις τῶν Μακεδόνων.

Τὸ Κοινὸν τῶν Μακεδόνων, πλὴν τῆς θρησκευτικῆς δικαιοδοσίας καὶ τοῦ δικαιώματος νὰ κόπῃ νομίσματα, δὲν εἶχε μᾶλλον ἄλλας ἀρμοδιότητας. Πάντως τοῦτο ἐφρόντιζε καὶ διὰ τὴν ἀνέγερσιν ἀνδριάντων καὶ μνημείων πρὸς τιμὴν, εἴτε Ρωμαίων [αὐτοκρατόρων, ἀνθυπάτων, ἀνωτέρων ὑπαλλήλων κτλ] εἴτε Μακεδόνων [τιτλούχων τοῦ κοινοῦ καὶ λοιπῶν Μακεδόνων]. Ἐξ ἐπιγραφῶν γνωρίζομεν, ὅτι πολλὰ μέλη τοῦ κοινοῦ ἐμεσολάβουν διὰ τὴν τακτοποίησιν διαφόρων ζητημάτων τῆς ἐπαρχίας, ἥτοι φορολογικῆς καὶ γενικώτερον οἰκονομικῆς φύσεως, ἀλλὰ εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας οἱ ἀνώτατοι ἀξιωματοῦχοι τοῦ Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων ἐνήργουν, ἀσφαλῶς, ὥς ἄτομα, ἀπεσταλμένοι, πρεσβευταὶ τῶν Μακεδόνων, διότι ἦσαν πρόσωπα, χαίροντα ἐκτιμήσεως καὶ οὐχὶ ἑκπρόσωποι τοῦ κοινοῦ. Πρὸς ἄσκησιν τῆς Αὐτοκρατορολατρίας ἐτελοῦντο εἰς τὴν Βέροϊαν ἐπαρχιακοὶ ἀγῶνες καὶ ἑορταί, ὑπῆρχε δὲ καὶ ναός, ὅπου ἡσκεῖτο αὕτη, ὑπάλληλοι κτλ.

Ἐδρα τοῦ «Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων», ὥς ἐσημειώθη ἤδη, ἦτο ἡ Βέροια λόγῳ τῆς θέσεώς της, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐξελίξεως, τὴν ὁποίαν παρουσίασε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Εἰς τὴν Βέροϊαν ἤδρευον ὁ πρόεδρος καὶ οἱ λοιποὶ ἄρχοντες τούτου. Εἰς τὴν πόλιν μας ἐτελοῦντο αἱ ἑορταί—τὸν Ὀκτώβριον, ὅτε ἤρχιζε τὸ Μακεδονικὸν ἔτος—καὶ οἱ ἀγῶνες. Ἐδῶ ἐκόπτοντο τὰ νομίσματα τοῦ κοινοῦ.

* *

Τὸ Κοινὸν τῶν Μακεδόνων, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν σκοπῶν του, εἶχεν ὀρισμένους ἄρχοντας: Ὁ Πρόεδρος τοῦ κοινοῦ ἐλέγετο ἀρχιερεὺς, πρὸς διακρίσιν δὲ—ὅπως ἐσημειώθη ἤδη—ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρίας καὶ τῆς πόλεως, τῶν τοπικῶν θεοτήτων, ὀνομάζετο ἀρχιερεὺς τοῦ κοινοῦ [τῶν] Μακεδόνων ἢ ἀρχιερεὺς [τῶν] [Σεβαστῶν] καὶ ἀγωνοθέτης τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων. Διὰ τοῦ τίτλου ἀρχιερεὺς τῶν Σεβαστῶν, ὑπεδηλοῦτο ἡ ἄσκησις ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς αὐτοκρατορολατρίας, ἥτοι τῆς λατρίας τῶν Ρωμαίων Αὐτοκρατόρων, οἱ ὅποιοι ὀνομάσθησαν ἀπὸ τοῦ 27 π.Χ. καὶ ὕστερον Αὐγουστοὶ, δηλαδὴ ἄξιοι λατρίας, ἱεροί, τίτλος πού ἀπεδόθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν, διὰ τῆς λέξεως Σεβαστοί. Διὰ δὲ τοῦ τίτλου ἀ-

γωνοθέτης τοῦ κοινοῦ (τῶν) Μακεδόνων ὑπεδηλοῦτο, ὅτι ὁ πρόεδρος, ἀρχιερεὺς, ἐρρῦθμιζε καὶ προΐστατο κατὰ τοὺς ἀγῶνας, οἱ ὅποιοι ἐλάμβανον χώραν εἰς τὴν ἔδραν τοῦ κοινοῦ Βέροιαν, καὶ κατὰ τὰς ἑορτάς.

Ὁ Ἀρχιερεὺς ἐξελέγετο δι' ἐν ἔτος ὑπὸ τῶν, συνερχομένων εἰς τὴν ἔδραν τοῦ κοινοῦ, συνέδρων, οἱ δὲ διακρινόμενοι κατὰ τὴν ἀσκήσιν τῶν καθηκόντων τῶν ἔφερον τὸν τίτλον καὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν των ἀπὸ τοῦ ἀξίωμα («διὰ βίου ἀρχιερεὺς» κ.τ.λ.), ὥς καὶ ἄλλους τιμητικούς τίτλους. Εὐνόητον εἶναι, ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων ἔφερε τὸ ὕπατον ἀξίωμα τῆς ἐπαρχίας καὶ κατὰ συνέπειαν ἦτο πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἐξετιμᾶτο πολὺ, προσερχόμενον, κατὰ κανόνα, ἐκ τῆς ἀριστοκρατίας τοῦ πλούτου, διότι ἐξ ἐπιγραφῶν γνωρίζομεν, ὅτι τινὲς ἐξ αὐτῶν, ὥς ὁ Κ. Προπίλλιος Πύθων, ἐπλήρωον δλόκληρον τὸν φόρον τῆς ἐπαρχίας, ἐβοήθουν τὸν λαὸν διὰ δωρεῶν κ.τ.λ. γεγονός, τὸ ὁποῖον σημαίνει, ὅτι οὗτοι εἶχον οἰκονομικὴν εὐχέθειαν.

Ἐκ τῶν πέντε γνωστῶν ἀρχιερέων ὁ εἰς κατήγετο ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἐκ δὲ τῶν ὑπολοίπων οἱ δύο μὲν ἀναμφισβητήτως ἐκ τῆς Βεροίας, οἱ δὲ δύο ἄλλοι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, πάλιν ἐκ Βεροίας. Ὁ ἀρχιερεὺς—πρόεδρος τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων—ἐπεμελεῖτο τῆς αὐτοκρατορολατρείας, τοῦ ναοῦ, τῶν ἀγῶνων, συνεκάλει τοὺς συνέδρους τοῦλάχιστον μίαν φορὰν τὸν χρόνον, ὁπότε ἐτελοῦντο αἱ ἑορταὶ κ.τ.λ.

**

Ὁ Ἀρχιερεὺς τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων ἀπὸ τοῦ 3ου μ. Χρ. αἰῶνος ἐλέγετο, κατὰ μίαν ἀποψιν, Μακεδονιάρχης (⁸⁹), τίτλος, τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὰς τῶν χρόνων τούτων. Εἰς τὸ ἐπιγραφικὸν ὕλικόν τῆς περιόδου ταύτης ἀνευρίσκομεν καὶ τὸν τίτλον «Μακεδονιάρχισσα», γεγονός τὸ ὁποῖον δεικνύει, ὅτι καὶ αἱ γυναῖκες ἦτο δυνατόν, νὰ ἐκλέγωνται εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Συγχρόνως ὅμως ὁ τίτλος αὐτὸς δημιουργεῖ ἐπιφυλάξεις διὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἀνωτέρω ἀπόψεως, ἡ ὁποία συνταυτίζει τοὺς τίτλους Ἀρχιερεὺς καὶ Μακεδονιάρχης—ισσα, διότι θὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, ὅτι γυναῖκες ἦτο δυνατόν, νὰ ἐκλεγοῦν—καὶ ἐξελέγησαν—πρόεδροι τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων, ὅπερ ἀπίθανον. Ἐπίσης—ἐφόσον δὲν ἔχομεν σχετικὸν ἐπιγραφικὸν ὕλικόν—δὲν ἀποδεχόμεθα, ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἕτερον ἀξίωμα: «Ἀγωνοθέτης τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων», ἀφοῦ μάλιστα—ἐξ ἐπιγραφῶν—πληροφορούμεθα, ὅτι ἀγωνοθέτης ἦτο ὁ πρόεδρος, ὁ καὶ ἀρχιερεὺς («τῶν Σεβαστῶν καὶ ἀγωνοθέτης») τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων.

Αὐτὸ ἦτο τὸ «Κοινὸν τῶν Μακεδόνων» καὶ οἱ ἀξιωματοῦχοι του, τὸ ὁποῖον ἰδρυθῆ μετὰ τὸ 27 π. Χρ. καὶ διετετήθη—μᾶλλον—μέχρι καὶ τοῦ 3ου ἡ ἀρχῆς τοῦ 6ου αἰ. μ.Χρ., ὁπότε κατηργήθησαν ὅλα τὰ κοινὰ τῆς

393. Βλπ. Δ. Κανατσούλη, τὸ Κοινὸν τῶν Μακεδόνων, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 65 κ.

γωνοθέτης τοῦ κοινοῦ (τῶν) Μακεδόνων δηλοῦτο, ὅτι ὁ πρόεδρος, ἀρχιερεὺς, ἐκρύνθη καὶ προΐστατο κατὰ τοὺς ἀγῶνας, οἱ ὅποιοι ἐλάμβαναν χώραν εἰς τὴν ἔδραν τοῦ κοινοῦ Βέροιαν, καὶ κατὰ τὰς ἐορτάς.

Ὁ Ἀρχιερεὺς ἐξελέγετο δι' ἐν ἔτος ὑπὸ τῶν, συνερχομένων εἰς τὴν ἔδραν τοῦ κοινοῦ, συνέδρων, οἱ δὲ διακρινόμενοι κατὰ τὴν ἀσκήσιν τῶν καθκόντων τῶν ἔφερον τὸν τίτλον καὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν των ἀπὸ τοῦ ἀξίωμα («διὰ βίου ἀρχιερεὺς» κ.τ.λ.), ὥς καὶ ἄλλους τιμητικούς τίτλους. Εὐνόητον εἶναι, ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων ἔφερε τὸ ὕπατον ἀξίωμα τῆς ἐπαρχίας καὶ κατὰ συνέπειαν ἦτο πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἐξετιμᾶτο πολὺ, προερχόμενον, κατὰ κανόνα, ἐκ τῆς ἀριστοκρατίας τοῦ πλούτου, διότι ἐξ ἐπιγραφῶν γνωρίζομεν, ὅτι τινὲς ἐξ αὐτῶν, ὥς ὁ Κ. Παπίλλιος Πύθων, ἐπλήρωνον ὁλόκληρον τὸν φόρον τῆς ἐπαρχίας, ἐβόηθουν τὸν λαὸν διὰ δωρεῶν κ.τ.λ. γεγονός, τὸ ὁποῖον σημαίνει, ὅτι οὗτοι εἶχον οἰκονομικὴν εὐχέρειαν.

Ἐκ τῶν πέντε γνωστῶν ἀρχιερέων ὁ εἰς κατήγετο ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἐκ δὲ τῶν ὑπολοίπων οἱ δύο μὲν ἀναμφισβητήτως ἐκ τῆς Βεροίας, οἱ δὲ δύο ἄλλοι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, πάλιν ἐκ Βεροίας. Ὁ ἀρχιερεὺς—πρόεδρος τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων—ἐπεμελεῖτο τῆς αὐτοκρατορολατρείας, τοῦ ναοῦ, τῶν ἀγῶνων, συνεκάλει τοὺς συνέδρους τοῦλάχιστον μίαν φορὰν τὸν χρόνον, ὅποτε ἐτελοῦντο αἱ ἐορταὶ κ.τ.λ.

Ὁ Ἀρχιερεὺς τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων ἀπὸ τοῦ 3ου μ. Χρ. αἰῶνος ἐλέγετο, κατὰ μίαν ἀποψιν, Μακεδονιάρχης (³⁹¹), τίτλος, τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὰς τῶν χρόνων τούτων. Εἰς τὸ ἐπιγραφικὸν ὕλικόν τῆς περιόδου ταύτης ἀνευρίσκομεν καὶ τὸν τίτλον «Μακεδονιάρχισσα», γεγονός τὸ ὁποῖον δεικνύει, ὅτι καὶ αἱ γυναῖκες ἦτο δυνατόν, νὰ ἐκλέγωνται εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Συγχρόνως ὁμοῦς ὁ τίτλος αὐτὸς δημιουργεῖ ἐπιφυλάξεις διὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἀνωτέρας ἀπόψεως, ἡ ὁποία συνταυτίζει τοὺς τίτλους Ἀρχιερεὺς καὶ Μακεδονιάρχης—ισσα, διότι θὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, ὅτι γυναῖκες ἦτο δυνατόν, νὰ ἐκλεγοῦν—καὶ ἐξελέγησαν—πρόεδροι τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων, ὅπερ ἀπίθανον. Ἐπίσης—ἐφόσον δὲν ἔχομεν σχετικὸν ἐπιγραφικὸν ὕλικόν—δὲν ἀποδεχόμεθα, ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἕτερον ἀξίωμα: «Ἀγωνοθέτου τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων», ἀφοῦ μάλιστα—ἐξ ἐπιγραφῶν—πληροφορούμεθα, ὅτι ἀγωνοθέτης ἦτο ὁ πρόεδρος, ὁ καὶ ἀρχιερεὺς («τῶν Σεβαστῶν καὶ ἀγωνοθέτης») τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων.

Αὐτὸ ἦτο τὸ «Κοινὸν τῶν Μακεδόνων» καὶ οἱ ἀξιωματοῦχοι του, τὸ ὁποῖον ἰδρύνθη μετὰ τὸ 27 π. Χρ. καὶ διετηρήθη—μᾶλλον—μέχρι καὶ τοῦ 5ου ἢ ἀρχὰς τοῦ 6ου αἰ. μ. Χρ., ὅποτε κατηργήθησαν ὅλα τὰ κοινὰ τῆς

393. Βλ. Δ. Κανατσούλη, τὸ Κοινὸν τῶν Μακεδόνων, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 65 κέ.

σκόπων τῆς Βεροίας ἀπὸ τοῦ 61-106 μέχρι τοῦ 325 μ.Χρ. Ὁ ἐπίσκοπος Βεροίας Ἀντώνιος (325 μ.Χρ.) μετείχε τῆς Α' Οἰκουμενικῆς συνόδου. Ἐν συνεχείᾳ γνωρίζομεν τὸν ἐπίσκοπον Βεροίας Γερόντιον (347 μ. Χρ.), ὁ ὁποῖος μετείχε τῆς, ἐν τῇ Σαρδικῇ γενωμένης, συνόδου, τὸν Λουκᾶν (431 μ. Χρ.), ὁ ὁποῖος παρευρίσκετο εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Ἐφέσου, τὸν Σεβαστιανὸν (451 μ.Χρ.), τὸν Λουκᾶν Β' (451 μ.Χρ.) καὶ τὸν Θεόκτιστον (451 μ.Χρ.). Ὁ ἀναφερόμενος Δημόφιλος, ὡς ἐπίσκοπος (369 μ.Χρ.) ἦτο τῆς Βερόης (Βεροίας) τῆς Θράκης. Περί τῶν ἐπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν Βεροίας θὰ γράψωμεν εἰς τὸν β' τόμον λεπτομερέστερον, βάσει τῶν πληροφοριῶν, ποὺ ἔχομεν.

Ἐκ τοῦ βίου τῆς Ἀ. Ἱερουσαλὴμ ^{***} πληροφοροῦμεθα, ὅτι-ὡς ἦτο γνωστὸν —ἐσημειώθησαν πολλοὶ διωγμοὶ, ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν, ὡς ἐπίσης, ὅτι ἡ ὁσία ἦτο «μοναχὴ», ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἐφρόντισαν διὰ τὴν ταφήν (276—282 μ. Χρ.) τοῦ σώματος τῆς μάρτυρος καὶ ὅτι ἀνήγειρον ναὸν πρὸς τιμὴν ταύτης. Ἐκ τούτων εἶναι δυνατόν, νὰ συμπεράνῃ κανεῖς, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὴν Βέροϊαν—ὅπως καὶ εἰς τὰς λοιπὰς πόλεις τῆς Ρωμαϊκῆς Αυτοκρατορίας—εἶχε περιόδους ἀναπτύξεως, ὅταν ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ, ὁ Ἀνθύπατος δὲν ἐδίωκον τοῦτον, ὁπότε ἡ λατρεία ἐτελείτο δημοσίως εἰς τοὺς πρώτους ναοὺς, ποὺ ἐκτίσθησαν καὶ περιόδους διωγμῶν, ὁπότε τὰ πάντα ἐγίνοντο κρυφίως. Ὅπως δὲ ὅμως τὸ γεγονός ὅτι εὐρέθησαν Χριστιανοὶ Βεροῖαις, εἰς περίοδον μαρτυριῶν καὶ διώξεων, ν' ἀψηφῇσιν τοὺς κινδύνους καὶ νὰ λάβουν τὸ σῶμα τῆς ὁσίας, διὰ νὰ τὸ θάψουν, εἶναι ἓν δείγμα τῆς αὐταπαρνήσεως τούτων, ἡ ὁποία εἶναι ζήτημα πίστεως καὶ μεγαλοψυχίας, ἀλλὰ καὶ ἀνεπτυγμένης Χριστιανικῆς συνειδήσεως καὶ κατηχήσεως, ποὺ ὑπαινίσσονται ὠργανωμένην Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἐξεδηλοῦτο αὕτη, λόγῳ τῶν διωγμῶν.

^{***}
Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ρωμαιοκρατίας—ἴσως καὶ ἐνωρίτερον—ὑπῆρχον εἰς τὴν Βέροϊαν καὶ Ἑβραῖοι, εἰς τὴν «Συναγωγὴν» τῶν ὁποίων (περὶ τὸ 50 μ.Χρ.) ἐδίδασκε διὰ πρώτην φορὰν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Ἡ ὑπαρχὴς «Συναγωγῆς» («Χάβρας»), δηλαδὴ κτιρίου, ὅπου προσηύχοντο, κατὰ Σάββατον, οἱ Ἑβραῖοι εἶναι μία ἔνδειξις, ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὴν πόλιν εἰς μέγας ἀριθμὸς Ἰουδαίων. Ἐτέραν πληροφορίαν διὰ τὴν ὑπαρξίν «Συναγωγῆς» εἰς τὴν Βέροϊαν ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας ἔχομεν ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς πόλεως, ἡ ὁποία εὐρίσκετο ἐπὶ τάφου Ἑβραίας, ὀνόματι Μαρέας κ.τ.λ., (μᾶλλον Μάρθας πρέπει, νὰ διαβασθῇ). Τὴν ἐπιγραφὴν ἔγραψεν ἐπὶ τοῦ τάφου (μᾶλλον κατέβαλε τὰ ἔξοδα τῆς ἐργασίας) ὁ γαμβρὸς ταύτης Ἀλέξανδρος, ἐνθυμούμενος τὰς εὐεργεσίας αὐτῆς. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἀναγράφεται, ὅτι ὁποιος ἀνοίξῃ τὸν τάφον: «δώσει τῇ ἁγιωτάτῃ συναγωγῇ δηνάρια...». Κατὰ συν-

έπειαν ύπηρχε συναγωγή, ύπέρ τής όποιας έτέθη τò πρόστιμον.

* *

Β) ΘΕΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ: 'Επί τών Μακεδόνων—ώς έση-
μειώθη ήδη—εις την Βέροϊαν έκκυρίαρχει ή λατρεία τών θεών και θεαινών,
πού έλατρεύοντο και εις την λοιπήν Ελλάδα. Καί κατά την Ρωμαιοκρατίαν,
άν και διεδόθη ο Χριστιανισμός και ή αυτοκρατορολατρεία, ως και ή λα-
τρεία τών ξένων θεοτήτων, οι γνωστοί δώδεκα θεοί κ.τ.λ. έτιμώντο και ύ-
πήρχον ίερά πολλών έκ τούτων. Βάσει τών πληροφοριών, πού έχομεν έκ
τών—μέχρι στιγμής—εϋρεθεισών έπιγραφών, έλατρεύοντο εις την Βέροϊαν
αί εξής θεότητες:

Ο Ζεύς (³⁹⁵), προς τιμήν του όποιου έτελοϋντο έν Βεροία—ώς θα
ΐδωμεν—και οι άγώνες «Ολύμπια», ο Απόλλων (³⁹⁶), ή Αφροδίτη (³⁹⁷), ο
Αρης (³⁹⁸), ο Έρμής (³⁹⁹), ή Άρτεμις (⁴⁰⁰), ή όποία φαίνεται ότι, ήτο
προστάτις τών άγροτών και δι' αυτό ώνομάζετο «Άγροτέρα», ως και «Γα-
ζωρία ή Γαζωρεΐτις», ή Δήμητρα και Περσεφόνη (Μήτηρ και Κόρη) (⁴⁰¹),
ο Πλούτων (⁴⁰²), ο Άσκληπιός και ή Ύγίεια (⁴⁰³), ή Νηρηΐς και αι Μοϋ-
σαι (⁴⁰⁴), Οι Κάτω Θεοί (Άδου) (⁴⁰⁵).

Όπωςδήποτε, όμως, έλατρεύοντο και αι άλλαι θεότητες, διότι αι έπι-
γραφαι μόνον προς επιβεβαίωσιν τής λατρείας αυτών, πρέπει να χρησιμοποιη-
θοϋν, χωρίς ν' άποκλείηται ή ύπαρξις τής λατρείας και τών λοιπών Έλλη-
νικών θεοτήτων, διά τας όποιας δέν εϋρέθησαν έπιγραφαί. Ίδίως δε δέον,

395. Βλπ. Inscriptiones Graecae III, 1, 129.

396. Α. Woodward, ένθ. άνωτέρω, σελ. 144—145. Χ. Μαχαρόνα, Χρονικά
Αρχαιολογικά, εις α' τόμον 1940 Μακεδονικών Ε.Μ.Σ. σελ. 481, 483. Μ. Άνδρο-
νίκου, ένθ. άνωτ. σελ. 23—26: «Βασίλης πόσιν ένθα | τάφων ύπόκείμεσι κρύπτει |
Κλείνον Άμαστριανόν | γαΐα Μακηδονή | Φοίβου φορμίνγων ύπο— | φήτορα,
τόν θυμέλῃσιν | παντώνων μελέων ίστο | ο' άπειρόν όχλου». Ο Χ. Μαχαρόνας δι-
ορθώνει τò «παντώνων» εις «Πάντων(τ)ών» και ο Ν. Παπαδάκις τò «άπειρόν» εις
«άπειρον». Εϋρέθη τò 1939 εις την οικίαν Ίορδ. Κοσμίδου («Ωρολόγι»).

397. Α. Όρλάνδου, ένθ. άνωτ. σελ. 159: «...Αφροδείτη...».

398. Η. Gaebler, Die antiken Münzen III 1, (1906) 77, άρ. 240, 243, 247 κ.ά.
(κατά παραπομπήν Δ. Κανασούλη, ένθ. άνωτ. σελ. 89, σημείωσις 11)

399. Α. Woodward, ένθ. άνωτ. σελ. 146—147.

400. Α. Woodward, ένθ. άνωτ. σελ. 148.

401. Βλπ. σημείωσιν 389. Πρβλ. και Όρλάνδου Α. ένθ. άνωτ. σελίς 151—152
(2ος μ. Χρ. αλ.).

402. Όρλάνδου Α. ένθ. άνωτ.

403. Η. Gaebler, σελ. 189, άρ. 860, 861, Α. Woodward, ένθ. άνωτ. σελ. 144—145
Χ. Μαχαρόνα, β' τόμ. Μακεδονικών, σελ. 629.

404. Βλπ. Δ. Κανασούλη, ένθ. άνωτ., σελ. 91, σημειώσεις 9 και 13, ένθα πα-
ροπομπαί.

405. Μ. Δήμητρα, ένθ. άνωτ. σελ. 80, έπιγραφή 88 (Delacoulonche 69): «Κλαύ-
διος Εϋκαρπος) (κ)α(ι). Δωρ(ι)ς) κάτ(ω) θεο(ι)ς | ανέθηκαν».

νά δεχθῶμεν, ὅτι, ὁπωσδήποτε, συνεχίσθη καὶ ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας ἡ λατρεία τοῦ ἡμιθέου Ἡρακλέους, ἡ ὁποία ἤκμαζε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Μακεδόνων, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἐξετάζοντες τὰς θεότητας ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντιγονιδῶν.

Γ) ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΛΑΤΡΕΙΑ—ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΛΑΤΡΕΙΑ: Ἐπανειλημμένως ἐσημειώθη ἀνωτέρω (παράγραφοι 35,36), ὅτι εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐλατρεύοντο οἱ Ρωμαῖοι Αὐτοκράτορες (ἀπὸ τὸ 27 π. Χρ. καὶ ὕστερον) ὡς θεοὶ καὶ ὅτι, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἐδημιουργήθη τὸ Κοινὸν τῶν Μακεδόνων, τὸ ὁποῖον ἤδρευεν εἰς τὴν Βέροιαν. Πρὸς ἄσκησιν τῆς Αὐτοκρατορολατρίας εἶχον ἰδρυθῆ ἰδικοὶ Ναοὶ καὶ δύο κατηγορίαι Ἀρχιερέων, ἥτοι τῆς ἐπαρχιακῆς καὶ τῆς τοπικῆς Αὐτοκρατορολατρίας. Ἀπὸ τοῦ 3ου μ. Χρ. αἰῶνος ἤρχισε καὶ ἡ λατρεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὁπότε τὸ Κοινὸν τῶν Μακεδόνων—εἶναι δυνατόν νὰ σημειώσωμεν ὅτι—μετεβλήθη εἰς, θρησκευτικῆς μὲν φύσεως κατὰ τοὺς τύπους, ἐθνικὴν δὲ κατ' οὐσίαν, ἀμφικτυονίαν τῶν Μακεδονικῶν πόλεων, μὲ ἔδραν τὴν Βέροιαν.

* *

Δ) ΞΕΝΑΙ ΘΕΟΤΗΤΕΣ: Εἶδομεν ἀνωτέρω (παράγραφος 27), ὅτι ἐπὶ τῶν Ἀντιγονιδῶν εἰς τὴν Βέροιαν, ὡς καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Μακεδονίαν, εἶχον διεισδύσει πολλαὶ ξέναι θεότητες. Καὶ κατὰ τὴν Ρωμαιοκρατίαν, ἐξ ἐπιγραφῶν, πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὑφίσταντο αἱ θεότητες αὐταί, ἥτοι ἡ Ἀτάραγτις ⁽⁴⁰⁶⁾ (239 μ. Χρ.), ἡ καλουμένη Θεὰ Συρία Παρθένος ἡ καὶ ἁπλῶς Συρία Θεά, ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ (Λούκιος ἡ περὶ Ὀνου 35) καὶ ὡς εἶδομεν (παράγραφος 33) ἀνωτέρω ἡ λατρεία ταύτης ἦτο πολὺ διαδεδομένη καὶ εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας.

Ἐξ ἐπιγραφῆς (σημείωσις 406) γνωρίζομεν, ὅτι εἰς τὴν θεὰν ταύτην ἀφιερῶντο κοράσια, ἡ ἐφηβοί—νέοι, ἵνα ὑπηρετοῖν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς θεᾶς, ἡ Ἰαῖς («Εἰσιδιλοχίρα»), ⁽⁴⁰⁷⁾ ἡ ὁποία ἦτο θεὰ Αἰγυπτιακῆς προελεύσεως, ὡς καὶ ὁ Σάραπις, ὁ ὁποῖος ἐλατρεύετο—ἐξ ὧων γνωρίζομεν—εἰς τὴν Θεοσαλονίκη. Ἐπίσης ἐλατρεύοντο—ὡς καὶ ἐπὶ Μακεδόνων, καίτοι δὲν ἔχομεν ἐπιγραφικὴν ἐπιβεβαίωσιν—καὶ οἱ Κάβειροι, ὡς πληροφοροῦμεθα ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς πόλεως ⁽⁴⁰⁸⁾. Οἱ Κάβειροι ἦσαν μυστηριώδεις (τρεις ἢ δύο) θεότητες, αἱ ὁποῖαι εἰσῆλθον ὑπὸ τῶν Πελασγῶν, εἰς τὴν Σαμοθράκην, Θάσον κτλ., κατὰ δὲ τὴν μυθολογίαν εἶχον ὡς γεννήτορας τὸν Ἡφαιστον καὶ τὴν Καβειρώ, θυγατέρα τοῦ Πρωτέως καὶ τῆς Ἀγχιμόνης. Ἔδρα (τῶν μυστηρίων) τῆς λατρίας τῶν Καβείρων ἦτο, κυρίως, ἡ Σαμοθράκη, εἰς δὲ τὴν Βέροιαν συναντῶμεν μύστας τῶν Καβείρων. Κατὰ τὸν Στράβωνα οἱ Κάβει-

406. Ἀ. Ὁρλάνδου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 145—148. Πρὸβλ. καὶ σελ. 144—145.

407. Μ. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 71. Πρὸβλ. καὶ σημείωσιν 307 τοῦ παρόντος βιβλίου, ὅπου εἰς τὸ κείμενον γίνονται καὶ σχόλια διὰ ταύτην.

408. Inscriptiones Graecae, XII, 8, 195.

ροι ἔλαβον τὸ ὄνομά των ἀπὸ τὸν Κάβειρον, ὃ ὁποῖος ἦτο βασις Φρυγῶν, οἱ ὁποῖοι —ὥς γνωστὸν—πρὶν μεταναστεύσουν εἰς τὴν τῶν κοινῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βεροίας, ὑπὸ τὸ Βέρμιον καὶ ἐκάλουν γες.

* *

Διὰ τὴν λατρείαν τῶν ἀνωτέρω θεοτήτων ὑπῆρχον ἱερά, διέμενον οἱ ἱερεῖς. Εἰς τὰ ἱερά ταῦτα ἐτοποθετοῦντο διάφοροι βωμοί, αἱ δὲ ἐπιγραφαί, ποὺ εὐρίσκομεν σήμερον, εἶναι δυνατόν νὰ διορίσουν καὶ τὸν χώρον ὅπου ἦσαν ταῦτα, ἐφόσον βεβαίως αὐτὰ σκονταίνονται κατόπιν ἀνασκαφῶν, ὑπὸ τὴν γῆν, ὥστε νὰ μὴ ἔχουν μὴ

Πρὸς ἀσκησιν τῆς λατρείας τῶν θεοτήτων οἱ πολῖται συνεινώνοντο ἐν δημοθρήσκῳ, αἱ ὁποῖαι—ἐξ ἐπιγραφῶν ἄλλων Μακεδονικῶν πληροφοροῦμεθα ὅτι—ἐλέγοντο «θίασοι», ἤτοι θίασοι Διονύσου ἀπὸ κοινοῦ «συνθιασῖται, θρησκευταὶ» κ.τ.λ.

38. Η ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ. ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΑΥΤΩΝ. ΑΙ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ, ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΩΝ. ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Εἶδομεν ἤδη, ὅτι ἡ Βέροια, ὥς καὶ πᾶσα ἄλλη Μακεδονικὴ πόλις, ἔχεν ἓνα μέγαν ἀριθμὸν ἀρχόντων, πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἀρμοδιοτήτων τούτων καθίσταται εὐνόητον, ὅτι ἡ πόλις εἶχε ἐν αὐτῇ προνόμια, εἰς τὸ πεδῖον τῆς αὐτοδιοικήσεως, ὑπὸ εὐρείαν ἔννοιαν. Ἡ Βέροια εἶχε ἰδικούς της νόμους, οἱ ὁποῖοι προήρχοντο ἐκ τῆς Βουλῆς, ἐβίβαλλον πρὸς συζήτησιν, ἐγκρίσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου καὶ πολιταρχῶν. Διὰ τῶν ὁργάνων της ἡλεγε τὸ ἐμπόριον, καθώριζε τὴν ἀγορὰν (καὶ τὴν ἐκκλησίαν) ἀγωγὴν τῶν ἐφήβων καὶ τῶν νέων (ἀλλὰ καὶ τῶν πρεσβυτέρων).

Ἐξ ἐπιγραφῶν ἄλλων πόλεων (409) πληροφοροῦμεθα, ὅτι καὶ ἐν τῇ Βέροια ἡ πόλις εἶχε τὸ δικαίωμα, νὰ ἐπιβάλλῃ ὁρισμένης φύσεως πάντας τοὺς παραβάτας τῶν σχετικῶν κειμένων, ἐξαιρουμένων τῶν ὁρίτων πολιτῶν. Ἡ πόλις τῆς Βεροίας εἶχε δημοτικὴν περιουσίαν ἐν τῇ γῇ, δημοσίοι τόποι) δημοτικὰς οἰκοδομὰς, ὅπου θὰ ἦδρανον αὐτὰς οἱ ἀρχοντες τῆς πόλεως, ἔστελλε πρεσβευτὰς κ.τ.λ. Εἶδομεν ἀκόμη καὶ ταμίας τῆς πόλεως, ἀσφαλῶς δὲ τὸ δημοτικὸν ταμεῖον ἐκτελοῦσε ὁδοὶ, προερχόμενα ἀπὸ δωρεὰς τῶν πολιτῶν, ἀπὸ τὰ δημοτικὰ

409. Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ Μακεδονικὴ πόλις, εἰς δ' τόμον Μ. σελ. 303 κ.ε. ἔνθα, εἰς σημειώσεις καὶ αἱ σχετικαὶ παραπομπαὶ εἰς ἐπιτομὴν τοῦ βιβλίου.

ἀλλὰ καὶ ἀπὸ φόρους καὶ τέλη.

117 * * *

Ἐξ ἐπιγραφῶν τῆς Βεροίας (410), καὶ ἄλλων Μακεδονικῶν πόλεων, συνάγεται, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως διεκρίνοντο εἰς τρεῖς κατηγορίας, ἥτοι εἰς τοὺς πολίτας, τοὺς δούλους καὶ τοὺς ἀπελευθέρους. Πολῖται ἦσαν τὰ νόμιμα τέκνα πολιτῶν, ὥς καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι—δὲν ἦσαν προηγούμενως ἀλλὰ—ὠνομάζοντο ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου καὶ τῶν Πολιταρχῶν. Οἱ πολῖται, ὥς ἐσημειώθη ἤδη, ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν Βουλὴν ἢ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου, ἐξελέγοντο ἄρχοντες, δικαιώματα τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον οἱ «ἐπίτιμοι πολῖται», ποὺ μόνον τιμητικῶς ἐλάμβανεν τὸν τίτλον τοῦτον. Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἦτο δυνατόν, νὰ εἶναι κανεῖς πολίτης περισσοτέρων, τῆς μίας, πόλεων.

* * *

Ἀνωτέρω εἶδομεν (παράγραφος 39), ὅτι εἰς τὴν Βέροϊαν τὸ δουλεμπόριον εὐρίσκετο ἐν ἐξελίξει. Οἱ δοῦλοι, εἴτε προήρχοντο ἐξ ἄλλων πόλεων (Λουκιανός), εἴτε ἐγεννῶντο ἐκ δούλων, ὁπότε ἐλέγοντο «οἰκογενεῖς» (411). Οἱ δοῦλοι ὑπηρετοῦν εἴτε πολίτας, εἴτε τὴν πόλιν, εἴτε ἱερὸν, θεόν («=ἱερόδουλοι»). Ἐξηρτῶντο πλήρως ἀπὸ τὸν κύριόν των καὶ ἀπετέλουν, πρᾶγμα («res»), ἄνευ δικαιωμάτων καὶ ἰδίας βουλῆσεως. Ἡ ζωὴ των, ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, ἐρρυθμιζέτο ὑπὸ τοῦ κυρίου.

* * *

Τρίτη κατηγορία τῶν κατοίκων τῆς Βεροίας ἦσαν οἱ «ἀπελεύθεροι», οἱ ὁποῖοι προήρχοντο ἀπὸ τὴν κατηγορίαν τῶν δούλων. Οὗτοι εὐρίσκοντο εἰς ἰδιόρρυθμον κατάστασιν, ἥτοι ὥς πρὸς τὸ Δημόσιον Δίκαιον, τὰς ὑποχρεώσεις καὶ τὰ καθήκοντά των, ἀπέναντι τῆς πολιτείας δὲν ἦσαν ἱκανοὶ καὶ ἐτέλουν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν, τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ πρώην κυρίου των, τοῦ πατρωνος ἢ προστάτου καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ διέφερον τῶν πολιτῶν. Εἰς τὸν τομέα τοῦ Ἰδιωτικοῦ Δικαίου εἶχον πλήρη δικαιοπρακτικὴν ἱκανότητα, ὑπὸ εὐρείαν ἔννοιαν, ἥτοι ἡδύναντο, ὅχι μόνον νὰ καταρτίξουν δικαιοπραξίας, ἀλλὰ, καὶ νὰ εἶναι μέλη σωματείων.

* * *

Ἀς ἴδωμεν λεπτομερέστερον τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἀπληθεροῦντο οἱ δοῦλοι. Εἶδομεν ἀνωτέρω (παράγραφος 28), ὅτι ἐπὶ Ἀντιγονιδῶν ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ δούλου ἐγίνετο (καὶ) διὰ ἀγοραπωλησίας, ἢ μᾶλλον δι' ἐξαγορᾶς τῆς ἐλευθερίας, ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ δούλου, διὰ λογαριασμόν αὐτοῦ, τῆς συζύγου καὶ τῆς οἰκογενείας του. Ἀλλὰ ἡ ἐξαγορὰ δὲν ἦτο ὁ

410. Βλπ. π.χ. Α. Ὁρλάνδου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 145 κέ. B.C.H. XXXV (1911) σελ. 237—238. Πρβλ. διὰ ἐποχὴν Ἀντιγονιδῶν, Μ. Ἀνδρονίκου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 9-23.

411. Α. Ὁρλάνδου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 145, ἐπιγρ. 2: «...Κοράσιόν μου ὀνόματι Σωτηρίαν, ὥς ἐτῶν τριάντα οἰκογενεῖς».

μόνος τρόπος. Οὕτως ἐκ δύο ἄλλων ἐπιγραφῶν τῆς Βεροίας ⁽¹¹⁾ πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἕτερος τρόπος ἀπελευθερώσεως δι' ἀφιέρωσιν εἰς τὴν Ἀτάργατιν, τὴν ἀναφερομένην ὡς «θεῶν Συρίᾳ Παρθένῳ». Κατὰ τὴν πρώτην ἐπιγραφὴν (239 μ.Χρ.) ἡ πολίτις (Ρωμαία) Κορνηλία Διονυσία ἀφιέρωσεν («ἐστηλογράφησα», ἀντὶ «ἐχαρισάμην καὶ ἐστηλογράφησα»), ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἀναγραφῆς ἐπὶ τῆς στήλης, εἰς τὴν θεάν, τὴν δούλην τῆς Σωτηρίαν, περίπου 30 ἐτῶν, γεννηθεῖσαν εἰς τὸν οἶκον τῆς («οἶκο-γενὲς»). Κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους συνηθίζετο ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ἀπελευθερώσεως δούλων, ἥτοι διὰ τῆς ἀφιέρωσιν εἰς θεότητα. Κατὰ μίαν ἀποψιν ⁽¹²⁾ ἡ ἀφιέρωσις αὕτη ἦτο εἰκονικὴ καὶ κατ' οὐσίαν ἐπρόκειτο διὰ ἔξαγοράν τοῦ ἰδίου τοῦ δούλου, ὁ ὁποῖος κατέβαλλε τὴν ἀξίαν του εἰς τὸν κύριόν του. Δὲν δυνάμεθα, ν' ἀποδεχθῶμεν, ἄνευ ἐπιφυλάξεων, τὴν γνώμην ταύτην, διότι ὡς εἶδομεν εἰς τὴν παράγραφον, περὶ ἀπελευθερώσεων, ἀγοραπωλησίας δούλων ἐπὶ Ἀντιγονιδῶν (§28), οἷον ἀνεφέρετο καὶ τὸ ποσὸν τῆς ἔξαγορᾶς, ἐνῶ συγχρόνως ἐμνημονεύετο καὶ ἡ θεότης, τὸ ἱερόν.

Δὲν κατανοοῦμεν, κατὰ συνέπειαν, ποῦ εἶναι δυνατόν, νὰ στηριχθῇ ἡ γνώμη, ὅτι ἡ ἀφιέρωσις ἦτο εἰκονικὴ καὶ ὑπεκρύπτετο ἀγοραπωλησία, τὸ δὲ ἐπιχείρημα, ὅτι οὗτος εἶναι ὁ ἀρχαιότερος τρόπος ἀπελευθερώσεως καὶ δι' αὐτὸ ἐξηκολούθησε, νὰ ἰσχύῃ, ἐξασθενεῖ ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων, διὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀντιγονιδῶν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς τὰς ἀπελευθερωτικὰς πράξεις ἐμνημονεύετο καὶ ἐμεσολάβει κάποια θεότης, ἱερόν, ὡς ἐγγυητὴς τῆς ἐφαρμογῆς, τῆς ἰσχύος τῆς πράξεως, ἀλλὰ τοῦτο ἀπέχει πολὺ, ἀπὸ νὰ ἐπιτρέπηται, νὰ σκεφθῇ κανεὶς διὰ εἰκονικὴν πράξιν. Ἐφόσον, λοιπόν, ἡ ἀπελευθερώσις δι' ἀφιέρωσιν δὲν ἦτο ὁπωσδήποτε ὁ ἀρχαιότερος τρόπος, διὰ ποῖον λόγον, νὰ προτιμηθῇ οὗτος; Ἐξ ἄλλου ὑπάρχουν ἐπιγραφαὶ ἀπελευθερωτικῶν πράξεων—ἐξ ἄλλων πόλεων ⁽¹³⁾—εἰς τὰς ὁποίας ἀναφέρεται τὸ καταβληθὲν ποσόν, ἢ ἡ αἰτία κτλ.

* *

Εἰς τὴν ἑτέραν ἐπιγραφὴν ἡ πολίτις (Ρωμαία) Ἀπλία Παννυχίς ἀφιέροι εἰς τὴν Ἀτάργατιν τὸν 18ετῇ Πάννυχον, υἱὸν τῆς δούλης τῆς Νυμφοδώρας. Ἀμφότεραι αἱ ἀπελευθερωτικαὶ πράξεις ἔχουν ἰδιαιτέραν νομικὴν

412. Α. Ὁρλάνδου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 145—147, ἀριθμὸς ἐπιγραφῆς 2: «Ἐτους ΑΟΓ Σεβαστοῦ τοῦ καὶ ΞΠΤ Πανήμου ζ' Κορνηλία Διονυσία, ἔχουσα τέκνων δίκαιον, ἐστηλογράφησα τῇ Θεῷ Συρίᾳ Παρθένῳ κοράσιόν μου ὀνόματι Σωτηρίαν, ὡς ἐτῶν τριάκοντα οἰκογενὲς». Εἶναι τοῦ 239 μ.Χρ. Καὶ σελ. 147—148, ἀρ. ἐπιγρ. 3: «Ἐτους ΓαC Σεβ[ας] τοῦ καὶ Θεοῦ Σανδ[ι] κοῦλ' Ἀπλία Παννυ | χίς, ἔχουσα τέκνων | δίκαιον ἐστηλογράφησα τῇ Θεῷ Συρίᾳ | Παρθένῳ καὶ δάριον ὀνόματι Πάννυχον | ὡς ἐτῶν δεκαοκτὸ τὸ γεννηθὲν ἐκ Πα[τρίσσης] μου Νυμφοδώ[ρας]. Εἶναι τοῦ 261 | 62 μ. Χρ.

413. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 255—256.

414. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 255, σημειώσεις 3, 4, 5, 6.

ἀξίαν, διότι ἀποτελοῦν ἐφαρμογὴν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, κατὰ τὸ ὅποιον («Εἰσηγήσεις» Γαίου, 161 μ.Χρ.) πολῖτις Ρωμαῖα, ἔχουσα τρία τέκνα («habens jus trium liberorum»), ἐκ νομίμου γάμου ἢ υἱοθετηθέντα, ἡδύνατο, νὰ δικαιωπρακτῇ, χωρὶς τὴν μεσολάβησιν τοῦ συζύγου (κηδεμόνος) τῆς. Διὰ τῆς ἐκφράσεως «ἔχουσα τέκνων δίκαιον» ὑπονοεῖται, ὅτι αὕτη ἡδύνατο, νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀφιέρωσιν, ἔχουσαν νομικὴν ἰσχύν, δυνάμει τοῦ θεσμοῦ «τοῦ δικαίου τῶν (τριῶν) τέκνων».

**

Ἐκ δύο ἐπιγραφῶν τῆς Βεροίας γνωρίζομεν, ὅτι εἰς τὴν πόλιν ἦσαν ἐγκατεστημένοι καὶ πολῖται ἄλλων πόλεων. Εἶδομεν ἤδη εἰς τὴν μίαν ἐπιγραφὴν ὅτι οἱ κάτοικοι ἔστησαν μνημεῖον εἰς τὸν «Λεύκιον Καλπούρνιον Πείσωνα, Ἀνθύπατον, Βεροιαῖοι καὶ οἱ ἐνκεκτημένοι Ρωμαῖοι τῶν ἐαυτῶν πατέρων». Ἐκ τοῦ ὅρου «ἐνκεκτημένοι» προκύπτει, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι οὗτοι ἦσαν ἰδιοκτῆται γῆς, ἦτοι μόνιμοι κάτοικοι τῆς πόλεως. Δὲν εἶναι δυνατόν, νὰ συμπεράνῃ κανεὶς, ἐὰν ἐγκατεστήθῃσαν κατ' ἄτομα ἢ ὁμαδικῶς. Πάντως δὲν ἦσαν πολῖται, δι' αὐτὸ καὶ ἀναφέρονται (·«Βεροιαῖοι καὶ οἱ ἐν κεκτημένοι Ρωμαῖοι»). Φαίνεται ὁμως, ὅτι εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις συνέπραττον μὲ τὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως, ἰδίως, ὅταν ἐπρόκειτο, νὰ τιμηθῇ κοινὸς εὐεργέτης. Ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς ⁽¹¹⁵⁾ τῆς πόλεως πληροφορούμεθα, ὅτι εὐρίσκοντο εἰς τὴν Βέροϊαν καὶ Ἐφέσιοι.

**

Ἀπὸ ἀπόψεως ἡλικίας οἱ πολῖται διεκρίνοντο σαφῶς εἰς τρεῖς κατηγορίας, ἦτοι εἰς τοὺς Ἐφήβους, τοὺς Νέους καὶ τοὺς Πρεσβυτέρους. Διὰ τὴν ὁργάνωσιν τῶν Νέων ἀνεφέραμεν, ἐξετάζοντες τὸ θέμα τοῦ γυμνασίου ἀρχοῦ καὶ ἐφηβάρχου. Οἱ Ἐφηβοὶ ἡσκούντο εἰς τὸ γυμνάσιον (γυμναστήριον), διηροῦντο δὲ εἰς τάξεις καὶ τμήματα.

Ἐτέρα κατηγορία ἦτο τῶν Νέων, οἱ ὅποιοι ἐγυμνάζοντο ἐπίσης εἰς τὸ γυμναστήριον, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ἦσαν παιδὶ ὠργανωμένοι ⁽¹¹⁶⁾, ἔχοντες ἴδιον ταμίον, ταμίαν, ἐπιμελητὰς, ἱερέα, ἱατρόν, Γυμνασάρχον. Γνωρίζομεν ἤδη, ὅτι συνέπραττον καὶ μὲ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ ὄργανα τῆς πόλεως (Μ. Δήμιτσα ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 63: «Ἡ Βουλὴ καὶ οἱ Νέοι...»), ὅταν ἐπρόκειτο, νὰ τιμηθῇ Γυμνασάρχος τῶν.

Τὴν τρίτην κατηγορίαν ἀπετέλουν οἱ Πρεσβύτεροι, οἱ ὅποιοι ἦσαν καὶ ἡ γερουσία τῆς πόλεως. Ὁ Δομίτιος Εὐρύδικος, περὶ τοῦ ὁποίου ἀνεφέραμεν ἤδη ὅτι ἦτο ἀρχιερεὺς, ὑπῆρξε Πρεσβυτεράρχης εἰς τὴν Βέροϊαν, ἔδραν τοῦ Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων. Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὴν πόλιν ἐνωσις τῶν Πρεσβυτέρων, γερουσία, συμμετέχουσα τῶν Ὀλυμπίων ἀγῶνων, ποὺ ἐτελοῦντο εἰς τὴν Βέροϊαν.

415. B.S.H., τόμος LXXIX (1955), σελ. 274.

416. Δ. Κανατσούλη, ἡ μακεδονικὴ πόλις, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 285..

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ρωμαιοκρατίας ὑπῆρχον εἰς τὴν Μακεδονίαν διάφοροι σύλλογοι καὶ σωματεῖα, ὅπως λέγομεν σήμερον (417). Τὰ σωματεῖα ἦσαν—ὅπως εἶδομεν ἤδη—εἴτε λατρευτικοί, εἴτε ἐπαγγελματικοὶ σύλλογοι. Οἱ ἐπαγγελματικοὶ ὠνομάζοντο «συνήθεια» ἢ «κολλήγιον». Τὰ μέλη τοῦ σωματείου ἐλέγοντο «συνήθεις». Πρόεδρος τοῦ συλλόγου ἦτο ὁ «ἀρχισυνάγωγος». Ἐπίσης—ἐξ ἐπιγραφῶν ἄλλων Μακεδονικῶν πόλεων γνωρίζομεν ὅτι—ὑπῆρχον γραμματεῖς, ἐπιμεληταί, ταμίαι.

Εἰς τὴν Βέροϊαν—προκύπτει ἐξ ἐπιγραφῆς ὅτι—ὑπῆρχε—μεταξὺ τῶν ἄλλων σωματείων, «συνηθειῶν»—καὶ ἡ συνήθεια, τὸ σωματεῖον τῶν ὀδηγῶν ὄνων, τῶν ὀνηλατῶν, τοὺς ὁποίους εἰρωνικῶς ἐκάλουν, «ἡ συνήθεια τῶν ὄνων». Ὑπὸ εὐρείαν ἔννοιαν σωματεῖα ἦσαν καὶ αἱ ἐνώσεις τῶν ἐφήβων, τῶν νέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων.

39. Η ΠΡΟΟΔΟΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΕΠΙ ΡΩΜΑΙΩΝ. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ. ΑΓΩΝΕΣ. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ. ΚΤΙΡΙΑ. ΟΔΟΙ. ΥΔΡΕΥΣΙΣ. ΤΕΙΧΗ. ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ. ΦΟΡΟΛΟΓΙΑΙ.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων εἶναι δυνατόν, νὰ συμπεράνῃ κανεὶς, ὅτι ἡ Βέροια κατὰ τοὺς Ρωμαίους χρόνους ἐξελίχθη εἰς μίαν πολυάνθρωπον καὶ ἐπιφανῆ πόλιν («ζαθέη»=ἱερωτάτη, θαυμασιωτάτη, ἀγιωτάτη). Ἡ ἐξέλιξις αὐτῆς τῆς Βεροίας δὲν ὀφείλετο μόνον εἰς τὴν ἐπικαιρον θέσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους παράγοντας. Ἡδὴ καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Μακεδόνων καὶ ἰδίως τῶν Ἀντιγονιδῶν ἡ Βέροια παρουσιάζετο ὡς μία ἀπὸ τὰς σπουδαιοτέρας πόλεις τῆς Μακεδονίας. Ἡ θέσις καὶ ὁ πλοῦτος ταύτης, ὀφειλόμενος εἰς τὴν εὐφορον γῆν, συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς Βεροίας.

Ἡ πρόοδος, ὅμως, τῆς πόλεως ἐπὶ Ρωμαίων ὀφείλετο κατὰ πολὺ καὶ εἰς τὴν ἰδρυσιν τοῦ «Κοινοῦ (τῶν) Μακεδόνων», τοῦ ὁποίου ἦτο ἔδρα. Συνεπεία τοῦ γεγονότος τούτου, μέγα πλῆθος ἐπισήμων καὶ μὴ συνεκεντρώνετο εἰς τὴν Βέροϊαν, ἰδίως κατὰ τὸν μῆνα Ὀκτώβριον (τὸν «Μακεδονικόν» «Δίον», Ἀθηναϊκόν «Μαιμακτηριῶνα»), ὁπότε ἐλάμβανον χώραν, κυρίως, αἱ ἐκδηλώσεις τῆς Αὐτοκρατορολατρίας.

Ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Νερούα, περὶ τὸ 96 μ. Χρ., εἶχε λάβει τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα, νὰ κτίσῃ ναόν, πρὸς ἄσκησιν τῆς Αὐτοκρατορολατρίας καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς μητροπόλεως ('Α. Ὁρλάνδου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 148: «...ὕπερ τῆς πατρίδος Βεροίας ἐπὶ θεὸν Νέρουαν (Νερούαν) ὑπὲρ τοῦ μόνην αὐτὴν ἔχειν τὴν νεωκορίαν τῶν Σεβαστῶν καὶ τὸ τῆς μητροπό-

417. Βλπ. Α. Woodward, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 155. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 369 κέ.. Τοῦ αὐτοῦ, Σωματεῖα τῶν Μακεδόνων, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ρωμαιοκρατίας, εἰς Μακεδονικόν Ἡμερολόγιον Ν. Σφενδόνη 1958, σελ. 107—112. Πρβλ. Poland εἰς Real. Enc. Paulys—Wissowa, τόμος IV, 1867.

λεως ἀξίωμα...»). Τὸ ὅτι ἡ Βέροια ἀπέκτησε, περὶ τὸ 96 μ. Χρ. τὸν τίτλον τῆς μητροπόλεως, γνωρίζομεν καὶ ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς [Μ. Δήμιτσα ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 66—67: «...Νερούαν | [ἡ τῶν Βερ]οιαίων πόλις | [συγχω]ρήσαντα αὐτῇ | [τὸ τῆς] μητροπόλεως...»]. Τότε ἡ Βέροια εἶχε τὸν τίτλον τῆς νεωκορίας (ἀπλῆς) τῶν Σεβαστῶν καὶ τῆς Μητροπόλεως.

Ἀργότερον, ὅμως, ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἡλιογαβάλου (ἢ Ἐλαγαβάλου) Βασιανοῦ (218—222 μ. Χρ.) ἔλαβε καὶ δευτέραν νεωκορίαν, ἥτοι τὸ δικαίωμα, νὰ κτίσῃ καὶ νέον ναὸν πρὸς τιμὴν καὶ ἐτέρου (πλὴν τοῦ ζῶντος) Ρωμαίου αὐτοκράτορος. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μας, ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ἐπὶ Αὐτοκράτορος Φιλίππου τοῦ Ἀραβος (244—249 μ. Χρ.), ἦτοι μετὰ 30 χρόνια, ἀπὸ τότε, ποὺ ἡ Βέροια ἔλαβε τὸν τίτλον τῆς «δὶς νεωκόρου», εἶχε τὸν τίτλον τῆς νεωκόρου μόνον, (καὶ οὐχὶ τῆς δις νεωκόρου) ⁽⁴¹⁸⁾, γίνεται ἀντιληπτὸν, ποία ἦτο ἡ θέσις τῆς Βεροίας, κατὰ τὴν Ρωμαιοκρατίαν.

Ὁ Ρωμαῖος Αὐτοκράτωρ Σεβήρος ὁ Β', Αὐρήλιος (222—235 μ. Χρ.) ἠκύρωσε τὴν δευτέραν νεωκορίαν τῆς Βεροίας ⁽⁴¹⁹⁾, τὴν ὁποίαν ὅμως ἀπεκατέστησε καὶ πάλιν ὁ Γορδιανὸς Γ' (Μάρκος Ἀντώνιος, ὁ εὐσεβής, 238—244 μ. Χρ.), ἐνῶ ἡ Θεσσαλονίκη ἦτο ἀκόμη ἀπλῶς νεωκόρος. Ὁπωσδήποτε ὅμως μόνον ἡ Θεσσαλονίκη, ἐκτὸς τῆς Βεροίας, ἀπέκτησε τὸν τίτλον τῆς «δὶς νεωκόρου» (ἀλλὰ καὶ τῆς «τετράκις» περὶ τὸ 250 μ. Χρ.), οὐδεμία δὲ ἄλλη Μακεδονικὴ πόλις.

Εἶδομεν ἤδη, ὅτι ἡ Βέροια ἐκαλεῖτο: «μεγάλῃ καὶ πολυἀριθμὸς, σεμνοτάτῃ μητρόπολις καὶ δις νεωκόρος, λαμπροτάτῃ Βεροιαίων Μητρόπολις καὶ β' νεωκόρος» κλπ. Τοὺς τίτλους αὐτοὺς γνωρίζομεν (ἐκ τοῦ Λουκιανοῦ καὶ) ἐξ ἐπιγραφῶν.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ Βέροια ἦτο ἔδρα τοῦ Κοινοῦ, εἶχεν ὡς συνέπειαν, νὰ ἐπισκέπτονται τὴν πόλιν, ὅχι μόνον οἱ κάτοικοι τῶν γειτονικῶν πόλεων, ἀλλὰ καὶ Ρωμαῖοι Αὐτοκράτορες, ὡς ὁ Γορδιανὸς (242 μ. Χρ.), ὁ Φίλιππος ὁ Ἀραψ (246 μ. Χρ.) ⁽⁴²⁰⁾, πιθανῶς δὲ καὶ ἄλλοι.

* *

Αὐτονόητον εἶναι, ὅτι μία πλουσία, πολυἀριθμὸς καὶ ἐπιφανὴς πόλις θὰ παρουσίαζε καὶ ἀνεπτυγμένην πνευματικὴν κίνησιν. Δυστυχῶς δὲν ὑπάρχουν σχετικὰ ἱστορικὰ κείμενα καὶ ὅ,τι γνωρίζομεν, τὸ ὀφείλομεν εἰς τὰς συντόμους ἐπιγραφὰς (ἐπὶ μαρμάρων), αἱ ὁποῖαι ἀνευρέθησαν κατὰ διαστήματα εἰς τὴν πόλιν. Οὕτω πληροφοροῦμεθα, ὅτι εἰς τὴν Βέροϊαν ἀπέθανεν ὁ μουσικὸς Κλεῖνος Ἀμαστριανός, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἐξ Ἀμαστρεως τῆς Παφλαγονίας ⁽⁴²¹⁾ καὶ ἔπαιζε τὰς Φόρμιγγας (κιθάρα—ἄρ-

418. Βλπ. Σ. Παλεκίδη, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 83 κέ.

419. K. Hanell, εἰς Real Enc. Paulys—Wissowa, τόμος 16ος, σελ. 2428.

420. Gaebler, ἐνθ. ἀνωτ. τόμος III, σελ. 13)14.

421. Βλπ. σημείωσιν 396.

πα) τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἐγνώριζεν, ὅσον κανεῖς ἄλλος, τὰ θεατρικὰ μέλη. Ὅσον καὶ ἂν ἀμφισβήτησι κανεῖς τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν τῶν ἐπαίνων, ποῦ ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν (διότι σύνηθες εἶναι, νὰ μεγαλοποιῶνται τὰ προτερήματα καὶ αἱ ἱκανότητες τῶν νεκρῶν), ὅπως δὴ ποτε εἶναι δυνατόν, ν' ἀποτελέσουν πηγὴν συμπερασμάτων, διὰ τὴν (μουσικὴν) καλλιτεχνικὴν καὶ πνευματικὴν στάθμην τῆς Βεροίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπέθανεν ὁ ἀπαράμιλλος αὐτὸς ἄνθρωπος τοῦ πνεύματος.

Ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν (ἐπιγραμμάτων) τῆς Βεροίας (⁴²²) γνωρίζομεν καὶ τὸ ὄνομα μίας μιμάδος («μειμάδος», καὶ ἄλλου παρετηρήσαμεν τὴν γραφὴν εἰ ἀντί ι), δηλαδὴ γυναικός, ἣ ὁποία ἔπαιζεν εἰς τὸ θέατρον παντομιμικῶς, ἐμιμεῖτο τὰ πάντα διὰ χειρονομιῶν καὶ κινήσεων τοῦ σώματός της. Ἐλέγετο Κυρίλλα καὶ ἦτο κόρη τοῦ Κλαυδιανοῦ, σύζυγος τοῦ Κάστορος. Καὶ αὕτῃ ἐτάφη εἰς τὴν Βέροϊαν. Ἐπίσης γνωρίζομεν, ὅτι εἰς τὴν Βέροϊαν ἔζησε καὶ μία ἄλλη μουσικός («λυρο—κτύπος» = ἡ κτυπούσα, παίζουσα τὴν λύραν), Ἀντιγόνα (2—3 μ.Χρ. αἰ.: «Μουσάων θεράπαινα») (⁴²³). Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων συνάγεται, ὅτι εἰς τὴν Βέροϊαν ὑπῆρχε θέατρον, ὅπου ἐπαίζοντο τὰ διάφορα εἶδη τῶν Θεατρικῶν ἔργων καὶ γενικώτερον, ὅτι ὑπῆρχε καλλιτεχνικὴ, πνευματικὴ κίνησις, ἣ ὁποία προσεῖλκυε καὶ ξένους καλλιτέχνους ἕξ ἄλλων πόλεων. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ μνημείου, ποῦ ἀνῆγειρεν ἡ Πευκαστικὴ φυλὴ τῆς Βεροίας πρὸς τιμὴν τοῦ Κοίντου Ποπιλλίου Πύθωνος (⁴²⁴), συνάγεται, ὅτι εἰς τὴν Βέροϊαν ἐτελοῦντο «θυμελικοὶ ἀγῶνες», δηλ. ἀγῶνες θεάτρου, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐβραβεύετο τὸ καλύτερον ἔργον. Ἄρα ὑπῆρχε καὶ τάξις πνευματικῶν ἀνθρώπων, καλλιτεχνῶν, θεατρικῶν συγγραφέων, τραγωδιῶν καὶ κωμωδιῶν. Ὅτι εἰς τὴν Βέροϊαν ἐγίνοντο ἀγῶνες μουσικοὶ εἶναι ἀναμφισβήτητον. Τοῦτο πληροφοροῦμεθα καὶ ἐκ μίας ἐπιγραφῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρονται ἀγῶνες κιθάρας κτλ. (⁴²⁵α). Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτῃ εἶναι τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἐπὶ τῶν Μακεδόνων βασιλέων, 3ος αἰ. π. Χρ. (⁴²⁵), ἐν τούτοις ὅμως πλουτίζει τὰς γνώσεις μας διὰ τὴν πνευματικὴν κίνησιν ἐν Βεροίᾳ καὶ κατὰ τὴν Ρωμαιοκρατίαν, διότι, ἀφοῦ ἐπὶ Μακεδόνων ἐγίνοντο μουσικοὶ ἀγῶνες, εἶναι δυνατόν, νὰ συμπεράνωμεν ποία πρόοδος ἐσημειώθη εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας, ὅταν δηλαδὴ ἡ Βέροϊα ἦτο ἔδρα τῆς Αὐτοκρατορολατρίας Ὀλοκλήρου τῆς Μα-

422. Μ. Ἀνδρονίκου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 26, ἐνθα καὶ αἱ σχετικαὶ παραπομπαί, καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, σελ. 86. ἀριθ. 807.

423. Χ. Μακαρόνα, Χρονικὰ Ἀρχαιολογικά, εἰς β' τόμον Μακεδονικῶν, σελ. 628. Πρβλ. Β.С.Н. LXXI—LXXII (1947 | 1948) σελ. 438.

424. Α. Ὀρλάνδου, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 148 κέ.

424α. Μ. Δήμιτσα ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 67, ἐπιγραφὴ 56, Delacoulonche ἀριθμ. 54.: «Κιθαρωδούς...».

425. Χ. Μακαρόνα, Χρον. Ἀρχαιολογικά, α' τόμον Μακεδονικῶν, σελ. 484 (σημείωσις 1).

κεδονίας. Ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς μανθάνομεν, ὅτι εἰς τὴν Βέροϊαν ἀπέθανε καὶ εἰς διδάσκαλος ἀπαγγελίας, ὀνόματι Σπέλιος ἢ Σπέδιος, Σάτυρος ἐκ Νεικοπόλεως: «φωνασκὸς» (⁴²⁵α).

Τέλος τὸ 1945 εἰς τὴν Λητὴν (=Λαγκαδάς—Σέρραι) ἀνεκαλύφθη τάφος, ὅπου εὐρέθησαν ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα, εἰς ἓν ἐκ τῶν ὁποίων ἀνεφέρετο τὸ ὄνομα τοῦ ἐκ Βεροίας γλύπτου Εὐάνδρου, υἱοῦ τοῦ Εὐάνδρου (⁴²⁶), ὃ ὁποῖος ἔζησε τὸν 1ον π.Χρ. ἢ 1ον μ. Χρ. αἰῶνα.

**

Διὰ τὴν κατάστασιν τῆς παιδείας εἰδικώτερον δὲν γνωρίζομεν τίποτε τὸ συγκεκριμένον. Πρέπει ὅμως, νὰ δεχθῶμεν, ὅτι εἰς τὸ γυμναστήριον («γυμνάσιον») οἱ Ἑφηβοὶ καὶ οἱ Νέοι, πλὴν τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς, θὰ ἐλάμβανον καὶ πνευματικὴν τοιαύτην, ἔστω καὶ στοιχειώδη. Ἐκ μίας ἐπιγραφῆς (⁴²⁷) (ἐπιτυμβίου) πληροφορούμεθα, ὅτι εἰς τὴν Βέροϊαν ἐδίδαξεν ὁ παιδαγωγὸς Νήφων, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ὁ Ποπλίκιος Ροῦφος ἀνήγειρεν (ὅταν ἀπέθανεν ὁ διδάσκαλός του) ἐπιτύμβιον στήλην. Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ἡ συστηματικὴ ἐκπαίδευσις, ἡ παιδεία, ἦτο πρόσφορος μόνον εἰς τοὺς οἰκονομικῶς αὐτάρκεις, οἱ ὁποῖοι καὶ ἐμορφώνοντο ὑπὸ τῶν ἰδιωτικῶν παιδαγωγῶν. Δυστυχῶς δὲν ἔχομεν περισσοτέρας πληροφορίας καὶ μόνον ὑποθέσεις καὶ εἰκασίας δυνάμεθα, νὰ κάμνωμεν.

**

Ἀγῶνες εἰς τὴν Βέροϊαν ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας (⁴²⁸): Εἰς τὴν Βέροϊαν, πού ἦτο ἔδρα τοῦ Κ. τῶν Μακεδόνων, ἐτελοῦντο οἱ περίφημοι ἀγῶνες, «τὰ Ὀλύμπια», πού ἐγίνοντο κατὰ τὸν Ὀκτώβριον μῆνα ἐκάστου ἔτους, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῶν ἑορτῶν τῆς Αὐτοκρατοροκρατίας.

Τοὺς ἀγῶνας αὐτοὺς γνωρίζομεν ἐκ νομισμάτων, ἢ νομισματοσήμων, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ ἀναγράφεται ἡ λέξις «Ὀλύμπια» ἢ «Ὀλυμπιάδος». Ταῦτα ὑπολογίζεται, ὅτι ἐξεδόθησαν τὸ 242/243 μ. Χρ. καὶ 246 μ. Χρ. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι τὰ πρῶτα «Ὀλύμπια» ἔλαβον χώραν, εἰς τὴν Βέροϊαν, τὸ 242 μ. Χρ., ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Ρωμαίου Αὐτοκράτορος, Γορδιανοῦ Γ'.

425α BSA, τομ. XLI, 1940—5, σελ. 107.

426. X. Μακαρόνα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 618 (42ε): «Διονυσῶν | Ἱπποστράτου, | χαῖρε | Εὐάνδρος | Εὐάνδρου | Βεροιαῖος | ἐποίει». Παρατηροῦμεν τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ παρατατικοῦ «ἐποίει», ἀντὶ τοῦ ἀορίστου ἐποίησεν.

427. M. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 75 (ἀριθμὸς 73), Delacoulonche ἀριθμὸς 31: «Ποπλίκιος | Ροῦφος τῷ | παιδαγωγῷ | Νήφοντι | μνήμης χάριν». Εὐρέθη ὑπὸ τοῦ Delacoulonche εἰς τὸ Φρούριον, πού ὑπῆρχεν, εἰς τὰς σημερινὰς φυλακάς.

428. A. Ὁρλάνδου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 156 (ἀριθμὸς 13) καὶ σελ. 148—149, Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, εἰς γ' τόμον Μακεδονικῶν (ἐπίμετρον), σελ. 94 κέ. Πρβλ. M. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 67 (ἀριθμ. ἐπιγρ. 56).

429. M. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 97.

Οἱ ἀγῶνες «Ὀλύμπια» τῆς Βερούας ἀναφέρονται καὶ εἰς τρεῖς ἐπιγραφάς, αἱ ὁποῖαι εἶναι τοῦ βου μ. Χρ. αἰῶνος καὶ εἰς τὰς ὁποίας ἀναγράφεται ἡ λέξις «Ὀλύμπια», εἰς μίαν δὲ ἐκ τούτων ὀνομάζονται ταῦτα «Ἀλεξάνδρεια Ὀλύμπια ἐν Βερούα». «Τὰ Ὀλύμπια»—ὡς καὶ οἱ ὅμοιοι ἀγῶνες τῶν ἄλλων κοινῶν τῆς Ἑλλάδος, πρὸς τιμὴν τοῦ Ρωμαίου Αὐτοκράτορος—ἐτελοῦντο ἀνὰ τέσσαρα ἔτη (242-246 μ. Χρ.).

Δὲν γνωρίζομεν λεπτομερείας διὰ τὴν διάρκειαν καὶ τὰ ἀγωνίσματα τῶν «Ὀλυμπίων», φαίνεται ὅμως, ὅτι πρὸς ἐπιτυχίαν τούτων εἰργάζοντο δλαὶ αἱ ἀρχαὶ καὶ οἱ ἀρχοντες τῆς πόλεως καὶ ἰδίως τοῦ «Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων», ὡς καὶ ὁ πρόεδρος τῆς γερουσίας, τῆς ἐνώσεως τῶν πρεσβυτέρων, ὁ ὁποῖος ἐλάμβανε καὶ τὸν τίτλον τοῦ «Πρεσβυτεράρχου τῶν Ὀλυμπίων».

Ὅπως εἶδομεν ἀνωτέρω καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀντιγονιδῶν ἐλάμβανον χώραν εἰς τὴν Βέροιαν ἀθλητικοὶ καὶ μουσικοὶ ἀγῶνες, κατὰ τοὺς ὁποίους διηγωνίζοντο οἱ ἀθληταὶ εἰς τὸν Δόλιχον, ἤτοι εἰς τὸν δρόμον ἀντοχῆς 5 χιλιομέτρων περίπου, εἰς τὴν πυγμαχίαν («πυκτὴν»), εἰς τὸ «Παγκράτιον» (πάλην καὶ πυγμαχίαν) κλπ. (⁴²⁹). Κατὰ συνέπειαν καὶ κατὰ τὴν Ρωμαιοκρατίαν ἐτελοῦντο παρόμοια ἀγωνίσματα. Ἐξ ἄλλου ἐκ τοῦ μνημείου, τὸ ὁποῖον ἀνηγέρθη πρὸς τιμὴν τοῦ Κουίντου Ποπιλλίου Πύθωνος πληροφοροῦμεθα, ὅτι οὗτος ἐδαπάνησε ποσὰ διὰ «θυμελικούς (ἀγῶνας) καὶ γυμνικούς δόντα θηριομαχίας διὰ παντοίων ζώων, ἐντοπίων καὶ ξενικῶν, καὶ μονομαχίας». Παρατηροῦμεν, λοιπόν, ὅτι ἐπὶ Ρωμαίων, εἰς τὴν Βέροιαν, ἐλάμβανον χώραν θηριομαχίαι. Ὡς γνωστὸν αἱ θηριομαχίαι εἰσέχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Ἐτελοῦντο εἰς εἰδικὰ στάδια, ὅπου ἐμάχοντο εἴτε θηρία μετὰ τῶν, εἴτε ἀνθρώποι πρὸς ἐν ἡ πλείονα θηρία. Πολλάκις ἐχρησιμοποιοῦντο δοῦλοι, ἐναντίον τῶν θηρίων, τὰ ὁποῖα κατὰ κανόνα κατεσπάρασσον τοὺς ἀγωνιστάς. Αἱ θηριομαχίαι ἦσαν δημόσιον θέαμα, ψυχαγωγία. Τιοιούτοι—βάρβαροι—ἀγῶνες ἐτελοῦντο καὶ εἰς τὴν Βέροιαν καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο «ἐντόπια καὶ ξένα ζῶα» παντός εἶδους, δηλαδὴ λέοντες, ταῦροι κ.τ.λ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ μνημείου, ὡς καὶ ἐξ ἑτέρου (⁴³⁰), μαρτυροῦμεν, ὅτι εἰς τὴν Βέροιαν ἐτελοῦντο καὶ μονομαχίαι. Ἡ μονομαχία δὲν ἐγίνετο τότε, ὡς κατέληξε κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, διὰ τὴν ἐπίλυσιν ἀτομικῶν διαφορῶν, ἀλλὰ εἰσέχθη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς δημόσιον θέαμα, τὸ ὁποῖον ἐλάμβανε χώραν εἰς τὸν Ἰππόδρομον κυρίως. Ὑπάρχον, δηλαδή, εἰδικοί («μονομάχοι»), οἱ ὁποῖοι εἶχον ὡς ἐπάγγελμα τὴν μονομαχίαν. Ἐκ τούτων διεσώθη τὸ ὄνομα ἐνός, τοῦ Φλαμμεάτου («Φλαμμεάτης ὁ τὸ πρὶν Ζώσιμος»), ὁ ὁποῖος ἐνίκησεν ἐπτάκις εἰς τὸ ἀμφιθέατρον καὶ

429. Μ. Δήμιτσα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 67.

430. Α. Woodward, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 158.

δὲν ἡττήθη ποτέ, ἡττηθεὶς μόνον ὑπὸ τοῦ θανάτου, ὡς ἀνέγραψεν ἡ σύζυγός του Ἐρμιόνη ἐπὶ τῆς ἐπιτυμβίου στήλης, ποὺ ἔστησε, μετὰ τὸν φυσικὸν θάνατον τούτου. Ἡ μονομαχία ἦτο, ἐπίσης, βάρβαρον θέαμα, διότι εἰς ἓκ τῶν δύο, ἐφόσον δὲν ὑπεχώρει, ἐφονεύετο. Τελευταίως ἐγένετο γνωστὸς καὶ ἕτερος μονομάχος (⁴³¹), ὁ ὁποῖος ἐφονεύθη εἰς τὴν Βέροϊαν κατὰ τὴν διάρκειαν μονομαχίας.

Ἐπαγγέλματα ἐν Βεροίᾳ ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας: Εἶδομεν ἤδη ὠρισμένα ἐπαγγέλματα, ἥτοι τοῦ ἱατροῦ, ἡθοποιοῦ, μουσικοῦ, μονομάχου, κηπουροῦ, ἀρχιτέκτονος, γλύπτου, παιδαγωγοῦ. Πρέπει, βεβαίως, νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ ἐγκατάστασις Ἑβραίων εἰς τὴν Βέροϊαν εἶναι μία ἐνδειξις, ὅτι τὸ ἐμπόριον, τῶν δημητριακῶν κυρίως, ἦτο πολὺ ἀνεπτυγμένον. Ἐξ ἄλλου ἡ γεωργία καὶ ἡ κτηνοτροφία ἀπετέλουν τὸ βασικὸν ἐπάγγελμα, μὲ τὸ ὁποῖον ἡσχολεῖτο τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται, ὅτι ἤλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν πόλιν μας καὶ πολλοὶ Ρωμαῖοι, κτηματῖαι («ἐν κεκτημένοι»). Ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Λουκιανοῦ συνάγεται, ὅτι οἱ εἰς τὴν Βέροϊαν ὑπῆρχε καὶ κήρυξ, ὁ ὁποῖος, ἱστάμενος εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀγορᾶς, ἀνεκοίνουε τὰ πρὸς πώλησιν ἐμπορεύματα ἢ δούλους. Ὁρθῶς δὲ παρετήρησεν ὁ Φ. Κουκουλὲς (⁴³²), ὅτι εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Βεροίας—κατὰ τὰ ὑπαινισσόμενα ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ—ἐπωλοῦντο καὶ ὑποζύγια, ὄνοι, ὑπῆρχον δηλαδὴ καὶ ἐπαγγελματῖαι ζωέμποροι. Ἐκ τοῦ Λουκιανοῦ πληροφοροῦμεθα, ἐπίσης, ὅτι ὑπῆρχον εἰς τὴν Βέροϊαν καὶ ἀγοραπωληταὶ δούλων.

Ἐπίσης ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, ὅτι συναντᾶται, εἰς τὴν Βέροϊαν, καὶ τὸ ἐπάγγελμα τῶν ὄνηλατῶν, ὀδηγῶν ὄνων, οἱ ὁποῖοι μάλιστα εἶχον καὶ σωματεῖον. Οὗτοι φαίνεται, ὅτι ἐξεμίσθουν ὄνους εἰς ἐκείνους, ποὺ ἤθελον, νὰ μεταφέρουν ἐμπορεύματα ἢ νὰ μεταβοῦν οἱ ἴδιοι ἀπὸ τῆς μίας πόλεως εἰς τὴν ἄλλην (= Ἀγωγιάται). Ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς γνωρίζομεν ἕνα ἀρτοποιὸν τῆς Βεροίας, τὸν Καϊκίλιν, ὁ ὁποῖος ἦτο πολὺ φίλος τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων (⁴³³) τῆς Πείσης.

Εὐνόητον εἶναι, ὅτι τὰ ἀναφερθέντα ἐπαγγέλματα δὲν ἦσαν καὶ τὰ μόνα, ποὺ ὑπῆρχον, ἀλλὰ ἐκεῖνα, ποὺ γνωρίζομεν ἔκ τοῦ Λουκιανοῦ καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν τῆς πόλεως. Πρέπει, νὰ προστεθοῦν εἰς ταῦτα καὶ τὰ ἐπαγγέλματα τοῦ οἰκοδόμου [κτίστου], κτλ., ποὺ ἦσαν ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν κτιρίων τῆς πόλεως. Ἐξ ἄλλου ἐπὶ Ἀντιγονιδῶν ὑπῆρχεν, εἰς τὴν Βέροϊαν, ναὸς τοῦ Ἡρακλέους, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο «Κυναγίδας», δηλαδὴ

431. *Revue des études grecques*, τόμος LIX 1956, σελ. 137, ἀριθμὸς 150.

432. Φ. Κουκουλέ, Αἱ ἐμπορικαὶ πανηγύρεις κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους εἰς Πολιτ. Ἐπιθεώρησιν, ἔτος Β, τεύχος 9—12, σελίδ. (509 κέ.) 514, σημείωσις 50.

433. Α. Ὁρλάνδου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 15 β, ἀρ. 13 Καϊκίλις ἀρτοκόπος | κείμαι νέκυσ ἐνθάδ' ὁ | Τλήμων Πεισαῖα | στάδια δωδεκά | κίς κατιδών...».

ἦτο προστάτης τῶν κυνηγῶν. Φαίνεται λοιπὸν, ὅτι ὑπῆρχον καὶ ἐπαγγελμαῖαι κυνηγοί, ἀποζῶντες ἀπὸ τὴν πώλησιν τῶν θηραμάτων.

**

Κτίρια, ὁδοί, ὕδρευσις, τεῖχη τῆς Βεροίας ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας: Ἐσημειώσαμεν ἤδη, ὅτι ὁποσδήποτε ὑπῆρχε κτίριον θεάτρου εἰς τὴν πόλιν, ὅπου ἐπαίζοντο τὰ θεατρικὰ ἔργα καὶ ἠκούοντο τὰ «θυμελικά μέλη». Ἡ τέλεις θηριομαχιῶν καὶ μονομαχιῶν ἀπῆται κατὰλληλον ἀμφιθέατρον ἢ στάδιον. Ἐπίσης ὑπῆρχεν—ἐν τοῦλάχιστον—γυμναστήριον, εἰς τὴν θέσιν «Παλαιόφορος», ἣ ὁποία εὐρίσκεται νοτιοδυτικῶς τοῦ κέντρου «Ἐληᾶ», περίξ τοῦ χώρου, ὅπου πρόκειται, ν' ἀνεγερθῇ τὸ Γενικὸν Κρατικὸν Νοσοκομεῖον τῆς πόλεως. Ἐκεῖ τοῦλάχιστον εὐρέθη ὁ σπουδαιότατος Γυμνασιαρχικὸς Νόμος, γεγανός, ποὺ πιθανολογεῖ τὴν θέσιν τοῦ «γυμνασίου» ⁽⁴³⁴⁾.

Ἐξ ἄλλου ἢ ὑπαρξίς, Βουλῆς, Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, πολιταρχῶν καὶ λοιπῶν ἀρχόντων ἀπῆται καταλλήλους κτιριακὰς ἐγκαταστάσεις, ὅπως καὶ ἡ τέλεις τῶν «Ὀλυμπίων» ἀγώνων, εἰς τοὺς ὁποίους παρευρίσκοντο πολῖται ἐξ ὅλης τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν χωρῶν τῆς λοιπῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Αἱ ἀνασκαφαί, ποὺ κάποτε θὰ λάβουν χώραν, ἀσφαλῶς θὰ φέρουν εἰς τὸ φῶς οἰκίας καὶ κτίρια τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων. //

**

Ἐκ τοῦ γνωστοῦ μνημείου τὸ ὁποῖον ἀνήγειρεν ἡ Πευκαστικὴ φυλὴ τῆς πόλεως πρὸς τιμὴν τοῦ Κοίντου Ποπιλλίου Πύθωνος πληροφορούμεθα, ὅτι οὗτος ⁽⁴³⁵⁾ «καὶ ὁδοὺς ἐκ τῶν ἰδίων ἐπισκευάσαντα» ἦτοι, ὅτι ὁ Κ. Ποπίλλιος κατέβαλε τὰ ἔξοδα διὰ τὰς ἐπιδιορθώσεις, ἐπισκευὰς τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως, αἱ ὁποῖαι συνεπῶς προὔπηρχον. Ὁ Λουκιανός—εἰδομεν ἀνωτέρω ὅτι—γράφει, ὅτι ἡ ὁδὸς ἀπὸ τὴν Ὑπάτην τῆς Λαμίας μέχρι τῆς Βεροίας ἦτο δύσβατος, ἄρα ὑπῆρχε μία ὁδός, ἣ ὁποία ἔφερεν ἀπὸ τῆς σημερινῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος εἰς τὴν Βέροian. Τοῦτο ἐξ ἄλλου συνάγεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐκ τῆς Βεροίας διήλθεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, διερχόμενος ἐκ τῆς Μακεδονίας. Ἡ Ἐγγατία ὁδὸς δὲν διήρχετο ἐκ τῆς Βεροίας, πλὴν ὅμως ἡ πόλις ἦν οὗτο διὰ τριῶν ὁδῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ὠδήγει πρὸς τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσιν τοῦ Μακεδονικοῦ Βασιλείου, τὴν Ἐδεσσαν καὶ αὐτὴν τὴν ὁδὸν ἠκολούθησεν ἡ ὁσία Ἱερουσαλήμ, ἣ ὁποία ἐκάθη μοναχὴ εἰς Ἐδεσσαν, ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Εὐσεβίου καὶ ἐκ ταύτης κατέληξεν εἰς τὴν Βέροian. Ἐν

434. Β. Γ. Καλλιπολίτου, Στήλη μετ' ἀναγραφῆς δωρεᾶς καὶ καταλόγου Ἐφῆβων, εἰς Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλου, σελ. 304: «Πιστεύω, ὅτι δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ γεγονὸς τῆς ἀλλεκαλλήλου εὐρέσεως ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ («Παλαιόφορος») δύο ἐνεπιγράφων στηλῶν... τῶν ὁποίων ἡ πιθανὴ ἀρχικὴ θέσις ἦτο τὸ γυμνάσιον. Τοῦτο θὰ ἔκλειτο ἴσως ἐκεῖ πλησίον, δηλ. ἐκτὸς τοῦ τείχους ἐνθα τὸ ἔδαφος, ὁμαλῶς πεδινόν, εἶναι προσηγορώτερον πρὸς ἐγκατάστασιν γυμνασίου καὶ παλαιστρας».

435. Α. Ὁρλάνδου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 148 κέ, ἐπιγραφὴ 4.

συνεχεία, ἐπὶ Μακεδόνων πάλιν, ἡ Βέροια συνεδέθη μὲ τὴν νέαν πρωτεύουσιν Πέλλαν (⁴³⁶) καὶ τὴν Θέρμην (Θεσσαλονίκην), ὥς καὶ μὲ τὴν Ἄλωρον, Μεθώνην, Πύδναν Δίον. Ὁ Ἀθηναϊκὸς στρατὸς τὸ 432 π. Χρ. ἐκ τῆς Πύδνης ἐφθασε, πεζοπορῶν, εἰς τὴν Βέροϊαν, ἀκολουθῶν τὴν ὑπάρχουσαν ὁδόν. Ἡ Βέροια συνεδέετο μὲ τὴν Ἑγνατίαν ὁδὸν διὰ τριῶν διδικῶν ἀρτηριῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία διήρχετο διὰ τοῦ Κιτίου, ἀρχαίας Σκύδρας (Ἐπισκοπὴ Ναούσης) καὶ ἡνοῦτο μὲ τὴν Ἑγνατίαν πρὸ τῆς Ἐδέσσης (Αἰγῶν). Ἡ ἄλλη ὁδὸς ἤρχιζεν ἐκ τῆς Βεροίας καὶ ἡνοῦτο μὲ τὴν Ἑγνατίαν, πλησίον τῆς Πέλλης. Τέλος ἡ τρίτη ἤρχιζεν ἐκ τῆς Βεροίας καὶ ἡνοῦτο μὲ τὴν Ἑγνατίαν ὁδόν, πρὸ τοῦ Γαλλικοῦ ποταμοῦ. Μία διακλάδωσις ταύτης ἐφθάνεν εἰς Μεθώνην, Πύδναν, Δίον, πλησίον τῆς σημερινῆς Κατερίνης.

Παρατηροῦμεν, λοιπόν, ὅτι ἡ Βέροια ἦτο συγκοινωνιακὸς κόμβος καὶ ἡ θέσις αὐτὴ συνετέλεσεν, ἀσφαλῶς, πολὺ, ὥστε νὰ προτιμηθῇ, ὥς ἔδρα τῆς Αὐτοκρατορολατρίας, τοῦ Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων.

**

Διὰ τὴν ὑδρευσιν τῆς πόλεως, κατὰ τὴν Ρωμαιοκρατίαν, ἐλάχιστα γνωρίζομεν ἐξ ἐπιγραφῶν. Οὕτως εἶναι γνωστὸν τὸ ὄνομα τοῦ «ὑδροσκόπου» Αὔρηλιου Ρωμανοῦ, ὁ ὁποῖος ἔστησε βωμὸν πρὸς τιμὴν τῆς πόλεως τὸ 260 ἢ 261 μ.Χρ. (⁴³⁷). «Ὁ ὑδροσκόπος» (σκοπέω—ᾧ+ὑδωρ) εἶχεν ὡς ἐπάγγελμα, νὰ ἐντοπίζῃ τὸ μέρος, ὅπου ὑπῆρχεν ὕδωρ, διὰ ν' ἀνοίγωνται τὰ φρέατα (⁴³⁸). Δὲν γνωρίζομεν τὴν μέθοδον, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ὑδροσκόπος ἀνεκάλυπτε τὴν ὑπαρξίν—ὑπογείως—ὑδατος. Πιθανῶς ὅμως νὰ ἐπετύγχανε τοῦτο διὰ τῆς ραβδοσκοπίας, ἥτοι διὰ μικρᾶς ράβδου, διὰ τῆς ὁποίας οὐτος ἤρρενα, διὰν δὲ ἐπλησίαζεν ἔδαφος, κάτωθεν τοῦ ὁποίου ἔρρεεν ὕδωρ, ἡ ράβδος ἐκινεῖτο. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἐκάλυπτον τὰς ἀνάγκας ὑδατος διὰ τῆς ἀνορύξεως φρεάτων (πηγαδιῶν). Ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς λαμβάνομεν σημαντικὰς πληροφορίας (⁴³⁹) διὰ τὴν ὑδρευσιν τῆς πόλεως, ἥτοι ὅτι ἡ κάτοικος Βεροίας Ἀμμία, κόρη τοῦ Πειε-

436. Desdèvises, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 211, 212, 297, 301, 344, στηριζόμενος εἰς τὸν Henzey, A. Struck, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 96, πίνακες I, II, III, ὁ ὁποῖος ὅμως, ἐ' σφαλμένως νομίζομεν, θέτει τὴν ὁδὸν Βεροίας—Θεσ/νικῆς νοτίως τοῦ Ἀλιάκμονος.

437. Revue de philologie, de litterature et d'histoire ancienne, τόμος LKV (1913) σελ. 129.

438. Κατὰ τὸν Edson, Macedonica III, 164, ὁ ὑδροσκόπος ἦτο ἀξιῶμα, τὸ ὁποῖον εἶχε σχέσιν μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου (Παραπομπὴ Δ. Κανατσούλη, Μα' κεδονικῇ προσωπογραφίᾳ, σελ. 32, ἀριθμ. 262).

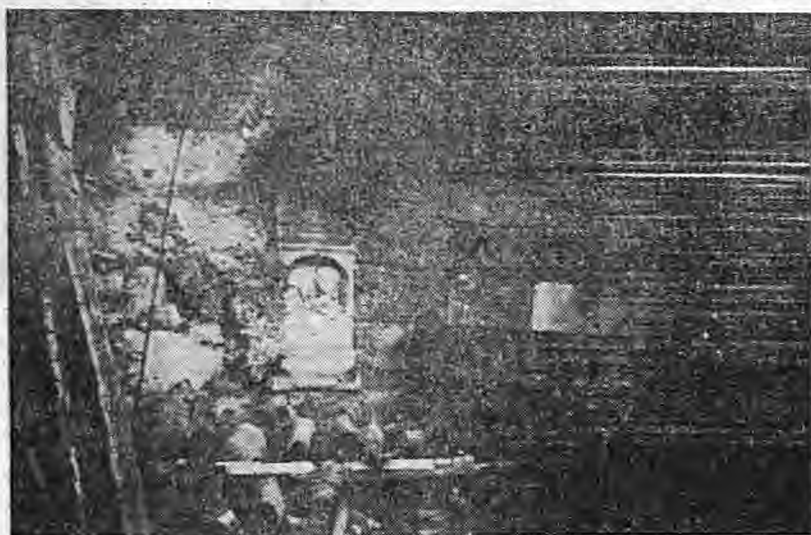
439. Μ. Δήμητρα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 71—72, ἀριθμ. 32, Delacoulonche, ἀριθμ. 65.

* ... Πιερίᾳ | νος θυγάτηρ Ἀμμία μετὰ τῶν τέκνων | Κλαυδί | ου... Πιερίωνος Ἀμύν | του... τοῦτο τὸ | ὕδωρ εἰσ[άγουσα] ἐκ τῶν αὐτῆς χωρίων τότε ὃ | δμαγώγιον καὶ τὸ ἐκτόχειον ἰδίως ἀνα | λώμασι κατ[α]σκευάσασα ἀνέθηκεν».

ρίωνος (καὶ τὰ τέκνα της Κλαύδιος, ...Πιερίων, Ἀμύντας...) ἔφερον ἐντὸς τῆς πόλεως ὕδωρ ἐκ τῶν κτημάτων της καὶ κατέβαλε τὰ ἔξοδα διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὑδραγωγείου καὶ τοῦ ὑδρευτικοῦ δικτύου, τὸ ὁποῖον ἦτο ὑπόγειον. Ἡ ἐπιγραφή εὑρέθη ὑπὸ τοῦ Delacoulonche εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Μουκίου (ὁ Delacoulonche γράφει ἐσφαλμένως «Mochios», ὁ δὲ Μ. Δήμιτσας Μόσχου), ἡ ὁποία κατεστράφη ἐκ πυρκαϊᾶς. Φαίνεται, ὅτι ἡ ἐπιγραφή εὑρίσκετο πλησίον κρήνης δημοσίας χρήσεως, διότι εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἀναφέρεται ἡ ἔκφρασις «...Τὸ ὕτ ο τὸ ὕδωρ εἰσάγουσα...». Κατὰ συνέπειαν δυνάμεθα, νὰ εἰπωμεν, ὅτι ἡ ὑδρευσις τῆς πόλεως ἐγίνετο διὰ φρεάτων, ὑπήρχον δὲ καὶ κρήναι πρὸς κοινὴν χρῆσιν, τὰς ὁποίας κατεσκεύαζεν ἡ πόλις ἢ καὶ ἰδιῶται εὐεργέται.

**

Διὰ τὸ τεῖχος τῆς Βεροίας ἐπὶ Ρωμαϊοκρατίας (⁴³⁹α) ἔχομεν ἐλαχίστους πληροφορίες, ὀφειλομένας εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς τελευταίας εἰκοσαετίας.

Ἐν τμήμα τοῦ Ρωμαϊκοῦ τεύχους τῆς Βεροίας, ὡς ἀπεκαλύφθη πρὸ ἐτῶν. Εὑρίσκεται εἰς τὸ 74 χιλιόμετρον τῆς ἀποστάσεως Θεσσαλονίκης—Βεροίας, εἰς τὴν διασταύρωσιν τῆς Δημοσίας ὁδοῦ Βεροίας—Ναούσης καὶ Βεροίας—Θεσσαλονίκης, μεταξὺ τοῦ καταστήματος οἰκοδομῶν Σάββα Τσιτιρίδου καὶ τοῦ Ἐργοστασίου Βάμβακος Κοσμᾶ καὶ υἱῶν Τσιτιρίδου. Τὸ ὕψος εἶναι 4,50—5 μέτρα περίπου. Οἱ ὀγκόλιθοι ἔχουν πλάτος 0,45—0,95 μέτρων. Μεταξὺ τούτων ἔχουν τοποθετηθῇ μαρμάριναι πλάκες καὶ ἐπιτύμβια. Διακρίνεται εὐκρινῶς ἐν ἐπιτύμβιον ὕψους 1,60 μ. καὶ πλάτους 0,72 μ.

439α. Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, κεφ. 17, 10—14, Μ. Ἀνδρονίκου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 26 (σημείωσις 51). Χ. Μακαρόνα, ἐνθ. ἀνωτ. α' τόμος Μακεδονικῶν, σελ. 481, β' τόμος, σελ. 627, 628, 629, 630. Β. Γ. Καλλιπολίτου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 304.

Οὕτω γνωρίζομεν, ὅτι τοῦτο διήρχετο ἀπὸ τὴν οἰκίαν Ἰ. Κοσμίδου, πλησίον τοῦ Βου—4ου δημοτικοῦ σχολείου (Βῆμα Ἀποστόλου Παύλου), ἀπὸ τὴν θέσιν, ὅπου διασταυρῶνεται ἡ δημοσία ὁδὸς Βεροίας—Ναούσης (ἐκ κοκκιστήριον Κ. Τσιτιρίδου), ἠκολούθει δὲ ἐν συνεχείᾳ τὴν φυσικὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἐδάφους, εἰς σχῆμα ἡμικυκλικὸν καὶ εἰς ἀπόστασιν 5—10 μέτρων ἀπὸ τὴν σημερινὴν «Περιφερειακὴν» ἢ ὁδὸν περιπάτου μέχρι τοῦ κέντρου «Ἐληᾶ» καὶ περαιτέρω πλησίον τοῦ Κυλινδρομύλου «Μάρκου». Οὕτω διακρίνομεν τὰ ἐξῆς ὑπολείμματα τοῦ τείχους: Παρὰ τὸ Νεκροταφεῖον, κάτωθεν τῆς οἰκίας τοῦ Συμβολαιογράφου Ἀ. Σαρκηκωστή καὶ ἐν συνεχείᾳ περὶ τὸν κυλινδρομύλον τοῦ Μάρκου καὶ Σίας, ὀπισθεν τῆς οἰκίας τοῦ Ἰορδ. Κοσμίδου ὡς καὶ ὀπισθεν τῶν Δικαστηρίων. Ἐναντι τοῦ Νεκροταφείου (Σιδηρουραγεῖον Ἡλ. Πετρίδου) αἱ μαρμαρίναι πλάκες ἔχουν π.χ. μῆκος 1,70 μέτρων, πλάτος 0,83 μ. καὶ πᾶχος 0,30.

Περὶ τοῦ ἀρχαίου τείχους τῆς Βεροίας θ' ἀναφέρωμεν ἐν συνεχείᾳ, ἀναπτύσσοντες περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, εἰς τὸν β' τόμον.

**

14 Νομίσματα τῆς Βεροίας ἐπὶ Ρωμαϊοκρατίας⁽⁴⁴⁰⁾. Εἰπομεν ἀνωτέρω, ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν Μακεδονικῶν πόλεων εἶχον τὸ προνόμιον, ἐπὶ Μακεδόνων βασιλέων, νὰ κόπτουν ἰδικὰ τῶν νομίσματα. Δυστυχῶς δὲν ἀνεκαλύφθησαν νομίσματα τῆς Βεροίας τῶν χρόνων ἐκείνων. Τὰ πρῶτα νομίσματα τῆς πόλεως ἐκόπησαν—ἐξ ὧν γνωρίζομεν—τὸ 242 μ.Χ., ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν «Ὀλυμπίων» ἀγώνων. Ἐν συνεχείᾳ

ἐκυκλοφόρησαν ἕτερα νομίσματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων (246 μ.Χρ.) ἀναφέρεται καὶ ἡ λέξις Βέροια. Εἰς τὴν ἐμπροσθίαν ὀψιν φέρουν κεφαλὴν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας τὴν ἐπιγραφὴν: «KOINON MAKEΔONON · B·

Ἐν ἄλλῳ τμήματι τοῦ Ρωμαϊκοῦ τείχους τῆς πόλεως, ἀποτελούμενον ἐκ μαρμάρου. Εὗρίσκειται εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, μεταξὺ τοῦ Ἑργοστασίου Κ. Γιαζιτζόγλου καὶ τοῦ Καρροποιείου Ἀθ. Γιαννοῦ. Ἐχει ὕψος 4,50 μέτρων περίπου, πλάτος 5,30 μέτρων. Φαίνεται, ὅτι ἀπετέλει τμήμα πύλης ἢ πύργου τοῦ τείχους. Κρίνεται πιθανώτερον, ὅτι τὸ τεῖχος ἦτο—ὅλον, ὡς καὶ τῆς προηγουμένης καὶ τῶν ἐπομένων εἰκόνων—ἐκ «πουρόπετρας», τὸ δὲ μάρμαρον ἦτο ἀπλὴ ἐπένδυσις πᾶχος 0,40 μέτρο περίπου.

440. Mionnet, Description de Médailles Antiques grecques et romaines, Paris 1807, τόμος I, σελ. 469. B. Head (μετ. Ἰωάνν. Σβαρόφου), Ἱστορία Νομισμάτων, Ἀθῆναι 1898, τόμος Α', σελ. 310, Ἀλ. Δαμποπούλου, Νομισματολογία,

ΝΕΩ (κόρων) ΒΕΡΟΙΑΙΩΝ (ἢ ΒΕΡΟΙΕΩΝ ἢ ΕΝ ΒΕΡΟΙΑ) ἢ ΚΟΙ ΜΑ-
ΚΕΔΟ Β ΟΛΥΜΠΙΑ ΕΝ ΒΕΡΟΙΑ ἢ ΚΟΙΝΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Β (ἢ
ΔΙΟ) ΝΕΩ (κόρων) ΒΕΡΟΙΑΙΩΝ καὶ χρονολογίαν ΕΟΟ, = 245 μ.Χο). *Η-
σαν χαλκᾶ, αὐτόνομα καὶ ἐξεδόθησαν ἐπὶ Αὐτοκρατόρων Γορδιανοῦ Γ' καὶ

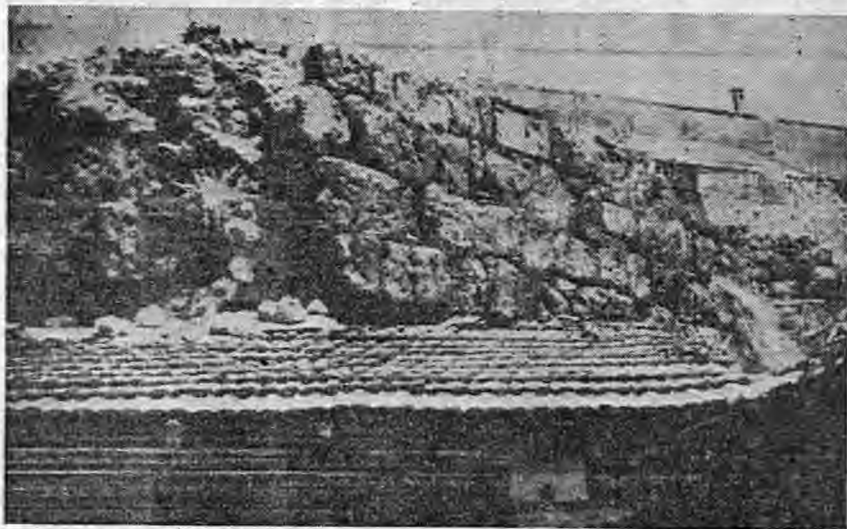

*Εν τμήμα τοῦ τείχους τῆς Βεροίας, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι ἐκτισμένη ἡ οἰκία τοῦ Ν. Καρακώστα. Τὸ ὕψος τοῦτου ἦτο 4—5 μέτρα. *Ἡ Οἰκία αὕτη εὐρίσκεται πλησίον τοῦ κυλινδρομύλου Μάρκου. *Ολόκληρος ἡ περιοχή παρουσιάζει πολλά ὑπολείμματα τοῦ ἀρχαίου τείχους τῆς πόλεως. Οὕτως αἱ οἰκίαι (παραπλευρῶς, δεξιὰ τοῦ ἐργοστασίου) τῶν *Ἀλεξιάδου Μαργ., *Ἀγιάννογλου Παναγ. καὶ Καραγεωργίου εἶναι ἐκτισμέναι ἐπὶ τοῦ τείχους. *Υπολείμματα ὑπάρχουν καὶ εἰς τὸ οἰκόπεδον τοῦ *Ἀλεξιάδου *Ἰωάννου. Τὰ τεῖχη ἀποτελοῦνται ἐκ μεγάλων ὀγκολίθων ἐκ «πουρί», πλὴν τοῦ εἰκονιζομένου τὸ ὅποιον ἔχει ἐπένδυσιν ἐκ μαρμάρου. *Ολίγον περὶ κάτω, ὅπου ὑπάρχουν σπήλαια, φαίνονται καὶ ἄλλα ὑπολείμματα τοῦ τείχους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι ἐκτισμέναι ἐπίσης πολλαὶ οἰκίαι.

τῆς Μακεδονίας, εἰς Cl. Nicolaïdes. La Macedoine, Berlin 1899, σελ. 258, H. Gaebler, Die antiken Münzen Nord—Griechenlands, τόμ. 3, I, 189, ἀρ. 856—871. *Ο Α. *Ορλάνδος παραπέμπει (ἐνθ. ἀνωτέρω σελ. 149) εἰς Gäbler, die Ant. Münzen Nordgriech (σελ.) 23, ἐννοῶν ἀσφαλῶς τὸν Gaebler. Πρβλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Τὸ Κοινὸν τῶν Μακεδόνων, εἰς γ' τόμον Μακεδονικῶν, σελ. 94 κέ. καὶ *Ἡ μακεδονικὴ πόλις, εἰς δ' τόμον Μακεδονικῶν, σελ. 309—310, E. Oberhammer, εἰς R. Enc. Paulys—Wissowa, τόμος III, σελ. 305, παραπέμπων καὶ εἰς Head καὶ GIA III, 129, CIG II 1957 d-f, CIL III 596, L. Heuzey, Le mont Olympe et l' Acarnanie, Paris 1860, σελ. 201, X. Μακαρόνα, Χρονικὰ ἀρχαιολογικά, εἰς β' τόμον Μακεδονικῶν, σελ. 628 καὶ σημείωσις 4, ἐνθα καὶ παραπομπαί. *Ἐπίσης *Ἀλ. Ραγκαβῆ, Λεξικὸν τῆς *Ἑλλην. *Ἀρχαιολογίας, *Ἀθῆναι 1888, σελ. 166—167 καὶ *Ἀντ. Σπηλιωτοπούλου, *Ἡ Μακεδονία καὶ ὁ *Ἑλληνισμός, *Ἀθῆναι 1904, σελίς 53.

Φιλίππου τοῦ Ἀραβος. Νομίσματα διαφόρων ἐποχῶν καὶ πόλεων ἀνευρίσκονται καὶ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς εἰς Βεργίναν καὶ ἐντὸς τῆς Βεροίας.

Τὰ ἀναφερόμενα ὡς νομίσματα τῆς Βεροίας ἐπὶ Τραϊανοῦ καὶ ἐντεῦθεν φαίνεται, ὅτι ἦσαν τῆς Βεροίας τῆς Συρίας (⁴⁴¹) (Χαλέπι). Ταῦτα φέρουν γράμματα περίξ τῆς κεφαλῆς τῶν Αὐτοκρατόρων, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπι-

Ἐν ἑτερον τμῆμα τοῦ τείχους, ὀπισθεν τῆς οἰκίας τοῦ Ἰορδ. Κοσμί-
δου, παρὰ τὴν πλατεῖαν «Ὁρολογίου»—Βασιλέων, ἔναντι τοῦ κτιρίου
τοῦ 3ου καὶ 4ου Δημοτικοῦ Σχολείου. Διακρίνεται, εἰς τὸ βάθος δεξιὰ, ὁ
περίβολος τῶν «Νέων Ἐκπαιδευτηρίων».

σθίας πλευρᾶς τὸν τίτλον: «ΒΕΡΟΙ| ΑΙΩΝ| Γ'». Τὸ Γ' εἶναι δυνατόν,
νὰ ἐρμηνευθῇ, ὅτι ἡ Βεροαίων πόλις ἀνῆκεν εἰς τὴν Γ' «μερίδα», τμῆμα
τῆς χώρας, ὅπως συνέβαινε καὶ μετὰ τὴν Βέροϊαν, ἡ ὁποία ἀνῆκε πράγματι εἰς
τὸ Γ' τμῆμα, μερίδα τῆς Μακεδονίας. Καὶ τοῦτο θὰ εἶχε σημασίαν, διότι τὸ
νόμισμα αὐτὸ ἐκόπη ἐπὶ Τραϊανοῦ (98-117 μ. Χρ), δηλαδὴ πολὺ ἐνωρίτε-
ρον τῶν προηγουμένων, μετὰ τὴν ἀπόκτησιν ὑπὸ τῆς Βεροίας τοῦ τίτλου
τῆς Μητροπόλεως καὶ τῆς νεωκόρου. Πάντως τὸ νόμισμα τοῦτο, ἀνεξαρτή-
τως τῆς ἄλλης ἀξίας του, εἶναι μία ἀκόμη ἀπόδειξις, ὅτι τὸ τοπωνύμιον
Βέροϊα πρέπει, νὰ γράφηται μὲ ἕν ρ (Βέροϊα, ὄχι Βέρροϊα), ὅπως—ἀ ν ε ν
ο ὕ δ ε μ ί α ς ἑ ξ α ι ρ έ ς ε ω ς—συναντᾶται καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας ἐπι-
γραφάς.

15 Φορολογία καὶ στρατιωτικὴ ὑποχρέωσις τῶν Βε-
ροιαίων ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας: Ὅταν οἱ Ρωμαῖοι κατέλαβον (τὸ

441. B. Head, ἐνθ. ἀνωτ. τόμος Β, σελ. 366.

168 π. Χρ) τὴν Μακεδονίαν, διεκήρουν εἰς τὸ συνέδριον τῆς Ἀμφιπόλεως, ὅτι αἱ πόλεις θὰ ἐπλήρωνον τὸ 1/3 τοῦ φόρου, ποὺ κατέβαλλον εἰς τὸν Μακεδόνα βασιλέα. Τὸ καθεστὼς αὐτὸ ἐκράτησε μόνον εἴκοσι ἔτη, διότι τὸ 148 π. Χρ. ἡ Μακεδονία—ὡς γνωστόν—μετεβλήθη εἰς Ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ὁπότε ἤλλαξε καὶ τὸ φορολογικὸν σύστημα καὶ εἰς τὴν τότε ἱσχύουσαν φορολογίαν (φόρος ἰδιοκτησίας) προσετέθη καὶ ἑτέρα «τὸ ἐπικεφάλιον», ὡς πληροφορούμεθα διὰ τὴν ἐπαρχίαν τῆς Μακεδονίας ἐκ τῆς—πολλάκις ἀναφερθείσης—ἐπιγραφῆς, μνημείου τῆς Πευκαστικῆς φυλῆς πρὸς τιμὴν τοῦ Κοῖντου Ποπιλλίου Πύθωνος: («καὶ δόντα ἐν τῷ τῆς ἀρχιερωσύνης χρόνῳ τὸ ἐπικεφάλιον, ὑπὲρ τῆς ἐπαρχίας»). Ὁ φόρος οὗτος μνημονεύεται (⁴⁴²) ὑπὸ τοῦ [Ψευδ] Ἀριστοτέλους (II, 1, 4), τοῦ Κικέρωνος [A. Att V, 16] μὲ τὸν τύπον «ἐπικεφάλαιος» (φόρος), εἰς δὲ τοὺς παπύρους «ἐπικεφάλιον» καὶ εἰς ἄλλην ἐπιγραφὴν ὁμοίως. Ὡς γίνεται ἀντιληπτὸν καὶ ἀπὸ τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως («ἐπικεφάλιος» ἢ «ἐπι—κεφάλιον»), οὗτος ἦτο ὁ ὕστερον γνωστός «κεφαλικὸς φόρος».

Νόμισμα τῆς Βεροίας, μᾶλλον, τῆς Συρίας, τοῦ σημερινοῦ Χαλεπίου (=Alep), ἐπὶ Ρωμαίου Αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ. (Βλπ. σελ. 230).

Ἡ εἰσπραξὶς τῶν φόρων ἐγένετο διὰ ἐκμισθώσεως. Ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Βεροίας (⁴⁴³) πληροφορούμεθα, ὅτι ὁ φόρος ὁλοκλήρου τῆς ἐπαρχίας ἦτο 50.000 δηνάρια. Τὸ ποσὸν τοῦτο κατενέμετο εἰς τὰς τέσσαρας μερίδας, κατ' ἰσομορίαν καὶ διὰ τούτων εἰς τὰς πόλεις καὶ τοὺς πολίτας. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, πρὸς τιμὴν τοῦ Κ. Ποπιλλίου Πύθωνος, ὡς καὶ ἐξ ἄλλων, ὡς ἐκ τῆς προηγουμένης, εἶναι δυνατόν, νὰ ὑποθέσῃ κανεῖς, ὅτι τὸ Κοινὸν τῶν Μακεδόνων ἐβοήθει κατὰ τὸ στάδιον τῆς κατανομῆς ἢ καὶ τῆς εἰσπραξέως τοῦ φόρου. Εἶναι μάλιστα πολὺ πιθανὸν ἡ κατανομή τοῦ ἐπαρχιακοῦ φόρου, νὰ ἐγένετο εἰς τὴν Βέροϊαν, κατὰ τὸν Ὀκτώβριον ἐκάστου ἔτους, ὁπότε συνήρχοντο οἱ ἀντιπρόσωποι («σύνεδροι») τῶν Μακεδονικῶν πόλεων, πρὸς ἀσκήσιν τῆς Αὐτοκρατορολατρίας.

Ὑπῆρχον ὅμως καὶ ἑκτακτοὶ φορολογίαι, ὡς ἐκεῖναι εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβλήθη—ἀσφαλῶς—ἡ Βέροια κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τοῦ Πομπηίου καὶ τοῦ Καίσαρος, ὁπότε ὁ πρῶτος, μὲ τὸ πολυπληθὲς στρατεύμα του, παρεχέμασεν εἰς τὴν Βέροϊαν. Αἱ διελεύσεις Ρωμαϊκῶν στρατευμάτων ἐκόστιζον πολὺ εἰς τὰς πόλεις, αἱ ὁποῖαι τὰ ἐφιλοξένουν κατ' ἀνάγκην.

442. Α. Ὁρλάνδου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 149.

443. Βλπ. παραπομπὰς εἰς Δ. Κανατσούλη, Ἡ Μακεδονικὴ πόλις, εἰς δ' τὸν μόνον Μακεδονικῶν, σελ. 289, σημειώσεις 2.

Εὐνόητον εἶναι, ὅτι κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τοῦ Πομπηίου—Καίσαρος μέγας ἀριθμὸς νέων Βεροιεῶν ἐπεστρατεύθη ὑπὸ τοῦ Πομπηίου. Ὁ Πομπήϊος—ὡς γράφει ὁ Πλούταρχος—ἐγύμναζε συνεχῶς καὶ αὐτοπροσώπως τὸ στράτευμά του (49—48 π. Χρ.) εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βεροίας, προετοιμαζόμενος κατὰ τοῦ Καίσαρος. Τοῦτο ἀσφαλῶς ὀφείλετο εἰς τὸν ἀκαταπόνητον καὶ δραστήριον χαρακτῆρα τοῦ Πομπηίου, ἀλλὰ ὁπωσδήποτε καὶ εἰς τὸ γεγονός, ὅτι μέγα μέρος τοῦ στρατοῦ τούτου προήρχετο ἐξ ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων κατατάξεων νέων Μακεδόνων, οἱ ὅποιοι ἔπρεπε, νὰ γυμνασθῶν, διότι ἦσαν ἀπειροπόλεμοι.

Οὕτω σώζονται καὶ ὀνόματα Βεροιεῶν στρατιωτικῶν, οἱ ὅποιοι ὑπῆρξον εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν στράτευμα, π. χ. τοῦ **C. Antonius Antullus**, υἱοῦ τοῦ Γαίου, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐκατόνταρχος («*Berua*»), τῶν στρατιωτῶν ... **us Strato** (168 μ. Χρ.) καὶ Ἰουλίου **Aufidius** (44), κ.τ.λ.

40. ΕΠΙΦΑΝΕΙΣ ΒΕΡΟΙΕΙΣ ΕΠΙ ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ.

ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ.

Ἐπιφανέστερος—ἐξ ὧσων γνωρίζομεν—Βεροιεὺς ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας ἀνεδείχθη ὁ Κόϊντος Ποπίλλιος Πύθων, τὸν ὁποῖον πολλάκις ἐμνημονεύσαμεν. Πρὸς τιμὴν του ἀνηγέρθησαν δύο μνημεῖα. Ὁ Κόϊντος Π. Πύθων, ὅταν ἐκινδύνευσεν ἡ Βέροια, ν' ἀπωλέσῃ τὴν ἀποκλειστικότητα εἰς τοὺς τίτλους τῆς νεωκορίας τῶν Σεβαστῶν καὶ τῆς μητροπόλεως, κατώρθωσε, μετὰ βᾶς εἰς τὴν Ρώμην, νὰ διατηρήσῃ ἡ ἰδιαιτέρα πατρίς του Βέροια τοὺς τίτλους τούτους. Δὲν εἶναι γνωστὸς ὁ τρόπος, πὺ ἐπετεύχθη τοῦτο, ἐὰν δηλαδὴ ἦτο ἀποτέλεσμα διαθέσεως ὠρισμένου ποσοῦ, (διὰ δωροδικίας) ἢ τοῦ κύρους καὶ τῆς ἐκτιμήσεως τοῦ «*διὰ βίον ἀρχιερέως τῶν Σεβαστῶν καὶ ἀγωνοθέτου τοῦ κοινοῦ Μακεδόνων*». Ὁ ἴδιος κατέβαλε διὰ λογαριασμὸν ὁλοκλήρου τῆς ἐπαρχίας τὸν κεφαλικὸν φόρον, ἐπεσκεύασεν ὁδούς, κατὰ τὸν χρόνον, πὺ ἦτο ἀρχιερεὺς, διωργάνωσε θεατρικοὺς καὶ γυμνικοὺς ἀγῶνας, θηριομαχίας, μὲ παντὸς εἶδους, ἐντόπια καὶ ξένα, ζῶα, μονομαχίας, ἐπραγματοποίησεν ἀγοραπωλησίας σίτου, τὸν ὁποῖον ἐπώλησεν, εἰς περίοδον ἐλλείψεως τούτου, εὐθηνότερον ἀπὸ τὴν τιμὴν κόστους, ἐβοήθησε τοὺς πτωχοὺς, ὅταν ἦτο ἀρχιερεὺς, ἐφιλοξένησε τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἄλλων πόλεων, κατὰ πᾶσαν σύνοδον τοῦ συνεδρίου καὶ κατὰ τὴν ἀνάληψιν διαφόρων γυμνασιαρχιῶν ὑπῆρξε προσηγῆς πρὸς πάντας τοὺς κατοίκους. Ὁ Κ. Π. Πύθων ἔζησε τὸν 1ον αἰῶνα μ. Χρ. Ἄλλοι ἐπιφανεῖς Βεροιεῖς εἶναι οἱ ἀναφερθέντες ἤδη Γυμνασίαρχοι, ἀρχιερεῖς, πολιτάρχαι καὶ

444. Δ. Κανασούλη, μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀριθμοὶ 146, 569, 1321, ἄπουν καὶ παρατομπαί.

λοιποὶ ἄρχοντες.

* *

Ἡ τελευταία διαίρεσις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἐγένετο ἐπὶ τοῦ Γαίου Αὐ-
ρηλίου Βαλερίου Διοκλητιανοῦ (284-305) καὶ ἐπὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου
(306-337), κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Βέρροια συμπεριελήφθη εἰς τὴν «Πρώτην Μα-
κεδονίαν», μὲ ἔδραν τὴν Θεσσαλονίκην. Τότε ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία δι-
ηγεῖτο εἰς 4 Ἐξαρχίας. Ἡ 2α Ἐξαρχία ἐλέγετο Ἰλλυρικὸν καὶ περιελάμβανε
δύο διοικήσεις. Ἡ μία ἐξ αὐτῶν ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν καὶ λοι-
πὴν Ἑλλάδα. Ἡ Μακεδονία πάλιν διηρέθη εἰς δύο ἐπαρχίας. Εἰς τὴν πρῶ-
την—ὡς ἐσημειώθη—ἀνῆκε καὶ ἡ Βέρροια. Ὅπωςδὴποτε ἡ Βέρροια παρέμει-
νεν ἔδρα τοῦ Κοινοῦ (τῶν) Μακεδόνων, μέχρι τῆς διαλύσεώς του. Τοῦλά-
χιστον δὲν ἔχομεν ἀντιθέτους πληροφορίες.

Μετ'ὀλίγον ἤρχισε τὸ μεταβατικὸν στάδιον, κατὰ τὸ ὁποῖον τὸ «Ἀ-
νατολικόν» τμῆμα τῆς ἀπεράντου αὐτοκρατορίας (395 μ. Χρ.) μεταβλήθη εἰς
ἴδιον Κράτος (476 μ. Χρ.) καὶ τελικῶς παρουσιάσθη ὡς Βυζαντινὴ Αὐτο-
κρατορία. Ἦτο ἡ Ἀναγέννησις τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου, ποὺ συνετελέ-
σθη προοδευτικῶς καὶ ἀναιμάκτως. Ἐπὶ χίλια ἔτη, περίπου, ἡ Βέρροια
ἀνῆκεν εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν.

Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἡ Βέρροια ἦτο πολυάριθμος πόλις
καὶ πολλάκις ἀπετέλεσε πεδῖον διαμάχης πολλῶν λαῶν, οὐδέποτε ὁμως ἐ-
γνώρισε τὴν δόξαν, τὴν αἴγλην καὶ τὴν τιμὴν τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων. Πάν-
τως καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα περίοδος εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα. Ἐχομεν πε-
ρισσότερας εἰδήσεις διὰ τὰς τύχας τῆς πόλεως, προσερχομένας ὅχι μόνον ἀπὸ
—ἐλαχίστους—ἐπιγραφάς—ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ρωμαϊκὴν περίοδον, κα-
τὰ τὴν ὁποίαν τὰ πάντα ὀφείλομεν εἰς τὴν πηγὴν τῶν μαρμαρίνων τεμα-
χίων—ἀλλὰ ἀπ' ὅσα ἔγραψαν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ἰδίως ἀπὸ τὸν
10ον αἰῶνα καὶ ὕστερον. Ἡ ἐξέτασις, ἡ ἐξιστόρησις τῶν τυχῶν τῆς Βε-
ρροίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, θ' ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενον τοῦ πρώτου
μέρους τοῦ ὑπὸ ἐκτύπωσιν δευτέρου καὶ τελευταίου τόμου τοῦ βιβλίου μας.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ *

	Σελίς
1) Ὁ Ὀλγανος.	60
2) Οἱ πίνακες τοῦ A. Struck περὶ τῆς πεδιάδος τῆς Ἡμαθίας καὶ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου.	128
3) Οἱ πίνακες τοῦ S. Casson , ὁμοίου περιεχομένου.	129
4) Ἡ Κόρη τῆς Βεροίας	134-135
5) Ἐπιτύμβιον καὶ λέων.	161
6) Τὸ Βῆμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (6 εἰκόνες)	176-179
7) Τὰ τείχη τῆς Βεροίας (4 εἰκόνες)	227-230
8) Νόμισμα τῆς Βεροίας	231

* Αἱ ὑπ' ἀριθμὸν 4, 6, 8 εἰκόνες ὀφείλονται εἰς δωρεάν ἀναφωτογραφήσεις τοῦ Καλλιτεχνικοῦ φωτογραφείου τοῦ κ. Κ. Βαρβερέσσου, ἡ ὑπ' ἀριθμ. 3 ἀνεφωτογραφήθη δωρεάν εἰς τὰ φωτογραφικὰ ἐργαστήρια τῶν ἀδελφῶν Ἀσικίδη, αἱ δὲ ὑπ' ἀριθμ. 7 ἐλήφθησαν μερίμνῃ τοῦ συγγραφέως, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν κ.κ. Γ. Τοκατλίδου καὶ Δ. Δόλογλου.

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ ΟΥΣΙΩΔΩΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ

Παρά τὴν καταβληθεῖσαν προσπάθειαν, κατὰ τὴν διόρθωσιν τῶν τυπογραφικῶν δοκιμίων, (3-4 διορθώσεις) παρεισέφερον ἀρκετὰ λάθη, τὰ σπουδαιότερα τῶν ὁποίων διορθοῦνται κατωτέρω.

Κατ' ἀρχὴν ὀφείλομεν, νὰ σημειώσωμεν τὰς ἐξῆς ἰδιορρυθμίας, ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ βιβλίου μας:

1) Ἐγράψαμεν: νομίζουν, λύνουν, ἀντὶ τοῦ ἀρχαικοῦ τύπου νομίζουσι, λύουσι.

2) Ἐχρησιμοποίησαμεν πολλάκις τὸ ἀναφορικὸν πού, ἀντὶ τῶν ἀντωνυμιῶν, ὁ ὁποῖος, τῶν ὁποίων κ.τ.λ, πρὸς ἀποφυγὴν ἐπαναλήψεων τῶν δευτέρων.

3) Ἐχρησιμοποιήθη τὸ πῶς, ἀντὶ τοῦ ὅτι, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν.

4) Τὰ δοτικοφανῆ ἐπιρρήματα: δεξιᾶ, ἀριστερᾶ ἀντικατεστήσαμεν διὰ τῶν ἀπλουστερῶν τύπων: δεξιὰ, ἀριστερά.

5) Ἐγράψαμεν Θράκη, Θρακικὸς κ.τ.λ, ἀντὶ Θράκη, Θρακικός.

6) Δὲν ἐτηρηθῇ—ἐκ παραδρομῆς—ὁμοιομορφία—τοῦλάχιστον εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ βιβλίου μας—ὡς πρὸς τὴν ἔκθλιψιν τοῦ α τοῦ νά, εἰς τὰς περιπτώσεις, πὺν ἐπηρεάζουσιν ῥήματα, ἀρχόμενα ἐξ α π.χ. Νὰ ἀγνοήσωμεν, ἀντὶ ν' ἀγνοήσωμεν.

7) Ἐκ παραδρομῆς εἰς μερικὰς περιπτώσεις ἐγράφη: π.χ νὰ ἐφαίνητο, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ νά ἐφαίνετο, καθόσον, ἂν καὶ ὑφίσταται τὸ νά, ἡ ὑποτακτικὴ δὲν ἔχει παρατατικὸν χρόνον. Ἐπίσης ἐγράφη π.χ ἠύρισκετο, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ εὕρισκετο, καθόσον ὁ παρατατικὸς κ.τ.λ. τοῦ ῥήματος εὕρισκω—ομαι—κατ' ἐξαίρεσιν—διατηρεῖ τὸ ε, εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους.

8) Ἐκ παραδρομῆς ἐγράφη τὸ συμπερασματικὸν ἄρα, διὰ περισπωμένης: ἄρα.

Σελίς	Στίχ.	Γράφε	Ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένου
17	23	ἀλώσεως	ἀλώσεω.
17	36	Νὰ διαγραφοῦν αἱ λέξεις: «β' ἔκδοσις 1869».	
20	21	Isambert	Isamderf.
30	33	Ἑλληνικῷ Ἑ-	Ἑλληνικῷ Ἑθ-
30	34	θνει καταστάσεως	νει καταστάσεως
37	34	et	ef
38	7	et	ef
38	τελευτ.	Svoronos	Sdoronos
38	» »	de	qe

Σελίς	Στίχ.	Γ ρ α φ ε	Ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένου
30	2	Thessalonique	Thessaonique
48	6	Θουκυδίδου	Θουκιδίδου
53	13	νὰ γράφηται	νὰ γράφεται
61	31	Ἡρόδοτον	Ἡρόδονον
62	29	κατωκήθη	κατωκήθη
63	23	διεκλαδώθη	διεκλαδόθη
64	14	γεγραμμένοι	γραμμένοι
64	44	«Θράκες»	«Θράκες»
68	17	ἠνωμένη	ἐνωμένη
69	4	συνεσκότιζε	συσκότιζε
71	32	ἐνόμιζον	ἐνέμιζον
72	12	Τημενίδαι	Τιμενίδαι
76	6	Μίδου	Μήδου
77	28	περιέπεσεν	ἐπεσεν
87	1	εἶχεν ὥς	εἶχε ὥς
92	35	εἶχεν εἰδοποιήσει	εἶχε εἰδοποιήσει
99	12	ὀνομάζον	ὠνομάζων
103	13	μᾶς παραδίδει	μᾶς δίδει
106	9	παραλληλίστη	παραλληλήστη
107	6	λόγῳ	λόγῳ
107	10	νὰ προφέρεται	νὰ προφέρεται
109	20	Στράβωνος	Σράβωνος
112	32	Εὐάνδρος	Εὐάνδρος
116	1—2	συνεννόησιν	συννενόησιν
»	5	πρε-	πρεσ-
»	6	σβύτερος	βύτερος
»	26	ἐ-	ἐχ-
»	27	χθροπραξίας	θροπραξίας
117	2	ἐσυνθηκολόγησαν	συνθηκολόγησαν
126	6	δεδομένα	δεδομένα
132	1	εἶχον	ἶχον
139	7—8	τοῦ Κοιράνου	τὸν Κοίρανον
143	4	τούς,	τοὺς
150	21	ἡ ἡγεσία	ἡγεσία
160	29	συνέβαινεν, ἐὰν	συνέβαινε, ἐὰν
179	36	ἀφιερωμένοι	ἀφιερωμένα
181	24	οἱ συγγενεῖς	καὶ οἱ συγγενεῖς
208	29-30	προσιτὴν	προσιτὴ
216	12	(παράγραφος 33)	(παράγραφος 39)
220	15-16	ἀποκατέστησε	ἀπεκατέστησε
224	30	σελ. 156	σελ. 15 β.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ *

Α

- *Αγία Γραφή, Παλαιά—Νέα Διαθήκη 94, 123 κέ. 169, 172, 173 κέ.
 *Αγιος Αντώνιος Βεροίας, εκκλησία, 158, 189.
 *Αγιος Γεώργιος, εκκλησία της Βεροίας 156.
 *Αγιος Νικόλαος, εκκλ. Βεροίας 179.
 *Αγιος Νικόλαος Ναούσης, τοπωνύμιον, 103.
 *Αγαθοφόρος Βρούττιος, 156.
 *Αγάθων, ποιητής, 133.
 *Αγία Μαρίνα, χωρίον, 101.
 *Αγιάννογλου Παναγ. οικία 229.
 *Αγιος Μούκιος, εκκλησία 227
 *Αγορανόμοι 203.
 *Αγχινόη, Μυθολογία, 214.
 *Αδαίος, Βεροιεύς, πρέσβυς, 166, 198.
 *Αδαίος, Βεροιεύς, πολιτάρχης, 198, 199
 *Αδωνις 51.
 *Αέροπος Α', βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, 61, 87, 110.
 *Αέροπος Β', βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, 110, 136.
 *Αθηνά, Μυθολογία, 60, 135, 158.
 *Αθηναί—Αθηναῖοι 48, 110, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 125, 132, 137, 172, 174, 180, 188, 200, 226.
 *Αθως ἢ Ἁγιον Ὄρος 113.
 Αἰγαί, βλέπε καὶ *Ἐδεσσα—Βοδενά, 47, 76, 78, 90, 93, 94-97, 119, 128, 131, 132, 226.
 Αἰγαῖον, πέλαγος, 96.
 Αἶγινα, νῆσος, 96.
 Αἰγίνιον, πόλις, 96, 175.
 Αἴγυπτος—Αἰγύπτιοι 71, 94, 138, 157, 169, 186, 187, 211, 214.
 Αἰθιοπία 82.
 Αἰμίλιος Παῦλος, Ρωμ. στρατηγός, 166
 Αἰνείας—Αἰνεῖας 51.
 Αἰόλος, Μυθολογία, 94.
 *Ἀλβανία—Ἀλβανοὶ 60, 63, 84
 *Ἀλεξάνδρα, Βεροιαία Ἱέρεια 207.
 *Ἀλεξάνδρεια, Γιδά 49.
 *Ἀλεξάνδρεια, Αἰγύπτου 186.
 *Ἀλέξανδρος Α', βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, 86, 87, 88, 110, 113, 115, 133, 137.
 *Ἀλέξανδρος Β', βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, 110.
 *Ἀλέξανδρος Γ', Μέγας, 74, 77, 97, 98, 100, 110, 111, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 145, 155, 157, 165, 209.
 *Ἀλέξανδρος, Βεροιεύς, πολίτης, 212,
 *Ἀλέξανδρος Ζωπύρου, Βεροιεύς, Πολιτάρχης, 198.
 *Ἀλέξανδρος Θεοφίλου, Βεροιεύς, Γυμνασάρχης, 198, 201.
 *Ἀλέξανδρος Φιλοκράτους, Βεροιεύς Γυμνασάρχης, 198, 201.
 *Ἀλέξανδρος ἢ Ψευδοπερσεύς 167.
 *Ἀλεξιάδου Ἰωάννου, οικία 229.
 *Ἀλεξιάδου Μαργ. οικία 229.
 *Ἀλία, πόλις, 84.
 *Ἀλιάκμων, ποταμός, 47, 48, 50, 76, 78, 85, 86, 87, 93, 94, 95, 99, 100, 106, 107, 108, 114, 123, 125, 127, 129, 169.
 *Ἀλκέτας Α', βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, 110.
 *Ἀλκέτας Β', βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, 110, 115.
 *Ἀλκμήνη, Μυθολογία, 154.
 *Ἀλλοῦβιος ἢ Ὀλόκαινος ἐποχή, Γεω. λογία 127.
 *Ἀλωρος, πόλις 78, 130, 226.
 *Ἀμαθος, Μυθολογία, 82.
 *Ἀμαστρίς, πόλις, 220

* α) Οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν εἰς τὰς σελίδας τοῦ κειμένου ἢ τῶν σημειώσεων.
 β) Εἰς τοῦτο δὲν συμπεριελήφθησαν τὰ ὀνόματα τῶν συγγραφέων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν βιβλιογραφίαν.

- *Αμμία Πειριώνος, 226, 227.
 *Αμμία Ποντία, Βεροιαία, *Αρχιέρεια 207.
 *Αμύντας Α', βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, 110, 113.
 *Αμύντας Β', βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, 110, 136, 137.
 *Αμφίπολις, Μακεδονίας, 84, 154, 166, 172, 180, 208, 231.
 *Αμφίπολις, Συρίας, 139.
 *Ανδρίσκος ἢ Φευδοφίλιππος, 167.
 *Ανεμόμυλος, τοπων. Κερκύρας, 183.
 *Ανθεμούς, Μακεδονίας, 118.
 *Ανατολή—*Ἀσία, 138.
 *Αντιγόνα, μουσικός, 221.
 *Αντιγονίδαι, δυναστεία τῆς Μακεδονίας, 98, 110, 112, 141—161, 190, 207, 214, 219, 223, 224.
 *Αντίγονος, ὁ Γονατᾶς, βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, 150, 151, 152.
 *Αντίγονος, ὁ Δώσων, βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, 151.
 *Αντίγονος, ὁ Μονόφθαλμος 98, 141, 144.
 *Αντιόχεια 194.
 *Αντίπατρος, βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, 150.
 *Αντώνιος, δεσμοφύλαξ ἐν Κερκύρα 182.
 *Αντώνιος, *Επίσκοπος Βεροίας 212.
 *Ἀξιός, ποταμός, 86, 94, 114, 115, 129, 142, 167.
 *Απελλῆς, ζωγράφος, 155, 156.
 *Ἀπερ Κανολήϊος, Βεροιεύς, ἱερεὺς 207.
 *Ἀπόλλων, Μυθολογία 60, 74, 92, 112, 158, 213, 221.
 *Ἀπολλωνία 172.
 *Ἀπολλωνίδης Δεξιλάου 157.
 *Ἀπρία Παννυχίς 217.
 *Αρχέλαος, βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, 92, 96, 110, 131-132, 133, 134, 135, 136.
 *Ἀραπίτσα, ποταμός Ναούσης, 100.
 *Ἀργαῖος Α', βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, 110, 132.
 *Ἀργαῖος Β', βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας 110.
 *Ἀργεάδαι 90.
 *Ἀργολίς 61.
 *Ἀργος *Ἀμφιλοχικὸν 91.
 *Ἀργος *Ορεστικὸν 89, 90, 91, 92.
 *Ἀργος Πελοποννήσου 61, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 108, 151.
 *Ἀρης, Μυθολογία, 112, 213.
 *Ἀρία, φυλή, 69.
 *Ἀριστόμαχος 61.
 *Ἀριστόνομος Διονυσίου, Βεροιεὺς *Ἀγορανόμος 203.
 *Ἀριστοτέλης 97, 98, 100, 231.
 *Ἀρμενία—*Ἀρμένιοι 107.
 *Ἀρνία, δοῦλη, 158.
 *Ἀρπαλος, ἐπιστάτης τῆς Βεροίας, 152, 156.
 *Ἀρσένιον, Πέλλης, 101.
 *Ἀρτεμις, ἡ Γαζωρεῖτις κ.τ.λ. Μυθολογία, 101, 112, 156, 157, 158, 207, 213.
 *Ἀρχαῖκος ἢ *Ἀζωϊκὸς αἰὼν, Γεωλογία 126.
 *Ἀρχίατρος 205.
 *Ἀρχιερεῖς 198, 206, 207.
 *Ἀρχιτέκτων 205.
 *Ἀρχοντες, Πολιτικοί—Θρησκευτικοί, 153, 198-208.
 *Ἀσία. Βλ. καὶ Μικρά *Ἀσία, 67, 69, 70, 73, 111, 139, 180, 182, 183.
 *Ἀσκληπιός, Μυθολογία, 154, 155, 156, 213.
 *Ἀσσύριοι 70, 71.
 *Ἀστάρτη, Θεότης, 157.
 *Ἀστράϊος, ποταμός, 47, 57, 129.
 *Ἀταλάντη 109.
 *Ἀτάργατις ἡ Δερκετώ, Θεότης ἐκ Συρίας, 157, 158, 184, 185, 186, 214, 217.
 *Ἀττίνας 158, 159.
 *Ἀττική 133.
 Αὐρήλιος Μάρκος, Συναυτοκράτωρ τῆς Ρώμης, 191.
 Αὐτοκρατορολατρεία 186, 206 κέ. 214, 219 κέ. 231.
 *Ἀφροδίτη ἡ Ζεφύρη. Μυθολογία, 51, 135, 155, 156, 158, 213.
 *Ἀχαῖα 181.
 *Ἀχαιοί 67, 69.

B

Βαβυλῶν—Βαβυλώνιοι 107.
 Βάκχος=Διόνυσος, Βακχικά 72, 107

Βαλκανική Χερσόνησος 126.
Βάλλα=Βεργίνα, 94,95,99,100,104—108.
Βασιλεύς, γενικῶς, 200.
Βέλγιος, ἡγεμὼν τῶν Γαλατῶν, 150.
Βεργίνα χωρίον. Πρβλ. καὶ λέξεις Βάλλα—Παλατίτσια 72, 99, 100, 101, 104, 105, 230. Τάφος 108, Ἀνάκτορα-Τύμβος 108, 133, 134.
Berea Ἀμερικῆς 65.
Βέρης, Μυθολογία 49, 50, 51, 52, 53, 58, 98, 100.
Βέρμιον, ὄρος 48, 62, 64, 67, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 85, 88, 94, 95, 100, 107.
Βέρνον, ὄρος 167.
Βερόη ἢ Βερόια=Στάρα Ζαγόρα 51, 56, 65, 77, 171, 172, 212.
ΒΕΡΟΙΑ, Μακεδονίας. Βλέπε εἰς τὸν πίνακα περιεχομένων, σελ. 5 κέ.
Βεροίας Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον 161.
Βεροίας Νομίσματα 133, 185, 222, 228—230.
Βεροίας τεῖχη 132, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 179, 227—230.
Βέροια, νύμφη 50, 51, 52, 53, 58.
Βέροια, Πελοποννήσου 56.
Βῆμα τοῦ Ἀπ. Παύλου, ἐν Βεροίᾳ 175—179.
Βιογίλιος 51.
Βιογινία ἢ Βεργίνα, μυθικὴ βασίλισσα τῆς Βεροίας 55, 104.
Βισαλτά—Βισαλτία, Σερρῶν 133
Βοδενα, Βοδηνά. Πρβλ. *Εδεσσα, Αἰγαί, 95—97.
Βοιωτία—Βοιωτεῖς 136.
Βόσπορος, Τουρκίας 71.
Βοττιαία—Βοττιαῖοι 86, 88, 93, 103, 109, 116, 131.
Βόττων 86.
Βουλὴ Βεροίας 94, 152, 193—198, 200, 215, 216, 218, 225.
Βούνομος=Πέλλα, 62.
Βρέα, πόλις 120.
Βρίγες. Βλέπε Φρύγες.
Βροῦτος, Ρωμαῖος ἡγέτης, 168.
Βρύγαι ἢ Βρύγοι 70, 113.
Βυζαντινοὶ χρόνοι—Βυζάντιον 65, 86, 96, 233.

Γ

Γαλάται 150, 151.
Γαλλιηνὸς Ρωμαῖος Αὐτοκράτωρ 191.
Γαλλικός, ποταμός, βλπ. καὶ Ἐχέδωρος 94, 114, 226
Γάστρα, Ναούσης 103
Γαυάνης 61, 87
Γεν. Κρατ. Νοσοκομεῖον Βεροίας 225
Γερμανία, Γερμανοὶ κλπ. 105, 134, 191
Γερόντιος Ἐπίσκοπος Βεροίας 212
Γεωλογικὴ ἐπιστήμη 126—130
Γιαζίτζόγλου Κ., ἐργοστάσιον 228
Γιαννοῦ Ἀθ., καρροποιεῖον 228
Γίγωνος, πόλις, 117, 119, 120
Γλαύκα, δούλη 158
Γορδηνία ἢ Γορτυνία, πόλις 47, 108, 109
Γορδιανὸς Γ', Μάρκος Ἀντώνιος, Ρωμαῖος Αὐτοκράτωρ 220, 222, 229
Γόρδιος, βασιλεὺς τῆς Φρυγίας 72, 73, 74, 87
Γραμματεὺς - γραμματοφύλαξ 204, 205
Γυμνασάρχοι 198, 201—203 κέ.

Δ

Δαρεῖος, βασιλεὺς τῆς Περσίας 113, 141
Δελφῶν Μαντεῖον 73, 89, 90, 96
Δέρδας, ἡγεμὼν τῆς Ἑλμείας 116
Δευκαλίον, Μυθολογία 94
Δῆλος, νῆσος 153
Δήμητρα, μυθολογία, 157, 207, 213
Δημήτριος Πολιορκητῆς 140—149
Δημήτριος Β' βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας 151, 152 154, 156
Δημήτριος, βασιλεὺς τῆς Συρίας 167
Δημήτριος Διονυσίου, Βεροιεὺς Πολιτάρχης 198, 199
Δῆμος, Βεροίας α) ἐπὶ Μακεδόνων 94 152, 153 β) ἐπὶ Ρωμαίων 193, 194, 195—198, 200, 215, 216, 225
Δημόφιλος, Ἐπίσκοπος Βεροίας 212
Δημοτικὴ ἀγορὰ Βεροίας 186
Δίας, Ζεὺς, μυθολογία 94, 112, 154, 213
Δίκαιον, Δικαστήρια, α) ἐπὶ Μακεδόνων 153, 158—161 β) ἐπὶ Ρωμαίων 183-185 191, 192, 193, 200, 216, 218
Δικαστήρια 228
Δικαστήριον ὁρίων Δήμων καὶ Κοινοτήτων, ἐπὶ Ρωμαίων 192, 193
Διλούβιος ἢ Πλειστόκαινος ἐποχή, Γε-

- ωλογία 127
 Διογένης Ἀμύντου, Βεροειὺς Πολιτάρ-
 χης 198, 199
 Διογένης Ἰούλιος, ἀρχιερεὺς 196
 Διοκλητιανὸς, Ρωμαῖος Αὐτοκράτωρ 233
 Δίων, Πιερίας 106, 167, 226
 Διόνυσος, Βάκχος 74, 112, 215, 226
 Δῖος, Μακεδονικὸς μὴν 219
 Διοσκουριδῆς Ἀλεξάνδρου 206
 Δίων Ἀλεξάνδρου, Βεροειὺς Πολιτάρ-
 χης 198, 199
 Δούλων ἀγοραπωλησία καὶ ἀπελευθέρ-
 ωσις 158—161, 183—185, 216—218
 Δούναβις 67
 Δωριεῖς, 61, 67, 69, 70, 95, 106

Ε

- Ἑβραῖοι ἢ Ἰουδαῖοι ἢ Ἰσραηλίται 124,
 125, 154, 169, 172, 173—176, 181, 211,
 212, 224
 Ἑγνατία ὁδὸς 97, 130, 167, 225, 226
 Ἑδεσσα, βλέπε καὶ Βοδενά, Αἰγὰς 47,
 49, 52, 53, 62, 71, 75, 76, 78, 86, 90,
 91, 93, 94—97, 101, 103, 110, 111,
 119, 120, 121, 123, 127, 128, 131, 132,
 138, 143, 147, 151, 167, 225, 226
 Ἑθνικοί, εἰδωλόλατραι 174, 179
 Εἰδομένη 108, 109
 Εἰρηνάρχης 204
 Εἰρήνη, αὐτοκρατορίσσα τοῦ Βυζαν-
 τίου 65
 Εἰρηνούπολις, Βερόη 65
 Ἑκκλησία τοῦ Δήμου, βλέπε Δήμος Βε-
 ροίας.
 Ἑκκλησία Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆ-
 ρος 195.
 Ἑκκλησία Χριστοῦ 191
 Ἑλῆ 148, 225
 Ἑλίμεια 103, 116, 119
 Ἑλλήνες—Ἑλλὰς 61, 66, 67, 68, 69,
 70, 71, 86, 95, 107, 112, 114, 126 κέ.
 Ἑλληνιστικοὶ χρόνοι—ἐποχὴ 135, 221
 Ἑλλησποντος 138
 Ἑορδαία, Ἑορδανοὶ 90, 102
 Ἑπαμεινώνδας, Θηβαῖος 137
 Ἑπανωμὴ Θεσφνίκης, πρβλ. Γίγνωνος 119
 Ἐπισκοπὴ Ναούσης, χωρίον. Πρβλ. Σκύ-
 δρα 101, 102, 226.
 Ἑρμείας, Βεροειὺς ἱατρός 205.

- Ἑρμῆς, Μυθολογία 203, 204, 213.
 Ἑρουλοὶ 191.
 Ἑτυμος Κλαύδιος, Βεροειὺς Ἐφηβάρ-
 χης 201, 203.
 Ἑυάνδρος, Βεροειὺς γλύπτης 112, 222.
 Ἑυμένης 98.
 Εὐριπίδης, ποιητὴς 92, 96, 133.
 Εὐρύδικος Δομίτιος, Βεροειεὺς Ἀρχιερεὺς
 207, 218.
 Εὐρώπη, ἡπειρος 69, 71, 82.
 Εὐρώπος ἢ Εὐρυπος 47, 108, 109.
 Εὐφράτης, ποταμὸς 139.
 Ἐφεσσος. Ἐφέσιοι 155, 180, 194, 218.
 Ἐφήβαργος 201, 202, 203.
 Ἐχέδωρος ἢ Ἐχειδωρος ποταμὸς. Πρβλ.
 Γαλλικὸς 114.

Ζ

- Ζεῦξις, ζωγράφος 133.
 Ζήνων, φιλόσοφος 103—104.
 Ζλάτα πηγὴ. Πρβλ. Σκύδρα, Ἐπισκο-
 πὴ Ναούσης 102.
 Ζάπυρος Ἀμύντου, Βεροειὺς Γυμνα-
 σιαρχος 201.

Η

- Ἡλιογάβαλος ἢ Ἐλαγάβαλος, Ρωμαῖος
 Αὐτοκράτωρ 220.
 Ἡμαθία 47, 61, 62, 63, 64, 71, 72, 73, 74,
 75, 76, 81 κέ.
 Ἡμαθίας Νομὸς 47, 94.
 Ἡπειρος—Ἡπειρώται 61, 62, 103, 110,
 143, 145, 147, 148.
 Ἡρακλῆς—Ἡρακλεῖδαι 88, 89, 101, 112,
 152, 154, 155, 156, 159, 214, 224.
 Ἡφαιστος, Μυθολογία 214.
 Ἡώ, Μυθολογία 82
 Ἡώκαινος ἐποχὴ, Γεωλογία 126.

Θ

- Θάρρων ἢ Δάρρων, Μυθολογία 112.
 Θάσος, νῆσος 114, 214.
 Θάψακος Συρίας 139.
 Θεοὶ—Θεότητες α) ἐπὶ Μακεδόνων: 152:
 —158 β) ἐπὶ Ρωμαίων: 169 κέ. 183 κέ.
 206 κέ. 211 κέ.
 Θεοὶ Κάτω 213.
 Θεόκτιστος, Ἐπίσκοπος Βεροίας 212.
 Θεοτένης Βεροειὺς 198.
 Θερμαϊκὸς κόλπος 86, 88, 120—131.
 Θέρμη Βλπ. καὶ Θεσσαλονίκη 84, 114,

- 116, 117, 118, 120, 226.
 *Θερμοπόλιν 114.
 Θεσσαλία 50, 67, 71, 114, 147, 169, 185.
 Θεσσαλονίκη Βι.τ. και Θέρμη 47, 48, 49, 57, 81, 85, 94, 114, 118, 119, 121, 122, 124, 125, 126, 130, 156, 165-170, 172-175, 180, 182, 191, 192, 199, 200, 203, 205, 208, 214, 220, 226, 227, 233.
 Θεσσαλονίκης Μουσείον 51, 198.
 Θεσσαλονίκη, Ἀδελφὴ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου 111.
 Θέτις, Μυθολογία 51.
 Θῆβαι—Θηβαῖοι 137.
 Θράκη, Θράκες 56-59, 61, 62, 65, 67, -71, 84, 86, 112, 113, 116, 144, 151, 167, 172.
 Θυία, Μυθολογία 94.
- I
- Ἰαπετική γλῶσσα 83.
 Ἰάπων, μαθητὴς Ἀπ. Πάλου κ.τ.λ. 181, 182, 183, 211.
 Ἰάτρος, ἐπάγγελμα 205, 206, 224.
 Ἰανὼν 95.
 Ἰδομένη 47.
 Ἰερά—Ἰερ 152, 154, 159, 207, 208.
 Ἰεράπολις Συρίας 137.
 Ἰερουσαλὴμ, Ἀγία 185-189, 212, 225.
 Ἰκόνιον Τουρκίας 182.
 Ἰλλυριοί—Ἰλλυρία 58-64, 67, 70, 77, 87, 111, 112, 136, 137, 233.
 Ἰνδία—Ἰνδοί 138.
 Ἰνδογεωμανική φυλὴ 69.
 Ἰνδοευρωπαῖοι—Ἰνδοευρωπαϊκὴ φυλὴ 67, 69, 82.
 Ἰόνιον πέλαγος 71.
 Ἰουβέντιος Πούπλιος, Ρωμαῖος στρατηγὸς 167.
 Ἰουδαῖοι: Βλέπε Ἑβραῖοι.
 Ἰουλιανὸς κτλ. Βeroiεύς Γυμνασιαρχὸς 201.
 Ἰππίας, Βeroiεύς Στρατηγὸς τοῦ Περού 165, 166.
 Ἰπποκράτης Νικοστράτου, Βeroiεύς στρατηγὸς 205.
 Ἰσὺς Θεοῦ τῶν Αἰγυπτίων 157, 207, 214.
 Ἰσραηλίται: Βλέπε Ἑβραῖοι.
 Ἰταλία 183.
 Ἰωνία—Ἰωνες 67, 106, 113, 123, 138.

K

- Καβάλα ἢ Νεάπολις 172.
 Κάβειρος, Μυθολογία 214-215.
 Κάβειρος, Μυθολογία 214.
 Καζακτζή, τέμενος Βeroiεύς 155.
 Κακίλις, ἀρτοποιὸς 224.
 Καίνοζωϊκὸς αἰὼν, Γεωλογία 126, 127.
 Καῖσαρ Ἰούλιος, Ρωμαῖος Αὐτοκράτωρ 168, 169, 190, 208, 231, 232.

- Καλλίας, Ἀθηναῖος στρατηγὸς 121.
 Καλλιμέδων, Ἀθηναῖος οἰκτὼρ 139, 140.
 Καμβούνα ὄρη 47, 67.
 Κανονισμὸς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος Βeroiεύς 189.
 Καππαδοκία 184.
 Καραγεωργίου, οἰκία 229.
 Καρακώστα Ν. οἰκία 229.
 Κάρανος Μυθολογία 88-91, 94, 96.
 Κάρολος, Γερμανὸς πρίγκιψ 134.
 Κάρος, Ἐπίσκοπος τῆς Βeroiῆς 171, 172.
 Κασσανδρεία 48.
 Κάσσανδρος, βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας 48, 141.
 Κάσσανδρος, Βeroiεύς, ἀρχιερεὺς 207.
 Κασσιανὴ Γαῖα, Βeroiαία ἀρχιερεῖα 207.
 Καστορία 61, 86.
 Καστριώτης Γεώργιος, ἡ Σκερδαμπεύς 63.
 Κατερίνη 42, 226.
 Κερκυλλίνος, ἡγεμὼν τῆς Κερκύρας 182.
 Κέρκυρα—Κερκυραῖοι κτλ. 116, 182.
 Κέρκυρα, κόρη ἡγεμόνος τῆς γῆς Κερκύρας 183.
 Κήγορος, υἱὸς τῆς Ἀγ. Ἱερουσαλὴμ, 186, 187.
 Κικινινάτος, Ρωμαῖος στρατηγὸς—πολιτικός 151.
 Κιντιανὸς, Διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης 187.
 Κισσεὺς 90, 92, 93.
 Κιτιεύς—Κιταῖος—Μακεδὼν 94, 95.
 Κίτιον πόλις Περβ. καὶ Κιτιεύς—Κιταῖος 94, 102, 103, 128, 165, 166, 226.
 Κίτιον, ὄρος 103.
 Κίτιον Κύπρου 103.
 Κιτιμ—Ὁ μυθ. Μακεδὼν 95.
 Κλεῖντος Ἀμαστριανὸς, μουσικός 220, 221.
 Κοζάνη 49, 94.
 Κοινὸν (τὸ) τῶν Μακεδόνων 153, 154, 163, 206, 208-211, 214, 218, 219, 220, 222, 226, 233, 228, 229.
 Κοίρανος, Βeroiεύς, 4ος αἰὼν π. Χρ. 56, 139.
 Κορναὸς Ἄνω 51, 100.
 Κόρη Βeroiῆς, ἀγαματιδίων 134-136.
 Κόρινθος—Κορίνθιοι 43, 116-118, 180.
 Κορινθία Διονυσία 217.
 Κοσμίδου Ἰορδάνου, οἰκία 228.
 Κόσμος, δοῦλος 158.
 Κούτλες, χωρίον. Περβ. Μπάμπες, Βεργίνα, Παλατίτσια 104.
 Κράσιος, Ρωμαῖος ἡγέτης 168.
 Κράσσος, Ρωμαῖος Συναυτοκράτωρ 168.
 Κρηστάναι ὄρη 114.
 Κρήτη—Κρήτες 60, 86.
 Κόδρια. Περβ. Σκύδρα 101.
 Κυντιανὸς κτλ. 196.

Κυναγίδας=Ήρακλῆς 155.
Κυνός Κεφαλαί 165.
Κύπρος—Κύπριοι 103, 138.
Κυρίλλα, μιμᾶς 221.
Κύαρος 47, 103, 108, 109, 128.
Κωμάρχης, ἀρχὸν τῶν κωμῶν 199.
Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας 233.

Λ

Λαγκαδᾶς 222.
Λαμία, πόλις 185, 225.
Λάρισα 60.
Λάρναξ Κύπρου 103.
Λεάνδρος Ὀλυμπιοδότης, Βεροιεὺς 203, 204.
Λεβαία ἢ Λεβαίη 61, 87, 108.
Λευκάδια, χωρίον 78.
Λευκαδίων Τάφος 103.
Λητή, τοπωνύμιον 222.
Λίβανος, Κράτος—δρος: Λίβανον 107, 139.
Λιβύη 74.
Λικίννιος κτλ. 196.
Λίσος, ποταμός 114.
Λογοβίγιο. Πρβλ. Μίεζα 99.
Λουδίας, ἢ Λυδίας, ποταμός—Λίμνη ' 78, 85, 86, 93—95, 107, 114, 123, 125, 127, 129—131.
Λουκάς, Ἐπίσκοπος Βεροίας 212.
Λουκάς Β', Ἐπίσκοπος Βεροίας 212.
Λουκία κτλ., Βεροιαία ἱέρεια 207.
Λούκιος μαθητὴς τοῦ Ἀπ. Παύλου 181.
Λούκιος 98.
Λυγκηστία—Λυγκησταί 133, 137.
Λυκάων, μυθολογία 94.
Λυσανίας Λυσανίου, Βεροιεὺς Ἀγορανόμος 203.
Λυσίμαχος βασιλεὺς, τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας κ.τ.λ. 144—147, 150.

Μ

Μαθία, Μαρία, Matia, Mati 63, 84.
Μαιμακτιχρίων, μὴν τῶν Ἀθηναίων 219.
Μακεδονία—Μακεδόνες κ.τ.λ. 49, 50, 56, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 69, 71—73, 76, 78, 83, 85, 86, 88, 89, 90—96, 97, 101, 102, 105, 108, 109—114, 116, 117—119, 122 κξ.
Μακεδονία Ἀνατολική 66, 116.
Μακεδονία Ἀνω 61, 87, 90, 92, 94, 109, 111, 112, 143, 144, 151, 208.
Μακεδονία Δυτική 66.
Μακεδ. Κάτω 62, 93, 94, 112, 132, 135.
Μακεδονία Κεντρική 47, 66, 144.
Μακεδονία Νότιος 132.
Μακεδόν, μυθολογία. Πρβλ. καὶ

Κιττίμ 49, 50, 51, 94, 95.
Μαλλοὶ 97.
Μανωλίδου Ἀ., κτίριον 179.
Μαρδόνιος 110, 113, 114.
Μαρέα, Ἐβραία 212.
Μάρκου, κυλινδρόμυλος 228, 229.
Μαρσύας Μυθολογία 74.
Μαρσύας, δοῦλος 158.
Μαρσύας Δημητρίου, Βεροιεὺς Ἀγορανόμος 203.
Μεθώνη Πιερίας 175, 226.
Μειλησία 156.
Μειόκαινος ἐποχή, Γεωλογία 126.
Μελέαγρος, βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας 150.
Μέμων, Μυθολογία 82.
Μενδρσεσέ, τέμενος 177—179.
Μεσοζωϊκὸς αἰὼν, Γεωλογία 126.
Μέτελλος Κόιντος Καϊκίλιος 167.
Μητροπόλις Βεροίας, Παλαιά—Νέα 180.
Μίδας 71, 72—76, 85, 86, 87.
Μίδων, Βεροιεὺς 166.
Μίεζα, πόλις, νύμφη 47, 50, 51, 94, 97—101, 111, 112.
Μικρά Ἀσία 68, 69—71, 77, 86, 144, 181.
Μιχαηλίδου Ὀλγα. Πρβλ. Βῆμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου 177.
Μονὴ Τιμίου Προδρόμου Βεροίας 189.
Μοντεσκιέ. Κάρ. 200.
Μουαρίφ=Νεκροταφεῖον Ἅγιος Ἀθανάσιος Βεροίας 49, 148.
Μοῦσαι 213.
Μόναχον, Γερμανίας 134.
Μουαρτζιρικά, τοπων. Βεροίας 154.
Μουσάλα, τοπωνύμιον 176, 177.
Μπάριμπες, χωρίον. Πρβλ. Κοῦτλες, Βεργίνα, Παλατίτσια 104.
Μυγδονία 114.
Μυλλέας, Βεροιεὺς Τσιήραρχος 138.
Μύρων, γλύπτης 135.
Μυσία—Μυσοὶ 71.

Ν

Ναὸς Ἀποστόλου Παύλου Βεροίας 177, 178, 179.
Νάουσα 49, 52, 53, 76, 93, 99—103.

110, 120, 121, 123, 127, 165, 227, 228.
 Νεικομήδης Βετουληνός Ι, Βερο-
 εὺς γραμματοφύλαξ 205.
 Νεικομήδης Βετουληνός ΙΙ, Βερο-
 εὺς, Σιτώνης 204, 205.
 Νεκροταφεῖον «Μουαρίφ—Ἀγ. Ἀ-
 θανάσιος» 49, 148, 176, 177, 228
 Νέμεσις, Μυθολογία 185.
 Νεολιθική ἐποχή, Γεωλογία 66,
 127.
 Νερούας Ρωμαῖος Αὐτοκράτωρ 168,
 196, 197, 219, 220.
 Νηηίς, Μυθολογία 213.
 Νήφων, παιδαγωγός 222.
 Νικάνωρ 98.
 Νυμφαῖον. Πρβλ. Μίεζα 97, 98, 100
 Νύσα 74.

Ξ

Ξέρξης 110, 113, 114.

Ο

Οἰκονόμος, ἄρχων ἐπὶ Ρωμαίων
 205.
 Οἰσύμη, πόλις 84.
 Ὀλγανός Μυθολογία. Νέος—ποτα-
 μός 51, 60, 98—100.
 Ὀλιγόκαινος ἐποχή, Γεωλογία 127.
 Ὀλύμπια, ἀγῶνες ἐν Βεροῖα 209,
 218, 222, 223, 225, 228, 229.
 Ὀλυμπος 60, 67, 90, 157, 173.
 Ὀλυνθος—Ὀλύνθιοι 116, 136,
 137.
 Ὀνήσιμος, Ἐπίσκοπος τῆς Βεροῖ-
 ας 171, 186, 211.
 Ὀρέσται 90, 91.
 Ὀρτυξ, δοῦλος 158.
 Ὀσiris Αἰγύπτου 94.
 Οὐάλλαι. Βλπ. καὶ Βάλλα 105, 107.
 Οὐήρος Λούκιος, Συναυτοκράτωρ
 τῆς Ρώμης 191.

Π

Παγγαῖον, ὄρος 88.
 Παιονία—Παῖνες 48, 62, 68, 82,
 85, 86, 88, 109, 137, 167.
 Παιονίς, φυλὴ τῆς Βεροῖας, 196.
 Πακτωλός, ποταμός 74.
 Παλαιοζωϊκὸς αἰὼν, Γεωλογία, 126
 Παλαιρωστήρ, Ναούσης, 99, 100

Παλαιόφορος 225.
 Παλατίτσια, χωρίον. Πρβλ. καὶ
 λέξεις Βεργίνα, Βάλλα, 99, 100,
 104, 198.
 Παληονάουσα. Πρβλ. Νάουσα, 100
 Πάλλα. Πρβλ. Πέλλα, 106.
 Παλλήνη 106.
 Παμμένης. Θηβαῖος, 137.
 Πάν, Μυθολογία, 74.
 Πάννυχος, δοῦλος, 217.
 Πάνταυχος, Βεροιεὺς 166.
 Παραδουνάβιοι, χῶραι, 67.
 Παριανός κ.τ.λ., Βεροιεὺς Ἐφήβαρ-
 χος, 203.
 Παρμενίων 109.
 Παῦλος, Ἀπόστολος. 121, 122, 123,
 124, 125, 169-182, 211, 225
 Πανσανίας, βασιλεὺς τῆς Μακεδο-
 νίας, 110, 136.
 Παφλαγονία κ.τ.λ. 69, 220.
 Παιερῖον κ.τ.λ., Βεροιεὺς Γυμνα-
 σίαρχος 201.
 Πειραιεὺς 125, 174.
 Πείσα 224.
 Πείσων κ.τ.λ., Ρωμαῖος ἀνθύπα-
 τος 197, 218.
 Πελαγονία—Πελαγόνες 107.
 Πελασγοὶ 67, 68, 69, 70, 107, 214
 Πέλλα, Πόλις καὶ Νομός, 47, 62,
 77, 86, 92, 94, 95, 96, 101, 103,
 105, 106-109, 122, 128, 131,
 132, 133, 136, 140, 143, 145,
 166, 167, 190, 226.
 Πελλήνη 106.
 Πελοπόννησος 56, 61, 65, 134.
 Περόδικκας Α' ἢ Περόδικκας, βασι-
 λεὺς τῆς Μακεδονίας 61, 86-89,
 91, 93, 108-110, 132.
 Περόδικκας Β', βασιλεὺς τῆς Μακε-
 δονίας 110, 115-119, 131, 132.
 Περόδικκας Γ', βασιλεὺς τῆς Μακε-
 δονίας 110, 137.
 Περσεφόνη, Μυθολογία 207, 213.
 Περσεὺς, βασιλ. Μακεδονίας 102,
 151, 153, 165.
 Περσία—Πέρσαι 97, 107, 113, 115.
 Πετρίδου Ἡλία, Σιδηρουγαῖον
 228.

Πευκαστική φυλή της Βεροίας 195, 196, 221, 225, 231.
 Πευκέστας ἐκ Μιέζης 97, 98.
 Πηνειός, ποταμός 72, 114, 167.
 Πιερία-Πίερες 47, 48, 68, 75, 85, 88, 90, 94, 103, 104, 106, 107, 109, 116, 122, 130, 133, 165, 167.
 Πλειόκαινος ἐποχή, Γεωλογία 126.
 Πλάτων 133.
 Πλούτων, Μυθολογία 213.
 Πολιτάρχαι Βεροίας, ἄρχοντες ἐπὶ Ρωμαίων 188, 198-201, 216, 225.
 Πολλὰ (τὰ) τὰ Κυπαρισσία 176, 177.
 Πολύκλειτος, γλύπτης 134, 135.
 Πομπήϊος, Ρωμαῖος Συναυτοκράτωρ κτλ. 168, 169, 190, 231, 232.
 Ποτίδαια 48, 86, 116-119, 121.
 Προξίτης, γλύπτης 156.
 Προϊμος Αἰρηλιανός, (Βεροϊεύς) 202.
 Προέλληνες-Προελληνική 67, 70.
 Πρόκλος κτλ. (Γυμνασίαρχος) 193.
 Πρωτεύς, Μυθολογία 214.
 Πτολεμαῖος Ἀλωρίτης, βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας 110, 137.
 Πτολεμαῖος Κεραυνός, βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας 150.
 Πύδνα (Πιερίας) 116, 118-122, 133, 165, 166, 226.
 Πύθιον (Πιερίας) 105.
 Πύρρος, Βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας κτλ. 110, 143-151.

P

Ρακτιβάν Δ. 161.
 Ρωμανός Αἰρηλιός, ὑδροσκόπος, 226.
 Ράμη-Ρωμαῖοι-Ρωμαιοκρατία, 96, 152, 154, 157, 160, 165, κτλ.
 Ρωζάνη (σύζυγος Μ. Ἀλεξάνδρου) 141.
 Ρωσία 67.

Σ

Σαμοθράκη (νῆσος) 180, 214.
 Σαρρηκαστή Ἀκτωνίου, οἰκία 228.
 Σεβήρος Β', Αἰρηλιός (Ρωμαῖος Αὐτοκράτωρ) 220.
 Σέδες 114, 118.
 Σειληνός (Μυθολογία) 72-74, 88.
 Σέλευκος (Βασιλεὺς Συρίας κτλ.) 189, 144, 145, 150.

Σομένη 51.

Σερβία-Σέρβοι 75.
 Σέρροι (πόλις καὶ νομός) 183, 223.
 Σιδεροκάψα (Περβ. Σκύδρα) 101.
 Σιδηροδρομικὸς Σταθμὸς (Βεροίας) 78.
 Σίλας (μαθητὴς τοῦ Ἀ. Παύλου) 125, 169, 172-175.
 Σιτώνης 204.
 Σκύδρα (Ἀρχαία πόλις = Ἐπισκοπὴ Ναούσης) 47, 94, 95, 101, 102, 128, 226.
 Σκύδρα (νομοῦ Πέλλης) 101.
 Σμυρλή Θρασυβούλου, οἰκία 186, 188.
 Σπέλιος ἢ Σπέδιος (φωναστικός) 232.
 Στάρα Ζαγόρα, βλ. Βερόη 51, 56, 77, 172.
 Στερεὰ Ἑλλάς 185, 225.
 Στρέφα (πόλις) 117, 118, 120.
 Στρομόνιον (= Μιέζα) 50, 51, 98.
 Στρομών (ποταμός) 88, 98, 99, 120, 133.
 Συναγωγή (Ἑβραίων) 172, 173, 176, 179, 212.
 Σωκράτης 138.
 Σωματεία 219.
 Σώπατρος ἢ Σωσίπατρος, Βεροϊεύς, (Μαθητὴς τοῦ Ἀπ. Παύλου, ἐπίσκοπος, Ἰσαπόστολος) 180-183, 211.
 Σωσθένης (Μακεδὼν στρατηγός) 151.

T

Τεταρτογενὴς περίοδος (Γεωλογία) 126, 127.
 Τρίτον-Τέταρτον-Δέκατον Δημοτικὰ Σχολεῖα Βεροίας 177, 179, 228.
 Τύρισσα 47, 108, 109.

Φ

Φέρων (Βέρων) 49, 50, 52, 58.
 Φίλιππος Α', βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας 110.
 Φίλιππος Β' (πατὴρ Μ. Ἀλεξάνδρου) 77, 89, 97, 110, 111, 136-138, 140, 165.
 Φίλιππος (βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἀδελφὸς τοῦ Πτολεμαίου Β') 110, 115-119, 137.
 Φίλιππος Ε', βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας 151, 153, 165.
 Φίλιππος ὁ Ἀραβ (Ρωμαῖος Αὐτοκράτωρ) 220, 230.
 Φλώρινα 61, 94.
 Φοινίκη-Φοίνικες 138, 139.
 Φρύγες, Φρυγία (Βρίγες) 52, 55, 58-62, 64, 67-77, 82, 83, 85, 86, 88, 93, 95, 107, 112, 130, 132, 150, 211.

X

Χαλέπι (=Βέροια Συρίας) 56, 65, 139, 230, 231.
 Χαλκιδεὶς ἀρχὴ Νέα (Μακεδονία) 127, 167.
 Χαλκιδεὶς 48, 66, 98, 116, 118, 136.
 Χαλκιδεὶς ἐποχή 66, 67.
 Χριστιανισμός κτλ. 169-189, 211-212.

2

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

